Сучасна політична лексика:
енциклопедичний словник-довідник

За науковою редакцією доктора політичних наук Хоми Н. М.

Львів
«Новий Світ – 2000»
2015

УДК
ББК
П

Розповсюдження та тиражування без офіційного дозволу видавництва заборонено.

Рецензенти:

Кресіна І.О. – доктор політичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, завідувач відділу правових проблем політології Інституту держави та права імені В. М. Корецького НАН України;

Поліщук І.О. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри соціології та політології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Ярош О.Б. – доктор політичних наук, професор кафедри політології та державного управління Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

С Сучасна політична лексика : енциклопед. словник-довідник / [І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за наук. ред. Хоми Н. М. – Львів : «Новий Світ-2000», 2015. – 396 с.

ISBN 978-966-418-280-2

Короткий енциклопедичний словник-довідник сучасної політичної лексики охопив новітню політичну термінологію, включивши понад 1200 термінів у їх лаконічному викладі. Може використовуватися при вивченні курсів «Політологія», «Історія політичної думки», «Історія політико-правових вчень», «Основи демократії» та ін. Підготовлений провідними українськими науковцями-політологами, істориками, соціологами, філософами.

Для студентів, аспірантів, викладачів ВНЗ, політичних діячів, а також для усіх, хто цікавиться політикою та політичною наукою.

УДК
ББК

© Авторський колектив, 2015
© За наук. ред. Н. М. Хоми, 2015
© «Новий Світ-2000», 2015

ISBN 978-966-418-280-2

Передмова

Вітчизняний політичний і власне науковий політологічний лексикони стрімко збагачуються неологізмами (переживаємо своєрідний «неологічний бум»), з-поміж котрих – чимало усіляких індивідуально-авторських новацій (оказіоналізмів), а також слів, продукованих народною стихійною творчістю, детонованою поточними подіями. Невпинно розширюється термінологічний апарат; нові явища, невідомі досі процеси породжують їх термінологічну характеристику – новотвір, який або ж одразу інтегрується у політологічний дискурс, або ж залишається у площині публіцистики чи приватно-побутового спілкування.

Політична (суспільно-політична) мова є складною та динамічною системою, оскільки перебуває в постійному русі, розвиваючись і удосконалюючись. Вона призначена для політичної комунікації, отже, і для просування певних ідей, емоційного впливу на громадян, вироблення суспільного консенсусу, а тому динамічно відображає політичну реальність, коригується нею і водночас бере участь в її (політичної реальності) створенні та видозмінюванні. Безумовно, політична мова – це інструмент, що використовують у боротьбі за владу й статус. Такий інструмент часто надмірно експресивний, маніпулятивний, гіперболізований, лозунговий.

Мова політики найактивніше конструюється не політичною наукою, а засобами масової інформації, в останні роки – ще й активізованою Інтернет-комунікацією. Однак медійна лексика, мова неформального е-комунікування і мова науки є відмінними за термінологією та можливістю використання окремих лексем-новотворів. Постає питання допустимості перенесення мовних новотворів у політологічну науку. Політологічний ракурс вивчення новотворів сучасної лексики є науковою прогалиною. У процесі розв’язання визначених завдань ми опиралися на власний досвід укладання навчальних посібників, словників-довідників, а також на експертне опитування фахівців із трьох напрямів – політології, соціальних комунікацій і філології.

Маючи певний досвід укладання, наукового редагування та роботи з авторськими колективами навчальних словників та енциклопедій із політології й інших суспільствознавчих навчальних дисциплін, ми щоразу стикаємося із проблемою підбору термінів, розробка яких була б виправданою на сторінках навчальної літератури, особливо, коли йдеться про осучаснення перевидань через розширення змісту видання. Книги, підготовлені й видрукувані у 2013−2015 рр., ще більше загострили питання тлумачення політичної та політологічної лексики з огляду на появу численних новотворів.

Якщо у попередні етапи розвитку української мови індивідуально-авторські слова створювали та використовували переважно в красному письменстві та розмовному мовленні, рідше – у публіцистиці, то сьогодні такі лексичні

одиниці значно активізувалися у мові засобів масової інформації, ймовірно, завдяки активній циркуляції текстів в Інтернеті. У вітчизняному політичному лексиконі нині спостерігається значне неологічне піднесення, спричинене емоційністю, насиченістю, динамікою політичних процесів, ідеологічною поляризацією. Мова «розкріпачується» завдяки демократизації суспільно-політичного життя, зняттям цензури та самоцензури, зростанням особистісного начала. Під дією суспільно-політичних чинників у мові складається експресивний ідеолексикон, цілий комплекс посилено-виразних слів, котрі мають соціальне звучання, володіють соціальними конотаціями та здатні виражати соціальну оцінку дійсності. Це створює й можливості для маніпулювання суспільною свідомістю, дезінформації громадськості. Для політичної мови як колишнього тоталітарного режиму, так і неореалій властиве привнесення у значення суспільно-політичних слів позитивної чи негативної конотації відповідно до потреб ідеології, тобто надзвичайно відчутний ідеологічний компонент їхньої семантики. Окрім цього, спостерігаємо посилення тенденції до використання розмовних лексичних елементів як засобу оновлення образності. Отже, констатуємо активізацію інноваційних процесів оновлення словникового фонду, формування нового ідеолексикону, вдосконалення засобів впливу на особу.

Щодо таких нових у політичному лексиконі слів, як, до прикладу, «альтерглобалізм», «глоболюція», «екзит-пол», «люстрація», «мондіалізм», «євроскептицизм» і под., не виникає сумнівів – їхня розробка виправдана. Але політичний лексикон за останні роки стрімко збагатився новими словами. Немає одностайної думки і щодо визначення нових словотворень у мовленні, котрі ще не фіксуються у словниках; ці поняття називають по-різному – оказіоналізмами, потенційними словами, формальними неологізмами. Зрештую, чимало новотворів є радше сленговими словами, аніж літературними. Однак, чимало з них добре укорінилися.

Вітчизняні лінгвісти, які досліджують сучасні неологізми, вважають, що у слів на зразок «тітушка», «кнопкодав» є чималі шанси потрапити до академічних словників. Окремі слова є у Вікіпедії (хоч її не можна позиціонувати як надійне, чітко виписане джерело наукових знань), наприклад, «кучмізм» – термін, що використовують на позначення часу президенства Л. Кучми (за аналогіями з'явилися новотвори «азарівщина», «януковщина»). Інколи неологізми творяться методом аналогій; окремі слова з'явилися завдяки фонетиці, характерній для мовних казусів політиків (наприклад, «бімба»). Чимало таких слів сумнівні з точки зору політичної етики.

Неологізми, з одного боку, відображають сучасний термінологічно-понятійний апарат, а з іншого – всілякі новотвори часто є громадсько-політичним сленгом, а не літературними, хоч і добре укоріненими лексемами. Експресивність лексем прямо залежить від конкретної суспільно-політичної ситуації й

часу; вони містять потужний заряд негативних емоцій, асоціюються зі прагненням до радикальних змін, стражданнями, людськими втратами. Власне Революція гідності й подальші події в Криму та на Донбасі ввели в ужиток українців низку нових слів і висловів (своєрідних «лінгвістичних монстрів») на взірець «айтітушки», «ватники» («вата»), «колоради», «рашизм», «путінізм», «укропи» («укри»), «зелені чоловічки» («вічливі люди»), «майдауни», «диванні війська» («диванна сотня»)…

У 2013 р. рейтинг найпопулярніших слів очолили «тітушки», «Євромайдан» (і похідні – «антимайдан», «автомайдан», «веломайдан» і под.), «бімба», «йолка» та «батя»; у 2014 р. – «кіборг». Філологи сумніваються в такому нелітературному поповненні лексикону: це не тільки іншомовні слова, а передусім сленгові, подеколи навіть «злодійські». Однак чимало з них добре укорінилися, посіли своє місце у різноманітних словниках (насамперед, у Інтернет-словниках на зразок англійського сленгового Urban Dictionary), але й уже з'являються у концептуально найсміливіших друкованих виданнях.

Отже, сучасний мовний процес характеризується посиленням ролі неформальних, нелітературних елементів у мовленні. Мова налаштована на вираження, емоційне різноманіття й експресію. Вона дуже чутлива до змін у політиці, ідеології, тому й громадсько-політичний сленг, як один із її складників, надзвичайно мінливий.

На зміни у словниках дедалі активніше впливають не вчені, а журналісти. Вони формують сучасні мовні норми, продукують нові слова («темник», «гонгадзегейт», «грантоїд», «тушки» та ін.). Саме медійникам нерідко доводиться вирішувати, чи назва, яка стихійно виникла в певному середовищі, заслуговує на популяризацію. Це підтвердило й експертне опитування викладачів суспільствознавчих дисциплін, здійснене нами: якщо політологи були дуже стримані у доречності оновлення словникової навчальної літератури за рахунок неологізмів, то фахівці у сфері соціальних комунікацій, навпаки, стверджують: мова політології має йти в ногу із політичною практикою; політологія усякі новотвори зобов'язана брати на озброєння, аналізувати, вводити до науково-методологічного апарату. Лінгвісти припускають можливість появи великої частини слів (паразитів? лінгвістичних покручів?) у академічних словниках. Політологи ж застерігають: вводити усілякі неологізми до словникових видань зарано; новотвори не відображають істотних взаємодій і суперечностей політичного життя.

Отже, постає складне завдання для укладачів енциклопедичних і словникових видань: які ж терміни зі сучасних новотворів української реальності все ж потенційно можуть (мають) бути розтлумачені у виданнях словниково-довідникового типу? Чи, можливо, доречніше уникати їх популяризації для недопущення «засмічення» наукової мови політичної науки? Проблема значуща в розрізі продовження роботи наукової громади над словниками, котрі щоразу

за перевидання кардинально видозмінюються, оновлюються з огляду на потужні зміни у словнику активної української мови.

Вочевидь, коли йдеться про понятійний апарат, необхідна вагома наукова аргументація використання певного поняття. І те, що можна презентувати в Інтернет-мемах, озвучувати на флешмобах, не відповідне для політологічного дискурсу. Наука – не публіцистика; перш ніж потрапити у словник термін має «прижитися» в науковій літературі, усталитися, повинен бути певний консенсус серед науковців щодо дефініції терміна. Мова науки висуває до термінів, у тому числі й політологічних, певні вимоги: *системність* (належність терміна до певної системи, тобто до певного термінополя); *однозначність* (термін має називати лише одне наукове поняття, а поняттю повинен відповідати тільки один термін); *мотивованість* (мовна форма терміна, яка допомагає зрозуміти поняття, що він позначає, без звертання до тлумачного термінологічного словника); *точність*.

Тому, очевидно, є потреба розмежовувати у текстовому викладі словникових видань власне наукові політологічні терміни (кількість їх дедалі зростає) та сленгові новотвори на громадсько-політичну тематику, які цілком виправдано можуть презентуватися задля збереження для нащадків колориту певної епохи.

Перед авторами, укладачами навчальної політологічної літератури постало складне завдання: як наповнити словникове видання справді актуальними, сучасними поняттями, але водночас витримати науковий формат, не перетворити академічне за задумом видання на словник громадсько-політичного сленгу. На нашу думку, одним із підходів до цього питання є виокремлення у навчальному словнику розділу, який уміщував би тлумачення новотворів-сленгу, хоча б найуживаніших.

Це видання є логічним продовженням серії енциклопедичних словників-довідників, два перших з яких вийшли друком у 2014 р.[1], а також творчою (скороченою за обсягом викладу гасла та розширеною за кількістю термінів) переробкою видання 2015 р.[2]. За задумом, перша наукова розвідка охопила аналіз поглядів представників історії політичної науки (понад 600 персоналій), друга книга включила усталені політичні концепти (понад 800 термінів), третя (2015 р.) об'єднала основні неолексеми (близько 1000 понять). За задумом представлена розвідка має у стислому форматі, зручному для користування, представити основні поняття сучасної політичної лексики, включивши як усталені концепти, так і неолексеми (об'єднано понад 1200 понять).

[1] Історія політичної думки: навч. енциклопед. словник-довідник / [В.М. Денисенко, Л.Я. Угрин, Г.В. Шипунов та ін.]; за заг. ред. Н.М. Хоми. – Л. : Новий світ-2000, 2014. – 765 с.; Політологія: навч. енциклопед. словник довідник / [В.М. Денисенко, О.М. Сорба, Л.Я. Угрин та ін.]; за наук. ред. Хоми Н.М. – Л. : Новий світ – 2000, 2014. – 779 с.

[2] Новітня політична лексика (неологізми, оказіоналізми та інші новотвори) / [І.Я. Вдовичин, Л.Я. Угрин, Г.В. Шипунов та ін.]; за заг. ред. Н. М. Хоми. – Л. : Новий світ-2000, 2015. – 492 с.

Готуючи концепцію видання, навіть не припускалася поява на його сторінках окремих понять, але ситуація у державі розставила акценти: найуживанішими словами стали «військовий», «воєнний», «мирний»… Не усі задуми вдалося реалізувати; не усі заплановані енциклопедичні гасла виписано та представлено, але, сподіваємось, книга буде корисною та цікавою як студенству, так і широкому загалу читачів.

Над цим науковим доробком волонтерськи працювали майже 200 авторів із провідних політологічних кафедр України, а також викладачі інших суспільствознавчих дисциплін. У цьому енциклопедичному виданні з'явилося чимало нових дослідників, які поповнили усталену громаду тих, хто працює над енциклопедичними проектами цієї серії від її старту.

Це видання є ще одною спробою втілити гасло «Україна – єдина», адже воно згуртувало дослідників Чернівців і Луганська, Львова та Полтави, Вінниці і Києва, Миколаєва та Тернополя… Якнайширше долучити викладачів із вузів Автономної Республіки Крим, Луганська, Донецька, яких лихий 2014 рік розкидав Україною, було теж завданням цього проекту.

Звичайно ж, підготовка такого видання уможливилася не лише за рахунок наукового альтруїзму дослідників, а й завдяки інформаційно-комунікаційному прогресу, який дозволив швидко, об'єднати, координувати великий авторський колектив.

Від авторського колективу,
науковий редактор – д-р політ. н.,
Хома Наталія

А

Абсентеїзм політичний (англ. *absenteeism political,* фр. *absentéisme politique,* нім. *absentismus politischer;* від лат. *absentia* – відсутність) – у *широкому* розумінні – антонім поняття «політична участь», неучасть індивідів і соціальних груп у будь-яких політичних формах, процесах і подіях (вибори, референдуми, партійна діяльність, мітинги та под.); у *вузькому* значенні – ухиляння громадян від участі у виборах (електоральний **а.**). **А.п.** належить до нижчого рівня політичної поведінки і є складовою явища *політичного відчуження*. Причини та мотивації **А.п.**: нерозвинена політична культура громадян; зневіра в політичних елітах; відсутність реального вибору; усвідомлення нездатності особисто вплинути на політичні рішення; позиція пасивного протесту; задоволеність існуючими порядками; психологія конформізму та под. *(В. Северинюк)*

Авантюризм політичний (фр. *avanture* – пригода, ризик) – діяльність політичних лідерів, окремих осіб, партій, рухів, державних інститутів, в основі якої лежить відсутність реальних знань про об'єктивну політичну ситуацію, абсолютизація політичними суб'єктами власних можливостей і здібностей, необдуманість і необґрунтованість їхніх дій. Авантюристи не володіють у необхідному обсязі засобами і механізмами політичної діяльності, тому на конкретній ділянці політичного простору використовують якийсь неадекватний часу спосіб політичної дії без урахування його ефективності та дієвості. Характерний спосіб дій авантюристів – це нереалістичний ризик у діях не пов'язаний із результатами. Тому авантюристська політика безвідповідальна, непродумана, нереальна і закінчується зазвичай поразкою. **А.п.** може призвести до дестабілізації суспільно-політичної сфери життя, соціальної напруженості та різних конфліктів. *(О. Михайловська)*

Автаркія (грец. *αύτάρκεια* – самозадоволення, самодостатність) – в античні часи – ідеал самодостатнього суспільного устрою, необхідна умова для досягнення людиною щастя, гармонії; у сучасному значенні – модель організації господарського та суспільного життя, побудована на принципі замкненості, самодостатності та ресурсної самозабезпеченості. В умовах глобалізації ідеї **А.** заперечують взаємозалежність держав і народів світу та в силу цього визначаються як радикальні та екстремістські. *(І. Ковальська-Павелко)*

Автономізація (грец. *αυτος* – сам + грец. *νομος* – закон) – надання самостійності частині або деяким частинам держави у вирішенні внутрішніх проблем. Автономія надається окремим ентонаціональним спільнотам, які компактно проживають у межах однієї держави і відрізняються мовою, культурою, релігією і под. **А**. передбачає поряд із загальнодержавними «автономні закони»; незалежний від центру «автономний» парламент, а також «автономний» уряд, що виконує загальнодержавні і «автономні» закони. *(Т. Панченко)*

Авторитарний капіталізм – політична та економічна система, якій властиве співіснування авторитарної політики з ринковою економікою. За умов існування авторитарного капіталізму основні ресурси знаходяться у приватній власності, а уряд спрямовує та регулює економічні процеси за допомогою прийняття нормативних актів. У сучасному світі можна виділити групу країн, які в межах моделі **А.к.** досягли значного успіху у розбудові інститутів вільного ринку (Сінгапур, Тайвань, Південна Корея, КНР). Такий режим поширені в країнах постсоціалістичного простору, де демократизація та економічні реформи відбуваються паралельно, перехід до капіталізму здійснювався поряд із демократичною консолідацією. *(А. Шуліка)*

Агресивно-кланова політична система – тип політичної системи суспільства, що характеризується внутрішньою побудовою за принципом клановості, та проявами агресії до тих елементів внутрішнього змісту і зовнішнього оточення, які ідентифікуються, як такі, що несуть загрозу стабільності даної системи. Клановість тут може мати сімейне, олігархічне, релігійне, етнічне та ін. підґрунтя. Головною ознакою **А.-к.п.с.** виступає орієнтація політичного процесу на первинне задоволення інтересів домінуючих кланів, на що спрямовується використання національних багатств і ресурсів. *(К. Пальшков)*

Адаптація соціально-політична (лат. *adaptatio*, *adaptare* – пристосовувати) – процес активного пристосування соціальних і політичних суб'єктів до мінливих зовнішніх умов, а також до суспільного середовища за допомогою спеціальних засобів. Цей процес виражається у зміні функцій, постановці нових цілей і виробленні нових підходів до вирішення проблем. У процесі **А.с.-п**. людина засвоює моральні норми й цінності найближчого оточення; традиції і звичаї сім'ї, етносу, професійної та неформальних груп; домінуючі політичні гасла у соціумі тощо. Завдяки **А.с.-п.** людина самоідентифікується, намагається віднайти ті соціально-політичні орієнтири, якими вона керуватиметься у власній діяльності. *(М. Требін)*

Адміністративна обумовленість – комплекс вимог (проведення адміністративної реформи та реформи місцевого самоврядування, посилення спроможності імплементувати акі комунітер, створення структур для координації переговорів з ЄС і под.), які країни-кандидати на вступ в ЄС мають виконати з метою приведення національних адміністративних систем у відповідність до Копенгагенських критеріїв вступу. **А.о.**, як складова політики обумовленості ЄС, уперше була визначена на саміті ЄС у Мадриді (1995). З 1997 р. Європейська Комісія почала щорічно оцінювати поступ країн-кандидатів у досягненні ними цілей передвступної стратегії на основі критеріїв **А.о.** Досвід розширення ЄС у 2004–2013 рр. засвідчив дієвість **А.о.** у спонуканні країн-кандидатів до проведення адміністративних реформ. *Див.: Акі комунітер*. *(Н. Рудік)*

Адміністративний ресурс – використання органами держаної влади, місцевого самоврядування своїх владних повноважень для досягнення по-

літичних і корпоративних цілей, а також для доступу до ресурсів держави. **А.р.** є одним із механізмів політичної корупції. Витоками та джерелами **А.р.** є низький рівень політико-правової культури суспільства, відсутність поваги до встановлених норм і принципів, збереження комуністичної номенклатури, створення політичних партій адміністративним шляхом, прогалини в законодавстві та відсутність прецедентів покарання за його використання. Технології **А.р**. є досить ефективним способом отримання влади, позаяк їх результативність доведена протягом останніх виборчих кампаній. (*Н. Ніколаєнко)*

Адміністративно-територіальна одиниця – компактна частина єдиної території держави в установлених відповідно до закону межах, що за наявності відповідних географічних, демографічних і соціально-економічних умов є просторовою основою для організації та діяльності органів публічної влади (області, регіони, губернії, землі, воєводства, провінції, кантони, райони, повіти, департаменти тощо). **А.-т.о.** утворюється за наявності необхідної кількості населення, відповідної території, податкової спроможності, бюджетної забезпеченості, фінансових ресурсів у обсязі, достатньому для забезпечення здійснення на цій території функцій та повноважень органів влади. *(В. Малиновський)*

Адміністративно-територіальний устрій – обумовлена географічними, природними, історичними, економічними, етнічними, культурними, соціальними та іншими чинниками внутрішня територіальна організація держави з поділом її на складові частини (адміністративно-територіальні одиниці) з метою забезпечення населення необхідним рівнем послуг та збалансованого розвитку усієї території держави. Необхідність такого поділу пояснюється потребою представництва державної влади на окремих територіях, певною географічною віддаленістю яких від політичного центру держави унеможливлює як безпосередню реалізацію завдань і функцій вищих органів державної влади, так і забезпечення широкого зворотного зв'язку у відносинах між державною владою і громадами цих територій. *(В. Малиновський)*

Адхократія (лат. *ad hoc* – спеціально для цього випадку; грец. *κράτος* – сила, влада) – форма небюрократичної, мережної організації. Термін **А.** уведений у науковий обіг в 1960-х рр. В. Беннісом, популяризований Е. Тоффлером. **А.** є особливою конфігурацією, яка здатна об'єднати фахівців різних професій у злагоджено функціонуючі спеціально створені проектні команди; сукупність спеціально створених для роботи над конкретним проектом груп, або команд, і горизонтальних зв'язків між цими відносно автономними групами. **А.** відрізняється від бюрократії тим, що у працівників: 1) немає чіткого розподілу функцій та чіткої ієрархії; 2) наявна мінімальна формалізація спільної діяльності; 3) спостерігається високий рівень вертикальної диференціації. *(В. Кривошеїн)*

Аерократія (грец. *ἀέρος* – повітря, *κράτος* – сила, влада) – силовий компонент стратегії опанування повітряного простору та його використання з

метою геополітичної експансії. **А.** обумовлена революцією в авіакосмічній сфері, яка відкрила нові простори геополітичного суперництва між морськими і континентальними наддержавами. З розвитком техносфери контроль над таласократією (морськими державами) стає більш дієвим лише з космосу, що призвело до суперництва у високотехнологічній авіакосмічній сфері. Перенесення озброєнь на навколоземну орбіту (проект «зоряних війн») й стратегічне освоєння космічного простору були останнім етапом «стискування» планети Земля й остаточної релятивізації просторових розбіжностей. *(В. Кривошеїн)*

Азіяцентризм – 1) геополітична концепція, яка базується на вченні про расову перевагу азійських народів та необхідність їхньої домінації та географічного поширення не тільки в регіоні, але й світі в цілому; 2) різновид паннаціоналістичних концепцій окремих азійських держав, які пропагують ідею переваги народів Азії над європейцями. В **А.** є різні напрями – від ліберального, консервативного до право-радикального, що пропагує перевагу жовтої раси; 3) азійський політико-ідеологічний напрям – *паназіятизм*, що слугує засобом ідеологічного прикриття прагнень експансіоністських груп створити «велику імперію жовтих рас», що включає Японію, Корею та КНР; 4) культурологічний напрям, що розглядає Азію як колиску походження народів, а також джерело багатьох світових філософсько-культурних і науково-технічних надбань, що вилилося в цілий науковий напрям – *сходознавство*, в якому представлені всі основні напрями гуманітарної науки. *Див.: Неоазіяцентризм. (В. Патійчук)*

Акі комунітер (фр. *acquis communautaire* – надбання Спільноти) – сукупність актів законодавства, політичних документів і практики їх застосування, що в кожний даний момент існують в ЄС. **А.к.** лежить в основі процесу європейської інтеграції, оскільки зобов'язує держави-члени імплементувати всі попередні та наступні акти і спільні заходи. Впровадження **А.к.** у національні правові системи є необхідною умовою набуття членства в ЄС. **А.к.** є досить динамічним утворенням, що перебуває в процесі постійного розвитку в напрямі розширення та поглиблення. Відступ від **А.к.** дозволяється лише як виняток і сфера його застосування є обмеженою. Обсяг **А.к.** оцінюють у близько 109 тис. документів, або близько 667 тис. сторінок «Офіційного вісника ЄС». **А.к.** перекладений всіма 24 офіційними мовами ЄС. *(О. Рудік)*

Активність політична (лат. *activus* – діяльний) – у широкому розумінні – діяльність (дії) суб'єктів політики, спрямованих на реалізацію своїх інтересів; у вузькому – міра інтенсивності й систематичності політичної участі суб'єктів політики в політичному процесі, міра їх залучення у процеси політичної участі, що відображені в різних формах політичної поведінки. Антиподом **А.п.** постає бездіяльність, апатія, пасивність, індиферентність. На основі форм політичної поведінки виокремлюють індивідуальні, групові та масові вияви **А.п.**, інституційні та позаінституційні, організовані та неорганізовані, санкціоновані та несанкціоновані тощо. На мотивації та конкретні типи і фор-

ми **А.п.** впливають потреби й інтереси суб'єктів, які формуються під впливом суспільного оточення (політичний режим, політична культура, система цінностей), традицій, особливості національного характеру, а також особистісні характеристики (статус, стать, вік, місце проживання, сімейний стан, освіта, фах та ін.). *(Л. Угрин)*

Акторно-мережева теорія (англ. *actor-network theory, ANT*) – новітній напрям досліджень, який сформувався в 90-х рр. XX ст. спочатку в межах соціології науки та техніки, згодом – соціології та соціальної філософії. Засновниками й методологами **А.м.т.** є М. Каллон і Б. Латур. **А.м.т.** – це соціально-конструктивістська модель, основним принципом якої є концепція гетерогенної мережі, де остання виступає актором взаємодій. **А.м.т.** намагається показати спосіб з'єднання соціального в єдиний світ. *(А. Киридон)*

Акціонізм політичний (англ. *action art*) – сукупність театралізованих форм громадсько-політичної участі, зазвичай протестного, провокаційного характеру. **А**. є узагальненою назвою для «мистецтв дії» (акціонізму), в яких твором є жест, розіграна «вистава» або спровокована «подія». Найяскравішими формами «мистецтва дії» у політиці є гепенінг і перформанс. В основні поняття **А.п.** є розуміння сутності *акції* як дії. Акцією є заплановане мистецьке дійство (з ідеологічним або соціальним забарвленням), здійснюване митцем (групою митців), яке спрямоване на досягнення певної, значущої для художника мети. **А.п.** є авангардною практикою; радикальний художник вторгається на неготову до цього публічну територію з подальшим скандалом, що провокує владу реагувати, а глядача – думати. Мистецтво виступає у ролі політики свободи. **А.п.** здебільшого асоціальний, але таким він є заради чогось спільного, вищого. Деколи акціоністи переходять межу закону чи суспільної моралі, але роблять це, проголошуючи щось соціально значиме. *Див.: Гепенінг політичний; Перфоманс політичний; Стріт-арт політичний. (Н. Хома)*

Альтерглобалізм (лат. *alterno* – змінюю і новолат. *globus* – куля) – громадський рух за справедливість, мета якого – пошук альтернативних шляхів глобалізації та відмова від її нинішньої американоцентричної моделі. Основні цілі **А**.: посилення соціальної та демократичної спрямованості глобального устрою, розроблення альтернативних демократичних механізмів прийняття рішень із міжнародних проблем, збереження розмаїття культур, заперечення всіх форм гегемонії та відчуження. Перемога **А.** можлива за умови готовності держав з великим економічним і культурним потенціалом сприяти формуванню світової рівноваги. *(С. Денисюк)*

Альтернативістика – напрям світового науково-практичного розвитку, пов'язаний із дослідженням і реалізацією різноманітних напрямів, спрямованих на формування т. зв. *альтернативної* цивілізації. **А.** є своєрідною альтернативою глобалістиці та включає пошуки економної енергетики, сталого розвитку, порятунку довкілля, можливостей для всезагального та повного роз-

зброєння, гуманізації освіти та культури, стабілізації сім'ї, підвищення ефективності охорони здоров'я та под. **А.** виводить проблематику майбутнього зі сфери футурології у сферу соціального проектування і стратегічного планування, прагне надати практичного змісту питанням духовного, морального і культурного вибору людини і людської співдружності. *Див.: Соціальне проектування; Футурологія. (І. Горбатенко)*

Альтернативна інформація (лат. *informatio* – роз'яснення, виклад, обізнаність) – відомості про щось, незалежно від форми їх подання, джерела походження та/або зміст яких відрізняється від вже отриманих. Головною властивістю **А.і.** є її здатність миттєво поширюватися за наявності великої кількості носіїв/споживачів інформації та можливість порівняння її з попередньо отриманою інформацією. **А.і.** також може бути отримана з офіційних і неофіційних джерел. Важливими джерелами отримання **А.і.** вважають політичні блоги та соціальні мережі, але їх достовірність, об'єктивність потребує особливої перевірки. Характеристики **А.і.**: новизна, зрозумілість, актуальність, відкритість. *(А. Соловйова)*

Альянс воєнний (фр. *alliance* – союз) – союз двох або кількох держав, спрямований на воєнну агресію проти третіх держав (агресивний **А.в**.) або на недопущення такої агресії з боку третіх держав (оборонний **А.в.**). Як **А.в.** розглядаються військово-політичні блоки (приміром, НАТО – Північно-Атлантичний альянс). Засобом інституціоналізації **А.в.** є відповідні міждержавні договори (пакти). *(О. Романюк)*

Альянс політичний (фр. *alliance* – союз) – об'єднання держав чи політичних організацій на основі формальних/неформальних договірних відносин задля досягнення спільної мети протягом певного проміжку часу. Як правило, поняття **А.п**. використовується для визначення міждержавних союзів політичного характеру. Зазвичай, **А.п.** у відносинах між державами спрямований на взаємну підтримку сторін у разі зазіхання інших держав, або на реалізацію взаємних політичних інтересів. У сучасних умовах, метою створення **А.п.** є переважно досягнення необхідного балансу військово-політичних сил і забезпечення національної безпеки тих чи інших держав. Основним завданням **А.п.** є вироблення ефективного механізму оперативного реагування на внутрішні та зовнішні виклики. *(А. Іовчева)*

Амбівалентність політична (англ. *ambivalence* – сила двох, роздвоєність) – одночасний прояв антагоністичних думок або бажань. Співіснування протилежних відносин або почуттів суб'єкта до об'єкта чи ідеї. Наслідком **А.п.** зазвичай стає як індивідуальне, так і колективне вираження в насильницьких діях (бунти, страйки, революції, війни і под.). У перехідний період від тоталітарної системи до демократії **А.п.** проявляється найяскравіше й призводить до конфлікту соціальних ролей, цінностей і норм суспільства. *(Т. Купрій)*

Амбіції політичні (лат. *ambitio* – ходіння навколо, честолюбство, марнославство) – форма думок і дій, поведінки політика чи посадової особи, що заснована на суб'єктивних уявленнях індивіда щодо його можливостей у політичній діяльності. Історично **А.п.** вважалися *негативним* явищем і ґрунтувалися на почуттях зарозумілості, марнославстві, суто особистих уявленнях політика та суб'єктивістських оцінках дійсності. В *нейтральному* значенні **А.п.** називають мотиви, фундаментом яких є потреба політика бути успішним. У *позитивному* значенні **А.п.** ґрунтуються на знанні політика чи посадової особи своїх сильних сторін, що скеровується у прагнення досягти професійного успіху в політичній діяльності. *(Т. Лушагіна)*

Американізація – поняття, яким позначається вплив США у сфері норм, цінностей, культури, структур та інститутів на решту світу. Первинним імпульсом для його застосування вважається розповсюдження діяльності корпорацій Coca-Cola та McDonald's практично по всьому світу, що спричинило дискусію про поширення «американського» способу життя та культури на весь світ. Вплив **А.** виявляється у низці сфер. У культурі вона виявляє себе найяскравіше у кінематографі, музиці, іміджі, hi-tech технологіях і под. У політико-соціальній сфері **А.** пов'язують із поширення глобальної демократії як символічного поєднання ціннісного, культурного та ідеологічного бачення розвитку світу. *(А. Гарбадин)*

Амністія політична (грец. *αμνηστια* – прощення) – часткове або повне звільнення від відповідальності осіб, які перебувають під вартою або відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, за звинуваченням у діях політичного характеру без будь-якого правопорушення (напр., опозиційна діяльність до існуючої влади, державна зрада, заклики до зміни конституційного ладу, державний заколот і под.). **А.п**. оголошується верховними органами влади країни (в Україні – Верховна Рада України) на основі прийняття відповідного законодавчого акту. *(А. Іовчева)*

Аналітика політична (грец. *άναλυτικά* – букв.: мистецтво аналізу; *αναλυσις* – розклад, розчленування) – прикладна галузь політичної науки, яка формулює основні вимоги вивчення конкретних проблем, пошуку їх найбільш прийнятних рішень і визначення необхідних для цього технологічних засобів і прийомів діяльності. Це свідомий, цілеспрямований, конкурентний, скоординований процес вивчення політичної обстановки, подій, тенденцій, перспектив її розвитку з метою визначення цілісної картини того, що відбувається та подальшого прийняття політичних рішень. Структурні особливості **А.п.**: орієнтація на клієнта; прикладна орієнтація; орієнтація на вирішення гостроактуальних проблем. *(І. Ковальська-Павелко)*

Анексія (лат. *annexio* – приєднання) – насильницьке приєднання державою всієї або частини території іншої держави в односторонньому порядку. За міжнародним правом **А.** – один із видів агресії і спричиняє міжнародно-

правову відповідальність. Інколи замість правового поняття **А.** використовуються пропагандистські кліше «збирання земель», «примноження земель» та «приєднання земель». Найвідомішими в історії прикладами **А.** є: **А.** Великою Британією Фолклендських островів (1833), Австро-Угорщиною – Боснії і Герцеговини (1908), Румунією – Бессарабії (1918), Німеччиною – Судетської області (1938), СРСР – частини Польщі (1939). Перебування на території Абхазії та Південної Осетії військових сил Російської Федерації грузинська сторона називає **А.** Більшість країн світу та авторитетні міжнародні організації (напр., ПАРЄ, НАТО, ОБСЄ та ін.) називають **А.** окупацію Російською Федерацією Автономної Республіки Крим. *Див.*: *Анексія Автономної Республіки Крим та м. Севастополя.* (*А. Соловйова*)

Анексія Автономної Республіки Крим та м. Севастополя – насильницьке відторгнення Російською Федерацією частини суверенної території України – Автономної Республіки Крим (АРК) та м. Севастополя у результаті проведеного впродовж кінця лютого – березня 2014 р. комплексу військових, спеціальних інформаційно-психологічних та інших операцій. За результатами псевдореферендуму 16.03.2014 р., 18.03.2014 р. було підписано договір між Російською Федерацією і АРК про прийняття останньої до складу Росії, відповідно до якого в складі Росії утворюються нові суб'єкти – Республіка Крим і місто федерального значення Севастополь, що суперечить нормам міжнародного права та одностайно засуджено цивілізованим світовим співтовариством. *Див.: Анексія; «Зелені чоловічки»; «Кримнаш»; Псевдовибори; Псевдореферендум. (В. Гулай)*

Анізотропність (грец. *Ἄνισος* – нерівний, неоднаковий + *τροπή* – спрямованість) – нерівноправність напрямків рухів, наявність виокремлених, привілейованих векторів переміщень. У політичній науці термін **А.** використовується для характеристики різноспрямованих політичних процесів. Наприклад, варвари йдуть зі Сходу (континентальний світ) на Захід, з Півдня (доіндустріальний, патріархально-архаїчний світ) на Північ (високорозвинутий у цивілізаційному та індустріальному аспектах світ), тоді як колонізація, навпаки, відбувається із Заходу на Схід, з Півночі на Південь. *(В. Кривошеїн)*

Анклав (енклав) (фр. *enclave* – вклинювання, від лат. *inclavare* – закривати на ключ) – частина державної території суверенної держави, оточена з усіх сторін територією іншої або декількох інших державв. **А.** не має спільних меж зі своєю материнською державою. Поряд із терміном **А.** вживається термін *напіванклав*, яким позначається територія, яка відділена від основної частини держави або усією своєю територією межує з однією державою, але має вихід до моря. Із погляду держави, якій належить територія **А.**, вона називається «*ексклав*», а поняття «**А.**» використовується іншими державами. Вирішальним критерієм для віднесення певних територій до **А.** є суверенітет над ними. Нині у світі існує понад 280 окремих територій, які розглядаються в науко-

вій літературі як **А.** (наприклад, Калінінградська область Росії, штат Аляска в США, м. Дубровнік Хорватії та ін.). *(В. Лажнік)*

Аномія політична (фр. *anomie* – відсутність закону, організації) – стан суспільства без чіткої загальноприйнятої системи культурних і політичних цінностей, норм як регуляторів політичної поведінки суб'єктів. Наслідком є послаблення механізмів інституційного регулювання поведінки (безнормність), переважання її девіантних типів як способу адаптації до **А.п.** Поняття обґрунтоване *Е. Дюркгаймом,* який вважав **А.** результатом модернізації й індустріалізації, котрі зруйнували традиційне суспільство і властиву для нього систему соціальних ролей, норм, цінностей; *Р. Мертон* причиною **А.** вказує невідповідність між нав'язаними суспільством цілями та схваленими законними й інституціоналізованими засобами їхнього досягнення, здебільшого недоступних суб'єктам політики. Стандарти «правильної» поведінки (що дають змогу досягти бажаних цілей) не знаходять емоційної підтримки культурних норм. У такому сенсі **А.п.** є наслідком неузгодженості між різними елементами ціннісно-нормативної системи суспільства (її амбівалентності), між традиційними для певного суспільства цілями і легітимними засобами їх досягнення (*Р. Дарендорф*). *(Л. Угрин)*

Антиамериканізація (грец. *anti* – проти) – негативне ставлення до політики, культури та населення США. Термін «*антиамериканізм*» був ужитий в 1948 р. у Франції; від тоді внутрішньо-і зовнішньополітична діяльність, культура США нерідко фундаментально критикувалися. У низці випадків **А.** виражається насамперед у негативному ставленні саме до *політики* США, але не до американського народу, його культури. **А.** як політика спрямована на нарощення негативного ставлення до всього американського, є опозицією (ворожістю) до політики, культури, суспільства, економіки, зовнішньої. політики, міжнародної ролі США. Прихильники **А.** переконують у агресивності, зарозумілості, неосвіченості, надмірній вазі, матеріалістичності американців, одержимих заробляти гроші. *(О. Ткач)*

Антигендерна політика (антигендер, стоп-гендер) (англ. *gender*, від лат. *genus* – рід; дав.-грец. *ἀντι-* – проти) – консолідовані колективні дії соціально-політичних агентів (організацій, індивідів), що спрямовані на протидію демократичним перетворенням, запровадженню принципів гендерної рівності. Найчастіше, це навколополітичні рухи, що виконують політичні замовлення. Спектр чинників **А.п.** – від геополітичних до структурно-управлінських. Першоджерела переплітаються зі зростанням релігійного фундаменталізму та концептом «Русского мира». Важливу роль відіграє ситуація дефіциту інформації про реальність гендерної політики, її зміст, напрямки. Відбувається зв'язування проблематики рівних прав та можливостей жінок і чоловіків із темами прав дитини, ювенальної юстиції, сексуальної орієнтації як таких, що руйнують родину; підміна понять у антигендерних матеріалах. *(М. Петрушкевич)*

Антиглобалізм (англ. *antiglobalism*) – теорія й ідеологія, що заперечує об'єктивну природу глобалізації. Соціально-політичну базу **А**. становлять нижні та маргінальні верстви національних суспільств, ліві та лівоекстремістські організації та рухи, що мають антикапіталістичну спрямованість і ведуть боротьбу з наслідками глобалізації, критикують неоліберальний варіант капіталізму та міжнародні економічні і фінансові інститути. **А**. виступає за «зміцнення громадянського суспільства», пропонує паралельний, «альтернативний» розвиток суспільства, сповідуючи настрої традиційного «антиімперіалізму», вістря критики спрямовує проти США. *Див.: Альтерглобалізм (альтермондіалізм); Глобалізація. (Є. Тихомирова)*

Антидержавна діяльність (грец. *anti* – проти) – складова соціальної діяльності, яка здійснюється органами державної влади та їх представниками з метою саботування виконання внутрішніх і зовнішніх функцій держави. В Україні вона може втілюватись у роботі вищих органів держави. **А.д.** порушує принципи законності, верховенства права, пріоритетності прав людини, розподілу владних повноважень, ефективності та под. Зміст і характер **А.д.** визначаються призначенням та повноваженнями відповідних державних органів. **А.д.** завдає шкоди державі, відбувається шляхом використання повноважень виконавчої влади через організацію виконання законів, здійснення управлінських функцій із метою власної вигоди. *(О. Ткач)*

Антикорупційна стратегія уряду – система взаємопов'язаних комплексних урядових заходів у сфері запобігання та протидії корупції. Реалізується на виконання Закону України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (**А.с**.) на 2014-2017 роки», ухваленого у жовтні 2014 р. **А.с.** спрямована, зокрема, на: створення в Україні системи прийняття рішень щодо антикорупційної політики на основі аналізу достовірних даних про корупцію, моніторингу виконання цих рішень та їх впливу на стан справ з корупцією незалежним спеціально уповноваженим органом з питань антикорупційної політики у партнерстві із громадянським суспільством, а також формування суспільної підтримки у подоланні корупції; створення системи доброчесної та професійної публічної служби відповідно до міжнародних стандартів та кращого світового досвіду; запровадження ефективних антикорупційних програм і под. *(Т. Андрущенко)*

«Антикрихкість» (англ. *antifragile*) – властивість системи, при якій зіткнення з перешкодами будь-якого характеру не лише дозволяють їй залишитися неураженою, але й еволюціонувати у досконалішу форму. **«А.»** – неологізм, уведений Н. Талебом, американським економістом, для пояснення властивості будь-якої системи відновлюватися і вдосконалюватися після зіткнення з непередбачуваними подіями, потрясіннями та стресорами. Він заперечує, що антонімом до «крихкість» є «міцність», бо міцні системи є уразливими перед непередбачуваністю. Також, «неуразливі» і «еластичні» системи під дією

мінливості і безладу залишаються лише неушкодженими або повертаються у попередній стан, у той час, як антикрихка система внаслідок потрясінь переходить на досконаліший рівень. Антикрихкою є система, елементи якої готові для видозміни. *(Л. Харченко)*

Антисистемна партія (англ. *anti-system party*) – тип політичної партії, яка характеризується суттєвою світоглядною відмінністю від інших партій системи або прагненням змінити чи зруйнувати політичну систему в межах якої вона функціонує. Форми **А.п.** – *реляціоністські* та *ідеологічні*. Реляціоністські **А.п.** характеризуються своєю ідеологічною відмінністю від інших партій в системі, однак ці партії розділяють основні демократичні цінності та не несуть загрози демократії. У сучасних демократіях ідеологічні **А.п.** відкрито виступають проти демократичного режиму, напр., пост-комуністичні партії або нові право-радикальні партії. *(П. Молочко)*

Антитерористична боротьба (діяльність) – діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо: профілактики тероризму; виявлення, попередження, припинення, розкриття та розслідування терористичних актів; мінімізації та (або) ліквідації наслідків проявів тероризму. Метою **А.б.(д.)** є захист особи, суспільства і держави від терористичних загроз і проявів. Основними завданнями у досягненні зазначених цілей є: виявлення та усунення чинників, що сприяють виникненню та поширенню тероризму; виявлення, попередження і припинення дій осіб та організацій, спрямованих на підготовку і вчинення злочинів терористичного характеру; здійснення активних інформаційно-пропагандистських заходів антитерористичної спрямованості і под. *Див.: Антитерористична операція (АТО); Зона АТО; Терористична діяльність. (М. Требін)*

Антитерористична операція (АТО) – комплекс заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення дій, здійснюваних із терористичною метою, звільнення заручників, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичного акту. Правова база боротьби з тероризмом включає Європейську конвенцію про боротьбу з тероризмом (1977), міжнародні конвенції про боротьбу з бомбовим тероризмом (1997) і з фінансуванням тероризму (1999). **А.о.** здійснювали НАТО в Афганістані з 2001 р., Росія – у Чечні у 1999-2009 рр. В Україні **А.о.** проводиться з квітня 2014 р. на території Донецької та Луганської областей. **А.о.** включає військові операції, дії щодо припинення фінансування тероризму, забезпечення підтримки населення. *Див.: Зона АТО. (Є. Перегуда)*

Антиукраїнська діяльність – діяльність окремих індивідів, політиків, державних службовців, влади, що спрямована проти українського народу, його історії, культури, української мови, героїв, звичаїв і традицій. Одна із форм діяльності проросійськи налаштованих політиків, їх політичних сил, лідерів і членів громадських організацій, рухів, що спрямована проти української незалежності, унітарності і соборності і под. **А.д**. – це нетерпимість до всього українського, яка виявляється у розпалюванні ворожнечі між різноспрямованими силами. *Див.: П'ята колона (в Україні)*. (*С. Савойська)*

Арабська весна (араб. الربيع العربي) – масові вуличні протести та внутрішні військові конфлікти у низці арабських країн, що почалися в 2010 р. в Тунісі та стимулювали аналогічні повстання в інших державах (Алжирі, Лівані, Йорданії, Судані, Сирії, Єгипті, Лівії та ін.). Причини **А.в.**: авторитарні режими, структурно-демографічні чинники, бідність населення, безробіття, корупція, порушення прав людини, інфляція, клептократія. Мета: від економічних і політичних перетворень – до повної зміни влади. Здобутки **А.в.:** повалення деяких очільників держав і вихід на шлях демократизації суспільства. Негативні наслідки: загибель понад 50 тис. осіб, посилення міжкланової боротьби та впливу США та країн-членів НАТО в окремих регіонах. *Див.* : *Жасминова революція*; *Твітерна революція. (С. Денисюк)*

Армія (лат. *armare* – озброювати) – 1) у *широкому* сенсі синонім поняття збройні сили – сукупність сухопутних, військово-морських, військово-повітряних військ та інших воєнізованих формувань держави, призначених для забезпечення обороноздатності країни, ведення широкомасштабних військових дій проти зовнішнього супротивника; 2) у *вузькому* сенсі синонім поняття «сухопутні війська» – вид збройних сил багатьох держав світу поряд із військово-морськими та військово-повітряними силами; 3) частина збройних сил держави, залежно від поставлених їй завдань називається: **А.** вторгнення, **А.** прикриття, діюча **А.** і под.; 4) оперативне об'єднання, призначене для ведення бойових операцій, до складу якого ввіходить кілька з'єднань і частин різних видів і родів військ, органів управління, матеріально-технічного і медичного забезпечення; 5) оперативне об'єднання більш велике, ніж дивізія та корпус; 6) метафора, що використовується в побутовій мові і в художній літературі, для позначення великої кількості чогось (людей, істот або об'єктів), що виконують злагоджені дії: «зібралася **А.** футбольних фанатів». У політологічному плані значимий, перш за все, перший варіант трактування поняття. *(М. Требін)*

Армія терористична – різновид терористичної організації, яка створюється з метою здійснення терористичної діяльності, або визнає можливість використання відповідних засобів і методів. **А.т.** є головним атрибутом терористичної війни. **А.т.** складаються з активних підрозділів, якими виступають терористичні групи. Формально **А.т.** нікому не належать, немає по кому наносити удар у відповідь. Крім того, **А.т**., частіше всього, створюються не заради досягнення «блискавичної» перемоги. Її завдання полягає, як правило, в створенні плацдарму нестабільності, уповільненого конфлікту, що може зруйнувати існуючий політичний лад. **А.т.** є потенційно «дешевим» засобом, яка здатна за допомогою найнятих бойовиків забезпечити тривалу війну, яка і є завданням. *(М. Іванов)*

Асоціація політична (лат. *associatio* – сполучення, з'єднання) – поняття, що визначає форми добровільного об'єднання осіб, груп за інтересами, спільнот, держав із метою реалізації спільних політичних та ін. цілей. **А.п.** виникають внаслідок взаємодії між людьми і встановлення різнобічних зв'язків та відносин на підставі спільних інтересів, набувають різних форм людських спільнот, де мають місце відносини влади і підпорядкування (держава, союзи держав, церква, політичні партії, добровільні товариства тощо). У вузькому розумінні **А.п.** – це певний тип політичної організації, створеної для захисту інтересів її членів, заснованої на вільній згоді та не зв'язаної безпосередньо з урядовими інститутами. **А.п.** характеризуються децентралізацією в організаційній будові, відсутністю жорсткої регламентації дій її членів і контролю за ними. Ці ознаки дають змогу членам асоціації зберігати автономію в межах об'єднання, реалізовуючи одночасно спільні цілі. **А.п.** можуть об'єднувати групи інтересів, громадські організації, політичні партії, або держави (Асоціація держав Південно-Східноі Азії (АСЕАН)). *(Л. Угрин)*

Астротерфінг (англ. *astroturfing*) – сучасний оплачуваний вид тролінгу, технологія маніпуляції суспільною думкою. Термін походить від назви «Astro Turf» – синтетичне покриття, яке замінює траву на стадіонах. Мета діяльності: поширення ідеї, події, факту, або, навпаки, їх дискредитація, нівелювання значущості; формування потрібної суспільної думки, настроїв. **А.** – віртуальне зомбування Інтернет-користувачів. Використовується корпоративними лобістами, вірусними маркетологами, політтехнологами, спецслужбами. Іронічна назва **А.** – «п'ята колона Інтернету». *Див.: Політичний тролінг; Троль політичний. (О. Сморжевська)*

Афганський синдром – різновид посттравматичного стресового розладу (посттравматичний синдром, «в'єтнамський синдром» і под.) – важкий психічний стан, різновид тривожного розладу (неврозу), який виникає в результаті військових дій, пов'язаних зі загрозою смерті. **А.с.** супроводжується частими переживаннями стресових ситуації, високим рівнем тривожності, які зберігаються протягом тривалого часу, спостерігається психопатизація особистості, розкутість ницих пристрастей і потреб. **А.с.** з плином часу в більшій частині випадків посилюється й вимагає корекції, незалежно від соціального статусу людини і змін соціального життя. **А.с.** певною мірою проявляється практично у всіх учасників війни. Ознаки **А.с.** проявляються і в учасників АТО в Україні. *(О. Дзьобань)*

Афірмативна політика (лат. *affirmativus* – стверджуючий) – політична практика розширення вигод і привілей для певної групи (за ознакою статі, раси), за одночасного врахування небажаних і неефективних наслідків, до яких вони призводять. **А.п**. має місце в основному при прийомі на роботу та навчання. Головна причина формування **А.п.** полягає у прагненні допомогти інтегруватися та адаптуватися певним спільнотам у суспільство. Мета **А.п.** –

вирівнювання посадових і суспільних можливості представників меншин та пришвидшити їх інтеграцію у суспільство. Синонімами до **А.п.** є «позитивне ставлення», «позитивні дії», «обернена дискримінація». Уперше термін використаний Д. Кеннеді, який у 1961 р. видав розпорядження, яким зобов'язав федеральні округи застосовувати **А.п.** при прийомі на роботу. *(Г. Мелеганич)*

Афразія – узагальнена назва регіону, який включає Аравійський півострів, Малу Азію, Передню Азію, Іранське нагір'я, а також Сомалі та Судан. **А.** утворилася внаслідок генезису ісламської цивілізації, є ядром арабо-мусульманського світу й охоплює основні історичні території Візантійської імперії, Арабського халіфату й Османського султанату. Народи, що населяли **А.**, завжди становили особливу цілісність, пов'язану культурними, економічними та політичними зв'язками. Сьогодні **А.** не тільки досягла своїх природних меж, а й проникла на геополітичну територію Європи, закріпившись у зоні проток і встановивши контроль над Північною Африкою. *(В. Кривошеїн)*

Б

Багатомандатний округ (лат. *mandatum* – доручення) – тип виборчого округу, який використовується за пропорційної виборчої системи. У **Б.о.** виборці мають змогу обрати більше, ніж одного депутата. За усіх типів пропорційної виборчої системи застосовуються **Б.о.**, оскільки один мандат неможливо розділити між кількома депутатами. Типи **Б.о.**: *загальнонаціональні* (уся територія держави є виборчим округом) та *регіональні* (територія держави поділена на низку округів. Переважно межі виборчого округу збігаються з межами великої адміністративно-територіальної одиниці – області, штату, провінції, землі). *(Г. Шипунов)*

Багатополярність (мультиполярність) – основна властивість (геополітична модель) сучасної світової системи, яка складається з кількох великих, приблизно рівних за силою держав, котрі співпрацюють і конкурують одна з одною, утворюючи різні альянси, коаліції, що необхідні для вирішення важливих міжнародних питань. Головні ознаки **Б.**: наявність не менше п'яти геополітичних світових лідерів, між якими функціонує система міжнародного балансу й взаємного стримування; процес блокування та формування коаліцій і постійне суперництво між блоками, існування за принципом балансу сил, що базується на конкуренції основних блоків-коаліцій країн і позаблокових акторів на принципі рівноваги сил, поваги до суверенітету держав і невтручання у внутрішні справи країн тощо. Основними гравцями **Б.** світу є США, Російська Федерація, КНР, Японія та ЄС. *(В. Патійчук)*

Баланс загроз (англ. *balance of threat*) – механізм світової політики, а також теорія у міжнародних відносинах. Полягає в тому, що політичні актори, зокрема держави, найчастіше утворюють коаліції не проти найсильнішого актора, що загрожує їх інтересам у довгостроковій перспективі, а проти того, який є небезпечним для них на даний момент або в осяжному майбутньому. Поняття «**Б.з.**» запропонував американський дослідник С. Уолт у 1985 р. За теорією **Б.з.** критеріями оцінки державою загрози з боку потенційного супротивника є: 1) сукупна потужність; 2) географічна близькість; 3) наступальні можливості; 4) наступальні наміри. Відповідно до **Б.з.**, сила супротивника є в основі сприйняття загрози, проте поняття «*сила*» і «*загроза*» не збігаються, бо останнє є ідеальним відображенням першого. Таким чином, держава прагне досягнення балансу не тільки проти сили, а й проти загроз. Провідне значення має саме сприйняття державами потенційних загроз, а не їх реальні можливості супротивника. *(О. Онопко)*

Баланс сил – зовнішньополітична теорія, основною засадою якої є ідея закономірності розвитку відносин між державами в межах певних циклів упродовж світової історії. Зміст теорії **Б.с.**: 1) основою раціональних міжнародних відносин є стабільність, що ґрунтується на рівновазі сил держав; 2) причиною

війни є порушення рівноваги сил між державами-ворогами, що дає підстави сильнішій сподіватись отримати перемогу; 3) стабільність можна підтримувати, створюючи коаліції, спрямовані проти найсильнішої з держав. Автором сучасної теорії **Б.с.** є американський учений Г. Морґентау, який проголосив її «основним і непорушним законом міжнародних відносин». *(Л. Літвін)*

Балканізація (англ. *balkanization*) – процес розпаду держави на дрібні територіальні одиниці, що супроводжується подальшою фрагментацією новостворених політичних суб'єктів, які вступають у конфліктні відносини один із одним. Термін «**Б.**» є похідним від назви європейського регіону «Балкани», котрий у 1817-1912 рр. із єдиного простору під владою Османської імперії перетворився на кілька невеличких держав. **Б.** є політичним та етнокультурним феноменом неперервного дроблення колись єдиної державної території внаслідок поглиблення протиріч, мовних, етнічних, релігійних, географічних та економічних відмінностей між її частинами. Як правило, **Б.** має тенденцію зумовлювати політику на основі принципу «поділяй і владарюй», унаслідок якої сила об'єднаної країни ослаблюється через внутрішній поділ. Умовно виокремлюють два типи **Б.**: географічно-етнічну та расово-соціальну. *(Н. Латигіна)*

Балотування (фр. *ballotter* – обирати кулями, від *ballotte* – куля) – вид голосування через опускання до урни білих та чорних куль під час виборів дожів у середньовічній Венеції (білі означали позитивну відповідь, чорні – негативну). В широкому розумінні **Б.** – спосіб розв'язання проблем або прийняття рішень через голосування та вибір однієї з двох взаємовиключних альтернатив чи кандидатів. У сучасних виборчих процесах **Б.** означає заяву про намір висувати кандидатуру на виборах, виступати претендентом на будь-яку виборну посаду. *(Л. Угрин)*

Безвізовий режим – порядок перетину кордону громадянами однієї держави іншої, згідно якого відсутні адміністративні обмеження, встановлені країною в'їзду, що регламентовано відповідними угодами та договорами. Водночас може бути встановлений певний термін (найчастіше 90 днів) перебування на території країни та інші додаткові умови. **Б.р.** з певною країною передбачає перевірку документів на кордоні і, найчастіше, наявність закордонного паспорта. **Б.р.** є метою співпраці між багатьма державами для того, щоб покращити рейтинг своєї держави (показник цінності паспорту). Наприкінці 2014 р. українські громадяни могли безвізово відвідувати 41 країну та території (10 країн пострадянського простору, 5 – європейських, 7 – Північної Америки, 5 – Південної Америки, 8 – Азії, 3 – Африки, 3 – Океанії) та 48 – із отриманням візи на кордоні при в'їзді в державу. Натомість на територію України за таким же порядком можуть в'їхати громадяни 64 країн (насамперед країни Європи та Північної Америки). *(Г. Мелеганич)*

Безпека кордону – одна з основних складових національної безпеки. Безпека країни починається з **Б.к.,** яка є не лише фізичною лінією розмежування

території держави. Це захищеність життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави в її прикордонному просторі, створення умов для реалізації їх інтересів, пов'язаних із свободою пересування через державний кордон, оперативне виявлення та припинення правопорушень, здійснення протидії загрозам національній безпеці на кордоні та планомірна діяльність з усунення причин їх виникнення. Визначальним у досягненні належного рівня **Б.к**. є формування та ефективна реалізація прикордонної політики, тобто сукупності заходів, спрямованих на забезпечення суверенітету, недоторканності і цілісності території, реалізацію та захист національних інтересів і безпеки держави в її прикордонному просторі. *Див.: Проект «Стіна». (С. Наумкіна)*

Безпека людини (англ. *human security*) – концепція безпеки, в якій людина (особистість) вважається ключовим об'єктом безпекової діяльності, її системоутворюючим елементом. В основі концепції – необхідність забезпечення свободи людини від страху та нужденності («freedom from fear» and «freedom from want»), протистояння різним формам насильства та боротьби із бідністю в усіх її проявах. Для **Б.л.** характерне багатовимірне розуміння безпеки (економічна, продовольча, охорона здоров'я, оточуюче середовище, особиста, громадська та політична безпека). Не зважаючи на дискусійність тлумачення **Б.л.,** її офіційне визначення сформувалося (1990-ті рр.) та розвивається в рамках діяльності ООН. *(Ю. Теміров)*

Безпека міжнародна – стан міжнародних відносин, за якого створюються умови, необхідні для існування та функціонування держав на міжнародній арені, забезпечення їхнього повного суверенітету, політичної та економічної незалежності, неможливості воєнно-політичного тиску й агресії, рівноправних відносин із іншими країнами. Стан **Б.м.** відзначається відсутністю в учасників міжнародних відносин суб'єктивного й об'єктивного відчуття загрози своїм життєво важливим інтересам. Водночас **Б.м.** потрібно розглядати і як політику, що сприяє створенню ефективних гарантій миру як для окремої країни, так і для всього світового співтовариства. *(Т. Сидорук)*

Безпека національна – стан суспільства, за якого сукупність державних і суспільних гарантій забезпечує його стійкий розвиток, захист базових інтересів нації, джерел її духовного та матеріального благополуччя від зовнішніх та внутрішніх загроз; рівень захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства, держави від реальних або потенційних загроз, що їх створюють антропогенні чи природні чинники. Під **Б.н.** слід розуміти необхідний і динамічний стан відносної невразливості держави, який визначає характер її взаємодії зі зовнішнім середовищем і забезпечується переважно спільними зусиллями зовнішньополітичних, силових і координаційних державних органів. *(Т. Сидорук)*

Безпекова політика (грец. *politike* – державні справи) – система міжнародної взаємодії, яка дає можливість формувати єдину систему оборони і виступати та діяти у світовій політиці єдиним цілим. Засади **Б.п.** базуються на принципах, визначених у Статуті ООН. Актуальною сьогодні є ідея спільної **Б.п.**, заснована на механізмі функціонування низки систем, зокрема Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) та Організації Північноатлантичного договору (НАТО). НАТО розглядається основою євроатлантичної безпеки. ЄС у рамках Спільної Європейської **Б.п.** й оборони створює власну військову складову, яка має стати базою для проведення незалежної політики у воєнній сфері. *(О. Зелена)*

«Безшумна революція» – фундаментальна ідея інтегрованої версії теорії модернізації американського дослідника Р. Інглхарта, за якою найбільш глибоко вкорінені ціннісні орієнтації і настрої масових верств суспільства в процесі його соціально-економічного розвитку еволюціонують – від матеріальних («модерних») до постматеріальних («постмодерних»), формуючи тим самим гуманістичне суспільство нового типу, яке сприяє емансипації людей одразу за багатьма напрямами, тобто відбувається «гуманістична трансформація модернізаційного процесу». **Б.р.** є процесом своєрідного поступового «дорослішання» суспільства від сучасних матеріальних цінностей (орієнтовані на рівень життя) до цінностей постматеріальних (орієнтовані на якість життя), серед яких найважливішими є самовираження, незалежність, свобода у виборі способу життя. *(Н. Лепська)*

Бекграунд політичний (англ. *background* – тло, супровід) – сукупність обставин політичного життя суспільства у певний історичний проміжок часу, на тлі яких перебігає політичний процес. Це симбіоз політичних стану, обстановки, ситуації, які, з одного боку, є фоном конкретним політичним подіям, а з іншого – передують їм та зумовлюють їхній перебіг. **Б.п**. може бути стабільним та нестабільним, сприятливим чи несприятливим. Сучасна модель міжнародного порядку вивела феномен динамічного **Б.п**., який не стоїть на місці, а видозмінює свої межі, підлаштовуючись до того, що відбувається у світі. *(К. Ірха)*

Бікамеральна система – структура загальнонаціональних представницьких органів, за якої парламент складається з двох окремих підрозділів (палат, камер), які формуються різними способами, мають різну компетенцію. **Б.с.** сприяє удосконаленню законодавчого процесу, кращому врахуванню інтересів регіонів, забезпеченню стабільності державної влади, послідовності політичного процесу в цілому. За **Б.с**. свого вираження набуває система поділу влад, що сприяє збереженню демократії за допомогою взаємного контролю палат. *(Л. Радченко)*

Білборд політичний (англ. *billboard* – рекламний щит) – один із видів зовнішньої реклами, спрямовану на популяризацію політика (партії). **Б.п.** спрямований на донесення певної інформації громадянам, зокрема зображає певного кандидата, назву партії, гасла, намагаючись викликати у виборців довіру,

прихильність. За допомогою **Б.п.** можна як покращити, так і погіршити репутацію. **Б.п.** актуалізується під час виборчих кампаній, а основна його функція – привернення уваги виборців до кандидата (партії, блоку), підвищення іміджу та електоральної привабливості. Під час виборчої кампанії-2014 на **Б.п.** у тренді були патріотичні гасла спрямовані на мир та єднання українців, національні кольори, люстрація та перезавантаження влади; подекуди звучали гасла про економічні реформи. *(Л. Кочубей)*

Біометричний паспорт – державний документ, що засвідчує особу і громадянство власника при перетині кордонів держав і перебуванні за кордоном. Відмінністю **Б.п.** від звичайного є спеціальна мікросхема (мікрочіп), що містить фотографію власника та дані про нього: прізвище, ім'я, по батькові, дату народження, номер паспорта, дату його видачі й закінчення терміну дії, інформацію для дистанційного зчитування. Система **Б.п.** передбачає можливість зберігання в мікросхемі біометричної інформації: малюнок райдужної оболонки ока, групу крові, відбитки пальців тощо. Функціонують **Б.п.** з 2006 р., зокрема у США, Великій Британії, Сінгапурі, Португалії, Новій Зеландії, Японії, Індонезії, ФРН та ін. країнах. Із 01.01.2015 р. **Б.п.** запроваджується в Україні; його отримання не є обов'язковим до закінчення терміну дії діючого паспорта. *(І. Головко)*

Біополітика (грец. *βίος* – життя + *πολιτική* – мистецтво управління державою) – поняття, за допомогою якого позначають політику, спрямовану на вирішення сучасних проблем суспільства, пов'язананих із життям, смертю, старістю, здоров'ям і под. його членів, а також концепція, що допускає використання біологічних понять і методів для вивчення політичних явищ. **Б.** є результатом сукупності взаємних впливів політики та біології, коли за допомогою біологічних засобів реалізуються політичні цілі і, навпаки, за допомогою політичних засобів реалізуються біологічні цілі. *Див.: Танатополітика. (Д. Шевчук)*

Біполярний світ – система міжнародних відносин, що характеризується політичним, економічним, військовим та, часто, ідеологічним протистоянням двох держав-лідерів світової політичної системи. Прикладом **Б.с.** є система міжнародних відносин, що склалася після Другої світової війни і переросла в глобальне біполярне протистояння між США та СРСР. Для **Б.с.** характерні конфронтаційна стабільність у відносинах між двома наддержавами і блоками, що за ними стоять; нестабільність на системній периферії на регіональному та субрегіональному рівнях, що проявляється в локальних військових конфліктах за опосередкованої підтримки наддержавами своїх союзників; спроби держав-лідерів отримати політичну перевагу на периферії; кризи у відносинах між державами-суперницями викликані намаганнями переділу «сфер впливу» та ідеологічне суперництво наддержав. Із кінця XX ст. відбувається поступове «розмивання» біполярної системи, яка еволюціонує в постбіполярну. *(О. Кандюк)*

Біполярність (двополярність) – розподіл політичних сил між двома державами. Термін **Б.** позначає двополюсну структуру світових політичних сил і відображає реальне протистояння в світі. **Б.** – один із варіантів системи «балансу сил», коли усі його складові об'єднуються навколо двох основних центрів політичної сили. Глобальна **Б.** передбачає поділ світу на сфери впливу між двома полюсами сили, створення військово-політичних блоків, іноді – ідеологічного, релігійного, культурного бар'єрів. Г. Кіссинджер зазначає, що розподіл світового впливу між окремими центрами сили (полюсами), може приймати різні конфігурації та бути однополярним (гегемонія), біполярним (біполярність) або перебувати в хаосі (багатополярність). Найвідомішим історичним прикладом **Б.** є холодна війна між СРСР і США (1946-1991). *(І. Головко)*

Біхевіоризм політичний (англ. *behaviorism political*; від *behavior* – поведінка) – науковий напрям у політології, похідний від біхевіористської психології, головним предметом якого є вивчення політичної поведінки виборців (індивідів та соціальних груп) шляхом опитування громадян, тестування, анкетування та статистичного узагальнення таких даних. Основні риси **Б.п.**: спад інтересу до формально-юридичних аспектів політики, діяльності інститутів державної влади та зосередження на «реальних фактах» – поведінці індивідів у конкретних політичних ситуаціях; пошуки «універсальної» методики збору емпіричних даних та їх сувора (математична) систематизація; виявлення «моментів регулярності та закономірності» в політичній поведінці людей; відмежування аналітичних висновків від ціннісно-ідеологічних оцінок. Концепцію **Б.п.** запропонував у середині 1920-х рр. Ч. Мерріам. *Див.: Необіхевіоризм; Політична поведінка; Постбіхевіоризм. (В. Северинюк)*

Благо загальне – цінність і принцип суспільної організації. Перші звернення до поняття **Б.з.** сягають праць Демокріта, Платона й Арістотеля. **Б.з.** є центральним поняттям католицької соціальної доктрини, з точки зору якої досягнення **Б.з**. вимагає від держави та інших соціальних інститутів не позбавляти людей можливості до самовдосконалення та підтримувати їх заради особистісної самореалізації. У соціальних теоріях XVIII–XIX ст. **Б.з.** розуміється як дотримання суспільного договору, соціальний результат безперешкодної дії індивідуальних інтересів. У сучасну епоху актулізується християнське розуміння **Б.з.** як сукупності умов суспільного життя. **Б.з.** складається зі складного сплетіння цінностей, традицій, технічних, економічних, соціальних, культурних, правових і політичних компонентів, які сукупно створюють передумови для розкриття особи. *(Т. Панченко)*

Благодійність (доброчинність) – добровільна особиста та/або майнова безкорислива допомога власника приватних ресурсів тим, хто її потребує. **Б.** може розглядатися як: соціальні відносини; соціальний інститут; суспільний рух. Сфери **Б.** як діяльності: освіта, охорона здоров'я, екологія, допомога бі-

женцям і внутрішньо переміщеним особам, соціальний захист і соціальні послуги, культура, наука, спорт, права людини і под. Ознаки **Б.**: свобода вибору об'єкта для **Б.**, відсутність утилітарних мотивів, організованість та цілеспрямованість, наявність соціально значущих цілей. В останні роки **Б**. набуває поширення в Україні. (*А. Демичева)*

Блог політичний (англ. *blog* – Інтернет-журнал подій, Інтернет-щоденник) – веб-ресурс, основним вмістом якого є записи, що регулярно додаються і містять текст, зображення або мультимедіа політичного змісту. Для **Б.п.** характерні недовгі записи тимчасової значущості, впорядковані у зворотному хронологічному порядку. **Б.п.** зазвичай публічні і передбачають сторонніх читачів, які можуть вступити в публічну полеміку з автором. Завдяки **Б.п.** світова політика стає все більш глобалізованою та інтернетизованою. Професійні політики також використовують **Б.п.** як для інформування, пошуку прихильників і пропаганди своїх ідей, так і для контрпропаганди, боротьби з політичними опонентами. Зростає також інформаційна роль **Б.п.** як своєрідної альтернативи офіційним ЗМІ. *Див.: Блогер політичний. (А. Соловйова)*

Блогер політичний (англ. *blog* – Інтернет-журнал подій, Інтернет-щоденник) – автор і власник особистого політичного блогу, що володіє всіма правами на те, щоб видалити, змінити чи виправити вміст сторінок свого веб-ресурсу. **Б.п.** – окрема категорія ЗМІ, для яких характерна часто найшвидша реакція і відносно незаангажована оцінка. **Б.п.** є потужною силою, здатною впливати на думки і настрої людей. Багато **Б.п.** ведуть Інтернет-щоденники, щоб популяризувати якусь політичну силу чи ідею, адже блог може бути ефективним інструментом для політичного маркетингу. Сучасні політичні сили та партії потребують людей, які професійно ведуть блоги. У недемократичних державах **Б.п.** часто переслідуються, держава намагається їх контролювати (наприклад, з 01.08.2014 р. у Росії діє т. зв. «закон про блогерів» – поправки до закону «Про інформацію» та ін. законодавчі акти «з метою впорядкування обміну інформацією з використанням інформаційно-телекомунікаційних мереж»). *Див.: Політичний блог. (А. Соловйова)*

Блогерна революція (англ. *blog*, від *web log* – Інтернет-журнал подій, Інтернет-щоденник, онлайн-щоденник**)** – організація за допомогою соціальних мереж та інших Інтернет-ресурсів (блоги, Facebook, Twitter, Youtube та ін.) масових антиурядових виступів, які можуть призвести до повалення чинного політичного режиму. Поряд із поняттям «**Б.р.»** часто вживають поняття «Facebook-революція» та «Twitter-революція». Під означення **Б.р.** потрапили акції протесту в Ірані (2009), «Арабська весна» (від грудня 2010 р.), Революція гідності в Україні (2013-2014). Сьогодні блоги для багатьох – єдиний доступний і безпечний засіб для вираження власної думки, що особливо актуально для країн із авторитарним та гібридним типами політичних режимів. Хоч влада дедалі частіше контролює Інтернет (санкції до блогерів, блокування до-

ступу до окремих сайтів, моніторинг соціальних мереж за допомогою спеціальних наглядових органів і под.). *Див.: Блог політичний; Блогер політичний. (Г. Шипунов)*

Блогосфера політична (англ. *blogosphere* – блогосфера; *web log* – Інтернет-журнал) – глобальне віртуальне середовище у формі публічних ресурсів, у якому використовуються мережеві технології політичної комунікації з метою поширення й обговорення актуальних авторських повідомлень на політичну тематику. Елементи **Б.п**.: *блогери* (автори блогів) – компетентні особи, що мають вплив на формування громадської думки у суспільстві; електронні ресурси політиків, оглядачів, громадських активістів – веб-сайти, блоги. Політичні блоги – найчастіше персональні та корпоративні Інтернет-щоденники із записами, спостереженнями, аналітикою, фото та відео відображеними у хронологічному порядку. Ознаки **Б.п.**: персоніфікованість, мультимедійність, суб'єктивізм у подачі матеріалу, політична поляризація, незалежність від редакційної політики, мобільність, доступність. Функції **Б.п.**: формування громадської думки та професійного дискурс-середовища, автономізація суб'єктів політичного процесу, розвиток інституту неформального лідерства. *(О. Макух)*

Блок-пост (англ. *block* – закривати, загороджувати) – загороджувальний, укріплений контрольно-пропускний пункт, з озброєною охороною на дорогах, в'їздах у населені пункти і под. (зазвичай на окупованій або тимчасово зайнятій військами території), здатний самостійно тримати кругову оборону. Може мати поліцейське, військове, а також цивільне застосування. **Б.-п.** зазвичай встановлюються в районах напруженості, з метою проведення контртерористичних заходів. Також **Б.-п.** використовують різні кримінальні, терористичні, а також сепаратистські організації для контролю за доступом як своїх, так і чужих осіб на займані ними території. *(А. Соловйова)*

Бомонд політичний (фр. *beau monde* – вищий світ, вишукане товариство) – причетність групи осіб до «вищих кіл» політикуму. Поняття **Б.п.** є неологізмом у сучасній політичній мові. Слово «бомонд» використовувалося в спілкуванні, літературі починаючи з XIX ст. і позначало вишукане аристократичне товариство. **Б.п.** часто вживається у політичній публіцистиці разом зі словосполученнями «політична богема», «політична тусовка» та под. За своїм значенням **Б.п.** близький до поняття «політична еліта» та «політична аристократія». Сучасний **Б.п.** – це відомі політики, посадові особи, політичні та громадські діячі, успішні бізнесмени, медійники, які мають значний вплив на політичне життя суспільства. У вітчизняних ЗМІ термін **Б.п.** використовують як означення представників політичної еліти будь-якої країни (укр. **Б.п.**, амер. **Б.п.**, фр. **Б.п.** і под.). *(М. Остапенко)*

Бренд політичний (англ. *brand* – марка) – єдність ідентичності політичного суб'єкта й образів, які формуються у людини щодо нього та є засобом його виділення. Уявлення про **Б.п.** формується цілеспрямовано шляхом маніпулю-

вання, пропаганди, політичної реклами і под. Цільова аудиторія засвоює вже готові повідомлення, які при правильній стратегії породжують потрібне уявлення і формують ставлення про політичного суб'єкта. Владний капітал **Б.п.** є сукупністю компонентів, що створюють його цінність на політичному ринку. До них належать: відданість бренду, обізнаність про бренд, сприйману якість бренду, ідентичність бренду, імідж та репутація. *(К. Павлюк)*

Брендинг (англ. *brand* – торгова марка, торговий знак) – сфера знань і комплекс понять, які узагальнюють уявлення людей про відповідний товар, послугу, організацію (компанію) або особистість. **Б.** став розглядатися як необхідний складник політичного процесу, як політична технологія та складник політичного маркетингу. **Б.** дозволяє ефективно налагодити зв'язок із цільовими аудиторіями, відповідати їхнім очікуванням і прагненням. Складовою частиною політичного **Б.** є репутаційний капітал та відмінність та унікальність політичного продукту. Політичний **Б.** став використовуватися не тільки у виборчому процесі, але й під час формування образу міжнародних організацій, держав, міст, політичних угрупувань і под. *Див.: Брендинг державний; Брендинг територій. (Л. Смола)*

Брендинг державний (англ. *nation branding*) – система теоретичних знань і практичних дій, що здійснюється державними органами влади із метою визначення, побудови та управління її іміджом. **Б.д.** – комплекс задач, що пов'язані із формуванням бренду країни, зокрема, комплексної торгівельної пропозиції на міжнародній арені. **Б.д.** є систематичним процесом узгодження дій, поведінки, інвестицій, інновацій та комунікацій країни задля реалізації стратегії національної безпеки та конкурентної ідентичності країни. **Б.д.** – формування у населення інших держав емоційних і раціональних уявлень, що є результатом зіставлення всіх ознак країни, власного досвіду й чуток, що впливають на створення певного образу країни. При згадуванні назви держави (бренду країни) відразу ж виникає ланцюг асоціацій щодо даної країни. *Див.: Бренд політичний; Брендинг; Брендинг території. (В. Коцур)*

Брендинг території – цілеспрямована діяльність суб'єктів щодо створення, коригування та просування позитивного концепт-образу території у зовнішньому та внутрішньому політичному полі. Бренд території є багатомірним ментальним концепт-образом території, який, завдяки найвищому рівню емоційної довіри, сприймається широкими колами споживачів як цінність. Охоплює глобальний, національний, локальний (регіональний) **Б.т**. *Глобальний* **Б.т**. – цілеспрямований процес конкуренції концептуальних образів територій із метою здійснення визначального впливу на сучасні світові процеси. *Національний* **Б.т**. – процес презентації та поширення якісно-позитивних раціональних знань та ірраціональних характеристик держави-нації на підставі гармонійного поєднання загальнодержавних і локальних рис унікальності, відмінності та привабливості країни. *Локальний (регіональний)* **Б.т**.

– цілеспрямована діяльність суб'єктів щодо створення, коригування та просування позитивного концепт-образу міст, регіонів, курортів, етно-культурних і релігійних зон. *Див.: Бренд політичний; Брендинг; Брендинг державний. (Т. Нагорняк)*

Бульдозерна революція (серб. *Багер революција)* – перша революція на посткомуністичному просторі, що відбулася в Сербії у період з 24.09. по 06.10.2000 р. Причини **Б.р.** полягали в незадоволенні більшої частини сербського суспільства авторитарним режимом С. Мілошевича, який втягнув країну в вирій нових балканських війн. Приводом **Б.р.** стало фальшування владою результатів перших прямих виборів президента югославської федерації. Внаслідок **Б.р.** режим С. Мілошевича було повалено й створені умови для демократичного розвитку Сербії та Чорногорії. *(О. Романюк)*

Буферна зона – окрема територія, що створюється для розмежування кількох районів із метою унеможливлення або обмеження негативних впливів. Різновидами **Б.з.** є: демілітаризовані зони, екологічні зони, зелені пояси. Мета створення **Б.з.**: локалізація насильства або військового конфлікту, збереження довкілля, запобігання гуманітарних, техногенних катастроф або стихійних лих і под. Із 1986 р. окремі райони Київської та Житомирської областей є **Б.з.** (зоною відчуження) через аварію на ЧАЕС. Прикладом демілітаризованої **Б.з.** є визначена частина території Донбасу, визначена у Мінському меморандумі, підписаному у ніч з 19 на 20 вересня 2014 р. Це 15 км від лінії фронту по обидва боки; на цю відстань українські війська та терористичні угрупування домовилися відвести збройні сили та важку техніку. *(О. Новакова)*

Бюлетень (лат. *bulla* – грамота) – листок або бланк чітко визначеної форми, що супроводжує процедуру голосування та виборів. **Б.** містить надруковані за алфавітом (або за жеребкуванням) прізвища (або прізвище) й ім'я кандидатів, а також перелік партій, партійних блоків, які претендують на депутатський мандат або іншу виборну посаду. Виборчий **Б.** зазвичай містить іншу інформацію про кандидатів – партійну приналежність, місце праці та посаду кандидата, місце проживання, а у випадку пропорційної виборчої системи – перші прізвища партійного списку. Виборець заповнює **Б.** у спеціальній кабінці, ставлячи визначений знак біля прізвища претендента чи назви партії. **Б.** може передбачати і позицію: «Не підтримую жодного з кандидатів». Заповнені **Б.** є підставою для підрахунку голосів і визначення волевиявлення виборців, а отже – результатів виборів. *(Л. Угрин)*

Бюрократизм – антисуспільна форма державного управління для якої характерне формальне ставлення посадових і службових осіб до своїх службових обов'язків, внаслідок чого порушуються конституційні права громадян, надаються неякісні та невчасні послуги фізичним і юридичним особам, завдається моральна, політична і економічна шкода суспільним інтересам і цінностям. *(В. Малиновський)*

В

Важелі впливу Європейського Союзу – термін, яким професор Університету Північної Кароліни М. А. Вахудова позначає види впливу, що його ЄС чинить на своїх вірогідних майбутніх членів. **В.в. ЄС** можуть бути *пасивними* й *активними*. Пасивні **В.в. ЄС** – це привабливість членства у ЄС; пасивний вплив є тією «тягою», що її ЄС справляє на внутрішню політику вірогідних кандидатів на вступ до нього виключно завдяки факту свого існування. Активні **В.в. ЄС** – це ті «умисні умови», що їх ЄС висуває до країн-кандидатів під час процесу приєднання. (*М. Шульга)*

Взаємодія політичних сил – сукупність відносин між учасниками політичного процесу, форма політичної комунікації, що передбачає цілеспрямований взаємовплив з метою реалізації інтересів й розв'язання суперечностей. Об'єктами **В.п.с.** є ресурси, влада, статус, правила. Види **В.п.с.** – змагання, конфлікт, боротьба, домінування, пристосування, співробітництво. **В.п.с.** характерна для суспільств з певною мірою змагальності, в яких політичний порядок може бути забезпечений за наявності системи цінностей і правил, що регулюють і регламентують ці взаємодії. Водночас вони жорстко не детермінують **В.п.с.**, а конституюють їх як політичну гру, в якій кожна сторона намагається отримати максимальну користь і мінімізувати втрати. Важливе значення у **В.п.с.** мають процедури – переговори, консультації та ін., що допомагають впорядкувати стихійний процес політичних взаємодій, сприяють формуванню спільних правил гри в політичному процесі та досягненню згоди через поступки, домовленості, компроміси, а також конституюють інституційні форми **В.п.с.** – партійні системи, коаліції, союзи, блоки, опозицію. *(Л. Угрин)*

Вебократія (англ. *webocracy*) – 1) он-лайн участь громадян у демократичних процесах ; 2) спільна он-лайн участь користувачів у створенні веб-контенту; 3) марнування часу для пошуку інформації в Інтернеті (за аналогією з поняттям «бюрократія»). Веб-система надає громадянам інноваційні засоби спілкування з публічною адміністрацією, уможливлюючи доступ до інформації в публічній адміністрації та голосування/опитування через Інтернет; що призводить до підвищення участі громадян у демократичних процесах і посилює транспарентність публічної адміністрації. *(Н. Карпчук)*

Веймарський формат переговорів – переговори щодо врегулювання російсько-українського конфлікту за участі членів «Веймарського трикутника» ЄС: Польщі, ФРН і Франції. Ідея **В.ф.п.** запропонована головою МЗС Польщі Г. Схетиною в інтерв'ю «Gazeta Wyborcza» 05.11.2014 р. узгоджено із ФРН і під тиском громадської думки Польщі. Базована на тезі про те, що проблеми сусідніх з ЄС регіонів не можуть розглядатись без участі їх сусідів – членів

ЄС (конкретно – Польщі). В основі ідеї – досвід вирішення прикордонних проблем між членами «трикутника» і їх роль у виробленні компромісу між В. Януковичем та Євромайданом у лютому 2014 р. Добровільна участь України у **В.ф.п**. зумовлена її прагненням до інтернаціоналізації двостороннього конфлікту. *(Ю. Тишкун)*

Велика держава – держава, що має вирішальний вплив на функціонування та розвиток міжнародної системи. Термін «**В.д.**» уперше застосований у документах Віденського конгресу (1815). Від тоді **В.д.** стали називати Австрію (пізніше Австро-Угорщину), Велику Британію, Пруссію (пізніше Німеччину), Росію (пізніше СРСР) і Францію. Згодом до цього переліку долучили Італію, США та Японію. Сьогодні **В.д.** вважаються постійні члени Ради Безпеки ООН (Велика Британія, Китай, Росія, США, Франція), які мають статус ядерних держав, відіграють системоутворюючу роль у сучасних міжнародних відносинах. Останнім часом на статус **В.д.** претендують Німеччина, а також Бразилія, Індія, Японія. *(В. Кривошеїн)*

Вибори дострокові (позачергові) – вибори до представницького органу влади або на виборну посаду, що проводяться до закінчення терміну повноважень органу діючого скликання або особи, що обіймає посаду. Підставою для проведення **В.д.** може бути розпуск представницького органу, відставка виборної особи, звільнення з посади або смерть. Позачергові вибори Президента України проводяться у зв'язку з достроковим припиненням його повноважень у разі відставки, неможливості виконувати повноваження за станом здоров'я, усунення з поста в порядку імпічменту, смерті. Позачергові вибори Верховної Ради України проводяться у зв'язку з достроковим припиненням її повноважень якщо: парламент упродовж 30 днів однієї чергової сесії не може розпочати засідання; упродовж одного місяця не утворено коаліцію; упродовж 60 днів не сформовано уряд. *(Б. Дем'яненко)*

Вибори політичні – процедура формування державного або самоврядного органу влади, наділення повноваженнями посадових осіб, яка здійснюється шляхом голосування виборців за умовою, що на кожний наданий таким чином мандат можуть претендувати у встановленому законом порядку два і більше кандидатів. **В.п.** роблять можливим співіснування громадського впливу і державної (самоврядної) влади, забезпечуючи тим самим достатньо стійкий зв'язок між громадянським суспільством і державою, є інституціональним механізмом громадського контролю за діяльністю посадових осіб, який замінюють собою такі неформальні санкції, як непокора владі, діяльність підпільних (нелегальних) рухів. *(В. Кривошеїн)*

Виборомат – спеціалізований інтерактивний сайт-автомат, призначений для порівняння політичних уподобань і запитів виборців із специфікою програм політичних сил шляхом тестування; «віртуальний порадник» і просвітник електорату. Полегшує політичний вибір, не передбачає агітації, голосу-

вання «за» чи «проти». Потреба у **В.** зумовлена необхідністю забезпечення свідомого вибору електорату, його знання про зміст політичних обіцянок, механізми реалізації програм. Ефективність **В**. зменшують: низький рівень політичної культури кандидатів і виборців; невідповідність голосування частини виборців моделі раціонального виборця; недостатність відповідей на тести для визначення кандидата; ляпи і плагіат у виборчих програмах. Назва «**В**.» походить від однойменного сайту http://vyboromat.net Українського інституту міжнародної політики. *(Ю. Тишкун)*

Виборча інженерія – вид політичного маркетингу, пов'язаний із пристосуванням певних виборчих процедур до реалізації інтересів суб'єктів політики щодо завоювання і (або) збереження ними політичної влади. До методів **В.і.** належать: визначення сприятливого часу для проведення виборів; зміна виборчих процедур чи виборчої системи; стимулювання виборців до переміщення з одних виборчих округів до ін.; маніпулювання кордонами виборчих округів з метою об'єднання адміністративних районів, де населення підтримує кандидата чи подрібнення тих, де перевагу мають опоненти кандидата; вплив на формування складу виборчих комісій. Ці методи **В.і.** мають бути закріпленими у законі про вибори. Поширеним методом **В.і**. є виборча геометрія (джеррімендеринг) – встановлення кордонів виборчих округів із метою надання переваги одному з учасників виборчої кампанії. *Див.: Джеррімендеринг. (М. Остапенко)*

Виборча формула – метод трансформації голосів виборців, поданих за кандидатів на виборні посади у мандати з метою формування парламенту та місцевих органів влади. Основним класифікаційним критерієм **В.ф.** є тип виборчої системи (мажоритарна, пропорційна, змішана тощо), який визначає її різновиди та обумовлює методику конвертації підсумків голосування у конкретну кількість депутатських мандатів. **В.ф.** мажоритарної виборчої системи визначає переможця шляхом з'ясування кандидатів, які отримали абсолютну або відносну більшість голосів виборців. **В.ф.** пропорційної виборчої системи розподіляє мандати пропорційно до числа голосів виборців, поданих за партійний список або за результатами наданих виборцем переваг кандидатам усередині партійного списку. *(Ю. Герман)*

Виборче законодавство – система законодавчих актів, які регламентують виборчий процес, порядок реалізації форм безпосередньої демократії (зокрема референдумів). **В.з.** держави регулює як виборчу систему країни в цілому, так і особливості організації та проведення окремих видів виборів (парламентських, президентських, органів місцевого та регіонального самоврядування). В Україні система **В.з.** складається з Конституції України (ст. 38, 69–71), Законів України: «Про вибори Президента України»; «Про вибори народних депутатів України»; «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів»;

«Про всеукраїнський та місцеві референдуми»; «Про Центральну виборчу комісію»; «Про Державний реєстр виборців»; «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», а також низки підзаконних актів. *(Б. Дем'яненко)*

Виборчий бар'єр (фр. *barriere* – загородження, перепона) – законодавчо встановлена мінімальна відсоткова норма голосів від загальної кількості виборців, що взяли участь у голосуванні, яку мають набрати суб'єкти виборчих перегонів для розподілу депутатських місць у парламенті. **В.б.** покликаний перешкодити фрагментації партійної системи шляхом недопущення у парламент малих партій, стабілізувати партійну систему, закріпити політичну монополію великих та середніх партій, усунути з політичної арени слабкі політичні партії. Спроможність партії подолати **В.б.** визначає її політичний статус. *(Г. Щедрова)*

Виборчий блок (англ. *electoral alliance*) – угода двох або більше партій для спільного висунення кандидата або списку кандидатів на виборах до представницьких органів. **В.б.** є формою, як мінімум, двопартійної виборчої угоди, яка існує виключно для балотування на виборах. Кожна партія у межах **В.б.** узгоджує свою власну політику, тимчасово не враховуючи відмінності, на користь загальних цілей та ідеології. В окремих випадках, **В.б.** може бути сформований із партій з дуже різними політичними цілями, які погоджуються об'єднати свої ресурси для того, щоб недопустити отримання влади іншою партією. Як правило, партнери по **В.б.**, не висувають кандидатів один проти одного, і заохочують своїх прихильників голосувати за кандидатів від членів об'єднання. В Україні уперше **В.б.** створювалися для участі в парламентській кампанії 1998 р.; утворення **В.б.**, як суб'єкта виборчого процесу, було дозволено до 2012 р. У нинішньому форматі, до назви партії додають слово блок, за списком якої можуть балотуватися тільки її члени або позапартійні. *(В. Лебедюк)*

Виборчий процес – врегульована законом та іншими соціальними нормами діяльність індивідів, органів, організацій і груп із підготовки та проведення виборів до державних органів та органів самоврядування. Стадії **В.п.**: призначення (оголошення) дня виборів (початку виборчої кампанії); встановлення виборчих округів; встановлення (організація) виборчих дільниць; створення спеціальних виборчих органів (комісій, бюро і под.); реєстрація виборців (формування списків виборців); висування й реєстрація кандидатів; агітаційна кампанія; голосування; підрахунок голосів і встановлення результатів виборів; можливий другий тур голосування та/або нові (повторні) вибори; встановлення остаточних результатів виборів та їх публікація; припинення діяльності виборчих комісій. *(Б. Дем'яненко)*

Виховання для миру – комплекс заходів, спрямованих на формування свідомості та поведінки людей для подолання різних загроз мирові. Метою **В.д.м.** є сприйняття інтересів інших народів та усунення агресії і ворожості між ними; свідома та цілеспрямована діяльність для збереження миру; форму-

вання переконань про суспільну і політичну нерівність як причини конфліктів; усвідомлення наслідків війн та цінності людського життя; спрямування енергії молодого покоління на творчі, а не нищівні дії; повага людини, її життя, поглядів, почуттів, праці і досягнень. Категорія «**В.д.м.**» стала використовуватися після прийняття 15.12.1978 р. на пропозицію Польщі Декларації ООН «Про приготування суспільств до життя в мирі». *(М. Геник)*

Відкрита влада (відкритість влади) – функціональна характеристика державної та місцевої влади, де громадяни та громадські організації можуть отримувати відповідну та зрозумілу інформацію, брати участь у процесах прийняття рішень (тобто участь громадян та їхніх об'єднань у розробці та реалізації державної політики як у центрі, так і на місцях), користуватися державними послугами та взаємодіяти з урядом. **В.в**. означає її готовність та вміння поділитися цією владою з народом через залучення їх до процесу прийняття управлінських рішень, здійснення влади. Відкритість повинна мати двосторонній характер: інформація іде як *від влади до народу*, так і *від народу до влади*. *Див.: Електронне урядування (е-урядування); C2G («громадяни – уряд»); G2C («уряд – громадяни»); G4C («уряд для громадян»). (С. Була)*

Відкрита політика (дав.-грец. *πολιτική* – управління державними справами) – діяльність, яка характеризується системною взаємодією держави, інститутів громадянського суспільства, різноманітних соціальних, професійних груп та верств, громадських об'єднань із приводу реалізації приватних і суспільних інтересів, розподілу та використання ресурсів із урахуванням волевиявлення народу. Феномен **В.п.** пов'язують із переходом від одного поля політики, що характеризується традиціоналізмом і наслідуванням сталих історичних форм політичної взаємодії, до іншого – публічного виміру політики з притаманними йому соціальним партнерством та політичним консенсусом. Гарантом відкритості такого типу політичної діяльності виступає взаємодія п'яти елементів – владних структур, інститутів громадянського суспільства, ЗМІ, бізнесу, наукового співтовариства. **В.п.** визначається також доступом громадськості до інформації щодо ухвалення та реалізації політичних рішень і перебігу державних справ, у т.ч. через соціальні мережі та блоги. *(Г. Щедрова)*

Відкрите (масове) співробітництво (англ. *mass collaboration*) – форма колективної діяльності над одним проектом за умови самостійної участі кожного з учасників. На відміну від проектів масової кооперації, **В.с.** не передбачає попереднього узгодження дій та обсягів роботи для кожного учасника й обов'язкового формування сталих груп учасників, кожен із яких виконує певну роботу добровільно й на основі особистого зацікавлення, навіть без погодження з іншими учасниками. Проекти **В.с.** реалізуються переважно на базі соціальних медіа-сайтів, а також на основі спеціально створених віртуальних платформ (петиційні проекти або утилітарні системи для генерування документів). *Див.: Краудсорсинг; Онлайн-петиція; Прос'юмеризм. (С. Федонюк)*

Відмова у довірі – одна з форм парламентського контролю за діяльністю уряду, що полягає у постановці урядом у парламенті (нижній палаті) питання про довіру йому у зв'язку з вимогою уряду прийняття певного законопроекту парламентом та ненабрання більшості голосів про висловлення довіри уряду (парламентської підтримки). **В.у.д.** застосовується у країнах із парламентськими і змішаними формами державного правління і є досить ефективним засобом політичного тиску уряду на законодавчий орган. Відмова парламенту в довірі уряду має наслідком відставку останнього. *(В. Малиновський)*

Відносини міжнародні – сукупність публічних і приватних економічних, політичних, ідеологічних, правових, дипломатичних та інших зв'язків і взаємовідносин між державами та іншими учасниками, які діють на світовій арені. Поняття **В.м.** увів у науковий обіг англійський філософ і юрист Дж. Бентам (1748-1832), який вперше застосував його у трактаті «Вступ до принципів моральності і законотворення» (1789). Цим терміном автор окреслював стосунки між монархами та громадянами різних держав. Основою **В.м.** є політичні відносини, зумовлені наявністю інституту держави та міждержавних кордонів. Водночас вони охоплюють практично всі види людської діяльності (від економічних обмінів до спортивних змагань), що виходять за рамки внутрішньосуспільних взаємодій і територіальних утворень. *(Т. Сидорук)*

Відповідальний регіоналізм – нова парадигма регіонального саморозвитку, яка є втіленням процесу розширення функцій і повноважень на регіональному рівні з одночасним посиленням цілісності держави та відповідальності регіональних еліт перед населенням і державою. **В.р.** вимагає реалізації принципу паритетного балансу централізації та регіональної децентралізації влади, тобто переносу предметів відання і відповідальності від малорухливого «центру» до більш мобільних і місцево-орієнтованих регіональних структур. Основні постулати **В.р**.: самоорганізація суспільства, поліцентричність влади, діалогічність центрів влади, децентралізація регіональної політики, інституалізація контрактної культури відносин між державою та органами публічного управління регіонального рівня. *(В. Марчук, Н. Голуб'як)*

Відповідальність конституційна – політико-правова відповідальність, що застосовується до державних органів чи вищих посадових осіб держави за конституційне правопорушення і проявляється в особливо негативних наслідках для суб'єкта конституційного правопорушення. Конституційне правопорушення можна визначити як протиправні, винні діяння органів влади або інших суб'єктів, які посягають на форму державного правління, державний устрій та порядок утворення органів держави, конституційні права громадян. *(В. Малиновський)*

Відповідальність політична – один із видів публічної відповідальності (перед громадськістю, главою держави, парламентом), що настає за неспроможність органів державної влади та посадових осіб розробляти та втілю-

вати в життя політику, яку вони декларували у передвиборчих програмах. Суб'єктом **В.п.** є ті носії державної влади, які формують державну політику у відповідних сферах державного управління та визначають зміст державно-управлінської діяльності. Зокрема, **В.п.** в Україні застосовується щодо уряду та його членів, які мають статус політичного діяча. **В.п.** уряду перед парламентом реалізується переважно у двох процедурних формах: вотум недовіри та відмова у довірі. *(В. Малиновський)*

Відповідальність уряду – конституційно-правова відповідальність уряду та його членів перед парламентом і главою держави за політику, яку вони проводять. **В.у.** перед законодавчим органом має місце за парламентської та змішаної форми правління, а перед главою держави – за змішаної та президентської форми державного правління. **В.у.** одночасно перед парламентом і главою держави, що має місце за змішаної форми правління, є подвійною. **В.у.** перед главою держави реалізується через відставку уряду чи усунення з посади окремого міністра. **В.у**. часто збігається з конституційно-правовою у частині суб'єктів, підстав її виникнення, (несприятливих) наслідків. Прикладом такого збігу є відповідальність уряду перед парламентом чи главою держави. *(В. Малиновський)*

Війна – конфлікт між політичними утвореннями (державами, етносами, політичними угрупованнями тощо), що відбувається у формі збройного протиборства, військових (бойових) дій між їх збройними силами; регулюється законами та звичаями – сукупністю принципів і норм міжнародного права, які встановлюють обов'язки воюючих сторін (забезпечення захисту цивільного населення, регулювання ставлення до військовополонених, заборона на використання особливо нелюдських видів зброї). Як правило, **В.** має на меті нав'язування опонентові своєї волі. Один суб'єкт політики намагається змінити поведінку іншого, змусити його відмовитися від своєї свободи, ідеології, від прав на власність, віддати ресурси: територію, акваторію та ін. *(М. Требін)*

Війна сучасна – умовне поняття для характеристики збройних конфліктів після розпаду біполярної системи. На відміну від конвенціональних війн, **В.с.** є гібридною і асиметричною; її рисами (за Л. Дериглазовою) є: обмежені дії та цілі котроїсь зі сторін, непередбачуваність результату при очевидній неспівмірності силових можливостей і статусів конфліктуючих сторін; використання слабшим учасником стратегії пошуку «слабкостей сильного»; звернення слабшої сторони до заборонених засобів ведення військових дій; тактика непрямих військових дій, яка застосовується слабшою стороною; нездатність сильнішої сторони відстояти свої позиції і придушити слабшу сторону. *(М. Ґеник)*

Війна терористична (лат. *terror* – страх, жах) – багатоманітне явище, що поєднує в собі політичні, економічні, правові і військові компоненти, які спрямовані на залякування широкого загалу шляхом застосування терористичних актів для досягнення цілей їх організаторів і окремих суб'єктів політики. У

В.т. поряд із силовими методами та завданням фізичної шкоди можуть застосовуються невійськові форми насилля і залякування населення для збудження панічних настроїв і страху з метою досягнення політичних завдань. У **В.т.** боротьба здійснюється шляхом поєднання військових та терористичних методів боротьби. Особливі небезпеки поширення **В.т.** як особливого різновиду війни пов'язані з її набуттям характеру зовнішнього державного тероризму. **В.т.** в поточному столітті може стати основним видом сучасних міждержавних війн. *(М. Іванов)*

Війна торгівельна – прояв у гострій формі протиріч політичного та економічного характеру між розвиненими сучасними країнами в галузі зовнішньої торгівлі. Мета **В.т.** – забезпечення інтересів національних монополій, створення ним сприятливих умов для боротьби з грошовими конкурентами на внутрішньому і зовнішньому ринках. Знаряддям **В.т.** є система торговополітичних і юридичних заходів, прийнятих на державному рівні. **В.т.** є зовнішньополітичною дією держави, спрямованою на збереження її економічних позицій або на їх підвищення за рахунок ведення жорсткої торговельної політики щодо інших країн. Приклади **В.т.**: «тріскова війна» (між Ісландією і Великою Британією); «бананова» та «сталева» війни (спровоковані США); «шоколадна війна» (між Україною й Росією); між Польщею та Росією (щодо заборони на ввіз яловичини) і под. *(Г. Музиченко)*

«Війни пам'ятей» – різновид конфліктів пам'ятей; зіткнення інтересів окремих груп спільноти чи спільнот на ґрунті різних інтерпретацій образів минулого. **«В.п.»** із огляду на класичне визначення війни противників не існує в реальності. Термін використовується в метафоричному сенсі й упроваджений до наукового дискурсу для підсилення напруги протистояння конфліктуючих сторін у відстоюванні різних моделей пам'яті. Ці «війни» не проходять одномоментно, вони пролонговані у часі й просторі. **«В.п.»** мають щонайменше три виміри – історичний, політичний, соціоментальний (соціопсихологічний). Ареною прояву подібних конфліктів можуть бути різні сфери суспільного життя. Конфлікти можуть ґрунтуватися на соціальних, етнічних, політичних, економічних традиційних, мовних, релігійних, ідеологічних та інших засадах. *(А. Киридон)*

«Війни пам'ятників» – 1) метафора для позначення конфліктних ситуацій навколо пам'ятників як репрезентантів домінантних символів епохи чи режиму; 2) одна з форм меморіальних стратегій, яка демонструє меморіальні тенденції окремих груп соціуму та відповідну стилістику репрезентацій. Проявами **«В.п.»** є демонтаж, руйнування, знищення, спорудження, перенесення, наповнення політизованим змістом і под. **«В.п.»** здебільшого виникають на підставі контраверсійного бачення/тлумачення минулого з огляду на наявність різних канонів пам'яті в державі. Однак **«В.п.»** (ре-) актуалізуються в міждержавних відносинах здебільшого через «неопрацьоване минуле». Деструктив-

ний потенціал **«В.п.»** знаходить вияв в погіршенні морально-психологічного клімату суспільства, ускладненні (аж до відкритого протистояння) відносин між політичними, етноконфесійними, регіональними та іншими спільнотами. На міждержавному рівні – призводить до загострення чи ускладнення відносин, відкритих конфліктів між державами і под. *Див.: Ленінопад. (А. Киридон)*

Військова дипломатія (грец. *diplonm* – аркуш, документ згорнений удвічі) – різновид дипломатичної діяльності держави, який стосується військової сфери. Метою **В.д.** є захист інтересів громадян шляхом збору інформації в іноземних країнах. **В.д.** виконує такі завдання: здійснення консультування та допомоги у військових питаннях в країнах, які здійснюють реформування свого оборонного сектора; забезпечення створення і функціонування змішаних військово-цивільних місій на територіях, де відбувається збройний конфлікт або постконфліктна реконструкція; здійснення заходів із контролю над новими видами озброєнь та ін. *(О. Зелена)*

Військова допомога – форма військової співпраці, що використовується з метою зміцнення оборони дружніх (нейтральних або що розвиваються) держав, що не в змозі самостійно забезпечити власну безпеку або захистити певні геополітичні інтереси іншої держави. **В.д.** здійснюється у формі фінансових потоків, військових консультацій, поставок зброї та військової техніки, участі у модернізації бойової та спеціальної техніки, направлення військових фахівців, будівництва об'єктів інфраструктури, навчання військовослужбовців у військових навчальних закладах, допомоги у бойовій підготовці військ, сил, у розробці бойових документів. Багато держав світу за час конфлікту на сході України надають «*нелетальну*» **В.д.** У той же час очільники України наголошують на потребі *прямої* **В.д**. для забезпечення своєї незалежності та безпеки; це могла б бути програма на зразок Ленд-ліз, яка діяла під час Другої світової війни. *(О. Панфілов)*

Військова контррозвідка – спеціальні органи із властивими їм методами боротьби проти діяльності іноземних розвідок. **В.к.** виникла одночасно із професійною армією та військовою розвідкою і досягла свого апогею у XX ст. **К.р.** попереджає витоки таємної інформації із військових штабів, частин, підприємств оборонного характеру, стежить за настроями у середовищі солдатів та офіцерів, бореться проти терору, раптової агресії. У мирний час **К.р.-ну** боротьбу ведуть звичайні служби безпеки. Під час війни можливе утворення спеціальних **К.р.-х** органів, наприклад, «Смерш» («Смерть шпигунам»). *(О. Зінченко)*

Військова криза – складова воєнно-політичної кризи, яка виникає унаслідок попереднього розвитку міждержавного конфлікту, як його щонайгострішої фази, у результаті висунутої однією з держав загроз, важливих для національних інтересів опонентів. Характеристики **В.к**.: протиріччя (економічні, політичні, військово-стратегічні, національні, територіальні та ін.), що

набувають характеру гострої міждержавної політичної боротьба; жорстка внутрішньополітична боротьби, розбіжності між різними гілками влади; серйозні помилки і прорахунки, допущені в ході кризисної дипломатії. **В.к.** умовно можна визначити як стан «між миром і війною», в якому перехрещуються різні поведінкові типи, характерні як для війни, так і для мирної дипломатії. Вони можуть виникати як за відносної симетрії, так і за наявності істотних елементів асиметрії в співвідношенні сил сторін протистояння. Проте в озброєний конфлікт значно частіше переростали **В.к**. із очевидним асиметричним співвідношенням сил. *(С. Наумкіна)*

Військова мобілізація (англ. *mobileze* – активний стан**)** – дії, спрямовані на приведення збройних сил та інфраструктури держави в особливий військовий стан, викликаний надзвичайними обставинами за межами або усередині країни. **В.м.** може бути як загальною, так і частковою. В Україні у період антитерористичної операції **В.м.** передбачала чотири хвилі, остання з яких – загальна мобілізація. До **В.м.** можуть бути залучені громадяни України чоловічої статі, придатні до проходження військової служби за станом здоров'я та віком. *(О. Зелена)*

Військова служба – державна служба особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян, пов'язана зі захистом Вітчизни. Час проходження **В.с.** зараховується громадянам України до їх страхового стажу, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби. *Види* **В.с**.: строкова; за призовом під час мобілізації, на особливий період; за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського складу; навчання курсантів вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів; за контрактом та призивом осіб офіцерського складу. Головним завданням **В.с**. є постійна цілеспрямована підготовка до озброєного захисту або озброєний захист території держави. **В.с.** має низку істотних відмінностей порівняно з ін. видами державної служби, основною з яких є обов'язкове прийняття кожним громадянином військової присяги. 15.01.2015 р. Верховна Рада України внесла зміни в закони щодо порядку проходження **В.с.:** збільшено строки **В.с**. для солдатів і матросів, сержантів і старшин (18 місяців); для осіб, які під час призову мали ступінь магістра (12 місяців); підвищується граничний вік призову (до 27 років; було до 25 років); контракт про проходження **В.с**. може бути продовжено на строк від 3 до 5 років; тим, кого демобілізують, дозволяють залишитися за бажанням у своїх частинах; розширено перелік осіб, які можуть бути прийняті на **В.с.** за контрактом. *(С. Наумкіна)*

Військове насильство – характеристика військового конфлікту; це відносна обмеженість сил і засобів збройного насильства, що в процесі конфронтаційної військово-силової взаємодії держав не передбачає відкритої збройної боротьби, але разом із тим здійснюється за допомогою військових засобів.

Виступаючи не за прямим призначенням, а як спосіб тиску, **В.н**. впливає на поведінку суперника. **В.н**. спирається на економічні політичні та ідеологічні можливості сторін протистояння, а за визначених обставин переходить в озброєне насильство. Незважаючи на те, що нова парадигма сучасного світу відмовилася від **В.н**., сьогодні відмова від нього на практиці не можлива, враховуючи агресивні наміри наддержав. *(Л. Ярова)*

Військовий експерт (англ. *expert* – досвідчений) – фахівець, який здатний на підставі своїх знань та досвіду кваліфіковано консультувати у військових питаннях. **В.е.** аналізує інформацію стратегічного характеру, економічний і військовий потенціал держави, аналогічний потенціал вірогідного ворога, союзника, передбачає перспективу розвитку воєнно-політичних подій. **В.е**. моделює воєнну ситуацію не лише на основі наукових концепцій, апробованих методів і алгоритмів, але й опирається на власний досвід. **В.е.** повинен мати військову кваліфікацію. *(О. Зелена)*

Військовий обов'язок – встановлений у деяких державах законом обов'язок населення нести військову службу у збройних силах своєї країни. **В.о.** підлягають в основному громадяни чоловічої статі, які досягли певного визначеного законом віку. Призваний служить у війську протягом певного встановленого законом строку (зазвичай від кількох місяців до 3 років). У травні 1992 р. прийнято Закон України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу». Закон здійснює правове регулювання відносин між державою і громадянами України у зв'язку з виконанням ними **В.о.** щодо захисту Вітчизни. Закон багато разів змінювався, було введено альтернативну службу. 01.05.2014 р. відновлено призов на строкову військову службу до ЗСУ та інших військових формувань. Протягом 2014 р. ВРУ внесла зміни до законів про мобілізацію та військову службу. *(Я. Комарницький)*

Військовий переворот – державний переворот, здійснений військовими або за їх допомогою, а також такий, що привів до влади військових. Організація **В.п.** полягає: у пропаганді **В.п.**, вербуванні його учасників, постачанні заколотникам зброї, військового спорядження, плануванні збройних операцій та інших дій щодо ідеологічного, матеріального або організаційного забезпечення **В.п.** Ознаки **В.п.**: наявність значної групи військовослужбовців; часткова або повна озброєність групи; відмова групи коритися законам і розпорядженням влади; вчинення заколотниками насильницьких дій. *(М. Требін)*

Військовий податок – інструмент державної економічної політики, спрямований на залучення коштів громадян для забезпечення фінансування заходів щодо підвищення обороноздатності держави. Форми стягнення **В.п.**: 1) спеціальний обов'язковий платіж, що стягується державою з фізичних осіб для покриття частини військових витрат (напр., під час Першої світової війни в Італії та Франції); 2) спеціальна надбавка до непрямих або прямих податків (напр., у США та Великобританії під час Другої світової як спеціальний податок на надприбуток монополій); 3) поштово-податкова марка, яка примусово наклеювалася на конверт додатково до звичайної плати за послуги (напр., в Іспанії під час Третьої карлістської війни). У 2014 р. **В.п**. запроваджено в Україні у вигляді загальнодержавного податку у розмірі 1,5% із доходів громадян. *(Г. Музиченко)*

Військово-цивільні адміністрації – тимчасові державні органи, що діють у складі Антитерористичного центру при СБУ і призначені для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення безпеки і нормалізації життєдіяльності населення, правопорядку, участі у протидії диверсійним проявам і терористичним актам, недопущення гуманітарної катастрофи в районі проведення антитерористичної операції. Згідно із Законом України «Про військово-цивільні адміністрації» від 03.02.2015 р., **В.-ц.а.** діятимуть на території Донецької та Луганської областей. Види: двох видів: **В.-ц.а.** населених пунктів (в одному чи декількох населених пунктах); **В.-ц.а.** районів і областей. *(В. Малиновський)*

Військовополонені – у міжнародному праві – особи, які під час військового конфлікту опинилися у владі ворога і належить до однієї з таких категорій: особовий склад збройних сил, добровольчі загони, партизани, учасники руху Опору та інші комбатанти, а також військові кореспонденти, члени екіпажів торговельного флоту та ін. У 1929 р. прийнята Женевська конвенція, в якій заборонено репресії та колективні покарання для **В.** У 1949 р. підписана Женевська конвенція про поводження з **В.**, спрямована на гуманізацію правил ведення війни. **В.** мають право на повагу їх особи і честі. Держава, яка взяла **В.**, зобов'язана піклуватися про їх утримання – годувати, надавати медичну допомогу, а у разі тяжкого фізичного стану, переправляти на батьківщину. Проведення з квітня 2014 р. АТО на Донбасі із залученням Збройних Сил України привело до появи заручників (полонених) терористів. Українські військовослужбовці, які перебували в полоні у терористів, засвідчують про порушення ними норм Женевської конвенції. *Див.: 500-й (вантаж 500). (Я. Комарницький)*

Військово-технічне співробітництво – система міжнародних торговельно-економічних відносин, пов'язаних із розробленням, виробництвом, ремонтом, модернізацією, знищенням (утилізацією) та міжнародними передачами товарів військового призначення, які здійснюються на підставі законодавства держави у повній відповідності з міжнародними нормами. **В.-т.с.** посідає особливе місце в зовнішній політиці кожної держави. Важливість **В.-т.с.** у тому, що продаж зброї дає змогу не тільки отримувати прибуток, але й значно впливати на світову політику та зовнішньополітичний курс інших держав, нарощувати військовий потенціал держав-союзників, випробовувати нові зразки озброєнь, а також забезпечувати замовленнями військово-промисловий комплекс. Купівля зброї дозволяє державі швидко наростити військовий потенціал

і поліпшити матеріально-технічне забезпечення збройних сил, що в деяких випадках дозволяє оперативно ліквідувати загрози її національній безпеці. *(О. Панфілов)*

Вікно можливостей (англ. *window of opportunity*) – у широкому сенсі – короткий проміжок часу, впродовж якого є шанс використати незворотну можливість для певної дії; у вузькому політологічному сенсі – сприятливий момент для ухвалення політичного рішення чи здійснення політичної дії. За моделлю порядку денного політики Д. Кінгдона, **В.м.**, або *вікно політики*, – це той відтинок часу, коли певна проблема може увійти до порядку денного політики та стати предметом політичного рішення. За моделлю політичних змін Д. Овертона, **В.м.**, або «*вікно Овертона*», включає: область політичних ідей, які вважають прийнятними з огляду на громадську думку; погляди, яких політик може дотримуватися без побоювань бути звинуваченим у радикалізмі; політичні рішення, яких очікує суспільство. *(Т. Семигіна)*

Віртуалізація політична – процес заміщення безпосередньої політичної реальності (акторів, подій, явищ, дій і под.) системою її репрезентацій, образів, уявних моделей, симуляцій. **В.п.** здійснюється завдяки мас-медіа, що конструюють соціально-політичну реальність і програмують не тільки сьогодення, але й майбутню політичну поведінку громадян. Механізм **В.п.** діє через актуалізацію асоціацій, їх зв'язування та закріплення з конкретними образами персоніфікованих, інституційних, ідеологічних і фантомних політичних об'єктів. *(О. Висоцький)*

Віртуальна демократія (синоніми – *кібердемократія, електронна демократія*) – форма участі громадян у суспільних справах за допомогою інформаційно-комунікативних технологій. **В.д.** передбачає інформаційну відкритість, доступність, публічність, органів державної влади та можливість мобільної активності особи щодо надання урядових послуг населенню. Метою **В.д**. є сприяння ефективному виконанню основних функцій демократичного процесу, вільному доступу до суспільно значимої інформації, участь в управлінні справами суспільства, відкрите обговорення актуальних проблем, консультаційні послуги. **В.д.** зорієнтована на залучення якнайбільшої кількості громадян до суспільних справ. Якісне функціонування **В.д.** залежить від соціальної зрілості та комунікативної компетентності суспільства. Етапи розвитку **В.д.** в Україні: підготовчий (2000−2001); формування механізмів електронного уряду (2002−2003); формування законодавчої бази (2004−2014): Гострою проблемою розвитку **В.д.** в Україні залишається міжрегіональна «цифрова нерівність», відсутність дієвих кроків з її подолання. (*О. Макух)*

Віртуальна держава (англ. *virtual state*) – 1) маленьке невизнане самопроголошене псевдодержавне утворення; 2) неологізм, який використовують для позначення віртуальних, опосередкованих відносин у державі. У *першому* значенні термін **В.д.** використовують для опису мікродержав – нових штучних держав, що існують лише в уяві їхніх творців, на папері чи в Інтернеті. Вони заявляють про свою державність, але не є державами, а лише імітують їхні певні риси. У *другому* – **В.д**. трактують як кардинальну зміну порядку взаємодії державного сектора з громадянами, бізнесом, іншими державами; переведення діяльності чиновників у світ Інтернету, а також взаємодія з використанням Інтернет-технологій у рамках процесу надання державних послуг. *(А. Митко)*

Віртуальне середовище – поняття, яке відображає радикальні зміни у сприйнятті світу сучасною людиною. **В.с.** – зазвичай, інтерактивне, створене новітніми електронними технологіями; конструюється та підтримується людиною, яка спроможна «подолати» обмеженість фізичної реальності (часу та простору) і реалізувати свої приховані, але потужні, властивості у симулятивній культурі. Практика **В.с**. у субкультурі молоді, у комп'ютерній індустрії, у космічних та військових програмах на початку XXI ст. поповнюється інструментами потужної соціально-політичної мобілізації населення країн із метою втручання у реальні соціально-політичні процеси. *(Ю. Ємельянова)*

Віртуальний уряд (англ. *virtual government*) – удосконалена форма діяльності державного управління за допомогою використання нових інформаційних технологій, що дає змогу підвищити його ефективність у наданні послуг населенню. Іноді асоціюють із електронним урядом (англ. *e-Government*). Рівні **В.у.**: 1) електронне інформування громадян державними органами; 2) віртуальна взаємодія громадян і державних органів; 3) обслуговування громадян державними органами через інформаційно-комунікаційні технології. Першим у світі ідею урядового порталу реалізував Сінгапур, портал якого не лише надає інформацію про державні органи, а й дає змогу зробити деякі дії, для яких раніше населення було змушене відвідувати державні установи. На європейському континенті одним із перших є проект «Моя Естонія». Сьогодні **В.у.** найкраще розвинутий у США та країнах Європи. *(А. Митко)*

Влада (грец. *κράτος* – панування, управління) – можливість і здатність здійснювати свою волю, чинити вирішальний вплив на діяльність, поведінку і загалом долю людей за допомогою певних засобів (авторитету, права, насильства тощо); організаційний аспект і функціонально-специфічне начало втілення вольових рішень (наприклад, політична, економічна, державна, соціальна, духовна, сімейна **В.**); центральна, організаційна та регулятивно-контрольна засада політики; одна з найвагоміших і найдавніших проблем суспільно-політичного знання; проблема культури суспільства й життя конкретної людини. До універсальних характеристик **В.** слід віднести її всезагальність, легальність, легітимність, верховенство, вплив, публічність, моноцентричність, ефективність і результативність, обсяг і тривалість, витрати, техніку (способи і процедури реалізації **В.)**, протидіючі впливи і поведінкові альтернативи. *(Б. Дем'яненко)*

Владно-семантичний ряд – сукупність пов'язаних між собою усталених термінів, що розкривають феномен влади з різних гносеологічних та ціннісних позицій. Це: автократія, аерократія, аристократія, бюрократія, геронтократія, демократія, елітократія, етнократія, ефірократія, ідеократія, ізократія, інфократія, космократія, логократія, медіакратія, меритократія, мілітократія (казармократія), монократія, наукократія, націократія, нетократія, охлократія, партократія, плутократія, райтократія, таласократія, телурократія, теократія, технократія, тимократія. Зустрічаються штучні терміни, наприклад, ветократія (влада заборон), юнократія (влада молодих), юрократія (влада юристів) та ін. Є вербальні конструкції, що відбивають національно-владні особливості: кучмократія (Україна), муллократія (Іран), тандемократія (Росія) і т. д. *Див.: Аерократія; Медіакратія; Націократія; Тандемократія. (В. Смолянюк)*

Волонтер (фр. *volontaire*; від лат. *voluntarius* – добровільно) – доброволець. 1. Людина, яка вільно, а не переслідуючи якісь корисливі цілі, займається діяльністю на користь суспільства. За Законом України «Про соціальні послуги» **В.** – це фізична особа, яка добровільно здійснює благодійну, неприбуткову та вмотивовану діяльність, що має суспільно корисний характер. Діяльність **В.** вважають основою побудови громадянського суспільства. 2. Особа, що добровільно поступила на військову службу. У деяких державах система **В**. була основним способом комплектування армій до введення загальної військової повинності. У XIX ст. така система втратила своє значення; добровольчі батальйони залишилися як доповнення до регулярної армії, особливо у воєнний час. *(Т. Семигіна)*

Ворожнеча внутрішньонаціональна – ворожнеча всередині нації між окремими її групами. Причинами такої ворожнечі можуть бути як соціально-економічні, так і культурно-політичні, але частіше вони поєднуються і стають джерелами конфліктів, які обезкровлюють націю. За умов системної суспільної кризи, наявності зовнішніх агресивних чинників **В.в**. може привести до руйнації нації та її держави. Уникнути **В.в**., розв'язати внутрішньонаціональний конфлікт можливо через організацію загальнонаціонального діалогу з дотриманням демократичних процедур. *(І. Загрійчук)*

Вплив політичний – ступінь, рівень, ефективність дії суб'єктів політики (держави, партій, політичних еліт, лідерів, політичних і громадських активістів) на соціальні верстви, життєдіяльність суспільства в цілому. **В.п.** – особлива здатність політичного суб'єкта, що полягає у можливості змінення чи корегування політичного об'єкта. Стрижнем змісту **В.п.** є інформування. **В.п.** може опиратися на суттєвий соціально-політичний або економічний потенціал, силу, авторитет і престиж діючої влади, психологічне або фізичне насилля, мати суто маніпулятивний і кон'юнктурний характер. Типи **В.п.**: відкрите або приховане; короткочасне або довготривале; раціональне або ірраціональне; вербальне або невербальне та ін. *(М. Шабанов)*

Г

«Газова війна» – низка економічних конфліктів між компаніями НАК «Нафтогаз України» та «Газпром» щодо умов постачання природного газу з Російської Федерації до України та його транзиту до країн Європи. Перехід газу в розряд стратегічного енергетичного ресурсу збільшив на геополітичній мапі світу кількість економічних конфліктів, спровокованих Росією як монополістом «блакитного палива», серед яких **«Г.в».** Паливно-енергетичний комплекс Російської Федерації відіграє значну роль у визначенні її зовнішньої політики, експорт енергетичних ресурсів є ефективним інструментом, який прямо чи опосередковано впливає на процеси прийняття економічних і політичних рішень у державах, економіка яких певною мірою залежить від таких поставок. *Див.: «Газова імперія». (Н. Ржевська)*

«Газова імперія» – метафоричне визначення Російської Федерації як країни, що володіє величезними енергетичними (газовими) ресурсами, інфраструктурою їх видобування й експорту та будує на цьому свою геополітику й геоекономіку. Підписання міждержавних газових контактів з Російською Федерацією у більшості випадків супроводжується ініційованими **«Г.і.»** «газовим тиском», «газовим шантажем», іноді – «газовою війною». *Див.: «Газова війна». (В. Смолянюк)*

Гандизм – суспільно-політичне вчення, на засадах якого значною мірою будувалася державна стратегія Республіки Індія. Назване за іменем М. К. Ганді – духовного лідера індійської нації, ініціатора руху за здобуття Індією незалежності у 1947 р. виключно мирним шляхом. В основу **Г.** покладений традиційний для індійських релігійних учень принцип *ахімси* – ненасилля. Ідеї *сатьяграхи* – руху громадянської непокори згодом здобули широку популярність у світі, послідовниками **Г.** вважаються М. Л. Кінг, В. Гавел, Аун Сан Су Чжі (лауреати Нобелівської премії миру). **Г**. передбачає також повну самостійність у внутрішній політиці *(сварадж),* підтримку національного виробника *(свадеші)* та незалежний зовнішньополітичний курс (нейтралізм і дистанціювання від військово-політичних блоків, розвиток взаємовигідних дружніх відносин із країнами світу на основі толерантності й невтручання). *(О. Борділовська)*

Гармонія політична – універсальний закон політичної творчості, критерій ідеального політичного устрою, фундаментальна цінність політичного співжиття як на рівні держави, нації, міжнародної спільноти, так і на рівні політичної діяльності особи. **Г.п.** відображає стан культурно-історичного розвитку політичної спільноти, в якому досягнуто збалансоване співвідношення уявлень членів суспільства про ідеальне, бажане та необхідне в політиці з реальним станом речей у межах певного політичного порядку. Приклади теоре-

тичної реалізації **Г.п.**: ідеальна держава Платона, концепція «Золотого віку», соціально-політичні концепції утопістів, концепція ліберальної демократії; ідеї «балансу сил» або «балансу інтересів», у міжнародних відносинах, концепція «вічного миру» І. Канта. *(В. Полянська)*

«Гарячий мир» – концепція Л. Сенді і Р. Перкінсома-мол., яка базується на визначенні відмінностей від «холодної війни». Так остання передбачає: націоналізм, взаємну ворожість і підготовку до конфлікту, готовність до нього. Натомість **Г.м**. передбачає: спільні активні зусилля спрямовані на «побудову мостів» між супротивниками для втілення уявлень про мир і заборону війни; пошук існуючих точок дотику між сторонами конфлікту і створення нових; зменшення ролі національного суверенітету і зростання – наднаціональних структур; пошук нових загроз, спільних для колишніх противників – планеті і людству (забруднення води і повітря, руйнування озонового шару, втрата енергоресурсів, голод, злидні, невігластво, порушення прав людини). *(Ю. Тишкун)*

Геймер політичний *(англ. political gamer)* – людина-гравець на політичному полі. **Г.п.** об'єднуються у групи добровільно з метою отримання влади. **Г.п.** грає не відкрито, оскільки політика – особливий тип соціальних відносин «ворог – друг», що передбачає запеклу боротьбу. Закрита залежність потребує відмови від спілкування з реальним світом. Із часом **Г.п.** перестає розрізняти сконструйовану систему від реального буття, він будує власний зручний світ, який відгороджений великим муром від тих, хто надав йому можливість потрапити до ігрового поля. **Г.п.**, виконуючи віртуальну роль, насолоджується її новими можливостями, задовольняє пов'язані з нею потреби. **Г.п.** спілкується всередині ігрового поля лише з подібними собі, водночас, намагаючись переграти іншого **Г.п.** *Див.: Гра політична; Поле політичне. (І. Оніщенко)*

Гейткіпінг (англ. *gatekeeping*) – процес фільтрування інформації для поширення публікації через Інтернет або інші види комунікації. Особливо актуальною теорія є для політичної комунікації. Термін **Г.** у 1947 р. увів у науковий ужиток експериментальний психолог К. Левін. Уперше його застосовано до вивчення новин Д. Вайтом. Гейткіпінгери стоять на ключових точках у комунікативному ланцюжку, перетворюючи первинний потік реальності в деякий медіа-образ, відфільтрований, оброблений потік інформації. Ними є індивідуми, організації або установи, котрі управляють доступом до позицій влади і регулюють потік інформації та її політичний вплив. *(А. Митко)*

Гендер (англ. *gender* – стать; від лат. *genus* – рід) – соціальна стать, що визначає поведінку людини в суспільстві і те, як ця поведінка сприймається. Це складний соціокультурний конструкт, що відображає відмінності між чоловічим і жіночим у поведінці, ментальних та емоційних характеристиках. **Г.** створюється суспільством як соціальна модель жінок і чоловіків, яка визначає їх становище і роль у суспільстві та його інститутах (сім'ї, політичній структурі, економіці, культурі, освіті та под.). Гендерні системи розрізняються

в різних суспільствах, проте в кожному суспільстві ці системи асиметричні таким чином, що чоловіки і все чоловіче вважаються первинними і домінуючими, а жінки і все жіноче визначається як вторинне і підпорядковане. *(О. Стадніченко)*

Гендерна безпека (лат. *gender salutem*) – стан захищеності життєво важливих інтересів особи, соціальних груп і суспільства в цілому, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення ризиків, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз життєдіяльності соціуму в різних контекстах (від насильства в сім'ї до наслідків зміни клімату, збройних конфліктів і под.). **Г.б.** близька за змістом до соціальної безпеки, враховуючи гендерний компонент. Жінки та чоловіки є громадянами різних країн, вони мають різну етнічну приналежність, релігійні уподобання, розрізняються за соціальним станом, освітою, віком, станом здоров'я, місцевістю проживання та іншими компонентами які визначають гендер особистості відповідно до статі. Відповідно до глобальних трансформацій в життєдіяльності українського суспільства **Г.б.** посідає особливе місце в структурі суспільних цінностей та в системі національної безпеки України. *(А. Дегтеренко)*

Гендерна демократія – система суспільних відносин, за якої жінки і чоловіки мають правовий та політичний статус як рівні між собою у правах, свободах, обов'язках, відповідальності та можливостях, закріплених і реально забезпечених у політико-правових і моральних принципах, діях, створенні суспільних і державних структур із урахуванням гендерних інтересів і потреб. Існуючі соціальні відмінності статей є наслідком культури, що складалася ході історичного розвитку цивілізації. **Г.д.** передбачає зміну світогляду та ролей у суспільстві як жінки, так і чоловіка. Важливим аспектом **Г.д.** є участь чоловіків і жінок у політичному житті. В українському парламенті VIII-го скликання 47 жінок (10,4% від депутатського корпусу), у той час як середній показник в парламентах світу 22% жінок, а у країнах Європи – бл. 25%. *(Т. Бєльська)*

Географія політична – суспільно-географічна наука, яка вивчає особливості розміщення й співвідношення політичних сил у світі, окремих державах і регіонах та зв'язки політико-географічних процесів із соціально-економічною структурою держав або їх груп. Об'єктом вивчення **Г.п**. є територіально-політичні системи різних ієрархічних рівнів (від глобального до локального) з їхніми особливостями формування та функціонування. Основний об'єкт дослідження – окрема держава. Предмет вивчення **Г.п.** – просторові особливості та відмінності структури й функціонування територіально-політичних систем, залежність їх від характеру природного середовища, географічних особливостей господарства, населення й розселення, культури, освіти, науки та ментальності народів. *(В. Лажнік)*

Геокультура – культурно-просторове підґрунтя політичної системи. До наукового оберту термін увів І. Валлерстайн, який розумів під **Г.** культурну

основу існуючої Світ-Системи. У вужчому сенсі, **Г.** – це культурні підстави, що забезпечують зв'язність і легітимність політичних просторів. Геокультурна спільність, як правило, ґрунтується на збереженні мови метрополії в її колишніх володіннях, скріплює розвинуті постіндустріальні країни з т. зв. «третім світом», а також сприяє поляризації та сегментації політичної та економічної карт світу. Основними трендами **Г.** є гомогенізація, взаємна інтеграція політичних культур (глобалізація), ізоляціонізм, який відбувається шляхом штучного створення «залізних завіс», геокультурна мозаїчність. *(О. Онопко)*

Геополітика внутрішня (грец. *γεώδες* – земля, *πολίτικά* – політика) – напрям геополітичної науки, який розглядає питання, пов'язані з вирішенням локальних та внутрішньодержавних проблем. Фундатором **Г.в.** є французький учений Ів Лакост, який запропонував новий напрям прикладних досліджень конкретних регіональних (локальних) ситуацій на основі методологічних моделей, запозичених із класичної геополітики. Предметне поле сучасної західної **Г.в.** зосереджене на таких питаннях: вплив зовнішніх геополітичних чинників на стабільність внутрішньополітичної ситуації в державі; характер відносин центру й регіонів; характер міжрегіональних відносин і впливу на них центральної влади; наявність регіонів із високою концентрацією представників тієї чи іншої ідеологічної течії; наявність регіонів із високою концентрацією представників етнічних меншин. *(В. Кривошеїн)*

Геополітична напруженість – стан міжнародних відносин, що характеризується конфліктністю між акторами, глобальними загрозами та невдоволеністю однієї або кількох держав ситуацією, що склалася. Яскраво виражений характер **Г.н.** набуває в періоди радикальних змін у самій міжнародній системі, коли вирішується питання балансу та розстановки сил у світі, коли ці зміни зачіпають реальні чи уявні інтереси держав, коли існує реальна або уявна загроза миру та безпеці. Сьогодні воєнно-політична ситуація, що склалася в Україні, та дії Російської Федерації також викликали **Г.н.** у світі, тому що несуть загрозу міжнародному миру та порядку, нівелюють політико-правові засади міжнародних відносин. *(Л. Літвін)*

Геополітичне позиціонування (лат. *positio* – положення) – спеціальна діяльність, що здійснюється акторами світового політичного процесу з метою створення, просування та співставлення або протиставлення специфічного уявлення про себе у середовищі інших учасників геополітичного процесу. Основними характеристиками, від яких напряму залежить **Г.п.** є територіальні, геопросторові, природно-ресурсні, демографічні, функціональні та інші показники, стрижневою серед яких є геополітична компонента. Ключовими імперативами **Г.п.** є конструювання враження конкурентоздатності, фінансової та ресурсної незалежності, переконливої військово-політичної та економічної могутності. *(Ю. Герман)*

Геополітичний статус держави – політико-правове становище держави, її місце та роль у світовій ієрархії держав певної історичної епохи, що визначається сукупною потугою та масштабом освоєння державою геополітичного простору. Сучасна геополітика базовим критерієм **Г.с.д.** вважає рівень експансії держави (глобальний, регіональний, локальний), і можливості кожної держави в цьому аспекті визначаються обсягом її сукупної потуги щодо розширення зони контролю в географічному, економічному, інформаційно-кібернетичному та інформаційно-ідеологічному вимірах геополітичного простору. За критерієм **Г.с.д.** визначаються такі типи держав, як наддержава, велика держава, регіональна наддержава, регіональна держава та мала держава. *(Н. Лепська)*

Геополітичні осі (англ. *geopolitical pivots*) – важлива для міжнародної безпеки і стабільності категорія держав і регіонів, запропонована З. Бжезінським при розробці зовнішньо-політичної стратегії США на Євразійському континенті. Термін запроваджений у книзі «Велика Шахівниця. Американське лідерство та його геостратегічні імперативи» (1997). **Г.о.** є держави, які мають уразливе розташування і цим можуть спричиняти вплив на поведінку геостратегічних гравців. **Г.о.** є Україна, Азербайджан, Південна Корея, Туреччина та Іран. Порушення рівноваги в регіонах **Г.о.** здатне спричинити кардинальні зміни у міжнародних відносинах. Збереження стабільності у **Г.о.** є передумовою регіональної та міжнародної безпеки. *(М. Ґеник)*

Геостратегія (дав.-грец. *στρατηγία* – мистецтво полководця) – сукупність напрямків зовнішньої політичної та економічної діяльності держави або групи держав на світовій арені, пов'язаних із реалізацією зусиль для досягнення своїх цілей у глобальному геополітичному та геоекономічному просторі. Головною метою **Г.** є просування національних або регіональних інтересів, збереження та примноження могутності учасника світового політичного процесу, з огляду на стратегічні властивості географічного середовища, в якому реалізується **Г.** Розрізняють сухопутну, морську, повітряну і космічну **Г. Г.** сучасних держав має трирівневу структуру – національна стратегія, стратегія національної безпеки та військова стратегія. *(Ю. Герман)*

Гепенінг політичний (англ. *heppening* – подія, випадок; те, що відбувається) – протестна театралізована форма політичної дії. **Г**. є напрямком акційного мистецтва (акціонізму); це певна форма дій, під час яких митці залучають глядачів до гри, сценарій якої окреслений лише приблизно. **Г**. зародився у 60-х рр. XX ст. (Дж. Кейдж, А. Капроу). **Г.п.** як різновид «мистецтва дії» побудований на імпровізації, спонтанній реакції учасників. **Г.п**. розігруються в місцях, не призначених для вистав; наголос робиться на оточенні, обстановці, коли ламається стереотип «глядач – сцена». Події відбуваються у реальному часі, завжди вперше та ніколи не можуть бути повторені. Інколи організатори **Г.п**. об'єднуються в квазіпартійні структури, діяльність яких спрямована на розкриття ілюзорності певної ідеології (наприклад, «Промені чучхе»,«Субтропічна Росія», Партія любителів пива). 2014−2015 рр. зумовили появу **Г.п**. на підтримку України, наприклад, українській тематиці були

присвячені акції руху «Синій вершник» (Москва) та Кадо (Санкт-Петербург). *Див.: Акціонізм політичний. (Н. Хома)*

Геральдика політична (дав.-грец. *πολιτική* – державна діяльність, лат. *heraldus* – оповісник) – 1) практика створення та використання розпізнавальних політичних знаків; 2) допоміжна історична дисципліна, що вивчає герби, кольорові емблеми, які належать особам, родам чи спільнотам. **Г.п.** – образна знакова структура, що несе в собі впливове повідомлення, яке змінює думки, емоції, поведінку людини стосовно політики. **Г.п.** формує нормативно-комунікативну сферу значень політичної взаємодії, впорядковує комунікацію всередині політичних еліт (створення понятійних структур та ілюзій). **Г.п.** є різновидом соціального кодування та системою знаків і символів, пов'язана з ідеологією. *(М. Петрушкевич)*

«Герой» – «Антигерой» – антитеза пам'яттєво-ідентичнісного дискурсу, побудована на наділенні одних людей героїчними позитивними рисами, а інших – на позбавленні таких рис. «**Г**.» – людина, яка здійснює величні вчинки на користь суспільства, виявляє мужність і відвагу в боротьбі й праці, здійснює акт самопожертви в ім'я загального блага і под.; різновиди «**Г**.» – «національний герой», «герой праці», «народний герой». За часів бездержавного існування – національними героями вважали тих, хто боровся за державність як гарантію виживання самої нації. Натомість, «**А**.» позбавлений рис героїчності або навіть наділений негативними рисами характеру. *(А. Киридон)*

Гетерархія (дав.-грец. *heteros* – інший, чужий + *archein* – влада, управління; досл. «те, що знаходиться під управлінням іншого», «розподілене управління») – форма управління, яка передбачає децентралізовану структуру та формування влади по горизонталі. Формування **Г.** відбувається на основі відносин взаємозалежності й самоорганізації. На відміну від ієрархії, **Г**. властива горизонтальна узгоджуваність ухвалення рішень. Водночас **Г.** може містити ієрархічні елементи. **Г**. є адаптивною управлінською моделлю, в якій переплетено множинність організаційних принципів, що дозволяє швидко пристосовуватися до змін зовнішнього середовища за рахунок відповідного коригування своєї структури. **Г.** реалізується через порушення формальних правил, які регулюють відносини між підрозділами й центром, і ґрунтується на неформальних практиках та міжособистісних контактах. *(Н. Вінникова)*

Гібридна війна (англ. *hybrid warfare*) – різновид війни із поєднанням принципово різних типів і способів її ведення, які скоординовано застосовуються задля досягнення спільних цілей. **Г.в.** використовує класичні прийоми ведення війни (із військовослужбовцями в уніформах, військовою технікою та под.), нерегулярні збройні формування (повстанців, терористів, партизан та ін.) та такі типи війни як інформаційна і кібервійна. **Г.в.** комбінує партизанську та громадянську війни, а також заколот і тероризм. Визначення «**Г.в.**» відсутнє в міжнародно-правових документах. Прикладами **Г.в.** є Лівансько-ізраїльський конфлікт 2006 р., російська диверсійна діяльність в Україні з весни 2014 р. *(А. Соловйова)*

Гібридний режим – політичний режим, що поєднує в собі риси авторитаризму і демократії. Сучасні недемократичні режими досить часто характеризують як **Г.р**. У сучасному світі є небагато режимів, що спираються виключно на силу й авторитарні методи правління. Більшість недемократичних режимів прагнуть легітимізувати себе в очах населення шляхом упровадження окремих демократичних процедур, але самі процедури контролюються правлячими елітами. Різновиди **Г.р.**: *діктократія* (правляча еліта погоджується на деякі індивідуальні та громадянські права без підзвітності суспільству), *демократура* (вибори, багатопартійність, політична конкуренція допускаються, якщо вони не загрожують владі правлячої еліти), *делегативна демократія* (виконавча влада фактично підпорядковує собі законодавчу та майже не враховує переваги виборців у реалізованій політиці) і под. *(І. Головко)*

Гітлеризм – праворадикальний різновид тоталітаризму, який існував в Німеччині періоду т.зв. Третього райху, після приходу до влади в 1933 р. Націонал-соціалістичної німецької робітничої партії на чолі із своїм вождем («фюрером») А. Гітлером до поразки в Другій світовій війні в травні 1945 р. Термін **«Г.»** за своїм значенням та застосуванням не може бути замінений поняттями «фашизм» чи «націонал-соціалізм». Влада «фюрера» німецького народу Г. Гітлера від початку та до історичного краху не була абсолютною. Програмні засади **Г.** викладені в книзі А. Гітлера «Моя боротьба». Чільне місце в ідеології та діяльності **Г.** займали расизм, передовсім, антисемітизм. **«Г.»** вважають крайньою формою прояву націоналізму в історії людства. *(В. Гулай)*

Глобалізм (англ. *globalism*) – теорія та ідеологія глобалізації, ідейно-політичне обґрунтування нового світопорядку з позицій «золотого мільярду», модель «капіталістичної» або «імперіалістичної» глобалізації. Соціальну-політичну базу **Г**. складають забезпечені прошарки світового суспільства, праві та правоцентристські організації і рухи. Принципи **Г**.: приватної власності; економічного детермінізму; ринкового фундаменталізму; економічного і політичного всевладдя ТНК та обмеження прерогатив національної держави; індивідуалізму; відкритості суспільства; домінування універсальної культури; власної етики; утилітаристської моралі; гегемонізму західної культури (вестернізації і американізму). *Див.: Альтерглобалізм (альтермондіалізм); Американізм; Глобалізація. (Є. Тихомирова)*

Глобалізований світ – поняття, яким характеризують специфіку трансформацій модерного світу через вплив глобалізації. **Г.с.** визначається через злиття національних економік у єдину загальносвітову систему, заснованій на легкості переміщення капіталу, інформаційній відкритості світу, швидкому технологічному оновленні, зниженні тарифних бар'єрів і лібералізації руху товарів, капіталу на основі комунікаційного зближення, інтернаціональної

освіти. Характеристика **Г.с.** передбачає поєднання трьох складових: 1) співвідношення на геополітичному рівні націй-держав; 2) відношення між націями-державами і глобальними ринками; 3) відношення між індивідами та державами-націями. *(А. Гарбадин)*

Глобальна держава – модерна назва ідеалу стоїків – *космополісу*. В рамках концепції глобального управління виділяють дві ідеї щодо побудови **Г.д.** *Перша* – формування єдиного уряду Землі за образом і подобою уряду окремої держави. Цей уряд повинен займатися на глобальному рівні тим самим, чим займається національний уряд «вдома». *Друга* ідея базується на перетворенні ООН в центральну ланку керування планетою. Згідно з нею РБ ООН перетворюється в уряд Землі, ГА ООН в її парламент, МВФ – у центральний банк. У такому випадку інші інститути ООН мають стати її «міністерствами» і «відомствами». *(Ю. Тишкун)*

Глобальна криза (фр. *global* – загальний; від лат. *globus* – земна куля + грец. *krisis* – рішення) – всеосяжне явище, яке зачіпає життєво важливі інтереси всіх народів і країн світу, породжене загальними законами існування та розвитку людства. **Г.к**. – це сукупність загострених протиріч (політичних, економічних, соціальних), від вирішення яких залежить соціальний прогрес людства й збереження цивілізацій. **Г.к**. охоплює всі сторони життя людей, стосується всіх країн світу. **Г.к**. характеризується динамізмом, виникла як об'єктивний чинник розвитку суспільств і для свого вирішення потребує об'єднаних зусиль усього людства. *(Н. Пробийголова)*

Глобальна програма безпеки – сукупність планетарних програм, скерованих на забезпечення безпеки індивіда, національних спільнот і всього людства. Вона здійснюється міжнародними урядовими та неурядовими організаціями, агенціями з міжнародного розвитку окремих держав. Є елементом глобального політичного курсу, спрямованого на забезпечення сталого розвитку людства в рамках механізму глобального управління (керованості). **Г.п.б.** охоплює як галузеві програми із забезпечення «жорсткої» міжнародної безпеки в традиційному (військова) та сучасному (безпека від терору) розумінні, так і «м'якої» безпеки – сучасні нетрадиційні виклики безпеці людства, як природні, так і соціальні. *(Ю. Тишкун)*

Глобальна стратегія – сукупність заходів, спрямованих на реалізацію цілей і завдань суб'єкта міжнародних відносин у масштабах усього світу. **Г.с.** передбачає реалізацію низки стратегій регіонального та локального рівнів, проте усі вони, у підсумку, підпорядковуються завданню реалізації **Г.с.** Реалізація **Г.с.** передбачає успішне суперництво з іншими суб'єктами міжнародних відносин, здатними до реалізації власних **Г.с.**, або з такими, що прагнуть до цього. Поняття **Г.с.** тривалий час перебувало у полі військових наук, але переважно військова семантика **Г.с.** була притаманна періоду «холодної війни». Доба глобалізації призвела до формування багатополярної моделі світо-

устрою та значної кількості суб'єктів міжнародних відносин, що претендують на роль носіїв **Г.с.** чи прагнуть істотно впливати на **Г.с.** інших суб'єктів. За цих умов реалізація **Г.с.** передбачає залучення широкого кола засобів не лише військового і політичного, а й економічного, культурного, гуманітарного характеру з активним використанням сучасних інформаційних комунікацій і ЗМІ. *(В. Семко)*

Глобальне врядування (англ. *global governance,* від *govern* – урядувати, керувати) – процес об'єднання зусиль урядів і неурядових суб'єктів міжнародної політики задля забезпечення керованості міжнародних відносин і глобальних процесів шляхом переговорів, укладання угод, створення координуючих світових і регіональних інституцій. **Г.в.** зорієнтоване на вирішення економічних, безпекових, соціальних, правових, екологічних, демографічних та інших проблем країн світу, формування глобальної *публічної політики* (*global policy*), реалізацію інтересів світових акторів прийнятним способом, без порушення світового порядку. *(А. Колодій)*

Глобальне громадянське суспільство – одна з форм глобального суспільства, яка функціонує за межами національної держави, у сфері міжнародних взаємин; це відокремлена від наддержавних, міждержавних і державно-національних утворень сукупність структур; входять насамперед недержавні, неурядові організації. Ідея **Г.г.с.** веде початок від концепції І. Канта, який припускав виникнення права світового громадянства (jus cosmopoliticum). **Г.г.с.** є історичною фазою розвитку громадянського суспільства в епоху глобалізації. Призначення **Г.г.с.** – не обмежувати роль держави, а підвищувати відповідальність політичних інститутів. **Г.г.с.** є демократичною альтернативою глобалізації «знизу» як відповідь на глобалізацію «згори». **Г.г.с.** як суспільство немислиме без його співвідношення з державою. *(І. Нерубащенко)*

Глобальне лідерство – 1) тип суб'єкта політичної діяльності в глобальному просторі світової політики (суб'єкт-лідер); 2) суб'єкт-об'єктні відносини у вимірі глобальної політичної діяльності (лідерство-управління); 3) інститут у світовій політиці, що унормовує її структурно-рольову архітектуру. Класичний варіант **Г.л.** передбачає, що країна-глобальний лідер має цілу низку абсолютно найкращих показників (передусім, військових, економічних, політичних) за максимальним числом параметрів міжнародного впливу. Некласичний варіант (із кін. XX ст.) передбачає **Г.л.** і для тих держав, що не мають ресурсів стати надпотужними країнами одразу за усіма ключовими позиціями, позаяк компенсуючі можливості надають їм змогу набути лідерства в інших окремих сферах. *(Н. Лепська)*

Глобальне прогнозування – розробка прогнозів загальносвітового масштабу щодо розвитку людства та середовища його існування. **Г.п.** майбутнє досліджує на всіх рівнях – локальному, окремих країн, субрегіональному, регіональному і глобальному, причому, цілком природно, найбільший інтерес ви-

кликають глобальні прогнози. Новий міждисциплінарний напрям **Г.п**. виникає з кін. 60-х – поч. 70-х рр. XX ст. при спробі використати сучасний науково-методичний інструментарій прогнозування (розробка математичних моделей) у дослідженні перспектив розвитку світового науково-технічного прогресу та його соціально-економічних наслідків. *(Н. Ржевська)*

Глобальне соціальне партнерство – система взаємовідносин у соціально-трудовій сфері між суб'єктами міжнародної економіки щодо реалізації соціальних, економічних та політичних інтересів всіх суб'єктів політики **С.п.** на глобальному рівні з метою збереження соціальної та політичної стабільності в світі. Вихід економічних, соціальних та політичних проблем за рамки національної державної політики спричинений створенням транснаціональних корпорацій, створенням світових економічних ринків, формуванням глобального громадянського суспільства та інших глобалізаційних процесів. *(А. Шуліка)*

Глобальні комунікації (англ. *global communication*) – практика та можливість здійснення комунікації долаючи міжнародні, мовні та технологічні бар'єри. Необхідність міжнародного спілкування виникла зі зростанням глобалізації, а з появою Інтернету, розвитком і доступністю нових технологічних пристроїв **Г.к.** стають безмежними й змінють світ людей, комунікативні навички та свідомість. **Г.к.** характеризуються відсутністю часу та місця, масштабністю та абстрактністю, безособовістю та спрощенням, мобільністю учасників комунікації, доступом до великих масивів інформації. **Г.к.** орієнтовані на зв'язок між людьми, тяжіють до правди, відкриті та доступні для всіх, народжують новий тип влади – нетократію. *Див.: Нетократія. (М. Лашкіна)*

Глобальні рішення (англ. *global* – всесвітній, планетарний) – комплекс дій суб'єктів, що спрямовані на врегулювання глобальних проблем (екологія, гонка озброєнь, демографічна проблема, епідемії та под.). **Г.р** торкаються життєвих інтересів усіх народів світу, визначають позитивний розвиток та збереження цивілізації та потребують для своєї реалізації спільних заходів світової громадськості. Провідну роль у прийнятті та реалізації **Г.р.** відіграє ООН, її спеціалізовані підрозділи (ЮНЕСКО, ЮНЕП, ВООЗ, МАГАТЕ та под.) Суб'єктами **Г.р.** є й національні держави, громадські організації, політичні партії, завданням яких є збереження життя на Землі, створення сприятливих умов існування на планеті. *(О. Новакова)*

Глоболюція – зміна політичного режиму в державі, здійснена за визначального політичного й економічного втручання ін. держав, міжнародних організацій та органів, транснаціональних корпорацій. **Г**. – елемент глобалізаційних теорій, запропонований американським політологом Т. Фрідманом на Світовому економічному форумі (2001). Серед засобів, через які може здійснюватися **Г**., він вказав на суттєве збільшення зовнішньої допомоги в обмін на встановлення ефективного і демократичного правління. На думку Т. Фрідмана, **Г**. має застосовуватися щодо т. зв. «неспокійних держав, які є над-

то великими, щоб зникнути, але надто неефективними, щоби розвиватися», характеризуються високим рівнем корупції, безсиллям права, фрагментацією влади. До таких держав він відніс Росію, Індонезію та Китай. Використання **Г**. як засобу забезпечення геополітичних інтересів, альтернативного військовому втручанню, є елементом офіційної та прихованої зовнішньої політики світових наддержав. *(О. Кресін)*

Глокалізація (англ. *glocalisation*; від *global* + *local* – глобальний + локальний) – синергетичний взаємовплив глобальних, регіональних і локальних структурних рівнів політики. Термін «**Г.**» увів у науковий обіг у 1980-х рр. британський соціолог Р. Робертсон на позначення взаємодії глобального та локального, які, на його думку, співвідносні та неподільні. Теорія **Г.** привертає увагу до того, що нова глобальна реальність з її надшвидкими економічними та комунікаційними взаємодіями, формуванням глобальної політики і глобального громадянського суспільства не зумовлює універсалізацію підходів до розв'язання певних проблем, а навпаки, посилює локалізацію політики та стимулює увагу до локального контексту політики. *(Т. Семигіна)*

Гнучке управління (англ. *flexible governance*) – сукупність методів ухвалення та реалізації рішень, які формулюють цілі таким чином, що дозволяють швидко адаптуватися до нових ситуацій. Гнучкі управлінські моделі спираються на горизонтальні зв'язки погодження рішень і передбачають децентралізовані механізми реалізації влади. **Г.у.** дозволяє розробляти рішення на основі потенційних сценаріїв розвитку подій і обставин у коротко- і довгостроковій перспективі. Ключовими характеристиками форм **Г.у.** є їхня неформальність, інтегрована поведінка учасників, здатність співіснувати як з внутрішніми, так і з зовнішніми ієрархіями, що у свою чергу надає більшої ефективності процесу прийняття рішень, лабільність, яка дозволяє оперативно змінювати організаційні форми і забезпечувати їхню міцність. *(Н. Віннікова)*

Голосування за відкритим («вільним», «гнучким») списком – спосіб голосування та розподілу депутатських мандатів у середині партійних списків в умовах впровадження пропорційної виборчої системи. **Г.в.с.** передбачає, шо виборець не лише голосує в цілому за список партії, яку обирає, а й може надати перевагу (преференцію) одному або кільком кандидатам із загального списку. Як правило, за такого різновиду партійних списків виборець має кілька голосів, їх кількість дорівнює кількості мандатів, що обираються в межах виборчого округу. **Г.в.с.** найкраще здійснювати не в загальнодержавному багатомандатному окрузі, а в окремих округах (у випадку відповідного поділу країни), де виборчі суб'єкти подають окружні списки. *(Б. Дем'яненко)*

Гра з нульовим результатом (англ. *zero-sum game*) – аналітична схема та математичне моделювання розв'язання конфлікту, яка розроблялася у теорії ігор. Термін запропонований Дж. фон Нейманом і О. Моргенштерном у книзі «Теорія ігор та економічна поведінка» (1944). Бачення конфлікту через призму

позицій, які взаємно заперечують одна одну, отримало назву **Г.н.р.**, тобто перемога однієї сторони означає втрату для іншої сторони та навпаки. В ситуації гри з ненульовим результатом є більше, ніж два вирішення, і сторони сприймають ситуацію як простір, в якому можуть опрацювати багато розв'язань. Умовою трансформації конфлікту є переконання сторін у необхідності відмови від бачення конфлікту через стратегію **Г.н.р.** *(М. Ґеник)*

Гра політична – публічна вільна змагальність політичних áкторів, що відбувається у територіальному та конструктивному просторі держави (держав), у певних часових межах, на базі встановлених і визнаних загальнообов'язкових правил, що передбачає наявність демократичного типу політичної культури, й сприяє створенню відповідного порядку (ладу) в суспільстві. **Г.п.** співвідноситься із розумінням політики у її нормативному еквіваленті «policy» і спирається на офіційні правила (закони), створені в інтересах суспільного, а не особистого добробуту. *Див. : Квазігра політична. (І. Лященко)*

Грантова політика (англ. *grant policy*) – надання фінансових чи інших ресурсів юридичними та фізичними особами на умовах, визначених надавачами гранту, для підтримки проектів чи діяльності, котрі не є прибутковими, але відіграють важливу роль у розвитку суспільства чи його певного сегменту. Гранти – це цільові кошти, що надаються на безповоротній основі некомерційним організаціям або фізичним особам на реалізацію соціальних проектів, благодійних програм, на проведення досліджень, навчання, ін. суспільно корисні цілі. *(А. Демичева)*

Громадська дипломатія – вплив інститутів громадянського суспільства однієї країни на громадськість іншої з метою просування й захисту інтересів, формування позитивного іміджу держави походження, та виконання будь-яких інших завдань, не пов'язаних із офіційною публічною дипломатією держави. Термін **Г.д.** є одним із варіантів перекладу англомовного терміну «*public diplomacy*». Найчастіше щодо дипломатії використовуються два визначення – *публічна* та **Г.д.** (*суспільна*). Однак, найуживанішим є розуміння «public diplomacy» як «публічної дипломатії». *Див.: Нова публічна дипломатія; Фейсбук-дипломат. (М. Трофименко)*

Громадська діяльність – діяльність індивіда, громади, суспільства, ініціативних груп, яка здійснюється добровільно та безоплатно відповідно до існуючих потреб і норм. **Г.д.** – це сукупність заходів, які дають змогу контролювати владу різного рівня, пропонувати рішення, яких очікує громада від влади. **Г.д.** може включати суспільно-політичну діяльність, а може обмежуватись реалізацією соціально-побутових інтересів. Участь у **Г.д.** розвиває самостійність, відповідальність, формує цінності та норми, є важливою умовою становлення громадянського суспільства. Різновидом **Г.д.** є ініціативні групи – добровільні співтовариства громадян, які об'єднуються для захисту своїх прав й інтересів чи конкретної справи, волонтерської (добровольчої) діяльності. В

Україні Майдан значною мірою перетворився на творчу **Г.д.** – доброчинність, допомога воїнам та біженцям, масові прибирання населених пунктів, контроль за владою та под. *Див.: Громадське лобіювання; Громадський моніторинг; Громадськість. (С. Була)*

Громадська ініціатива – атрибут громадянського суспільства, виражений у різних формах активності його суб'єктів, націленої на захист певних інтересів і здійснення змін із метою покращання умов життєдіяльності. Вирізняють такі форми **Г.і.**: 1) соціальні проекти, розвиток соціальної інфраструктури; 2) освітні проекти (політична освіта; робота з молоддю; 3) гуртки, клуби, секції, групи за інтересами; 4) тренінги та інші заходи, спрямовані на розбудову мережі недержавні організації; 5) дебати (залучення громадян до обговорення суспільно-політичних справ); 6) громадські ради в органах державної влади; 7) органи самоорганізації населення, будинкові комітети і под.; 8) діяльність професійних спілок. **Г.і.** може також набувати форм критики, засудження, протесту та громадянської непокори. *(Т. Семигіна)*

Громадська позиція – сукупність стійких переконань і цінностей, поглядів на суспільно-політичні явища і процеси, яка ґрунтується на соціальному досвіді та усвідомленості, проявляється в поведінці людини. Відображає ступінь суспільної зрілості особи, спрямовує діяльність і комунікацію її як представника суспільства, характеризує як громадянина держави. Виявлення **Г.п.** передбачає участь особи у соціальному житті, яка може підтримувати, змінювати або руйнувати існуючий суспільній устрій. **Г.п.** часто використовується як синонім активної громадської позиції, яка передбачає ініціативність, соціальну взаємодію, визначається системністю цінностей і переконань, наявністю громадянських знань та якостей, активною участю у перетворюючих суспільних процесах. *(Ю. Размєтаєва)*

Громадське лобіювання – взаємодія груп громадян із органами влади, компаніями та некомерційними організаціями для просування громадських інтересів. Мета **Г.л.** – прийняття рішень, відповідних інтересам громадян. **Г.л.** є впливом на органи державної влади та місцевого самоврядування об'єднань громадян для задоволення різноманітних громадських інтересів. **Г.л.** значно слабше за потенційними можливостями, ніж лобіювання потужних фінансово-промислових структур, але в практиці лобізму є приклади вдалого відстоювання громадянами колективних інтересів. Незважаючи на стримані оцінки можливостей **Г.л.**, ініціатива знизу дієва та результативна. Вектори **Г.л.**: реформування країни; робота у сфері прав людини; антикорупційні й люстраційні заходи; природозберігання і под. Громадський сектор в Україні перетворюється на компетентну ланку між державою та громадянином. *Див.: Громадськість. (Н. Хома)*

Громадське телебачення (англ. *public service broadcasting* – мовлення в інтересах громадськості) – незалежне мовлення, що передбачає об'єктивне

висвітлення суспільно вагомих подій за допомогою аудіовізуальних програм і передач, що фінансується за рахунок громадських коштів і відповідає інформаційним потребам суспільства. Основною метою створення **Г.п.** є задоволення інформаційних потреб суспільства, залучення громадян до обговорення та вирішення найважливіших соціально-політичних питань та сприяння формуванню громадянського суспільства. **Г.т.** в Україні запроваджується на основі Закону України «Про суспільне телебачення і радіомовлення України» від 17.04.2014 р. *(К. Павлюк)*

Громадський активізм – участь окремих людей у суспільно-важливих сферах діяльності. Ці сфери не приносять матеріальної вигоди, але життєво важливі для громади та окремої людей. Це мотивує до об'єднання та розуміння важливості приділяти невелику частину свого часу на потреби громади. **Г.а.** спрямований на захист права та інтересів зацікавлених груп суспільства. У розвитку **Г.а.** ключову роль відіграють нові медіа та мобільні технології, що дають можливість координувати діяльність учасників. **Г.а**. від кінця 2013 р. був рушійною силою Революції гідності. Саме завдяки широкому волонтерському руху забезпечуються потреби Збройних Сил України та добровольчих батальйонів у зоні АТО. *(В. Хвіст)*

Громадський контроль – громадська оцінка виконання органами влади та іншими підконтрольними їм об'єктами їхніх соціальних завдань. **Г.к.** розглядають як систему відносин громадянського суспільства з державою, яка ґрунтується на підзвітності органів державної виконавчої влади органам державної законодавчої влади (парламентський контроль) і недержавним структурам («третьому секторові» та ЗМІ). Для здійснення **Г.к.** можуть створюватися: 1) громадські ради при органах державної влади чи місцевого самоврядування; 2) інститути місцевих уповноважених з прав людини; 3) асоціації споріднених структур, що дає впливати на державну політику у певній сфері. Рішення суб'єктів **Г.к.** за результатами перевірок діяльності органів управління чи певних закладів мають рекомендаційний характер. *(Т. Семигіна)*

Громадський моніторинг – один із інструментів громадянського суспільства у здійсненні контролю за владою, що полягає у систематичному, методологічно підготовленому спостереженні за виконанням владними інституціями властивих їм повноважень та функцій в інтересах суспільства. В англомовному середовищі для позначення громадського контролю за владою, зокрема у формі **Г.м.**, використовується термін *«watchdog activity»*, що етимологічно відсилає до образу вартових собак як ілюстрації суті цієї діяльності. **Г.м.** є однією з форм роботи громадських об'єднань, поряд із правозахисною діяльністю (*advocacy*), просвітницькою роботою, громадським медіа-лобіюванням, а також акціями прямої дії (громадянський супротив, страйки та под.). *Див.: Громадськість. (М. Фоломєєв)*

Громадський сектор – сукупність добровільних громадських об'єднань певного суспільства, які є недержавними (утворюються і діють незалежно від рішень органів влади чи державних посадових осіб), неполітичними (не беруть участі у боротьбі за здобуття влади) та неприбутковими (не отримують прибуток для його перерозподілу між учасниками організацій), а працюють заради загального добра та суспільного інтересу. **Г.с.** – це організаційний каркас громадянського суспільства, за яким переважно оцінюють кількісний розвиток останнього. Зараз в Україні зареєстровано та легалізовано понад 70 тис. громадських об'єднань; їх діяльність регулюється Законом України «Про громадські об'єднання». *(А. Колодій)*

Громадські слухання – зустріч членів територіальної громади з депутатами та посадовими особами відповідної місцевої ради, а також посадовими особами підприємств і організацій – надавачів послуг, які відповідно до законодавства мають забезпечуватись органами місцевого самоврядування для заслуховування звітів, порушення питань і внесення пропозицій щодо питань місцевого значення (затвердження бюджету місцевого самоврядування, перспективних планів соціально-економічного розвитку, обміну думками тощо). **Г.с.** проводяться не рідше одного разу на рік. Процедура та порядок ініціювання, організації, терміну проведення, оформлення результатів **Г.с.** повинна бути визначена та детально прописана в статутах територіальних громад та положеннях про **Г.с.**, що приймаються міськими радами. *(С. Була)*

Громадськість – колективний актор (аудиторія, наділена характеристиками політичного суб'єкта), який відноситься до суспільства, громади чи окремого колективу; певні структури стримування негативних егоїстичних інтересів і авторитарно-тоталітарних тенденцій, зазвичай, державної влади. Суть таких структур полягає у відкритості та спільній діяльності людей (в протилежність відносній закритості, відособленості приватного життя), а основна їхня мета – запобігання узурпації влади. Сама **Г**. безпосередньо не залучена до виконання владних функцій, але конституюється в обговоренні, бесіді, дискурсі, приймає і дорадчу форму, і форму осуду, а також й форму активної суспільно-політичної дії. *(Д. Косенко)*

«Громадянин світу» – людина, що ідентифікує себе більше за приналежністю до людства, аніж до окремого соціального класу, нації тощо. Поняття **«Г.с.»** і космополії (всесвітнього міста) використовувались ще стародавніми грецькими філософами, зокрема Гераклітом. Першим **«Г.с.» (к.)** у наш час себе проголосив уродженець США Гаррі Девіс (пом. 24.07.2013) – громадський діяч, колишній бродвейський актор і пілот бомбардувальника. Він відмовився від громадянства США 25.05.1948 р., намагаючись повернути свій паспорт у посольстві США у Парижі, пояснюючи своє рішення так: якщо люди у світі відмовляться від своїх національностей і держав, то на планеті не буде воєн, бо нікому і ні з ким буде воювати. У 1953 р. створив Всесвітній

уряд громадян світу, під керівництвом якого почав працювати орган із видачі «паспортів» «громадян світу». Зокрема, Г. Девіс передав паспорт громадянина світу колишньому співробітнику ЦРУ Е. Сноудену, документи якого були анульовані владою США. *Див.: Космополітизація. (В. Бліхар)*

Громадянотворення (англ. *citizenship formation /development*) – процес національної ідентифікації де-факто громадян країни, які ними є де-юре, що відбувається на особистісному та загальносуспільному рівнях через усвідомлення нерозривного зв'язку з Вітчизною, державними символами. **Г.** передбачає системне патріотичне виховання, високий рівень політичної культури. Каталізатором **Г.** в Україні стали масові порушення прав громадян, цинічне нехтування владою їх волевиявлення (2004-2005; 2013-2014). Проявом **Г.** є стрімкий розвиток самоорганізації суспільства у відстоюванні громадянами своїх прав, масовий волонтерський рух, що засвідчив встановлений психолого-етичний зв'язок громадян із державою, їх самоідентифікацію як повноправних членів єдиної загальноукраїнської спільноти, виразників національних інтересів своєї держави. Рисами **Г.** в Україні сьогодні є спроби громадського сектору перебирати на себе окремі соціальні функції державних інституцій, посилення громадського контролю за діяльністю виконавчих органів державної влади. *(Л. Лойко)*

Громадянство віртуальне (електронне) – особливий тип правового зв'язку особи та держави, який базується на наданні державою особі комплексу електронних послуг в обмін на певні преференції держави (напр., отримання податків, залучення інвестицій). Віртуальні держави давно надають послуги такого кшалту (напр., Сіленд, Віртландія), але першою в класичному розумінні державою, яка надає **Г.в.(е.)**, є Естонія (з 01.12.2014 р.). **Г.в.(е.)** естонського формату надається бізнесменам (у т. ч. потенційним), які бажають займатися підприємництвом у країні, але при цьому не хочуть змінювати місця проживання і отримувати естонське громадянство (у традиційному його розумінні). З усіх е-послуг (а їх понад 600 для фізичних осіб і понад 2400 – для юридичних) іноземці матимуть лише окремі (зокрема, не матимуть право на проживання в Естонії, отримання Шенгенської візи, виборчих прав). **Г.в.(е.)** надається тим, хто зацікавлений у використанні цифрових сервісів, отриманні електронного підпису для ведення дистанційного бізнесу. **Г.в.(е.)** розглядають як крок до можливого формування європейського (чи ширшого) електронного простору; чи навіть світу без громадянства та кордонів. *Див.: Віртуальна держава; Е-резидент. (Н. Хома)*

Громадянська відповідальність – сукупність ідейно-політичних, моральних якостей, переконань, поглядів, позицій, цінностей, знань особистості, що обумовлює її зв'язки та взаємозалежність із суспільством, усвідомлення індивідом власних зобов'язань перед іншими людьми та їх реалізація у відповідній індивідуальній політичній поведінці. **Г.в.** проявляється у контролі дій

держави, впливі на формування владних відносин, залученні широкої громадської й експертної думки до процесу вироблення принципових рішень, відповідальності за прийняті рішення та їх реалізацію, відстоюванні пріоритетів у вирішенні проблем та реалізації прав і свобод за умови дотримання власних обов'язків. *(Ю. Мальована)*

Громадянська компетентність (лат. *competentia* – знання, обізнаність у певних питаннях) – поєднання знань та вмінь, навичок і досвіду, цінностей, які дозволяють людині реалізовувати громадянські права і виконувати обов'язки, приймати участь в процесі розробки суспільно важливих рішень, політичному управлінні, забезпечувати дотримання суспільного порядку та безпеки, ефективно здійснювати соціально значиму громадську діяльність. Риси **Г.к.**: політична освіченість, правосвідомість, патріотизм, моральність, активна громадянська позиція. Формування **Г.к.** відбувається в процесі соціалізації особистості. *(О. Кіндратець)*

Громадянський республіканізм (англ. *civic republicanism*) – система цінностей і заснована на них концептуальна модель суспільно-політичного ладу, що забезпечує добре врядування в демократичній державі, спираючись на доброчесне, активне громадянство. **Г.р.** ґрунтується на таких цінностях як свобода (прихильники **Г.р.** розуміють її як не-домінування, відсутність примушування громадян з боку свавільних правителів чи інших осіб), громадянська доброчесність (вона полягає у здатності особи – від простої людини до керівника держави – поставити *суспільні інтереси* над приватними); громадянська участь і визнання. **Г.р.** – це також теорія доброчесного, демократичного громадянства, що апеляцює до створення справжньої республіки як спільної справи, об'єднаної загальним інтересом громадян. *(А. Колодій)*

Громадянський тиск – ініціативна діяльність недержавних суб'єктів, що має за мету вплинути на публічну владу при вирішенні конкретного питання, яке набуло суспільного значення. **Г.т.** може набувати різних форм як правомірного (мирні мітинги, демонстрації, акції протесту, індивідуальні і колективні звернення, петиції, публічні виступи і обговорення і под.), так і протиправного характеру (побиття представників публічної влади, жбурляння державних службовців до контейнерів зі сміттям, завдання шкоди майну, блокування роботи державних органів, установ, організацій і под.). (*О. Уварова)*

Гуманітарне виключення (англ. *humanitarian exception*) – варіант виходу із колізії міжнародного права і умова, при якій в мирному процесі можливе застосування міжнародного втручання з порушенням державного суверенітету. **Г.в.** – це обґрунтування міжнародного втручання у внутрішні справи суверенної держави метою захисту населення від масових злодіянь. ООН ухвалила концепцію «Обов'язок захищати» (2005), яка передбачає, що держава зобов'язана захищати людей від масових злодіянь, до яких належать геноцид, військові злочини, злочини проти людяності, етнічні чистки. Міжнародне

співтовариство повинне допомагати державі, а у випадку нездатності – для захисту прав людини втрутитися через економічні санкції чи військову інтервенцію. Ця концепція не є загальноприйнятою. Однак важливо, щоб застосування **Г.в.** супроводжувалося більшою досконалістю міжнародного права. *Див.: Змушування до миру; Миротворчість. (М. Ґеник)*

Гуманітарний коридор – система маршрутів, що не піддаються обстрілу та бомбардуванням. **Г.к.** обмежені в просторі та часі, оскільки розташовуються на певному маршруті протягом заданого часу. Вони приймають форму маршрутів, які можуть бути використані не тільки для надання гуманітарної допомоги цивільним особам, які є жертвами під час конфлікту, а й для евакуації населення з районів охоплених гуманітарною катастрофою. **Г.к.** передбачає також створення умов для безперешкодного виходу військових із зони бойових; трагедією України є **Г.к.**, відкритий 30.08.2014 р. для українських військових, що опинились в оточенні бойовиків-терористів під Іловайськом. Ідея створення **Г.к.** висувається однією чи кількома з протиборчих сторін, або міжнародним співтовариством чи міжнародною організацією. *(Н. Романюк)*

Гумор політичний (грец. *χυμός*; лат. *humor* – рідина, сік) – доброзичливо-глузливе ставлення до подій в політиці, спрямоване на викриття вад в цій сфері; фізична або вербальна дія, яка має на меті розсмішити; є невід'ємним і мінливим атрибутом політичного процесу. **Г.п.** як політична комунікація, викликаючи сміх, несе в собі сигнал, значення якого може бути зрозуміле порізному. Найрозповсюдженішими прийомами **Г.п.** є гіпербола, гротеск, алегорія, фантастика. **Г.п.** є віддзеркаленням української політики протягом історії, напр., «лист запорожців турецькому султану», «страшне перо не в гусака», сплеск народної творчості, більше відомої як «Веселі яйця», «перепишу хату на кота», комікси і под. **Г.п**. сприяє десакралізації влади та є механізмом впливу на поведінку суб єктів політики відповідно до норм політичної етики. *Див.: Політична карикатура. (В. Ярошенко)*

Д

Двовекторність (лат. *vector* – що везе, несучий) – протилежні напрямки спрямування зовнішньої політики України, що в геостратегічному плані характеризується двома ключовими парадигмами: *європейською* та *євразійською*. **Д.** політика України – це політика, яка була упродовж багатьох років орієнтована як на російський, так європейський геополітичний вектор. Багато років **Д**. була скоріше не вибором України, а однією з успадкованих проблем. **Д.** у зовнішній політиці України породила політичну проблему двовекторної економічної інтеграції та правову проблему співіснування інтеграційних форм. Прикладом **Д.** є зовнішня політика України за часи президентства Л. Кучми (1994-2005), яка була реанімована. В. Януковичем (25.02.2010 – 22.02.2014). **Д**. української зовнішньої політики є невідповідною національним інтересам України сьогодні: відновлено політичний курсу на інтеграцію до євроатлантичного безпекового простору та набуття членства в Організації Північноатлантичного договору. *(О. Євтушенко)*

Дворівневості концепція (польс. *koncepcja dwutorowości*) – концепція зовнішньої політики Польщі, яка постала перед необхідністю розробки нової стратегії у зв'язку з дезінтеграцією СРСР і появи на його просторі суб'єктів, які прагнули суверенності. Розроблена у березні 1990 р. Г. Костжевою-Зорбасом і запропонована у таємному меморіалі на ім'я міністра закордонних справ К. Скубішевського. **Д.к.** передбачала підтримку незалежності східних сусідів шляхом утримування паралельних контактів із Москвою та республіками, які виборювали суверенність. **Д.к.** сприяла становленню незалежних держав на території СРСР. Результатом **Д.к.** стало також визнання Польщею першою серед інших держав незалежності України в грудні 1991 р. *(М. Ґеник)*

Дебати політичні (фр. *debats* – обмін думками) – чітко структурований і спеціально організований публічний обмін думками між політичними сторонами з актуальної теми, покликаний переконати третю сторону, як правило, громадськість. Історія **Д.п.** починається з античної Греції, коли дебати використовували як демократичний метод обговорення законів. Сучасні **Д.п.** засновані на дебатах у британському парламенті, що веде свою історію з 1265 р. Першими телевізійними **Д.п.** були теледебати між Дж. Кеннеді та Р. Діксоном у ході передвиборчої президентської кампанії в США в 1960 р. Вербальні та невербальні засоби, що використовуються учасниками **Д.п.**, мають на меті отримання певного результату – сформувати у слухачів позитивне враження від власної позиції. Про **Д.п.** говорять «elections can be won or lost based on these debates», тобто вибори можуть бути виграні чи програні на основі цих дебатів. **Д.п.** передбачають відкритий формат. Учасники **Д.п.** не завжди є опонентами або ж представляють полярні політичні позиції. Дебати – це змагання ідей. *(Г. Щедрова)*

Девелопменталізм (англ. *development* – розвиток; *theory of development/ developmentalism*) – первинно економічна доктрина, яка поступово поширилася на процеси політичного і соціального розвитку і трактується як: 1) концепція, відповідно до якої розвиток є безперервним прогресивним процесом; 2) одна з теорій модернізації або залежного розвитку, згідно з якою розвиток є безперервним і тому прогресивним процесом; 3) один із напрямів політичного аналізу (Д. Аптер), який передбачає вивчення політичної динаміки й процесів переходу до нових форм суспільного устрою, здебільшого в країнах, що розвиваються. Як «нова» компаративна наука, політичний і економічний **Д.** робить акцент на аналізі процесів соціальних змін. Д. Аптер вважав, що аналіз політичного розвитку повинен об'єднати в собі й інституціональний, і біхевіоральний підходи, і досягнення структуралізму. *(Є. Тихомирова)*

Деволюція – процес передачі повноважень від центральних органів влади до регіональних, при якому зберігається за урядом відповідальність за політику держави загалом у всіх напрямках. Форми прояву **Д.**: адміністративна, виконавча та законодавча. Найкраще застосовувати **Д**. в державах, де існує чітка ієрархічна вертикаль**. Д.** сприяє активізації громадськості в регіонах і попереджує сепаратизм. Процес **Д.** може відбутися, як в унітарній, так і федеративній державі. Від федералізації **Д.** відрізняється тим, що: 1) **Д.** може відбутися в окремих регіонах, а не в державі в цілому; 2) регіональна влада, що отримала повноваження внаслідок **Д.**, лишається конституційно підпорядкована центральному уряду країни; 3) **Д.** може мати зворотну дію, тобто ширші повноваження регіону можуть бути й скасовані центральною владою. Практично **Д.** реалізовувалася у Великій Британії щодо Шотландії, Уельсу, в Іспанії щодо Країни Басків. *(Г. Мелеганич)*

Деглобалізації концепція – нова альтернативна стратегія світового суспільного й економіко-політичного розвитку, мета якої – вихід за вузькі рамки концепції економічної ефективності, в якій головною мотивацією є зниження собівартості (незалежно від соціальних і екологічних наслідків). Усі життєво важливі питання повинні вирішуватися за допомогою демократичних процедур після широкої суспільної дискусії, відповідно до думки суспільства; структури громадянського суспільства повинні уважно стежити за діями держави та приватних корпорацій, і цей процес необхідно інституалізувати; змішана економіка повинна ґрунтуватися на різних формах власності, але в ній не повинно бути місця для транснаціональних корпорацій; централізовані структури, які діють на глобальному рівні, слід замінити регіональними інституціями, заснованими не на ідеї вільної торгівлі і необмеженого переміщення капіталу, а на принципах кооперації і співпраці. *(В. Зінченко)*

Дедемократизація (англ. *dedemocratization*) – процес переходу від широких, рівних, захищених та зобов'язуючих зв'язків між державою та її громадянами. Стратегія систематичної **Д.** спрямована на обмеження захисту прав громадян. Процес **Д.** не тотожний процесу згортання демократії, при якому відбувається відхід навіть від базових демократичних норм. Виділяють чотири аспекти **Д.**: 1) девальвація політичної автономії; 2) трансформація політичних проблем в окремі індивідуальні проблеми та деполітизація соціальних проблем; 3) продукування громадянина-споживача придатного до сильного рівня управління у повсякденному житті; 4) легітимізація етатизму. *(П. Молочко)*

Деескалація – зниження рівня або інтенсивності кризи чи конфлікту, звуження його масштабів. Іноді **Д**. наступає швидко, коли сторони побоюються катастрофічних наслідків подальшої ескалації. Частіше, **Д.** не відбувається доти, доки сторони не дійдуть до безвихідность, і тоді конфлікт переростає в латентну форму. Термін використовується у психіатричній практиці, як інструмент управління гнівом зняття напруги між двома учасниками в конфліктних відносинах. Включає в себе методи: прийняття тайм-ауту, «переведення» теми розмови особами, котрі менш пристрасно беруть у ній участь і под. *(С. Була)*

Декомунізація – процес усунення із суспільного, політичного й правового життя комуністичної ідеології. **Д**. – теоретична та практична діяльність органів влади, суспільних інститутів, спрямованих на відмову від комуністичних ідеалів, на усунення комуністичної ідеології з усіх сфер життя держави. **Д**. відбувається в контексті деідеологізації вивільнення усіх сфер життя від впливу певних ідеологічних принципів). Процес **Д**. розпочався в країнах Центральної та Східної Європи соцтабору наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. і відбувалася через механізм люстрації чиновників, які співпрацювали з комуністичним режимом. В Україні процес **Д.** активізувався під час Революції гідності – засуджувалася антиукраїнська діяльність КПУ та розпочалася активна фаза ленінопаду. **Д**. проявилася у поразці на позачергових парламентських виборах 2014 р. та у початку судового процесу проти КПУ. *Див.: Ленінопад. (Н. Ніколаєнко)*

Деконцентрація влади (лат. *de...* – префікс, який означає відсутність, відміну чогось + фр. *concentration* – концентрація) – передача повноважень центральної влади на нижчі рівні адміністративної ієрархії. **Д.в.** має різні форми реалізації: передання повноважень від вищих до нижчих органів центральної влади, від органів центральної влади до підпорядкованих центру органів місцевої влади; створення місцевої адміністрації під контролем центральних міністерств; призначення центром місцевих керівників. **Д.в.** застосовується в унітарних державах, а також у федераціях у окремих сферах або на окремих територіях. *(Т. Панченко)*

Деліберативність (деліберативна демократія) (лат. *deliberatio* – міждисциплінарна теорія про необхідність зміни експлуатаційних і антагоністичних відносин між людьми у всіх сферах суспільного й індивідуального життя. Нинішній стан суспільства і його систем розглядається як тимчасовий, перехідний та етапний, як такий, що потребує перманентних комплексних освітньо-

культурних, економіко-політичних, суспільно-управлінських і державно-правових змін, і є зручною основою для поступового реформування подальшого, ефективнішого суспільного розвитку. Метою стає досягнення демократичного консенсусу в ухваленні рішень. На рівні суспільства та підприємства норми і рішення формуються в результаті компромісу і консенсусу між усіма зацікавленими учасниками, які мають рівні мають рівні права в рівному ж доступі до управлінської влади. В той же час виключається надмірний тиск з боку однієї із сторін, не надається нікому привілейованого владно-управлінського положення. Консенсус досягається завдяки процедурі загального комунікативного формування рішень, які ґрунтуючись на рівних інтересах кожного, знаходять обґрунтоване схвалення всіх. *(В. Зінченко)*

Делімітація кордону (лат. *delimitatio* – встановлення меж) – договірне визначення лінії кордону між державами. При **Д.к**. складається *делімітаційна карта* – докладний опис проходження лінії кордону за спеціально обраними і узгодженими природними або штучними точками (ріками, гірськими вершинами, хребтами і под.). Вона підлягає парафуванню та підписанню. Лінія кордону наноситься на географічну карту, яка, як правило, є складовою частиною договору про делімітацію і в цій якості є наочним свідоцтвом про положення. **Д.к**. здійснюється на підставі домовленостей між відповідними державами. Матеріали делімітації служать підставою для подальшого етапу визначення положення кордонів – проведення їх на місцевості (*демаркації*). *Див.: Демаркація кордону; Державний кордон. (Н. Романюк)*

Демаркація кордону (фр. *demarcation* – розмежування) – проведення лінії державного кордону на місцевості з позначенням її спеціальними прикордонними знаками. При **Д.к.** складається протокол – докладний опис проходження лінії кордону на місцевості зі схемами, фотографіями й описом кожного прикордонного знака та його відмітних характеристик. Кожен прикордонний знак встановлюється точно за визначеними для нього географічними координатами і положенням на місцевості щодо предметів і суміжних знаків. На водній ділянці прикордонні знаки встановлюються з обох боків прикордонної річки. Повітряні і підземні кордони не позначаються. Встановлена (позначена) лінія кордону не підлягає довільній зміні будь-якою стороною. Зміна місця розташування прикордонних знаків можлива лише при проведенні редемаркації. *Див.: Державний кордон. (Н. Романюк)*

Демілітаризація – особливий, договірно встановлений правовий режим певних регіонів, територій, районів, просторових сфер і космічних тіл, згідно з яким там забороняються всі види і форми військової діяльності, розташування військової техніки і озброєнь, а також будівництво оборонних споруд, військова промисловість. Часто **Д.** доповнюється нейтралізацією. *(В. Піча)*

Демократичний дефіцит – стан, в якому відсутня можливість контролю громадянами за виконанням рішень, що приймаються в рамках певного політичного інституту; невідповідність практики демократії її теорії. **Д.д.** – це неефективність існуючих або відсутність взагалі постійно діючих демократичних інститутів і механізмів їх взаємодії. Первинне використання цього поняття пов'язане з ЄС. Можна виділити два основні аспекти цього **Д.д.**: 1) обмежена можливість національних держав втручатися у діяльність наднаціонального об'єднання та його юрисдикцію; 2) низька здатність громадян впливати чи контролювати виконання прийнятих рішень на наднаціональному рівні та низька репрезентативність цих органів. Саме нетипова складна структура функціонування ЄС призводить до наявності механізму взаємозв'язку організації національної та наднаціональної влади, яку можна характеризувати як **Д.д.** *(Г. Мелеганич)*

Демократія (грец. *δημοκρατία* – народовладдя, від *δήμος* – народ і *κράτος* – влада) – форма політичної організації суспільства, що заснована на визнанні народу джерелом влади, його праві брати участь у вирішенні державних справ і наділення громадян досить широкими правами та свободами. **Д**. в цьому зв'язку виступає насамперед як форма держави. Термін **Д**. вживають також щодо організації та діяльності інших політичних і соціальних інститутів (наприклад, партійна **Д**., виробнича **Д**.), а також для характеристики відповідних суспільних рухів, політичних курсів, течій соціально-політичної думки. *(М. Требін)*

Демократія анархістська (грец. *αναρχω*, від *άν* – без + *άρχή* – влада – безвладдя) – концепція демократії, що прагне до максимально можливого визволення особистості, ґрунтується на свободі і має своєю метою знищення всіх типів примусу й експлуатації людини людиною. Мета **Д.а.** – створення вільної організації суспільства з інститутами громадського самоуправління, яке обходиться без влади людини над людиною, заснованій на взаємодопомозі та солідарності всіх людей. **Д.а**. базується на анархістської ідеології, котра пропагує бездержавність. Метою та функцією **Д.а.** є скасування будь-якої форми панування (централізму). *(М. Требін)*

Демократія дефектна (лат. *defectus* – вада, пошкодження, відхилення) – політичний режим, що має мінімальний критерій демократії (формування урядової влади на ґрунті вільних і конкурентних виборів), але при цьому існують істотні відхилення від загальновизнаних стандартів демократичного врядування. Такі відхилення й позначаються як дефекти демократії. Розрізняються три основні різновиди **Д.д**.: 1) *демократії, що виключають* (режими, що з певних причин виключають значні групи населення з числа виборців); 2) *демократії з анклавами* (режими, за яких окремі державні сфери не контролюються демократичним урядом і тому є анклавами в полі демократії); 3) *неподілені демократії* (режими, за яких не відбулося поділу державної влади та є пріоритет виконавчої влади щодо законодавчої та судової). *(О. Романюк)*

Демократія економічна – концепція демократії, яка базується на тезі, що кожна людина за допомогою раціональної діяльності в змозі добитися максимальної особистої користі; суперництво на виборах створює свого роду політичний ринок, де політиків можна представити як підприємців, які прагнуть отримати владу, а виборців – як споживачів, що голосують за ту партію, політична лінія якої краще всього відображає їх очікування. Система відкритих і змагальних виборів гарантує демократичність тим, хто віддає владу в руки партії, філософія, цінності та політика якої понад усе відповідають перевагам найчисельніший групі виборців. *(М. Требін)*

Демократія електронна (е-демократія) (англ. *electronic democracy, e-democracy*) – демократія, заснована на використанні мережевих комп'ютерних технологій, механізм забезпечення політичної комунікації, що сприяє реалізації принципів народовладдя та дозволяє привести політичну організацію у відповідність до реальних потреб інформаційного суспільства. У широкому сенсі – можливість залучення громадян до активнішої участі в справах суспільства, за допомогою використання комп'ютера, а також аналогічних йому пристроїв і мереж телекомунікацій. Термін уперше з'явився в США. *(А. Митко)*

Демократія імітаційна (англ. *guided democracy*, нім. *gelenkte demokratie*) – форма устрою політичної системи держави, за якої не зважаючи на існування формально демократичного законодавства та формальне дотримання всіх виборчих процедур, фактична участь громадянського суспільства в управлінні державою та вплив суспільства на владу мінімальні. Режим **Д.і.,** намагаючись зберегти зовнішні формальні ознаки демократії, не відмовляються від демократичної риторики, називаючи себе демократичними. Як правило, режим **Д.і.** має або однопартійну політичну систему, або систему з домінуючою партією, яка зосереджує у своїх руках всю повноту влади. **Д.і.** дозволяє максимально реалізувати державний контроль за суспільством. Прикладами країн із режимом **Д.і.**: режим генерала Х. М. Сухарто (Індонезія), М. Каддафі (Лівія), І. Карімова (Узбекистан), С. Ніязова (Туркменбаші) (Туркменія), О. Лукашенка (Білорусь), В. Путіна (Росія). *(І. Оніщенко)*

Демократія мітингова – зразок постафектного «революційного синдрому», який слідує за бурхливими революційними подіями й охоплює тих, хто «неочікувано» пробудився після тривалого політичного сну, миттєвий стрибок від «кухонної демократії», неприкритої аполітичності до учасника революційних подій. **Д.м**. є ефективною, проте примітивною формою політичної мобілізації загалу. Вона народилася під впливом оксамитових революцій і є однією із знакових прикмет сьогодення. Об'єктивні причини швидкого поширення **Д.м.** слід шукати в напружених відносинах між опозицією та владою, яку представляють прихильники існуючого політичного режиму. (*Н. Ржевська)*

Демократія плебісцитарна (лат. *plebiscitum*, букв. – рішення народу) – концепція демократії, за якої безпосереднє волевиявлення народу, його політичний вплив обмежується схемою «схвалити» чи «заперечити». Відповідно до теорії **Д.п.** умови існування високорозвиненого індустріального суспільства вимагають концентрації всієї політичної та адміністративної влади в руках динамічного загальнонаціонального лідера («сильного» президента) і підлеглого йому високопрофесійного бюрократичного апарату. В інтересах забезпечення повної політичної стабільності президент повинен опиратися не на «деградуючі» парламентські установи, а безпосередньо на волевиявлення нації, яке виражається через плебісцити (за допомогою яких обирається президент і проводяться запропоновані ним найважливіші державний рішення). *(М. Требін)*

Демократія плюралістична – концепція демократії, яка виходить із того, що не особа, не народ, а *група* є головною рушійною силою політики в сучасному демократичному суспільстві. Передбачає, що призначення демократії – стимулювати плюралізм, різноманіття в суспільстві, надавати можливість всім громадянам об'єднуватися, відкрито виражати свої інтереси, знаходити шляхом компромісів їх рівновагу, яка виражається у політичних рішеннях. *(М. Требін)*

Демократія рефлексуюча (розмірковуюча) – концепція демократії, що робить акцент на процедурах, що забезпечують не виконання функцій владою, а включеність у політичне управління громадської думки і повну підзвітність їй владних структур. Включення дискусії, що йде в суспільстві, про устрій суспільного і приватного життя і, отже, роздумів, що виникають при цьому, неформальних рефлексій, оцінок, переконань, в яких риторика з'єднується з розумом, у процес ухвалення рішень і формує, за думкою прихильників даної ідеї, ті механізми «народної автономії», які і складають суть демократії в політичної сфері. *(М. Требін)*

Демократія ринкова – концепція демократії, що заснована на законах ринкової економіки шляхом експансії цих законів і звичаїв на всі сфери, не тільки економічні, але і на соціально-політичні відносини; при якій різні соціальні блага розосереджуються між соціальними групами, з тим, щоб індивід, що має низький показник доступу до одних соціальних благ, міг компенсувати цей дефіцит доступом до інших благ. **Д.р.** представляє організацію політичної влади як аналога економічної системи, в якій відбувається постійний обмін «товарами»: продавці – носії влади міняють вигоди, статуси, привілеї на «підтримку» виборців. Під політичною дією розуміється така електоральна поведінка, у рамках якої акт подачі голосу трактується як своєрідна «купівля» або «інвестиція», а виборці в основному розглядаються як пасивні «споживачі». *(М. Требін)*

Демократія соціалістична – концепція демократії, що виходить із гомогенності та цілісності спочатку робітничого класу, а після побудови соціалізму і всього народу, з наявності у цих суверенів влади класового, а потім загально-

народного інтересу. Цей інтерес існує об'єктивно і спочатку усвідомлюється марксистсько-ленінською партією, яка вносить вчення, що його виражає, у свідомість мас. **Д.с.** двояко ставиться до самої ідеї демократії. З одного боку, в умовах передбачуваного безкласового комунізму як би природно мається на увазі, що не буде ніяких форм панування. З другого – висловлюється побоювання, що можна прикрашати «класовий зміст буржуазної демократії» (В. Ленін) і тим самим ослабити готовність робочого класу до революції. Згідно марксистській доктрині, існують тільки класові демократії. *(М. Требін)*

Демократія субсидіарна – модель багаторівневої демократії, що забезпечує розподіл повноважень і компетенцій на різних рівнях політичної взаємодії, виходячи з права нижчого рівня на першочергову дію порівняно з вищим (відповідно до принципу субсидіарності). На *базовому* рівні місцевого самоврядування вона спирається на широкий спектр форм співучасті людей у справах громади. На *субнаціональному* рівні включаються механізми дорадчої демократії й разом із елементами електронної демократії вони продовжують діяти на *національному* рівні. На *транснаціональному* рівні одночасно з наддержавними інститутами до вироблення рішень залучаються представники світової громадськості. **Д.с.** покликана відшукати розумний баланс між регулятивним і організаційним впливом влади будь-якого рівня і повноваженнями громадянського суспільства, зводячи домінантні засади суспільного життя до людини. *(Т. Панченко)*

Демократія учасницька – модель, концепція демократії, що орієнтована на включення більшості громадян у політичний процес, розширення поля громадянської ініціативи та творчості, обмеження всевладдя еліт, гармонізацію суспільних відносин. К. Мангейм, Дж. Дьюї, К. Пейтман, К. Макферсон, Дж. Мансбридж, Б. Барбер, Дж. Циммерман, Дж. Фішкін та ін. виходять з того, що рівного права на свободу та саморозвиток можна досягти лише в «учасницькому суспільстві», яке виховує почуття дієвості, вчить інтересу до спільних проблем і допомагає становленню обізнаного громадянства. Обмеження **Д.у.**, пов'язані з її ефективною реалізацією межах невеликих територіальних і виробничих спільнот, прагнуть подолати концепції електронної та деліберативної демократії. *(Т. Панченко)*

Демотиватор (демотиваційний постер) – постер чи Інтернет-мем, що має вигляд картинки в рамці та напису-слогану, що коментує її. **Д**. створений за досить жорстким каноном: на плакаті чорного кольору розміщене зображення в рамці, що ілюструє ідею постера, гасло, набране великим шрифтом, набране дрібнішим шрифтом уточнення, пояснення або цитата, що висвітлюють ідею детальніше. Незабаром після появи **Д**. став Інтернет-мемом. **Д**. з'явилися як пародія на мотиваційні постери – популярний в США вид наочної агітації, призначений створити відповідний настрій у школах, університетах і на робочих місцях. *Див.: Інтернет-мем. (Н. Олійник)*

День захисника України – свято, що відзначається в Україні 14 жовтня в день святої Покрови Пречистої Богородиці одночасно з Днем Українського козацтва. Свято встановлено 14.10.2014 р. указом Президента України П. Порошенка з метою вшанування мужності та героїзму захисників незалежності і територіальної цілісності України, військових традицій і звитяг Українського народу, сприяння дальшому зміцненню патріотичного духу у суспільстві та на підтримку ініціативи громадськості. Ним же скасовано указ екс-президента України Л. Кучми 1999 р., яким встановлювалося свято (День захисника Вітчизни), що відзначалося щорічно 23 лютого. *(В. Хвіст)*

День тиші – визначений законодавчо день, коли передвиборна агітація напередодні дня голосування та в день голосування забороняється. Закон також встановлює санкцію у вигляді попередження за порушення цієї норми. З появою Інтернету будь-який сенс у **Д.т.** для суспільства перестав існувати і за умов використання соціальних мереж взагалі виявився фікцією. У багатьох розвинених країнах дозволено політичну рекламу напередодні і у день виборів. Виходячи з цього, доречна широка дискусія щодо застосування такої практики і у виборчій системі України. *(В. Хвіст)*

Дерадянізація – ідеологія та політичний курс на остаточне усунення з політичної, культурної та ін. сфер життя незалежної України залишків практики життєдіяльності Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР). Від 1991 р. вони були законсервовані, мімікрували чи трансформувалися для підкріплення нерозривного зв'язку з тоталітарним, радянським, комуністичним минулим, збереження й використання його спадку на користь колишньої комуністичної номенклатури й сформованих нею нових олігархічних кланів. Події Євромайдану та перемога Революції гідності поставили питання про «перезавантаженя» України як незалежної держави української політичної нації, позбавленої рудиментів колоніального минулого УРСР. Вагому роль в активізації й координації **Д**. повинен відіграти Український інститут національної пам'яті. *Див.: День захисника України; Ленінопад; Очищення влади (люстрація). (В. Гулай)*

Держава – центральний та основний інститут політичної організації суспільства, соціально-політичний механізм, що виникає в класовому суспільстві з метою організації і впорядкування соціально неоднорідного суспільства, вирішення конфліктних ситуацій, забезпечення відповідного рівня соціальної стабільності системи, її цілісності та безпеки. **Д**. склалася у результаті закономірного розвитку суспільства, поділу праці, виникнення приватної власності та утвердження антагоністичних класів. Основні ознаки **Д**.: 1) наявність чітко визначеної території, на яку поширюється її суверенітет; 2) народ, назва якого дає назву **Д**.; 3) влада, що здійснюється від імені народу органами публічної влади; 4) дипломатичне та міжнародно-правове визнання її іншими державами, внаслідок чого вона стає суб'єктом міжнародного права. *(В. Малиновський)*

Держава-нація – модель політичного організму, який функціонує як ін-

тегративна спільнота однорівневих політичних, етнокультурних і територіальних ідентичностей. Державна політика за таких умов відтворюється в ім'я інтересів цих ідентичностей. Генеза сучасних **Д.-н.** міститься у концепціях А. Міллера, К. Омае, В. Ристона, Д. Хелда. Категорію **Д.-н.** у політичну науку ввели Х. Лінц і А.Стефан, вказуючи, що держава має проводити консолідовану політику формування державної (політичної) ідентичності на підставі мережі взаємодоповнюючих національних, територіальних та інших ідентичностей. Асиметричні федерації, введення другої чи третьої державної мови, брендинг міст чи етнокультурних територій як символів країни – прояви політики **Д.-н.** *(Т. Нагорняк)*

Держава регіоналізована – конституційно унітарна держава зі складною політико-просторовою організацією публічної влади, в якій розподіл повноважень між центральним і територіальними рівнями публічної влади здійснюється на основі політичного компромісу. Специфіка **Д.р**. полягає в тому, що автономні утворення наділені меншими повноваженнями ніж у федерації, але значно більшими ніж у класичному унітаризмі. Умовно-схематично форма державного устрою **Д.р**. зайняла місце між унітаризмом і федералізмом. **Д.р**. виникла у кінці XX ст. у державах ЄС зі складними етнополітичними проблемами у процесі регіоналізації унітаризму як відповідь на виклики сепаратизму. **Д.р**. є Іспанія, Італія, Велика Британія. *(В. Малиновський)*

Держава середньої сили (англ. *middle power*) – розвинена демократична держава, яка, маючи середні (в порівнянні з «великими» та «малими» державами) показники могутності (power), здійснює вплив на стан міжнародних відносин (у т. ч. на глобальному рівні) насамперед завдяки статусу «добропорядного міжнародного громадянина». Важливими характеристиками **Д.с.с.** є відносна автономність від «великих держав», переважне використання в зовнішній політиці засобів «м'якої сили», схильність до багатосторонніх дій (як правило, в рамках міжнародних інститутів). Класичними **Д.с.с.** вважаються Канада та Австралія. *Див.: М'яка сила. (Ю. Теміров)*

Держава теократична (грец. *θεοκρατία* – боговладдя) – форма держави, де політична влада належить духовенству або главі церкви. Передбачає ототожнення світської та духовної влад, регламентацію функціонування держави та її інституцій, усього суспільного життя панівною релігією та її інституціями. Автор терміну – історик Йосиф Флавій. (*М. Требін)*

Держава, що сприяє розвитку (англ. *developmental state*) – поняття, запропоноване американським соціологом Ч. Джонсоном, який уперше вжив його у трактаті «Міністерство зовнішньої торгівлі і промисловості та японське диво» (1982). Означає державу, яка діє усупереч приписам лібералізму, що вимагає мінімізації ролі держави у суспільних справах в цілому та економічних зокрема та відмовляється від ролі «нічного вартового». Характеристики **Д.с.р.**: 1) автономія від суспільства за одночасної закоріненості в ньому;

2) здатність формулювати послідовну політику та реалізовувати її; 3) ефективність та дієздатність державного апарату. Класичними прикладами **Д.с.р.** є Японія, Південна Корея, Тайвань, Гонконг, Сінгапур. *(П. Кутуєв)*

Держава-анклав – держава, територія якої повністю оточена територією іншої держави й не має прямого виходу до моря. За міжнародним правом такі держави часто називають «*анклавними державами*» як окремий клас просторово-політичних об'єктів. Критерієм оточеності інородною територією є ключовим у виділенні **Д.-а.** Такими державами нині є Ватикан і Республіка Сан-Маріно, повністю оточені територією Італії, а також королівство Лесото, оточене територією Південно-Африканської Республіки. Суверенні держави, які оточені сухопутною територією іншої держави, але мають вихід до моря – це *держави-напіванклави.* Такими державами нині є Монако, Бруней і Гамбія. *(В. Лажнік)*

Держава-терорист – держава, яка використовує терористичні методи до громадян на власній або чужій території за допомогою силових органів, таємних агентів, найманців чи терористичних організацій. Дії **Д.-т.** спрямовані на залякування населення, його моральне пригнічення, щоб домогтися від інших держав чи організацій бажаних рішень або дій. Поняття **Д.-т.** має радше емоційний, аніж правовий характер, активно використовується у пропаганді, аби викликати негативне ставлення населення чи міжнародної спільноти до злочинної діяльності держави. Застосування поняття **Д.-т.** частіше пов'язано із зовнішньою політикою держави. Поширенішим, використовуваним у юридичних документах (хоча й не загальновизнаним) є термін *«держава-спонсор тероризму». (М. Целуйко)*

Держави-антиподи – суверенні держави, які відмінні й протилежні за типом державного ладу, формою політичного режиму, державного устрою й державного правління або обрали різні шляхи соціально-економічного розвитку. Такі держави можуть бути створені одним і тим же народом через історичні причини чи політичні розбіжності. На сьогодні існують дві китайські **Д.-а.** – Китайська Народна Республіка (КНР) і Тайвань (Китайська Республіка), а також дві корейські **Д.-а.** – Корейська Народно-Демократична Республіка (КНДР) та Республіка Корея. В XX ст. існували дві німецькі **Д.-а.** – Федеративна Республіка Німеччина й Німецька Демократична Республіка, дві в'єтнамські **Д.-а.** – Демократична Республіка В'єтнам і Республіка В'єтнам, а також дві єменські **Д.-а.** – Єменська Арабська Республіка й Народна Демократична Республіки Ємен. *(В. Лажнік)*

Державна етнічна політика – одна з центральних областей державної політики в етноісторичній сфері життєдіяльності людей. **Д.е.п.** найбільш адекватно характерна для багатонародної (поліетнічної) країни, якою є й сьогоденна Україна. **Д.е.п.** за ініціативою Ж. Мішле (1846) та Ю. Бромлея (1978) девіацює термін «народ» на два поняття – «народ-населення» (це предмет

етносоціології) та «народ-етнос» (це предмет політичної етнології). Практичному впровадженню **Д.е.п.** обов'язково має передувати створення урядом науково обґрунтованої теоретичної концепції. *Див: Області державної політики. (І. Варзар)*

Державна територія – визначена на основі норм міжнародного права частина земної поверхні, яка відділена від інших держав і відкритого моря державним кордоном і перебуває під виключним суверенітетом конкретної держави. **Д.т.** – необхідний компонент кожної держави разом із населенням і публічною владою. До складу **Д.т.** входять: суша (суходіл), внутрішні й територіальні води, підземні надра та повітряний простір, який знаходиться над сушею й водною територією, а також екстериторіальні елементи (т. зв. *умовна* **Д.т.**): судна, літаки, космічні апарати, які несуть символ держави, морські трубопроводи й кабелі та інші споруди, прокладені у відкритому морі або на його дні поза межами власне території держави, а також території посольств, консульств, дипломатичних місій і представництв певної держави, на котрі поширюється її суверенітет. *(В. Лажнік)*

Державний інтерес (англ. *interest* – те, що йде на користь) – модель реальних потреб держави, які визначаються конкретними для кожної держави внутрішніми та зовнішніми умовами її існування (особливості географічного розташування, рівень економічного розвитку, національний склад населення, історичні традиції, місце в системі міжнародних відносин). Суть українського **Д.і.** полягає у виконанні функцій державою, що має забезпечити можливість суспільства – продовжити себе в часі та боротися за свободу свого існування та власній території для наступних поколінь. *(О. Зелена)*

Державний кордон – позначена на поверхні землі (суходолу або водного простору) або уявна, але позначена на карті лінія, та уявна вертикальна поверхня, яка проходить через неї у повітряному просторі та у надрах землі, що визначає межу території держави і відокремлює її від інших держав і відкритих морів. Головним завдання **Д.к.** є визначення просторових меж територіального верховенства держави й в обмеженні приналежної їй території, котра складає матеріальну основу життєдіяльності народу і самої держави. **Д.к** включає делімітацію кордону та демаркацію кордону і виконує дві основні функції: *розділювальну (бар'єрну)* і *з'єднувальну (контактну)*. Усі види кордонів створюють геополітичний простір та виокремлюють різні політико-територіальні утворення, які у своїй сукупності формують політичну карту світу. *Див.: Делімітація кордону; Демаркація кордону. (Н. Романюк)*

Державний нейтралітет (нім. *neutralität*, від лат. *neutralis* – нічийний) – юридичний і політичний статус держави, яка не бере участі у війні, зберігає з воюючими державами мирні відносини, не надає жодній із них військової допомоги, а в мирний час відмовляється від участі у військових блоках. **Д.н.** регулюється положеннями різних конвенцій та договорів. Типи і форми

Д.н. відрізняються правовим змістом, методами регулювання, правами та обов'язками. Проголошення **Д.н.** дає право державі на недоторканість своєї території, громадян, майна, на захист свого нейтралітету з допомогою зброї. Отримання статусу **Д.н.** передбачає прийняття спеціального закону про постійний нейтралітет держави й визнання його міжнародним співтовариством. Нейтральними державами були Швейцарія (з 1815 р. до нашого часу), Бельгія (1831-1919), Люксембург (1867-1944) та ін. Питання **Д.н.** в українському суспільстві дискутується; 23.12.2014 Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості». *Див.: Оборонна політика України. (Я. Комарницький)*

Державний патріотизм (пізн.-лат. *patria*; зокрема *patria communis* – спільна Батьківщина) – відданість і любов до своєї Батьківщини, піднесена до рівня лояльності до юридичного владного інституту держави, в якій би формі той не існував: античного полісу, імперії, монархії чи республіки. **Д.п.** – це моральне почуття і громадянська чеснота, що спонукає особу служити своїй державі, брати на себе відповідальність за той стан, у якому вона перебуває, захищати її, підпорядковувати їй свої приватні інтереси і навіть жертвувати заради неї своїм життям. Уряди докладають зусиль до формування та підтримання **Д.п.**, оскільки він є одним із чинників національної безпеки і добробуту. *(А. Колодій)*

Державний тероризм (англ. *state terrorism*) – форма політично вмотивованої діяльності, що поєднує психологічний і фізичний компоненти та здійснюється державою з метою змусити суспільство або певні його верстви виконувати свої вимоги. Використовується як різновид внутрішньої чи зовнішньої політики. Під актами прояву **Д.т.** розуміють незаконні затримання, вбивства, викрадення, тортури, контроль за ЗМІ, фальсифіковані звинувачення та страту громадян без суду та слідства. Зовнішньополітичним проявом **Д.т**. є діяльність, спрямована на насильницьку зміну суспільно-політичного ладу інших держав, напр., діяльність уряду Російської Федерації щодо України та її територіальної цілісності. *(Ю. Баєва)*

Державно-приватне партнерство (публічно-приватне партнерство) – форма взаємодії влади і бізнесу, спрямована на забезпечення реалізації суспільно важливих проектів, переважно у сфері розвитку об`єктів інфраструктури, будівництва, житлово-комунального господарства, видобування корисних копалин, медицини і под. **Д.-п.п**. є одним із сучасних механізмів залучення інвестиційних коштів у розвиток галузей, які традиційно відносяться до державного/комунального сектору. У більшості випадків **Д.-п.п.** передбачає залучення коштів приватного інвестора з частковою передачею йому права на операційне управління об'єктами інвестицій на обумовлений термін. В Україні **Д.-п.п**. регулюється спеціальним законом «Про державно-приватне партнер-

ство» (2010) Згідно закону **Д.-п.п**. – співробітництво між державою Україна, АР Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державними і комунальних підприємств, або фізичними особами-підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в установленому порядку. *(Т. Андрущенко)*

Десепаратизація (фр. *separatisme,* від лат. *separatus* – відділений, окремий) – комплекс заходів із протидії проявам сепаратизму та запобігання загрозам сепаратизму у майбутньому. Поняття **Д.** з'явилося з прийняттям за основу проекту Закону України «Про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України (десепаратизацію)» у 22.07.2014 р. **Д**. здійснюється шляхом реалізації державою люстраційних, ліквідаційних, конфіскаційних, освітніх та інформаційних заходів. Особи, підозрювані або обвинувачені у скоєнні в період з 22.02.2014 р. дій, що містять ознаки кримінальних правопорушень, пов'язаних із участю в сепаратистській діяльності або в масових акціях сепаратистського характеру, підлягають звільненню і тимчасово позбавляються права займати посади, бути обраними або призначеними на державні посади. **Д.** передбачає конфіскацію майна юридичних і фізичних осіб, які причетні до сепаратизму; рішення про конфіскацію майна приймає суд. *Див.: Сепаратизм; Сепаратист; Сепаратистський рух. (В. Ярошенко)*

Десовєтизація – ідеологія та політичний курс на остаточне усунення залишків практики життєдіяльності СРСР з політичної, культурної та ін. сфери життя нових незалежних держав; процес позбавлення від проявів «homo sovieticus» («людини радянської»), який є ментальним, культурним і антропологічним феноменом, абстрактним конструктом, але водночас – реальний продукт маніпулятивної «обробки» «людського матеріалу», наслідок діяльності комуністичної системи. Ставлення до радянської (*рос.* советской) спадщини на просторі колишнього СРСР є неоднозначним. Від початку 2000-х рр. режим В. Путіна в Російській Федерації реалізує еклектичний курс на одночасне збереження елементів «советского прошлого» та відродження традицій дореволюційної Російської імперії. За зовнішніми змінами назви простежується туга за цим минулим, а розпад СРСР оцінюється В. Путіним як «особиста трагедія»; звідси – намагання відродити його в нових організаційних формах винятково насильницьким шляхом, що демонструє розгорнута в 2014 р. агресія проти України. Прикладами успішної **Д**. на пострадянському просторі є Грузія, Естонія, Латвія та Литва. *Див.: Дерадянізація*; *Постсовки; Совок; Homo soveticus. (В. Гулай)*

Десталінізація – зміна впродовж 1953 – на початку 1960-х років політичного курсу партійно-державної номенклатури СРСР шляхом відмови від крайніх форм радянського тоталітаризму на користь жорсткого авторитарного політичного режиму. Проте реформаторська течія в керівництві СРСР виявилась надзвичайно слабкою і не змогла протистояти частковій ресталінізації радянського суспільства в період правління Л. Брежнєва (1964-1982). Заперечення політичного курсу **Д.** на користь позитивної оцінки Й. Сталіна демонструє політичний режим В. Путіна на етапі стрімкої еволюції до неототалітаризму. *(В. Гулай)*

Детінізація – система дій, спрямована на створення такого інституційного-правового середовища в країні, де тіньова економіка стала б економічно невигідною та незаконною. Основні заходи, які сприяють **Д.**: відокремлення влади від бізнесу; легалізація прихованих від оподаткування доходів, отриманих некримінальним шляхом; створення умов для розвитку малого та середнього підприємництва; подолання кримінальної економічної діяльності економічними і правовими методами. Стратегічною метою **Д.** є створення сприятливих умов для залучення тіньових капіталів до легальної економіки та примноження національного багатства. *(В. Марчук, Н. Голуб'як)*

Децентралізація – процес інституційної реструктуризації, що має на меті передачу влади, ресурсів та відповідальності з вищих щаблів до нижчих. Форми **Д.**: 1) *деконцентрація* (перерозподіл низки функцій центрального уряду серед регіональних підзвітних структур зі збереженням загального контролю за національним рівнем управління); 2) *делегування повноважень* (передання державних функцій напівавтономним організаціям, які лише частково контролюються центральним урядом); 3) *деволюція* (передання права приймати певні політичні рішення, фінансових та управлінських функцій територіальним органам із виразно визначеними повноваженнями); 4) *приватизація* (передання завдань та обов'язків держави до приватного сектора). *(Т. Семигіна)*

Джеррімендеринг (англ. *gerrymandering*; також виборча геометрія, виборча географія) – довільна демаркація виборчих округів із метою штучної зміни в них співвідношення політичних сил і, як наслідок, в цілому на всій території проведення виборів. Це особлива технологія маніпулювання, яка дозволяє сконцентрувати прихильників певної політичної сили в одному або кількох округах і отримати перевагу в інших, створюючи округ із нерівною кількістю виборців та химерною територіальною формою. Термін **Д.** виник в 1812 р., коли карикатурист зобразив один з таких виборчих округів штату Массачусетс у вигляді саламандри, а видавець газети назвав малюнок Gerrymander (за прізвищем губернатора штату Е. Джеррі). *(С. Денисюк)*

Джіар / GR (англ. *government relations* – взаємодія з органами державної влади) – діяльність GR-спеціалістів зі супроводу діяльності компанії в політичному середовищі з метою побудови довгострокової, комфортної, передбачуваної системи відносин із профільними для компанії політичними стейкхолдерами. Ключові завдання **Д**.-фахівця: моніторинг інформації та ініціатив профільних органів влади; донесення інформації про компанію до профільно-

го чиновника/депутата з метою врахування її позиції при виробленні політичних рішень; вплив і коректування позиції органів державної влади в інтересах компанії. За рахунок **Д**.-активності компанія намагається досягти економічних результатів політичними засобами. *(Є. Тихомирова)*

Династія політична (грец. *δυναστεία* – влада, панування) – родина або група людей споріднена кровними зв'язками, в якій професійне зайняття політикою передається із покоління в покоління. Для західних демократій практика продовження дітьми справи своїх батьків досить поширена (Буші, Клінтони в США, Ле Пени у Франції). Прикладом негативних наслідків існування українських **Д.п.** стала родина Януковичів, яка спричиняла в межах однієї сім'ї визначальний вплив на політичну й економічну сфери. Під час парламентських виборів-2014 були сформовані нові **Д.п.**: парламентарями стали діти відомих політиків, напр., О. Порошенко; показовими стали вибори у Закарпатській області (три брати – В. Балога, І. Балога, П. Балога). Негативні наслідки **Д.п.** виникають тоді, коли родинні зв'язки стають основною умовою для призначення на керівні посади. У країнах із розвиненою демократією рішення щодо можливості існування **Д.п.** залишається за виборцями. *Див.: Непотизм; Кумівство. (А. Шуліка)*

Дипломатична спецоперація – окрема спеціальна частина дипломатичного процесу, якісною характеристикою якої є особливі дії, спрямовані на виконання певного дипломатичного завдання. Незвичайність **Д.с.** полягає у *прихованості* її проведення. Стратегічні завдання, що виконують **Д.с.**: створення потенційної або реальної можливості підготувати зміну напрямку зовнішньої політики держави в складних геополітичних умовах; заручитися підтримкою союзників у випадку конфліктних ситуацій або військових дій; отримання необхідної інформації від третьої сторони для вирішення конфлікту, коли третя сторона не бажає себе проявляти. *(Т. Лушагіна)*

Дипломатія іншої доріжки (англ. *track two diplomacy*) – неурядові та неофіційні контакти та заходи між приватними особами та недержавними суб'єктами, спрямовані на покращення клімату довіри та взаєморозуміння. Термін запроваджений в статті «Зовнішня політика за Фрейдом» (1981) Дж. Монтвіллом. **Д.і.д.** – це зусилля недержавних професійних практиків чи теоретиків, спрямовані на редукцію чи розв'язання конфлікту шляхом зниження ненависті, напруженості чи страху за допомогою поліпшення комунікації і кращого розуміння позицій одне другого. **Д.і.д.** не є заміною, а доповненням для офіційної дипломатії. *(М. Ґеник)*

Дипломатія міст (англ. *city diplomacy*) – концепт, що використовується для позначення важливості міст як акторів сучасних міжнародних відносин. У вузькому сенсі розуміється як «міжнародне співробітництво міст», у широкому – як інструмент місцевого самоврядування та їх асоціацій у просуванні соціальної інтеграції;механізм запобігання, врегулювання конфліктів та

постконфліктного відновлення з метою створення атмосфери стабільності, в якій громадяни можуть жити разом у мирі, демократії та процвітанні. Є формою децентралізації міжнародних відносин. Механізмом практичної реалізації **Д.м.** є рух «міст-побратимів» і «міст-партнерів». *(А. Демичева)*

Дисидетський рух – виступ проти існуючого державного (політичного) ладу чи загальноприйнятих норм певної країни, протистояння офіційній ідеології й політиці; відступництво від учення панівної церкви. Серед напрямів **Д.р.** розрізняють: національно-визвольний рух (національно орієнтоване дисидентство), рухи національних меншин (кримськотатарський та єврейський національні рухи за повернення на історичну Батьківщину), рух за свободу совісті (релігійне дисидентство), рух за соціально-економічні права. Ідеологія дисидентства, зароджена як сумнів у доцільності окремих ланок існуючої системи, поступово викристалізувалась у тверде переконання необхідності докорінних змін у суспільстві. *(Т. Лушагіна)*

Дискретність політичного розвитку (англ. *discrete,* нім. *diskret* – роздільний, перервний, той, що протиставляється безперервному) – розгортання політичного процесу у фрагментарний спосіб, за якого зв'язки між окремими політичним явищами, інститутами, персоналіями частково або повністю втрачають причинно-наслідкову детермінованість, що змушує розглядати їх як ізольовані предмети політичного аналізу. *(В. Смолянюк)*

Дискурс політичний (лат. *discursus* – розмірковування, дав.-грец. *πολιτική* – політика) – складний комунікативний акт поєднання мови, значення та дії, пов'язаний із досягненням взаєморозуміння, як на інтраструктурному (внутрішньо-суб'єктному), так і на інтерструктурному (міжсуб'єктному) рівнях, між соціально-політичними групами, державами та народами. **Д.п.** є логічною черговістю мовлення, але передбачає присутність семантичного контексту і наявність систем позалінгвістичних смислів, значень і знань, які загальноприйняті та доступні у даному соціокультурному середовищі. **Д.п.** означає певну здатність суб'єктів обговорювати, критикувати, рефлектувати, реконструювати політичну сферу. **Д.п.** створює простір свободи, в котрому індивіди набувають здатність впливати на перебіг політичного процесу, стають реальними політичними суб'єктами, що є запорукою розвитку демократичних процесів в державі. *(Д. Косенко)*

Дифамація політична (лат. *diffamare* – розголошувати, позбавляти доброго імені, порочити) – публічне оголошення (наприклад, через ЗМІ) дійсних або вигаданих відомостей, що порочать, дискредитують честь і гідність громадянина, установи, політичної партії або суспільно-політичної організації. **Д.п**. подібна до наклепу, але відрізняється від нього двома ознаками: а) розголошуються будь-які ганебні факти саме у ЗМІ, тоді як наклеп може бути зроблений як у ЗМІ, так і вербально (публічно) або в листі; б) у **Д.п**. злочинний момент полягає в самому розголошенні у ЗМІ ганебних відомостей, незалежно від їх

правильності; наклеп завжди розглядається як повідомлення явно помилкових фактів. Тому проти звинувачення в наклепі можна захищатися, доводячи неправильність розголошених відомостей, а проти дифамації, вказуючи на це, захищатися не можна. *(М. Требін)*

Діалог національний (грец. Δ*ιαλογος* – розмова, бесіда) – процес визначення та консолідації позицій, які сприяють досягненню спільних домовленостей та ухваленню узгоджених рішень у суспільстві на рівні усього народу певної держави. Метою **Д.н.** може бути обмін інформацією, баченням рішень певної проблеми, проведення загальних консультацій тощо. «Національний» як характеристика розкриває зміст кількох параметрів комунікації: *рівень процесу* – загальнодержавний, *залученість до процесу* – народ або ж переважна більшість населення, *ідентифікованість учасників* – усі, хто ототожнює себе з тією чи іншою національно-державною спільнотою, масштаб приводу – проблема/питання, яке своїм перебігом стосується більшості громадян держави. В Украні **Д.н.** важливий для реінтеграції країни, внутрішньоукраїнського примирення. *(К. Ірха)*

Добровольчий батальйон – загальна назва для різних військових формувань, особовий склад яких комплектується переважно з числа добровольців. В Україні до **Д.б**. відносяться батальйони територіальної оборони, батальйони спеціального призначення МВС, резервні батальйони Національної гвардії та добровольчий український корпус «Правий сектор». **Д.б.** почали формуватися весною 2014 р. у зв'язку із розгортанням антитерористичної операції на Сході країни та необхідністю захисту державного кордону та стратегічно важливих об'єктів і комунікацій, забезпечення умов для надійного функціонування органів державної влади та боротьби із незаконними озброєними формуваннями агресора. Чисельність особового складу **Д.б.,** як правило, не перевищує 500 осіб. *(А. Бандурка)*

Доктрина неприйняття ідеалів – складова новітніх політичних теорій, метою яких є пошук засад обмеження для відділення політичних мотивів від будь-яких моральних настанов при формуванні урядової програми діяльності та при прийнятті конкретного політичного рішення. Основною характерною рисою **Д.н.і.** є те, що вона просто забороняє урядам діяти з певних причин у певній ситуації. Для прихильників даної позиції підставою для політичної дії не лише не повинна бути будь-яка концепція добра, але так само і неприйнятність, нелогічність, необґрунтованість будь-якої концепції. Вилучаються як обґрунтовані, логічні, доцільні концепції, так і необґрунтовані, не допускаються як дії із реалізації положень концепції, так і дії, які випливають із намагання реалізувати протилежні положення. *(О. Павлишин)*

Доктрина політичного нейтралітету – доктрина, згідно з якою уряди повинні неупереджено ставитися до всіх різновидів моральних настанов, конкуруючих між собою. **Д.п.н.** проголошує, що дії уряду повинні бути «сліпі» щодо будь-яких ідеалів доброго життя, що їх реалізація та підтримка не є законним об'єктом урядової політики. Головним для представників цього напряму є розмежування телеологічних та етичних міркувань при виборі з-поміж альтернативних варіантів проекту урядової діяльності та прийнятті політичного рішення. **Д.п.н.** є доктриною урядового обмеження, намагається утвердити принцип антиперфекціонізму, відмовляє урядові у праві домагатися певних високих цілей та проголошує позицію, за якою дії уряду повинні бути нейтральними стосовно ідеалів доброго життя. *(О. Павлишин)*

Домінуючий народ-етнос (лат. *dominans* – переважаючий + грец. *έθνικός* – народ) – друга за значимістю та самовагою – після титульного народу-етносу – етноісторична людність, яка часто й в сутнісних вимірах визначає, якими темпами та векторами піде багатонародна країна особливо протягом першого етапу, що настає одразу після отримання нею політико-державної незалежності. В різних багатонародних країнах підтверджується своєрідне правило: нинішній **Д.н-е.** – це вчорашній *титульний народ-етнос*, і означена «рокіровка» здійснилася внаслідок розкладу попередньої – і теж багатонародної країни. *(І. Варзар)*

«Донецька народна республіка» (**ДНР**) – воєнізоване сепаратистське угруповання, що діє на частині території Донецької області, завдяки збройній допомозі Російської Федерації і претендує на визнання підконтрольної території як держави. Генеральною прокуратурою України кваліфікується як терористична організація. **ДНР** визначає себе як парламентську республіку з можливістю приєднання до Росії як рівноправний суб'єкт. 07.04.2014 р. було проголошено «Декларацію про суверенітет **ДНР**» 11.05.2014 р. на території області проведено «референдум», що дало підставу сепаратистам 12.05.2014 р. проголосити «суверенітет» **ДНР,** та звернутися до Російської Федерації з проханням про приєднання. 24.05.2014 р. оголошено про об'єднання з «Луганською народною республікою» у «державу» «Новоросія». 27.01.2015 р. Верховна Рада України прийняла урядовий законопроект про визнання **ДНР** терористичною організацією. *Див.: «Луганська народна республіка»; Псевдореферендум. (І. Вдовичин)*

Донорська організація – установа, яка надає постійну благодійну допомогу (фінансову, матеріальну, технічну і под.) на вирішення соціальних проблем іншим організаціям за чітко визначеними правилами та пріоритетами. Підтримка може здійснюватися у вигляді виділення грантів, стипендій, а також гуманітарної і технічної допомоги потребуючим, операційних, освітніх програм, проведенні тренінгів. Обов'язкова умова всіх видів допомоги: спрямованість на подолання соціальної нерівності, на розвиток громадянського суспільства. Мотивація **Д.о.**: знизити потенційну загрозу для своїх країн, поширити ідеї, допомогти компаніям отримати нових співробітників, наукову інформацію та розробки, культурне й творче збагачення світу, підвищити ста-

тус і покращити імідж в очах конкурентів і партнерів, один із інструментів маркетингу. *Див.: Благодійність; Грантова політика. (О. Сморжевська)*

Доцільність політична – відповідність чи не відповідність законам, моралі, потребам суспільства політичних цілей, висунутих управлінською елітою. Вирване із контексту поняття **«Д.п.»** є нейтральним і набуває позитивного чи негативного змісту поставленою метою і методами її досягнення. Позитивна **Д.п.** – це раціоналістичні рішення і практично корисна діяльність влади в рамках чинного законодавства, яка спрямовується на покращення життя суспільства. Негативна **Д.п.** полягає в ігноруванні громадської думки, порушенні законності, злочинах проти людини, зневажанні загальноприйнятої моралі та под. *(О. Зінченко)*

Дромократія (грец. *δρομος* – біг, дорога + *κράτος* – влада) – тип соціально-політичної організації, між учасниками якої триває перманентна «гра на випередження», «війна швидкостей» у реальному часі задля утвердження панівного становища одного з них у просторі політичних взаємодій; «імперія швидкості»; підпорядкування соціально-політичних процесів владі швидкості, зумовлене тим, що в сучасних інформаційних суспільствах рішення приймаються за надкороткий проміжок часу. Випливає з нероздільності влади і швидкості (за П. Віріліо), втіленої в закономірності: той хто має владу, керує швидкістю; хто має швидкість має владу. Виникає внаслідок революції в засобах логістики та передачі й обробки інформації, яка дозволила надшвидке прийняття політичних рішень. *Див.: Дромологія; Хронополітика. (Ю. Тишкун)*

Дромологія (грец. *δρομος* – біг, дорога + лат. *logos* – вчення; букв. наука про швидкість або логіка швидкості) – названа французьким філософом П. Віріліо частина хронополітики, що вивчає особливості швидкості протікання соціального часу, соціокультурної динаміки, її роль в сучасних соціальних процесах. Вона розглядає, як соціальна мобільність та технічний прогрес, особливо, військові технології та масові комунікації, впливають на швидкість політичних, економічних і культурних процесів, перетворення швидкості в основу сучасних військових і політичних практик. **Д.** спостерігає формування в людини відчуття та сприйняття швидкості й прискорення соціального часу. Представляє постмодерністську традицію політичної теорії та постнекласичний тип наукової раціональності. *Див.: Дромократія; Хронополітика. (Ю. Тишкун)*

Дуалізм виконавчої влади (лат. *dualis* – двоїстий) – форма здійснення виконавчої влади, коли повноваження, притаманні главі виконавчої влади розподілені між двома суб'єктами – главою держави і прем'єр-міністром. Дуалізм керівного центру урядової організації (двоїстий центр) характеризується так званою *біцефальністю* (двоголів'ям), тобто певною подвійною підпорядкованістю виконавчої влади. **Д.в.в.** є одним із демократичних принципів реалізації виконавчої влади, що унеможливлює узурпацію влади двома керівними центрами у сфері виконавчої влади – урядом та главою держави. *(В. Малиновський)*

Е

Ейфорія політична (англ. *euphoria* – стан задоволення) – відчуття душевного піднесення, афекту чи емоції, сукупного із оптимізмом та підвищеною активністю. Це стан добросердя, абсолютного благополуччя, безтурботності, всеохоплюючого щастя та амбітних надій, захвату, що не відповідає об'єктивним і мотивованим обставинам. **Е.п.** ґрунтується на політичній доцільності й практично завжди супроводжується революційною риторикою, політичною пропагандою та популістськими жестами, висловленими в деклараціях і маніфестах. **Е.п.** супроводжується сплеском національної гордості всіх прошарків і вікових категорій, консолідацією суспільства навколо влади, рухами патріотичного піднесення та ренесансу. **Е.п.** не може дати довготривалий ефект, навіть при ізоляційній політичній діяльності держави та суспільства. *(Т. Купрій)*

Екзит-пол (англ. *exit* – вихід, *poll* – опитування) – експрес-опитування виборців після їх голосування на виході з виборчих дільниць для отримання прогнозних об'єктивних характеристик результатів виборів. Функції **Е.-п.**: найоперативніше прогнозування результатів виборів після закриття виборчих дільниць; одержання соціально-демографічного профілю виборців, що взяли участь у голосуванні; громадський контроль за перебігом виборів. **Е.-п.** виник у США, сьогодні широко використовується в світі, в т.ч. й в Україні (з 1998 р.). На президентських виборах 2014 р. проводилося три **Е.-п.** та один Інтернет-**Е.-п.** (не є репрезентативним). *(А. Демичева)*

Ексклав (фр. *exclave* від лат. *ex* – поза + *clavis* – ключ) – окрема частина державної території певної держави, яка географічно ізольована від її основної території й оточена однією або кількома країнами. Території певної країни, які відділені від її основної частини територією інших держав і мають вихід до моря називають *напівексклавами*. Одна й та ж територія є **Е.** для тієї країни, якій вона належить (т. зв. *материнської країни*), а для інших країн вона є *анклавом*. Території **Е.** не є суверенними політико-державними утвореннями й вони не мають спільного кордону з основною частиною території країни, якій належать **Е.** Нині у світі на сьогодні існує понад 280 окремих територій, які розглядаються в науковій літературі як **Е.** й анклави одночасно. *Див.: Анклав. (В. Лажнік)*

Експертиза політична (лат. *expertus* – досвідчений, знавець) – практично-прикладний політичний аналіз, процес дослідження й оцінки різних сторін політичного життя суспільства, важлива складова управлінського процесу. **Е.п.** здійснюється на замовлення певного політичного актора. **Е.п.** покликана сприяти глибокому та всебічному вивченню досліджуваного об'єкта з метою отримання необхідної інформації, що дозволяє суб'єкту управління прийняти

відповідне рішення для досягнення поставленої мети при мінімальних затратах сил, коштів і часу. *(О. Кіндратець)*

Експорт революції – поширення революційних ідей на територію інших країн. **Е.р.** може бути як незумисним, так і спланованим й спеціально проведеним в ін. країни. З початком 2000-х років про **Е.р.** заговорили у зв'язку з революційними подіями на пострадянському просторі, зокрема, в Грузії та Україні. Для сучасного **Е.р.** в ін. країни необхідна, насамперед, наявність там опозиційних сил, спроможних організувати й скерувати в потрібне русло широкі народні маси, та протестних настроїв в суспільстві. Найбільш революційно нестійкі країни, в яких: утискаються права малого та середнього бізнесу, панують кланові відносини, вибори проходять із суттєвими порушеннями, є невдоволення людей зовнішнім втручанням, неважливо, чи то з боку Заходу, чи то з боку Сходу. *Див.: Бульдозерна революція; Жасминова революція; Кедрова революція*; *«Кольорова» революція; Оксамитові революції; Парасолькова революція; Помаранчева революція; Посткомуністичні революції*; *Посттюльпанова революція; Революція гідності; Трояндова революція; Тюльпанова революція. (О. Сморжевська)*

Екстремізм політичний (лат. *extremus* – крайній) – схильність до крайніх поглядів, методів і дій у політиці та ідеології, які суперечать чинному законодавству, усталеним принципам і нормам. **Е.п.** виявляється в ігноруванні реального аналізу політичної ситуації в країні та світі; нерозумінні законів виходу суспільства з кризи; бажанні прискорювати події; невмінні зіставляти масштаби і швидкість змін; прагненні підкорити політичний процес чиїйсь волі; правовому нігілізмі; руйнуванні державних і політичних структур; ставці на силові методи. Складові елементи **Е.п.:** «правий» (фашизм, неофашизм, нацизм, неонацизм), «лівий» (анархізм, троцькізм, маоїзм, тітоїзм, радикальний ісламський фундаменталізм), «релігійний», «націоналістичний», «екологічний», «антиглобалістський» і под. екстремізм. Крайнім проявом **Е.п.** є тероризм. *(Б. Дем'яненко)*

Екстремістська партія (англ. *extremist party* – крайня партія) – добровільне організоване об'єднання громадян, діяльність якого спрямована на захоплення влади шляхом повалення чи радикальної зміни основ існуючого конституційного ладу, розпалювання конфліктів за допомогою тероризму, пропаганди та культивування ідей дискримінації і насильства в суспільстві. За місцем у ідейно-політичному спектрі **Е.п**. поділяють на *праві* та *ліві*. До правих належать неонацистські, неофашистські, націонал-більшовицькі політичні партії (Німецький Народний союз, Ліга Півночі (Італія), Націонал-більшовицька партія (Росія)), ліві представлені анархістами, троцькістами, ленініст ами, сталіністами, маоїстами та ін. (партія Червоного прапора (Венесуела), Революційна комуністична партія (Бразилія), Робітнича партія Албанії). *(Т. Рева)*

Електронна демократія (е-демократія) – форма демократії, яка забезпечує електронну підтримку демократичних інститутів і процесів, заснована на використанні можливостей інформаційно-комунікаційних технологій, передбачає широку й активну участь громадян у вирішенні суспільно важливих питань, якісно новий рівень взаємодії з публічною владою. Цілі **Е-д.**: прозорість, відповідальність, соціальна згуртованість, суспільне обговорення, доступність, довіра. Потенційні ризики **Е-д.**: цифрова нерівність, інформаційна небезпека, низька ймовірність участі громадян у кількох суспільних проектах одночасно, брак довіри та маніпуляції. Включає будь-які типи участі, в т. ч. неформальні; виступає як інструмент зміцнення демократичного державного режиму. *(Ю. Размєтаєва)*

Електронна держава (е-держава) – використання інформаційно-комунікаційних технологій у державному секторі з метою покращення доступу до інформації, надання публічних послуг, підвищення ефективності адміністративного апарату та заохочення участі громадян у процесі ухвалення політичних рішень. **Е.д.** охоплює виконавчу гілку влади («електронний уряд»), законодавчу («електронний парламент»), судову («електронне правосуддя»), інститути громадянського суспільства та всю систему взаємовідносин між суб'єктами публічної політики («електронне управління»). Ідея **Е.д.** передбачає підвищення якості державного управління, зміни у взаєминах між державними службовцями та громадянами, створюючи нові можливості для розвитку демократії, її цінностей і механізмів. (*І. Харечко*)

Електронна медіація (е-медіація) – форма конфіденційного посередництва, що полягає у використанні інформаційно-комунікаційних технологій для того, щоб знайти способи вирішення суперечок без фізичної присутності конфронтаційних сторін. Від кінця 1990-х рр. **Е.м.** стала корисним інструментом вирішення конфлікту між окремими особами чи компаніями, коли зустріч віч-на-віч важко організувати з різних причин: сторони перебувають в різних географічних точках; спір виник в результаті онлайн-транзакції і сторони ніколи не зустрічалися; одна зі сторін залякана і не хоче зустрітися особисто. Як правило, **Е.м.** здійснюється електронною поштою і телефоном, зрідка для цього використовують відео-конференції та онлайн-чати. *(І. Харечко)*

Електронне голосування (е-голосування) (англ. *e-voting*) – процес здійснення волевиявлення та встановлення його підсумків за допомогою електронних засобів фіксації поданих голосів та автоматичного підрахунку результатів. **Е.г.** можливе під час виборів, референдумів, прийняття рішень у колегіальних структурах і под. Складові **Е.г.**: 1) база даних осіб, що мають право участі в голосуванні; 2) доступність процедури голосування для пересічного учасника; 3) система аутентифікації та авторизації виборця; 4) передача і зібрання всіх даних, необхідних для встановлення результатів голосування; 5) захист від несанкціонованого втручання під час голосування, під час передачі даних, автоматичного обрахунку та встановлення підсумків. *(М. Фоломєєв)*

Електронне громадянство (е-громадянство) (англ. *e-citizen-ship*) – громадянин, що активно реалізовує свої права та виконує обов'язки за допомогою використання електронних технологій, а саме через е-вибори, е-консультації, е-нормотворення та інші техніки е-участі. **Е-г.** для реалізації своїх прав і виконання деяких обов'язків активно використовує такий інструмент сучасної демократії, як блог – веб-сайт, основний вміст якого регулярно доповнюється записами, зображеннями або мультимедіа. *(А. Митко)*

Електронне нормотворення (е-нормотворення) (англ. *electronic rulemaking*) – використання державною установою цифрових технологій при нормотворенні й прийнятті рішень. Наслідком **Е.н.** є створення за встановленою процедурою, у визначеній законом формі джерела права – офіційного електронного документа. **Е.н.** базується на принципах «відкритого уряду» – прозорості, участі, співпраці і використанні технологій Web 2.0 і соціальних мереж. Результат: зменшення адміністративних витрат через оптимізацію документообігу; посилення виконавчої дисципліни; залучення громадян до розробки юридичних актів; покращення якості, прозорості й передбачуваності регуляторної політики держави загалом. **Е.н.** поєднує елементи е-консультацій та е-голосування, є елементом електронного уряду. *Див.: Відкрита влада; Електронна демократія (е-демократія); Електронне урядування (е-урядування). (Ю. Тишкун)*

Електронне правосуддя (е-правосуддя) – використання інформаційно-комунікаційних технологій у судочинстві з метою підвищення ефективності й якості правосуддя для фізичних і юридичних осіб. **Е.п.** знижує вартість юридичних послуг, оптимізує та прискорює юридичний процес, розширяє можливості його учасників, спрощує подання документів і контроль за судовими справами, дозволяє модернізувати національні судові системи та налагодити взаємодію судів на транснаціональному рівні. Призначення **Е-п.** – підвищення суспільної довіри до судової системи, забезпечення принципів верховенства права, правової визначеності та прозорості. *(Ю. Размєтаєва)*

Електронне урядування (е-урядування) (англ. *e-governing*) – спосіб організації державної влади, взаємодії уряду, громадян та бізнесу з використанням інформаційно-комунікаційних технологій при наданні послуг та ухваленні державних рішень. Моделі **Е.у.** – G2G (government to government), G2B (government to business), G2C (government to citizens). Етапи розвитку **Е.у.**: створення сайтів органів влади з інформацією про їх діяльність; поява інтерактивності; здійснення онлайн-операцій; здійснення транзакцій через об'єднані портали відомств і регіонів, поєднання послуг державних органів та недержавного сектору; система державного управління на основі урядового порталу як єдиної точки доступу до всіх послуг. Для оцінки **Е.у.** використовують Індекс розвитку державних електронних послуг. Індекс України у 2014 р. складав 0.5032. Індекс телекомунікаційної інфраструктури зростає,

але спостерігається падіння падіння індексів онлайн сервісів (2014 р. – 0.2677; 2012 р. – 0.4248) та людського капіталу (0.8616 та 0.9176). *Див.: G2C («уряд – громадяни»); G2G («уряд – уряд»); G2B («уряд – бізнес»); G2E («уряд – державні службовці»); C2G («громадяни – уряд»); G4C («уряд для громадян»). (С. Місержи)*

Електронний документообіг (е-документообіг) – механізм роботи між структурними підрозділами певної організації чи установи, що передбачає ведення діловодства за допомогою електронних документів та електронного підпису, які мають таку ж юридичну силу, як і їх аналоги у паперовому виді. Він включає електронну канцелярію, роботу з проектами документів, контроль виконавчої дисципліни, відстеження руху документів, пошук інформації в системі, побудову звітності та безпеки інформації. Однією із сфер застосування **Е-д**. є е-урядування. Застосування **Е-д.** у держслужбовців передбачає три основні сектори взаємодії: між органами державного управління, між державою та бізнесом, між державою та громадянами. В Україні з 2004 р. почали впроваджувати **Е.д.** *(Г. Мелеганич)*

Електронний парламент (е-парламент) – законодавчий орган, який в усіх видах діяльності використовує інформаційно-комунікаційні технології для інформування і залучення зацікавлених осіб, а також для внутрішньої організації роботи парламенту. **Е.п.** працює на міжнародному, національному, регіональному та місцевому рівнях; охоплює е-законодавство, е-голосування, е-петиції, е-консультації. Принципи діяльності **Е.п.**: прозорість, відкритість, доступність, підзвітність, інтерактивне спілкування, безпечність, приватність, ефективність. **Е.п.** забезпечує вдосконалення представницької, законодавчої, установчої та контрольної функцій парламенту, стимулює розвиток інформаційного суспільства, змінює форми політичної культури та суспільної участі, сприяє взаємодії між громадянами та владою. *(Ю. Размєтаєва)*

Електронні вибори (е-вибори) – вибори, які на одному чи кількох етапах супроводжуються використанням інформаційно-комунікаційних технологій, спеціальних електронних засобів та програмного забезпечення. **Е.в.** можуть включати електронне голосування, фіксацію, спостереження, опитування й автоматизований підрахунок голосів. Основні типи **Е.в.**: часткове використання технологій у виборчому процесі та дистанційні вибори. **Е.в.** мають переваги: дистанційний характер, ефективний моніторинг проведення, швидкий підрахунок голосів і визначення результатів, мінімізація втручання «людського фактору», заощадження часових і матеріальних ресурсів. **Е.в.** мають недоліки: ймовірне порушення таємниці голосування та фальсифікації, недостатній контроль, безпека та надійність. *(Ю. Размєтаєва)*

Електронні консультації (е-консультації) – інструмент взаємодії між державою та громадянським суспільством за посередництва сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Види **Е-к**.: запитання й відповіді, комен-

тарі до документів або політики, он-лайн секція для запитань запрошеним особам, он-лайн конференції, спільноти професійні або за інтересами, чат, мультимедійні події вживу, он-лайнові опитування та дослідження, форми для коментарів. *(А. Митко)*

Еліта революційна – група, наділена непересічними психологічними, соціальними й політичними якостями, еліта періоду якісних змін у суспільстві. **Е.р.** відтворює радикальні зрушення в політичній системі, сприяє пожвавленню багатьох сфер діяльності на засадах самоорганізації. Формування **Е.р**. має стихійний і ситуаційний характер. Вона стимулює консолідацію широких верств населення довкола вирішення надважливих проблем. **Е.р.** не здатна утримувати владу на протязі двох-трьох поколінь. Закономірним є виродження цього типу еліти через втрату управлінського потенціалу. **Е.р.** поділяється на *вищу*, яка безпосередньо впливає на прийняття загальнозначущих для всього суспільства рішень, і *середню*, представлену переважно на регіональному та місцевому рівні. *(М. Шабанов)*

Емансипація політична (лат. *emancipatio* – звільнення від залежності, гноблення, скасування обмежень, зрівняння в правах) – особлива форма звільнення, що пропонує особливе розуміння свободи у будь-якій сфері людської діяльності. У політичному розумінні термін **Е.** почав застосовуватися, коли в 1828 р. протестантам, а в 1829 – католикам Великобританії і Північної Ірландії було надано право обирати й бути обраними до парламенту. Після червневої революції 1830 р. у Франції вперше з'являється словосполучення «**Е.** жінок» для оформлення ідеї їх звільнення. З піднесенням жіночих рухів термін **Е.** тривалий час застосовувався тільки як зрівняння жінок у правах, насамперед виборчих. У широкому розумінні **Е.** означає вивільнення будь-якої людини незалежно від статі з її традиційної соціальної ніші, визначеної для неї суспільством. У політичному сенсі під **Е.п.** розуміють отримання громадськими організаціями, політичними партіями або рухами політичної самостійності, рівних прав і можливостей, їх інституціалізацію та легітимацію. *(В. Дем'яненко)*

Еміграція політична (лат. *emigrare* – переселяться, виселяться) – особи, які є вихідцями або громадянами іншої держави, постійно, або тривалий час проживають за межами своєї держави в одній або кількох країнах і прагнуть безпосередньо або опосередковано впливати на політичні процеси у своїй країні. **Е.п.** – вужче поняття, ніж діаспора, оскільки включає в себе не усіх емігрантів із певної країни, а лише її окрему, політизовану, зазвичай добре організовану, інституціонально оформлену частину, яка ставить перед собою завдання політичного характеру. Причини та механізми виникнення **Е.п.** є суто політичними: поразка представників **Е.п.** у політичній боротьбі у себе на батьківщині; переслідування та репресії за політичні погляди та діяльність у минулому, неможливість вести легальну політичну діяльність у себе на батьківщині і под. *(В. Семко)*

Есенціалізм соціальний – методологічна установка, яка потребує під час пояснення й розуміння соціальних процесів виходити з тези, що ідентичність є продуктом «крові» – об'єктивних («субстанційних») біологічних, психологічних або соціальних структур. **С.е.** є онтологічним продуктом. Прибічники **С.е.** вважають очевидним те, що індивіди та колективи мають єдині й безпроблемні ідентичності як «даності». **С.е.** стійкий у повсякденному дискурсі в усіх культурах. Вважаючи **С.е.** реакцією, соціальні теоретики розробляють умови емансипації з його лабетів. Однак головним в теорії та ефективній політиці ідентичності є діалектична вимога балансу есенціалізму і конструктивізму (суб'єктності). *Див.: Конструктивізм соціальний.(В. Чернієнко)*

Ескалація (лат. *scala* – східці) – 1) нарощування військової могутності держави, озброєнь, інтенсивності воєнних дій, розширення театру воєнних дій, розширення конфлікту, загострення політичного становища і под.; 2) термін, яким позначається розвиток політичного конфлікту вглиб (по вертикалі). **Е.** передбачає посилення інтенсивності і гостроти конфліктної ситуації. Причина **Е.** конфлікту полягає в тому, що при переході від латентної фази до фази відкритого конфлікту стикаються деструктивні, взаємно несприйнятливі моделі поведінки сторін. На етапі **Е.** конфлікт набуває кульмінаційної точки протистояння й веде до того, що сторони починають розуміти необхідність переходу до конструктивних і взаємоприйнятних позицій, що може бути позитивним у питаннях пошуків компромісу між ворогуючими суб'єктами. *Див.: Деескалація; Ескалація військового конфлікту. (В. Патійчук)*

Ескалація військового конфлікту(лат. *scala* – драбина) – процес поступового чи стрімкого розвитку військових дій спричинених неспівпадінням позицій, інтересів, цілей сторін-учасників конфлікту. **Е.в.к.** характеризується передусім деструктивним характером взаємодії сторін-учасників конфлікту; складністю і частковою/повною неконтрольованість перебігу конфлікту, залученням нових сторін-учасників конфлікту та технічних ресурсів для боротьби. Завершується **Е.в.к.** припиненням відкритої боротьби із застосуванням зброї та насилля. *(В. Гулай, Г. Родик)*

Естетизація політики (грец. *αἰσυητιχός* – чуттєво сприймане; англ. *esthetics* – естетика) – використання естетичних засобів політико-комунікативного впливу відповідно до естетичних стереотипів сприйняття політичних процесів у формі естетично привабливих образів із метою зміни як сприйняття політичних подій, явищ, рішень, так і формування певних моделей політичної поведінки суб'єктів. Естетичні образи демократії, батьківщини та патріотизму, народу-нації, рідної землі, кровної спорідненості і трагічних образів героїв широко використовуються в **Е.п**. України (напр., «Небесна сотня», «кіборги»). Почуття піднесеності, яке переживають сучасні українці, дізнаючись про героїчні вчинки, примушує їх прийняти й цінності, в ім'я яких ці вчинки здійснювалися – національна незалежність. *Див.: Акціонізм політич-*

ний; Інсталяція політична; Перфоманс політичний; Стріт-арт політичний; Театралізація політики. (В. Ярошенко)

Естетизація політичних суджень – процес формування оціночного судження про політичний об'єкт, в якому спонтанно або цілеспрямовано задіяні естетичні чинники, які містять параметри ідеалу, смаку, цінності. **Е.п.с.** є процесом формування судження смаку, яке виникає на підставі: 1) почуттів або відчуття; 2) зразку, ідеалу, стандарту; 3) іншої оцінки. Процес **Е.п.с.** уможливлюється внаслідок спорідненості естетичного судження з «відгуком», який може викликати значна політична подія в масовій свідомості. Х. Арендт одна з перших звернулась до думки, що поруч із дослідженням такого «відгуку» постає проблема естетизації політики. В процесі **Е.п.с.** відбувається переведення абстрактних, раціональних політичних понять (напр., «держава», «політика», «закон», «політичний конфлікт», «політична партія» і под.) у чуттєві форми, які викликають емоційний відгук. *Див.: Естетика політична. (В. Полянська)*

Естетика політична (нім. *Ästhetik*, дав.-грец. *αίσθησις* – почуття, чуттєве сприйняття) – концепція та комплекс методологічних підходів, у рамках яких досліджуються процеси й явища, які виникають на межі політичної й естетичної сфер людського буття внаслідок взаємопроникнення та взаємодії цих сфер. Об'єктом **Е.п.** є процеси естетичного освоєння політики та явища, які виникають в результаті такого освоєння, наприклад, естетичні чинники формування політичного судження, закономірності сприйняття людиною та масами політико-естетичних феноменів. Предметна сфера **Е.п.** знаходиться на перетині політичної та естетичної сфер і охоплює всю сукупність політико-естетичних та естетико-політичних феноменів. *(В. Полянська)*

Естетосфера політики – сфера актуалізації та експлікації політико-естетичних феноменів і процесів, що виникають у результаті взаємодії та взаємопроникнення політичної та естетичної сфери людського буття. Феномени **Е.п.** на понятійному рівні відображаються, з одного боку, у вузько естетичних категоріях «прекрасного», «потворного», «гармонійного», «трагічного», «драматичного», «ритму», «образу» і под.; з іншого боку, в специфічних категоріях, що належать до політичної теорії та практики: «консенсус» (злагодженість політичних позицій або інтересів), «баланс» (сил, інтересів, загроз), «симетрія» й «асиметрія» (рішення, дії одного актора як реакція на дії іншого), «порядок» (світовий порядок, впорядкований політичний лад) та інші. *(В. Полянська)*

Етатизм (фр. *étatisme*, від *état – держава*) – 1) філософська і політологічна доктрина, що обґрунтовує необхідність активного втручання держави та її органів у соціально-економічне і політичне життя суспільства; 2) тип політичної свідомості, згідно з яким держава розглядається як важливий інтегруючий чинник; 3) напрям політичної думки, що розглядав державу як «благо». Яскравими представниками **Е**. були Ж. Боден, Г. Гегель, Т. Гоббс. Уперше термін «**Е**.» виник у Франції у 80-х рр. XIX ст. і означав політичну доктрину, що

вимагала поширення повноважень держави на всі сфери суспільного життя. **Е**. призводить до надмірної централізації, регламентації та бюрократизації суспільних процесів. *(В. Малиновський)*

Етнічна індиферентність (грец. *έθνικός* – народ + англ. *indifferent* – байдужий) – різновид етнічної самоідентифікації, при якому відбувається розмивання етнічної ідентичності, що виражається в невизначеності етнічної приналежності, неактуальності категорії етнічності. В структурі **Е.і.** співвідноситься позитивний образ власної етнічної спільноти з позитивним ціннісним ставленням до інших етнічних спільнот через байдуже ставлення до етнічних особливостей. **Е.і.** можна розглядати як пасивну форму заперечення важливості етнічного критерію в процесі самовизначення особистості, нерозуміння актуальності даного чиннику. Якщо у суспільстві базовим є тип особистості з індиферентної етнічною ідентичністю, то *етнічне* перестає бути чинником розвитку політичного процесу, фактично зникне з політичного поля. *(В. Гулай)*

Етнічна меншина – група людей, що тривалий час мешкає на території певної держави (дисперсно або компактно) на засадах постійного проживання і відрізняється від домінуючої переважаючої більшості в ній мовою, культурою, походженням, самоусвідомленням власної окремішності та, зазвичай, є інтегрованою частиною соціуму. **Е.м.** має весь набір ознак і характерних рис етносу із тією відмінністю, що за статусом та чисельністю в державі вона поступається титульній нації. **Е.м.**, стаючи суб'єктом етнополітики, у своїй діяльності не ставить політичних завдань, обмежуючись вимогами соціально-економічного і культурного характеру. *(П. Долганов)*

Етнічні інтереси (лат. *interest* – має значення, важливо) – сукупність різних інтересів, притаманних певному етносу, які формуються у зв'язку з наявністю в етносів певних особливостей і з огляду на нерівноправне чи неоднакове їх місце та роль у суспільно-політичному житті. **Е.і.** є реальною причиною поведінки, соціальних дій, подій, звершень етнічних спільнот. У поліетнічних державах **Е.і.** можуть вступати у протиріччя і конфлікти з інтересами інших етнічних груп, націй та загальнодержавними інтересами. **Е.і.** можуть мати і міжнародний вимір, оскільки етнос є екстериторіальною спільнотою. *(А. Дегтеренко)*

Етноегоїзм (лат. *ego* – я + грец. *έθνος* – народ) – поведінка етносу/етнічної спільноти, за якої інтереси та цінності власного етносу/етнічної спільноти постають пріоритетними у порівнянні із інтересами та цінностями інших етносів чи груп. **Е.** виявляється у цілковитому (рідше частковому) нехтуванні потребами та інтересами інших суб'єктів етнічного співжиття. **Е.** може торкатися політичної, економічної, соціальної культурної, духовної сфер життя суспільства, де не лише інтереси, а й права інших народів зазнають дискримінації. Явище **Е.** переважно притаманне корінним народам у поліетнічних державах, де представники титульного етносу, який є в більшості, вважають себе

привілейованими у порівняно із ін. етнічними спільнотами, які є в меншості. *(В. Гулай, Г. Родик)*

Етноесенціальна ідея/національна ідея (грец. *έθνικός* – народ; лат. *essentia* – сутність; грец. *ideaë* – образ; лат. *natio* – населення) – комплекс політико-духовних ідей, цінностей та орієнтацій, які вироблюються теоретичною думкою еліт усіх співвітчизняних народів та які символічно вказують на історичну місію на землі різносенсових груп народів-етносів поліетнічної країни: **Е.і./н.і.** найдотичніше стосується меншинських етнолюдностей, а **Н.і**., переважно, – титульного народу-етносу. У спокійні часи на соціологічному просторі вітчизни мають повну свободу творчого розвитку та «вільне ходіння» усемислимі **Е.і.** й **Н.і**., а за умов кризових та алармістських – усі вони патріосолідаристським чином та волею всекраїнової політичної нації мають підпорядковуватись мобілізаційній силі **Н.і.** титульної етнолюдності країни. *(І. Варзар)*

Етноізоляціонізм (грец. *έθνικός* – народ + фр. *isolation* – відокремлення, роз'єднання) – різновид етнічної самоідентифікації, що виявляється у переконаності у перевазі своєї етнічної спільноти, визнанні необхідності «очищення» етнічної культури, негативному ставленні до міжетнічних шлюбних союзів. Цей тип ідентичності виявляється у прагненні відмежувати, чи навіть захистити, свою культуру від впливу інших культур і свідчить про «закритість» етнічної спільноти. **Е.** виявляється як одна із форм ксенофобії, що утверджує принцип *пуризму* («чистоти» етносу). **Е.** може розглядатися і як захисна реакція меншини на вплив іншоетнічного середовища. Ознакою **Е**. є *аутофобія*, що виражається у відмові значної частини етнічної спільноти від приналежності до неї, виходячи із недостатньої відповідності задекларованим вузькогруповим ідеалізованим стандартам етнічної чистоти. *(В. Гулай)*

Етнократизм (грец. *έθυος* – етнос) – різновид політичного режиму, де управління процесами здійснюється з позицій примату інтересів однієї етнічної спільноти на шкоду інтересам інших етнічних груп, націй, етносів. Є кілька типологій етнократичних політичних режимів: режим із панівною більшістю та режим із панівною меншістю; людиноненависницькі, внутрішньо суперечливі та латентні; режим расової (етнічної) чистоти; етнократія роздільного проживання; асиміляційний режим; режим стихійної етнократії. Утвердження етнократичних недемократичних політичних режимів в Україні здійснювалося засобами: русифікації; полонізації; румунізація; мадяризації; германізації (нацифікації). *(В. Гулай)*

Етнонаціональний чинник – приведений у дію реальний потенціал етнічної спільноти, який безпосередньо чи опосередковано впливає на розвиток соціальних процесів у суспільстві в цілому, виступає в ролі рушія цих процесів і визначає тією чи іншою мірою їх перебіг, характер або ж окремі риси. **Е-н.ч.** є потужним регулятором життєдіяльності громади. У політичній науці

і в загальному мовному дискурсі немає єдиного тлумачення терміна «*чинник*»; частіше зустрічається синонімічний до нього термін «*фактор»* у значенні, наближеному до дефініції Великого тлумачного словника сучасної української мови – умова, рушійна сила будь-якого процесу, явища. *(А. Дегтеренко)*

Етнонаціональні інтереси (лат. *interest* – має значення, важливо) – термін, що позначає інтереси всіх членів суспільства: інтереси окремого громадянина, інтереси етнічних, соціальних, політичних груп і організацій, а також інтереси держави в сфері етнонаціональних відносин. **Е-н.і.** трактуються як реальна причина дій особи, групи осіб, організації або держави, як сукупність їх цілей і базових цінностей. **Е-н.і.** – це також мотивація дій їх носіїв. Україна є поліетнічною державою. Її народ – багатоетнічна спільнота. **Е-н.і.** є чи не найважливішим компонентом національної свідомості. **Е-н.і.** – це складна, інтегральна за своїм характером категорія, яка об'єднує сукупність характеристик, охоплюючих практично всі сфери етнонаціональних відносин у країні. *(А. Дегтеренко)*

Етнонаціональні потреби – внутрішні спонукальні мотиви діяльності, сукупність умов, створення яких гарантує збереження та розвиток етнонаціональної спільноти. Це різновид соціальних потреб, детермінований надзавданням забезпечити поступальний розвиток цивілізації. Вони об'єктивні й існують незалежно від того, усвідомлює їх соціальний суб'єкт, чи ні. **Е.п.** є важливим компонентом національної свідомості. **Е.п.** – це узагальнена сукупність різних видів запитів етнічних утворень, котрі у конкретних природних і соціальних умовах є необхідними для задоволення інтересів їх усесторонньої життєдіяльності. *(А. Дегтеренко)*

Етнонігілізм (грец. *έθνικός* – народ + лат. *nihil* – ніщо, нічого) – різновид етнічної самоідентифікації, що характеризується відходом від власної етнічної групи та пошуком соціально-психологічних груп не за етнічним критерієм, що може призводити до космополітизму. **Е**. можна трактувати як наслідок розвитку гіпоідентичності за якої етнічний чинник не відіграє основну роль у процесах суспільної ідентифікації. Звідси заперечення будь-якої етнічності, визнання етнічності архаїчною, непотрібною. **Е**. як одна з форм *гіпоідентичності*, корелюється із депресивністю, роздратованістю, невротичністю, нетерпимістю до невизначеності, прагненням до статусного росту, орієнтацією на уникнення невдач, фрустраційною нетолерантністю. При домінуванні **Е**., заперечення етнічності як один із захисних механізмів може активізувати агресивність. *(В. Гулай. Г. Родик)*

Етносоціополітичний периколоз (грец. *έθνικός* – народ + лат. *socialis* – суспільний + грец. *πολιτική* – мистецтво врядування + аромуно-вальдзерське *pericola grozzo* – гостра/крайня небезпека) – надзвичайно напружена соціально-політична ситуація в етноісторичній сфері суспільства, яка підводить багатонародну країну на грань внутрішнього розладу, псевдофедеративного

розпаду, а, можливо, і під небезпеку громадянської війни. **Е.п.** внутрішньо та ледве прозорим чином еволюціонує за детерміністикою класичного філософського закону переходу кількісних показників у якісні. Мистецтво етнополітичного управління ситуацією **Е.п.** досягається застосуванням у практичній етнополітиці науково засадованої концепції області державної політики в етноісторичній сфері. *Див.: Області державної політики. (І. Варзар)*

Етнофанатизм (грец. *έθνικός* – народ + лат. *fanum*– храм) – різновид етнічної самоідентифікації, при якому абсолютне домінування етнічних інтересів супроводжується готовністю йти в ім'я них на будь-які жертви та дії. **Е.** розглядається як крайня форма агресивної ідентичності. **Е**. як один із ступенів гіперболізації етнічної ідентичності свідчить про появу дискримінаційних форм міжетнічних відносин. **Е.** виявляється у готовності вдаватися до етнічних «чисток», відмові іншим народам у праві користування ресурсами і соціальними привілеями, визнанні пріоритету етнічних прав народу над правами людини, виправданні будь-яких жертв в боротьбі за добробут свого народу. *(В. Гулай)*

Етнофобія (грец. *ethnos* – народ + дав.-гр. *Φόβος* – страх) – етнічна ідеологія, яка характеризується непримиренністю, ненавистю щодо інших етносів, які сприймаються як джерело загрози для розвитку власної етнічності та самобутності. **Е.** породжує ворожість, непримиренність, ненависть щодо інших етносів, етнічну ізоляцію, страх будь-яких міжетнічних контактів чи взаємодії, а відтак не сприяє розвитку власного етносу, оскільки етнос еволюціонує, збагачується тільки у взаємодії з іншими етносами, і як наслідок, постає одним із конфліктогенних чинників етнічної площини. *(В. Гулай, Г. Родик)*

Ефект демонстраційний (лат. *effectys* – виконання, дія**)** – вплив однієї соціальної групи людей на свідомість і політичну поведінку іншої групи. Виявляється в формі перманентного відчуття нових потреб і зачіпає лише найвиразніші аспекти політичного життя, створюючи передумови для сприйняття нових зразків політичної інтеракції. **Е.д.** безпосередньо сприяє революційним зрушенням та інноваційним змінам у суспільстві. Успішна демократизація в одній країні надає безпосередній психологічний вплив на інші країни, які стежать за подіями, що відбуваються. Механізм **Е.д.** посилюють сучасні технології мас-медіа та PR-технології. *(М. Шабанов)*

Ефірократія (грец. *αίθήρ* – ефір, космічний простір, *κράτος* – сила, влада) – силовий компонент стратегії освоєння космічного простору та його використання з метою геополітичної експансії. Термін запропоновано К. Шміттом, який вважав, що до **Е.** є лише природним розвитком геополітичної стратегії Моря (таласократії), оскільки стихія Води в універсалістській експансії, що здійснюється саме за рахунок Суші (телурократії) і традиційно підлеглих до неї просторів, підкоряє своїй владі стихії Повітря та Ефіру (вакууму), продовжуючи цивілізаційну тенденцію до «розрідження». *(В. Кривошеїн)*

Є

Євразійство – напрямок російської суспільно-філософської думки, що сформувався у 20-30-ті рр. XX-го ст. у середовищі російської еміграції у Західній Європі. Основоположниками і головними теоретиками **Є.** були історик Г. Вернадський, філософи Л. Карсавін, В. Ільїн, С. Франк, лінгвіст князь М. Трубецькой, професор Р. Якобсон та ін. «Євразійці» розглядали колишню територію Російської імперії та СРСР як окремий географічний регіон, що має особливі власні риси, які відособлюють його від Європи і Азії. Визначивши цю територію як «Євразію», євразійці наполягали на природній самобутності російської культурно-історичної традиції, на тому, що Євразії належить керівна і провідна роль у розвитку людських культур. Сьогодні нова хвиля ідейного руху **Є.** в Росії має назву «неоєвразійство». *Див.: Ноєєвразійство. (Т. Сидорук)*

Євроатлантичний безпековий простір – військово-політична система, яка склалася та існує в межах території країн-членів євроатлантичного регіону спрямована на комплекс заходів, які здійснюються всіма зацікавленими державами з підтримки стану нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз миру в світі. Формування **Є.б.п.** є закономірним результатом політичного шляху розвитку, через який пройшли країни північноатлантичного регіону починаючи зі середини XX ст. до сьогодні. У результаті розпаду «соціалістичної системи» політичні й географічні межі **Є.б.п.** розширилися. Сьогодні очевидно подальший розвиток **Є.б.п.** йде шляхом розширення традиційних західних організацій. У першу чергу, саме цей напрямок знаходить свій вияв у розширенні ЄС та НАТО. *(М. Іванов)*

Євроатлантичний курс України – напрямок зовнішньополітичного розвитку України, який передбачає всебічне співробітництво України з країнами-членами Організації північноатлантичного співробітництва – НАТО (англ. *North Atlantic Treaty Organization*, NATO) з метою забезпечення національної безпеки та можливим набуттям членства в цій організації. Від 1991 р. Україна пройшла тривалий шлях зближення з НАТО. У 2010 р. **Є.а.к.У.** фактично був трансформований у «євроатлантичне співробітництво». 23.12.2014, після рішення Верховної ради України про скасування позаблокового статусу, **Є.а.к.У.** був актуалізований, що відкрило шлях до майбутнього її вступу до Північноатлантичного альянсу. *(М. Іванов)*

Єврозона – сукупність 19-ти країн, у яких основною грошовою одиницею є євро. Не дивлячись на те, що в останні роки виникають складні проблеми з євро, в цю зону ЄС включає нових членів. Початково **Є**. нараховувала 12 країн, в яких євро було введено 01.01.1999 р. (готівка 01.01.2002 р.); у 2007-2015 приєдналися ще 7 країн. **Є.** охоплює: Австрію, Бельгію, Ірландію, Іспанію, Італію, Люксембург, Нідерланди, ФРН, Португалію, Фінляндію, Францію,

Грецію, Словенію, Кіпр, Мальту, Словаччину, Литву, Латвію, Естонію. Питання приєднання до **Є**. обговорюється в Чехії, Польщі та Болгарії. Румунія планує приєднатися до **Є**. 01.01.2019 р. У таких державах, як, напр., Данія, Швеція, Велика Британія негативне ставлення до переходу на спільну валюту. *(В. Піча)*

Єврооптимізм – світоглядна установка на схвалення євроінтеграції «вшир» і (чи) «вглиб» та її наслідків. Спільним для носіїв **Є.** є сподівання на розвиток та надії на «краще майбутнє», пов'язані з європейською інтеграцією, схвалення «європейських ідей» та «цінностей», зокрема, демократії та прозорості, певних соціальних стандартів. Однак, розуміння їх значення і змісту відрізняється. Так, для широких верств європейського суспільства **Є.** пов'язаний із сподіваннями на реалізацію ними своїх прав та можливостей у певних «типах» або «архітектурах суспільства» об'єднаної Європи (у термінах Т. Папандопулуса): соціальному чи неоліберальному. Для політиків і експертів **Є**. – це сподівання на те, що успішний ЄС стане праобразом глобального управління (*Ю. Тишкун*)

Європа Регіонів – концепція, яка відбиває зростаюче значення субнаціональних і транскордонних територіальних спільнот у ЄС та має на меті визначити місце регіонів у ньому. Вона протистоїть централістичній концепції творення загальноєвропейських інститутів і передбачає активну участь регіонів країн Європи у владних функціях ЄС. **Є.Р.** концептуалізується у трьох варіантах: 1) радикальна інтерпретація **Є.Р**. (відмирання національної держави та формування Єдиної Європи двох рівнів – наднаціонального та регіонального); 2) **Є.Р**. як інтенсифікація міжрегіонального співробітництва (горизонтальна інтеграція); 3) **Є.Р.** як трирівнева Європа: ЄС – національна держава – регіони (вертикальна інтеграція). Становлення **Є.Р.** через горизонтальну та вертикальну інтеграцію регіонів триває. *(Т. Панченко)*

Європартія (лат. *pars/partis* – частина) – політична партія ЄС, що діє на супранаціональному (наддержавному) рівні, складається з національних партій, відповідних представників у політичних інститутах ЄС, бере участь у формуванні керівних органів ЄС, отримує фінансування своєї діяльності з боку ЄС, виступає як чинник інтеграції в рамках ЄС, сприяє формуванню європейської свідомості та вираженню політичної волі громадян Союзу. Для того, щоб партія була визнана на європейському рівні, до неї висуваються вимоги: партія повинна бути представлена депутатами Європарламенту, національних чи регіональних парламентів або зібрань у як мінімум ¼ д-в-учасниць, або набрати не менше 3% голосів виборців під час останніх виборів до Європарламенту в кожній із як мінімум ¼ держав-учасниць. **Є.** зобов'язана дотримуватися демократичних принципів у внутрішній і зовнішній діяльності та поважати базові принципи ЄС (свобода, демократія, права та свободи людини, правова держава). *(Г. Агафонова)*

Європеїзація (англ. *europeanization*) – сукупність процесів розширення та поглиблення європейської інтеграції, її впливу на національні уряди, суспільства держав-членів й держав-кандидатів, інституційна адаптація їхніх органів управління до політики і стратегії ЄС. У 70–80-х рр. XX ст. поняття «**Є**.» окреслювало процеси поглиблення європейської інтеграції, юридичного делегування владних повноважень на рівень ЄС, взаємовпливу наднаціонального та національних рівнів управління; впровадження європейської політичної та економічної динаміки у національну політику, зростання її залежності від загальноєвропейської. У 90-х рр. XX ст. акценти у концептуалізації **Є.** зміщуються на дослідження впливу євроінтеграційних процесів на демократизацію країн-кандидатів Центрально-Східної Європи і європейську периферію. **Є.** розглядається як інструмент демократизації нових чи потенційних членів ЄС, процесом, під час якого держави приймають правила ЄС в усіх сферах суспільства, а європейський політичний простір, ідеї, цінності й ідентичності поширюються поза межами країн-членів ЄС. *(Л. Угрин)*

Європейська безпека (англ. *European security*) – комплекс заходів, які здійснюються всіма зацікавленими державами для підтримки стану нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз миру в Європі. Починаючи з 70-х рр. XX ст. у Європі були зроблені важливі кроки в напрямку створення міцної системи **Є.б.** В її будівництві досягнуті певні успіхи в межах Організації з безпеки й співробітництву в Європі (ОБСЄ). Етапною подією на шляху створення системи **Є.б.** стало прийняття Хартії європейської безпеки. Цей документ заклав правову базу для формування всеосяжної системи європейської безпеки XXI ст. Підвищення ефективності ОБСЄ в забезпеченні європейського миру пов'язано з необхідністю розроблення документів, які формулюють концептуальні основи майбутньої архітектури **Є.б**. *(М. Іванов)*

Європейська політика безпеки та оборони – частина спільної політики ЄС, що охоплює оборонні, безпекові та військові аспекти. **ЄПБО** розпочала офіційне існування після ухвалення Декларації про зміцнення Спільної європейської політики безпеки та оборони на Саміті ЄС у м. Кельн у червні 1999 р. **ЄПБО** стала еволюційним продовженням Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС, що була покликана посилити можливості ЄС у сферах забезпечення миру, попередження конфліктів і зміцнення європейської та міжнародної безпеки. Лісабонський договір вніс низку нововведень у реалізацію **ЄПБО**: 1) було затверджено принцип солідарності, що передбачає надання колективної допомоги державі, яка стала об'єктом терористичної атаки або жертвою техногенної катастрофи; 2) наголошено, що спільна оборонна політика поступово має призвести до утворення системи колективної безпеки; 3) **ЄПБО** виведено за рамки, т. зв., Петерсберзьких завдань, що зводили військові та цивільні операції ЄС до рятівних та миротворчих місій. Після Лісабонського договору **ЄПБО** фактично припинила своє існування трансформувавшись у Спільну політику безпеки та оборони ЄС. *(О. Кандюк)*

Європейський курс України – напрямок зовнішньополітичного розвитку України, який передбачає забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір із метою набуття членства в ЄС. **Є.к.У.** слід розглядати як вирішальний засіб глибокої перебудови українського суспільства та досягнення їм сучасних європейських стандартів у всіх сферах життя. **Є.к.У.** нормативно закріплений у ст. 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». Сьогодні процес постійної взаємодії України та ЄС створює умови для практичної реалізації завдань, пов'язаних зі вступом нашої країни до ЄС. Отримання Україною статусу асоційованого члена ЄС в 2014 р. є одним із важливих кроків на шляху реалізації **Є.к.У**. *(М. Іванов)*

Європейські стандарти – орієнтири у відповідних сферах державної політики і практики, що носять змістовний або процедурний характер і виступають мінімальними критеріями (показниками) реалізації європейських цінностей на внутрішньодержавному рівні. Мета **Є.с.** – шляхом приведення у відповідність із певним зразком гармонізувати національні практики європейських держав, забезпечити їх уніфікованість у найважливіших ознаках, якостях, проявах. Сфери застосування **Є.с.** – від захисту прав людини, здійснення правосуддя, державного управління і под. до контролю якості продуктів, оцінки майна, роботи аеропортів тощо. *(О. Уварова)*

Європейські цінності – основні, найбільш значущі засади, на яких засновані європейські суспільства. **Є.ц.** вміщують ідеали, що визначають соціальний устрій країн Європи, спрямовують розвиток їхніх політичної, економічної і правової систем, задають стандарт взаємовідносини держави з людиною та інститутами громадянського суспільства. Єдиного погляду на систему **Є.ц**. не існує, але зазвичай до них відносять свободу, соціальну справедливість, рівність, гуманізм, індивідуалізм, права людини, демократію, верховенство права, толерантність, світськість, плюралізм та повагу до різноманітності. **Є.ц.** покладено в основу європейських інтеграційних процесів, про що неодноразово згадується в актах ЄС, Ради Європи, Венеціанської комісії та ін. *(Д. Вовк, О. Уварова)*

Єврорегіон (англ. *euroregion*) – європейська форма міжнародної інтеграції, яка ґрунтується на співробітництві двох чи більше територіальних утворень, що перебувають у прикордонних районах сусідніх держав Європи. По суті, це територія, що включає не менш як дві європейські країни, між якими розвивається цілеспрямована транскордонна співпраця, що реалізує певні економічні, соціальні та культурні проекти та програми і є своєрідним інструментом їх інтеграції в європейські структури. У 1958 р. створено перший єврорегіон EUREGIO між учасниками з Німеччині та Нідерландів. Сьогодні на території європейського континенту функціонує понад 50 єврорегіонів. Перший єврорегіон за участю України – «Карпати». *(Є. Тихомирова)*

Євроскептицизм (англ. *euroscepticism*) – термін впроваджений «The Times» у 1985 р. на позначення сумніву у доцільності політичної, правової та економічної інтеграції Європи та в існуванні ЄС; негативне ставлення до Союзу і його інтеграції «вшир» і(чи) «вглиб». Характерний для частини громадської думки як всередині ЄС, так і кандидатів на членство. Первісно виник серед противників членства Британії у ЄС. У першу чергу зумовлений скептицизмом щодо швидкості роботи, демократичності, об'єму повноважень керівників ЄС, побоюванням втрати суверенітету та ідентичності нації і незбалансованості розподілу ресурсів у Союзі, а не розчарованістю в ідеї чи цінностях Європи. Синонім «євфобії (антиєвропеїзму)». Переважно асоціюється із «новими правими». *(Ю. Тишкун)*

Євроцентризм (європоцентризм) – віра у винятковість Європи (і ширше – Заходу) та її всесвітньої історичної місії. Європейці постають як єдині носії цивілізації та культури у морі «дикунів» і «варварів». Термін **Є.** з'явився у 1980-і завдяки творам єгипетського економіста С. Аміна, що виступив з критикою цього – як він вважає – ідеологічного упередження. Термін застосовується при вивченні процесів деколонізації «третього світу», «неоколоніалізму» і «залежного розвитку» країн світової капіталістичної «периферії». У книзі С. Аміна «Євроцентризм» (1988) заперечується право сучасної європейської цивілізації вважатися єдиним спадкоємцем античної культури, а європейський феодалізм автор вважає лише окремим – периферійним і примітивним – випадком формації, базованої на сплаті данини, що власне і передувала появі капіталізму. Капіталізм, що поширився з Європи по всьому світу, не стільки об'єднує його, як вважали навіть критики капіталізму (зокрема К. Маркс), скільки «створив новий поділ, підпорядкувавши суспільні формації на периферії, що передували капіталізму, вимогам відтворення капіталу в центральній формації», себто в Європі, а **Є.** є ідеологічним прикриттям цього поділу та підпорядкування. *(Р. Тиса)*

Єдина наддержава – держава, що має безперечну перевагу в усіх складниках впливу (економічному, військовому, дипломатичному, ідеологічному, технологічному та культурному) і здатна обстоювати свої інтереси фактично в кожному куточку світу. **Є.н.** може сама вирішувати важливі міжнародні питання, і жодна комбінація слабких держав не здатна завадити їй у цьому. Врегулювання ключових міжнародних питань вимагає дій від **Є.н.** завжди у поєднанні з іншими великими державами, хоча **Є.н.** може накласти вето на спроби вирішувати ключові питання об'єднаними зусиллями інших держав. *(Н. Ржевська)*

Ж

Жасминова революція (фр. *Révolution de jasmin*) – хвиля загальнонаціональних протестів у Тунісі проти політики президента Зін аль-Абідіна бен Алі, що відбулися в період 17.12.2010 р. – 27.02.2011 р. **Ж.р.** спричинили високий рівень безробіття та корупції, відчутне подорожчання життя. Її наслідком стали позбавлення президентської влади бен Алі, суттєве переформатування уряду та демократизація політичної системи Тунісу. **Ж.р.** дала поштовх хвилі революцій, громадянських війн і конфліктів у ін. арабських країнах – т. зв. «Арабській весні». *Див.: Арабська весна. (О. Романюк)*

Женевський формат переговорів – форма проведення міжнародних перемовин щодо українського питання у період після анексії АР Крим та м. Севастополя та початку бойових дій на Донбасі. Започаткований у квітні 2014 р. на зустрічі в Женеві за участю представників України, Росії, США і ЄС. Політологи й політики називають його найкращим із погляду України завдяки участі США. У той же час Російська Федерація вважає цей формат урегулювання української кризи без участі представників «ДНР» і «ЛНР» «пройденим етапом», який був «корисний певної міри, коли не було прямого діалогу між Києвом і південно-сходом» (*С. Лавров*). Є прикладом реалізації поширеної в глобальній політиці з др. пол. XX ст. дипломатії з міжнародним посередництвом. *Див.: Формати міжнародних переговорів (конфлікт в Україні). (Н. Хома)*

Жовта преса – низькопробна преса, що шукаючи сенсацією публікує недостовірну й перекручену інформацію, скандальну хроніку, компроментуючі факти (реальні або вигадані) з особистого життя відомих людей. Інформація у таких виданнях є розважальним товаром. Термін виник 1895 р. у США щодо газет «Нью-Йорк Уорлд» і «Нью-Йорк Джорнел», де в 1894-1898 рр. друкувався комікс «Жовта дитина», який був одним із перших коміксів, надрукованих в кольорі. Окрім цього ці газети, окрім коміксу, були відомі тим, що повідомляли про вбивства, нещасні випадки на пожежах та інші надзвичайні події, щоб розважити своїх читачів і – головне – збільшити свій тираж. Газети були учасниками т. зв. «бульдожих війн» за читача, використовуючи при цьому експресивні заголовки статей, які б, за словами видавця цих газ. В. Р. Херста, «кусали читачів неначе бульдоги». *(В. Бліхар)*

Жорстка сила (англ. *hard power*) – здатність держави досягти поставленої мети шляхом впливу на інших акторів міжнародних відносин через примус і нав'язування власних інтересів за допомогою економічної та військової сили. Остання передбачає використання примусової дипломатії, війни або загрози з метою примусу, залякування та захисту. Економічна сила передбачає надання допомоги, хабара та економічних санкцій. Термін **Ж.с.** використовується в

міжнародних відносинах і суб'єктивно сприймається як влада зовнішніх сил, що підкоряють собі людську волю. Зазвичай протиставляється терміну «*м'яка сила*», яка передбачає добровільне підпорядкування суб'єкта влади та ґрунтується на культурних і політичних цінностях. *Див.: М'яка сила. (Т. Лушагіна)*

З

Загальнонаціональний лідер – особа, здатна навколо себе згуртувати людей, мотивувати їх на виконання спільного завдання та обрана (планує бути обраною) на всенародних виборах на найвищу посаду в державі. **З.л.** користується авторитетом, повагою, довірою, популярністю, має не втрачати зв'язок із народом, відповідати очікуванням мас, володіти певними професійними якостями та харизмою. Обов'язковою рисою **З.л.** є здатність бачити ключові проблеми країни і знати шляхи їх вирішення. Наміри та дії **З.л.** мають відповідати суспільному розвитку. Наявність **З.л.** сприяє привабливості держави. Прикладами **З.л.** останнього століття є Г. Алієв (Азербайджан), Н. Назарбаєв (Казахстан), Т. Рузвельт і Д. Ейзенхауер (США), Ш. де Голль (Франція), В. Путін (Російська Федерація). Проблема **З.л**. надзвичайно актуальна сьогодні для України. *(Г. Мелеганич)*

Загарбницька політика (англ. *policy of grab*) – одна з форм зовнішньої політики держав, спрямована на розширення сфери економічного, політичного, культурного та ін. впливу шляхом захоплення державами або монополістичними об'єднаннями чужих територій, ринків, джерел сировини тощо. **З.п.** проводиться зазвичай економічними методами (вивезення капіталу, демпінг, валютна політика), шляхом дипломатичного тиску або відкритої військової інтервенції. Об'єктом **З.п.**, як правило, є країни, які розвиваються та не володіють потужною виробничою, науково-технічною базою та кваліфікованою робочою силою. Суб'єктом **З.п.**, зазвичай, виступає держава-монополіст з імперіалістичними амбіціями та потужним військового-економічним потенціалом. *(А. Іовчева)*

Загрози безпеці – потенційні або реальні реально можливі дії, які спрямовані проти держави чи групи держав, що призводять до виникнення потенційної небезпеки життєво важливим інтересам особистості, суспільства та держави. До **З.б.** відносять різні кризи та кризові ситуації, катастрофи, ситуації з деструктивні змістом. *Загрозу* як безпосередню небезпеку, що вимагає швидкого реагування, доцільно відрізняти від *ризику* як можливу небезпеку, що потребує профілактичних дій, і уразливості як індикатора стану безпеки, що свідчить про її потенційну незахищеність. Джерелами загроз можуть бути: закордонна держава (група держав), угруповання осіб, окремі особи, процеси і явища в економіці, екології, інформаційній сфері та под. *(Т. Лушагіна)*

Заколот – акт непокори центральній владі її певних структурних підрозділів, окремих інститутів, адміністративно-територіальних одиниць, що супроводжується широким діапазоном проявів: відмовою виконувати окремі накази та розпорядження; спробою захоплення та відокремлення певних територій; висування широкого кола політичних вимог – від виконання конкретних умов

учасників заколоту до реформування та реорганізації окремих державних інститутів, зміни влади, державного ладу та територіального устрою країни, захоплення силами заколотників державної влади, або влади на окремих територіях. Результат **З.** завжди однозначний – поразка **З.** або його перемога. **З.** виключає компроміс із центральною владою, часткове задоволення вимог заколотників, або подальше співіснування з існуючим політичним режимом на умовах певних домовленостей. *(В. Семко)*

Заколотовійна – форма збройних конфліктів, в яких войовниками є не тільки і не стільки війська, скільки народні рухи. Концепція **З.** викладена в книгах Є. Месснера «Заколот – ім'я третьої всесвітньої» (1960), «Всесвітня заколотовійна» (1971) та ін. **З.** – новий тип тотальної (до того ж «неправильної», «єретичної») війни, яка характеризується «воюванням в стилі заколоту»: революціями, переворотами, повстаннями, заворушеннями, шкідництвом, шпигунством, підпільним терором, партизанством (герильєю) і повстанством, військово-політичним бандитизмом, психо- і тайновоюванням, потаєними нападами, провокаціями, пропагандою й агітацією, іншими способами розламування культур, структур народу, розкладання армії і под. *(М. Требін)*

Закон Дойла (англ. *Doyle's Law*) – залежність рівня агресивності держави від типу політичного режиму, виявлена і описана американським дослідником М. Дойлом у статті «Лібералізм і світова політика» (1986). Порівнявши список ліберальних держав і міжнародних конфліктів протягом останніх двох століть, М. Дойл сформулював **З.Д.**, тобто дійшов висновку про несхильність демократичних режимів до насильницького вирішення проблем та ініціювання конфліктів між собою внаслідок кількох обставин: конституційної системи контролю; структури демократичного громадянського суспільства, що обмежує уряд; невигідності демократичним державам, що пов'язані торгівельними контактами, воювати між собою. *(М. Ґеник)*

Законослухняний громадянин – особа, поведінка якої відповідає вимогам чинного в державі права і може набувати форми дотримання заборони, виконання юридичного обов'язку, використання правової можливості без порушення прав і свобод інших осіб. Мотиви **З.г.** – внутрішнє переконання в справедливості вимог правових приписів; особиста зацікавленість; бажання уникнути юридичної відповідальності; слідування звичці; пристосування до поведінки оточуючих; прагнення до пасивного підкорення державі та її вимогам і под. *(О. Уварова)*

Закритість влади (англ. *closed power*) – відсутність у системі органів влади механізмів обов'язкового й активного інформування громадян про свою діяльність, незважаючи на наявність запитів. Ознаки **З.в.**: підміна справжнього народовладдя формальним представництвом; зростання масштабів бюрократичного апарату, узурпація значної частини законодавчих функцій виконавчою владою; зведення нанівець самостійності громадських організацій, їх

фактичне одержавлення; згортання гласності, набирає сили тенденція монополії на інформацію. *Див.: Відкрита влада. (А. Митко)*

Залишенець – суб'єкт політичної діяльності, який в силу певних суб'єктивних обставин і чинників, а також завдяки своїм особистісним характеристикам завжди знаходиться при владі, незважаючи на зміни форми державного правління, політичного режиму, типу політичної культури та суспільної свідомості. Термін «**З.**» запозичений із назви одноіменного роману українського письменника В. Шкляра. У будь-якому контексті «**З.**» має виразний негативно маркований характер, із надзвичайно високим рівнем експресивності. **З.** не має усталених політичних орієнтацій, політичних цінностей, політичних ідеалів і принципів. Як правило, **З.** нехтує нормами моралі, не цурається скоювати «посадові злочини», порушує усілякі закони та суспільно-правові норми. **З.** – палкий прихильник корупційних схем. *(Н. Латигіна)*

Заморожений (тліючий) конфлікт – ситуація, в якій активний збройний конфлікт завершено, але мирний договір чи інший політичний документ, укладений задля вирішення конфлікту, не задовольняє сторін. Традиційно термін використовують на позначення сепаратистських суперечок у Східній Європі та на Південному Кавказі в результаті розпаду Радянського Союзу (Південна Осетія та Абхазія, Придністров'я, Нагірний Карабах), проте дедалі частіше його застосовують для характеристики багаторічних територіальних суперечок. Після збройного протистояння із застосуванням насильства між центральною владою та сепаратистськими силами відповідна територія переходить під контроль останніх, які де-факто встановлюють свій режим і створюють державні установи. Проте міжнародна спільнота не визнає цих самопроголошених республік. (*І. Харечко)*

Запит соціальний (лат. *socialis* – суспільний, громадський) – замовлення на реалізацію певної життєво необхідної суспільної потреби. **С.з**. – форма вияву суспільних потреб, викликаних сукупністю чинників, висловлених у формі думок, вимог, побажань, установок. **С.з.** – це звернення громадян із потребою, що випливає зі соціально-політичної сфери до представницьких органів, що мають громадське значення, дані ними безпосередньо та схвалені у встановленому порядку. Сьогодні в українському суспільстві існує **С.з**. на забезпечення миру, збереження національної територіальної цілісності і незалежності, євроінтеграційний демократичний напрямок розвитку, прозорість і відкритість влади, високі морально-етичні якості та компетентність представників влади, модернізацію суспільства, політичні партії принципово нової якості, професіоналізм кожного і под. *(В. Ярошенко)*

Заручник (англ. *hostage* – заручник) – 1) фізична особа, яка захоплюється та утримується проти її волі будь-якою особою або групою осіб під загрозою вбивства, скоєння інших насильницьких дій з метою примушення третьої сторони до певних дій. Захоплення **З.** є протиправним насильницьким обмеженням свободи особи, поєднане з подальшим відкритим повідомленням про це з висуванням умов звільнення. Узяття **З.** забороняється Женевськими угодами (1949) та Конвенцією ООН про боротьбу із захопленням **З.** (1979). В Україні, під час проведення АТО на Донбасі, сепаратисти постійно використовують практику захоплення **З.** (журналістів, представників ОБСЄ, цивільних мешканців, військовослужбовців, медиків та ін.); 2) Термін, що позначає залежність суб'єкта від іншого (інших) чи певних обставин; напр., країни опинилися заручниками світової фінансової кризи. *Див.: Стокгольмський синдром. (А. Демичева)*

Західне співтовариство (англ. *Western Community*) – об'єднання країн Європи та Північної Америки, суспільна організація яких базується на демократії, ринковій економіці й індивідуалістичних цінностях. Цивілізаційна основа **З.с.** сформувалася під впливом християнської релігійної традиції, класичної (греко-римської) культурної спадщини, Просвітництва. Інституціональні засади **З.с.** утворюються в процесі європейської та євроатлантичної інтеграції, представлені насамперед НАТО та ЄС. З державами-членами цих організацій, як правило, асоціюються учасники **З.с.** В умовах постбіполярних міжнародних відносин суттєво підсилюється безпекова роль **З.с.**, значення його впливу на формування нового світового порядку. (*Ю. Теміров*)

Збройне повстання – масовий відкритий збройний виступ проти існуючої влади, породжений соціальними чи політичними конфліктами, доведеними до своєї кульмінації. Конкретні характеристики **З.п**. визначаються загальним рівнем цивілізаційного розвитку людства; особливостями розвитку суспільства, його соціальною структурою, національною специфікою; соціальною приналежністю, об`єктивними потребами й суб`єктивними прагненнями учасників повстання. **З.п.** можна класифікувати за різними ознаками: за соціальним статусом суб'єкта повстання, масштабом, відносно історичного прогресу і под. *(М. Красковська)*

Зважування голосів – метод визначення фіксованих квот голосів (виборців, акціонерів, членів організацій), що застосовується під час пропорційного голосування. В основі методу **З.г.** – визнання нерівності суб'єктів голосування, існування між ними відмінностей за певними ознаками. Метод **З.г.** використовується під час голосування на зборах акціонерів, де голоси зважуються на основі кількості акцій, якими акціонер володіє, а також Колегією виборників США, де кількість виборників від кожного штату фактично залежить від чисельності його населення. В ЄС **З.г.** широко використовувалось у 1957–2014 рр. для визначення кваліфікованої більшості під час голосування в Раді ЄС, де кількість голосів кожної держави-члена приблизно залежала від чисельності її населення. *(О. Рудік)*

Змішана виборча система – система визначення результатів виборів, за якою одна частина депутатів обирається за мажоритарною системою, а інша –

за пропорційною, або вибори відбуваються за однією системою, а переможці визначаються за іншою. Представництво будь-якої партії складається із суми мажоритарних і пропорційних мандатів; вибори проходять в один тур. **З.в.с.** – компроміс між парламентською й урядовою стабільністю та справедливим представництвом у парламенті політичних сил і регіональних інтересів. **З.в.с.** застосовується як у розвинутих демократичних країнах, так і у «перехідних» країнах, демократичні традиції яких тільки формуються. *Див.: Система виборча. (О. Вагіна)*

Змушування до миру (англ. *peace enforcement*) – один із структурних елементів мирного процесу та один із типів операцій з підтримки миру згідно з класифікацією НАТО, який полягає у діяльності групи держав чи окремої держави з метою припинення міждержавного чи внутрішньодержавного конфлікту. **З.д.м.** може носити ненасильницький (економічні, правові і фінансові санкції) та збройний характер (операції **З.д.м.**). На відміну від підтримки миру, **З.д.м.** не потребує згоди конфліктуючих сторін на втручання третьої сторони. Більшість експертів із міжнародного права схиляються до *гуманітарного виключення* як єдиного обґрунтування **З.д.м**. *(М. Ґеник)*

Знак політичний – елемент дійсності, обраний або створений людиною, який має політичне значення, тобто вказує на певний політичний об'єкт. **З.п.** поєднує в собі означення, означуване та об'єкт політичної дійсності, який позначається. Він містить у собі: 1) зовнішній вираз, форму, оболонку – означення; 2) предмет думки, який означується, найчастіше він виражений у понятті – означуване; 3) існуюче в реальному світі явище політичної дійсності (предмет, процес, статус, система відносин), які позначаються. Процес становлення **З.п.** проходить три стадії – формування знаків-індексів, знаків-копій, знаків-символів. Види політичних знаків: оптичні (зорові); слухові; нюхові; смакові; тактильні (дотикові). Також у політичній реальності наявні прості та складні **З.п..**, які складаються із кількох простих знаків. *Див.: Знакова конструкція політична*; *Семіотика політики*. *(О. Павлишин)*

Знакова конструкція політична (лат. *constructio* – складання, побудова) – інтегральне поєднання політичних знаків, яке має самостійне політичне значення. Семіотичні поняття «політичний знак» і «**З.к.п**.» характеризують структурну організацію політики як знакової системи, розкривають її складну, ієрархічну побудову, визначають первинні і основні частини знакової системи політики, мають особливе значення для розуміння сутності і специфіки організації політичної реальності, яка є предметом філософсько-політичних досліджень сучасності. *Див.: Знак політичний; Семіотика політики. (О. Павлишин)*

«Золотий мільярд» – метафоричний вираз-термін, яким позначають населення розвинутих країн, географічно розміщених у різних регіонах планети, з рівнем життя, що є непропорційно великим, виходячи з їх природних та ін. ресурсів. Умовний мільярд осіб визначається сумарним населенням таких

країн і регіонів, як Євросоюз (28 країн, 504 млн), США (318 млн), Японія (128 млн), Канада (34,3 млн), Австралія (22,5 млн), Ізраїль (7,5 млн), Нова Зеландія (4,4 млн) та ін. *(В. Смолянюк)*

Зона АТО – територія, на якій здійснюється антитерористична операція (АТО) як комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення злочинних діянь, здійснюваних з терористичною метою. Поняття застосовується до територій охоплених бойовими діями у частині Донецької і Луганської областей, в якій Збройні сили України та добровольчі батальйони захищають конституційний лад та територіальну цілісність держави у боротьбі з незаконними збройними формуваннями. *Див.: Антитерористична операція (АТО) (І. Вдовичин)*

І

Ідентифікація (англ. *identification* – ототожнення, уподібнення, впізнавання) – глибинна потреба людини до уподібнення, до пошуку об'єкта поклоніння (впізнавання), що важко задовольняється. **І.** є пристосуванням, становленням, процесом постійного вибору, прийняттям (неприйняттям) традицій і норм, «пошук себе серед інших». Важливу роль у свідомій особистісній **І.** відіграє образ «значущого іншого», з ним особистість себе порівнює, під нього вона себе створює в позитивному або негативному розумінні. Проблема **І.** соціального суб'єкта (як ще тільки «заданого») є проблемою самовизначення, завжди незакінченою і відкритою в майбутнє діяльністю. **І.** лежить в основі формування ідентичності. *(В. Чернієнко)*

Ідентичність (англ. *identity* – тотожність) – концепт, що виражає переживання і (або) усвідомлення особистістю своєї належності до тієї або іншої соціально-особистісної позиції в межах соціальних ролей та їх станів як уявлення людиною самої себе унікальною, цілісною, єдиною в часі та ставленні до навколишнього світу. Значення **І.** визначають три базисні потреби людини: належність до співтовариства, позитивна самооцінка та безпека. **І.** є результатом, тим, що сталося, результатом історії (пошуків аутентичності та її легітимності), тобто результатом самозбереження, захисту «себе» (як «справжнього», «істинного», «щирого») і, отже, нападу на «іншого» (як «неістинного»). **І.** є ансамблем ідентифікацій, їх включенням в єдине унікальне тотожне собі ціле (паттерн **І.** уявляється соціальним суб'єктом). *(В. Чернієнко)*

Ідеократія (грец. *Ιδέα* – ідея + *κράτος* – влада) – верства професійних ідеологів, що займаються формуванням громадської думки й управлінням свідомістю. Інколи терміном «**І.**» позначають політичний режим, в основі якого лежить влада ідеологів – носіїв інтегральних ідей та вищих суспільних ідеалів, які підпорядковують суспільно-політичне життя завданням практичного втілення цих ідеалів та ідей. **І.** передбачає верховенство непрагматичного, нематеріального підходу до державного устрою, поєднуючи всі форми недемократичного, неліберального правління, вона формує ієрархію в суспільстві та стимулювання праці за неекономічними принципами. По суті, **І.** – це одна з форм державного устрою, що поєднує кілька народів або країн певною універсальною ідеєю, яка набуває релігійного, етнічного або ідеологічного характеру. *(В. Кривошеїн)*

Ідеологеми політичні (грец. *ιδέα* – прообраз, начало, ідея*; λόγος* – слово, розум, вчення; *-ηγός* (від *-ἀγω* – веду) – той, що веде) – визначальні категорії ідейного арсеналу певного політичного явища, що здатні здійснювати вплив на реципієнта, змінюючи його світоглядні орієнтири, та обумовлюються соціально-політичним контекстом. **І.п.** наповнені аксіологічним змістом, вони на-

дають своєрідну інтерпретацію політичної дійсності у контексті певного політичного дискурсу. **І.п.,** висвітлюючи багатогранність політичних явищ, здатні «розширити» спектр сприйняття та розуміння інформації. Разом із тим, використовуючи **І.п.**, політичний клас прагне не лише доносити певні змісти до реципієнтів, але й впливати на їхню точку зору, вигідно змінюючи її. *(Г. Куц)*

Ізобари політичні (дав.-грец. *ίσος* – однаковий + *βάρος* – тягар, вага; *ізобара* – лінія однакового тиску) – міждержавні сухопутні кордони, на яких зафіксовано певну напруженість у міждержавних відносинах через наявність проблем прикордонного характеру між сусідніми державами, чи відсутність чітко демаркованого сухопутного міждержавного кордону. Це своєрідні «невралгічні» лінії політичного напруження та потенційних чи реальних міждержавних конфліктів. Термін **І.п.** є публіцистичним кліше в політичній географії й лімології для позначення ділянок сухопутних міждержавних кордонів, де існують прикордонні суперечки, претензії чи конфлікти, котрі призводять до посилення напруженості («підвищеного тиску») у відносинах між сусідніми державами. *(В. Лажнік)*

Ізобати політичні (дав.-грец. *ίσος* – однаковий + *βαθύς* – глибокий; *ізобата* – лінія однакових глибин) – міждержавні морські кордони та лінії розмежування 200-мильних виключних морських економічних зон, на яких зафіксовано певну напруженість у відносинах між сусідніми державами через наявність прикордонних претензій, суперечок і конфліктів між ними за розподіл водних просторів і континентального шельфу, або через відсутність демаркованого морського кордону. **І.п.** є публіцистичним кліше в політичній географії й лімології для позначення ділянок морських міждержавних кордонів і ліній розмежування континентального шельфу, де існують суперечки чи конфлікти між сусідніми державами за володіння морськими акваторіями. *(В. Лажнік)*

Ілюзія політична (англ. *illusion* – обман, помилка) – викривлене, хибне сприймання дійсності, при якому реальний зовнішній об'єкт (процес, явище), викликаний неточністю або неадекватністю корекції образу, породжується діяльністю різних аналізаторів. **І.п.** в переносному значенні відображають як нездійсненну надію, мрію. В основі **І.п**. – протистояння в системі координат «добро» – «зло», «ми» – «вони», «політики (мерзотники, негідники, злочинці)» – «народ (святий і безгрішний)». Політична безнадія народу, продажність та аморальність влади, політична пропаганда – це ті чинники, які формують **І.п**. *(Т. Купрій)*

Імідж владної інституції (англ. *image* – образ, подоба, відображення) – загальне уявлення (розуміння й оцінка), що формується на основі поєднання зовнішніх і внутрішніх елементів сприйняття на рівні окремих індивідів чи певних груп громадськості, які взаємодіють із владною установою, про різні аспекти її функціонування. **І.в.і.** є складним та багатоаспектним феноменом, який включає: соціальний імідж; імідж послуг; внутрішній імідж; імідж керів-

ника; імідж персоналу; візуальний імідж та бізнес-імідж. **І.в.і.** безпосередньо пов'язаний із середовищем громадськості, для задоволення потреб якої призначена інституція, та відображає ступінь усвідомлення і оцінки громадянами її ролі на рівні конкретної місцевості чи держави загалом. *(І. Колосовська)*

Імідж політика (англ. *image* – образ, цілісна картина) – публічний образ політика, уявлення про нього, його сприйняття в масовій свідомості, що формуються цілеспрямовано і визначають відповідне ставлення до політика. **І.п.** створюється на основі вимог, очікувань аудиторії, стереотипів масової свідомості про «ідеального політика», об'єктивних можливостей політика і каналів передачі іміджевих повідомлень у поєднанні з суб'єктивно визначеними цілям. **І.п.** поєднує реальні й очікувані (бажані) риси політика, що відображаються в різних формах, – візуальній (зовнішній вигляд, жести, міміка), вербальній (мова, виступи, статті), контекстно-рольовій (фах, освіта, сім'я, минуле, спорт, здоров'я, хобі). **І.п.** може бути і штучною імітацією або наданням зовнішньої форми особі політика в очах електорату, засобом маніпулювання масовою свідомістю. *Див.: Імідж політичний. (Л. Угрин)*

Іміджева дипломатія – діяльність держави, яка за допомогою засобів класичної та публічної дипломатії спрямована на репутаційне позиціонування національних інтересів і пріоритетів зовнішньої політики, а також формування бажаної думки світової громадськості. **І.д.** виступає чинником впливу на прийняття рішень у сфері зовнішньої політики в контексті просування національних цінностей, демократизації та багатокомпонентного комплексу стратегічних інтересів (економічних, фінансових, політичних і військових). Посилення ролі **І.д.** пояснюється зростанням ролі іміджевих комунікацій і міжнародного піару у реалізації практичних стратегій урядових програм на міжнародному рівні. Від часу набуття незалежності імідж України формувався переважно хаотично та під впливом негативних зовнішніх і внутрішніх чинників. *(А. Шуліка)*

Іміджмейкінг політичний – система взаємопогоджуваних заходів, технологій, прийомів із конструювання, представлення, коригування та популяризації іміджу будь-якого політика, партії чи громадсько-політичного руху, які проводяться у період виборчих кампаній та між ними, спрямовані на виборців, а також інші цільові групи, з метою сприяння позитивній суспільній реакції, високій репутації та підтримці на виборах. Цілі **І.п.**: ознайомлення з політичним суб'єктом за посередництвом PR-заходів, кваліфіковане позиціонування (створення та підтримка зрозумілого іміджу, роз'яснення виборцю проблем та шляхів їх вирішення), підвищення іміджу, відбудова від конкурентів, формування у масовій свідомості упізнаваного позитивного образу суб'єкта політики. *(Ю. Мальована)*

Іміджологема політична (англ. *image* – образ, подоба, *λόγος* – думка, причина) – складова частина політичного іміджу, яка є комплексом образів-маркерів (образів-значення, образів потрібного майбутнього, образів-прогнозів),

що створює деякий штучний теоретичний та світоглядний каркас, особливий контекст, у який можуть вписуватися і реальні політичні події та зв'язки, які у цьому випадку отримують доволі викривлену смислову інтерпретацію. У технологічному плані **І.п.** використовуються для маніпулювання масовою свідомістю, індокринації в маси певних ідей та уявлень. *(В. Кривошеїн)*

Імперативи політичної культури (лат. *imperativius* – наказовий, владний) – вимоги сучасного цивілізованого світу, націй, великих суспільних груп до змісту, спрямування та функціонування їх політичної культури. В **І.п.к.** акумульовані «директиви», адресовані нації, суспільним групам та інститутам щодо організації політичного життя. **І.п.к.** вимагають врахування історичних традицій народу, його ментальності та світогляду; орієнтують на утвердження в політиці категоричного імперативу І. Канта, гуманізації політичних відносин, культивування демократичних та духовних цінностей, толерантності та політкоректності, творче запозичення кращих зразків світового досвіду. Для сучасного українського суспільства необхідно усвідомити й закріпити у політико-культурних формах базові національні політичні цінності: *цінність-мета* (нація, члени нації, їх права та свободи); *цінності-засоби* (національна держава, громадянське суспільство, національна еліта, демократія, національна політична система); *цінності-умови* (національний суверенітет, національна злагода, національна безпека, мирні взаємостосунки з іншими народами). *(О. Рудакевич)*

Імпічмент (англ. *impeachment*, від старофр. *empeechment* – осуд, обвинувачення) – особливий порядок (процедура) обвинувачення вищих посадових осіб держави (президентів, міністрів, суддів та ін.) за грубі порушення ними законів до завершення терміну повноважень. Процедура **І**. передбачена конституціями низки країн, зокрема США, та в тій чи іншій формі – у Великій Британії, Франції, деяких державах Латинської Америки. Процесуально **І**. є схожим до судової процедури, основна відмінність полягає у тому, що у порядку **І**. дається політична оцінка дій відповідної посадової особи, з наслідком – можливого усунення з посади. Застосування **І**. є своєрідною формою оцінки діяльності посадової особи з позицій визначення її конституційності та законності. *(В. Малиновський)*

Інвайронменталізм (англ. *environment* – середовище, оточення + лат. *mens* – розум) – науковий підхід до інтерпретації сучасних взаємин «людство – природнє довкілля», а також ідеологія альтернативних соціально-політичних рухів. Витоки соціально-екологічних ідей – наукові традиції соціал-дарвінізму, географічної школи, еволюціонізму, натуралізму загалом. Акцент на цих аспектах в політиці призводить до виникнення таких течій як екосоціалізм, екомарксизм, екофемінізм, екоанархізм і под. **І.** як рух виник у США в 1980-х рр. **І.** є комунікативною практикою, спрямованою на екологічно зорієнтовану «життєву політику» суспільства. *(Н. Гапон)*

Інвеститура уряду (лат. *investo – одягаю, наділяю*) – процедура отримання довіри урядом через затвердження парламентом складу уряду та урядової програми. Відповідне рішення приймається більшістю депутатських голосів. **І.у**. є неодмінною умовою для отримання членами новопризначеного уряду дозволу приступити до виконання своїх обов'язків. Застосування цієї процедури пов'язане з правом глави держави (за поданням прем'єр-міністра чи на власний розсуд) розпустити парламент і призначити нові вибори у разі відмови законодавчого органу в довірі уряду. Формально **І.у**. є своєрідним урівноваженням права парламенту на відмову в підтримці уряду, хоча може застосовуватися й з іншою метою. *(В. Малиновський)*

Індуїзм політичний – ідеологічна течія в політичному житті сучасної Індії, яка робить акцент на активному використанні релігійних норм і традицій для розвитку нації та базується на цивілізаційній виключності індійської (індуської) нації. Цьому прислуговується концепція *гіндутви* («індуськості»), яка передбачає політичну консолідацію нації навколо традицій і норм індуїзму, послідовники якого становлять більшість населення (83%). Під гаслом «Індія для індусів!» **І.п**. фактично намагається забезпечити їм пріоритетне становище і певною мірою в секулярній країні протистоїть мусульманам і християнам, тому викликає час від часу суспільний спротив. *(О. Борділовська)*

Інклюзивна політика – політика зменшення соціальної нерівності через залучення соціальних груп до громадського життя незалежно від статевої, вікової, етнічної приналежності, сексуальної орієнтації, фізичної дієздатності, економічного становища. Подолання нерівності уявляють не як перерозподіл благ, а як співучасть у їхньому створенні. **І.п.** базується на концепції «нормалізації», згідно з якою життя людей із обмеженими можливостями має бути якомога більше наближене до умов громади. Роль **І.п.** для України зумовлена плюралістичністю її соціальної, зокрема етнічної, регіональної та ін. структури. Важливий компонент **І.п.** – інклюзивна освіта; усі учні мають навчатися у звичайних школах, які адаптуються до потреб кожного учня. *(Є. Перегуда)*

Інклюзивний суверенітет – термін, запропонований німецьким ученим У. Беком, на позначення кооперації між урядами, спрямованої на те, щоб за допомогою переговорів, певних режимів чи інших обов'язкових правових регуляторів ліквідувати суперництво між своїми державами та розпочати транснаціональну гру заради посилення їхніх позицій у системі світової економіки. Учасники **І.с.** є регіональними союзами держав (ЄС, країни NAFTA, союз Китаю і Гонконгу), які за допомогою юридично обов'язкових угод і відповідних інститутів, з одного боку, усувають національні, а, з іншого, – встановлюють нові, вже транснаціональні, кордони просторів для своїх дій. *(М. Шульга)*

Інклюзивність політики (лат. *inclusivus* – ввімкнений, залучений, що включає в себе) – субстанціональна властивість політики, яка полягає у здатності політичного компонента проникати у всі сфери життя суспільства, впливати на всі суспільно-політичні процеси, доходити до кожного громадянина. Політика інтегрує суспільство, об'єднуючи та спрямовуючи його на досягнення суспільно-значущих цілей. За допомогою інклюзивної властивості політика сприяє участі громадян у політичному житті. **І.п.** свідчить про мінливість і рухливість кола тих проблем, які розглядаються державною владою як політично значущі. Як писав Ф. Брауд, «ніщо за своєю природою не є політичним, але все ним може стати». *(Г. Щедрова)*

Інклюзія політична (англ. *political inclusion*) – право на політичну участь різноманітних осіб і груп, не залежно від їхнього походження, віку, раси, релігії, статі, етнічної приналежності, сексуальної орієнтації. ЮНЕСКО розуміє під **І.п.** більш широкі можливості, насамперед, пов'язані з політичними можливостями іммігрантів: право на політичну участь та політичне представництво іммігрантів на тій же правовій основі, що й громадяни приймаючої держави. Зауважимо, що звуження обсягу політичних прав осіб, які не мають громадянства певної держави, за законодавством України та багатьох ін. держав не може вважатися дискримінацією (виборчі права, членство у партіях і под.). **І.п.** зорієнтована насамперед на лобіювання рішень, що приймаються органами державної влади. *(Н. Карпчук)*

Інкрементальна політика (англ. *incremental* – зростаючий) – модель публічної політики, у процесі розроблення якої існуючі напрями політики розглядаються як основа для здійснення подальших змін, які мають бути поступовими, помірними та нерадикальними. Замість розроблення нової політики «з чистого аркушу» виробники **І.п.** прагнуть удосконалювати і розвивати те, що вже існує. Для середовища розроблення **І.п.** характерним є складність та взаємопов'язаність проблем, широке коло зацікавлених акторів, високий ступінь невизначеності щодо можливих альтернатив і наслідків та обмеженість ресурсів. Модель **І.п.** широко застосовується під час розроблення напрямів внутрішньої та зовнішньої політики, наприклад, у бюджетному процесі. Інколи **І.п.** перекладається українською як «прирісна політика». *(О. Рудік)*

Інсталяція політична (англ. *installation* – установна, монтаж) – форма сучасного мистецтва, просторова композиція, яка спрямована на зміну сприйняття людиною політичного простору. **І.п.** є постановочною мізансценою, яка створюються тимчасово у форматі малюнків, предметів, звуку та под. На відміну від традиційної художньої інсталяції, **І.п.** практично не виставляється у музеях, а на відкритому публічному просторі. **І.п.** – прояв опозиційності митця, його протесту проти дійсності. Події в Україні 2013-2014 рр. зумовили численні **І.п.** Жива творчість громади у Новорічну ніч-2014 найвиразніше проявилася у **І.п.** суду над В. Януковичем, у якій кожен міг надягнути мантію та винести вирок. Зловісно-злободенна **І.п.** була представлена дніпропетровцям на День міста (13.09.2014) – тризуб-гільйотина із надписом «Люстрація». *(Н. Хома)*

Інтерактивність політична (англ. *interaction* – взаємодія) – інформаційний обмін, зворотний зв'язок між громадянським суспільством і політикою; медійно-технологічний принцип організації політичної комунікації. Головне завдання **І.п.** – розширення традиційних інструментів політичної участі, зближення політики і громадськості, перетворення останньої на рівноправного учасника політичного процесу. **І.п.** реалізується завдяки інноваційним медіа-технологіям через соціальні мережі та інтерактивні програми, які уможливлюють спілкування з політиками, чиновниками, експертами в відкритому доступі, прямому ефірі на радіо чи телебаченні. **І.п.** може набувати імітаційного та PR-характеру, використовуватися як маніпулятивний прийом, створювати ілюзію політичного залучення і под. *Див.: Віртуалізація політична; Інфотейнмент; Інтеракція політична; Політейнмент; Реаліті-шоу політичне; Театралізація політики. (І. Вільчинська)*

Інтеракціонізм – теоретико-методологічний напрям у сучасній, політології, філософії, соціології та психології. Основи **І.** заклали праці американських соціологів Ч. Х. Куллі, Дж. Г. Міда та Г. Блумер. **І**. розглядає суспільство як символічну інтеракцію, яка включає як кооперацію, так й конфлікт, розбіжності і под. **І**. розрізняє два види соціальної взаємодії – «*несимволічну*» та «*символічну*». «Несимволічна» взаємодія є (за Блумером), тоді коли одна особа реагує на дії іншої особи безпосередньо, без інтерпретації цих дій. «Символічна» взаємодія передбачає інтерпретацію. *(В. Гулай)*

Інтеракція політична (англ. *interaction*; лат. *inter* – між + *actio* – діяльність) – поняття, яке характеризує взаємодію політичних суб'єктів між собою та з інститутами влади, опосередковане використанням норм, символів, стереотипів та їхня персональна інтерпретація сторонами. **І.п.** є одним із типів суспільної інтеракції, яка змінюється відповідно до індивідуальних якостей суб'єкта політики. У процесі політичної діяльності суб'єкта стиль його взаємодії з іншими суб'єктами кристалізується, формується прихильність до типових рис поведінки, встановлюються стереотипні навички та прийоми. Врахування специфічних бар'єрів (національність, мова, конфесійна приналежність, політичні орієнтації та ін.) у процесі взаємодії суб'єктів політики може допомогти попередити зайві ускладнення та конфлікти. Саме у процесі **І.п.** виникають і формуються такі політичні явища та процеси, як політична культура, політична етика, політична ідентичність, толерантність і под. *(О. Михайловська)*

Інтервенція гуманітарна – військова інтервенція, яка, переслідуючи гуманітарні завдання, фактично слугує засобом розподілу і перерозподілу сфер геополітичного контролю та переформатування конфліктних регіонів. Ідея **І.г.** полягає у тому, що демократичні держави мають право і навіть зобов'язані заради захисту прав людини втручатися у справи інших держав (якщо потрібно, із застосуванням військової сили), незважаючи на їх суверенітет. Досвід

І.г. західних держав (Югославія (1999), Афганістан (2001), Ірак (2003), Лівія (2011)) засвідчив їх нехтування принципами Уставу ООН, «псевдогуманність», неефективність щодо врегулювання міжнародних конфліктів та маскування під гуманітарними цілями експансіоністської політики з прагматичними намірами розширити сферу геополітичного контролю на певній території. *(Н. Лепська)*

Інтерес національний – інтегральний вираз інтересів усіх членів суспільства, який реалізується через політичну систему держави; сукупність національних цілей і базових цінностей, які відіграють важливу роль у стратегії розвитку держави і в галузі національної безпеки. **І.н.** є однією з базових категорій теорії міжнародних відносин, а, на думку представників політичного реалізму, – основою і причиною міжнародних відносин як таких. Засновник теорії політичного реалізму Г. Моргентау стверджував, що «відправною точкою політики будь-якої держави має бути концепція національних інтересів». **І.н.** є усвідомленням і відображенням найважливіших суспільних та державних потреб. Тому фактично під **І.н.** треба розуміти національно-державний інтерес. *(Т. Сидорук)*

Інтернет-медіа (англ. *media* – засоби, способи) – сукупність усіх видів інформаційних ресурсів, які доступні Інтернет-користувачам. Є інструментом для зберігання даних, каналом передачі, подання та розповсюдження інформації за допомогою Інтернет-мережі. Одне з джерел формування мережевого суспільства, яке практикує нові підходи до здійснення комунікацій в політичній площині, зокрема стосовно громадянської самоорганізації, яка найбільш повно знайшла свій прояв в останні роки в системі громадського моніторингу, антиурядових рухах і виступах у різних країнах («Арабська весна», Євромайдан і под.). *Див.*: *Мережеві ЗМІ; Соціальні медіа; Стрім-трансляція*. *(М. Фоломєєв)*

Інтернет-мем (англ. *meme;* від грец. *μνημα – спогад*) – назва інформації або фрази (зазвичай дотепної та іронічної), яка виникла спонтанно й набула популярності в Інтернет-середовищі. **І.-м.** розповсюджується в Інтернеті різними способами (електронною поштою, месенджерами, на форумах, в блогах і под.). Також **І.-м.** позначає явище спонтанного поширення такої інформації або фрази. **І.-м.** можуть викликати соціально значущі наслідки (напр., впливати на вибори політиків, змінювати суспільні переконання тощо). Прикладом політтехнологічного впливу є група мемів «Countryballs» (зображення прапорів-кульок). *(Н. Гапон)*

Інтернет-паблік (англ. *public* – публічний, громадський, загальнодоступний) – онлайн-спільнота, що створюється переважно у соціальних мережах із метою просування ідеї, бренду, зовнішніх ресурсів і под. Синонімами у формулюваннях **І.-п.** є *відкрита спільнота* та *публічна сторінка*. Більшість **І.-п.** є мікроблогами, що містять лаконічні записи (або цитати), візуалізацію,

репости з інших онлайн-ресурсів. Аудиторією **І.-п.** є його підписники (або учасники). Головна мета **І.-п.** є залучення додаткової аудиторії для просування (рекламування) певного продукту: бренду, громадсько-політичної спільноти, конкретного політичного діяча, засобу масової інформації та под. *(К. Ірха)*

Інтернет-партії – одна з новітніх форм політичних партій. Зареєстровані в Україні, Росії, Іспанії. Членами **І.-п.** є переважно фахівці у сфері інформаційних технологій, хакери. Створення **І.-п.** є одним із різновидів політичного тролінгу. Як політичні сили, **І.-п.** декларують прагнення створити привабливі інвестиційні умови в країні та вийти на вищий рівень розвитку економіки та сучасних інформаційних технологій. В основному висувають популістські гасла, орієнтуючи свою політичну діяльність на е-демократію. В Україні партія такого типу (Інтернет партія України) була створена у 2007 р. на чолі з хакером Д. Голубовим; Дарт Вейдер був висунутий як кандидат на президентських виборах 2014 р., а партія брала участь у парламентських виборах-2014. *Див.: Тролінг політичний; Троль політичний. (О. Дзьобань)*

Інтернет-спільнота – тип товариства, що виникає та функціонує в мережі Інтернет із метою реалізації політичних та ін. інтересів його членів. В умовах створення е-демократії такі спільноти, як вікі-проекти, чати, форуми та соціальні мережі поступово посилюють свій вплив на суспільне життя, можуть змінювати політичну структуру суспільства. **І.-с.** динамічні за рахунок постійних, періодичних і випадкових відвідувачів, які територіально можуть знаходитись в будь-де. Характеристикою будь-якої **І.-с.** є її свобода й анонімність учасників. Учасниками **І.-с.** є люди освічені та соціально активні, які чинять пасивний спротив державі, критикуючи її неоднозначну політику. Критерії типологізації **І.-с.**: 1) *за ступенем інтерактивності* (напр., у чатах спілкування відбувається в режимі реального часу, тоді як в e-mail проміжок між повідомленнями може бути довготривалим); б) *за кількістю учасників комунікативного процесу* (однонаправлена комунікація (відгуки, реклама, оголошення), діалогова комунікація (ICQ, електронна пошта), полілогова комунікація (форуми, чати, конференції)). *(О. Шиманова)*

Інфологема – поняття, введене до наукового обігу в 90-х роках XX ст. російським дослідником В. Коганом. **І.** використовується для позначення неправдивої або викривленої інформації, зазвичай свідомо створюваної політтехнологами для заміщення базових фактів артефактами. Завдання **І.** – формування викривленої картини світу, стійких стереотипних уявлень, ідеологічних міфів і под. із метою цілеспрямованого маніпулятивного впливу на свідомість і поведінку людей. Найактивніше **І.** використовуються під час виборчих кампаній для формування негативного ставлення громадян до політичного лідера, політичної сили чи проекту. *Див.: Ідеологеми політичні; Іміджологема політична; Міфологія політична; Псевдореальність політична. (І. Вільчинська)*

Інформаційна атака (англ. *information attack*) – спроба цілеспрямованого впливу на інформаційні функції та середовище центру прийняття рішень, завдання шкоди його інформаційним системам, процесам і ресурсам, засобам, елемент досягнення переваги щодо нього. У **І.а.** інформація (дані про середовище центру рішень та їх інтерпретація) є ціллю, об'єктом і засобом водночас. Виявляється у поданні неправдивої інформації для прийняття неправильних рішень. *Опосередкована* **І.а.** зводиться до впливу на складову інформації – «якість» даних; *пряма* – до впливу на команди, згідно з якими інтерпретуються дані та на зміст інтерпретації. Метою **І.а.** є підрив соціальної системи, зокрема її політичної підсистеми, дестабілізація держави. *Див.: Кібератака. (Ю. Тишкун)*

Інформаційна безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів держави, суспільства, особи, за якого інформаційні впливи на них неспроможні викликати деструктивних наслідків. Основний напрямок **І.б.** держави становлять інформаційні війни. **І.б**. передбачає забезпечення прав усіх на своєчасну та повну інформацію. **І.б.** досягається реалізацією єдиної державної політики у цій галузі, яка будується на принципах: законності; дотримання балансу життєво важливих інтересів держави, суспільства та особи; взаємної відповідальності держави, суспільства та особи за стан безпеки; інтеграції з міжнародними системами забезпечення інформаційної безпеки. *(О. Стадніченко)*

Інформаційна блокада – система заходів, спрямованих на обмеження чи заборону поширення певного типу інформації. Об'єкти **І.б.**: певна особа чи політична сила; певне явище чи подія; інша держава. **І.б.** найчастіше використовують під час виборчих кампаній, а також в кризових ситуаціях (період протестів та конфліктів). Важливу роль у створенні **І.б.** відіграють ЗМІ, використовуючи механізми маніпуляції масовою свідомістю шляхом викривлення чи приховування інформації. У результаті **І.б.** споживачі інформації або отримують певну інформацію викривленою, або не отримують її взагалі. В Україні масштабна **І.б.** була під час президентських виборів 2004 р., коли доступом до майже всіх мас-медіа володів провладний кандидат. Сьогодні **І.б.** активно застосовує Російська Федерація на окупованих українських територіях. *(М. Бучин)*

Інформаційна війна – 1) вплив на цивільне населення і (або) військовослужбовців іноземної держави шляхом поширення певної інформації; 2) цілеспрямовані дії, розпочаті для досягнення інформаційної переваги шляхом заподіяння шкоди інформаційним процесам та системам супротивника при одночасному захисті власних інформаційних процесів та систем. Об'єктом **І.в.** є як масова, так і індивідуальна свідомість. Засобами ведення **І.в**. є будь-які засоби передачі інформації – від ЗМІ до пошти і пліток. Як правило, методами **І.в**. є розповсюдження дезінформації, або подання інформації у вигідному для себе ключі. У результаті може змінюватися оцінка населенням супротивника, починають формуватися поразкові настрої, і в перспективі – перехід на бік провідного інформаційного впливу. *(О. Дзьобань)*

Інформаційна глобалізація (англ. *information globalization*) – тип глобалізації, внаслідок якого виникає суспільство нового типу, що формується після глобальної соціальної революції, котра ґрунтується на вибуховому розвиткові та конвергенції інформаційних і телекомунікаційних технологій. Результатом **І.г.** є суспільство знань, де головним двигуном добробуту кожної людини та держави стає знання, набуте завдяки безперешкодному доступу до інформації й умінню її обробляти. **І.г.** реалізується в суспільстві, в якому обмін інформацією не має кордонів – часових, просторових, політичних, де приймаються рішення щодо покращення всіх аспектів якості життя на основі наукової обробки даних і сучасного знання. Характерна риса **І.г.** – взаємопроникнення культур, що відкриває кожному співтовариству нові можливості для самореалізації. *(А. Митко)*

Інформаційна демократія (англ. *information democracy*) – новітня форма демократії, яка дає можливість приймати участь у прийняття рішень через інформаційно-комунікаційні мережі, безпосередню участь у політичному житті суспільства. Матриця **І.д.** складється з таких елементів «електронна демократія», «теледемократія», «кібердемократія», «віртуальна демократія», «цифрова демократія» й ін. Термін «**І.д**.» увів у науковий вжиток політолог М. Рокар наприкінці XX ст. та розглядав його як елемент виборчої системи, серцевиною якого є реальність взаємозв'язків між виборними особами, ЗМІ та виборцями. (*А. Митко)*

Інформаційна держава (англ. *information state*) – тип державного устрою, який виник у результаті руйнування традиційних комунікацій (родові, сімейні, церковні, виробничі, інші неконтрольовані державою спеціалізовані інформаційні інститути). **І.д.** за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій об'єднує громадян в одну спільноту для швидкого та ефективного вирішення питань у інтересах усіх. **І. д.** спирається в першу чергу на інформаційну владу. Розвиток **І. д.** відбувався під впливом технологій у такому ланцюгу: *слово – писемність* (інформаційно забезпечувала феодалізм) – *книгодрукування* (створило інформаційну базу для капіталізму) – *радіо-*, *телекомунікація – глобальні цифрові мережі* (забезпечували інформаційно-технологічну основу для мережевої інформаційної держави та інформаційної демократії). *(А. Митко)*

Інформаційна екологія – наука, що вивчає закономірності впливу інформації на формування та функціонування людини, людських спільнот і людства в цілому, на індивідуальні та суспільні взаємини з інформаційним довкіллям. Мета **І.е**. – стимулювати роботу щодо своєчасної компенсації згубного впливу негативних тенденцій інформатизації на здоров'я людини і формування молодого покоління. Завдання **І.е**.: вивчення інформаційних впливів на окрему людину, людство у цілому; формування екологічно чистого мислення; дослідження інформативності творів різного характеру; дослідження інформаційного аспекту в генетиці; відпрацювання навичок формування інформаційно-екологічної культури особи та под. (*О. Стадніченко)*

Інформаційна моральність (лат. *mores* – звичаї) – внутрішня установка індивіда діяти в питаннях, що виникають у зв'язку з розвитком і застосуванням інформаційних технологій, відповідно до своєї совісті та вільної волі. Мораль у загальновживаному сенсі виступає як певний орієнтир того, що є допустимим у певному суспільстві і виникає тоді, коли в суспільстві з'являється проблема визначити вину і відповідальність. **І.м**.(як і мораль) включає в себе: порядність, чесність, працьовитість, справедливість і дисциплінованість у всіх проявах інформаційного суспільства. *(О. Стадніченко)*

Інформаційна політика (лат. *informare* – надання форми, *information* – роз'яснення) – діяльність держави та її інститутів у сфері виробництва, поширення, обміну, охорони інформації, її використання в управлінських процесах. **І.п.** передбачає способи та міру контролю держави за її змістом і спрямуванням поширюваної інформації. Мета **І.п.** – інформаційне забезпечення життєдіяльності суспільства і діяльності інститутів влади й управління, забезпечення доступу громадян до інформації чи (і) його обмеження, психологічний вплив на масову свідомість і поведінку, встановлення національних мереж інформації, інтеграція їх у глобальну інформаційну мережу, створення системи інформаційної безпеки, сприяння міжнародній співпраці в галузі інформації та ін. Важливі принципи сучасної **І.п.** – свобода слова та друку, право громадян на отримання інформації, відкритість, доступність, правдивість, повнота, достовірність інформації, відповідальність за порушення законодавства про інформацію. *(Л. Угрин)*

Інформаційне відставання – розрив між країнами з різним ступенем економічного розвитку і соціального забезпечення, що породжує нерівність у використанні ІКТ та інформаційного сервісу. Для визначення проблем **І.в.** використовують дві категорії «*інформаційна нерівність»* (**І.н.)** та «*цифрова нерівність»* (**Ц.н**.). **Ц.н**. пов'язана з доступом до цифрових віртуальних джерел інформації, а **І.н.** із нерівномірним доступом до інформації, що пов'язаний із економічними та технологічними чинниками забезпечення доступу тих або інших користувачів до інформаційних ресурсів, рівнем освіти в державі, турботою про виховання адаптованої до сучасних вимог, конкурентоздатної молоді. *(А. Митко)*

Інформаційне забезпечення політичної стабільності – сукупність документів, нормативної бази та реалізованих рішень щодо обсягів, розміщення та форм існування інформації, яка використовується в інформаційній системі для забезпечення політичної стабільності. **І.з.п.с.** включає два основних компоненти: 1) наявність спеціальних інформаційних механізмів, які системою послідовних інформаційних мір, спрямованих на досягнення й підтримку політичної стабільності за допомогою спеціальних технологій, що містять сукупність прийомів, методів, способів і процедур; 2) здатність влади їх використати для моніторингу, контролю й управління політичними процесами

з метою зниження напруженості в суспільстві, досягнення громадянської згоди шляхом прийняття управлінських рішень, спрямованих на встановлення компромісу інтересів різних соціальних груп. *Див.: Електронна держава (е-держава); Електронне нормотворення (е-нормотворення); Електронне урядування (е-урядування); Електронний документообіг (е-документообіг); Мережеве управління; C2G («громадяни – уряд»); G2B («уряд – бізнес»); G2C («уряд – громадяни»); G4C («уряд для громадян»). (О. Семченко)*

Інформаційне насильство – *у широкому сенсі* – упорядкований вплив на об'єкти, що носить антисоціальний або антиособистісний характер. **І.н**. – особлива форма соціального насильства, де інформаційна складова у результаті інверсії набуває самостійної сутності. У *вузькому сенсі* **І.н.** – несиловий вплив на ментальну сферу людини та суспільства. Основними генетичними джерелами **І.н.** виступають конструюючі їх духовні, культурні, економічні, політичні, психологічні та мовні джерела. Основні форми **І.н.**: інформаційний пресинг, перекручена інформація, недостатня інформація, нелегітимна інформація. Найбільш загальними механізмами **І.н.** є: інформаційний тиск, спотворення інформації, приховування інформації, незаконне отримання інформації. *(О. Дзьобань)*

Інформаційний вибух (англ. *information explosion*) – збільшення на порядок обсягів виробництва доступної для використання інформації. Виникає внаслідок подолання інформаційних бар'єрів (за В. Глушковим) – протиріч між інформаційними запитами суспільства та технічними можливостями з їх забезпечення завдяки розвитку науки і техніки. **І.в.** спричиняє: «старіння» інформації, нестачу носіїв необхідних для її збереження та фахівців для управління нею, інформаційні голод і перевантаження, «інформаційну тривогу» через «шум». Він перевантажує інформацією з середовища «вхід» політичної системи, ускладнює прийняття та виконання рішень на її «виході»; підвищує швидкість прийняття політичних рішень на шкоду їх якості. *Див.: Інформаційний шум. (Ю. Тишкун)*

Інформаційний домінізм (лат. *dominans* – панівний; англ. *dominion* – влада) – глобальне переважання інформації над іншими суб'єктами та процесами, формами й властивостями існування матерії, значущими для життя людини та людської спільноти. **І.д**. – поняття широке і багатогранне; за особливих умов обсягу й якості інформації може ставати нераціональним, антиекологічним, може завдавати шкоди здоров'ю людини та людської спільноти. Інформаційне перевантаження, інформаційний шум сприяють розвитку та поширенню **І.д.** *(О. Стадніченко)*

Інформаційний тероризм – психоінтелектуальна небезпечна диверсія, спрямована проти нормального стану розсудливості людей. Враховуючи особливу руйнівну міць і характер непередбачуваних наслідків диверсійного впливу дезінформації, **І.т.** є найпідступнішим видом злочинів проти людства. **І.т.**

займаються всі ті, хто поширює помилкові або дискредитуючі чутки; пише антинаукову, аморальну й аморальну літературу; пропагує насильство і приниження особистісного та національної гідності; планує та створює загальну масову дезорієнтацію. *(О. Стадніченко)*

Інформаційний шум – наявність надлишку інформації в комунікаційному середовищі. Це викликає труднощі в отриманні корисної інформації та знижує її цінність. **І.ш.** часто відволікає людей від істотного, відіграючи таким чином негативну роль. В умовах **І.ш.** утруднюється прийняття раціонального рішення. Складністю стає вже не факт отримання інформації, а можливість її якісної обробки. **І.ш.** – це повідомлення, непотрібне суб'єкту, незалежно від того, відоме воно йому чи ні. **І.ш.** поділяють на: *фізичні* (зумовлені непрохідністю каналів, якими відбувається передача інформації); *семантичні* (зумовлені нерозумінням інформації споживачем); *прагматичні* (зумовлені класифікацією інформації як непотрібної для особи-споживача). *(М. Бучин)*

Інформаційні хвороби – наслідок інформаційного перевантаження, результатом чого стають різноманітні затримки в сприйнятті людиною інформації, ефективності управління часом, загальна напруженість, стрес, загострення хронічних хвороб. Вони проявляються у формі депресивних синдромів, неврастеній, істерій, іпохондрій. Інформаційні хвороби починаються із порушень пам'яті, проблем регулювання емоцій, потім підключаються серцево-судинні розлади, органи травлення, можуть виникнути нервові скорочення кінцівок і под. Рекомендовані способи їх уникнення та подолання – фізичні навантаження, спорт, спостереження природи, обмеження інформаційних впливів. *(О. Стадніченко)*

Інформаційно-психологічна війна – різновид інформаційно-комунікативного протиборства для перерозподілу ролей, місця і функцій суб'єктів інформаційного простору з метою досягнення переваг у політичній, соціальній, економічній, культурній, релігійній та ін. сферах через застосування узгоджених за метою, завданням, часом, об'єктами форм, методів і засобів інформаційно-психологічних впливів на структуру та процес прийняття рішень. **І.-п.в.** здійснюється у вигляді спеціальних інформаційно-психологічних операцій із застосуванням інформаційно-психологічної зброї. **І.-п.в.** спрямована на придушення, знищення, дезорганізацію, дезорієнтацію, дезінформацію, дезаптацію об'єкта впливу, спроможна порушити психічне здоров'я, спонукати до спонтанних, немотивованих, агресивних дій, спричинити тимчасові чи незворотні зміни та самознищення, підкорити свідомість особистості та скерувати її. *(В. Гулай)*

Інфотейнмент (англ. *information* – інформація + *entertainment* – розвага) – поняття, введене до суспільно-політичного обігу у 80-х роках XX ст. американським дослідником Н. Постманом. **І.** – спосіб подачі та різновид медійних матеріалів, у яких поряд із новинами пропонуються розважальні сюжети;

інформаційно-розважальні передачі часто з мінімальною новинарно-інформаційною цінністю, основне завдання яких – за рахунок емоцій утримувати увагу глядачів. Семантичні аналоги **І.**: soft news – «легкі» новини, happy news – «щасливі» новини, ед'ютейнмент – освіта через розваги, політейнмент – поєднання політики і розваг, бульваризація – гламурні репортажі, таблоїдизація – подача новин у розважальній формі в друкованих ЗМІ, trash TV – «макулатура» (у негативному контексті). *Див.: Інтерактивність політична. (І. Вільчинська)*

Інфраструктура політична (лат. *infra* – нижче, під + лат. *structura* – будова, розташування) – організаційно-технологічний аспект політичної діяльності. Наявність політичної інфраструктури забезпечує змістовність, легітимність і ефективність політики. **І.п.** включає інститути, структури і процеси, які поєднують суспільство (громадянський сегмент) з урядом (органами держави та самоврядування) і забезпечують обопільні канали спілкування. Відповідно у загальній **І.п.** можна виділити **І.п.** держави (органи державної влади на центральному, регіональному та місцевому рівнях) та **І.п.** громадянського суспільства (політичні партії, зацікавлені групи). *(В. Кривошеїн)*

Інфраструктура політичної культури (лат. *infra* – під + лат. *structura* – будова) – комплекс взаємопов'язаних обслуговуючих елементів духовно-ідеологічного, морально-правового, матеріально-технічного, соціально-організаційного (інституційного) характеру, що забезпечують формування, функціонування та розвиток політичної культури. Основними складовими **І.п.к.** є інфраструктура культуротворчої діяльності, трансляції культури в політичний простір, політичної соціалізації, оцінювання елементів політичної культури, її захисту від політико-культурної експансії ворожих сил та інфраструктура менеджменту політико-культурних процесів. *(О. Рудакевич)*

Іредентизм – політика держави, партії або суспільно-політичний рух, спрямовані на об'єднання в одній державі етнічної спільноти, яка розділена кордонами між двома/кількома державами. **І.** виникає тоді, коли частина етносу сформувала державне утворення, в якому складає більшість (титульна держава), а інші групи перебувають у складі сусідніх держав (іреденти). Підставою для появи **І.** є зміна державних кордонів внаслідок завоювань, утворення/розпаду держав, що породжує територіальні претензії між державами. Ідейним обґрунтуванням **І.** є доктрина «Великої держави», яка закликає до відновлення державності в колишніх кордонах. **І.** може стати інструментом агресивної політики держави, замаскованої прагненнями захистити інтереси національних меншин у сусідніх державах. На ґрунті **І.** виникають масштабні збройні конфлікти і локальні війни. *(Н. Горло)*

Ісламофашизм – термін, що використовується для позначення фашистських рухів або тоталітарних режимів, що існують у мусульманських державах. Уперше з'явився у 60-х рр. XX ст. у дискусіях навколо Єгипетського

націоналістичного руху (1937−1948). Іранський журналіст Латіф аль Хабіб називає **І.** ідеологією партії Аль-Дава. **І.** притаманні риси, що споріднюють його з такими правоекстремістськими течіями, як фашизм і нацизм: заперечення свобод, принцип солідарності, насилля в ім'я харизматичного лідера, культивування минулої слави. Після терактів 11.09.2001 р. у Нью-Йорку термін **І.** активно використовується в американській журналістиці для позначення ідеології мусульманських терористичних організацій і нових ісламських тоталітарних рухів. *(Т. Рева)*

Ісламофобія (англ. *islamophobia*) – різновид ксенофобії, сукупне визначення для різних форм негативної реакції на іслам, а також на пов'язані з ним суспільні явища. Перше згадування терміну «**І.**» – в есе сходознавця Е. Діне «Схід очима Заходу». **І.** притаманні абсолютизування окремих несистемних негативних фактів діяльності мусульман; накидання ярликів, пов'язаних із проблемою тероризму та релігійного екстремізму; продукування ідей про «відсталість» і жорстокість мусульман; генерація та гіперболізація негативних упереджень у суспільстві, які є рудиментами колишніх протистоянь із ісламськими країнами, а також відверто насильницькі дії проти мусульманського населення. Функціональний зміст **І.** акцентує увагу на релігійно-політичних відносинах у суспільствах зі значною кількістю мусульман. *(Н. Латигіна)*

«Ісламське відроження» – процес активізації мусульманської цивілізаційної компоненти в сучасних міжнародних відносинах, що пояснюється екстенсивним зростанням чисельності мусульман і поширенням ісламу в зоні традиційного християнського впливу, а також специфікою ісламу як релігії, що визначає всі сфери життя віруючих і здатна мобілізувати великі маси людей заради спільної ідеї. Це не лише про релігійне вчення, а й про політична доктрина, і навіть специфічний діловий стиль, які відрізняються від західних підходів і посилаються на власні традиції. **«І.в.»** інколи вважають відповіддю ісламського світу на виклики глобалізації, або навіть її східною альтернативою. *(О. Борділовська)*

Ісламський фундаменталізм – сукупність течій традиціоналістського напряму ісламу, інколи доволі радикального налаштування, що робить його ідейною основою багатьох терористичних угруповань («Талібан», «Аль-Каїда», «Ісламська держава»). На межі XX–XXI ст. ст. **І.ф.** все більше починає впливати на розвиток ситуації в світі, з цим повязують т. зв. «*ісламське відродження*», яке досить часто розглядають як відповідь ісламського світу на виклики глобалізації. **І.ф.** дедалі частіше визначає політичну орієнтацію, соціо-культурний розвиток і зовнішню політику країн, у яких переважаюча частина громадян – послідовники ісламу. *Див.: Ісламське відродження. (О. Борділовська)*

Історична пам'ять – складова суспільної свідомості та компонент соціальної пам'яті, яка представляє комплекс знань про історичні факти й про-

цеси, що відображають життєвий досвід етнічної групи, нації, народу чи держави загалом. **І.п**. є духовним конструктом суспільної групи, що включає культурну спадщину, стереотипи, традиції, міфи, символічно-образну систему спільноти. **І.п.**, ретранслюючи пізнавальні орієнтації минулого народу, відображає його спільні інтереси, ідеали та світобачення. **І.п**. виконує акумулятивну, рефлективну, адаптативну та інтегративну функції. В структурі **І.п.** народу можна виокремити політичну, економічну, соціальну, духовну та інші складові. *(М. Гурик)*

Історичне забуття – втрата історичних, культурних та інших зв'язків, цінностей, вдач, національних і загальнолюдських орієнтирів. **І.з.** виявляє себе в політичній боротьбі за майбутнє, в сконструйованій політиці про минуле, де діє схема: «хто керує майбутнім – той керує минулим, хто керує минулим – той керує теперішнім», що призводить до негативних наслідків у взаємовідносинах народів. Однак фактично **І.з.** належить особлива роль у формуванні нових життєвих перспектив – процес створення одних культурних цінностей завжди невіддільний від процесу руйнування інших, від примусового забуття деяких аспектів минулого. Забуття та пам'ять об'єктивно є однаково значущими в процесі створення нових ідеологічних систем. *(В. Чернієнко)*

К

Казус беллі (лат. *casus belli;* від *casus* – подія + *bellum* – війна) – формальний привід для оголошення війни у римському праві. Проголошувався Римом при нападі на когось або нападу когось на нього. Якщо захищав союзника діяла норма – casus foederis. Зараз **К.б.** описують як дії, що спричинили формальне оголошення війни або бойові дії без її оголошення. **К.б.** позначає і реальну причину війни й ідеологічне тлумачення її причин. Включає бачення: причин війни; заходів покарання її винуватців; заходів, необхідних для виходу з неї. Хартія ООН визначає **К.б.** проти агресора: 1) самозахист; 2) захист союзника в рамках casus foederis; 3) операція з дозволу уповноваженого органу ООН; 4) члена ООН проти держави, що не підписала Хартію ООН. *(Ю. Тишкун*)

Кайрополітика (грец. *καιρός* – час змін, перетворень) – область темпоральної політології та власне акт дії політичних акторів, що відбувається в момент якісної зміни політики, її трансформації, «точки біфуркації» політичного процесу: ситуації, під час якої відбувається «розрив» між минулим і майбутнім станом політичної системи, будь-якого політичного утворення; ситуації, в якій минуле політики не визначає більше її майбутню траєкторію (т.зв. ефект «асиметрії часу») і, відповідно, для політичного актора це ситуація граничної невизначеності, в якій, однак, необхідно діяти, приймати рішення та нести за них відповідальність. *Див.: Кайрополітологія; Квадрат темпоральний; Політологія темпоральна; Хронополітика; Хронополітологія. (М. Андрущенко)*

Кайрополітологія (грец. *καιρός* – час змін, перетворень) – область знання темпоральної політології та концептуально-методологічне осмислення теорій та концепцій політики часу трансформації / політики трансформації в часі / часу політики трансформації. Основними поняттями, якими послуговується **К.** є: «біфуркація», «трансформація», «турбулентність» «транзит», «перехід», «зміна», «революція» і под. Ключові сюжети **К.** розкриваються в концепті «Time Space Realities» адепта критичної теорії І. Валерстайна. *Див.: Кайрополітика; Квадрат темпоральний; Політологія темпоральна; Хронополітика; Хронополітологія. (М. Андрущенко)*

Капеланство (лат. *capellanus*) – священнича служба у війську. **К.** відповідальний за виховання військових та їх родин. У функції капелана входить богослужіння серед військовослужбовців, контроль за їх моральним станом, відспівування померлих (загиблих) і под. Активну роботу з розвитку **К.** в Україні ведуть православна та греко-католицька церкви. Душпастирство військових на передовій, відрізняється від традиційного, до якого звикли на парафіях. У зоні АТО капелан покликаний надавати духовну допомогу бійцям. Суть капеланської служби – дати можливість солдату посповідатися, прийняти Причастя, посвятити зброю. Присутність капелана необхідна для моральної під-

тримки військових. Завдання капелана – благословляти військових не на бій (позаяк вбивство неприпустимо), а на захист України. 02.12.2014 р. до українського парламенту були внесені законопроекти щодо запровадження інституту капеланів у військових і правоохоронних органах, установах Державної пенітенціарної служби. *(І. Вдовичин)*

Капітал лояльності – рафінований рівень соціального капіталу – система якісних соціально-політичних інтеракцій; результат високого ступеню довіри, відданості і надійності взаємовідносин, що здатні стати цінністю, поширювати міжособистісну довіру в суспільстві, інституційну довіру в державі та виступати ресурсом генералізованої довіри у процесі самоорганізації території та перспективності її бренду. Доцільним є виділення нового типу суспільних капіталів – **К.л.** Представники неоконсерватизму (Дж. Александер, К.-Х. Заурвайн і Л. Штраус) використовують категорію «лояльність» (англ. *loyal*) – відданість, вірність, надійність певній ідеї, соціальній спільності, групі однодумців. Вдосконалення **К.л.** в суспільстві здатне вивести взаємовідносини у межах певних груп (родин, друзів, професійної, етнічної, конфесійної, політичної спільноти) на рівень суспільних цінностей. Така форма генералізованої довіри – серйозне підґрунтя для конкурентоздатності території та консолідації громади у форматі держави-нації. *Див.: Держава-нація. (Т. Нагорняк)*

Капітал політичний – сукупність різноманітних чинників, що забезпечують його носіям (політичним діячам, партіям, представникам державної чи місцевої влади), авторитет і суспільну довіру й визначають міру їхнього впливу на суспільство в цілому або на певну його частину. До таких чинників належать: політичні знання, практичний політичний досвід, вміння правильно оцінити і проаналізувати політичну ситуацію, здатність приймати й реалізувати оптимальні політичні рішення і прогнозувати їхні результати тощо. **К.п.** може виступати як реально набутий, авансований, або взагалі фіктивний; його можна як набути, так і втратити. *(М. Красковська)*

Капітал соціальний – рівень кооперації, спрямований на досягнення загальнозначимих соціально-політичних цілей, чисельність організацій взаємодопомоги, щільність (насиченість зв'язків) неформальної мережі, ступінь довіри до ін. людей, різних інституцій. Політологічний підхід до дослідження **К.с.** полягає у аналізі насамперед ролі інститутів, соціальних норм у формуванні людської поведінки. У системі механізмів формування **К.с.** первинне місце займають механізми формування соціальної довіри; ресурси **К.с.** збільшуються із зростанням довіри членів громади один до одного і до влади. Дієвим механізмом нарощування **К.с.** є комунікація, яка перетворює людський колектив на діяльну спільноту. *(В. Варинський)*

Каральна психіатрія (репресивна медицина) – зловживання методами психіатрії, способами лікування, інформацією та лікарнями для примусового ув'язнення та «лікування» людей за їхні політичні, соціальні, релігійні

погляди. **«К.п.»** спрямована на позбавлення людини дієздатності або прав на підставі сфабрикованого діагнозу; встановлення примусового медичного спостереження; госпіталізацію психічно здорових людей, тобто використання клініки як місця позбавлення волі; застосування до здорових людей небезпечних і болісних медичних процедур; свідоме нанесення шкоди здоров'ю людини. Випадки **К.п.** фіксуються починаючи з XIX ст. Сьогодні є загроза їх використання Російською Федерацією проти громадянки України Н. Савченко. *(О. Сморжевська)*

Карикатура політична – жанр художньої публіцистики, у вигляді малюнка, сюжет якого, як правило, пов'язаний із поточними подіями або особистостями, зазвичай містить також текстовий коментар. Художня майстерність у **К.п.** поєднується з гіперболою і сатирою, щоб висміяти і привернути увагу влади та суспільства до важливих проблем. **К.п.** створюються в різних стилях, в Інтернеті часто виконуються за допомогою флеш-анімації. У деяких державах існують інститути, що займаються архівуванням і документуванням **К.п.** У США **К.п.** і їх автори удостоюються з 1922 р. Пулітцерівської премії. **К.п.** іноді стають об'єктом критики як стереотипні, упереджені, призводять до міжнародих скандалів, найвідомішим із яких є карикатурний скандал 2005-2006 рр. пов'язаний із публікацією 30.09.2005 р. данською газетою «Jyllands-Posten» 12 карикатур К. Вестергора, більшість із яких зображали пророка Мухаммада. 07.01.2015 р. у Парижі троє ісламістів розстріляли (з вигуками «Аллах акбар» та «Ми помстилися за порока») десять журналістів видання «Charlie Hebdo», і двох поліцейських. Причиною теракту стали **К.п.**, розміщені на сторінках видання щодо ісламу та пророка Мухаммада. *(Н. Олійник)*

Квадрат темпоральний (лат. *tempus* – час) – концептуальна модель темпоральної політології, яка ґрунтується на дихотомії «теоретичне – практичне» в політичній науці. Зміст цієї концептуальної моделі полягає в репрезентації чотирьох ключових напрямів сучасних досліджень політичного часу / часу і політики, а саме: *хронополітології, хронополітики, кайрополітології* та *кайрополітики*. **К.т.** уможливлює цілісне розуміння темпоральної політології як нового напряму політичної науки. *Див.: Кайрополітика; Кайрополітологія; Політологія темпоральна; Хронополітика; Хронополітологія. (М. Андрущенко*)

Квазігра політична (лат. *quasi* – несправжній, уявний) – маніпулятивна діяльність політичних áкторів, що у публічній сфері симулюється як чесна гра політична, але де-факто відбувається поза офіційними правилами (законами), та проявляється у прихованих мотиваціях, закулісних домовленостях, інтригах, змовах, підкупах і шантажах. **К.п.,** симулюючи легальність, знищує легітимність і загрожує становленням тоталітарного політичного режиму. Політичний процес в Україні продовжує проходить у відповідності принципу не «гри за правилами», а «гри з правилами, що змінюються під час самої гри». Рекомендації для вітчизняного політичного процесу: свідома відмова від «гри

без правил» політичними діячами та громадськістю загалом; «реанімація незалежності» судової влади як «арбітра» у грі політичній; подолання політичного відчуження задля забезпечення суспільного контролю за дотриманням політичного процесу в межах гри політичної. *Див.: Гра політична. (І. Лященко)*

Квазідержава (лат. *quasi* – щось, начеб, неначе, як би, букв. «нібито» держава, «уявна» держава) – суспільна організація людей з усіма основними ознаками держави (напр., територія, населення, органи влади, податкова система), але не визнається як держава в правовому полі. Характеристики **К**.: порушення основних прав і свобод людини, виражена аморфність соціокультурного середовища, недостатній рівень політичної культури та поведінки, боротьба політичних кланів за владу. Головною метою **К.** є бажання її очільників переконати всіх у своїй та її легітимності. *(І. Штука)*

Кваліфікована більшість – визначена законом або установчими документами кількість голосів членів представницького органу влади, зборів громадського об'єднання тощо, необхідна для прийняття певного рішення. **К.б.** може визначатись 2/3, 3/4 або 3/5 голосів від загального (конституційного) складу органу влади, зборів. **К.б.** застосовується під час прийняття особливо важливих рішень (наприклад, прийняття конституційних законів) у спеціально встановлених законом або установчими документами випадках. Найчастіше голосування **К.б.** застосовується в парламентській практиці. В інститутах ЄС – Європейській Раді та Раді ЄС – **К.б.** визначається на основі подвійної більшості: рішення вважається прийнятим, якщо за нього віддала голоси більшість держав-членів, в яких проживає більшість населення Союзу. (*О. Рудік)*

Квота виборча (**метр виборчий**) – кількість голосів виборців, необхідних для отримання одного депутатського мандата при встановленні результатів виборів за пропорційною виборчою системою. Для вирахування **К.в.** число виборців ділиться на кількість місць у парламенті і вираховується кількість голосів, необхідних для одного кандидата. Потім кількість голосів, які набрала партія, ділиться на **К.в.** і вираховується кількість місць у парламенті, які отримує та чи інша політична сила. Існують різні способи пропорційного розподілу депутатських мандатів: 1) спирається на метод **К.в.** (найвідоміші способи визначення **К.в.** – метод природної квоти (метод Хейра); **К.в.** Німайєра; **К.в.** Гогенбаха-Бішофа; **К.в.** Друпа; **К.в.** Імперіалі; 2) базується на методі дільників (дивізорський метод) (метод В. д'Ондта; метод Ж.-А. Сент-Лагюе; модифікований метод Ж.-А. Сент-Лагюе; данський метод). *(Б. Дем'яненко)*

Квота політична (лат. *quot* – скільки; пізн. *quota* – частка, що припадає на кожного) – кількісна міра, що визначає розмір участі політичної партії (блоку, об'єднання) у формуванні уряду, права кожного окремого члена урядової коаліції. Обмежувальні функції політичного квотування дозволяють визначити максимальні межі діяльності кожного учасника урядової коаліції. Підставою для встановлення політичних квот є кількість депутатських мандатів, отриманих у результаті проведення парламентських виборів. До **К.п.** також можна віднести є *виборчі, гендерні*, *міграційні* та інші квоти. *(О. Шиманова)*

Кедрова революція (Революція кедрів) – політичні події в Лівані (лютий – червень 2005 р.), що призвели до виводу із країни сирійських військ, які знаходились в Лівані майже 30 років. Причина подій – внутрішньополітична криза, що виникла в результаті різного бачення: 1) відносин із Сирією, знаходження сирійських військ в Лівані; 2) продовження повноважень президента Е. Лахуда ще на три роки. Приводом стало вбивство лідера опозиції, експрем'єр-міністра Р. Харірі, в якому опозиція звинуватила окупаційні сирійські війська. Це призвело до загострення ситуації в країні, масових акцій протесту. Уряд та парламент пішли у відставку, а Сирія під міжнародним тиском вимушена була вивести війська. Проте Е. Лахуд зберіг посаду президента, а контроль за частиною південних територій Лівану перейшов до просирійського руху «Хізбалла». *(А. Демичева)*

Керована демократія (англ. *managed democracy*) – різновид гібридного політичного режиму (імітаційної «демократії»), який «завис» між поліархією і авторитаризмом. Можливість **К.д.** припускали В. Ліппман («Громадська думка») і Е. Бернейс («Кристалізація громадської думки»). Зараз **К.д.** заново теоретично обґрунтовано професором університету Прінстона Ш. Воліном та політтехнологами правлячої російської еліти С. Марковим і Г. Павловскім. На думку Д. Фурмана, логіка та цикли розвитку **К.д.,** проблеми її переходу до демократії, відмінності від демократизації монархій та військово-бюрократичних диктатур, можливості реформування «згори», а також порівняльний аналіз, у т. ч. пострадянських і латиноамериканських режимів, практично відсутні. *(Ю. Тишкун)*

Кібератака – дії противника (злочинця) в комп'ютерних системах, які завдають великої матеріальної шкоди, виводять з ладу інформаційні системи і можуть шкодити окремим особам або суспільству. Найважливішими проблемами у сфері захисту від **К.** є: уразливість критичної ІТ- інфраструктури від кіберзлочинців; неефективність дій держави та бізнесу щодо протидії кібер-загрозам; відсутність належного обміну деталями **К.** та їхній ретельний аналіз; відсутність належного досвіду, знань і координації дій між різними державними структурами; низький рівень співробітництва на рівні держави, громадського, приватного та наукового секторів. **К.** зумовили появу нового типу загроз – інформаційного тероризму. *Див.: Інформаційний тероризм; Кібербезпека; Кіберзброя; Кібертероризм. (Л. Смола)*

Кібербезпека – 1) різновид інформаційної безпеки, який є важливим елементом системи політичних, правових, соціальних, інформаційних відносин і зв'язків, спрямованих на захист інформаційного простору держави від ворожих вторгнень, здатних викликати паніку серед населення; 2) стан захищеності життєвоважливих інтересів особи, суспільства та держави в кіберпросторі;

3) система державних заходів, які гарантують єдність інформаційних ресурсів (електронних комп'ютерних даних або сукупності технології), забезпечення їх недоторканості та можливості їх обміну та перетворення. *Див.: Кібератака; Кібервійна; Кіберзброя; Кіберпростір; Кібертероризм. (С. Куцепал)*

Кібервійна – частина еволюції звичайної війни в умовах глобальних технологічних, політичних і соціальних змін, де ключову роль відіграють електронні засоби, а не військові формування чи певні види озброєння. Метою **К.** є нанесення шкоди воєнній, технологічній, економічній, політичній та інформаційній безпеці та суверенітету країни. **К.** може бути використана для поширення необхідної інформації (пропагандистських матеріалів), політичного (комерційного) шпигунства та вандалізму (зламу важливих систем). **К**. називають *асиметричною* війною. *Див.: Кібератака; Кіберзброя; Кібертероризм.*

Кібердержава – тип держави, яка пропонує е-громадянство, тобто можливість будь-якому землянину стати своїм е-резидентом (для доступу до низки базових послуг е-держави через ID-карту, яка дозволяє здійснювати дистанційні операції за допомогою електронного підпису). Першою **К**. можна вважати Естонію, яка з 01.12.2014 р. пропонує своє е-громадянство. Така модель держави є способом залучення підприємців-іноземців, пошуком свого місця на ринку нових послуг влади в умовах глобалізації. Прогнозується, що у недалекому майбутньому уряди, як ТНК, вийдуть за межі національних кордонів, пропонуючи свої послуги, залучаючи клієнтів, і отримуючи доходи без урахування фізичного місцеперебування. Це дозволить державам перетворювати суспільні блага у венчурні підприємства. Характеристики **К**.: доступ до Інтернету – одне з прав людини, швидкі мережі Wi-Fi безоплатні, велика кількість стартап-компаній (Інтернет-компанії та фірми, що працюють в сфері IT), вивчення програмування від першого класу, он-лайн купівлі навіть у межах вуличної торгівлі, електронна система отримання медичних послуг (напр., фармацевтичного рецепта), електронний підпис, он-лайн сплата податків і под. Віртуальною географією цікавляться насамперед ті держави, які мають скромну фізичну географію, щоб компенсувати нестачу людських ресурсів засобами автоматизації. Чим віртуальнішою стає держава, тим менше її уряд залежить від території та інших матеріальних ресурсів, тому навіть найменші держави зможуть бути найінноваційнішими. Віртуалізація держави дозволить їм функціонувати як держави, навіть якщо фізична територія буде втраченою, – забезпечити безперебійну доставку всіх своїх звичних послуг тим, хто набув віртуальне громадянство. Див.: *Громадянство віртуальне (електронне); Е-резидент; Id-карта. (Н. Хома)*

Кіберзброя – 1) сукупність інформаційно-телекомунікаційних технологій, які деструктивно впливають на стани масової свідомості, політичну й економічну ситуацію в локальному (окремі країни) та глобальному масштабах; множина спеціалізованих методів і засобів, які забезпечують тимчасове або безповоротне пошкодження інформаційної інфраструктури супротивника в цілому або окремих її елементів. Види **К**.: засоби розвідки, отримання інформації з інформаційних і телекомунікаційних систем; політично мотивовані атаки на веб-сайти та сервери електронної пошти; створення вірусних програм; вербальна (семантична) інформація, яка здійснює вплив на психіку людини; засоби несанкціонованого збору інформації. *Див.: Кібератака; Кібербезпека; Кібервійна; Кіберпростір; Кібертероризм. (С. Куцепал)*

Кібернетика політична (грец. *πολιτική κυβερνητική*, англ. *political cybernetics* – мистецтво політичного управління) – спрямування діяльності, в рамках якого політичні явища досліджуються за допомогою наукового апарату кібернетики. У цьому сенсі її можна визначити як науку про управління в політиці або політичне управління. Предметом **К.п.** є функціонування механізму політичного управління. **К.п.** розглядає політичні структури і процеси, абстрагуючись від змістовного аналізу взаємозв'язків нижче досліджуваного рівня. Такий підхід відкриває можливість вивчати і моделювати системи, побудова яких невідома або є занадто складною. До них і відносяться політичні системи, адаптація та розвиток яких забезпечується дією двох взаємозалежних механізмів: управління та самоорганізації. (*О. Лозовицький*)

Кіберпростір (англ. *cyberspace*) – 1) середовище, яке генерується комп'ютерними технологіями; 2) віртуальний простір, створений комп'ютерною системою; 3) подієво-предметний простір Інтернету; 4) спосіб комунікації та передачі інформації; 5) інформаційно-комунікаційне середовище; 6) нова сфера людської активності, яка використовує новітні технологічні засоби. **К.** заклав нові ризики та загрози для людства: стрімке скорочення «зони приватності» індивіда: особиста інформація може стати загальнодоступною та бути використаною проти її власника; атомізація (добровільне усамітнення) індивідуумів та ускладнення комунікації між людьми без посередництва комп'ютера; зростаюча маса «інформаційного шуму»; вірусні атаки. *Див.: Інформаційний шум. (Л. Смола)*

Кіберпротезування соціально-політичне – створення віртуальних аналогів реальних соціальних інститутів і взаємодій. **К.с.-п.** полягає у створенні певних інституційних форм і видів віртуальної взаємодії, при цьому відбувається заміщення реального виконання соціальних ролей симуляцією, створюються образи реальних атрибутів інституційності. Негативним результатом **К.с.-п.** є руйнування стійкої системи цінностей і заміна останніх різного роду ціннісними симулякрами, що може призвести до подвійних наслідків для індивідів і соціальних груп. *(О. Дзьобань)*

Кіберсвобода (грец. *κυβερνητική* – мистецтво управління) – можливість демонстрації власної позиції та вільного вибору форм сприйняття та реакції у кіберпросторі. **К.** – новітній феномен сучасності, який нерідко ототожнюють з кібер-рівністю, цифровою свободою, Інтернет-братством і под. **К.** персона-

лізована, анонімна, неприв'язана до фізичного скупчення людей і колективної ідентичності. **К.** може бути *індивідуальною*, коли людина є персональним користувачем кіберпродукту (блогер, модератор власного аккаунту, користувач пошуковою системою і под., та *мережевою*, коли індивід є учасника кіберспільноти (викладає власні думки в обговореннях, коментує веб-форуми, долучається до формування Інтернет-пабліків і под.). **К.** – різновид свободи, якої можна позбавити, обмежити чи скоротити (напр., у 2008 р. у Сирії, коли державним контролюючим органам дозволили стежити за користувачами мережі у Інтернет-кафе). Один із постулатів **К.** – «доступ до інформації має бути вільним» – був втілений міжнародною організацією WikiLeaks, яка займається відстеженням витоків таємної інформації з подальшим її оприлюдненням для загального доступу. *(К. Ірха)*

Кібертероризм – умисна, політично вмотивована атака на інформацію, яка обробляється комп'ютером, комп'ютерну систему та мережі, що створює небезпеку для життя і здоров'я людей або настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були скоєні з метою порушення суспільної безпеки, залякування населення, провокації військового конфлікту. Основними причинами виникнення **К.** є здешевлення сучасних обчислювальних засобів, що робить їх загальнодоступними і значно розширює множину потенційних кіберзагроз, а також відсутність чітких кордонів у кіберпросторі, що нівелює відмінність між зовнішніми та внутрішніми джерелами загроз кібербезпеці держави. В Україні **К.** проявляється у зломі та використанні систем дистанційного банківського обслуговування і шахрайства в інтернеті. Особливістю Інтернет-шахрайства в Україні є те, що злочинці використовують низький рівень обізнаності громадян у питаннях безпеки та конфіденційності інформації. Для боротьби із **К.** при Міністерстві внутрішніх справ Україні було створено Управління боротьби з кіберзлочинністю. *Див.: Хактивізм.* *(Т. Лушагіна)*

Кіберцензура (англ. *Internet / cyber censorship*) – контроль чи заборона доступу, опублікування чи перегляду контенту в Інтернеті. **К**. може здійснюватися урядами чи приватними організаціями за наказом уряду, регулюючими суб'єктами чи з власної ініціативи з політичних, моральних, релігійних чи бізнесових причин, для захисту авторського права та захисту від дифамації, для підтримки суспільних норм, через залякування чи страх перед масовими протестами. Результатом є блокування веб-сторінок, які вважаються небажаними, завдяки використанню спеціального програмного забезпечення. *Див.: Кібербезпека; Кіберзброя; Кіберпростір; Кіберсвобода; Кібертероризм.* *(Н. Карпчук)*

Кланово-олігархічна політична система – система, в якій влада зосереджена у руках вузького кола осіб (олігархів), які пов'язані між собою неформальними, в основному сімейними відносинами і відповідає не державним, а їх особистісним інтересам. Основні риси **К.-о.п.с.**: нерівність доступу до

ресурсів влади, використання неправових засобів зміцнення впливу (корупція); наявність особистих зобов'язань та общинної солідарності між «патроном» та «клієнтом»; систематичне порушення громадянських прав і свобод, протидія існуванню громадянського суспільства, відсутність демократичних форм зв'язку між владою і громадянами. Особливість **К.-о.п.с.**: інститути політичної участі використовуються, як правило, лише вузькоелітарними, пов'язаними з владою, угрупуваннями, відсутністю масової електоральної підтримки, слабкістю політичних партій, обмеженістю їх впливу на прийняття політичних рішень, концентрацією політичної влади та ресурсів у руках правлячої кланово-олігархічної еліти, яка прагне монопольно контролювати політичний процес. Така система має риси ієрархічності й соціальної нерівності, політичного домінування привілейованих груп. Прикладом є система, що склалася в Україні в 1991-2004 рр. (особливо у 2010-2013 рр.), яка поєднувала ознаки патримоніального авторитаризму та панування кланової олігархії за фасадом слабко виражених демократичних інститутів із порушенням конституційних процедур їх функціонування. *Див.: Олігархізація влади.* *(О. Бабкіна)*

Клас політичний – концепція, розроблена італійським дослідником Ґ. Москою, що є різновидом «теорії еліт». У праці «Елементи політичної науки» (1896-1923) Моска стверджує, що у всіх суспільствах існують два класи людей – керівники та керовані. Клас керівників, хоча він і складає меншість, має силу, багатство, організацію, в його розпорядженні усі досягнення культури, щоб здійснювати державну владу. Він і називається **К.п.** (або правлячий клас). Якщо відкинути ідеологічні нашарування, можна бачити, що по суті **К.п.** є просто чиновниками та інтелігенцією на службі у панівного класу (буржуазії). *(Р. Тиса)*

Класократія – форма державного управління та устрою, спосіб, метод і принцип організації та формування управлінської еліти (національної аристократії), влада найкращих представників суспільства. Термін запропоновано В. Липинським (зустрічається у М. Кочубея) в його теорії українського консерватизму (українського монархізму). **К.** є таким способом суспільно-політичної організації державної влади, яка відзначається рівновагою між силами консерватизму і прогресу. **К.** є правовою, «законом обмеженою і законом обмежуючою» монархією, яка б вінчала соціальну ієрархію та втілювала єдність нації та держави, обмежувала владу «аристократичної меншості». *(С. Денисюк)*

Клептократія (грец. *κλέπτειν* – красти + *κράτος* – панування, влада; букв. «влада крадіїв») – ідеологічне кліше, що застосовується до уряду, контрольованому шахраями, які використовують переваги влади для збільшення особистого багатства і політичного впливу шляхом розкрадання з державної скарбниці, привласнення частини доходів від торгівлі зброєю, інших експортно-імпортних операцій, збору данини з корумпованих чиновників, переведення на свої рахунки зарубіжної фінансової допомоги тощо, іноді навіть без спроб імітації власне чесної служби для народу. Для **К.** характерні корупція,

лобізм, непотизм, правовий нігілізм і зневага виконанням довгострокових цілей. *(М. Требін)*

Кліктивізм (англ. *click* – клацання, клік) – нова практика онлайн-активності, в основі якої лежить процес використання соціальних медіа та інших Інтернет-ресурсів для просування будь-яких процесів та підтримки певних ініціатив. З одного боку, вважається, що людина, долучившись до певної тематичної спільноти, тим самим приєднується до ідеології цієї групи та просуває її серед свого оточення. З іншого боку, скептики стверджують, що приєднання до Інтернет-пабліку шляхом одного «кліка» – це лише механічний процес, який не зумовлює жодних наслідків. Дієвість **К.** продемонстрував сайт Change.org, заснований у 2006 р. студентами Стенфордського університету для того, щоб довести значимість думки Інтернет-мас у здійсненні реальної політики. Сайт покликаний створювати онлайн-петиції або ж підтримувати одним «кліком» уже існуючі, напр., допоміг авторам онлайн-петиції – трьом учням середньої школи – домогтися, щоб дебати кандидатів у Президенти США вела жінка-журналіст, чого не відбувалося з 1992 р. *(К. Ірха)*

Коабітація (фр. *cohabitation politigue* – співіснування політичне) – певний період вимушеного співіснування глави держави й уряду, співробітництво яскраво виражених політичних опонентів у виконавчій владі. При цьому сторони зобов'язані визнавати одна одну й чітко дотримуватися коституції задля уникнення двовладдя. **К.** призводить до зниження підтримки державної влади й змушує країну ззовні здаватися невпевненою, у середині – нестабільною. Зменшенню ризику **К.** сприяють синхронні вибори президента та парламенту (з проміжком менше року). Також застосовують конструктивний вотум недовіри кабінету міністрів, підняття прохідного бар'єру для партій і блоків, формування серединних партій. *(О. Сморжевська)*

Коаліціада (англ. *coalitiada,* від лат. *coalescere* – рости разом) – довготривалий всупереч законодавству, загальнодержавним інтересам і запитам суспільства процес формування коаліції депутатських фракцій у новообраному парламенті. **К.** іманентно властива закритість від суспільства перемовин між майбутніми членами коаліції, предметом яких є головним чином розподіл посад у законодавчій і виконавчій владі. У вітчизняний політичний лексикон термін «**К.**» увійшов у 2006 р. як саркастична назва намагань депутатських фракцій: «Блок Юлії Тимошенко», Блок «Наша Україна» та СПУ створити у Верховній Раді України V скликання стійку коаліцію відповідно ст. 84 Конституції України (у редакції 2004 р.). Одним із негативних наслідків **К**. може стати спотворений результат народного волевиявлення під час парламентських виборів. *(Л. Лойко)*

Коаліційна угода (пізн.-лат. *coalition* – союз) – 1) політичний або військовий державний союз про спільні дії на міжнародній арені, прикладом чого може бути антигітлерівська **К.у**. між СРСР, США і Англією періоду Другої

світової війни; 2) угода кількох політичних партій або блоків про спільні дії чи про утворення коаліційного уряду з представників цих політичних сил. Останній тип **К.у**. характерний й для України, зокрема: 21.11.2014 р. у Верховній Раді України презентували коаліційну угоду, проект якої підписали представники п'яти політичних сил, що пройшли до парламенту за результатами виборів 26.10.2014 р. – «Народний фронт», «Блок Петра Порошенка», «Самопоміч», «Радикальна Партія» Ляшка, «Батьківщина». *(С. Троян)*

Колективна безпека (англ. *collective security)* – 1) система міжнародної безпеки, створена спільними зусиллями держав і здійснювана в рамках всесвітньої (Ліга Націй, ООН) та регіональних організацій безпеки (НАТО, ШОС та ін.), міжнародних угод про колективну оборону; 2) принцип міжнародної безпеки і норма міжнародного права, основа якого – визнання, що загроза безпеці одного суб'єкта є загрозою для всіх; передбачає об'єднання держав для відповіді агресору та відмову від війни як політичного засобу. **К.б** також засновується на однаковій відповідальності держав-учасниць за збереження безпеки; невтручанні у внутрішні справи і врахуванні інтересів всіх учасників; колективній обороні; прийнятті рішень з питань безпеки на основі консенсусу; можливості розміщення військових баз одних держав-учасниць та території інших; дотриманні всіма учасниками принципу мирного співіснування; доступність систем **К.б.** для всіх держав, що визнають її принципи. *(Л. Угрин)*

Колоніалізм (фр. *colonialisme*, від лат. *colonia* – поселення) – політика територіальної експансії та примусового підкорення народів і держав могутнішими державами (метрополіями), поширення на них дії свого суверенітету чи встановлення гегемонії. **К.** характеризується нерівноправністю відносин і нееквівалентним обміном між метрополією та колоніями, що виявляється в політичному пануванні метрополії, обмеженні населення колоній у громадянських і політичних правах, накладанні на них додаткових податків і под. **К.** супроводжувався також економічною експлуатацією, руйнуванням культури підкореного населення, нівелюванням його етнічно-культурних і релігійних ідентичностей, нав'язуванням культури метрополії; формуванням ідеології, що виправдовувала панування (расизм, месіанізм); закріпленням імперських міфів і стереотипів у свідомості людей. Більшість колоніальних територій наприкінці XX ст. звільнилися з-під прямої залежності, ставши формально суверенними державами, зберігши, проте, деякі форми економічної і культурної залежності (неоколоніалізм), що дає змогу надалі їх експлуатувати економічними засобами. *(Л. Угрин)*

Кольорові революції – ненасильницькі революції у постсоціалістичному та пострадянському світі; відбувалися у Союзній Республіці Югославія (Бульдозерна **р**., 2000), Грузії (Трояндова **р**., 2004), Україні (Помаранчева **р**., 2004), Киргизії (Тюльпанова **р**., 2005), Молдові (Цегляна **р**., 2009) та под. **К.р.** репрезентувалися як рух «за збільшення демократії», наслідком ставали зміни по-

літичних режимів у тих країнах, де **К.р.** перемагали. В окремих країнах проти мирних протестантів застосовувалася зброя. **К.р.** проходили під європейськими гаслами, широко розповсюджувалася ідея національного відродження, протестуюча спільнота була політично монолітною; успіх **К.р.** значною мірою залежить від організаторів протестів, а також протестуючих, значну частину яких складала молодь, студенти. *Див.: Бульдозерна революція; Оксамитова революція; Помаранчева революція; Посткомуністичні революції; Трояндова революція; Тюльпанова революція. (С. Куцепал)*

Комітологія (англ. *comitology* – комітологія) – система спеціально створених комітетів, в роботі яких беруть участь представники держав-членів, за допомогою яких узгоджуються правила й норми імплементації Європейською Комісією законодавства ЄС. Відповідно до процедур **К.** (департаменти Комісії подають проекти виконавчих актів до відповідного комітету для отримання висновку) держави-члени можуть контролювати дії Європейської Комісії з імплементації законодавства ЄС. Хоча з часу запровадження в 1960-х рр. **К.** зазнала низки реформ, цю систему продовжують критикувати за складність, недостатню прозорість та закритість для впливу Європейського Парламенту. Лісабонським договором (2007) в **К.** були внесені важливі зміни з метою спрощення інструментів та процедур ЄС, а також зміцнення демократичної легітимності Союзу. (*О. Рудік*)

Компетентність політична – інтегральне поняття, яке відображує системоутворюючу властивість відповідності сукупності знань, досвіду, здібностей, повноважень політичного суб'єкта до сфери політичної життєдіяльності й об'єктивно існуючих вимог до нього з боку суспільства; володіння певними повноваженнями суб'єктом політики; освоєння суб'єктом політики інструменталізованих знань і досвіду політичної сфери діяльності, які дозволяють оцінювати політичні процеси і брати в них активну участь. **К.п**. функціонує у нормативній регуляції політичної діяльності й атрибутивно характеризує особливий тип стійкої регламентації соціально-політичних зв'язків і різних форм соціально-політичного регулювання поведінки суб'єктів політики. Фундаментальним для формування **К.п**. є політико-культурний капітал суспільства, який розширює або обмежує реформаторські технології суспільного розвитку. *(Н. Лепська)*

Компромат політичний – інформація про окремі аспекти життя та діяльність політика чи політичної сили, здатна нанести шкоду честі, гідності, правам й інтересам, підірвати репутацію; різновид соціального впливу з метою контролю або зміни поведінки людей для досягнення політичних цілей; інформаційна складова політичного шантажу. Особливо поширений під час виборів, коли починається «війна компроматів» із погрозою розголошення ганебних (справжніх (інсинуації) або видуманих (фальсифікації)) відомостей, які можуть дискредитувати чи дискваліфікувати політичного опонента. Найбільш популярні теми **К.п.:** зв'язок із криміналом, олігархами, звинувачення в корупції, махінаціях, хабарництві, приховуванні матеріальних статків і под. Для розповсюдження **К.п**. використовують електронні повідомлення, плітки, листівки тощо. Приклади **К.п.** в українській політиці: «касетний скандал», справа Г. Ґонгадзе (2001), продаж «Кольчуг» Іраку (2002), корупційний скандал в оточенні В. Ющенка (2005), звинувачення в нетрадиційній сексуальній орієнтації О. Ляшка (2014). *(І. Вільчинська)*

Компроміс політичний – угода політичних сил на основі взаємних поступок. Сфери застосування **К.п.** – законодавчий процес; формування коаліцій; висування кандидатів на виборах; формування уряду; етнополітичний конфлікт. Дивіденди від **К.п.** полягають в отриманні статусних позицій у владі, ризики – у вірогідності падіння популярності, звуженні простору для політичного маневру. **К.п.** можливий в умовах рівності ресурсів політичних акторів. Наслідком досягнення **К.п.** є розвиток політичних норм, традицій, юридичних положень. **К.п.**, або пакт еліт, є важливим етапом становлення демократії. Але гальмом розвитку демократії може стати схильність політиків до кулуарних форм досягнення **К.п.** *(Є. Перегуда, С. Місержи)*

Комунікативістика політична – прикладна субдисципліна, яка сформувалася на межі політичних та соціально-психологічних наук. **К.п.** розкриває закони, норми розвитку і функціонування міжособистісних відносин у політичному середовищі, особливості політичної інформації та ціннісно-орієнтованої діяльності у форматі дискурсивного спілкування. Основні напрями дослідження **К.п.**: політична комунікація; роль і логіка функціонування мас-медіа; можливості ЗМІ впливати на громадськість і прийняття владних рішень; моделі сприйняття аудиторією інформаційних повідомлень і под. Особливістю сучасної **К.п.** є дослідження політичної реклами, брендингу політичних партій, політичних символів (гасел, кольорів, слоганів, емблем) тощо. **К.п.** як наука перебуває на стадії інституалізації та легітимізації. *Див.: Дискурс політичний; Комунікативна дія. (І. Вільчинська)*

Комунікативна влада (лат. *communicatio* – зв'язок, спілкування, повідомлення, єдність, спільність) – здатність та можливість суб'єкта досягати певних цілей використовуючи комунікативні структури суспільства, при її здійсненні об'єкт набуває певної суб'єктності. **К.в.** характеризується комунікативною структурованістю (раціональністю) та втілюється у суб'єкт-суб'єктній рефлексії сильнішого актора зі слабшим для уречевлення (переходу в предметно-практичну дію) інтересів і сильнішого, і слабшого суб'єктів. **К.в.** певною мірою зберігає спонтанний характер; вона може зароджуватись тільки з відкритої громадськості. Комунікація є базовим процесом у соціумі, який гуртує суспільство для вирішення певних цілей, тому тільки **К.в.** сприяє досягненню консенсусу та раціоналізації взаємовідносин між суспільством і державою. *(Д. Косенко)*

Комунікативна дія (лат. *communicatio* – зв'язок, спілкування, повідомлення, єдність, спільність) – критична суспільно-політична теорія, яка описує суб'єкт-суб'єктний рівень взаємовпливів учасників комунікації для досягнення ними консенсусу. Введена в науковий дискурс німецьким мислителем Ю. Габермасом у праці «Теорія комунікативної дії» (1981). **К.д.** враховує інтерсуб'єктивні процеси порозуміння, які здійснюються, з одного боку, в інституціолізованій формі обговорень парламентського корпусу, а з іншого – у комунікативній мережі політичної публічності. Такі суб'єкт-суб'єктні комунікації утворюють ту сферу, в середині якої відбувається раціональне утворення громадської думки та політичної волі щодо релевантних для всього суспільства тем і проблем, котрі вимагають втручання. *(О. Батрименко, Д. Косенко)*

Комунікативна раціональність (лат. *ratio* – розум, лат. *communicatio* – зв'язок, спілкування, повідомлення, єдність, спільність) – суспільно-політична концепція, введена в науковий дискурс німецьким мислителем Ю. Габермасом для пояснення діяльності суспільно-політичних суб'єктів комунікативного процесу (держава, громадськість, політичні партії, рухи та ін.), орієнтованих на досягнення консенсусу у взаємовідносинах між собою. **К.р.** передбачає усунення таких владних відносин, які залишаються прихованими в структурі комунікації та перешкоджають усвідомленому розв'язанню та консенсуальному врегулюванню конфліктів. Комунікативна раціоналізація означає процес подолання тих системно-спотворюваних комунікацій суспільно-політичних суб'єктів, в яких консенсус щодо взаємної діяльності відсутній. *(О. Батрименко, Д. Косенко)*

Комунітаризм (англ. *community* – спільнота) – теорія, що виникла у 90-х рр. XX ст. у США (А. Етціоні) як реакція на урбанізаційний розвиток суспільства; певна відповідь на потребу у новій соціальності, що поєднала би особистісну групову автономію з соціальним обов'язком і поняттям соціального блага. Провідна ідея **К**. – цінність спільноти та моральних відносин; теоретична основа **К**. – заперечення загальноприйнятої у соціальній психології біполярної моделі «індивідуалізм – колективізм». **К.** відрізняється центристською позицією, ідеологічною нейтральністю, неприйняттям будь-якого екстремізму. Ідеї **К.** покладені в основу одного з нових соціально-політичних рухів, що відстоює інтереси соціальних спільнот у їх відносинах із державою та бізнесом. *(М. Остапенко)*

Комунітарна служба (англ. *EU Civil Service*) – професійна діяльність осіб, які займають штатні посади в установах (інститутах, органах, службах, агентствах) ЄС, щодо практичного виконання рішень та імплементації політики інститутів Союзу та одержують заробітну плату з бюджету ЄС. **К.с.** виникла одночасно зі створенням наднаціональних інститутів Спільноти. Загальні засади діяльності **К.с.** визначаються прийнятою в 1962 р. постановою Європейської економічної спільноти (ЄЕС) та Європейської спільноти з атомної енергії (Євратом), до якої неодноразово вносились зміни. Склад **К.с.** формується з громадян ЄС шляхом відкритої конкурсної процедури. Просування по службі відбувається на основі компетентності. У **К.с.** працює понад 40 тис. службовців з усіх держав-членів. (*О. Рудік*)

Конвергенції теорія (лат. *convergentio* – зближення різного, аж до можливого злиття в єдине) – концепція побудови міжнародних відносин, що обґрунтовує мирне співіснування двох систем (капіталізму і соціалізму), можливість і необхідність згладжування економічних, політичних та ідеологічних розбіжностей між капіталізмом і соціалізмом, їх подальший синтез у т. зв. «змішане суспільство». **К.т.** з'явилася у період холодної війни, на тлі якої було запропоновано альтернативну безперспективному військово-політичному протистоянню концепцію, яка мала примирити капіталістичний і соціалістичний табори. **К.т.** пропонувала капіталізму та соціалізму переймати один в одного найкращі риси, тим самим зблизитись і гарантувати мирне співіснування в майбутньому. *(В. Семко)*

Конкурентне суспільство – вищий ступінь розвинення громадянського суспільства, що характеризується високим освітнім, ціннісним, інтелектуальним і под. потенціалом, а також широким набором засобів і характеристик, здатних забезпечити надійних захист інтересів і стійкість такого суспільства до внутрішніх та зовнішніх викликів і загроз. Головним критерієм власне конкурентоздатності є здатність суспільства виступати рівним опонентом у відносинах із владою, що є головним джерелом потенційних небезпек. *(К. Пальшков)*

Конкуренція політична (лат. *concurrentia* – зіткнення) – специфічна форма політичної взаємодії суб'єктів політичної процесу з приводу участі в боротьбі за отримання та реалізацію влади, що регламентується певними нормами права та політичної культури, і виступає індикатором демократичності політичного режиму. Від економічної конкуренції, яка була первинною, **К.п.** запозичила такі ознаки, як тяжіння до олігополії, стабільність правил гри між учасниками, наявність системи стримувань та противаг і под. Закономірно, що у новітній політології **К.п.** виступає критерієм типологізації політичного ринку (виділяють пропорційний, непропорційний, умовно-пропорційний політичні ринки). *(Г. Щедрова)*

Консолідована інформація (лат. *consolidatio* – об'єдную, зрощую) – одержані з кількох джерел і системно інтегровані різнотипні інформаційні ресурси (знання), які в сукупності наділені ознаками повноти, цілісності, несуперечності та складають адекватну інформаційну модель проблемної області з метою її аналізу, опрацювання й ефективного використання в процесах підтримки прийняття рішень. Під час створення **К.і.** утворюються такі типи інформаційних продуктів: огляди (критичні, загальні, про стан); звіти (оцінні, маркетингові, технічні); сигнальні бюлетені або листи; дані (компіляції і таблиці даних); статистичні зведення, кореляції та композиції; критичні дані;

бази даних (експертні бази); бази знань із предметів; технічні записи (путівники, довідники, аркуші інструкцій, пояснення складного предмета); популярні статті на наукові або технічні теми; дослідження; запити (оцінка досліджень і компіляцій на вимогу); брифінги. *(А. Митко)*

Конспірологія (лат. *conspiratio* – згода, змова, одностайність + грец. *Λόγος* – думка, причина) – узагальнена назва концепцій про роль таємних товариств у суспільно-історичному процесі. **К.** цікавить природа, структура, функції, взаємозв'язки таємних товариств, їх взаємини з конвенційними соціальними та політичними інститутами. **К.** стверджує, що в суспільстві існує схема управління, за якою світова історія і політика є не що інше, як театр, у якому визначальну роль відіграє т.зв. *світове закулісся*, до якого відноситься когорта людей, здатних до концептуально незалежного мислення та продукування знань стратегічного рівня. Починаючи зі Середньовіччя, світове закулісся поступово легалізується через різноманітні масонські організації, певні політичні партії, а зі середини XX ст. – через ООН і різноманітні міжнародні фінансово-економічні організації, неформальні об'єднання (Комітет трьохсот, Більдеберзький клуб, Тристороння комісія, «Велика сімка» та под.). *(В. Кривошеїн)*

Конструктивізм соціальний – методологічна установка, яка потребує під час пояснення й розуміння соціальних процесів рішуче заперечувати ідею абсолютної об'єктивної «даності» ідентичності. **К.с.** є феноменологічним продуктом. Прибічники **К.с.** вважають ідентичність результатом ідеологічної взаємодії соціальних суб'єктів (особистостей і груп) – ідентичність не «дана», а «задана» соціальному суб'єкту. Так, із цих позицій, наприклад, націю становлять люди, які об'єднані не реально, як у сім'ї, а віртуально, ілюзорно, тобто своїми уявленнями про належність до єдиної нації, і, більше того, кожне нове покоління може мати власні переживання й осмислення національної ідентичності у світі своєї власної інтерпретації історичної пам'яті. Прихильники **К.с.** проголошують тезу про те, що єдність людей, які становлять групу, в їхній думці про існування групи і про їх до неї належність не менш (а то й більш) важлива, ніж об'єктивна (есенціалістська) специфіка групи, яка, в свою чергу, актуалізує питання про закономірності формування й підтримання ідентичності, що вже не можна вивести з об'єктивної групової специфіки. *Див.: Есенціалізм соціальний. (В. Чернієнко)*

Консультації з громадськістю – процес залучення громадян до участі у формуванні та реалізації ефективної державної політики, спрямованої на задоволення потреб та інтересів громадянського суспільства. Принципи проведення **К.г.:** участь широкого кола зацікавлених осіб; прозорість; ефективність; послідовність. Ефективність їх проведення обумовлена чітким змістовним наповненням консультаційної взаємодії, інформуванням про проведення заходу, системою зворотного зв'язку. В Україні виділяють такі форми проведення **К.г.**: публічне громадське обговорення (безпосередня форма) та дослідження громадської думки (опосередкована форма). *(Л. Хорішко)*

Консультування політичне – вид фахової допомоги політичним суб'єктам, спрямованої на розв'язання їхніх спеціалізованих завдань із метою зниження ризиків діяльності. Політичний консультант діє у межах конкретної політичної ситуації, застосовуючи специфічні, практично зорієнтовані знання в поєднанні з існуючими нормами та стандартами діяльності, отримуючи за це відповідну грошову винагороду. Вирізняють *функції* політичного консультування: дослідження та прогнозування політичної ситуації; реалізація стратегічних і тактичних планів оперативного реагування на її зміну; позиціонування в політичному просторі; формування і реформування політичних структур та інститутів; оцінка ефективності політичних проектів і заходів. *(Л. Хорішко)*

Консцієнтальна війна (лат. *conscientia* – свідомість, сумління) – війна на ураження свідомості: *психологічна* за формою, *цивілізаційна* за змістом та *інформаційна* за засобами форма політичного насильства, в якій об'єктом руйнування та трансформації є ціннісні установки громадян. **К.в.** є специфічною складовою гібридної війни. З-поміж інших видів неконвенціональних воєн **К.в.** виділяють за її спрямованістю на руйнування самої здатності людини до самоідентифікації, вільного віднесення себе до певної етнічної, конфесійної, національної, політико-ідеологічної спільноти і, як наслідок, на знищення групової ідентичності, перетворення народу на населення. *Див.: Гібридна війна. (А. Колодій)*

Консюмеризм (англ. *consumer* – споживач) – організований рух громадян як одна із форм соціальної діяльності громадських об'єднань і державних установ, спрямований на захист прав та інтересів споживачів, посилення їхнього впливу на продавців і виробників як у сфері бізнесу, так і поза нею. Формами активізації консюмерського руху є: створення консюмерських товариств; артикуляція інтересів і захист прав споживачів як на громадському, так і на державному рівнях; поширення інформаційних видань; боротьба за підвищення якості товарів і послуг; проведення тематичних публічних акцій; мобілізація Інтернет-ресурсів для посилення уваги до проблем споживачів; організація бойкотів та реалізація інших форм протесту і под. *Див.: Політичний консюмеризм. (Л. Медведська)*

Консюмеризм політичний (англ. *consumerism* – споживацтво) – різновид політичної поведінки громадськості, вмотивованої споживацькою свідомістю, яка схильна розглядати політичних акторів виробниками специфічних товарів і послуг, що пропонуються на ринку політичного процесу, а також схильність до бойкоту ринкової продукції із політичних переконань. Консюмеризація поведінки є наслідком встановлення домінування маркетингових стратегій у політичній сфері. У боротьбі різних політичних сил за «споживача» (електорат) ключову роль сьогодні відіграють професійні політтехнологи (маркетологи), від оптимальності стратегій яких залежить популярність політичних акторів.

Такий стан речей обумовив підміну прагматичного підходу до оцінки різних політичних сил із огляду на ефективність їхніх програм і здійснюваної політики, споживацькими орієнтаціями із значною домінантою маркетингових маніпуляцій переконаннями громадян. *(П. Долганов)*

Контрдемократія – поняття, запропоноване французьким політичним філософом П. Розанвалоном, для позначення особливого різновиду демократії, а саме такої її політичної форми, яка підкріплює в умовах сучасності звичайну виборну демократію. **К.** визначається як демократія непрямої влади, яка розсіяна в соціумі, а також демократією стійкої недовіри, яка спрямована на контроль за діями владних інститутів, тим самим доповнюючи епізодичність звичної електорально-представницької системи. Мету **К.** П. Розанвалон убачає в доповненні демократичних інститутів та розширенні їхнього впливу. *(Д. Шевчук)*

Контреліта (фр. *élite* – кращий і лат. *countra* – проти) – опозиційна до правлячої політичної еліти частина бюрократії, соціальна група, яка бореться за право на входження в еліту або створення нової; суб'єкт політики, що діє організовано (легально чи ні) і прагне отримати владу або передати її ін. політичній силі. **К.** (потенційна еліта) – особи, які за психологічними якостями могли б увійти в еліту, але не ввійшли через своє соціальне становище. Головна мета політичної діяльності **К.** – відвоювання влади у правлячої еліти. Методи та способи дій, до яких вдається **К.**: політична пропаганда своїх цілей та ідеологічна боротьба зі супротивниками в ЗМІ, формування громадянської думки; створення політичної партій та участь у виборах; боротьба в середовищі державних органів і парламентської діяльності; формування груп політичного тиску; використання механізмів криптократії. (*А. Митко)*

Контроль громадський – один з механізмів участі громадян в управлінні державними справами та контролю за діяльністю органів публічної влади, важливий чинник забезпечення законності в сфері державного управління та місцевого самоврядування, без якого існування демократії неможливе. **К.г**. відіграє важливу контрольну функцію у розвинених демократіях. Від рівня його впливу на суспільно-політичне життя та на органи публічної влади зокрема – можна визначити рівень демократичності тієї чи ін. країни. Світова практика показала, що **К.г**. є невід'ємним складником громадянського суспільства, а його відсутність чи мінімальний вплив указують на безправність основної маси населення перед свавіллям владних структур авторитарної системи. *(В. Малиновський)*

Контрпропаганда (лат. *propaganda* – те, що підлягає поширенню + лат. *contra* – проти) – комунікативна діяльність, орієнтована на протидію закріпленню у свідомості або трансформацію певних установок, переконань, стереотипів цільової аудиторії за допомогою інформаційних та/або маніпулятивних прийомів, технік, методів, які з метою досягнення поставлених політичних

цілей і завдань, використовує протилежна сторона (переважно, держава(-и)). Виділяють *наступальну* та *оборонну* **К.,** кожна з яких вирізняється специфічними методами (прийомами). Основна мета наступальної **К.** – нанесення ударів супротивнику (опоненту) на його власній території; основна мета оборонної **К.**– протидія підривній пропаганді супротивника (опонента). *(В. Гулай)*

Контррозвідувальні органи – спеціальні підрозділи центральних органів виконавчої влади, які здійснюють свою діяльність у сфері забезпечення національної безпеки з метою попередження, своєчасного виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці країни, розвідувальним, терористичним та іншим протиправним посяганням спецслужб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на інтереси країни. *(В. Смолянюк)*

Конфігурація політична (англ. *configuration* – образ) – зовнішній обрис, форма якого зумовлена взаємним розташуванням будь-яких предметів або їх частин. **К.п.** складається з незалежних елементів політичного простору (партії, політичні актори, інститути громадянського суспільства і под.) і їх взаємозв'язків, визначається їх кількістю й параметрами. Головним завданням **К.п.** є концептуальне обґрунтування вірогідних моделей політичної системи як регіональних субструктур у їх взаємодії з центром (*внутрішня* **К.п.**), так і у взаємодії інтенцій країни-суб'єкта (*зовнішня* **К.п**.). **К.п**. передбачає розвиток відносин між сучасними політичними системами та теоретично моделює їх можливе об'єднання на основі співробітництва в загальну систему. *(Т. Купрій)*

Конфініум (нім. *konfinium* – кордон; прикордонна область; прикордонний стовб) – замкнений прикордонний простір, що перебуває під спеціальним управлінням. Приклади **К.**: «романські замкнуті простори», які були утворені в Південному Тіролі (Австрійська імперія); Славонський військовий кордон, який був організований принцом Євгенієм Савойським проти турків; граничар – територія проживання сербів і хорватів за своїми природними рубежами (Динарські Альпи, річки Купа, Уна, Сава і Дунай), які отримали військову адміністрацію спочатку від хорватського уряду, а потім – від австрійського. *(В. Кривошеїн)*

Конфлікт міжнародний – безпосереднє або непряме зіткнення двох або кількох учасників міжнародних відносин (держав, груп держав, народів, політичних рухів тощо) за можливість реалізації своїх життєво важливих або принципових інтересів на основі наявних між ними протиріч об'єктивного чи суб'єктивного характеру. За своїм походженням ці протиріччя і породжені ними проблеми у взаєминах між суб'єктами міжнародних відносин можуть бути територіальні, національні, релігійні, економічні, військово-стратегічні, науково-технічні тощо. Найбільш істотними характеристиками **К.м.** виступають динамічні взаємодії суб'єктів міжнародних відносин, що мають форму протиборства з приводу досягнення взаємонесумісних і взаємовиключних цілей. *(Т. Сидорук)*

Конфлікт пам'ятей – соціально-політичний конфлікт, предметом якого є значимі для суспільного розвитку спогади та їх репрезентації у публічному просторі; антонімічне зображення минулого у категоріях «свій» – «чужий», «жертва» – «злочинець», «переможець» – «переможений»; реальне/успадковане або надумане/кон'юнктурне протиборство свідків, учасників історичних подій, їх нащадків з метою розв'язання невирішених конфліктів, утвердження офіційного історичного наративу, «компромісної пам'яті», перерозподілу державної влади, міжнародного впливу тощо. **К.п.** можуть супроводжуватися знесенням пам'ятників, перейменуванням вулиць, відміною свят, переписуванням підручників з історії тощо. *(О. Волянюк)*

Конформізм (лат. *conformis* – подібний, схожий) – соціально-психологічне явище, різновид соціального впливу, що характеризується схильністю людей до некритичного сприйняття чужих думок і спричиняє відмову від захисту власної думки та зміну цінностей, установок і поведінки під впливом тиску більшості (суспільства, держави, партії, будь-якої референтної групи тощо). Причини **К.**: нормативний вплив (відчуття приналежності до групи, потреба в схваленні більшістю); інформаційний вплив (невпевненість у власній точці зору, прагнення вчинити «правильно»). Розрізняють зовнішній (публічний) **К.** (підкорення впливу групи з метою уникнення санкцій або отримання схвалення групи) і внутрішній (особистісний) **К.** (прийняття позиції більшості, зміна індивідуальних поглядів і установок у відповідності до цієї позиції, перетворення її на власну точку зору). *(В. Бунь)*

Конфронтація політична (лат. *con* – проти і *frons (frontis*) – фронт) – стан політичних відносин і вид політичної взаємодії суб'єктів, характерний жорстким протистоянням, протиборством, суперництвом. **К.п.** виникає, коли: 1) цілі учасників несумісні, їхня спільна реалізація неможлива; 2) кожен учасник прагне реалізувати мету, що суперечить цілям інших учасників процесу; 3) учасники усвідомлюють протистояння, взаємне неприйняття цілей, позицій і взаємну залежність; 4) рішення та дії державних інститутів бажані для одних учасників і небажані для інших, суперечать загальним інтересам; 5) ставлення до політичних супротивників непримиренне як до ворогів. **К.п.** супроводжується взаємними звинуваченнями, погрозами, шантажем, ультиматумами і передує відкритому виявленню конфлікту між сторонами чи збройному конфліктові між державами. *(Л. Угрин)*

Концепт генези та соціоцивілізаційної ієрархізації народів-етносів у структурі багатонародної країни – спроба неспрощеного прояснення фундаментального питання про походження та об'єктивне рольове самоаранжування етноісторичних спільностей у структурі та цивілізаційному поступі соціуму багатонародної країни. Концепт базується на осмислюванні *антропологічної концепції* Е.Тейлора, *етнометисизаційної концепції* Б. Малиновського та *рольової соціополітичної концепції* І. Варзаря. Зокрема, І. Варзар сформулював концепцію ієрархічної етноструктури багатонародної країни з точки зору місця та ролі народів-співвітчизників у загальноцивілізаційному поступі її до майбутнього. У цій призмі викристалізовуються п'ять типів народів-співвітчизників: титульний, домінуючий, рецесивний, маргінальний, діаспорний *(І. Варзар)*

Концепція «реального суверенітету» – зовнішньо-політична стратегія яка передбачає здатність держави самостійно проводити внутрішню, зовнішню й оборонну політику (США, КНР, Індія, Росія; з певними застереженнями – Велика Британія, завдяки особливій позиції в ЄС). **К. «р.с.»** передбачає національний контроль над багатьма сферами виробництва, дозволяє домагатися вигідніших умов для зовнішньої торгівлі, для залучення іноземних інвестицій, для забезпечення в необхідних межах на найбільш прийнятних умовах зовнішніх запозичень на світових фінансових ринках. З другої половини 2000-х рр. Росія послідовно прагне укріпитися в статусі держави з «реальним суверенітетом», а звідси – особливий підхід до формату відносин із іншими державами та народами. *(Є. Юрійчук)*

Кордон – лінія, що визначає межі державної території та проведена на земній поверхні та карті. **К**. визначає просторові межі дії державного суверенітету. Морські **К.** встановлюються законодавчим шляхом по зовнішніх межах територіальних вод. Типи **К.**: *орографічні* – лінія, проведена з врахуванням рельєфу місцевості; *геометричні* – лінія проведена без прив'язки до природніх об'єктів; *астрономічні* або *географічні* – лінія проходить через певні географічні координати і прив'язана до географічної сітки; *комбіновані* – лінія є поєднанням трьох попередніх типів. У випадку геополітичних змін для визначення лінії **К.** застосовуються кілька основних принципів: *легітимізм; ревізіонізм; федералізм; лібералізація; пролонгація. (М. Ґеник)*

Коректність політична (політкоректність) (англ. *political correctness,* скор. *PC*) – сукупність культурно-поведінкових і мовних норм, прийнятих у суспільстві, які спрямовані на недопущення дискримінації за національною та расовою приналежністю, сексуальною орієнтацією, статтю, віком, станом здоров'я, зовнішнім виглядом і под. **К.п.** має справу не стільки зі змістом, скільки із символічними образами й корекцією мовного коду. Йдеться про декодування мови знаками антирасизму, екологізму, толерантного ставлення до національних та сексуальних меншин. Толерантність маніфестується в пом'якшених висловлюваннях. Термін з'явився наприкінці XX ст. у США і швидко поширився в світі. *(А. Демичева)*

Корінний народ – етнічна спільнота, формування якої відбувалось історично на певній території. Відповідно до ст. 1 Конвенції МОП «Про корінні народи і народи, що ведуть племінний спосіб життя у незалежних країнах» (1989), до них відносяться народи незалежних країн, які є нащадками тих, хто населяв країну або географічну область, частиною якої є дана країна, в період

її загарбання або колонізації, або в період встановлення існуючих державних кордонів, і які незалежно від їх правового становища, зберігають власні соціальні, економічні, культурні та політичні інститути. Для віднесення до **К.н.** необхідно виражене бажання самих народів мати статус *корінних*. *(В. Семко)*

Корпоративізм (пізн.-лат. *corporatio* – об'єднання, співтовариство) – система прийняття рішень, де публічна політика виробляється взаємодією між вищими державними елітами і могутніми корпоративними організаціями. **К.** виходить із самореалізації людини в соціальних інститутах (сім'я, церковна громада, мікрорайон, волонтерська організація, професійне співтовариство) на засадах координації дій, поваги до інтересів інших, готовності виявити поступливість. У сучасній політичній науці **К**. також трактується як один із типів системної організації груп інтересів. **К.** як демокрократична система груп інтересів є протиставлена «плюралістичній» і «керованій» системам. *(Н. Гапон)*

Корпоративне громадянство – стратегія бізнесу щодо взаємодії зі суспільством із метою забезпечення ефективного та сталого розвитку, формування власної репутації як відповідального «громадянина», повноправного учасника такого розвитку. Бізнес розглядається як ключовий учасник не лише ринкових, а й інших суспільних відносин. У політичному контексті **К.г**. означає соціально відповідальну й етично мотивовану поведінку корпорації на напрямах, що містяться за межами досягнення суто економічних результатів. Корпорації, котрі використовують цю концепцію, інтегруються в громадянське суспільство, залучаються до системної взаємодії з іншими соціальними і політичними інститутами. *(В. Варинський)*

Корпоративно-олігархічні анклави (лат. *inclavare* – закривати на ключ) – місце концентрації кланових олігархічних груп різного рівня, члени яких є доларовими мільярдерами та мультимільйонерами. Олігархічні відносини панують у сфері здійснення державної влади, їм притаманна непрозорість, клановість і своєрідна феодальна корпоратизованість (групова замкненість, відокремленість). Стосуються **К.-о.а.** невеликої групи людей, які реально впливають на державну владу та чиновників, котрі цю державу обслуговують. Небезпека діяльності таких груп втому, що вони хочуть вибудувати вертикаль, взяти під контроль всі регіони, виступають проти будь-якої децентралізації, плюралізму та багатоманітності. *(В. Марчук, Н. Голуб'як)*

Космополітизація – процес політичного зближення національних спільнот, що характеризується певною культурною уніфікацією та формуванням світогляду «громадянина світу» в умовах глобалізації. Термін «*космополітизм*» зазнав в історії певних перипетій: від ідеологічного кліше, яке було спрямоване на виправдання гноблення залежних націй, до визнання його певного позитивного змісту в умовах глобалізації, коли створюються умови для ненасильницького взаємозбагачення культур, які контактують між собою. *(І. Загрійчук)*

Країна-агресор – країна (група країн), що першою застосовує збройну силу проти іншої держави, здійснюючи тим самим агресію. **К.-а.**: оголошує війну іншій державі; зайшла з озброєними силами на території іншої держави, навіть без оголошення війни; бомбардує наземні об'єкти іншої країни за допомогою сухопутних сил, з повітря або моря; застосовує морську блокаду узбережжя або портів іншої держави; надає підтримку озброєним групам, які були організовані на території країни і роблять напади на територію іншої держави. 27.01.2015 р. український парламент визнав Російську Федерацію **К.-а.** Це дозволило звернутися до парламентів інших країн, міжнародних організацій за аналогічним визнанням із метою посилення політичного, економічного та дипломатичного тиск на Російську Федерацію. *(В. Піча)*

Країна-провідник – держава, що виступає посередником у відносинах інтеграції або розширенні співробітництва поміж певною міжнародною організацією та окремою країною. Метою посередницької діяльності **К.-п.** може бути як набуття повноцінного членства, так і якісне розширення співробітництва між вказаними суб'єктами в енергетичній, митній, освітній, правоохоронній, торгівельній, фінансовій та ін. сферах. Прикладами **К.-п.** є Литва та Польща у контексті євроінтеграції України, у т. ч., прямування до членства України в ЄС. *(К. Пальшков)*

Краудсорсинг (англ. *crowdsourcing; crowd* – натовп + *sourcing* – використання ресурсів) – спільна інтелектуальна робота великої кількості незнайомих людей у мережевому середовищі над спільним завданням; нова веб-бізнес-модель, що адаптує творчі рішення мережі різнопланових осіб. **К.** – це Інтернет-процес для підключення Інтернет-спільнот до розробки продукту або вирішення задачі. У вузькому розумінні – це політичний **К**. – процес широкої співпраці з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для вирішення актуальних соціально-політичних проблем; складова системи реалізації політичних рішень. Політичний **К.** є складовою е-врядування. *(Н. Ржевська)*

Краудфандинг (англ. *crowdfunding*) – практика фінансування проекту чи підприємства завдяки збору грошових внесків від великої кількості людей через Інтернет. В основі **К**. – невеликі внески від багатьох. Кампанії та трансакції здійснюються через платформи для **К.** часто у поєднанні зі соціальними мережами. Платформи **К.** забезпечують реалізацію усіх аспектів кампанії: створення публічного інтерфейсу, відслідковування проекту та кампанії, механізму оплати та виплати зібраних коштів. Залежно від проекту можна вносити пожертвування, інвестувати чи вносити передоплату за продукт (послугу). Першою по-справжньому краудфандинговою платформою в Україні є «Спільнокошт». (*Н. Карпчук)*

Креативний клас (англ. *creative class*) – впливова соціальна група в постіндустріальному суспільстві, зміст діяльності якої полягає у творчості, гене-

руванні нових, продуктивних ідей чи нешаблонних рішень, необхідних для економічного зростання та суспільного розвитку. Термін запропонований американським ученим Р. Флоридою в середині 2000-х рр. Відмінність між **К.к.** та іншими класами полягає у суті роботи, що забезпечує засобами до існування: робітничому та обслуговуючому класам платять за виконання рутинної, планової роботи, тоді як **К.к.** проектує і створює нове. **К.к.** складається з інтелектуалів, що працюють у науковій, технічній, освітній, мистецькій сферах, індустрії розваг, управлінні бізнесом, праві, охороні здоров'я і под., чия економічна функція полягає у створенні нових ідей, технологій і креативного змісту. *(М. Фоломєєв)*

Криза довіри до влади (грец. *χρίσιζ* – поворотний пункт) – стрімке загострення взаємообумовленого зв'язку двох або більше рівноправних суб'єктів, який характеризується не відповідністю цілей діяльності об'єкта і суб'єкта політики, відсутністю можливостей або намірів суб'єкта задовольнити потреби об'єкта. **К.д.** часто є наслідком кризи держави – звуження сфери своєї діяльності до проведення інтересів політичної верхівки і нездатність виконувати публічні функції зі створення умов для реалізації громадянами своїх прав і свобод. **К.д.** виявляється у двох полярних формах: підвищенні активної критики влади (мітинги, страйки, демарші, революції і под.) та відсутності політичної реакції (абсентеїзм, аполітичність, ігнорування виборчого процесу і под.). *(Г. Щедрова)*

Криза ідентичності (грец. *χρίσιζ* – поворотний пункт) – втрата індивідом віри у свою соціальну роль, приналежність до певної суспільної групи, проявом чого є втрата передбаченої поведінки індивідів або інститутів, яких торкнулась **К.і.** Для **К.і.** характерні відчуття дезорієнтації, застарілість цінностей, які раніше скеровували дії, девіантна поведінка, пасивність, або навпаки гарячкова активність задля заповнення моральних нормативних лакун. Причиною, що викликає **К.і.**, є нездатність вписати дії, необхідні для задоволення нових потреб, у звичну систему цінностей. Водночас, як і будь-яка кризова ситуація, **К.і.** є процесом розвитку певної системи, яка переживає зміну одного етапу іншим, розчищаючи дорогу новим символам, традиціям, цінностям, моральним нормам, правилам політичної гри. *(Ю. Герман)*

Криза легітимності (грец. *χρίσιζ* – поворотний пункт; лат. *legitimus* – законний) – ситуація втрати органами державної влади чи політичним режимом у цілому підтримки суспільства, за якої піддається сумніву правомірність існуючого соціального порядку, процесу прийняття політичних та управлінських рішень. Характерними проявами **К.л.** є відсутність згоди у суспільстві, оцінка рішень влади як неадекватних уявленням суспільства про справедливість та законність, відкрите висловлення недовіри до правлячої еліти та державних інститутів, політичний протест населення. Основною причиною **К.л.** є обмеження доступу для активних соціальних груп до сфери прийняття політичних рішень. *(Ю. Герман)*

Криза політичної участі (грец. *χρίσιζ* – поворотний пункт) – ситуація загострення конкуренції між активними соціальними групами у боротьбі за доступ до процесу прийняття політичних рішень. **К.п.у.** спричиняється збільшенням кількості груп інтересів, які, переслідуючи власні специфічні пріоритети, прагнуть долучитися до владних інститутів і ресурсів. В основі **К.п.у.** також можуть знаходитися штучні перепони, створювані політичними елітами, для політичної діяльності соціальних груп, з метою відсторонення громадян від включення у політичне життя держави. Загострення **К.п.у.** відбувається за умов стійкого небажання представників політичної еліти надавати та забезпечувати реальні механізми та способи включення у політичне життя нових соціальних груп. *(Ю. Герман)*

«Круглий стіл» – 1) форма публічного обговорення або висвітлення тих чи інших питань, яка характеризується певним порядком, черговістю висловів учасників (вони сидять за столом, що має умовно круглу форму), а також рівними правами всіх учасників зборів, наради. **«К.с.»** використовується зазвичай в умовах політичного плюралізму для пошуку політичних, ненасильницьких форм і способів розв'язання гострих суспільних проблем; практикується між однорідними політичними організаціями (наприклад, різними партіями), між різнорідними суспільними інститутами (наприклад, виконавчими органами влади, партіями, професійними союзами та ін.); 2) закрите товариство обраних, що приймає в кулуарах важливі рішення. *(М. Требін)*

Культура війни – штучна конструкція, яка передбачає трансформацію війни як соціокультурного феномену цивілізації в напрямку від «культури насилля» до «культури ненасилля». Інституціалізація поняття **К.в**. відбулася в середині 90-х рр. XX ст., коли даний термін з'явився у документах ООН. **К.в**. – історичне, динамічне, багатомірне та багатоаспектне поняття. **К.в.** передбачає аналіз світоглядних проблем війни, питання справедливості та несправедливості ведення воєнних дій, застосування міжнародного гуманітарного права в різних ситуаціях, визначення цінності людського життя, використання різних видів зброї. Завданням сучасного людства є відхід від **К.в**. як на індивідуальному, так і на національному, глобальному рівнях, переорієнтація на цінності ненасилля, толерантності та миру. *(Г. Мелеганич)*

Культура миру – сукупність ціннісних установок, спрямованих на формування основ стабільного миру. Визначення **К.м.**, ухвалене на XVIII пленарній сесії ЮНЕСКО (1995) та в декларації ГА ООН № 53/243 (1999), містило наступні положення: це культура співіснування, що опирається на принципи свободи, справедливості, демократії, толерантності і солідарності; культура, яка відкидає насильство, прагне до запобігання конфліктам коло їх витоків, та до розв'язання проблем шляхом діалогу і переговорів; культура, що гарантує всім повноту прав і можливість участі у збалансованому розвитку суспільств. *(М. Ґеник)*

Культура політична – типова, інтегральна характеристика соціальних суб'єктів та інститутів, суспільства в цілому, що фіксує рівень розвитку їх політичної свідомості, політичної діяльності та поведінки. **К.п**. значною мірою обумовлює ступінь цивілізованості політичного життя суспільства. Вищим щабелем **К.п.** є громадянська культура, яка передбачає, що суб'єкти політичного процесу в своїй діяльності керуються насамперед інтересами всього суспільства, підпорядковують їм свої приватні, корпоративні цілі, намагаються дотримання громадянського консенсусу. Основними складовими **К.п.** є рівень політичної свідомості, політичної діяльності та поведінки соціальних суб'єктів. *(В. Кривошеїн)*

Кумулятивне голосування (**кумулятивний вотум**) (лат. *cumulatio* – накопичення) – метод голосування, який забезпечує обрання кількох депутатів (переможцем також вважається особа, яка не отримала абсолютної або відносної більшості голосів), сприяє забезпеченню пропорційності між поданими голосами й кількістю мандатів, що розподіляються. Кожний виборець у багатомандатному виборчому окрузі має стільки голосів, скільки треба обрати кандидатів, і розподіляє голоси між ними як завгодно: може віддати кільком кандидатам (у т. ч. і з різних списків) по одному голосу; може одному з кандидатів віддати всі голоси (акумулює в нього голоси); може не підтримати жодного з кандидатів, залишивши бюлетень незаповненим. Застосовується на виборах до палати представників у штаті Іллінойс (США), до органів місцевого самоврядування Баварії та східних земель (на території колишньої НДР). *(Б. Дем'яненко)*

Курс політичний (лат. *cursus* – рух, швидко рухатися) – відносно тривале спрямування діяльності держави, політичних партій, рухів, у ході якої досягається (не досягається) вирішення певних задач; системні дії влади, спрямовані на досягнення внутрішніх та зовнішніх цілей. Елементами **К.п.** є державний устрій, політична тактика й економічна політика. **П.к.** відображає мету окремого державного політика або суспільства в цілому, спільноти, яка реалізує свою владу, досягнення політичних цілей, шляхом їх сприйняття і визнання міжнародною спільнотою. **К.п.** закріплюється й аргументується у програмних документах, деклараціях, законах, де формулюються його цілі, тактичні та стратегічні задачі. *(Г. Щедрова)*

Л

Лаїцизм (фр. *lai'que* – нерелігійність) – рух за секуляризацію, коли релігійні думки, догми, інститути й практики втрачають соціальне значення. **Л.** можна назвати радикальною світською ідеологією. Основна вимога – усунення впливу релігії на різні сфери суспільного життя. Поняття **Л.** близьке до поняття «секуляризація», проте воно має національну специфіку. **Л.** найпоширеніший у Франції, а також інших франкомовних державах і регіонах (Бельгії, Швейцарії, Канаді), де принципи **Л.** часто наводяться з метою обґрунтування заборони на використання будь-яких яскраво виражених релігійних символів у різних установах (напр., демонстрація християнських хрестів, носіння хіджабу або паранджі мусульманами в громадських місцях). *(С. Денисюк)*

Ландшафт політичний – просторово організована система, яка включає в себе феномени політичного життя, природні умови, територіальність (протяжність та площа). Поняття **«Л.п.»** використовують у політичному аналізі, як один із напрямів дослідження політичного простору, спрямований на виявлення його структури (морфології). Підходи до морфології політичного простору розробляються особливою політологічною дисципліною – політичним ландшафтознавством. Поняття **«Л.п.»** допомагає зв'язати політичний процес із оточуючим середовищем, в якому він відбувається. *(Н. Ржевська)*

Латентний конфлікт – протистояння між двома та більше учасниками, яке знаходиться у прихованому стані, тобто може не усвідомлюватися чітко обома сторонами. У **Л.к**. спроба нейтралізувати противника, завдати йому шкоди чи відсторонити його вібувається в прихованій або завуальованій формі. На цій стадії вже є всі елементи конфлікту, за винятком зовнішніх дій. **Л.к.** характеризується напруженістю відносин, загостренням суперечностей. **Л.к**. виникає при наявності об'єктивних обставин та за умови настання суб'єктивних умов переростає у власне конфлікт. В залежності від характерів учасників **Л.к.** може тривати невизначено довго. *(Г. Мелеганич)*

Легітимаційна політика – сукупність методів, способів і технологій впливу на процеси суспільного визнання в інтересах пануючих чи опозиційних сил через зв'язування колективних та індивідуальних смислів, структурування знаків, символів, значень, образів, правил гри, комунікацій і досвіду в інтерпретаційно-мотиваційну систему сприйняття та взаємодії зі світом. **Л.п.** спрямована на забезпечення визнання (легітимності) для владарюючих суб'єктів чи тих, хто претендує на владарювання, з боку держателів соціальних, організаційних, фінансових, символічних та інших ресурсів, які можуть бути конвертовані у владний потенціал. *(О. Висоцький)*

Лексика політична – відкрита система вербальних структур, яка слугує для вираження понять, що відображають сферу суспільно-політичних відносин, і впливає на політичну свідомість і політичну поведінку індивідів. **Л.п.**

втілюється у суспільно-політичних матеріалах, різних за стилістикою та жанром: 1) для *документально-ділових* (напр., нормативно-правові акти) матеріалів характерні мовні кліше, спеціальна термінологія; 2) для *інформаційно-описових* матеріалів, які пов'язані з повідомленнями про поточні події, характерно багато термінів, історичного аналізу, власних імен; 3) для *публіцистики* характерні емоційно-забарвлені елементи, образні висловлювання, цитати та под. *(О. Шурко)*

Летальна зброя – оборонна зброя, яка включає в собі протитанкові ракети, розвідувальні безпілотні апарати, броньові машини, радари, які визначають місце розташування ворожих ракетних та артилерійських установок, а також засоби комунікації, які не дозволяють спецслужбам перехоплювати переговори. У зв'язку з відкритою військовою агресією Росії проти України постачання такої зброї в Україну із США та деяких країн НАТО (Польщі, кран Балтії, Канади і Великої Британії) значно б зміцнило оборонний потенціал України. *(В. Піча)*

Лібертаріанський патерналізм (фр. *libertaire* – анархіст, лат. *paternus* – батьківський) – стратегія державної політики, покликана, не обмежуючи свободу дії, здійснювати позитивне коригування архітектури вибору громадян в умовах прийняття ними важливих у далекоглядній перспективі рішень та допомагати долати пастки нераціонального вибору зумовлені недооцінкою майбутнього, схильністю до збереження статус-кво, переоцінкою перспективи втрат й ефектом фреймінгу. Категорію **Л.п.** було введено до наукового обігу американськими дослідниками Р. Талером і К. Санстейном у праці «Підштовхування: як покращити наші рішення щодо здоров'я, благополуччя і щастя» (2008). *Див.: Фрейми; Фреймінг. (П. Долганов)*

Лібертарний комунітаризм (лібертарний комунізм, лібертарний соціалізм, лібертарні ліві) – концепція в сучасному неомарксизмі та постмарксизмі, присвячена опору авторитарному примусу і соціальній ієрархії, зокрема, інститутам капіталізму і держави, виступаючи за скасування приватної власності на засоби виробництва і скасування держави як непотрібного та шкідливого інституту. Характеризується антикапіталізмом, антинеолібералізмом, антиавторитаризмом, антиетатизмом, підтримує революційні дії і не заперечує за певних обставин і суспільних потреб антипарламентаризм. Мета **Л.к**. – поєднання управління та самоуправління, відповідальності і співвідповідальності, праці і засобів виробництва, подолання відносин панування і підкорення, відносин експлуатації та відчуження людини на максимально широких рівнях суспільного життя. Лібертарна комунітарна модель ґрунтується на відносинах суспільного самоуправління як заперечення всіх форм ієрархії, підтримує різні форми низової самоорганізації, включаючи ради різного типу і форм, незалежні профспілки і синдикати, добровільні асоціації, комуни, кооперативи, розробляючи і впроваджуючи механізми прямої демократії та демократії участі. *(В. Зінченко)*

Лідер національний (англ. *national* +лат. *leader* – керівник; той, хто попереду) – будь-який, незалежно від рангу, суспільно-політичний діяч, що здатний консолідувати й активно впливати на дії народу у межах держави для реалізації поставлених цілей. **Л.н.** здатний діяти й примати рішення, представляючи колективні національні інтереси. **Л.н.** завжди характеризується вмінням зрозуміти, локалізувати, припинити, ліквідувати соціальний конфлікт. **Л.н.** повсякчас бере на себе відповідальність за націю. *(Т. Новаченко)*

Лімітроф (лат. *limitrophus* – прикордонний) – категорія геополітики, що застосовується для означення прикордонної держави, геополітичний простір якої зазнає домінуючого впливу і контролю з боку могутнішого геополітичного актора (держави, альянсу держав, недержавних акторів). Сучасне позиціонування **Л.** відбувається в контексті з'ясування геополітичної, геоекономічної і геокультурної динаміки світу, модель якої вибудовується як вертикаль взаємодій від надпотужних суб'єктів геополітики («геополітичні тьютори») до периферійних малих д-в із найнижчим геополітичним статусом. Політична орієнтація **Л.** визначається державою, під патронатом якої він знаходиться. **Л.** не є самостійним суб'єктом геополітики, він радше є об'єктом геополітичних маніпуляцій великих держав та інших акторів міжнародних відносин. *(Н. Лепська)*

Лімологія (грец. *limes* – межа, кордон, границя і *logos* – слово, думка, поняття, вчення) – галузь науки, яка вивчає межі, рубежі, кордони й границі, прикордонні території, пограничні інститути, функції, процеси і под. **Л.** складається з кількох галузевих дисциплін, серед яких найбільший розвиток отримала *географічна лімологія*, яка вивчає географічні (природні й суспільні) межі, рубежі та кордони. **Л.** найчастіше розглядається як розділ політичної географії, хоча можливе вивчення прикордонної проблематики з економічного, соціального та інших поглядів. Найрозвинутішим напрямом лімологічних досліджень у рамках політичної географії є *політична лімологія* або *кордонознавство* – наука про політичні межі й державні кордони, процеси їхнього визначення та встановлення. (*В. Лажнік)*

Ліфт соціальний – поняття, що пов'язане з переміщенням людей у суспільстві. **Л.с.** (іншими словами, *вертикальна* соціальна мобільність) є соціальним підйомом людини у суспільстві, чому сприяють такі соціальні інститути, як армія, церква, заклади освіти. В Україні донедавна **Л.с.** були виродженими: кумівство замінило конкуренцію, а гроші – інтелект і досвід. Тому **Л.с.** піднімав не тих, хто вигравав конкуренцію інтелектом, а тих, хто мав зв'язки та платив гроші. Вироджена суть українського **Л.с.** призвела до того, що інтелект та професійність часто вважатися непотрібними. До великих соціальних переміщень ведуть революції, війни, наприклад, псевдореспубліки ДНР і ЛНР стали **Л.с.**, який підніс вгору декласовані прошарки: хто був ніким, взявши у руки зброю, став усім. *(О. Шурко)*

Лобізм політичний (англ. *lobby* – кулуари) – сукупність форм і методів артикуляції (представництва) політичних, економічних та інших інтересів суспільних агентів (формальних і неформальних груп інтересів), що відображує модальність (спрямованість) взаємин між групами інтересів і владними структурами та має системний характер. **Л.п.** значною мірою сприяє формуванню стійкого «балансу сил» у суспільстві, який створюють групи інтересів, сприяє досягненню політичного консенсусу в суспільстві. Сучасний **Л.п.** визначається як процес агрегування інтересів та організованого впливу на прийняття рішень структурами законодавчої і виконавчої влади за допомогою спеціально призначених для цього професійних груп – «посередників» (лобістів). *Див.: GR-спеціаліст (лобіст) (І. Ковальська-Павелко)*

Логроллінг (англ. *logrolling* – перекочування колоди) – процес взаємовигідного обміну підтримкою між політиками, зацікавленими у вирішенні питань, що представляють інтерес для кожного з них. Найчастіше **Л.** застосовується під час законодавчої діяльності, коли депутат парламенту (або іншого представницького органу) прагне отримати необхідну підтримку важливого для нього питання або законопроекту з боку інших депутатів в обмін на свій голос на користь проектів своїх колег. Практика **Л.** походить із політичного процесу в США, де згодом набула найбільшого розвитку і поширення. **Л.** є важливою частиною демократичного прийняття рішень, однак за певних умов він може перетворитись на відверту торгівлю голосами або благами, що призводить до розквіту політичної корупції, переважанню окремих інтересів над загальними. *(О. Рудік)*

Локальна війна (лат. *localis* – місцевий) – воєнні (бойові) дії між двома і більше державами з використанням порівняно нечисленних збройних сил при слабкій насиченості їх озброєннями та військовою технікою. **Л.в.** обмежені невеликим географічним регіоном, що, як правило, знаходиться на території однієї з протиборчих сторін. **Л.в.** можуть бути різної тривалості, вестися з рішучими або обмеженими цілями. Їхні масштаб, напруженість і інтенсивність вирішальною мірою залежать від прямої чи непрямої участі великих держав. Нерідко при цьому випробовуються новітні системи зброї та техніки. Іноді як синоніми вживаються поняття «обмежена війна», «мала війна» і «конфлікт низької інтенсивності». *(М. Требін)*

Лояльність політична (фр., англ. *loyal* – відданий) – прихильність політичного суб'єкта цілям, нормам і цінностям, виголошуваним владою, політичними інститутами та ідеологіями**. Л.п.** є відображенням особливостей відносин у системі «громадянин – влада», що суб'єктивно втілюються у довірі до влади, у підтримці її програмних цілей і практичних кроків, в усвідомленні їх відповідності власним потребам та очікуванням, у готовності толерантно поставитись до непопулярних дій влади. У **Л.п.** відбивається своєрідна угода між державою і населенням щодо підтримки існуючого соціально-політичного ладу і тому **Л.п.** виступає одним із витоків і ознак легітимності влади. *(В. Ханстантинов)*

«Луганська народна республіка» (**ЛНР**) – воєнізоване сепаратистське угруповання, що діє на частині території Луганської області, завдяки збройній допомозі Російської Федерації. Кваліфікується Генеральною прокуратурою України як терористична організація. Характеризується великою кількістю озброєних загонів, без чіткої системи підпорядкування, які систематично викрадають людей і транспортні засоби, скоюють інші протиправні дії. 12.05.2014 р. на підставі проведеного 11.05.2014 р. псевдореферендуму про суверенітет **ЛНР**, було проголошено незалежність. 18.05.2014 р. на засіданні «Верховної Ради ЛНР», затверджено Конституцію **ЛНР** як тимчасовий закон самопроголошеної республіки. 27.01.2015 р. Верховна Рада України прийняла урядовий законопроект про визнання **ЛНР** терористичною організацією. *Див.: «Донецька народна республіка»; Псевдореферендум. (І. Вдовичин)*

М

Мажоритарна виборча система – найдавніша система визначення результатів виборів, завдяки якій депутатські мандати отримують кандидати, які отримали встановлену законом більшість голосів, а всі інші кандидати вважаються необраними. Виборчі округи переважно одномандатні. Різновиди **М.в.с.**: абсолютної більшості, відносної більшості, кваліфікованої більшості. **М.в.с.** сприяє формуванню дво- чи трипартійних систем. **М.в.с.** може вдало застосовуватися у суспільствах із вже сформованою політичною системою. **М.в.с.** є менш придатною для застосування у нестабільних фрагментованих суспільствах. *Див.: Система виборча. (О. Вагіна)*

Майдан – поле, поле битви, площа; урбанонім – площа, широка частина вулиці; головна площа Києва та інших населених пунктів України, де проходять народні віче, зібрання, народні акції протесту. Назву **«М.»** отримав масовий народний рух в Україні, спрямований проти свавілля влади та за громадський контроль над діями влади. В грудні 2000 р. друзями Г. Гонгадзе створено сайт **«М.».** Навички комунікації, координації та самоорганізації, напрацьовані тоді, були використані під час Помаранчевої революції 2004–2005 рр. – *Першого* (*Помаранчевого)* **М.** *Другий* **М.** (Євромайдан), розпочався 21.11.2013 р. як реакція на урядове рішення про призупинення євроінтеграційного процесу. Ухвалення ВР України 16.01.2014 р. «диктаторських законів» стало поштовхом до переходу протистояння з мирного в збройне. Мобільним підрозділом Євромайдану став *Автомайдан*. На противагу **М.** прокотилася хвиля *Антимайдану* – мітинги на підтримку курсу владних Партії регіонів та Комуністичної партії України. Між *Першим* і *Другим* **М.** відбулося кілька менших за масштабом виступів, спрямованих на розв'язання локальних проблем: *Податковий* **М.** (2010), *Чорнобильський* **М.** (2011), *Мовний* **М.** (2012). *Див: Автомайдан; Антимайдан; «Диктаторські закони»; Майданівець; Помаранчева революція; Революція гідності; Тітушки. (О. Сморжевська)*

Макдональдизація – перетворення функціональних принципів, на яких ґрунтується ресторанний бізнес мережі «Макдональдс», у базисні принципи раціональної організації сучасного соціального життя. **М.** – це, фактично, сучасна соціальна інженерія максимізації формальної раціональності в усіх сферах суспільної дійсності. Трендовими ознаками **М.** є: ефективність, передбачуваність, прорахованість і жорсткий контроль. Попри певні переваги **М.** у підсумку призводить до ірраціональності (приклад Рітцера – Голокост), до протилежних результатів і, що найголовніше, – до дегуманізації людської праці, рабства величезної кількості людей, включених у нові макдональдизовані практики споживання *(Н. Лепська)*

Мала (оксамитова) революція – масовий ненасильницький суспільний виступ у Чехословаччині в листопаді-грудні 1989 р.; була зумовлена протестом суспільства проти комуністичного режиму, прагненням до розвитку в країні демократії та ринкової економіки. Переважно мирні («ніжні») революції у країнах Центрально-Східної Європи (Чехословаччина, Польща, Румунія, Угорщина) відбулися наприкінці 1980-х рр. і мали своїм наслідком повалення комуністичних режимів, крах світової системи соціалізму, здійснення демократичних і ринкових перетворень. Прикладом **О.р**. в Україні стали події 24.08–01.12.1991 р. і Помаранчева революція 2004 р. *(С. Троян)*

Малорозвинуті країни (англ. *underdeveloped countries*) – значна група країн сучасного світу, більша частина яких має низькі стандарти демократичних урядів, слабку ринкову економіку, нерозвиненість соціальних програм і гарантій прав людини для своїх громадян. Ознаки **М.к.**: історичний досвід, пов'язаний із колоніальним/ напівколоніальним минулим; застарілі засоби виробництва; низький рівень ВВП на душу населення; традиційний тип економіки; політична нестабільність; залежність від економічно-розвинених країн світу; відсутність/нерозвиненість політичної ідеології; специфічна соціальна структура суспільства (напр., поділ на касти в Індії); переважно особистісний тип соціальних відносин; високий рівень корупції в управлінському апараті; недієва судова система; низький рівень політичної свідомості та політичної освіченості; несформоване громадянське суспільство; соціальна напруга. *(А. Іовчева)*

Мальтузіанство – теорія англійського економіста і священика Т. Мальтуса (1766-1834), що пояснює добробут населення передусім природними законами народонаселення. У праці «Есе про принципи народонаселення» (1798) він обґрунтував тенденцію зростання народонаселення в геометричній прогресії, а засоби для існування – в арифметичній. Тому темпи зростання кількості населення значно випереджають темпи збільшення виробництва («мальтузіанська пастка») і є причиною абсолютного перенаселення, що спричиняє голод, злидні, страждання. Механізмом вирівнювання цього процесу **М**. визначає природні чинники – нестачу харчів, голод, зубожіння, епідемії, природні катаклізми, війни та нерозважливий спосіб життя людей. Відповідно – подальше зубожіння зменшить кількість злидарів. Ідеї **М.** здобули чимало прихильників (і критиків) й трансформувались в теорію, яка акцентує на необхідності регулювання кількості населення поряд ще й штучними механізмами контролю й обмеження народжуваності («*неомальтузіанство).* Представники Римського клубу доповнили положення **М.** і неомальтузіанства чинниками згубного впливу науково-технічного прогресу (теорія екологізму). *(Л. Угрин)*

Мандат (лат. *mandatum* – доручення) – 1) повноваження, доручення, наказ; 2) документ, що стверджує повноваження особи партії чи організації представляти та захищати інтереси групи, спільноти, суспільства, приймати від їх імені рішення, які надаються внаслідок голосування за них. **М.** пов'язаний із делегуванням і представництвом інтересів, визначає форму відповідальності

й контролю за діяльністю носія **М.** У сучасній політичній практиці розрізняють два основних види представницького **М.** – *імперативний* та *вільний*; 3) у міжнародному праві – документ, що засвідчував установлений Лігою Націй після Першої світової війни особливий вид опіки над колишніми німецькими колоніями й окремими володіннями Османської імперії та їх залежності від країн-переможниць, які не мали повної влади над колоніями, а лише могли здійснювати опіку та сприяти розвитку країн, про що повинні були звітуватися щороку. *(Л. Угрин)*

Маргінал політичний (лат. *margo* – межа) – соціальний об'єкт (індивід, партія, соціальна група), який перебуває в широкому спектрі системи соціокультурного «пограниччя» (аномія, девіація, люмпенізація та ін.) й не відповідає суспільно-політичним нормам, відтак не може політично суб'єктифікуватися. Поняття **«М.п.»** та «центральна влада» становлять бінарну опозицію. **М.п.** є результуючим дії соціально-політичної ексклюзії, яку здійснює влада. **М.п.** виявляє себе у попранні норм політики, зокрема політичної культури та поведінки. **М.п.** ігнорує легітимні правила й легальні способи політичної боротьби. *Див.: Маргіналізація політична. (Н. Гапон)*

Маргіналізація політична (лат. *margo* – край, межа, кордон) – процес розриву, втрати об'єктивної приналежності до певної соціально-політичної спільноти без подальшого входження в іншу або без повної адаптації в новій спільноті. **М.п.** також розглядають як тотальну дезадаптованість, несприйняття людьми нових політичних цінностей, а отже й певну аполітичність, засновану на граничному емоційно-психологічному стані особистості, що супроводжується зниженням соціально-політичного статусу та економічним спадом. У зв'язку з воєнно-політичною ситуацією в Донбасі більшість населення зазнала процесу маргіналізації, тобто виступила проти подій на Сході України, й не могла адаптуватися в тяжких соціально-економічних умовах при переїзді в інший регіон або в своєму регіоні *(Л. Літвін)*

Маріонетка політична (фр. *marionnette*, італ. *marionetta* – керована лялька) – термін-метафора, яким на політичному сленгу, у політичній публіцистиці характеризують несамостійних політичних діячів, лідерів, сил, а також режими, уряди та держави, що є слухняним знаряддям у чужих руках. Термін використовується в інформаційних війнах для дискредитації політичних супротивників. Специфічними для українського політичного дискурсу є метафори, що ґрунтуються на переосмисленні театрального лексикону. Владу періоду президенства В. Януковича називали «маріонеткою Кремля», маючи на увазі про її ігнорування українськими національними інтересами. Після Революції гідності в Україні цей термін активно використовує російська пропаганда для дискредитації нового постреволюційного керівництва, вважаючи «київську хунту» **М.п.** Заходу. *(О. Романюк)*

Маріонеткова країна (держава) – країна (держава), яка керована ззовні, неспроможна проводити власну зовнішню політику й підтримується іншими державами. Основні тлумачення терміну: 1) залежна країна чи суверенна держава, існування якої залежить повністю від іншої держави й зовнішня політика котрої повністю співпадає в усіх ключових питаннях із позицією іноземної держави, від якої вона залежить; 2) держава, виникнення якої пов'язане з іноземною військовою інтервенцією внаслідок порушення правил суверенної правонаступності й яка підтримується зовнішніми силами, коаліціями держав або окремими державами. Класичним прикладом **М.к.(д.)** є держава Маньчжоу-Го, створена Японією на території Північно-Східного Китаю у 1932 р. *(В. Лажнік)*

Маркетинг політичний (англ. *market* – збут, ринок) – різновид політичної діяльності, система рішень, спрямованих на управління політичними взаємодіями в умовах конкуренції та змагання за контроль над ринком влади. **М.п.** ототожнює політичний процес з ринком, що функціонує на основі обміну, а раціональна діяльність суб'єктів політики визначається їх інтересами й дією загальновизнаних і правил конкуренції за умови рівноправності учасників ринку. У політичному полі існує виробництво, попит і пропозиція політичного продукту – партій, програм, особистостей лідерів, політичних позицій, ідей, обіцянок – всього, що може бути предметом обміну на голос виборця, підтримку партії, лояльність тощо. Політичні продукти «оформлені» в образах та іміджах відповідно до уявлень та інтересів споживачів (електорату) позиціонуються та просуваються застосуванням політичних технологій (реклама, PR, висвітлення у ЗМІ та ін.). Мета **М.п.** – накопичення «політичного капіталу» (депутатські мандати, політичні та державні посади, інші вигоди й преференції), який дає змогу впливати на розподіл владних і символічних ресурсів у суспільстві. *(Л. Угрин)*

Марш миру – низка мирних акцій протесту в різних містах України, Росії та світу, направлених проти військової політики президента Російської Федерації В. Путіна щодо України. Мирні акції мали форму символічної мирної ходи. Організатори **«М.м.»** підкреслювали, що ця хода як проти війни в Україні, так і проти агресивної, на їх погляд, зовнішньої політики Росії. Основні вимоги **М.м.** – вивести з території України російські війська; розслідувати факти незаконного примусу з боку влади Росії російських військовиків до участі в бойових діях на південному сході України, а також припинити торговельну та газову війни проти України. **М.м.** відбулися в багатьох містах Росії – Москві, Санкт-Петербурзі, Єкатеринбурзі, Самарі, Магадані. Також антивоєнні акції також відбулися в Києві, Берліні, Парижі, Відні, Бургасі та Вашингтоні. 18.01.2015 р. українці вийшли на **М.м**. «Я – Волноваха». *(Т. Лушагіна)*

Маски пам'яті – метафора пам'яттєвого дискурсу; основні значення: 1) певний носій-образ пам'яті, 2) прихований потаємний зміст пам'яті. Метафо-

ричний термін «маска» доволі багатогранний і включає «**М.п.**» як внутрішню і зовнішню форми, як корелят змісту й як тип-основну форму. Часовий континуум та діапазон темпоральності уможливлює розгляд «**М.п.**» та їх мінливість у фокусі подвійної перспективи – як «зсередини» (на рівні індивідуальному), так і «ззовні» (у вимірі інституційно-державному). Зміни **М.п.** відбуваються під впливом перетворень суспільства. Виникнення **М.п.** може бути: спонтанне (під впливом логіки розвитку подій та їх переосмислення); спрямоване або ж свідомо скероване, оформлене у певну форму із приблизно прогнозованими результатами; спровоковане. *(А. Киридон)*

Масова комунікація (англ. *mass communication*) – 1) процес передачі інформації групі людей одночасно за допомогою спеціальних технічних засобів – мас-медіа; 2) дисципліна, що вивчає різні засоби, за допомогою котрих окремі люди й організації передають інформацію через ЗМІ великим сегментам населення водночас. У комунікативістиці поняття «**М.к**.» трактується і як процес зв'язку, і як процес передачі інформації. Особливості цього процесу: 1) масовість аудиторії; 2) її гетерогенність; 3) використання надшвидкісних і репродуктивних засобів зв'язку; 4) швидке поширення повідомлень; 5) порівняно невелика споживча вартість інформації. (*А. Митко)*

Масове суспільство (лат. *massa* – шматок, брила) – тип суспільства, сформованого під впливом модернізації та її наслідків – зростання централізації влади, бюрократизації суспільного життя, розширення політичної участі мас, втрата впливу або руйнування автономних соціальних організацій (сім'ї, церкви, асоціацій), розрив усталених соціальних зв'язків і маргіналізація населення, нівелювання особистості. Ці процеси сформували соціальну основу **М.с.** – «масову людину», «людину натовпу», яка втратила індивідуальність і перетворилась на атомізовану частинку стихійної маси, об'єкт маніпулювання авторитарних лідерів. Відчуження від влади, стандартизація та рутинізація суспільних відносин зумовили девіантні форми політичної поведінки мас. Класична традиція (Е. Берк, Ф. Ніцше) трактувала **М.с.** патологією суспільного розвитку і передумовою тоталітаризму, або ототожнювала з ним (Х. Арендт, У. Корнхаузер). Постмодерна інтерпретація **М.с.** нейтральніша й акцентує на його нових ознаках – масовому споживанні та культурі, індивідуалізації (З. Бауман), інформатизації, більшій мобільності та відкритості. *(Л. Угрин)*

Медіа-активізм (англ. *media* – засоби, способи; лат. *activus* – практичний, діяльний, дієвий) – форма громадянсько-політичної діяльності, що спрямована на досягнення суспільної реакції шляхом створення альтернативних джерел формування новин. Також використовують терміни «громадянська журналістика», «блоггінг» та ін. Передумовою виникнення феномена **М-а.** став розвиток споживчої електроніки, її еволюція та популяризація. Форми вияву **М-а.** можуть бути різними – ведення блогів, трансляція стрімів, створення онлайн-петицій, проведення відео- та аудіо-розслідувань і под. **М-а.** дав початок новим суспільним рухам, таким як «кліктивізм» (висловлення власної думки одним кліком у мережі Інтернет), «Твіттер-революція», «революція у соціальних мережах». користувачів. *Див.: Блогер; Блогерна революція; Блогосфера політики (політична блогосфера); Диванна сотня; Кліктивізм; Твітерна революція; Стрімер; Стрім-трансляція. (К. Ірха)*

Медіавійна (медіапротистояння) – явище формування негативного ставлення у аудиторії мас-медіа до ворога (суб'єкта міжнародних відносин, або учасника політичного процесу всередині країни). Цьому процесу сприяє техніка навішування ярликів, напр., коли протилежну сторону протистояння називають «фашистами», «бендерівцями», «хунтою», а також обман. Причинами **М**. часто є невирішеність внутрішньодержавних проблем і бажання об'єднати населення країни проти зовнішнього ворога, тим самим відволікаючи увагу від внутрішніх проблем. У відповідь на дії медіа-агресора сторона, що потерпає від **М.**, як правило, у відповідь, спростовує його точку зору, у такому разі говоримо про *медіапротистояння*. **М**. впливає на ментальність та поведінку людей, стимулює радикальні настрої у суспільстві. *Див.: Інформаційний тероризм; Інформаційно-психологічна війна; Кисельовщина. (В. Луць)*

Медіадемократія (англ. *mass media* – ЗМІ) – політичний режим в інформаційних суспільствах, різновид (або характерна особливість) сучасної демократії, де *значну* (а на думку окремих дослідників – *визначну*) роль у формуванні та здійсненні політики відіграють ЗМІ. Вони (ЗМІ), зазвичай, є посередниками між владою та різними групами в суспільстві, своєрідним «ланцюговим псом демократії» за умови існування в конкурентному середовищі, або ключовим інструментом політичної пропаганди, за умови існування в абсолютно чи умовно монополізованому середовищі. ЗМІ, як відомо, є одним з архітекторів сучасної публічної сфери, зокрема публічної політики, інструментом формування або, навіть, створення порядку денного в політичному просторі. Вони створюють фрейм подій, тобто т. зв. когнітивну рамку у трактуванні подій, за межі якої аудиторія, зазвичай, не виходить. *Див.: Медіапростір; Нетократія; Український медійний простір; Фрейми. (М. Фоломєєв)*

Медіапростір (англ. *media space)* – 1) відкрита система відносин виробників і споживачів масової інформації, яка завжди набуває форми тих соціальних і політичних структур, у рамках яких функціонує (соц.); 2) особлива форма психологічної реальності, що впливає на особистість, унаслідок чого відбувається процес зміни різних аспектів поведінки, мислення, емоційного стану та сприйняття людини після контакту з джерелом інформації (психол.); 3) відкрита інформаційна система, яка створюється взаємозумовленою цілісністю відносин виробників і споживачів масової інформації, що передається через засоби масової комунікації (журн.). Теорія **М.** розроблена Р. Штультсом у 1986 р. Першочергове завдання **М.** – це продукування та формування громадської думки, спосіб осмислення реальності, здійснення ефективної комунікації. *(А. Митко)*

Медіація – метод розв'язання конфліктів, який був розроблений в 60-70-х рр. XX ст. у США. В дослівному перекладі **«М.»** означає «*посередництво*». Медіатором виступає третя, незалежна сторона – держава, партія, організація, уповноважений представник тощо, яка дотримується нейтралітету щодо предмета непорозуміння та сприяє конструктивному вирішенню конфлікту. Принципи **М**.: добровільність; конфіденційність; щирість намірів щодо вирішення конфлікту; неупередженість посередника; розподіл відповідальності; правомочність сторін; неформальність і гнучкість процедури **М**. Процес **М**. складається з етапів, кожен із яких має свою мету і зміст. *(В. Гулай)*

Медіократія (англ. *media* – ЗМІ, грец. *κράτος* – влада; англ. *mediocrity* – посередність) – вирішальна роль ЗМІ у процесі політичної комунікації, які, забезпечуючи циркуляцію інформації між політичними елітами та громадськістю, перетворюються у «четверту гілку влади». Спосіб тиражування інформації розглядається як виробничий процес, що суттєво впливає на її зміст через наявні виробничі стандарти подачі, які виступають у ролі фільтра. Саме це і надає ЗМІ особливу владну самодостатність у політичному процесі. В інтерпретації французького філософа Р. Дебре **М.** – не лише влада посередництва, але й посередності. Непомірна роль медіа у політичній комунікації надає їм більш значущого авторитету в очах громадськості, ніж реальним політичним лідерам та програмам. *(П. Долганов)*

Менеджмент політичний (англ. *management* – керування, управління) – наука і процес ефективного управління використанням матеріальних і людських ресурсів із метою управління суспільством. **М.п.** як один із різновидів менеджменту є системою управління, в основу якої покладено політичні процеси, передбачення їх наслідків, вироблення рекомендацій для політичного керівництва та забезпечення їх реалізації у політичній практиці. Сутність **М.п.** полягає у безпосередньому розгляді, прийманні і втіленні у практику політичних рішень. **М.п.** як система управління політичними процесами включає: маркетинговий аналіз кон'юнктури політичного ринку й формування відповідного іміджу організації, лідера, кандидата, політичної платформи; політичне забезпечення бізнесу; зв'язок із громадськістю та професійне політичне лобіювання та ін. (*О. Дзьобань)*

Ментальність політична – поняття, яке характеризує вплив національної ментальності як цілісної системи та її окремих елементів на політичні процеси, а також зворотну дію політичної сфери на ментальні риси народу. Настанови **М.п**., як і ментальності загалом, є виявом дії колективного несвідомого, його архетипів. У структурі української національної політичної культури важливу роль відіграють такі ментальні риси як інтровертивність, індивідуалізм, ескапізм, громадоцентризм, демократизм, екзекутивність, кордоцентричність, емоційність, толерантність. **М.п**. народу трансформується зі зміною його політичного статусу: *в умовах підневільного стану* розвивається

мімікрія, конформізм, формальне сприйняття сусп. ідеалів і норм, консерватизм, комплекс «меншовартості»; *в умовах суверенного розвитку* поступово відновлюються автентичні риси ментальності. *(О. Рудакевич)*

Мережеве суспільство – відгалуження інформаційного суспільства, побудоване на горизонтальних соціальних зв'язках і сучасних комунікативних технологіях мережевого типу. Термін запропонований М. Кастельсом. **М.с.** характеризується децентралізацією, горизонтальною системою комунікації, відсутністю жорсткої структури, підвищеною самоорганізацією, поєднанням мінливості та міцності. Як специфічна форма соціальної структури, **М.с**. виникає в інформаційну добу, коли влада інформаційних потоків домінує над потоками влади. У **М.с.** відбувається зміна способів виробництва, що призводить до зміни суспільних відносин, формування нової моделі взаємовідносин суспільства та держави. **М.с.** функціонує на горизонтальному і вертикальному рівнях: *горизонтальний* рівень охоплює зв'язки між людьми й окремими організаційними структурами у межах національної держави, а *вертикальний* – міждержавну взаємодію з метою реалізації спільних інтересів в форматі глобальних соціальних зв'язків. Елементами **М.с.** є інформаційні, економічні, політичні і глобальні міждержавні структури. *(О. Шиманова)*

Мережеві ЗМІ – складова Інтернет-мережі призначена для розповсюдження масової інформації і здійснення масової комунікації за допомогою мережевих мультимедійних технологій. В сучасному світі **М.ЗМІ** це важлива частина політичного комунікативного простору, окремий політичний інститут, який має унікальну властивість за допомогою Інтернет-мережі в режимі онлайн впливати на людей і маніпулювати громадською думкою, а також система взаємопов'язаних елементів, котрі пронизують суспільство і можуть відображати інтереси і держави, і партій, і окремих соціальних груп. У деяких країнах світу (зокрема, в Україні) законодавство не дозволяє притягати більшість **М. ЗМІ** до судової відповідальності за поширення недостовірної інформації; журналісти не мають прав журналістів (відповідно – захисту під час конфліктних ситуацій), бо редакції, які вони представляють, офіційно не є ЗМІ. (*А. Шуліка)*

Мережеві форми управління (англ. *network* – мережа) – сукупність взаємовідносин у певній сфері, що ґрунтуються на принципах співробітництва та кооперації, з метою досягнення згоди та прийняття певного політичного рішення за допомогою використання та обміну ресурсів учасників мережі. Особлива форма організації, яка черпає свою силу в результаті розвитку комунікацій. Мережа лежить в основі структурації сучасного суспільства. **М.ф.у.** пов'язані із поняттями інформаційного суспільства, політичної мережі. Існуючі в мережі структурні взаємини є горизонтальними. Мережі легко приймають рішення і швидко адаптуються, є неієрархічними структурами. Поширенню **М.ф.у.** сприяє існуюча система інформаційних технологій, соціальні

чинники, перекладання на уряд вирішення зростаючих суспільних проблем. Мережі ефективні через: високий рівень довіри всередині мережі, наявність об'єднуючої ідеології. *(М. Петрушкевич)*

Меритократія (лат. *meritus* – гідний + грец. *κράτος* – влада; букв. влада найбільш гідних) – принцип влади, згідно якого керівні посади в управлінні, зокрема державою, мають займати найбільш талановиті, розумні, освічені люди, незалежно від їх соціального та фінансового становища. **М.** входить в протиріччя з принципами демократії – рівності прав всіх, виборності і под. З одного боку, **М.** вимагає спиратися на високу свідомість та професіоналізм у політиці, з іншого – виборці самі обирають політиків й оцінити їх якості дуже важко. Теоретично меритократичний принцип покладений в основу просування на державні посади в українському законодавстві (змагальність, вища освіта претендентів, участь у відкритому конкурсі та под.), але на практиці підходи **М.** реалізуються нечасто. У 2011 р. зареєстрована Меритократична партія України, яка виступає за урядування технократів та інтелектуалів із метою оновлення влади в Україні за прикладом Грузії та Сінгапуру. *(М. Лашкіна)*

Меседж політичний (англ. *message* – повідомлення) – обмежена кількість правдивої інформації (стислий та інформативний виклад поглядів, цілей і намірів кандидата), яка послідовно поширюється кандидатом і кампанією, щоб надати переконливі підстави для вільного вибору на користь кандидата. **М.п.** концентровано повідомляє виборцям, чому кандидат балотуєтеся на посаду, і чому вони повинні віддати перевагу саме йому. **М.п.** має бути лаконічний; правдивий; переконливий і важливий для виборців; контрастний; чіткий та емоційний; спрямований адресній групі; постійно повторюваний. Розробка **М.п.** повинна бути заснована на ретельних дослідженнях та результатах опитувань громадської думки. *(А. Соловйова)*

Метафора політична (грец. *μετάφορα* – перенесення) – важливий компонент політичного дискурсу; ефективний мовний засіб прагматичного впливу політичного тексту; важливий засіб «вторинної номінації» у політичній комунікації. Сучасний політичний дискурс багатий на **М.п**., які у текстах є засобами оцінності, образності характеристик, полемічності та маніпулятивності. Повторюваність **М.п.** може призвести до створення стереотипізованих уявлень реципієнтів про реалії політичного життя, впливати на суспільні настрої, спонукати до прийняття певного рішення. Попри свою універсальність (архетипність), система **М.п.** відображає національну мовну картину світу, національну ментальність. Кожній історико-політичній добі характерні свої метафоричні моделі. Здатність метафори приховувати зміст повідомлення, категоричність метафоричних оцінок залучають реципієнта до декодування політичної інформації, а отже, до творення політичного дискурсу. **М.п. є** інструментом усвідомлення, моделювання та оцінки політичних процесів, засобом впливу на суспільну свідомість. **М.п. –** дієвий інструмент публічної політики, PR-технологій та інформаційних війн. *(Н. Шевчук)*

Механізм політичний (грец. *mechane* – машина) – система дій політичних інститутів і організацій, призначена для перетворення властивостей, характеристик, інших параметрів суспільного розвитку в необхідному напрямку. Механізм є внутрішньою будовою, системою чого-небудь. Поняття «механізм» запозичене політичною наукою з природничих і технічних дисциплін; західна політична наука утримується від запровадження в активний науковий обіг «технічного» поняття «механізм». Зміст і характер **М.п.** визначається політичним режимом конкретної країни, позаяк у ньому втілюються засоби і методи політичної влади. Організація зворотного зв'язку – невід'ємна частина **М.п.** Дія **М.п.** може бути представлена як процес. *(Н. Хома)*

Мир – багатозначне та багатоаспектне поняття, яке належить до категорій різних наук, насамперед, дослідження **М.**, іренології, паксології, полемології, конфліктології, причому, жодна з них не розробила універсальної дефініції **М.** Й. Ґалтунґ і Я. Еберг, систематизувавши всі уявлення про **М.** протягом людської історії, виділили 20 основних концепцій. Найважливішими є концепція *негативного* та *позитивного* **М**. Концепція *негативного* **М.** розроблялася традиційною американською школою, **М. –** відсутність безпосереднього насильства, збройного конфлікту і стан впорядкованих відносин. Концепція *позитивного* **М.** розроблялася критичною скандинавською школою, **М. –** відсутність структурного насильства. *(М. Ґеник)*

Мир позитивний (англ. *positive peace*) – концепція розв'язання конфлікту та побудови міцного довготривалого миру шляхом усунення не тільки зовнішніх формальних, але насамперед глибинних конфліктогенних чинників. Теорію **М.п.** розробляли представники скандинавської критичної школи дослідження миру. Термін вперше застосував Й. Ґалтунґ в 1996 р. Він прийшов до висновку, що негативний мир наступає при усуненні безпосереднього насильства, а формування **М.п.** полягає у ліквідації структурного насильства. Дефініція **М.п.** визначає його як процес і багатосторонню безперервну боротьбу за трансформацію насильства. *(М. Ґеник)*

Мирне співіснування – ідеологічна концепція, покладена в основу зовнішньополітичної ідеології і пропаганди СРСР в 60-80-х рр. XX ст., унаслідок ядерного паритету з США і НАТО. **М.с.** є апріорною вартістю системи сучасного міжнародного права. Змістовими акцентами сучасної концепції **М.с.** є: відсутність стану війни, активна міжнародна співпраця та боротьба за зміцнення миру, запобігання війнам, заперечення неминучості війн, співпраця держав і реалізація права на самовизначення, відмова від участі у воєнних блоках. Альтернативним є розуміння **М.с.** як необхідної умови толерантності в суспільстві. Йдеться про **М.с.** людей із різною історією, культурою, ідентичністю. *(Н. Гапон)*

Мирний процес – сукупність всіх ініціатив, покликаних сприяти розв'язанню та закінченню конфлікту та створити основу для мирного вре-

гулювання. У міжнародно-правових документах і науковій літературі відсутнє єдине визначення етапів **М.п**. Міжнародні організації оперують різними фазами **М.п**.: *ОБСЄ* (раннє попередження, запобігання конфліктам, кризовий менеджмент); *ЄС* (підтримання миру, змушування до миру, підтримання миру, гуманітарні операції), *НАТО* (запобігання конфліктам, миротворчість, підтримання миру, змушування до миру, миробудівництво, гуманітарні операції); *ООН* (превентивна дипломатія, миротворчість, підтримання миру, змушування до миру, миробудівництво). Універсальними слід вважати фази **М.п.** виділені у доповіді Генерального секретаря ООН Б. Бутроса-Галі. *(М. Ґеник)*

Мирні протести – відкрите прилюдне виявлення громадянами свого негативного ставлення до рішень, заходів, дій або бездіяльності органів публічної влади, їх окремих представників, державної політики в цілому, тих чи інших подій в соціально-політичному, економічному, культурному житті регіону, країни або світу. Свобода **М.п.** може бути обмежена тільки судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Для України знаковим став **М.п.** на Майдані Незалежності у Києві (Євромайдан), який розпочався з 21.11.2013 р. у зв'язку із призупиненням урядом України процесу підготовки до підписання Угоди про асоціацію між Україною і ЄС. *(О. Уварова)*

Миробудівництво (англ. *peace-building*) – один із структурних елементів мирного процесу згідно з класифікацією ООН і НАТО, який настає після *підтримання миру* чи *змушування до миру* та передує гуманітарним операціям. **М.** включає стійкі і багатовимірні зусилля спрямовані на усунення структурних причин конфлікту – у т. ч. в галузі безпеки, управління, розвитку та справедливості з метою нормалізації відносин, порушених внаслідок конфлікту. Термін **М.** вперше застосував Й. Ґалтунг в 1970-х роках, визначаючи його як процес, який має на меті «мирні суспільні зміни шляхом суспільно-економічної перебудови і розвитку». Успішне **М.** створює умови для досягнення примирення. *(М. Ґеник)*

Мирологія (миротворчі студії) (англ. *peace studies*) – міждисциплінарне поле наукового дослідження, основним завданням якого є комплексне вивчення феномену миру як форми суспільного існування, засобу творення суспільних взаємодій та як процесу – активного миротворення. Основні завдання **М. (м.с.)**: 1) дослідження причин насильницького конфлікту; 2) вивчення шляхів попередження та вирішення / трансформації насильницького конфлікту (війна, геноцид, тероризм, цинічне порушення прав людини); 3) сприяння утвердженню суспільних систем, побудованих на основі миру і справедливості та припиненню несправедливості й беззаконня. *(К. Семчинський)*

Миротворення стратегічне – низка різноманітних прийомів і практик, які доповнюють один одного і направлені на трансформацію суспільства,

виведення його зі стану насильства до стану справедливого миру. Мета **М.с.** створення та підтримання конструктивних стосунків між етнічними групами, релігійними традиціями, соціальними класами, расами. В основі **М.с.** лежить трансформація системних умов, що ведуть до насильницького конфлікту. Розірвання конфліктного циклу складається з багатьох ланок: попередження конфлікту, поводження в умовах конфлікту, вирішення конфлікту та його трансформація, а також пост-конфліктне примирення. *Див.: Миробудівництво; Мирологія (миротворчі студії); Миротворчість; Примирення постконфліктне. (К. Семчинський)*

Миротворчий процес (лат. *processus* – просування) – сукупність послідовних миротворчих дій, особливий напрямок діяльності міжнародних і регіональних організацій, а також окремих держав із урегулювання воєнно-політичних конфліктів і розбудови системи міжнародної безпеки. **М.п.** виразного етапу колективної миротворчості набув із проведення Гаагських конференцій (1899; 1907). **М.п**. мав різну ефективність: від повної неспроможності убезпечити світ від Першої та Другої світових війн, гонки озброєнь та загрози ядерного знищення до акумулювання значного світового досвіду, створення міжнародних організацій (ООН, НАТО, ПАРЄ, ОБСЄ, які намагаються підтримувати мир у XXI ст.). Випробуванням ефективності **М.п.** стало застосування миротворчих дій під час анексії Криму та неоголошеної воєнної агресії Російської Федерації на сході України; світова спільнота однозначно стала на бік України та вимагає від Росії припинення агресії. Запорукою успіху **М.п.** щодо України є дипломатична діяльність української політичної еліти та героїчний захист національних кордонів українським народом. *(В. Ярошенко)*

Миротворчі сили ООН (миротворчі контингенти ООН) – військові контингенти, які формуються з національних військових сил держав-членів ООН згідно зі Статутом ООН з метою запобігання збройним конфліктам або ліквідації загрози миру, безпеки, усунення чи обмеження міждержавних, міжетнічних, міжконфесійних та інших конфліктів і суперечностей, а також для демілітаризації суспільної свідомості. Основна форма виконання **М.с.ООН** миротворчих функцій – операції та місії з підтримання миру й безпеки. Вперше **М.с.ООН** було застосовано у 1948 р. під час арабо-ізраїльської війни для підтримання миру на Близькому Сході. Упродовж XX-XXI ст. **М.с.ООН** було залучено до усіх миротворчих операцій та місій ООН в Індії та Пакистані, Лівані, на Кіпрі, у Домініканській республіці, Ірані, Іраку, Анголі, Камбоджі, Сомалі, Ліберії, Сьєрра-Леоне та ін. **М.с.ООН** було присуджено Нобелівську премію миру (1988), а Генеральна Асамблея ООН заснувала свято – Міжнародний день миротворців ООН. Україна визнає участь у миротворчій діяльності ООН. Співпраця України з **М.с.ООН** у здійсненні миротворчих операцій та місій розпочалась у 1992 р. (у кол. Югославії). Правове регулювання участі українських військових, підрозділів і місій військових спостерігачів

здійснюється на основі Закону «Про участь України в міжнародних миротворчих операціях» (1999). *Див.: Миротворчість.(У. Ільницька)*

Миротворчість (англ. *peace-making*) – один із структурних елементів мирного процесу згідно з класифікацією ООН і НАТО, який настає після *превентивної дипломатії* або *запобігання конфліктам* та передує *підтриманню миру*. Вперше миротворців згадано у Нагірній проповіді Ісуса Христа, однак в політичну термінологію **М.** ввійшла в останні десятиліття. **М.** застосовується на етапі збройного конфлікту. **М.** – це дії, спрямовані на те, щоб схилити ворогуючі сторони до згоди, переважно за допомогою мирних засобів, передбачених у главі VI Статуту ООН. *(М. Ґеник)*

Мігрант (лат. *migratio* – переселення) – особа, яка перетнула державний або адміністративно-територіальний кордони і назавжди або на тривалий час змінила місце проживання. **М.** розділяють на *емігрантів* (ті, хто виїхали за кордон) та *іммігрантів* (ті, що прибули до іншої країни чи території). Відповідно до цілей **М**. є *політичними* й *трудовими*. **М.** поділяють також на *добровільних* й *вимушених*. Останні – біженці, котрі шукають роботу в інших країнах через екологічні негаразди (землетруси, повені), політичні потрясіння, збройні чи етнічні конфлікти. За правовим статусом **М.** класифікують на *легальних* і *нелегальних*. Правовий статус **М.** визначається внутрішнім національним законодавством і міжнародним правом. **М.** можуть створювати конфліктні ситуації та соціально-економічні проблеми в країні перебування, загрожувати розмиванню національної ідентичності. *Див.: Міграція. (Л. Угрин)*

Міграція (лат. *migratio* – переселення) – просторове переміщення, переселення людей, трудових ресурсів, пов'язане зі зміною ними місця проживання на постійно чи певний час. Розрізняють *внутрішню* **М.**, тобто переміщення у межах однієї країни, і *зовнішню* (еміграція – виїзд; імміграція – в'їзд) – рух населення через державні кордони. **М.** може бути: *добровільною*, *вимушеною* і *примусовою*; *постійною* – здійснюється для виїзду на постійне місце проживання, або ж *обмеженою* терміном перебування – від 1 до 6 р.; *сезонною* – пов'язаною з виїздом на сезонні роботи; *маятниковою* – прикордонною, «човниковою». Типи зовнішньої **М.** трудова, нелегальна, возз'єднання сімей, надання політичного притулку, біженці. Передумови **М.**: значне відставання в соціально-економічному розвитку та рівні життя населення, прагнення людей отримати роботу і сприятливіше суспільне середовище для самореалізації. Інтенсивність міграційних потоків у глобалізованому світі зумовила потребу їхнього регулювання на основі національного права і міграційної політики через визначення квот, фільтрів; на основі міжурядових угод і міжнародного права. *Див.: Мігрант. (Л. Угрин)*

Міжетнічна комунікація – адекватне взаєморозуміння двох (або більше) учасників комунікативного акту, які належать до різних етнічних спільнот. **М.к.** доцільно розглядати на основі класичної матриці міжсуб'єктної інтер-

акції, базовими елементами якої виступають такі поняття як «комунікатор», «комунікант», «сигнал», «шум», «канал». У процесі **М.к.** також необхідно розрізняти комунікативну і практичну мету комунікації, акт комунікації між групами зазвичай відбувається з наперед заданими цілями і мотивами. Функціонування **М.к.** передбачає передачу відповідної інформації за допомогою повідомлень вербальним, невербальним чи ін. способами й засобами. *(В. Гулай)*

Міжмор'я концепція (лат. *intermarium*) – сукупність ідей щодо спільності геополітичних інтересів та взаємопов'язаності визвольної боротьби народів Центрально-Східної Європи, розташованих між Адріатичним, Балтійським, Чорним і Егейським морями. Неможливість прямої участі у процесах об'єднання Європи детермінувала появу проектів центрально-європейської інтеграції (**М.к.**), що розглядалася як один із засобів боротьби за демократизацію країн соціалістичного табору, ліквідацію тоталітаризму, радянського поневолення та забезпечення геополітичної стабільності регіону. Програмні декларації передбачала створення Федерації Центральної. Європи зі спільною закордонною, оборонною і економічною. політикою. Після відносного затухання **М.к.** отримала продовження у діяльності антитоталітарної опозиції у 1980-х рр. – АВС концепція. *Див.: АВС концепція. (М. Ґеник)*

Міжнародна ізоляція (англ. *isolation* – самотній) – обмеження або виключення будь-якої країни із системи міжнародних відносин. Характеристикою такого стану є введення економічних санкцій, дипломатична ізоляція, відсутність надійної підтримки у галузі безпеки та неможливість участі у міжнародних структурах. **М.і.** піддаються диктаторські режими, країни-агресори і т. зв. «невизнані держави», які, як правило, за військової підтримки чужої країни, створюють свої уряди (Абхазія, Північний Кіпр, Крим, ЛНР, ДНР). *(О. Зелена)*

Міжнародна організація – міжнародний інститут, який об'єднує держави, національні громадські організації, асоціації, окремих осіб, створений на основі міжнародного договору та, відповідно до принципів міжнародного права, є результатом узгодження цілей і волі її членів. **М.о.** є організаторами та координаторами співробітництва і спілкування держав та інших суб'єктів на міжнародній арені. Держави передають **М.о.** функції та повноваження, котрі не можуть здійснити самостійно. Такі організації називаються *міжурядові*, або *міждержавні* (МДО), володіють певною автономією в прийнятті рішень щодо держав-членів, аж до застосування санкцій. Неурядові або недержавні міжнародні організації (НДО) об'єднують фізичних та юридичних осіб, котрі не представляють державних інститутів. Існують **М.о.**, які поєднують ознаки МДО і НДО, а їхніми членами є представники і офіційних державних інститутів, і недержавних громадських організацій. *(Л. Угрин)*

Міжнародний порядок (англ. *international order*) – відносно стабільна, певним чином упорядкована сукупність взаємин між суб'єктами міжнародних відносин. Концепція **М.п.** сформувалась і тривалий час реалізовувалась

під впливом інтерпретацій, які виходять із сприйняття **М.п.** як створеного через принцип і практики державного суверенітету, який підтримується інструментами балансу сил і міжнародних інститутів (реалістична та ліберальна традиції, англійська школа, постструктуралізм). Кардинальні зміни обставин міжнародних відносин створили умови для появи підходів, що проголошують «кінець порядку», принаймні в тих формах, в яких він до цього часу існував та осмислювався (критичні теорії, постструктуралізм). (*Ю. Теміров)*

Міжнародний трибунал (англ. *tribunal* – суд) – міжнародні судові органи, засновані відповідно до спеціальних міждержавних угод з метою судового переслідування і покарання осіб, що вчинили тяжкі злочини, передбачені міжнародним правом, у зв'язку з війною та під час війни. **М.т.** класифікують: Міжнародний воєнний трибунал; Міжнародний кримінальний трибунал; Міжнародний трибунал з морського права. Структуру **М.т.** формують дві судові камери (по 3 судді), апеляційна камера (5 суддів), прокурор, канцелярія. *(О. Зелена)*

Міжнародні спостерігачі – особи, делеговані міжнародними організаціями та іноземними державами вести спостереження за голосування, підрахунком голосів, іншою діяльністю учасників виборів (референдуму) в період голосування та при встановленні їх результатів. **М.с.** реєструються ЦВК, мають свій правовий статус, тобто повноваження, права й обов'язки. Завдання **М.с.** полягає у формуванні незалежного, незаангажованого уявлення про законність виборчого процесу. **М.с.** не можуть чинити вплив на перебіг виборів і його результати. Місії **М.с.** мають такі міжнародні організації, як Бюро з демократичних інститутів та прав людини (OSCE/ODIHR), Європейська платформа за демократичні вибори (EPDE), Міжнародна неурядова організація «CANADEM», Європейська мережа організацій зі спостереження за виборами (ENEMO), Світовий конґрес українців та інші, а також окремі іноземні країни. *(Я. Комарницький)*

Мілітаризація країни (лат. *militaris* – військовий) – процес підпорядкування різних сфер життя держави військовим цілям. **М.к**. передбачає нарощування озброєнь і зміцнення військово-економічної могутності з метою підготовки та здійснення війни або придушення внутрішнього конфлікту. **М.к.** характеризується гонкою озброєнь, створенням військово-промислового комплексу, перерозподілом національного багатства на користь воєнного споживання. **М.к** суперечить сучасному глобалізованому розвитку взаємопов'язаного і взаємозалежного світового співтовариства, перешкоджає створенню міжнародної системи безпеки. *(Н. Романюк)*

Мімікрія політична (англ. *mimicry political*) – наслідування; складний комплекс захисних заходів й пристосувань соціально-політичного характеру, що дозволяють вижити і зберегтися тим особистостям, соціальним групам, силам і прошаркам, для яких у суспільстві виникли неприйнятні умови життя і діяльності; вимушений засіб самозахисту в кризових ситуаціях. **М.п.** є невід'ємною від культури соціальної поведінки. Сутність **М.п.** – це стратегія маскування, що полягає в підміні образу, імітації політичної діяльності, яка не є адекватною справжнім ціннісним орієнтаціям особистості, а ґрунтується на псевдопатріотизмі, псевдогаслах, псевдообіцянках, орієнтованих на завоювання, використання й утримання владних повноважень. (*В. Корнієнко*)

Мінімальна держава – модель держави, яка обмежує діяльність вузьким колом завдань (гарантією внутрішньої і зовнішньої безпеки, захистом індивідуальних громадянських прав, гарантією мирної конкуренції членів суспільства і под.) і не втручається у економічне життя. Позначається також як «*нічний сторож*». Поняття виникло в середині XIX ст. у класичному лібералізмі на позначення держави, яка обмежує свою діяльність захистом особистої свободи та власності громадян від насильства, крадіжки, обману, забезпечує дотримання договорів. **М.д.** розглядає людей як окремих недоторканих індивідів, які не можуть використовуватися іншими як засіб чи інструмент. Держава не повинна: перерозподіляти ресурси; підтримувати чи субсидувати окремі групи населення; володіти засобами виробництва і отримувати прибутки. Вона має залишатися нейтральною і не мати жодних преференцій щодо індивідів чи груп. Насправді, вплив держави на економіку і суспільство у всі часи виходив за ці межі, тож **М.д.** має ознаки утопічності. *(М. Буник)*

Міністерство – головний орган у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику в одній чи кількох визначених Кабінетом Міністрів України сферах. Правовий статус **М.** визначають Конституція, закони України «Про Кабінет Міністрів України», «Про центральні органи виконавчої влади» та відповідні положення про конкретне міністерство, котрі затверджуються постановами Кабінету Міністрів України. Відповідно до п. 15 ст. 106 Конституції, утворення **М.**, їхня реорганізація і ліквідація належать до повноважень Кабінету Міністрів України, які він здійснює за поданням Прем'єр-міністра України. *(В. Малиновський)*

Міністр (лат. *minister* – слуга) – 1) посадова особа, що очолює міністерство; 2) політичний діяч (політик), який за посадою є членом Кабінету Міністрів України. За характером повноважень, порядком призначення та звільнення з посади міністр – політична фігура і не належить до категорії державних службовців. Зміст роботи **М.** полягає у політичному керівництві в певній сфері (галузі) державного управління. **М.** призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України (крім **М.** оборони України та **М.** закордонних справ України – за поданням Президента України). *(В. Малиновський)*

Мінський формат переговорів – мирні переговори Україною за допомогою спеціального посланника без дипломатичних рангу і статусу та офіційних повноважень (екс-президента Л. Кучми) з представниками невизнаних проро-

сійських збройних угруповань (ЛНР і ДНР) за відсутності взаємного визнання сторін і дипломатичних відносин при участі однієї із сторін конфлікту (посла Російської Федерації М. Зурабова) як «посередника». У сучасній зовнішній політиці України є прикладом реалізації поширеної в глобальній політиці з другої половини XX ст. нетрадиційної (багатосторонньої недержавної) дипломатії з міжнародним посередництвом. З боку глобальних акторів заохочення України до **М.ф.п.** є свідченням їх зацікавленості у формалізації та вирішенні конфлікту. *(Ю. Тишкун)*

Місцевий прикордонний рух – регулярний перетин спільного кордону держав-учасників Угоди про **М.п.р.** мешканцями прикордонної зони держави однієї Договірної Сторони з метою перебування у прикордонній зоні держави іншої Договірної Сторони, зокрема, з суспільних, культурних або родинних мотивів та обґрунтованих економічних міркувань, які відповідно до національного законодавства держави іншої Договірної Сторони не визначаються прибутковою діяльністю. **М.п.р.** також називають Малим **п.р.** Україна уклала Угоди про **М.п.р.** з Угорщиною, Словаччиною, Польщею та Румунією. Громадяни країн ЄС перетинають український кордон безвізово. *(О. Калакура)*

Місця пам'яті (фр. *Lieu de mémoire,* нім. *Erinnerungsort*) – місця, в яких суспільство добровільно збирає спогади, важливі для нього. Термін запропонований сучасним французьким істориком П. Нора. **М.п.** не є місцями в вузькому, географічному сенсі слова, вони визначаються як своєрідні точки перетину, у яких формується й концентрується пам'ять суспільства. Функції **М.п.**: збереження колективної пам'яті, увічнення, трансформація, легалізація, ідентифікація, сакралізація, застереження (запобігання), нагадування. Категорії **«М.п.»** належать: конкретне географічне місце, пов'язане з певною подією, пам'ятник, предмети матеріальної культури, музей, архів, символ, художній твір, усна народна творчість, традиції, певна інституція, історична подія, публічні інтелектуали, представники академічної науки та под. **М.п.** можуть стати люди, події, предмети, будівлі, традиції, легенди, географічні точки, які оточені особливою символічною аурою. Їх роль насамперед символічна. *(А. Киридон)*

Міська герилья (ісп., кат. *guerrilla;* від *guerra* – війна) – партизанська війна у місті. Термін введений наприкінці 1960-х рр. бразильським революціонером К. Марігеллою. На його думку, частими і раптовими нападами на проурядові сили поліції та інших прихильників правлячого режиму можна знекровити противника, завдаючи за найкоротший проміжок часу максимальний збиток і негайно відступаючи, розчиняючись під покровом міських стін до приходу основних сил противника. Метою **М.г.** є пробудження свідомості мас, відволікання їх від маніпулятивного впливу ЗМІ, демонстрація на практиці тієї думки, що фашизму можна не тільки чинити опір, але і знищити його. *(М. Требін)*

Міфологія політична (грец. *μυθολογία*; від *μῦθος* – переказ + *λόγος* – учення) – складова сучасної політики, в основі якої є міфологічне сприйняття політичної дійсності. У структурі **М.п.** лежать політичні міфи, що здатні створювати певні політичні ідеали, яких важко позбутися, завдяки процесам політичної соціалізації та комунікації. Політичний міф в контексті **М.п.** як найважливіший елемент політичної культури здатний впливати на свідомість індивіда і суспільства загалом. Від міфологічних образів, що сформувалися у підсвідомості, часто залежить політична поведінка особи. *(І. Штука)*

Мобілізація населення (фр. *mobilisation*, від *mobiliser* – приводити у рух) – засіб активізації населення задля його участі у політичному житті; як політична (виборча) технологія – це техніка форсування підтримки політичного курсу, рішення, актора переважною більшістю населення; комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення усіх сфер державного, соціально-політичного й економічного життя суспільства у режим функціонування в умовах особливого (напр., воєнного) періоду; спланований процес, спрямований на досягнення певної мети шляхом мотивації всіх верств суспільства та залучення їхніх внутрішніх ресурсів та потенціалу. Мобілізуючі технології включають *раціональні* (м'які, що спираються на переконання, та жорсткі, що спираються на примус) та *ірраціональні* (посилання на авторитет, на погляди більшості, маніпуляції) прийоми. *(К. Ірха)*

Мобілізація політична (лат. *mobilis* – рухомий, швидкий) – 1) зосередження і залучення суб'єктом (актором) політики різних матеріальних і людських ресурсів для досягнення власних цілей, насамперед створення масової підтримки громадян, установлення контролю над фінансовими й інформаційними джерелами; 2) комплекс заходів, які забезпечують готовність партій і партійних коаліцій, суспільних рухів і под. до конкретних акцій. **М.п.** містить: агітаційно-пропагандистську діяльність; організацію системи інформації між учасниками майбутньої акції; своєчасне отримання відомостей про плани й передбачувані дії супротивників акцій і використання отриманих даних в агітаційно-пропагандистській та інформаційній діяльності; забезпечення учасників майбутньої дії всіма необхідними засобами залежно від профілю акції; збереження (за необхідності) конфіденційності тих або інших відомостей. *(М. Требін)*

Мобінг політичний (англ. *mobbing* – чинити утиск, переслідувати) – сукупність психологічно навантажених, переважно маніпулятивних прийомів і способів політичної боротьби у лавах державних високопосадовців, які перебувають між собою в адміністративно-управлінських відносинах, з метою дискредитації одне одного задля майбутньої перемоги (наприклад, на виборах). **М.п**. має місце, коли ніхто не володіє достатніми ресурсами, аби кардинально змінити усю владну конфігурацію на свою користь. Умовами, що сприяють **М.п.,** є політична наївність населення, брак цивілізованих норм політичної боротьби або нехтування ними. *(В. Ханстантинов)*

Мода політична (лат. *modus* – міра, правило, спосіб) – явище суспільно-політичного буття, яке характеризується підвищеною популярністю, швидкоплинністю, темпоральною орієнтацією на сьогочасність і нівелюванням меж дозволеного. **М.п.** здатна активізувати процеси суспільно-політичної динаміки, сприяючи розмаїттю форм політичної культури. **М.п.** виступає чинником осучаснення суспільно-політичного буття. **М.п.**, фіксуючи теперішнє, демонструє тенденції майбутнього, вона здійснює своєрідну розвідку суспільно-політичних ініціатив. Продукуючи інновації, М.п. сприяє швидкій адаптації індивіда до неординарних ситуацій. **М.п.** – своєрідний індикатор «відкритості» суспільства. Вона легко відкриває доступ будь-якому індивіду в підвладну їй сферу буття, надаючи йому відчуття причетності до певної ідеї. *(Г. Куц)*

Моделювання політичне (англ. *political, modelling;* від лат. *modulus* – міра, зразок) – метод дослідження явищ на основі заміщення реальних політичних процесів їх умовними образами, аналогами; один із методів політичного прогнозування, що спирається на математико-статистичних прийомах. **М.п.** відображає реальний стан політичних процесів та явищ (статична модель) або процес їхнього функціонування й розвитку (динамічна модель). **М.п.** – процедура, яка переводить припущення щодо проблемної ситуації або явища в математичний вираз, із наступним аналізом цієї проблеми за допомогою математичних засобів. Головна мета **М.п.** – встановлення функціональних залежностей між змінними і параметрами. У **М.п.** виділяють: структурні, функціональні, числові, аналітичні та імітаційні моделі, з допомогою яких визначають новий стан досліджуваних політичних об'єктів (суб'єктів), або досліджують існуючі закономірності політичних процесів та явищ. *(В. Патійчук)*

Модерна держава (фр. *moderne* – сучасна, новітня) – поняття, що використовують для означення історичної еволюції держави в новоєвропейський час, що стала продуктом трансформації європейських монархій і буржуазних революцій. Формування та функціонування **М.д**. ґрунтувалось на принципі громадянства та суверенітеті політичної нації як сукупності людей, котрі мають громадянські права і відчувають належність до певної культурної та національної спільноти. Тому **М.д**. закономірно називають національною державою, державою-нацією. **М.д**. стали основою формування Вестфальської системи міжнародних відносин, головні принципи якої – повага до суверенітету та визнання чітко зафіксованих територіальних кордонів. Інституційні ознаки **М.д**.: 1) наявність раціональної деперсоніфікованої бюрократичної системи врядування, що здійснює владу в межах чітко окреслених законом обмежень; 2) суверенітет народу, який реалізується через представницькі інститути та виборчі процедури; 3) верховенство права, конституціоналізм. Це дає змогу визначити **М.д**. в її еволюції як правову демократичну державу. *(Л. Угрин)*

Модифікація поведінки – одне з основних понять у концепції необіхевіоризму, синонімом якого є поняття *«технологія поведінки»*. Модифікатори

поведінки хочуть охопити своїм контролем якомога більш широке коло людей, щоб забезпечити його ефективність з точки зору їхнього перетворення в бездумних автоматів, приймаючих в якості незмінного та необхідного існуючий закон і владу. Сутність контролю зводиться до того, щоб виробити у людини певну психологічну установку, готовність під страхом покарання пристосовуватися до будь-яких вимог соціально-політичної системи, подавити у них бажання самовираження, сформувати конформну поведінку. Тому у будь-якому розладі між особистістю і соціальним середовищем вбачають лише поведінкову, а не соціальну проблему, котру, як вони вважають, можна вирішити шляхом формування нової процедури – *техніки підкріплення*. Громадяни мають усвідомлювати лише зв'язок між настановами бюрократичної влади та заохоченнями з боку суспільства. *Див.: Підкріплення техніка. (В. Зінченко)*

Модульна людина – концепція людини як стандартизованого представника кодифікованої культури. Рівність людей у культурному аспекті і за статусом уможливлює їх масову анонімну комунікацію і мобільність, тобто робить людей модульними. **М.л.** є одночасно індивідуалістом і егалітаристом, здатною об'єднуватися зі своїми співгромадянами, узгоджено протистояти державі і вирішувати найрізноманітніші завдання. Модульність є передумовою ефективної взаємодії, формування громадянського суспільства і сучасних націй. *(М. Буник)*

Монархія (грец. *μοναρχία* – єдиновладдя) – форма державного правління. Сутнісною характеристикою **М.** є концентрація, зосередження в руках одного особи – монарха – верховної влади, яка передається в спадщину. **М.** із точки зору монархістів – принцип верховної влади, що ґрунтується на виконанні монархом волі Бога, від якого надано йому влада. За цією ознакою монархісти відрізняють **М.** від республіки (де верховна державна влада дається людині в результаті консенсусу – загальних виборів) і аристократії (де верховна влада належить меншості шляхетних представників суспільства). *(М. Требін)*

Мондіалізм (лат. *mundus*, фр. *monde – світ*) – суспільно-соціальний рух за об'єднання світу і його окремих регіонів на федеративній основі із загальним всесвітнім урядом, що є необхідною умовою для створення постіндустріального суспільства. Під ним можна розуміти становище, коли світовою політикою керує лише один полюс сили за домінування США, інтереси яких практично збігаються зі встановленням **М.** в світі. Це також, доктрина, згідно якої національне і державне, не мають права на існування, або, принаймні, є другорядними. Основами стають світова економіка і торгівля, які в ідеалі мають бути майже абсолютно вільними від національних обмежень. *(О. Лозовицький)*

Моніторинг влади (англ. *monitoring power)* – інструмент спостереження, відстеження загальних тенденцій і змін, що відбуваються у владі тривалий час, широко використовується в різних сферах життєдіяльності країни: еко-

номіці, політиці, суспільних настроях, освіті, інформаційному просторі, соціальних змінах і под. Головне завдання **М.в.** – отримання вірогідної, повної, об'єктивної та своєчасної інформації, її системний аналіз та оцінка з метою підготовки умов для вироблення пропозицій і прийняття рішень щодо формування й реалізації державної політики з важливих соціально-економічних проблем. *Див.: Політичний моніторинг. (А. Митко)*

Моніторинг політичний (англ. *political monitoring;* лат. *monitor* – той, що наглядає) – спостереження, оцінка стану та прогноз політичних процесів, подій у зв'язку з діяльністю тих чи інших форм влади, політичних сил, партій, рухів та існуючих держав і под. Головна мета **М.п.** – оцінка політичної ситуації та на основі її аналізу прийняття конструктивних управлінських рішень. Методика **М.п.** в останній період досить часто застосовується в аналізі внутрішньої політики і має практичне використання в дослідженні міжнародних процесів і зовнішньої політики, а особливо при оцінці міжнародної ситуації, зовнішньоекономічних процесів, конфліктних ситуацій, глобальних і регіональних проблем розвитку і под. *Див.: Моніторинг влади. (В. Патійчук)*

Мономіф – універсальний, інваріативний життєвий цикл міфологічного образу героя, що має дві головні стадії існування: *сепаративну* та *лімінальну*. До наукового обігу термін увів американський культуролог Дж. Кемпбел, який розумів під **М.** єдину для будь-якої міфології структуру побудови мандрів і життя героя. На думку Дж. Кемпбела, всі міфи розвиваються циклічно, а їх герої мають однакову модель життєвого циклу. У політичній сфері *сепаративний* етап **М.** героя пов'язаний із отриманням конкретною особою статусу політичного актора (депутат, партійний активіст, мер міста). *Лімінальний* етап характеризується зміною свого наявного політичного статусу на найвищий у межах конкретного соціуму (президент, імператор, генеральний секретар). *(О. Онопко)*

Моральний дефолт (англ. *default* – невиконання обов'язків) – втрата громадянами довіри до морально збанкрутілої влади. **М.д.** – це усвідомлення частиною громадян загрози поширення у самому суспільстві аморальної системи відносин, коли нормою стає несправедливість, нечесність, цинізм, порушення прав людини, хабарництво, корупція. **М.д.** – головна причина української Революції гідності. **М.д.** став поштовхом, рушійною силою протестного руху та спричинив неймовірно високий та потужний життєвий потенціал учасників Євромайдану, спрямований на моральне оздоровлення суспільства, повернення збанкрутілого кредиту довіри до влади. **М.д.** одночасно відіграв роль каталізатора формування української політичної нації. *(В. Ярошенко)*

Москвофільство (рос. *Москва* + грец. *φιλία* – любов) – мовно-літературна й суспільно-політична течія серед української інтелігенції й духовенства Східної Галичини, Закарпаття та Північної Буковини в 40-х рр. XIX – 30-х рр. XX ст. Головні ідеї **М.**: народна українська мова придатна лише для про-

столюддя («мова чабанів і свинопасів»), у літературі, церковних справах та «вищих науках» слід послуговуватися російською мовою або штучно створеним «язычием» – сумішшю російської, української та церковнослов'янської мов; існування «єдиноруського» народу «від Карпат до Уралу й Камчатки»; орієнтація на самодержавну Росію. Царизм підтримував **М.** ідейно, організаційно та фінансово. Сьогодні в Україні з ідеями «старого» **М.** перегукуються гасла ватажків антиукраїнських терористичних організацій – т. зв. Донецької та Луганської народних республік, які також діють відповідно до концепції «единого русского мира». *Див.: «Русский мир». (В. Северинюк)*

Мультикультуралізм – стан, процеси, ідеологія та політика визнання культурного розмаїття, співіснування в одному суспільстві багатьох культур, шанобливе ставлення більшості населення до меншин, однаковий статус різних культурних традицій, право індивіда на вибір ідентичності, культурний, політичний, ідеологічний, релігійний плюралізм, визнання прав меншин на суспільному та державному рівні. Поняття «**М**.», за одними відомостями, ввійшло до наукового обігу 1957 р., коли постала потреба схарактеризувати політику Швейцарії, спрямовану на формування єдиної нації з різних етнокультурних спільнот. За іншою – з'явилося в Канаді в 60-х. рр. XX ст. на позначення стану етнокультурної, расової, релігійної різноманітності населення країни. В основі **М**. є три принципи: 1) визнання державою культурного плюралізму як важливої характеристики громадянського суспільства; 2) усунення перешкод, котрі заважають соціалізації маргінальних культурних груп; 3) підтримка відтворення та розвитку різних культур. *(С. Орлов)*

Мультилінгвізм (англ. *multilingualism*) – 1) співіснування різних мовних спільнот усередині однієї географічної або геополітичної зони або політичної спільноти; 2) здатність суспільств, інститутів, груп та індивідів регулярно спілкуватися більше, ніж однією мовою. **М**. має міжкультурну цінність, бо сприяє відкритості культур і стимулює, посилює спроможність до комунікації та співпраці з іншими людьми, не зважаючи на кордони; стає підґрунтям для створення спільного простору політичного діалогу та комунікації з громадянами; сприяє економічній конкурентоспроможності, мобільності та працевлаштуванню населення. *(Н. Карпчук)*

Мультиплікація політична (лат. *multiplicatio* – збільшення, зростання) – вид мистецтва громадсько-політичного спрямування, в основі якого створення ілюзії руху зображень за допомогою послідовних нерухомих зображень (кадрів), що змінюють один одного з певно частотою. Стартом вітчизняної сатиричної політичної анімації є проект «Великі перегони» (жовтень 1999 р., канал «1+1»). Другим великим проектом (зароджений під час Помаранчевої революції), який за лічені дні після виходу здобув народну любов, став серіал «Операція Проффесор», який випустила анімаційна студія «Веселі яйця». Сьогодні наймасштабнішим сатиричним анімаційним серіалом є мультфільм

«Казкова Русь» (стартував наприкінці 2012 р.). Низка **М.п.** знято Іреною Карпою. Новою формою **М.п.** є *м’юпотун* (mupotoon; від англ. **MU**sic – музика, **PO**litics – політика, car**TOON** – мультфільм), який власне поєднав музику, політику та анімацію. Їх знімає, напр., українська комунікаційна компанія CFC Consulting (напр., «Суперзірка Барак Обама: нерозказана історія»). *(В. Хвіст)*

М’яка сила (англ. *soft power*) – здатність домагатися бажаного результату через добровільну участь суб’єктів міжнародної взаємодії, а не за допомогою примусу чи виплат. Автором концепції **М.с**. є американський політолог Дж. Най (книга «Гнучка сила. Як домогтися успіху у зовнішній політиці», 2004) виділив три основні джерела **М.с.**: культуру, політичні цінності та зовнішню політику. Коли політика країни визнається легітимною, тоді й зміцнюється її здатність до м’якого впливу. Останній включає в себе й пропагандистські впливи, однак є поняттям значно ширшим за пропаганду. Помилково вважати **М.с.** однозначно гуманнішою за жорстку, адже кінцевою метою переконання також можуть бути дії, які цілком суперечать інтересам об’єкта впливу. *Див.: Жорстка сила. (Т. Лушагіна)*

Н

Наддержава – держава, яка вирізняється своєю економічною та військовою потужністю (обов’язково включаючи стратегічну ядерну зброю в сучасному світі), політичною вагою, справляє вирішальний вплив на міжнародне життя. **Н.** домінує у коаліції союзних держав і змагається з іншими **Н.** за вплив серед держав, які не є її союзниками. Термін «**Н**» вперше з’явився в книзі В. Фокса «Наддержава» (1944) для характеристики країн «Великої трійки», значного ж поширення отримав у 1960-і рр. у теорії «трьох світів» Мао Цзедуна (1964). *(Н. Ржевська)*

Надійність політична (пізн.-лат. *rehabilitation* – відтворення, англ. *reliability* – надійність) – відтворення архетипових комплексних якостей громадянина і політика, здатних ефективно виконувати свої обов’язки в конкретних політичних умовах, забезпечуючи стабільність і непорушність політичної системи і зберігаючи основні характеристики громадянськості. **Н.п.** є уявленням про стан, функціонування та напрями зміни політичних систем у різні періоди. Актуалізація змісту **Н.п.** в Україні зросла в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз, екстремальних випробувань та соціального запиту на мир і відповідальну надійну владу. *Див.: Громадянськість; Жовто-блакитна ідеологія. (В. Ярошенко)*

Наднаціональність – існування політичної влади над чи поза рівня національної держави, наявність деякого ступеня її автономності від національних урядів. **Н.** означає, що держава може бути змушена виконувати рішення, проти прийняття яких вона заперечувала. **Н.** є інструментом контролю поведінки партнерів, оскільки забезпечує загальне посилення рівня їхньої передбачуваності, стабільності і безпеки. Це досягається за рахунок єдиних правил поведінки, їхнього повсюдного застосування, а також загальної обов’язковості. *(М. Шульга)*

Надсфера суспільного життя (дав.-грец. *sphaira* – куля, округлість) – обшир суспільно-колективного життя людей, в якому насамперед задовольняються їх пересічно-буттєві потреби та інтереси, пов’язані зі споживанням життєвих вартостей і цінностей, які є однією з фундаментальних основ буття як окремої людини, так і всього суспільства. **Н.с.ж.** охоплює: *соціальну* (потреба у спілкуванні та взаємодії), *правову* (потреба у виробленні норм сусп. життя), *етичну* (потреба у встановленні загальноприйнятих норм поведінки), *комунікативну* (потреба у передачі, розповсюдженні та збереженні мови та символів), *інформаційну* (потреба в отриманні нових знань). (*В. Тімашова*)

Наносуспільство – теоретична концепція можливого подальшого розвитку інформаційного суспільства у певний тип біосоціотехнічної системи, що складається з різнорідних взаємопов’язаних елементів і підсистем, власти-

востей і відносин, створених людьми на основі нанотехнологій. **Н.** має стати результатом тотального запровадження нанотехнологій в усі сфери й галузі суспільної життєдіяльності. Вважається, що у **Н.** домінуватиме наногалузь, яка буде спроможною здійснювати масове виробництво товарів і послуг і витіснить традиційні господарські галузі. Соціальні й моральні наслідки розвитку **Н.** важко передбачати. *(О. Дзьобань)*

Наратив (лат. *narrare* – мовний акт) – історично і культурно обґрунтована інтерпретація деякого аспекту світу з певної позиції. Найважливішою атрибутивною характеристикою **Н.** є його самодостатність і самоцінність, оскільки процесуальність розповіді розгортається заради самої розповіді, а не заради прямого впливу на дійсність. Класичною сферою виникнення та функціонування **Н.** виступає історія як теоретична дисципліна, а також як елемент публічного політичного дискурсу. **Н.** визначає інтерпретацію історичних фактів у єдиному варіанті, а також показує неприпустимість інших пояснень. А такому значенні **Н.** виступає важливим інструментом інформаційної політики та пропаганди у сучасному світі, а наратор виступає, перш за все, як носій знання про майбутній фінал історії, і лише в силу цієї обставини він і може бути оповідачем. *(А. Гарбадин)*

Народна дипломатія – участь представників громади однієї держави (учених, спортсменів, діячів культури, викладачів, студентів тощо) у спілкуванні, налагодженні співробітництва, реалізації спільних проектів із колегами із інших держав, що позитивно впливає на розвиток офіційних міждержавних відносин і сприяє налагодженню комунікації між народами цих країн. *(М. Трофименко)*

Націократія – тип політичної системи суспільства, за якої джерелом влади та найвищою соціальною цінністю визнається нація, а пануючою ідеологією – націоналізм. Уперше концепцію **Н.** представлено у праці українського політичного діяча М. Сціборського «Націократія» (1935). Сьогодні прихильниками **Н.** розглядається використання таких її ідей як: рушійна сила нації у формуванні економічного та культурно-духовного підґрунтя суспільства і державності, зосередження всієї повноти влади у титульної нації на своїй етнічній території, соціальна та національна справедливість і под. *(К. Пальшков)*

Націоналізм економічний – доктрина економічної модернізації нації, спрямована на формування однієї з найважливіших її складових: єдиного економічного простору, що виконує функцію інтенсифікації комунікації між усіма членами етносу та їх інтеграції в масову політизовану модерну спільноту. Ця доктрина також може використовуватися і вже сформованими національними державами з метою подолання економічного відставання від передових високорозвинутих націй методом державного протекціонізму і як психологічний фермент форсованої модернізації національної економіки. Першим ідеологом **Е.н.** вважається Ф. Ліст. *(П. Долганов)*

Націоналіст – 1) особа з розвиненим почуттям приналежності до народу-нації, яка ідентифікується з певною територією, національною державою або прагненням до політичного самовизначення; 2) прихильник і послідовник ідеології чи світоглядних принципів націоналізму, серед котрих – пріоритет національних цінностей, культури й історії нації; визнання нації джерелом політичної та умови свободи і самореалізації особи; 3) член або симпатик національних, націоналістичних партій чи рухів; 4) виборець, що підтримує, голосує за національні (націоналістичні партії) чи рухи; 5) людина, яка проповідує відданість своїй нації та діяльність на її благо, захист її цінностей; у цьому сенсі є синонімом поняття «патріот»; 6) в ідеологічному або повсякденному дискурсі, у ЗМІ неправомірно ототожнюється з особою, що керується ідеями радикального етноцентризму, національного ізоляціонізму, фашизму. *(Л. Угрин)*

Націоналістичні партії (лат. *natio – нація, народ* + фр. *partie* – частка, частина) – юридично оформлене об'єднання людей, товариство/спільнота, що акцентує на цінностях певної нації, як найвищої форми суспільної єдності та її первинності у державотворчому процесі. **Н.п.** через політичну ідеологію, а також громадсько-політичний рух, свідомо й інтенсивно сприяють розвитку національної самобутності, державності, піднесенню добробуту нації. Особливої значущості **Н.п.** надають заглибленню в національну культуру задля нового прочитання своєї історії та відродження рідної мови. *(Т. Новаченко)*

Національна держава – основний тип сучасних держав, що утворені націями, або з населення яких сформувались сучасні нації. Для розуміння специфіки **Н.д.** важливо мати на увазі, що їх кордони здебільшого не співпадають з кордонами одного етносу. За своїм характером вони швидше нагадують держави міні-цивілізацій, на території яких проживає низка етнічних груп (корінних і прийшлих), які об'єднані спільним ментальним та культурним ядром. Поняття **«Н.д.»** (national state) не рівнозначне поняттю «держава-нація» (nation state). Останнє близьке за змістом до поняття «етнічна держава», коли одна нація має одну державу. Таких держав у світі лише біля 10%. *(О. Рудакевич)*

Національна ідея – ідея формування та утвердження народу як нації – вищої цивілізаційної форми етнічного розвитку. **Н.і** у широкому значенні включає ідею нації, ідею національної держави та **Н.і.** у вузькому значенні терміну – стратегію суспільного розвитку. Ідея нації – це настанова на реалізацію певного проекту національного будівництва. Ідея національної держави орієнтує на розбудову власної держави. Смислом **Н.і.** у вузькому трактуванні поняття є відображення ідеалу щасливого життя та шляхів його досягнення. Українці дійшли думки, що нині їх стратегічною метою є повернення до європейської цивілізації та входження в ЄС. *(О. Рудакевич)*

Національна консолідація (лат. *consolido* – зміцнення, об'єднання) – історичний процес формування та розвитку нації, на основі створення рівних можливостей для участі всіх громадян у державотворчих процесах незалежно

від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних переконань, статі, етнічного і соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або ін. ознак. **Н.к.** – це міжетнічна інтеграція, зближення націй, формування спільних цінностей та інститутів. Необхідною передумовою **Н.к.** є наявність етнічної та мовної основи, території, міцних культурних, побутових зв'язків та ін. передумов, які реалізуються в національний чинник завдяки сукупності конкретних соціально-економічних умов. **Н.к.** розглядають у таких вимірах: 1) консолідація *територіальна* (позитивно впливає на територіальну цілісність держави); 2) консолідація *ціннісна* (важлива з огляду на культурно-історичні відмінності регіонів); 3) консолідація *загальнонаціональна* (пов'язана із формуванням національної ідентичності). *(С. Була)*

Національна меншина – спільнота, яка володіє більшістю ознак етнічної меншини і перебуває на стадії політизації етнічності або завершила її. Участь **Н.м.** у політичному процесі, на думку Д. Піндерг'юс залежить, від трьох типів змінних: зовнішні (географічна концентрація групи, соціально-економічний стан держави, політична система держави, кількість партій та інші); демографічні (зростання чисельності **Н.м.** може призвести до її виходу на стадію політизації); внутрішні (існуючі етнічні інституції, політична соціалізація, партійна ідентифікація, політична програма). *(П. Долганов)*

Національна пам'ять – феномен духовно-культурного буття нації. Як соціально-культурна конструкція укладається під впливом родини, релігії, через мовні структури, повсякденні життєві практики і громадські інститути**. Н.п.** – збережена народом сукупність знань, уявлень та оцінок подій минулого, що мали вплив на його державне становлення, політичну самоідентифікацію, державотворчі й цивілізаційні досягнення та визначають бачення теперішнього консолідованого існування та конструктивного розвитку нації у майбутньому. **Н.п.** є органічним явищем суспільної свідомості. Основою **Н.п.** є *історична* пам'ять. *Див.: Історична пам'ять; Політика національної пам'яті. (Н. Гапон)*

Національна політична культура – сукупність історично сформованих на базі національної ментальності, національної ідентичності та національних потреб культурних форм – настанов політичної ментальності, соціально-політичної онтології, національних цінностей, ідеалів і ціннісних орієнтацій, національних міфів, символів, стереотипів мислення та поведінки, норм і принципів політичної діяльності, традиційних політичних інститутів, національної ідентичності та національної ідеї, – в яких зосереджена життєво важлива інформація про ідеали нації та її історичний досвід, що забезпечують ефективне функціонування політичної системи суспільства, її відтворення й розвиток на засадах наступності. *(О. Рудакевич)*

Національна самостійність (англ. *independent* – самостійний) – здатність національного незалежного вільного встановлення свого державного суверенітету та забезпечення свого економічного, соціального та культурного розвитку.

Державний суверенітет є юридичною характеристикою незалежної держави, що визначає її політико-правову **Н.с.** Визначення України суверенною і незалежною державою закріплено ст. 1-2 Конституції України. У сучасній Україні протягом кінця 2013-2015 рр. відбувається випробування **Н.с**. спершу злочинною владою, а згодом – і зовнішньою агресією. Для переважної більшості українців-патріотів **Н.с.** набула значення справжньої цінності. (*В. Ярошенко)*

Національне антикорупційне бюро України – державний правоохоронний орган, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових. Завданням **Н.а.б.У.** є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, що вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці. **Н.а.б.У.** утворюється Президентом України відповідно до Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» та інших законів України. *(В. Малиновський)*

Національний принцип – один із виявів теоретичного рівня осмислення національного феномена: загальне правило формування й розвитку націй, яке діє, з одного боку, як об'єктивна закономірність у сфері національного, а з іншого – є настановою для суб'єктів історичного процесу. **Н.п.** відображає діалектичну єдність двох універсальних способів самоорганізації соціуму – етнічного (етнокультурного) та політичного. Наслідком такого поєднання є принципово новий самоорганізаційний механізм – національний та новий тип людських спільнот – нація. *(О. Рудакевич)*

Національний рух опору – організований загальнонаціональний спротив будь-яким зовнішнім проявам агресії, а також боротьба за національні, політичні та громадянські права всередині держави. Прикладом **Н.р.о.** була підпільна і повстанська боротьба народів Європи проти нацистської, фашистської та комуністичної окупації (французькі «макі», італійська «Резистенца», польська Армія Крайова, Українська Повстанська Армія); виступи проти комуністичних тоталітарних режимів у СРСР і державах Східної Європи. **Н.р.о**. в Україні розгортався у формі українського визвольного руху – національно-визвольний руху на етнічних українських землях у 1920-1950-х рр., який мав за мету поновлення української незалежної держави. З початку 1960-х років під **Н.р.о**. розумілися виступи проти комуністичних тоталітарних режимів у СРСР і державах Східної Європи. Характерним прикладом такого **Н.р.о**. є дисидентський рух. *(С. Троян)*

Національний фактор (лат. *facere* – діяти, виробляти, примножувати) – умова, рушійна сила будь-якого процесу, явища; активна форма етнічної, національної самосвідомості, що здійснює вплив на соціальну повсякденну практику, на соціальні відносини. Останні ж є способом реалізації певних інтересів. Соціальні та інші групові інтереси формуються на ґрунті нерівно-

правного чи неоднакового становища певної страти в суспільстві, зумовлені різним економічним рівнем та впливом на політику суспільних суб'єктів. Найповніше зміст терміна **Н.ф.** розкриває поняття «*етнонаціональний фактор*», яке поєднує в собі сукупність умов впровадження основних інтересів особистості, суспільства та держави. *(А. Дегтеренко)*

Національні інтереси (англ. *national interests)* – життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет країни та її прогресивний розвиток. **Н.і.** – це також визначальні потреби суспільства, які співвідносяться з його базовими цінностями й виражаються у вигляді програмних нормативних цілей у певних законодавчих актах. **Н.і.** являють собою, по суті, вищу сходинку в теоретичному осмисленні етносоціальних процесів. Йдеться про інтереси нації передовсім як громадянської, а не суто етнічної спільноти. Система **Н.і.** України визначається сукупністю основних інтересів особистості, суспільства і держави**. Н.і.** – система цілей і завдань зовнішньої політики держави, які є причиною міжнародних відносин як таких. *(А. Дегтеренко)*

Національно орієнтована суспільно-політична лексика (грец. *λεξικός* – такий, що відноситься до слова; від *λέξις* – слово) – сукупність слів на суспільно-політичну тематику, що передає особливості національного характеру, національної ментальності в мові певного етносу. Лінгвістичні чинники та події, які відбуваються в громадському й політичному процесах певної держави, впливають на формування й розвиток **Н.о.с-п.л.** Вона виконує особливу роль в етногенезі та утвердженні національної ідентичності українського народу, у формуванні його національних цінностей. Багата, розвинена **Н.о.с-п.л.** забезпечує повноцінне сприйняття та відображення ситуацій, які відбуваються в суспільно-політичних відносинах між різними прошарками суспільства, політичними інститутами, органами державного управління певної країни. *(Т. Здіховська)*

Національно-політичний мазохізм (англ. *masochism;* від імені австр. письменника Л. фон Захер-Мазоха) – у широкому розумінні – особливий тип масової політичної свідомості й електоральної поведінки, який реалізується через прагнення направляти будь-що деструктивне, принизливе в свій бік, створення культу народу-мученика, народу що століттями страждаючи стояв «на колінах» будучи жертвою інших народів та держав. В основі **Н-п.м**., як правило, лежать психологічні та соціальні якості суб'єкта. **Н-п.м.** має свої особливості, умови виникнення та шляхи формування. **Н-п.м**. формується на основі історично й соціально вироблених моделей політичного життя певного суспільства, політичного режиму, групової поведінки у політиці і под. *Див.: Синдром малоросійства (В. Козьма)*

Небесна сотня – назва загиблих учасників Євромайдану, мирних протестувальників, проти яких диктаторський режим застосував тортури та зброю.

Офіційна кількість – 108 осіб, за неофіційними даними їх значно більше. 21.02.2014 р. на Майдані Незалежності в Києві відбулося прощання із загиблими, під час якого лунала пісня «Пливе кача по Тисині…», яка стала своєрідним гімном-реквієм. Експертна оцінка трагічних подій підтвердила незаконність застосування зброї щодо мітингувальників. На сьогодні питання встановлення істини та покарання винних залишається відкритим; навколо проблеми безліч спекуляцій. 03.11.2014 р. вийшов Указ Президента України «Про Орден Небесної Сотні». В багатьох країнах пройшли мітинги на підтримку українців. **Н.с.** стала одним із символів нової України, поряд з такими, як «Революція гідності», «кіборги», «укропи» та под. *(О. Сморжевська)*

Невдала держава / держава, що не відбулася (англ. *failed state*) – слабка, неефективна, нездатна відстояти свій суверенітет держава, в якій соціальні та політичні інститути занепали настільки, що уряд не може виконувати функцію легітимного насильства, здійснювати контроль над територією та надавати послуги населенню. **Н.д.** є продуктом розвалу силових структур, розгулу корупції та злочинності, поширення «анархічних» форм внутрішнього збройного протистояння між конкуруючими угрупуваннями, економічного занепаду і крайнього зубожіння населення, а також втручання інших держав, які можуть свідомо дестабілізувати ситуацію. *(А. Колодій)*

Невизнані держави – специфічна група політико-територіальних утворень, які, маючи у більшості випадків ключові ознаки державності (в першу чергу, здатність до ефективного внутрішньо легітимізованого контролю над основною територією), водночас повністю або частково позбавлені офіційного визнання міжнародним співтовариством. Більшість **Н.д.** є субнаціональними регіонами, які відокремились від своїх держав. Деякі з **Н.д.** користуються військовою, економічною, політичною а також неформальною дипломатичною підтримкою третіх країн, зацікавлених у їх існуванні. Прикладами **Н.д**. є Абхазія, Південна Осетія, Придністровська Молдавська Республіка, Нагірно-Карабаська Республіка, Сомаліленд та ін. Проблема **Н.д**. може торкнутися й України з огляду на терористичні воєнізовані організації «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка». *Див.: Донецька народна республіка; Луганська народна республіка.* (*О. Козирев)*

Недержавна дипломатія – система дипломатичної діяльності, суб'єктом якої виступають недержавні актори, які не просто доповнюють, а й в певному сенсі заміщують собою урядові комунікаційні канали; сфера неофіційної дипломатії. Мета **Н.д.** – мобілізувати ресурс неурядових суб'єктів зовнішньополітичної діяльності (як організацій, так і окремих громадян) у справі поглиблення міжнародного співробітництва і розвитку міжкультурної комунікації, уникаючи надскладних бар'єрів з боку бюрократичної системи державної влади, державних протоколів, цензури і под. Найбільш продуктивний варіант дипломатичної діяльності акторів **Н.д.** – «дипломатія-каталізатор» як поєднання зусиль офіційної і неофіційної дипломатії. *(Н. Лепська)*

Недержавні збройні формування – самостійні суспільні збройні структури, які не належать до державних інститутів тієї чи іншої країни. Головною рисою таких формувань є їх недержавний характер. До **Н.з.ф.** відносять опозиційні повстанські групи; озброєні формування локальної частини населення; збройні формування воєнних ватажків; громадянські загони самооборони та парамілітарні формування, що діють поза межами державного контролю; приватні військові компанії. **Н.з.ф.** відрізняються від іррегулярних формувань, бо останні належать до державних інститутів, та незаконних формувань, які можуть бути державними інститутами, а **Н.з.ф.** можуть бути законними. *(В. Целуйко)*

Незаконні воєнізовані формування – озброєна група людей, терористична група, організована без дотримання норм чинного законодавства, непідконтрольна законному урядові. **Н.в.ф.** характеризуються трьома ознаками: 1) *незаконність* – група створюється та функціонує всупереч чинному законодавству; 2) *озброєність* – члени групи мають різну холодну та вогнепальну зброю, можлива наявність важкого озброєння; 3) *організованість* – група об'єднана спільною метою на тимчасовій або постійній основі, має ієрархічну структуру, елементи субординації (начальник – підлеглий), вимоги дисципліни. *(М. Требін)*

Незалежність країни – політична самостійність, суверенітет, що запроваджений на окремій території, яка має визначенні кордони та населення, господарство та політичну владу, проводить власну внутрішню та зовнішню політику, має міжнародне визнання та державну символіку. **Н.к.** визначається взаємними правами й обов'язками влади та громадян, а також національною ідеєю, почуттям любові, патріотизму, відчуттям побратимства. *Див.: Незалежність політична. (Т. Новаченко)*

Незалежність політична – юридична та фактична незалежність суб'єкта, що є її носієм у політичній сфері, та перш за все у прийнятті політичних рішень. У *широкому* сенсі суб'єктами **Н.п**. можуть бути держави, органи влади, церква, політичні партії, групи інтересів, міжнародні організації, окремі політики і под. У той же час, у *вузькому* сенсі поняття **Н.п.** є більш уживаним щодо держав, відображаючи їх реальний статус у економічній, енергетичній, ідеологічній, інформаційній, військовій, релігійній, міжнародній та ін. сферах. **Н.п.** можна визначити як незалежність «*реальну*». *(К. Пальшков)*

Нейтральність політична – вимога щодо публічних службовців (крім виборних осіб та осіб, які займають політичні посади) при виконанні своїх службових повноважень дотримуватися **Н.п**., уникати демонстрації у будь-якому вигляді власних політичних переконань або поглядів, не використовувати службові повноваження в інтересах політичних партій чи їх осередків або окремих політиків. **Н.п.** передбачена ст. 40 Закону України «Про запобігання корупції». *(В. Малиновський)*

Нелінійна війна – нове поняття у військово-політичному лексиконі, яке означає широке застосування політичних, економічних, інформаційних, гуманітарних та інших невійськових заходів, які доповнюються військовими засобами таємного характеру та силами спеціального призначення. **Н.в.** називають *гібридною, колоніальною, партизанською*. Складові частини **Н.в.**: 1) відбувається глобальна боротьба ідей; 2) стирається різниця між станом війни та миру; 3) зростає роль невоєнних способів в досягненні політичних і стратегічних цілей, які за своєю ефективністю переважають силу зброї; 4) воюють між собою не тільки цілі держави, але й їхні територіальні одиниці (провінції); 5) формування сил союзників відбувається з числа місцевого населення; 6) використовується внутрішня опозиція для послаблення противника; 7) склад коаліцій постійно змінюється і вони можуть мати розбіжності в інтересах. *(Л. Смола)*

Ненасильницький протест – політична практика, заснована на ідеології ненасильства, та інструментарій досягнення поставлених цілей за умови свідомої відмови від застосування насильства. **Н.п.** є різновидом *активного ненасильства* – ненасильницьких дій, спрямованих на виконання вимог справедливості, на протидію агресії та на реалізацію суспільних змін. Право на громадянську непокору – **Н.п.** проти несправедливої або нелегітимної влади, – визначає зміст народного суверенітету – принципу, реалізація якого є однією з основних гарантій легітимності державної влади. Громадянська непокора є формою безпосередньої демократії, яка реалізується відповідно до демократичних конституцій на основі права громадян проводити мирні масові заходи та акції. *(К. Семчинський)*

Неоазіяцентризм – 1) нова азійська паннаціоналістична концепція, що має яскраво виражену японоцентричність із регіональним домінуванням країни (інколи в коаліції з Китаєм, без втручання США) в АТР; 2) напрям спільної азіатської зовнішньої політики, який передбачає більш тісне зближення Японії та Китаю з країнами АСЕАН та іншими азіатськими країнами, орієнтоване на створення в регіоні сили, що балансує домінацію США (інколи Китаю); 3) концепція «глобальної невійськової держави», яка орієнтуються на військовий нейтралітет Японії зі збереженням дружніх зв'язків із США й збільшення ролі Японії у Західному світі. Представники цієї течії (переважно прихильники соціалістичних партій країни) вважають, що Японія могла б розділити з США тягар глобальної відповідальності. При цьому вони багато в чому сходяться з прихильниками спільного глобального гегемонізму, але на більш паритетних засадах як із США, так і з Західною Європою. *Див.: Азіяцентризм; Японоцентризм. (В. Патійчук)*

Необіхевіоризм (англ. *neobehaviorism,* від грец. *νέος* – новий і англ. *behavior* – поведінка) – загальна назва кількох наукових напрямів у психології та політичній соціології, що виникли внаслідок еволюції біхевіоризму після

Другої світової війни. Їх об'єднує концепція, що людина існує та діє за принципом автоматичного реагування на зовнішні подразники: отримуючи вхідний сигнал-стимул (S), вона відповідає на нього вихідним сигналом-реакцією (R). Основні різновиди **Н.**: методологічний і метафізичний **Б.** *Методологічний* **Б.** поділяється на *формальний* (ортодоксальний) і *неформальний* (лібералізована теорія «S-R»). *Метафізичний (радикальний)* **Б.** відомий як «теорія соціального научіння»; його прихильники вважають, що над поведінкою індивідів і соціальних груп можна встановити певний контроль та за допомогою спеціальних методів змінювати її в заданому напрямі. *Див.: Біхевіоризм політичний; Поведінка політична; Постбіхевіоризм. (В. Северинюк)*

Неоєвразійство (англ. *neo-eurasism*) – геополітична ідеологія відновлення цілісності пострадянського простору на основі нової слов'яно-тюркської інтеграції. Для **Н.** характерні ідеї етнічної компліментарності, національної та релігійної гармонізації, змішаної ринкової системи в економіці та представницької демократії. **Н.** визнає стратегічну важливість Європи для геополітичної завершеності євразійського «Великого простору» та визначає стратегічне союзництво з ісламськими країнами в протистоянні антитрадиційному Заходу. Наразі, **Н.** є основною світоглядною платформою в сучасному російському суспільстві. *(А. Іовчева)*

Неоізоляціонізм – тип політичної поведінки, яка спрямована на скорочення (штучну ізоляцію під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників) політичним суб'єктом своїх зв'язків і відносин із іншими суб'єктами. Концепція **Н**. сформована у сер. XX ст. у США, але політична традиція ведеться від нейтралітету, заявленого ще Дж. Вашингтоном (1793). Сутність **Н**. полягає у зміні політичного вектора: відмова від концентрації зусиль на допомогу іншим державам, регіонам, але посилення своєї могутності після вирішення внутрішніх проблем. **Н**. не був повністю застосований у практиці американської «великої політики»; до того ж він не відповідає загальної тенденції розвитку людства. Приклад прояву **Н**. – Берлінський мур. Ознаки **Н**. є у сучасній Росії: спроба створити проблемні держави від Кавказу до Карпат («пояс шахіда»; нова «залізна завіса»); пошуки «п'ятої колони», яку підштовхують до виїзду; штрафування за подвійне громадянство; наближання до «нового фундаменталізму» та под. *(Ю. Ємельянова)*

Неоінституціоналізм – теоретико-методологічний підхід, в основі якого уявлення про вирішальну роль політичних інституцій у визначенні політичної поведінки. Політичні інституції визначають як комплекси формальних та неформальних норм, правил, які обумовлюють та регулюють діяльність людини в політиці, як політичну установу, як стійкий тип політичної поведінки, систему колективних дій, процедур. Важливим джерелом **Н**. були економічні теорії (транзакційних витрат, прав власності тощо). Напрямами **Н**. є *інституціоналізм раціонального вибору*, *історичний*, *нормативний*, *соціологічний інституціоналізм* тощо. У **Н**. виокремлюють два типи інституційних змін – внутрішня інституціоналізація та зміни цінностей та структур. *(Є. Перегуда)*

Неонацизм – загальна назва ідеології та ультраправих політичних рухів, які виникли після Другої світової війни та прагнуть встановити націонал-соціалізм у своїх країнах, або ж проголошують себе послідовниками Націонал-соціалістичної німецької робітничої партії. У деяких країнах існують закони, які забороняють пронацистські, антисемітські та гомофобські погляди, а також повністю чи частково забороняють нацистську символіку, що, однак, не здатні усунути **Н**. з політичного життя. Колишні активісти Російської національної єдності (*рос.* Русское национальное единство, т. зв. «Баркашовцы», «Гвардия Баркашова») в Україні приймали активну участь в захопленні адміністративних будівель в Донецькій та Луганській областях наприкінці березня-травні 2014 р. та присутні у керівництві терористичних організацій «ДНР» і «ЛНР». *(В. Гулай)*

Неонаціонал-соціалізм – загальна назва політичних або соціальних рухів, які виникли після Другої світової війни та прагнуть відновити націонал-соціалізм, або ж проголошують себе послідовниками Націонал-соціалістичної німецької робітничої партії. Термін також використовується як назва ідеології цих рухів. В Україні з 2005 р. зростає активність молодіжних неформальних об'єднань, діяльність яких спрямована на насильницькі дії на ґрунті расової та національної ворожнечі. Найактивнішими та найагресивнішими є ультраправі групи з числа т. зв. руху «Біла Влада – Скінхед Спектрум», українська філія світової екстремістської мережі «Кров і Честь», воєнізована неонацистська секта «Світова Церква Творця Рутенія». Їх об'єднує загальна ідеологія расизму та націоналізму, яка базується на принципах установлення переваги над особами інших рас і національностей. *(В. Хвіст)*

Неопатримоніалізм – поняття сучасної політичної соціології та політології, яке базується на типології політичного панування М. Вебера та його терміні «патримоніалізм». Термін **Н.** був запропонований ізраїльським соціологом Ш. Ейзенштадтом для концептуалізації політичної динаміки сучасних режимів. **Н.** передбачає наявність автократичного правителя, який може цілком успішно функціонувати в середовищі позірно демократичних / електоральних інститутів та вибудовувати систему державної влади, яка заснована на родинних та квазіродинних взаєминах (спільності етнічного та / або регіонального походження, релігійної приналежності). Поняття **Н.** продуктивно використовується для опису траєкторій постленінських режимів. *(П. Кутуєв)*

Неототалітаризм – політичний режим і суспільна система, спрямована на збереження у нових суспільно-політичних умовах та геополітичних реаліях кінця XX – початку XXI ст. тоталітаризму в його лівоекстремістському векторі еволюції. Найхарактернішим неототалітарним режимом сучасності є правління Кім Чен Ина в Корейській народно-демократичній республіці (КНДР),

який з 2011 р. перебрав усі владні важелі; як диктатор він суміщає найвищі державні, партійні й військові посади в країні та офіційною пропагандою. Запроваджена в 1948 р. Кім Ір Сеном офіційна ідеологія чучхе ґрунтується на опорі на власні сили та безумовній покорі вождю. Найближчими союзниками неототалітарного режиму Кім Чен Ина в умовах потужної міжнародної ізоляції є КНР та Російська Федерація. Напрям до утвердження в Росії неототалітарного політичного режиму від початку 2000-х років також демонструє В. Путін. *(В. Гулай)*

Неофашизм – поняття, яке об'єднує частину правоекстремістських рухів, що проголошують себе ідейними та політичними правонаступниками заборонених після Другої світової війни фашистських організацій і рухів; використовують окремі концепти ідеології й практики останніх у сучасних умовах. У неофашистській пропаганді домінує популістська соціальна риторика, звернена до представників дрібного бізнесу, люмпен-верств, носіїв молодіжних субкультур. Політична агітація ведеться у демонстративно агресивній, енергійній і наступальній манері. Часто використовується символіка та атрибутика історичного фашизму Для **Н.** характерні тісні зв'язки з криміналітетом. Уперше термін **«Н.»** з'явився в Італії. У Центрально-Східній Європі найвпливовішою правоекстремістською організацією неофашистського спрямування є партія «За кращу Угорщину» (Йоббік), яка намагається поширити свій вплив на угорське населення Закарпатської області, яку вважає угорською історичною територію; підтримує анексію Росією АРК й м. Севастополя, діяльність терористичних організацій ДНР і ЛНР. *(В. Гулай)*

Неофемінізм (лат. *femina* – жінка + лат. *neo* – новий) – рух, що трактує у фемінізмі чоловічу домінацію та жіночу дискримінацію у приватній сфері як різновид суспільного конфлікту (з 60-х рр. XX ст.). **Н.** не приймає поділу на публічну і приватну сфери, розглядає його як неадекватний. **Н**. запровадив поняття «гендер», який використовують для характеристики статі у суспільному контексті або як культурну стать. З 90-х рр. XX ст. виникає окрема хвиля **Н.** як критична реакція молодого покоління на радикальний фемінізм, що характеризується суперечливістю і різноманітністю та боротьбою з усіма можливими причинами, що породжують соціальну несправедливість. *(О. Зінченко)*

Неоцаризм – політичне кліше, неологізм, який позначає стиль правління президента Російської Федерації В. Путіна. **Н**. проявляється у намаганні відродити в Росії монархізм із акцентуванням самодержавної волі царя, претензія на яку простежується у діях В. Путіна. Нинішній глава Російської держави не є царем де-юре, але, використовуючи авторитарні важелі влади, перетворюється на царя де-факто. В. Путін, очевидно, мріє увійти в історію як «новий об'єднувач земель руських» та повернути колишні радянські республіки у відтворену імперію – «Євразійський союз». Окупація Росією Криму й воєнна інтервенція на Донбас виглядають як здійснення особистих політичних амбі-

цій В. Путіна, як утілення його бажань узяти історичний реванш, приєднати до Росії нові землі. Подібно до російських правителів часів самодержавства нинішнє керівництво Росії має яскраво виражені імперські наміри. Підконтрольні владі медіа формують образ сучасного «вождя нації», «справжнього державника», який здатен забезпечити єдність «всего русского мира». Усе це нагадує небезпечну міфологему гітлерівської ідеології: «один народ – одна держава – один вождь». Відносний успіх створення культу постаті В. Путіна свідчить про живучість в Росії рудиментарних архетипів традиційного суспільства, комплексів «колективного несвідомого» в політичній культурі російських громадян, а також про депресивні настрої в суспільстві. Традиційною рисою російського політичного характеру залишається очікування «царя-батюшки», потреба у патріархальній (патримоніальній) опіці. *Див.: Путінократія; Путінізм; Путінофіли. (Н. Хома, В. Северинюк)*

Непотизм (лат. *nepos* (*nepotis*) – онук, нащадок, племінник) – 1) фаворитизм; кумівство; 2) у вужчому сенсі – роздача римськими папами заради зміцнення своєї влади дохідних посад, вищих церковних звань чи земель близьким родичам, насамперед племінникам (звідси й назва). Був поширений у XV-XVI ст. ст. Лише у XVIII ст. цей порядок був зламаний, і за вказівкою Папи Інокентія XII у кардинальської колегії тепер міг перебувати тільки один «непот». **Н**. сьогодні – це призначення першими особами країни (керівниками організацій) своїх родичів на провідні посади і привабливі державні пости. *Див.: Кумівство; «Сім'я». (М. Требін)*

Несистемна опозиція (лат. *oppositio* – протиставлення, заперечення) – вид політичної опозиції, що має на меті не лише протиставлення інтересів діючій владі, але і протидію загальним основам суспільно-політичного ладу в державі. **Н.о.** у відносинах із владою набуває антагоністичного характеру та вирізняється жорстким протистоянням, спрямованим на використання не завжди законних методів ведення політичної боротьби. За політичним спектром до **Н.о.** належать ліво- і праворадикальні партії та громадські організації, першочергове завдання яких – делегітимізація та дискредитація інститутів державної влади, і навпаки – легітимація заборонених політичних і правових норм. *(Н. Ніколаєнко)*

Неспроможна держава (англ. *failed state* – невдала, недієздатна держава) – термін, який використовується для позначення стану держави, коли вона виявляється нездатною реалізовувати свої основні суверенні права та виконувати базові зобов'язання перед населенням, втрачає фактичний контроль над території або монополії на законне використання фізичної сили і примусу; неспроможність влади забезпечувати безпеку та стабільність, надання базових соціальних і адміністративних послуг населенню; нездатність взаємодіяти з іншими державами як повноправний і незалежний член міжнародної спільноти. У 2014 р. за індексом неспроможності держав Україна посіла 113 місце (зі

188 держав, включених до рейтингу), потрапивши до категорії «ризикованих держав». *(О. Уварова)*

Неспроможність політична – відсутність можливості виконувати свої політичні зобов'язання. **Н.п.** є протилежністю до *політичної успішності*. **Н.п.** може бути зумовлена суб'єктивними та об'єктивними чинниками. До перших належать індивідуальні можливості політичного лідера – невміння орієнтуватися у складних політичних ситуаціях, нездатність вчасно знаходити вихід із проблемного становища, відсутність авторитету та підтримки серед колег. До других – кризове економічне, політичне, соціальне становище держави, що не дозволяє значною мірою реалізовувати покладені політичні зобов'язання. У результаті **Н.п.** у суспільстві виникають почуття незадоволення, відчуження, недовіри, безсилля та безнадійності, що може призвести до політичного відчуження суспільства. *(Т. Лушагіна)*

Нетерпимість політична – риса світоглядної позиції та психологічна установка, що проявляється у несприйнятті відмінних поглядів на державно-політичний устрій і принципи функціонування влади, альтернативні політичні ідеології, цінності політичної культури та цілі на майбутнє. **Н.п.** виступає джерелом маніфестованої войовничості до альтернативних політичних ліній, продукуючи ворожнечу між їх прибічниками. Чинниками **Н.п.** є соціально-політичні розмежування, конфліктні мобілізації, маніпуляції з масовою свідомістю, догматизм мислення та вплив авторитаризму, брак демократичних традицій. **Н.п.** дезінтегрує суспільство, утруднює його демократизацію. *(В. Ханстантинов)*

Нетократія (англ. *netocracy*; від англ. *network* – мережа, співтовариство + дав.-грец. *κράτος* – влада) – уявна форма управління суспільством, цінність якого є інформація. **Н**. – новий різновид влади, джерелом якої стає інформація та мережеві інформаційні технології. Основні механізми та технології **Н.** – боротьба за інформаційні ресурси, потоки та канали інформації, мережеві віртуальні структури, соціальні мережі, вплив на свідомість людей і под. **Н.** формує нову еліту – технологічно освічену, багатомовну, віртуально-комунікативну, яка створює та розповсюджує контент у мережі. **Н.** має можливість створення паралельної, віртуальної реальності та маніпуляцій. **Н.** – надає необмежені можливості для особистого розвитку, поширення знань та інформації, глобалізації ідей і думок, мультикультуралізму. *(М. Лашкіна)*

Неурядові організації (НУО) (англ. *non-governmental organizations, NGO*) – добровільні організації локального, національного чи міжнародного рівня, що працюють із громадянами або від їх імені заради суспільного добра на неприбутковій основі. Синонімами терміну **НУО** є НПО (неприбуткова організація) та НДО (недержавна організація). **НУО** створюються з ініціативи громадян, на добровільній основі, і цим є подібні до інших громадських організацій (ГО). Особливістю **НУО** є те, що вони займаються розв'язанням проблем не своїх членів, а інших людей, надаючи їм певні послуги чи допомогу, допомагаючи вирішувати суспільні проблеми. *(А. Колодій)*

Нова публічна дипломатія – спосіб комунікативного впливу на міжнародну ситуацію та зарубіжну аудиторію за допомогою нових технологій (блоги, спеціальні сайти: Facebook, Twitter, YouTube, sms-розсилка), які просуваються в зарубіжних країнах. Термін **Н.п.д.** співвідноситься з поняттям «*публічна дипломатія*». **Н.п.д.** характеризується як «розвиток відносин». Такі відносини слід будувати не між актором і іноземною аудиторією, а між двома аудиторіями, іноземними відносно одна одної, спілкуванню яких актор бажає сприяти. *Див.: Цифрова дипломатія; Твіпломат; Твіпломасі; Фейсбук-дипломат. (М. Трофименко)*

Нова холодна війна (англ. *the new cold war*) – стан відносин між Заходом і Російською Федерацією, який характеризується становленням конфронтаційної типу взаємин. Виникає як наслідок принципової відмінності західної та російської моделей зовнішньої політики, базованих на кардинально різних баченнях постбіполярного міжнародного порядку. Якісно несумісними характеристиками є, насамперед, ліберальний інтернаціоналізм західної та неоімперіалізм путінської міжнародної стратегії. Походження терміну **Н.х.в.** пов'язане з терміном «*холодна війна*». **Н.х.в.** і «холодна війна» мають низку подібностей: ідеологічна природа конфронтації, тенденція до набуття нею тотального характеру, наявність загрози прямого військового зіткнення. (*Ю. Теміров*)

«Новоросія» (рос. *Новороссия*) – російська збірна історична назва території, що стосувалася частини Північного Причорномор'я та Приазов'я, частини Південної Бессарабії, Таврії та Кубані. Виникла в 60-х рр. XVIII ст. після завоювань Росією «нових земель», які належали Османської імперії і Кримському ханству, та загарбання «Вольностей» Запорозької Січі. У 1764 р. на південних українських землях було утворено Новоросійську губернію, яка проіснувала до 1802 р. Сьогодні термін «**Н.**» з агресивно-пропагандистською метою використовують антиукраїнські кола в Росії (особисто президент Російської Федерації) та сепаратистські сили у Донецькій і Луганській народних республіках як спільну назву цієї самопроголошеної «державної території». *(В. Северинюк)*

Новояз – термін, введений Дж. Орвеллом у романі «1984» для позначення детермінованою тоталітарним суспільством системи мови і мовних висловлювань, здатної жорстко обумовлювати (як в нормі, так і в патології) духовно-діяльні алгоритми цілісної сукупності поведінкових репертуарів людей. Емпіричною основою ідеї **Н.** для Орвелла були новації вербально-словесних практик ідеолого-пропагандистських машин фашизму в Німеччині та більшовизму в СРСР, а також процеси деградації мови в англійській пресі 1930-1940-х. Лексика **Н.** покликана точно виразити будь-яке дозволене значення, потрібне члену партії, а крім того відсікти всі інші значення, так само як і можливості прийти до них манівцями. *(А. Гарбадин)*

Нонконформізм (лат. *non* – ні, *conformis* – подібний) – соціально-психологічне явище, що характеризується намаганням діяти всупереч позиції більшості та дотримуватися іншої точки зору; активне неприйняття суспільних норм, цілей, цінностей, моделей поведінки. Типи **Н.**: *незалежність* (схильність не підтримувати норми групи, висловлювати незалежну точку зору; передбачає вироблення нових правил, зразків поведінки); *антиконформізм* (негативізм, намагання протиставити себе нормам більшості та чинити всупереч уявленням групи за будь-яких умов при фактичній нездатності сформулювати власні погляди). *(В. Бунь)*

Нормандський формат переговорів – форма проведення міжнародних перемовин щодо українського питання у період після анексії АР Крим та м. Севастополя та початку бойових дій на Донбасі. Виник після неофіційних контактів лідерів України, Російської Федерації, Франції та ФРН 06.06.2014 р. у Бенувілі (Нормандія, Франція) під час відзначення 70-ї річниці висадки союзницького десанту та відкриття Другого фронту Другої світової війни. Тоді ж вперше відбулася 15-хвилинна зустріч В. Путіна й П. Порошенка. 17.10.2014 р. переговори у цьому питанні відбулися щодо «газового» питання. 12.01.2015 р. відбулися переговори «четвірки» на рівні міністрів закордонних справ (т. зв. «Берлінський формат»). **Н.ф.п.** критикується Польщею, яка вважає, що переговори щодо українсько-російського конфлікту повинні відбуватися за її участю. *Див.: Формати міжнародних переговорів (конфлікт в Україні). (Н. Хома)*

Нормативна модель ліберальної представницької демократії – синтезований і фігурально представлений образ сучасної ліберальної демократії, її ідеальний стандарт, що дає найповніше уявлення про ті принципи та механізми, які необхідні для утвердження ліберально-демократичних цінностей, що беруть свій початок у ліберальній філософсько-політичній думці XVII-XVIII ст. Визначальною характеристикою **Н.м.л.п.д.** є те, що вона ґрунтується на цінностях свободи, рівності та справедливості. Для їх втілення в життя **Н.м.л.п.д.** передбачає механізми, які в різних країнах різняться за формою, але зберігають свою суть, оскільки засновані на двох вихідних принципах: *конституціоналізму* та *суверенітету народу*, кожен із яких конкретизується через низку робочих (організаційних) принципів. *(А. Колодій, Дж. Перлін)*

Ньюсмейкер (англ. *newsmaker*; *news* – новини*; maker* – той, хто щось робить; букв. «той, хто створює новини») – особа, організація, подія, яка є чи потенційно може стати джерелом новинної інформації. У політичній сфері – глава держави, глава уряду, спікер парламенту, представники законодавчої, виконавчої, судової влади, лідери політичних партій та громадських об'єднань. Також **Н**. є прес-секретарі, спеціалісти зі зв'язків із громадськістю та ін. Близьким за змістом до **Н**. є поняття *комунікатор* (англ. newsbreak), яке використовується у журналістиці. *(М. Остапенко)*

О

Область державної політики – соціологічна царина, на умовній площині якої реалізується комплекс управлінсько-регулятивних дій держави як головного в будь-якому суспільстві політико-кратологічного інституту. Реалізаційна царина державної політики деталізується на *сферні, галузеві* та *проблемні* ділянки суспільної життєдіяльності людей. Впровадженню **О.д.п.** у практику обов'язково має передувати відповідна теоретична концепція. *(І. Варзар)*

Обмежений суверенітет – звуження державою сфери здійснення її окремих суверенних прав на основі узгодження, координації з іншими державними чи недержавними акторами глобальної політики з огляду на мотиви корисності (необхідності), вимоги структури міжнародної системи або держав – лідерів міжнародної ієрархії. **О.с.** проявляється у підкоренні міжнародному праву (звичаю), переданні до компетенції наднаціональних структур прав на укладення міжнародних договорів, участь в роботі міжнародних організацій, підтримання дипломатичних відносин з іншими державами, оголошення війни і укладення миру тощо від органів держави. *(Ю. Тишкун)*

Оборонна політика України – система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту, який пов'язаний з застосуванням іншою державою або групою держав збройної сили проти України. Сучасна **О.п.У.** знаходиться на етапі реформування. Військовий конфлікт на Донбасі продемонстрував необхідність пошуку нових форм реалізації **О.п.У.** та підвищення обороноздатності держави. З метою формування оптимальної моделі забезпечення **О.п.У.** 23.12.2014 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості». Позаблоковий статус України виявився неефективним у контексті реалізації **О.п.У.** та захисту держави від зовнішньої агресії та тиску. Також важливим напрямком розвитку **О.п.У.** є укладання багатосторонніх міжнародних договорів з іншими державами про надання Україні дієвих гарантій безпеки для захисту її суверенітету і територіальної цілісності. *(А. Шуліка)*

Обороноздатність (англ. *defensive potentialities*) – стан військового, соціально-політичного, економічного, морально-психологічного потенціалу та організації держави, що забезпечує надійний захист її суверенітету, цілісності територій та здатність відбиття зовнішньої агресії. Основу **О.** складає бойовий потенціал збройних сил та інших силових структур. На **О.** впливає: характер військової політики, рівень підготовки збройних сил, стан інфраструктури та рівень розвитку промисловості, мобілізаційні можливості, морально-психоло-

гічне налаштування населення, ефективне управління військово-політичного керівництва держави. *(А. Іовчева)*

Обумовленість політична – комплекс наперед обговорених і зафіксованих політичних зобов'язань, виконання яких є передумовою отримання певною країною економічної допомоги, полегшення її боргового тягаря, надання режиму найбільшого сприяння в торгівлі, доступу до субсидованого кредиту або набуття членства в регіональній чи глобальній організації. **О.п.** широко застосовується Міжнародним валютним фондом (МВФ), НАТО та ЄС. Найбільш розвиненою є **О.п.** ЄС, для якої характерні постійний розвиток, масштабність, широта охоплення та високий ступінь політизації. Основою **О.п.** ЄС є Копенгагенські критерії вступу, які розділені на групи політичних, економічних і членства. **О.п.** ЄС є основним інструментом впливу Союзу на внутрішню політику країн-кандидатів. *(Н. Рудік)*

Оксамитова революція (чеськ. *sametová revoluce*) – тип політичної революції, за якого зміна урядової влади відбувається внаслідок масових протестних акцій, але при цьому не застосовується збройне насильство. Термін О.р. виник для характеристики безкровного повалення комуністичного режиму в Чехо-Словаччині. До цього типу належать антикомуністичні революції в Чехо-Словаччині, Східній Німеччині та Болгарії (1989-1990 рр.), а також посткомуністичні в Сербії (2000), Грузії (2003), Україні (2004) та Киргизстані (2005). *Див.: Бульдозерна революція; Помаранчева революція; Посткомуністичні революції*; *Трояндова революція; Тюльпанова революція. (О. Романюк)*

Окупант (англ. *invader*) – особа, угрупування, організація або державне утворення, яке за допомогою силових методів займає територіальний простір іншої особи, організації, країни. Як правило, застосовується для визначення держави, яка використовуючи збройні сили захоплює території іншої незалежної держави. Зазвичай, статус **О.** є тимчасовим та не супроводжується набуттям суверенітету над завойованими територіями. Населення окупованої території повинно підпорядковуватися розпорядженням **О.**, проте, його не можна примушувати до складання присяги на вірність **О.**; участі у військових діях, спрямованих проти власної країни. *(А. Іовчева)*

Окупаційна влада – суб'єкт, який внаслідок військового вторгнення, або анексії території іноземної держави здійснює владні повноваження, не маючи на це суверенних прав. Щодо місцевого населення і політичних інституцій місцевої влади **О.в.** є насильницькою (її ознакою є присутність на території країни ворожих збройних сил окупанта) та здійснюється в односторонньому порядку (не передбачає участь населення у здійсненні управління). Обсяг повноважень **О.в.**, а також гарантії захисту населення, що знаходиться під окупацією, визначаються нормами міжнародного гуманітарного права.. **О.в.** є тимчасовою і географічно обмеженою. У політичному дискурсі України термін **О.в.** набув широко вжитку після анексії Криму Російською Федерацією й

збройного конфлікту на Донбасі. *Див.: Анексія Автономної Республіки Крим та м. Севастополя; Окупована територія. (А. Зуйковська)*

Окупована територія – територія суверенної держави, що частково або повністю знаходиться під тимчасовим контролем ворожих збройних сил іноземної держави. Влада на **О.т.** встановлюється шляхом насильства і здійснюється військовою адміністрацією. Набуття територією статусу «окупованої» відбувається внаслідок визнання (у т. ч. міжнародною спільнотою) факту окупації однієї держави іншою і передбачає встановлення спеціального правого режиму, що регулює життя на окупованих територіях. В Україні термін **О.т.** використовується для визначення правого режиму на територіях АР Крим і м. Севастополя. Українською державою визнається, що статус тимчасової окупації загадані території набули внаслідок збройної агресії Російської Федерації, а також визначається, що ці території є невід'ємною частиною України, на яку поширюється дія Конституції та законів України. *Див.: Анексія Автономної Республіки Крим та м. Севастополя; Окупаційна влада. (А. Зуйковська)*

Олігархізація влади (грец. *ὀλιγαρχία* – влада небагатьох; від дав.-грец. *ὀλίγος* – небагато + *ἀρχή* – влада) – політичний режим, за якого відбувається процес формування умов для своєрідного «суспільного договору» між бюрократією та бізнесом, в якому як громадська норма закріплюється відносно вільний допуск бізнесу до політики і аналогічний пропуск державної бюрократії до ринкової економіки. В основі **О.в**. – єдність бюрократії та бізнесу, які зацікавлені в тому, щоб встановити «владу влади» над суспільством, порівнюючи корінні інтереси одне одного зі загальною метою. *(В. Корнієнко)*

Олігархономіка (олігархічна економіка) (грец. *ὀλιγαρχία* – «влада небагатьох», *οἶκος* – дім, *νόμος* – закон) – своєрідна форма організаційного зв'язку олігархічного прошарку суспільства з його економікою, який формується поза меж ринкових механізмів і призводить до руйнації держави. Базовим живильним середовищем олігархії є паразитування в економічному організмі країни. Олігархічні організовані політичні групи не потребують держави як соціального регулятора, їм потрібна влада лише задля розвитку **О.,** тому українську олігархію відносять до карнавально-паразитарного типу. *Див.: Олігархізація влади. (В. Корнієнко)*

Онлайн-петиція (лат. *petitio* – вимога, запит) – сформульовані індивідуальні або колективні вимоги, клопотання, скарги, пропозиції тощо, які розміщуються у медіа-просторі для підтримки/підписів онлайн-користувачами Інтернет-мережі. Підписання **О-п.** відбувається через заповнення форми на сайті, в якій вказуються ім'я та електронна адреса користувача. Практика підписання **О-п.** є популярною у США. У липні 2014 р. в Україні також була здійснена спроба легалізувати **О-п.** шляхом внесення на розгляд Верховної Ради України відповідного законопроекту, який у листопаді 2014 р. було відкликано. Найпопулярнішими медіа-сервісами для створення та просування

О-п. є Change.org, Avaaz.org, Onlinepetition.in.ua та ін. На сьогодні у медіасфері України курсують бл. 1500 **О-п.**, половина з яких стосуються політичного життя. *(К. Ірха)*

Онлайн-участь політична – використання інформаційних технологій для активізації політичної участі громадян. Завдяки технологіям **О-у.п.** прихильники демократії домагаються підвищення участі у виборах та інших формах громадсько-політичного активізму. Поява **О-у.п.** пов'язана зі зниженням електоральної активності в демократичних країнах, яка спостерігається починаючи зі 1980-х рр. **О.-у**. залежить як від доступу, вміння працювати в Інтернеті, так і від одержання електронних стимулів і віку користувача. Інтернет збільшує кількість учасників політичного життя й залучає до нього тих, хто раніше не був представлений і почутий. Он-лайн-простір має потенціал залучення нових учасників політичної взаємодії, тих, хто раніше для себе такої можливості не вбачав. *Див: Віртуальна демократія; Електронна медіація (е-медіація); Краудсорсинг; Мережева (он-лайнова) комунікація; Мережеве суспільство. (О. Семченко)*

Ополченець – член військового формування, що діє на сході України в межах невизнаної держави «Новоросія», що представляє собою різнорідні нерегулярні військові формування, що переходять у підпорядкування створеним міністерствам оборони невизнаних республік Новоросії – ДНР і ЛНР. У конфлікті та наступному збройному протистоянні на Сході України **О.** виступає проти військ і сил центральної влади України спрямованої в регіон, зокрема сил АТО. Владою України **О**. характеризується як сепаратисти і терористи. Символікою ополчення є російські триколори, георгіївські стрічки і прапори ДНР та ЛНР. Ополченці входять до різних військових організацій зокрема, «Оплот», Об'єднана армія Південного Сходу, Російська православна армія, батальйон «Восток», механізована бригада «Привид» та ін. *Див.: Антитерористична операція (АТО); Донецька Народна республіка; Зона АТО; Луганська народна республіка; Новоросія; Сепаратист; Сепаратистські рухи. (П. Параняк)*

Опонент політичний (лат. *opponens (opponentis)* – той, що суперечить) – носій одного з варіантів рішення політичної проблеми або ж суб'єкт, який критикує положення, висловлювані співрозмовником в усній або письмовій формі. **О.п.** заперечує, піддає сумніву істинність або слушність тези, яку висунув політичний пропонент у публічній бесіді, на диспуті і под. **О.п.** виконує низку важливих функцій: є носієм певної альтернативної позиції, виступає гарантом демократичного перебігу політичної боротьби або дискусії, формує уявлення громадськості відносно політичної дії, ситуації, актора та под., створює підстави для відкритої політичної конкуренції. Провідне ж завдання **О.п.** – опонувати до певної думки, ідеї, плану, позиції, твердження, програми і под. *(Г. Щедрова)*

Опт-аут (англ. *opt out* – неучасть, відмова від участі) – право на неучасть, що надається державі-члену, яка не бажає приєднатися до інших держав-членів у конкретній сфері співробітництва на рівні ЄС, з метою уникнення патової, безвихідної ситуації під час переговорів щодо укладення нового договору або переходу на більш поглиблене співробітництво у певній сфері політики Союзу. Оскільки законодавство ЄС є обов'язковим для всіх держав-членів, **О.-а.** є єдиним засобом відступництва від положень договорів Союзу. **О.-а.** є результатом переговорів між державами-членами, який закріплюється в спеціальному протоколі до договору. В ЄС-28 **О.-а.** мають чотири держави-члени: Данія (4 **О.-а.**), Ірландія (2 **О.-а.**), Польща (1 **О.-а.**) та Велика Британія (4 **О.-а.**). *(О. Рудік)*

Оптимізм політичний (лат. *optimus* – найкращий) – система уявлень про світ політики, заснована на позитивних очікуваннях майбутнього, на переконанні та вірі в можливість досягнення політичної справедливості. В умовах соціально-політичних змін **О.п.** проявляється в умонастрої політичних сил, які прагнуть перевлаштувати суспільство на справедливіших засадах на противагу песимістичним, занепадницьким настроям соціальних груп, що сходять із політичної арени. **О.п.** виступає як ціннісна сторона політичного світосприйняття, осмислення політики з точки зору співвідношення в ній добра і зла, справедливості і несправедливості відповідно до конкретної системи цінностей даної соціальної групи. *Див.: Песимізм політичний. (І. Побочий)*

Остальгія (нім. *ostalgie*, від *osten* – схід + *nostalgie* – ностальгія; туга за минулим) – термін, що використовується для пояснення ностальгії східних німців за урівноваженим життям в Німецькій Демократичній Республіці (НДР); пов'язаний з відчуттям втрати звичних життєвих орієнтирів східних німців у об'єднаній Федеративній Республіці Німеччини (ФРН). Виник після об'єднання Німеччини під впливом усвідомлення східними німцями своєї інакшості в процесі зміни статусності та ідентичності у швидко змінюваному німецькому суспільстві. Авторство терміну належить У. Штаймле. М. Блум розглядає **О**. як політичний акт протесту проти нівелювання та заперечення Заходом усього східнонімецького, як другосортного та неправильного. Дж. Бах маркує **О**. як постмодерний артефакт, що цінується через брак емоційного зв'язку зі специфічним минулим *(А. Киридон)*

Офшорна зона (англ. *off shore* – поза берегом) – держава (країна) або її частина, на території якої для певних типів підприємств діють особливі правила реєстрації і діяльності. **О.з.** характеризуються сприятливим валютно-фінансовим та фіскальним режимами, високим рівнем і законодавчими гарантіями банківської та комерційної таємниці, лояльністю державного регулювання. Особливістю **О.з.** є розповсюдження пільгового режиму виключно на компанії, зареєстровані в **О.з.,** які здійснюють операції лише з нерезидентними контрагентами й у іноземній, щодо країни реєстрації, валюті. Основна мета

існування **О.з**. – залучення бізнес-проектів у райони з низькою економічною активністю. **О.з**. є, наприклад, Багами, Британські Віргінські острови Гонконг, Пуерто-Ріко. *(Н. Романюк)*

Охлократія (грец. *ochlos* – натовп + *kratos* – влада, сила) – домінування в політичному житті суспільства впливу натовпу, «маси». Поняття **О**. вперше використав Полібій у праці «Загальна історія» (II–I ст. до н.е.), розглядаючи її як вироджену форму демократії, виникаючи унаслідок граничного розвитку та доведення до абсурду демократичних тенденцій – правління черні, гірших. **О**. на практиці можлива як епізодичне явище у періоди глибоких соціально-економічних криз чи революцій. Це поняття пов'язане із теорією масового суспільства (Г. Лебон, Г. Тард та ін.). Сьогодні поняття **О.** є синонімом домінування під час установлення політичної стратегії та вироблення певного політичного курсу авантюристично налаштованих, безвідповідальних та некомпетентних соціальних прошарків, орієнтованих на популістські гасла та вимоги, котрі сповідують анархічні, антидержавні, загалом антисистемні погляди. Загалом під **О**. розуміють владу суспільно-політичних груп, що у реальній політиці керуються популістськими ідеологемами, апелюючи до підсвідомості. *(С. Орлов)*

Очищення влади (люстрація) (лат. *lustratio* – очищення через жертвопринесення) – перевірка осіб, які обіймають посади в органах державної влади, місцевого самоврядування, інших державних організаціях або претендують на ці посади, щодо їх співробітництва з органами влади попереднього, репресивного політичного режиму. При встановленні фактів співробітництва громадянин позбавляється права обіймати посаду. **О.в.(л.)** здійснюється у посткомуністичних державах для усунення від влади функціонерів колишнього комуністичного режиму. **О.в.(л.)** є механізмом легітимації нового політичного режиму. В Україні **О.в.(л.)** розпочата з прийняттям 16.09.2014 р. Закону України «Про очищення влади». *(Є. Перегуда)*

П

Паблік рилейшнз (англ. *public* – публічний, громадський + *relations* – зв'язок) – сфера діяльності організацій, лідера, особи, спрямована на розвиток взаємовигідних зв'язків із громадськістю чи з групами населення, від котрих залежить досягнення мети. Реалізація основних функцій **П.р.** (формування та вплив на громадську думку або свідоме маніпулювання нею («чорний» **П.р.)**, інформування громадськості та консультування керівництва організації, передбачення наслідків та результатів її функціонування, участь у створенні й модифікуванні іміджу і под.) дає підстави розглядати **П.р.** як частину процесу прийняття рішень в організації, функцію менеджменту організації. **П.р.** широко використовують у сучасних політичних процесах, вони – невід'ємна частина політичних технологій і особливо – виборчих кампаній, процесів створення політичних іміджів та їхнє «просування». *(Л. Угрин)*

Пакт політичний (лат. *pactum* – договір) – 1) угоди, котрим зазвичай передують переговори, між суб'єктами політичного процесу (партіями, профспілками та ін.) про спільну позицію та дію у виборчій кампанії, формуванні парламентських й урядових коаліцій, або ж ширше – про цінності, інститути й правила, результатами яких є формування й підтримка політичного порядку, його інституалізація в конституції країни; 2) у транзитології – домовленості (формальні й неформальні) між елітами про основні правила політичної конкуренції та взаємні гарантії в період консолідації демократії; модель консолідації політичного режиму, що ґрунтується на міжелітних домовленостях (напр., пакт Монклоа в Іспанії); 3) союзницька угода між державами про заснування оборонних блоків, міжнародних організацій із метою співпраці, спільних дій чи підтримки миру. *(Л. Угрин)*

Паліативне перемир'я (пізньолат. *pallio* – прикриваю, захищаю) – політична чи інша тимчасова угода, яка не вирішує суті проблеми, а тільки має на меті створити сприятливі умови для її розв'язання. Прикладом **П.п**. є угода про тимчасове перемир'я у війні на сході України, досягнута на переговорах у Мінську 05.09.2014 р. У розробці та підписанні мирної угоди брали участь представник ОБСЄ посол Г. Тальявіні, другий Президент України Л. Кучма, посол Росії в Україні М. Зурабов, представники самопроголошених ДНР О. Захарченко та ЛНР І. Плотницький. *(С. Троян)*

Пам'ять колективна – сукупність дій колективу або соціуму, спрямованих на символічну реконструкцію минулого в сучасному. Вивчення феномену **П.к.** започатковано М. Ґальбваксом, який, базуючись на теоретичних і методологічних ідеях Е. Дюркгайма, у 1925 р. упровадив до наукового обігу термін «*соціальні рамки пам'яті*», а згодом – «**П.к.**». Окреслення сутності й природи **П.к.** залишається неусталеним. Низка авторів схильні вважати **П.к.**

суб'єктивною штучною науковою конструкцією, а єдино можливим носієм пам'яті визнають лише індивідуальну людську свідомість. Американські дослідники Г. Шуман та Ж. Скотт доводять необхідність розрізняти як мінімум два значення терміну «**П.к.**»: 1) у *вузькому* сенсі – персоніфіковані (пропущені через особисті досвід і переживання) колективні спогади; у *загальному* сенсі – колективне сприйняття й колективні оцінки, значимі для формування майбутньої поведінки членів певного покоління. *(А. Киридон)*

Пам'ять посттоталітарна – 1) процес відтворення / оприлюднення / переформатування сформованих за тоталітаризму індивідуальних та колективних «пам'ятей» в умовах надання нових смислів минулому та культурних перекодувань; 2) процес творення/формування пам'яттєвих смислів в умовах періоду посттоталітаризму («пам'ять» як досвід, що переживається в умовах посттоталітаризму). Характерні риси **П.п**.: *актуалізація* «репресованої пам'яті», «травматичної пам'яті», «пригадування» забутих подій, імен і дат, «реабілітація пам'яті»; *амбівалентність* – одночасне існування різних трактувань окремих явищ у пам'яттєвих дискурсах. *(А. Киридон)*

Пан'європеїзм – політико-правова доктрина інтеграції європейських країн на федеративних засадах, яка виникла після Першої світової війни (сформульована австрійським дослідником Р. Куденхове-Калергі у 1923 р. у книзі «Пан-Європа»). В умовах загрози Другої світової війни ідея **П.** була знята з порядку денного, але після 1945 р. знову актуалізувалася. Кроками до формування своєрідних «Сполучених Штатів Європи» стало створення Ради Європи (1949) та ЄС (1992). Сьогодні **П.** – це культурний і політичний рух, спрямований на подальшу інтеграцію європейських народів на базі спільних інтересів та історично сформованих цінностей. *(О. Рудакевич)*

Паніка (грец. *πανικός* – несвідомий жах, «той що вселяється богом дикої природи Паном») – афективна психологічна реакція, раптове почуття страху, що домінує над логікою та раціональністю мислення. Характеризується почуттям тривоги або страху перед реальною або уявною загрозою та тваринною реакцією втечі або боротьби із загрозою. Люди дуже уразливі для **П**.; у натовпі панічні настрої розповсюджуються швидко, вони є заразними та блокують здатність до раціональної оцінки, мобілізації індивідуальної волі. В інформаційному світі панічні настрої активно розповсюджуються ЗМІ та соціальними мережами й можуть призвести до психічних розладів та невротичності в суспільстві. *(М. Лашкіна)*

Паняпонізм – паннаціоналістична концепція, за якою Японія має усі шанси стати не тільки регіональним, але й світовим лідером у силу своєї культурно-філософської, фінансово-економічні та науково-технічні переваги над іншими країнами і народами світу. *Традиційний* **П.** розглядає домінування країни в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Представники *сучасного* **П.** вважають, що країна разом із США може розділити глобальне світове лідерство під

американською «ядерною парасолькою» (доктрина Йосіда). Неореалістичний **П.** передбачає самостійне лідерство Японії в Східній Азії або японсько-китайський кондомініум у регіоні та світі. *(В. Патійчук)*

«Парасолькова революція» (Гонконг) – протестний рух 26.09. – 06.10.2014 р. у Гонконзі (колишній британській колонії, яка нині має особливий статус у Китаї) за політичні права, проти планів китайського уряду фільтрувати кандидатів на гонконгських виборах 2017 р., відомий в Україні також як Гонгконзький «Майдан». 30.11.2014 р. – відновлення сутичок у Гонконгу зі застосуванням сльозогінного газу до демонстрантів Назву **«П.р.»** увів А. Коттон із Нью-Йорка, а потім її поширили західні ЗМІ, описуючи велику кількість студентів-протестувальників, що використовували різнокольорові яскраві парасольки для свого захисту від перцевого аерозолю і сльозогінного газу. Активісти як символ протесту одягали на одяг жовту стрічку та розміщували символи з парасольками і жовтою стрічкою у соціальних мережах. *(С. Троян)*

Партикуляризм (лат. *particula* – невелика частина; *particularis* – окремий, частковий) – 1) принцип, що обґрунтовує пріоритет окремих (локальних) інтересів і цінностей над загальними; **П**. протилежний універсалізму і є виразом групового егоїзму, котрий відображений у програмах і діяльності політичних партій, угруповань і рухів, а також регіоналізації; 2) процес автономізації, відособленості територій від держави аж до їхньої незалежності від центру, збереження привілеїв і переваг. Радикальною формою **П**. є сепаратизм; 3) політична роздробленість, відокремленість територій, характерні для політичних систем Середньовіччя (Київська Русь) або імперій у період їх кризи та розпаду. *(Л. Угрин)*

«Партія війни» – позиція українських політичних сил щодо вирішення конфлікту на Сході України. **«П.в.»** не має свого інституційного оформлення в партію, а є неофіційним об'єднанням політичних сил у поглядах на вирішення військового конфлікту в Україні. Історично таке об'єднання склалося напередодні позачергових (2014 р.) виборів до Верховної Ради України. **«П.в.»** виникає на противагу «*партії миру*». Така диференціація є умовною, оскільки на позачергових виборах основний розподіл політичних сил відбувався щодо вирішення українського східного питання. І **«П.в.»**, і «партія миру» виступають за мир в Україні, проте відмінність їх позицій полягає у засобах досягнення миру. *Див.: «Партія миру». (Т. Лушагіна)*

«Партія влади» – у *вузькому* сенсі – політична партія, що за результатами парламентських перегонів отримала право формування уряду одноосібно або через участь у коаліції. У *широкому* – політична партія, що за кадровим змістом і характером діяльності асоціюється із чинною владою. Поняття «**П.в.**» зазвичай вживається у негативному сенсі, як явище типове для недемократичних режимів. У такому випадку **П.в.** відрізняється жорсткою партійною дисципліною й ієрархічною побудовою, що часто ґрунтується на сімейно-кланових відносинах. *(К. Пальшков)*

«Партія миру» – умовний розподіл політичних партій під час позачергових виборів до Верховної Ради України у 2014 р. щодо питання врегулювання конфлікту на Сході України. Основними ідеями **«П.м.»** є врегулювання конфліктів шляхом перемовин і домовленостей через досягнення компромісу; зосередження своєї уваги на розбудові громадянського суспільства, боротьбі з корупцією, розвитком економіки та вирішенням соціальних проблем. В питаннях територіальної цілісності України **«П.м.»** виступає за непорушність Української держави в її кордонах. В українському політикумі до **«П.м.»** відносять Блок П. Порошенка, партію УДАР В. Кличка. *Див.: «Партія війни». (Т. Лушагіна)*

Партологічний квадрат – концепт теоретичної моделі розбудови посправжньому «демократичної партії нового типу», характерної для країн так званого «демократичного транзиту», – партії, внутрішньо здатної справляти позитивний вплив на динаміку соціального прогресу в ім'ярек країні. Модель базована на ідеї Д. Юма – Г.В.Ф. Гегеля – «ідеї філіації єдиного на кілька абстрактних образних елементів». В якості останніх до конструкції **П.к.** взято квадрат тих «образних елементів»: «кадри – платформа – програма – ідеологія». В ідейно-модельному сенсі концепт **П.к.** аплікується до будь-якого типу та різновиду сучасної політичної партії. *(І. Варзар)*

«Паспорт» території – офіційна назва, символіка, геополітичні характеристики, місце розташування на карті, загальновизнані абревіатури. *Територіальна ідентичність* – форма самовизначення індивіда через територію, ціннісне визнання колективних смислів територіальної громади. *Територіальна індивідуальність* – базовий елемент брендингу території, що відрізняється відносною усталеністю і є сукупністю первинних характеристик території (паспорт, ресурси, колективні смисли). *Образ території* – рафінована частина реальності, в якій виявляється уся необхідна (на думку творців бренду) інформація, що переконує «споживачів» у її унікальних можливостях. *Див.: Територія. (Т. Нагорняк)*

Патріотизм (лат. *patria* – батьківщина) – морально-етичне почуття любові, гордості за батьківщину (місця народження чи проживання), в основі якого її сприйняття суб'єктом (індивідом, громадянином) як безумовної цінності. **П.** ставить благо держави та її громадян над особистими інтересами, формує готовність із почуття солідарності, моральної й громадянської відповідальності (а не страху перед покаранням) виконувати свої обов'язки перед спільнотою аж до готовності пожертвувати своїм життям. Ціннісне ставлення до батьківщини як державно-національної спільноти формується її ментальними й історичними особливостями, культурними, етнічними традиціями, співпричетністю до її минулого (і героїчного, і трагічного) та майбутнього, зумовлює нерозривний зв'язок патріотичних і національних почуттів. *(Л. Угрин)*

Патрон-клієнтелізм (лат. *patronus* – захисник, покровитель; *cliens* – слухняний) – система неформальної організації політичної влади, спосіб отримання ресурсів для участі у політичній грі. Сучасна система **П.-к.** характеризує єдність влади, що забезпечується кількома агентами впливу, які не є суб'єктами влади, проте володіють рівним доступом до влади і більш-менш однаковим обсягом ресурсів впливу на неї. **П.-к.** викликає, з одного боку, нестабільність, нестійкість влади, низький ступінь ротації влади, простоту механізмів впливу, а з іншого – забезпечує високий ступінь концентрації суспільних ресурсів. (*І. Ковальська-Павелко)*

Пацифізм (лат. *pacificus – миротворчий*) – світовий суспільний рух, що об'єднує прихильників пасивних методів збереження миру, відмови від участі у будь-якій збройній боротьбі, засудження антигуманного характеру війн. Інституювався як громадський рух на поч. XIX ст., будучи реакцією на наполеонівські війни. Ю. Борґош виділяв чотири типи **П.**: *містичний; технократично-гегемоністичний; федералістично-демократичний; психологічно-федералістичний***.** П. Брок виділив три типи **П.**: *сепараційний; інтеграційний; зорієнтований на мету;* та два інцидентальні типи: *сотеріологічний* і *есхатологічний.* Авторитарні режими, зокрема у період холодної війни, використовували **П.** для спекулятивних цілей і дезорієнтації справжніх прихильників миру. *(М. Ґеник)*

Переговори – соціальна комунікація між сторонами, орієнтована на розв'язання протиріч інтересів її учасників із метою досягнення домовленості з питань, що становлять для них предмет зацікавлення. Етапи **П.**: *експозиція;* власне *переговори*, *прийняття і формалізація рішення*. М. Хрустальов виділив сім переговорних стратегій: ультимативну, конкурентну, партнерську, імітаційну, обструкціоністську, змішану, невизначену. М. Лєбєдєва вважала, що досягнення домовленостей відбувається на основі застосування одного із трьох типів рішень: знаходження принципово нового рішення;. серединного рішення, асиметричного рішення. Сучасне міжнародне право вимагає вирішення суперечностей виключно шляхом **П.** *(М. Ґеник)*

Передбачення – узагальнююче поняття, що охоплює всі способи одержання інформації про майбутнє. Різновиди **П.**: пророцтва, емпіричні **П.**, інтуїтивні **П.** і наукові **П.** *Пророцтва* – найдавніша форма **П.**, яка ґрунтується на містичних відомостях про майбутнє, котрі не доведені, не перевірені засобами логіки чи науки (їх основа – релігійна віра, астрологічні знання, містика). *Емпіричні* **П.** ґрунтуються на життєвому, в т. ч. й політичному, досвіді, знаннях про схожі події та процеси (спираються на дані спостережень та експерименту, чуттєвий досвід). *Інтуїтивні* **П.** побудовані на існуючих на рівні підсвідомості передчуттях людини щодо майбутнього. *Наукові* **П.** ґрунтуються на знанні закономірностей, достовірних фактів політичного життя, реальних напрямків розгортання політичного процесу, взаємодії політичних інститутів (здійснюються через прогнозування і виходять із необхідності виявлення загальних тенденцій розвитку суспільства). *(В. Горбатенко)*

Переміщені особи (англ. *displaced persons* – переміщені особи) – особи, насильно вивезені під час Другої світової війни нацистською Німеччиною та

її союзниками з окупованих ними територій. Після закінчення війни в Європі нараховувалося бл. 40 млн **П.о.** Кількість вивезених українців становила 2,4 млн. Сьогодні термін «**П.о.**» набув ширшого значення. Внутрішньо **П.о.** – особи, які були змушені залишити місця проживання для того, щоб уникнути наслідків озброєного конфлікту, ситуації загального насилля, порушень прав людини або стихійних лих, техногенних катастроф, і які не перетнули визнаний на міжнародному рівні державний кордон країни. 20.10.2014 р. ВРУ ухвалила Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Станом на початок березня 2015 р. в Україні нараховується понад 1 млн внутрішньо **П.о.** *(Я. Комарницький)*

Перфоманс політичний (англ. *performance* – вистава) – спеціальна, символічна, зазвичай ритуальна діяльність, що здійснюється індивідом або групою осіб із метою справити враження на інших, привернути увагу до своєї діяльності. **П.п**. є творчим актом суб'єкта, який здійснюється в певному місці й у певний час, має публічний і демонстративний характер, реалізується через театралізовану дію, візуально реєстровану аудиторією. Головною метою **П.п**. є не сам комунікативний акт, а завоювання уваги аудиторії. **П.п.** є комплексною комунікативною дією, де рівноцінною є і роль дійових осіб, і аудиторії. Завдання **П.п**. – ввести яскраву, запам'ятовувану інформацію; він є скоріше способом естетизації політики, ніж засобом серйозної політичної боротьби. *(Н. Хома)*

Песимізм політичний (лат. *pessimus* – найгірше) – сприйняття навколишнього світу, пройняте смутком, безнадією, зневірою в краще майбутнє; схильність у всьому бачити лише погане; світоглядна установка, за якою у світі переважає негативне начало (зло, ненависть, хаос і под.). Ідейною основою **П.п.** є вчення А. Шопенгауера, який оголосив існуючий світ «найгіршим із можливих». **П.п.** набуває поширення в кризові періоди, сам поглиблює кризу, а люди, які відчувають почуття **П.п**., приречені на соціальну пасивність. **П.п.** не є іманентною ознакою будь-якої політичної сили. Однак, консервативні мислителі часто сприймають політику в цілому песимістично, а сучасну цивілізацію – приреченою до морального і політичного занепаду. *Див.: Оптимізм політичний. (І. Побочий)*

Піар політичний (PR) (англ. *public relations* – зв'язки з громадськістю) – цілеспрямована діяльність державних і громадських організацій, що забезпечує управління громадською думкою, формування взаємозв'язків між суспільними групами та державними органами або приватними структурами, в т. ч. для об'єктивного осмислення соціальних, політичних чи економічних процесів. Основною метою застосування технологій **П.п.** є створення та підтримка позитивного публічного іміджу та позитивного ставлення цільових груп (виборців, чиновників, підприємців) до діяльності політика чи політичної структури (партії, виборчого блоку, державного органу). *(А. Шуліка)*

Підконтрольна територія – частина або вся територія держави, яка тимчасово перебуває під політичним і/або військовим контролем інших держав, незаконних (терористичних, сепаратистських, бойовиків) формувань або ж міжнародних організацій. Прикладом **П.т.** можуть слугувати Саар під управлінням Ліги Націй у 1920–1935 рр., підмандатні території Ліги Націй, підопічні території ООН після Другої світової війни, підконтрольні самопроголошеним терористичним Луганській і Донецькій народним республікам території на сході України, підконтрольні угрупуванню Ісламська Держава іракські провінції. *(С. Троян)*

Підкріплення техніка – термін необіхевіоризму, синонімом якого є поняття «*технологія поведінки*». Два положення «**П.т.**» зіграли першочергову роль в якості методологічних передумов **П.т.**: розуміння психологом Б. Скіннером людської природи та його теорія підкріплення. Свою мету він вбачає у тому, щоб за допомогою *модифікації поведінки* сконструювати «керованого індивіда», досить зручного «тотальному суспільству». Слідуючи тезі, що сучасне суспільство повинне спиратися на «раціональне мислення», прихильники **П.т.** орієнтуються на виховання людини, ідеал якого відповідав би вимогам індустріального суспільства. Шляхом впливу на різні шари психіки людини вони прагнуть виховати не цільну особистість, а сцієнтично орієнтовану, технічно освічену людину, якій судилося залишитися інфантильною в питаннях політики, загальної культури і моралі. Звільняючи людину від моралі, **П.т.** сприяє посиленню моральної кризи в сучасному індустріальному суспільстві. *Див. Модифікація поведінки. (В. Зінченко)*

Підкуп виборців – примус або вплив на виборця віддати свій голос на виборах за певну політичну силу чи окрему кандидатуру за винагороду. Прикладами **П.в**. є оплата готівкою чи безготівковий розрахунок, адресна розсилка подарункових наборів, продуктів харчування, привітань із подарунками соціально незахищеним верствам населення, виплата премій та доплат на підприємствах у передвиборчих період взамін на обіцянку виборцями проголосувати за певну політичну силу чи окрему кандидатуру. *(В. Луць)*

Підтримання миру (англ. *peace-keeping*) – один із структурних елементів мирного процесу, який застосовується після укладення перемир'я і досягнення нестабільного миру та має на меті його трансформацію у стабільний мир. Термін **П.м.** вперше був використаний Генеральним секретарем ООН Д. Гаммаршельдом стосовно суецької кризи 1956 р. Перші операції ООН із **П.м.** були покликані стежити за перемир'ям і розділити воюючі сторони, які погодились припинити боротьбу. Сили з **П.м.** не воюють, а функціонують тільки за згодою країни перебування і є політично нейтральні. Розширене **П.м.** є далекосяжною діяльністю, спрямованою на досягнення справжнього і тривалого миру. *Див.: Миробудівництво; Миротворчість. (М. Ґеник)*

Пісня політична – словесно-музичний твір на громадсько-політичну проблематику, призначений для співу. Часто **П.п.** має гостре антирежимне

спрямування, нестерпне для пануючої ідеології. Саме таким є драгоманівське визначення **П.п.** (М. Драгоманов «Нові українські пісні про громадські справи (1764-1880)»). Пісні завжди були наймобільнішими політичним жанром. Національні гімни, повстанські, стрілецькі пісні та под. містили елемент заклику до творення нового ладу, суверенної держави. Пробудження в українців, окрім національної свідомості та гідності, ще й потужного творчого потенціалу спостерігалося під час Євромайдану. Багато творів стали революційними хітами та гімнами. Широкого поширення вони отримали у соціальних мережах. *(В. Хвіст)*

«Плавильний тигль» – усталена метафора апологетичної моделі етнічного розвитку, яка з'явилася у 20-х рр. XX ст. у США у зв'язку із теоретичним осягненням етносоціальних процесів часів створення американської держави. Інтегрує теорії *амальгамування*, тобто вільного злиття представників європейських та інших культур на теренах США, та теорії *англоконформізму*, тобто асиміляції іммігрантів у англосаксонському середовищі. Модель «**П.т.**» не пройшла випробування практикою під час т. зв. «етнічного ренесансу», але навіть при збереженні етнічного розмаїття у сучасному світі може бути застосована для характеристики первинного періоду входження іммігрантів у соціальне та економічне життя приймаючої країни. *(Ю. Ємельянова)*

Планування політичне – науково обґрунтоване визначення послідовності здійснення наміченої на конкретний (середньо- та довгостроковий) період програми дій (розвитку) конкретного політичного об'єкта чи явища із зазначенням її мети, змісту, обсягів, методів і засобів, строків виконання і под. **П.п.** щільно пов'язано з політичним прогнозуванням, політичним проектуванням і політичним програмуванням. Об'єктом **П.п.** може виступати як політична система й суспільство в цілому (*планування суспільного розвитку*), так й окремі інститути політичної системи – органи державної влади та місцевого самоврядування, політичні партії, суспільно-політичні об'єднання, рухи, громадські організації (*стратегічне планування політики*). *(Т. Панченко)*

Плебісцит (лат. *plebiscitum*, від *plebs* – простий народ та *scitus* – рішення, букв. «рішення простого народу») – волевиявлення шляхом голосування населення певної території про входження цієї території до певної держави. Порядок і умови проведення **П.** не уніфіковані, визначаються у міжнародних угодах і резолюціях міжнародних організацій у кожному випадку окремо. У політичних системах окремих держав термін **П.** вживається на означення інституту референдуму (Франція, ФРН, Коста-Ріка, Чилі, Еквадор та ін.) або окремого його різновиду (Колумбія, Бразилія). У переносному значенні **П.** – збірна назва для усіх видів голосування. *(І. Хаврук)*

Плейсбрендинг (англ. *place* – місце + *branding* – створення та управління брендом) – цілеспрямований процес формування, презентації та просування певної території на світовому ринку як його конкурентноздатної та ліквідної

одиниці. Поняття **«П.»** включає поняття брендів країн, регіонів та міст. Будь-яка територія (країна, місто, регіон, курорт, історико-культурний заклад, ландшафт, інфраструктурні об'єкти) може стати брендом за умов виваженої стратегії брендингу і ребрендингу (своєчасної корекції, що обумовлена ринковим попитом). *Див.: Бренд політичний; Брендинг; Брендинг державний. (В. Гулай, Н. Колесницька)*

Плинний тоталітаризм (лат. *totalitos* – цілісний, усезагальний) – малопомітний і невловимий контроль над особистим життям громадян спецслужбами та іншими органами державної влади із використанням Інтернету й сучасних досягнень у сфері інформаційних технологій; тенденція до руйнування власного приватного життя з ініціативи самої людини, яка постає співучасником постмодерних виявів тоталітаризму. Категорію введено до наукового обігу англійським соціологом З. Бауманом. Іноді вживається синонімічна категорія «м'який **т.**» на противагу його жорстким формам XX ст. і відзначалися силовими методами контролю над особистістю. Досягнення у сфері інформаційних і маніпулятивних технологій дають можливість відмовитися від останніх на користь м'якіших методів тотального контролю держави над людиною. *(П. Долганов)*

Поведінка політична – вид соціальної поведінки, сукупність різноманітних форм і типів реагування: відносин, дій та не-діянь, раціонально-діяльнісних та емоційно-психічних станів усіх суб'єктів політики з приводу функціонування політичної системи суспільства. **П.п**., разом із політичною свідомістю, є основним елементом політичної культури. У західній політології вивчення **П.п**., основане переважно на дослідженнях електоральної поведінки, отримало назву *«політичний біхевіоризм»*. У новітній українській політології обґрунтовано концепцію *«системного біхевіоризму»*. Критеріями класифікації **П.п**. за типами є: *ступінь самостійності* (добровільна, мобілізована); *рівень усвідомленості* (раціонально-практична, афективна); *міра публічності* (відкрита, прихована); *відповідність основним цінностям політичної системи* (нормативна, девіантна, антагоністична) тощо. *(В. Северинюк)*

Повстанський рух – форма громадської активності населення, яке виступає проти чинної державної влади або за соціально-політичні перетворення. **П.р.** спирається на підтримку мас і використовує методи збройної боротьби, які доповнюються ненасильницькою діяльністю. Види збройної боротьби повстанців схожі з партизанськими й полягають у розвідувальній, диверсійній і бойовій практиці, тоді як несилова активність проявляється у вигляді поширення власних суспільно-політичних цінностей, ідеї про необхідність повстання, проведення акцій непокори, саботажу, страйків, зборів. Виникнення **П.р.** можливе в регіонах, де вплив центральної влади слабкий; він є серйозним дестабілізуючим чинником для держави. *(М. Целуйко)*

Податкове стимулювання – один із методів державної економічної по-

літики країн з транзитивною економікою, інструментом якого виступає податок, а саме його стимулююча функція – здатність держави позитивно впливати на економічне зростання, розвиток окремих галузей економіки, підтримку підприємницької діяльності і под. Інструменти **П.с.** сприяють пожвавленню економічної діяльності в державі та виступають інструментом державної підтримки окремих територій, галузей, прошарків населення тощо. Кожна держава самостійно визначає масштаби застосування інструментів **П.с.** та обирає пріоритетні галузі та території для їх імплементації. *(Г. Музиченко)*

Позитивний мир – концепція розв'язання конфлікту та побудови міцного довготривалого миру шляхом усунення не тільки зовнішніх формальних, але насамперед глибинних конфліктогенних чинників. Значний вплив на розробку концепції **П.м.** здійснила католицька концепція «справжнього миру». Теорію **П.м.** розробляли представники критичної скандинавської школи: Й. Ґалтунґ, Б. Роллінґ, К. Боулдінґ, Г. Франк, Д. Сенгхаас, Е. Кріппендорф. Вбачаючи джерело конфлікту у різних видах насильства, Й. Ґалтунґ визначав **П.м.** як усунення не тільки безпосереднього (що є ознакою негативного миру), але також структурного і культурного насильства. Оскільки досконалого миру неможливо досягнути назавжди, **П.м.** – процес і багатостороння безперервна боротьба за трансформацію насильства. *(М. Ґеник)*

Поле політичне (англ. *political field*) – простір політичних позицій у певному суспільстві та об'єктивних зв'язків між цими позиціями, специфічних для кожного поля, та простір політичних агентів, що займають ті чи інші позиції у політиці. У роботах М. Вебера та П. Бурдьє суспільство розглядається як складна, багатовимірна структура поля. У **П.п.** діють власні відносини, своя ієрархія та специфічні форми боротьби за легітимність. Соціум виступає як надскладна система магнітів, силові поля котрих постійно знаходяться у взаємодії. **П.п.** – простір стратегічних можливостей, на які претендують учасники політичного процесу. Боротьба у полі політики фактично виступає боротьбою за владу. По-суті, політик виборюючи владу, грає на політичному полі за головний приз – владу. *(І. Оніщенко)*

Поліархія (грец. *πολυαρχία* – правління багатьох) – форма здійснення політичної влади, що характеризується політичним плюралізмом, виборністю та змінюваністю органів влади, реалізацією принципу поділу влади, верховенством права. Є одним із різновидів моделі плюралістичної демократії, яка розроблялася Р. Далем. Особливостями **П.** є можливість політичної змагальності, забезпечення права на участь в політиці і керування на основі коаліції. Правління здійснюється з урахуванням переваг безлічі різних автономних груп інтересів, кожна з яких окремо є меншістю. Поява цих груп викликана тим, що кожен громадянин належить колу людей, у яких є певні вузькі інтереси, тісно пов'язані з їх повсякденним життям. Влада при **П**. зазвичай розподілена між незалежними один щодо одного, й іноді – щодо держави, великими суспільними структурами (урядовими агентствами, політичними партіями, профспілками і под.). *(М. Требін)*

Політв'язень (політичний в'язень) – особа, котра перебуває під вартою чи відбуває покарання у вигляді позбавлення волі, примусового лікування, у справі якої наявний вагомий політичний елемент (мотивація дій в'язня, самі дії або причини, що спонукали владу відправити його за ґрати). **П.в.** може бути заарештований як за звинуваченням у діях політичного характеру, так і за іншими, часто сфабрикованими, звинуваченнями. Найпослідовніше позицію щодо **П.в.** відстоюють авторитетні міжнародні неурядові організації (напр., «Міжнародна амністія» («Amnesty International»)). У XX – на поч. XXI ст. практикується обмін **П.в.** і подальше їх звільнення. Захист української льотчиці Н. Савченко домагається визнання її **П.в.** – такою вона уже визнана російськими правозахисниками з очікуванням отримання міжнародного статусу. *(В. Дем'яненко)*

Політейнмент (англ. *policy* – політика + *entertainment* – розвага) – гібридна форма медіапродукту, яка поєднує функції політичної просвіти, елементи гри та розважальності; як технологія, вперше використана в електоральній практиці США. **П.** спрямований на полегшення формату та стилю подання політичного матеріалу в образній, доступній і зрозумілій для пересічного глядача формі, найбільш наближеній до реального життя. Для **П.** характерні використання інтерактивних технологій, полемічність, концертних і постановочних номерів, деідеологізація, персоніфікованість, гумор. Вимоги до **П.**: харизматичність ведучого і учасників, емоційний зміст, інтертекстуальність. Негативи **П**.: відхід від реальності політичного життя, ритуалізація поведінки учасників, надмірна розкутість, спрощена мова, театралізована агресія, критика приватного життя, апелювання до особистісних якостей політиків і под. *Див.: Гумор політичний; Інтерактивність політична; Реаліті-шоу політичне; Театралізація політики. (І. Вільчинська)*

Політика агоністичного плюралізму (грец. *agon* – зіткнення суперників; лат. *pluralis* – множинний) – концепція, згідно з якою у суспільстві існує множина вищих цінностей, між якими неможлива ієрархія залежностей. Відсутність спільних у різних суб'єктів взаємно прийнятних засад щодо їх оцінювання обмежує раціональний вибір між благами. Для забезпечення співіснування політичних конкурентів необхідно змінити ставлення до особи опонента, за яким слід визнати законність його права на боротьбу на принципах відкритості, змагальності та рівності позицій. **П.а.п.** передбачає толерантність як принцип політичної дії та консенсусно-конвенціональні стратегії. *(В. Ханстантинов)*

Політика внутрішня – складова державної політики, безпосередньо пов'язана з діяльністю органів державної влади, установ та правлячих партій, спрямована на погодження інтересів різних соціальних груп, певне їх підпорядкування та можливе за даних умов задоволення, на збереження існуючого

державного ладу або його цілеспрямоване реформування, на забезпечення цілісності, взаємозв'язку та взаємодії окремих сфер суспільства, на духовний та індустріальний поступ. **П.в**. визначає завдання у фінансовій, інвестиційній, податковій, економічній, соціальній, гуманітарній, науково-технічній, регіональній, екологічній, правоохоронній сферах, обороноздатності та національної безпеки. *(В. Малиновський)*

Політика дипломатії – система діяльності, спрямована на мобілізацію інструментів діалогової комунікації з метою досягнення певного балансу інтересів і недопустимості використання силових ресурсів у регулюванні суспільних відносин. **П.д.** може розглядатися як: 1) форма суспільної діяльності, спрямована на регулювання суспільних конфліктів, що заперечує застосування силових методів; 2) принципова діяльність очільників держав, урядів та спеціальних органів зовнішньо-політичних відносин, що здійснюється мирними засобами, з метою досягнення стратегічних цілей зовнішньої політики держави; 3) асиметрична модель соціальної комунікації, основним змістом якої є лукавство, хитрощі, віртуозна маніпуляція інформацією і под. заради задоволення інтересів одного суб'єкта комунікації й ігнорування або нейтралізації інтересів іншого. *(Н. Лепська)*

Політика етичного споживання – політика громадянського контролю соціальних умов виробництва товарів і послуг, а також їхня оцінка з точки зору етичного споживання, що передбачає відмову від товарів, при виробництві яких порушувалися права людей і забруднювалося довкілля. За **П.е.с.** будь-що виробляється з витратами людських і природних ресурсів, і для соціально та екологічно відповідальної людини значимо, в яких умовах працюють люди, які обсяги шкідливих викидів були зроблені компанією-виробником, в яких умовах вирощуються тварини, наскільки безболісним є забій худоби чи птахів і под. В Україні **П.е.с.** не розповсюджена у зв'язку із непрозорістю процесу виробництва товарів і низькою активністю споживачів. *(О. Висоцька)*

Політика ідентичності (англ. *identity politics)* – широкий спектр колективної публічної діяльності, сукупність суспільних практик і дискурсів, спрямованих на конструювання, коректування та утвердження ідентичності суб'єкта (групи, регіональної спільноти, держави і под.). **П.і.** інтерпретує ідентичність як неоднозначний, множинний, релятивний, залежний від контексту й конструйований феномен, а не цілісну та остаточно зафіксовану сутність. Виникнення терміну в 60-70 рр. XX ст. пов'язано з рухами за права афроамериканців, жінок, сексуальних та ін. меншин в ліберальних мультикультурних суспільствах, що засновувалися на партикулярних ідентичностях і раніше пригноблювались. Елементами такої **П.і.** є «політика відмінностей», яка передбачає боротьбу за визнання і відповідно – «політику визнання». Сьогодні **П.і.** розглядається як інструмент формування узгодженої, солідарної позиції, мотивації індивідуальної й групової поведінки щодо реалізації стратегії загальносуспільного розвитку, конструює образ колективного «Ми», репрезентує спільноту на міжнародній арені. *(Л. Угрин)*

Політика національної пам'яті – самостійний різновид внутрішньої і зовнішньої політики, який реалізується засобами політико-правових рішень через формулювання та реалізація цілей інтерпретації минулого, виходячи з пріоритетів формування нації. В епоху націй та націоналізмів історична пам'ять стає засобом політичної дії, ефективним інструментом прискорення процесів націо- та державотворення. «Політика пам'яті» реалізується через здійснення контролю владною верхівкою чи домінуючою елітою над конструюванням знань (уявлень) про минуле. *Див.: Політика пам'яті. (В. Гулай)*

Політика пам'яті – політичні практики, покликані до погодження різних інтересів у публічній сфері інтерпретації минулого; взаємодія політичних акторів, націлена на (ре)конструювання елементів суспільної пам'яті; дійсний простір творення нових політичних відносин на основі репрезентації спільного минулого. Нерідко **П.п.** тлумачать як «нав'язану пам'ять», «дозволену історію». Втім, в умовах демократизації діяльність держави корелюється розширенням кола суб'єктів **П.п.** Серед напрямів **П.п.** створення умов для незалежних історичних досліджень, соціалізації поколінь, меморіалізації, спадкоємності суспільно-політичного розвитку, налагодження міжнародних культурних обмінів, усунення історичних міфів, стереотипів тощо. *(О. Волянюк)*

Політика партнерства НАТО – програма співробітництва між окремими країнами та НАТО, що спрямована на розвиток індивідуальних двосторонніх відносин із НАТО на основі самостійного визначення країнами власних пріоритетів для співробітництва та покликана здійснювати адаптацію до нових політичних і безпекових реалій. **П.п.НАТО** була детермінована нагальною необхідністю вироблення нової стратегії розвитку НАТО у зв'язку зі зникненням СРСР. Підґрунтям для **П.п.НАТО** стали стратегічні концепції з розробки нових напрямків діяльності, за якими НАТО зі закритої структури поступово трансформувалася в організацію, для якої набула актуальності «політика відкритих дверей». Партнерські ініціативи **П.п.НАТО** спочатку мали за мету підтримку демократичних трансформацій, але згодом ціллю **П.п.НАТО** стало формування клімату довіри та регіональна стабільність у країнах-партнерах. *(Г. Куц)*

Політика подвійних стандартів (англ. *policy of double standards*) – дії, діяльність суб'єктів, ґрунтовані на правилах або принципах неоднакових ставлення й оцінки явищ чи різних груп людей і держав у подібних (аналогічних) ситуаціях; несиметрична поведінка, що передбачає більші можливості, вигоди і свободи для одного з суб'єктів в аналогічних ситуаціях через створення *de facto* ситуації нерівноважного і дискримінаційного становища у політико-правовій (міжнародній системі) для іншого при формальній юридичній рівності усіх. Поширення **П.п.с**., її дискурсивне виправдання в об'єктивно плюральному світі легітимізує принцип **п.с.** як один із засобів досягнення цілей суб'єктів,

що володіють більшою владою (силою), та конституює його як неформальну інституцію в межах політичної та міжнародних систем. *(Л. Угрин)*

Політика потурання – пасивні дії щодо агресії або її загрози, політика Великої Британії та Франції з метою задоволення експансіоністських намірів нацистської Німеччини та фашистської Італії. Класичним прикладом **П.п**. є укладена 30.09.1938 р. Мюнхенська угода, за якою Німеччина анексувала Судетську область, що належала Чехословаччині. Згоду на цей акт дали Велика Британія та Франція, а думка самої Чехословаччини до уваги не бралась. Елементи **П.п.** простежуються в діях насамперед ФРН і Франції щодо Росії у зв'язку з анексією нею Криму наприкінці лютого – у березні 2014 р. та підтримкою т. зв. Луганської та Донецької народних республік на сході України. *(С. Троян)*

Політика регіональна (лат. *regionalis* – обласний) – складова внутрішньої політики держави, спрямована на гармонійне поєднання інтересів держави й окремих регіонів, створення сприятливих економіко-правових умов для раціонального використання внутрішніх ресурсів і виробничого потенціалу регіонів, заохочення зовнішніх ресурсів в умовах глобалізації міжнародної економіки. На відміну від галузевих політик, **П.р**. орієнтується на просторовий ефект політичних дій і заходів, програм та бюджетів. *(В. Малиновський)*

Політика стійкого споживання – політика, орієнтована на врахування усього комплексу екологічних, економічних і соціальних аспектів виробництва та споживання товарів і послуг. **П.с.с.** розповсюджене у країнах Північної Європи і зорієнтована на: скорочення споживання електроенергії та води, пошуки шляхів підвищення енергоефективності всього життєвого простору – використання енергозберігаючих матеріалів, стійких форм природокористування та альтернативних джерел енергії. Також **П.с.с.** характеризує відмову від споживання одноразових товарів, купівлю органічних продуктів, екологічно безпечних товарів, визначення пріоритетною місцевої продукції. *(О. Висоцька)*

Політика сусідства – модель зовнішньої політики ЄС у суміжних регіонах, спрямована на створення навколо ЄС периферійної інтеграційної зони, до якої увійдуть країни-сусіди. **П.** ґрунтується на спільних цінностях ЄС. Механізм **П.** прийнято визначати як посилену співпрацю з ЄС, який може запропонувати країнам-сусідам максимальне наближення, окрім членства. Включені до **П.** інструменти охоплюють погоджені цілі реформ, плани дій, визначення умов для переходу на нові рівні співробітництва, моніторинг, фінансову допомогу, створення зони вільної торгівлі, розширення бази для інвестування, кредитування, технічної допомоги і транскордонного співробітництва, проекти у різних сферах, участь у програмах ЄС. *(Є. Тихомирова)*

Політика фальсифікації (лат. *falcificare* – підроблювати) – сукупність способів і методів досягнення політичних цілей, що передбачають широке застосування таких неправомірних прийомів, як умисне приховування, підміна,

викривлення інформації, що має значення для сфери політики. Предметом **П.ф.** є історичні факти, результати виборів, особисте життя політиків, показники національної економіки, статистичні дані та под. За своєю сутністю **П.ф.** є підміною правових форм політичної діяльності, та у випадку викриття може мати зворотний ефект. *(К. Пальшков)*

Політико-правова комунікація (лат. *communicatio* – зв'язок, повідомлення) – обмін політико-правовою інформацією в суспільстві, який об'єднує соціальних суб'єктів, сприяє порозумінню між ними та врегулюванню суспільних відносин. Ефективна **П.-п.к.** – обмін інформацією, який передбачає досягнення мети сторін, відкритість і щирість намірів суб'єктів, їхнє взаєморозуміння, взаємне збагачення та вдосконалення, а також корисність для учасників. Результат ефективної **П.-п.к.**: 1) відповідність змісту й обсягу отриманого та відправленого повідомлення; 2) консенсус; 3) позитивний соціальний ефект; 4) задоволення сторін. *Див.: Політико-правова реальність. (О. Павлишин)*

Політико-правова міфологія (грец. *μῦθος* – переказ + *λόγος* – слово) – система наративних повідомлень, яка виражає, охороняє, зміцнює, кодифікує політичні та правові уявлення, вірування і приписи, будучи формою збереження й передачі досвіду спільноти та запорукою дієвості політико-правових ритуалів. **П.-п.м.** об'єднує онтологічно-екзистенційні вказівки на первинні начала влади і права, задаючи особі-носію міфологічної свідомості орієнтацію в просторових і часових вимірах політико-правової реальності епохи. *(О. Павлишин)*

Політико-правова реальність (лат. *realis* – речовий, дійсний) – узагальнене визначення різних аспектів буття політики та права, цілісна сукупність політико-правових феноменів (ідей, норм, інститутів, відносин і под.), упорядкованих у просторі, часі та відносно базисного феномену; спосіб осмислення, організації та інтерпретації різних аспектів політичного і правового життя. Категорія «**П.-п.р.**» визначає цілісність світу політики та права, дозволяє розглядати цей світ як автономну сферу буття – політико-правовий універсум, який має власну побудову, логіку та специфічні закономірності існування. *Див.: Політико-правовий універсум. (О. Павлишин)*

Політико-правовий універсум (лат. *universum* – сукупність, спільність, усі речі, як ціле) – цілісна система політико-правових феноменів, які репрезентують сучасний стан соціального розвитку людства, всесвіт актуального політико-правового буття. Терміном «**П.-п.у.**» позначають множину всіх існуючих у даний момент політико-правових явищ і процесів, яка розглядається як єдине ціле. **П.-п.у.** утворюють всі виміри та зрізи соціального простору, які мають політико-правове значення та за традицією можуть розглядатися як світ ідей, світ норм, світ цінностей, світ інституцій, світ відносин і под. *Див.: Політико-правова реальність. (О. Павлишин)*

Політико-семантичний простір (дав.-грец. *πολιτική* – державна діяль-

ність; дав.-грец. *σημαντικός* – значимий) – 1) середовище розвитку громадян в інформаційному суспільстві, простір багатомірних моделей семантичної організації; 2) смислове, конотаційне наповнення публічного вираження політичної мовної практики, що відображається в розрізненні первинного та інтерпретаційного тексту у широкому розумінні. **П.-с.п.** називається сукупність певним чином організованих ознак, що описують і диференціюють об'єкти (значення) політичної змістової сфери. Пов'язаний із поняттями політичної комунікації, політичного дискурсу, політичної свідомості. Кістяк **П.-с.п.** становлять універсальні проблеми, пов'язані зі вітальними потребами, досягненням особистої та групової безпеки, наявністю авторитетів, символічними проблемами. *(М. Петрушкевич)*

Політико-технологічна діяльність – послідовність взаємодій політичного суб'єкта, що має конкретні цілі та об'єкта впливу. Існують базисні суб'єкти, які виступають замовниками її здійснення та технологічні суб'єкти – окремі спеціалісти і спеціалізовані структури, які здійснюють фахову політичну діяльність. Об'єктом даного виду діяльності постає сукупність індивідів, на яких здійснюється вплив з метою досягнення цілей. Рівні реалізації політико-технологічної діяльності: *мотиваційно-цільовий* (визначання цілей і завдань); *операціонально-діяльнісний* (вироблення технологій досягнення цілей); *оцінювальний* (успішність реалізації запропонованих технологій, що обумовлюється професіоналізмом політичного консультанта*). (Л. Хорішко)*

Політичне несвідоме (англ. *political unconscious*) – концепція американського постмодерніста Ф. Джеймсона, в основі якої твердження, що свідомість кожного індивіда ідеологічно обумовлена при одночасній фатальній неусвідомленості свого стану такої ідеологічної обумовленості. Ще більше ця політична неусвідомленість характерна для письменника, який творить літературний текст як «соціально символічний акт». Джеймсон всю історію людства визначає як цілісний у своїй єдності колективний наратив (текст), який зв'язує минуле з майбутнім. Критик трактує історію як відсутню причину усіх вчинків і думок людей, оскільки вона доступна нам тільки в текстуальній формі, і наша спроба осягнути її, як і саму реальність, неухильно проходить через попередню стадію її текстуалізації, наративізації у **П.н.**». Джеймсон говорить про пріоритет політичної інтерпретації літературних текстів, стверджуючи, що все, «в кінцевому підсумку», є політичним. За Джеймсоном, світ може бути пізнаваним тільки у формі літературного дискурсу. Такий підхід стверджує безумовність політичного впливу через художню реальність, яку творять література-мистецтво-кіно. *(Н. Шевчук)*

Політологія темпоральна (лат. *tempus* – час) – новий напрям сучасної політичної науки, предметом дослідження якого є вивчення політичних часів (темпоральностей) у багатоманітності їх форм (рівнів, діапазонів), у всіх виявах політичної реальності. **П.т.** включає в себе області знання про політичний час / час і політику, які розкриваються в хронополітології, хронополітиці, кайрополітології та кайрополітиці, що лежать в основі концептуальної моделі *«темпоральний квадрат». Див.: Кайрополітика; Кайрополітологія; Квадрат темпоральний; Хронополітика; Хронополітологія. (М. Андрущенко*)

Політтехнолог (політичний технолог) (дав.-грец. *πολιτική* – політична діяльність + *τέχνη* – мистецтво, майстерність, уміння + *λόγος* – думка, причина) – фахівець із практичного застосування політичних технологій. У широкому значенні **П.т.** у пострадянських країнах називають тих, чиї життєві інтереси, цінності та устремління спрямовані на практичну реалізацію політичних технологій, політичних, у т. ч. виборчих, кампаній. Основна їх частина систематично задіяна в організації політичної діяльності. *(І. Малик)*

Поліцентризм (англ. *polycentrism* – численний осередок) – принцип й основна структурна особливість геополітичного устрою сучасного багатополюсного світу. **П.** передбачає заміну головних чинників домінації світових геополітичних лідерів із військового потенціалу на фінансово-економічну й науково-технічну могутність і под. Характерні риси **П.**: всередині сучасних світових полюсів явно виділяються «центри тяжіння» (Японія, США, КРН, ФРН), між самими полюсами немає чітких і конфронтаційних кордонів; в умовах **П.** збільшується число учасників міжнародних відносин, що претендують на домінуючі ролі; зі збільшенням кількості силових центрів виникають нові геополітичних комбінації. *(В. Патійчук)*

Поліцентризм внутрішньополітичний (грец. *poly* – багато + лат. *centrum* – зосередження) – конструктивна здатність політичної системи диференціювати владний потенціал, розосередити управлінські впливи в діапазоні, що дозволяє охопити максимально доступне об'єктне поле з одночасним збереженням (підвищенням) системної стійкості та ефективності. **П.в.** ґрунтується на феномені демократизму та змістовно ототожнюється з концепцією розподілу влади. *(В. Смолянюк)*

Поліцентризм міжнародний (глобальний) (грец. *poly* – багато + лат. *centrum* – зосередження) – принцип та основна структурна особливість сучасного світу, заснована на існуванні кількох центрів геополітичного та геоекономічного домінування, формат взаємодії між якими є змінним у політичному часі та просторі. Історично продовжує біполярну систему світоустрою, пов'язану з глобальним протистоянням геостратегічного Сходу та Заходу періоду холодної війни (1946-1991). *(В. Смолянюк)*

Польові командири – громадсько-політичний неологізм, який вперше було вжито в Україні у листопаді 2004 р. для означення функцій групи політичних діячів (Ю. Луценка, Т. Стецьківа, М. Томенка та М. Філенка) у підготовці й розгортанні акції протесту на Майдані Незалежності у Києві. Протестні акції в Україні, які розпочалися організацією Євромайдану та Революції гідності актуалізували вживання терміну **«П.к.»** для означення діячів, які

координували забезпечення акцій протесту в центрі м. Києва в грудні 2013 р. – лютому 2014 р. (А. Парубія, С. Кубіва, Л. Котеляк та ін.). Уживання терміну **П.к.** неприпустиме для означення лідерів незаконних бандитських формувань, зокрема терористичних «ДНР» і «ЛНР». *(В. Гулай)*

Помаранчева революція – серія великомасштабних протестних акцій, що відбулися в Україні в період 22.11.–26.12.2004 р., внаслідок яких відбулися зміни політичної еліти, конституційна реформа та переорієнтація зовнішньої політики. Назву одержала від свого символу – помаранчевого кольору, який демократична опозиція використовувала для мобілізації протестувальників. Приводом **П.р.** стали фальсифікації президентських виборів 2004 р. Проте результати революції закріпити не вдалось через гострий конфлікт усередині постреволюційної влади. *Див.: Оксамитова революція; Посткомуністичні революції.* (*О. Романюк*)

Популізм політичний (фр. *populisme*, від лат. *populous* – народ) – ідеологічно-спекулятивна орієнтація суб'єктів політики на політичні ідеї широких мас, що використовують незадоволення своїм життям та соціальним становищем. До носіїв цих ідей можливо віднести селян, фермерів, дрібну буржуазію та частину люмпенів. Він отримує розвиток і поширюється в епоху суспільно-соціальних криз. Розрізняють його *реальний* і *спекулятивний* різновиди. Перший полягає у відповідній публічній політиці еліти, яка направлена на обмеження пануючих соціальних сил на користь народу без достатньої легітимності з боку панівних класів або верств. Другий – характеризується заграванням із основною масою населення на рівні політичних гасел із метою підняти як авторитет, так і легітимність політики. *(О. Лозовицький)*

Порогові країни (гіпотетично ядерні) – країни, що володіють достатніми технічними можливостями для створення ядерної зброї, але не належать до «ядерного клубу» офіційно. Такі країни розділились на дві групи: 1) неофіційно володіють ядерною зброєю; 2) мають необхідні технічні та матеріальні ресурси для її створення, проте не форсують військово-ядерних приготувань. Першу групу утворюють Ізраїль (став ядерним у 1970-х), ПАР (у 1970-х), Індія (у 1998), Пакистан (у 1998), КНДР (у 2006). До другої групи належать близько 20 країн (у т. ч. Україна). *(В. Смолянюк)*

Портрет політичний – результат дослідження особистості політичного лідера, який дає уявлення про його статус, професійні і людські можливості, ефективність роботи, перспективи політичного зростання (якщо йдеться про чинного політика) або історичні масштаби особисті (якщо йдеться про політичного діяча минулого). При створенні **П.п**. виокремлюють *інформаційний*, *ідеологічний*, *аксіологічний* та *психологічний ряди* як відносно автономні компоненти **П.п.**, а також макрорівень і макрорівень **П.п.**, що характеризують зовнішні умови та індивідуальні характеристики політика відповідно. *(Т. Панченко)*

Порядок денний політики (англ. *policy agenda*) – перелік питань, яким

організація чи інституція надає серйозної уваги у певний момент і щодо яких очікується вчинення певних дій, ухвалення політичних рішень. За суб'єктами ініціювання політики виокремлюють такі конкуруючі **П.д.п**.: *політичний* (встановлює держава); *медійний* (встановлюють ЗМІ); *публічний* (формується у громадській думці). Ініціювання **П.д.п**. може бути рутинним (поетапний шлях від усвідомлення проблеми до її внесення у формальний **П.д.п**.) або кризовим (коли потрібні швидкі політичні рішення). Формування **П.д.п.** відбувається через спеціальні інститути і механізми, наявні у політичній системі, які визначаються типом цієї системи, політичним режимом і под. *(Т. Семигіна)*

Посади політичні – один із трьох типів посад у сфері державного управління, що обіймаються політичними діячами (політиками), які забезпечують формування (вироблення) та реалізацію державної політики. Політичний характер зазначеного виду посад визначається не лише партійністю особи, яка займає цю посаду (саме така ситуація є нормою у державотворчій практиці багатьох демократичних країн світу), а й такими особливостями: 1) особливим порядком призначення на посаду, що регламентується конституцією; 2) особливим порядком звільнення з посади і припинення повноважень; 3) особливими видами відповідальності, що має ознаки публічної, переважно політичної (тобто відповідальність перед народом, главою держави, парламентом) за наслідки діяльності на посаді політичного діяча. *(В. Малиновський)*

Постбіполярність – міжнародна система. перехідного характеру, із складною, ієрархічною структурою в якій поєднуються різні типи «полярності». З одного боку, це монополярна міжнародна система, в якій центром є «колективний гегемон» – група держав Заходу. З іншого – мультиполярна периферія, на якій держави, що володіють значною кількістю ресурсів (військових, економічних, організаційних) є центрами для регіональних та локальних груп держав, що не володіють жодним із зазначених ресурсів. У свою чергу всередині «колективного гегемона» і периферійних груп держав існує мультиполярна структура відносин, заснована на комплексній взаємозалежності їх учасників. *(Ю. Тишкун)*

Постбіхевіоризм (англ. *postbehaviorism,* від лат. *post* – після і англ. *behavior* – поведінка) – науковий напрям у західній політології та політичній соціології, що виник як нова (порівняно з традиційним біхевіоризмом) методологія дослідження соціально-політичної сфери. Ключові тези **П.** у 1969 р. сформулював Д. Істон. Основні положення **П.**: 1) політологія не може бути абсолютно нейтральною наукою: пріоритетним для неї є соціальний контекст; 2) дослідження електорально-поведінкових реакцій індивідів і груп потрібно доповнювати значно ширшим спектром суспільних потреб, особливо в періоди криз, аналізувати політику як системний утвір, у контексті історії та еволюції громадських і державно-політичних форм; 3) напрям пошуку має визначати наукова гіпотеза, що потребує доведення, а не суто емпірична технологія з

її формально-логічними, математичними підходами; 4) політологи та інші суспільствознавці повинні відчувати свою громадянську відповідальність як творці «об'єктивного знання про політику». Їм належить брати активнішу участь в реальній політиці, але так, щоб не перетворитися на виконавців кон'юнктурних політичних замовлень. *Див.: Біхевіоризм політичний; Необіхевіоризм; Політична поведінка*. *(В. Северинюк)*

Постдемократія (англ. *post-democracy*) – політико-режимний тренд трансформації суспільних відносин, коли за наявності всіх формальних ознак та інститутів розвинутої демократії відбувається фактична монополізація політико-економічними елітами сфери політичного управління та реалізація ними влади в обхід демократичних механізмів. Характерні ознаки **П.** є: зміна класової структури постіндустріального суспільства від великих класових утворень із власною колективною ідентичністю в бік багатоманітності професійних груп, які не мають інституціоналізованих форм представництва своїх політичних інтересів; надмірна концентрація владних та економічних ресурсів у транснаціональних корпораціях, які, зближаючись з політичним класом, утворюють новий тип корпоративної еліти; деградація масової політичної комунікації і перетворення політичної громадянськості на політичне споживацтво. *(Н. Вінникова)*

Постімперіалізм – концепція, за якою глобальна модель сучасного розвитку розглядається як така, що створюючи на периферії анклави сучасного виробництва, пануючий ззовні неокапіталізм метрополії обов'язково проводить «демодернізацію» і навіть архаїзацію решти частини виробничої системи. Зростаюча централізація олігополістичного капіталу призвела до становлення «колективного імперіалізму тріади» (США, Європа і Японія). З цієї точки зору, зараз існує тільки одна глобальна світова система – неокапіталістична/постімперіалістична (посткапіталістична). Вона є «*суспільно-історичним центром*», а усі країни, які не входять до неї, утворюють «*суспільно-історичну периферію»*. Ця «глобальна надсистема» в умовах, коли на землі існує постімперіалістичний – посткапіталістичний – центр, що експлуатує велику частину периферії, і експлуатована цим центром периферія. Якщо глобальна соціоісторична система розколена на класи, один із яких один експлуатує інший, то в ньому неминуче є «глобальна класова боротьба». *(В. Зінченко)*

Посткомуністична трансформація (лат. *transformatio* – перетворення) – сукупність процесів та явищ, викликаних руйнуванням державності, побудованої на комуністичній ідеології, які спрямовані на демократичні зміни у суспільно-політичній сфері. За сприятливих передумов (певний рівень політичної свідомості та культури, досвід функціонування демократичних інституцій, наявність розгалуженої мережі ЗМІ та под.) **П.т.** призводить до розвитку демократичних тенденцій, а в іншому випадку – створюється підґрунтя для затвердження недемократичного режиму. *(К. Пальшков)*

Посткомуністичні революції – серія політичних революцій, що відбулися в посткомуністичних країнах. До **П.р.** належать «Бульдозерна»» в Сербії (2000), «Трояндова» в Грузії (2004), «Помаранчева» (2004) та «Революція гідності» (2013-2014) в Україні, «Тюльпанова» (2005) та «Посттюльпанова» (2010) у Киргизстані. Спільне завдання **П.р.** полягало в повернення на колію демократичного розвитку країн, які в ході посткомуністичних трансформацій зробили відчутний крок у бік автократичного правління**. П.р.** викликали схожі причини: згортання політичних прав і громадянських свобод, корупція влади, зубожіння більшості населення. *Див.: Бульдозерна революція; Кольорові революції; Оксамитова революція; Помаранчева революція; Посттюльпанова революція; Революція гідності; Трояндова революція; Тюльпанова революція.* (*О. Романюк)*

Постмодернізм (фр. *postmodernisme* – після модернізму) – змістовно-аксіологічна сукупність дослідницьких концептів, рух якої відбувається у напрямку постнекласичної рефлексії дійсності. Найвідоміші представники – Ж. Дерріда, Ж. Бодріяр, Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі, Ю. Крістева, Ж. Ліотар, М. Фуко. Теоретичним підґрунтям **П.** вважають постструктуралізм. Виникнувши як поняття, що характеризує рефлексію, здебільшого, у царині культури, розвиток цього напряму охопив основні сфери людського існування та самовияву. До ключових методологічних ознак **П.** наукової парадигми відносять неодетермінізм, специфічне розуміння теорії, поетичність мислення, плюралізм на противагу універсалізму, оригінальне пояснення історизму (крізь призму дискретності), текстологічний характер пояснення дійсності. *(А. Гарбадин)*

«Постпомаранчевий римейк» (англ. *remake* – перероблений, виправлений) – поняття публічного дискурсу, що означає повторення суспільно-політичних ідей, практик, подій «помаранчевої революції» в Україні. Термін, запозичений зі сфери маскультури, у політичного маркетингу означає нову версію відомого продукту. **«П.р.»** нерідко називають будь-які акції незгоди з владою, що прирівнюються до зразка 2004 р. **«П.р.»** може також тлумачитись як спроба наслідування кращих зразків громадської дії, оновлення політичного дискурсу, «ідеалів Майдану» та ревізія практик їх втілення. **«П.р.»** зими 2013-2014 рр. свідчить про повернення до питань системних змін у політиці. *(О. Волянюк)*

Постполітика (англ. *post* – після + грец. *πολιτική* – політика) – окреслення зміни сутності політики через зникнення «великих» ідеологічних дискусій, що були викликані поділом на лівицю і правицю, а також через зсув політики в бік центру та утвердження т. зв. «третього шляху», панування в політичній сфері медіа- та політтехнологій. **П.** також вважаються форми політики, що пов'язані із постмодерними перетвореннями соціокультурного простору або мають стосунок до тенденцій соціального і політичного розвитку інформаційного суспільства. Часто за допомогою приставки «пост-» намагаються

критично вказати на те, що в умовах сучасності політичні явища змінюють свою форму та спосіб проявлення. **П**. як стан політики в інформаційному суспільстві пов'язується із ідеєю комунікації як умови існування соціальних і політичних систем. Стверджується, що реальність твориться за допомогою мас-медіа, які часто використовуються політиками для витворення бажаного дискурсу та маніпуляції публічною думкою. Таким чином, кожен політичний проект в цій ситуації постає постполітичним медіа-продуктом. *(Д. Шевчук)*

Постсоціалістичний простір – сукупність постсоціалістичних країн Євразії (у ЦСЄ – Албанія, Болгарія, Боснія та Герцеговина, Македонія, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, союзна держава Сербії та Чорногорії, Угорщина, Хорватія, Чехія; в Азії – Монголія) та незалежних країн – колишніх республік СРСР (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Естонія, Казахстан, Киргизька Республіка, Латвія, Литва, Молдова, Російська Федерація, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан, Україна), які є індустріально-аграрними. Більшість новоутворених країн оголосили про наміри повернутися в цивілізаційне русло розвитку, розбудовувати демократичне суспільство, ринкове господарство, увійти в європейський та євроатлантичний простір. Найвищий рівень розвитку мають країни Центральної Європи (Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чехія) та Балтії (Естонія, Латвія, Литва). *(В. Дем'яненко)*

Посттоталітаризм (*досл*. після тоталітаризму) – стан суспільного організму та період суспільного розвитку, що наступає після краху тоталітарного режиму. У політологічній літературі існують три концептуальні підходи, які по-різному визначають історичні межі та сутнісні характеристики **П.**: 1) післясталінський комунізм (Х. Лінц і А. Степан); 2) процес авторевізії комуністичних суспільств (В. Цимбурський та А. Китаєв); 3) період суспільного розвитку, змістом якого є подолання наслідків функціонування попереднього тоталітарного режиму, незалежно від його форми («правої» чи «лівої»), ступеня тоталітарності, шляхів загибелі (О. Романюк) (*О. Романюк*)

Посттюльпанова революція – друга посткомуністична революція в Киргизстані, основні події якої відбулися в період 06-15.04.2010 р. Назва зумовлена тим, що попередня (Тюльпанова) революція не реалізувала своїх завдань, що спричинило новий протест. На відміну від порівняно мирної Тюльпанової революції, **П.р.** мала збройний характер. Наслідком **П.р.** стало повалення авторитарного режиму К. Бакієва (одного з колишніх лідерів Тюльпанової революції) та позбавлення його президентських повноважень. *Див.: Посткомуністичні революції*; *Тюльпанова революція.* (*О. Романюк*)

Походження держави теорії – система узагальнених поглядів про закономірності, причини та умови виникнення держави, розуміння її сутності, місця, ролі та функцій у процесі історичної еволюції суспільства. Оскільки держава є історичним феноменом, який виник на певному етапі розвитку людства, фундаментальне значення мало формування самого феномена державності як сут-

нісної основи держави, що визначає крок в напрямку радикального перелому в розвитку суспільства, зміні його соціальної організації, створенні нових інститутів і принципів. Серед численних **П.д.т.** найбільшу кількість апологетів у наукових колах мають теологічна, патріархальна, договірна, органічна, насильницька (теорія завоювань), марксистська (класова), кожна з яких зважає на низку чинників, що сприяли виникненню держав, тим самим аналізуючи державу як складний соціальний феномен у конкретному часовому зрізі її історичного розвитку. *(Н. Лепська)*

Правий Сектор – громадський рух, що був утворений наприкінці листопада 2013 р. як ситуативне об'єднання революційно та патріотично налаштованих активістів для того, щоб висловити відмінне від інших демонстрантів і лідерів опозиції бачення методів і цілей Євромайдану. **П.С.** – громадсько-політичний радикальний рух, який об'єднав у собі націоналістичні організації «Тризуб» ім. Степана Бандери, УНА-УНСО, Патріот України, Карпатська січ, Білий Молот, Чорний комітет, Комітет визволення політв'язнів, а також окремих націоналістів і патріотично налаштованих футбольних фанатів. **П.С.** своєю ідеологією вважає український націоналізм в інтерпретації С. Бандери. **П.С.** вважається радикальною течією Євромайдану, учасники якої вперше проявили себе 30.11.2013 р., у ніч розгону Євромайдану, захищаючи студентів від спецпідрозділу «Беркут». 22.03.2014 р. **П.С.** перетворився із громадського руху на політичну партію. *(В. Коцур)*

Правозахисний рух – діяльність неурядових організацій (міжнародних, регіональних, національних, громадських), їх членів та окремих осіб, спрямована на захист прав людини мирними засобами від свавілля державних структур, посадових осіб, дій злочинних угруповань, військових підрозділів у зонах збройних конфліктів і под. До спеціалізованих правозахисних організацій належать: Рада з прав людини ООН, Комітет ООН із прав людини, Європейський суд із прав людини, Міжнародна федерація прав людини, Міжнародна амністія, Українська Гельсінська спілка з прав людини та ін. Увага правозахисних міжнародних організацій привернена до прав людини на Сході України в ході збройного конфлікту 2014 р. Фіксується масовий характер порушень, убивства, катування й викрадення мирних жителів; використання сепаратистами цивільного населення як живого щита, його примусова мобілізація; обстріли населених пунктів; арешти і вбивства журналістів; релігійні переслідування; блокування надходження гуманітарної допомоги та под. *Див.: Правозахисник. (В. Дем'яненко)*

Правозахисник – особа будь-якої професії і досвіду, яка займається громадською діяльністю, пов'язаною із захистом прав людини мирними засобами, як правило, від свавілля державних структур чи посадових осіб. **П**. відстоює всезагальність і неподільність прав людини, не віддаючи переваг жодній групі прав за рахунок інших. Більшість **П.** працює на місцевому або націо-

нальному рівні, домагаючись поваги прав людини у своїх громадах і країнах, деякі з них діють на регіональному або міжнародному рівнях. Активними **П**. були А. Сахаров, П. Григоренко, Л. Лук'яненко, Д. Гройсман, Є. Сверстюк та ін. Сьогодні своєю правозахисною позицією виділяються М. Джемілєв, Є. Захаров, М. Маринович та ін. **П**. добивалися звільнення Ю. Тимошенко, а нині – Н. Савченко та О. Сенцова; вони клопоталися про звільнення ув'язнених учасниць російського феміністського панк-гурту «Pussy Riot»; опікувалися переслідуваними російськими опозиціонерами; допомагають внутрішнім переселенцям та учасникам АТО і под. *Див.: Правозахисний рух. (В. Дем'яненко)*

Православний комунізм – політичні погляди і відповідна їм практика, що передбачають поєднання комуністичної і православної доктрин, ідеологічних концептів, учень, символів і ритуалів. Використовується, передусім, комуністичними партіями у Білорусі, Росії, Україні задля збереження власного електорату в умовах зростаючої релігійної (російсько-православної) самоідентифікації населення цих держав, а також російськими націоналістичними і шовіністичними рухами як спосіб усунення світоглядних протиріч між імперським і радянськими періодами у розвитку російської державності. В останньому випадку тим самим робиться спроба зображення Російської імперії і СРСР як різного за методами, але єдиного за ціллю досвіду розбудови «великої Росії» чи «Святої Русі». *(Д. Вовк)*

Превентивна дипломатія (англ. *preventive diplomacy*) – один із структурних елементів мирного процесу, який використовується в термінології ООН. Ідея **П.д.** запропонована Д. Гаммаршельдом, однак розвиток отримала в книзі Б. Бутроса-Галі «Порядок денний для миру» (1992). **П.д.** – це дії, спрямовані на попередження виникнення спорів між сторонами, недопущення переростання існуючих спорів у конфлікти і обмеження масштабів конфліктів після їхнього виникнення. **П.д.** включає: зміцнення довіри; виявлення фактів; раннє попередження; превентивне розгортання; встановлення демілітаризованих зон. *(М. Ґеник)*

Превентивна контрреволюція – мобілізація народних мас правлячим класом (буржуазією) з метою запобігання соціальній революції. **П.к.** є реакцією на революційний підйом (революційну кризу) і зазвичай набуває форми фашистської або військової диктатури, спрямованої на створення у суспільстві умов, що унеможливлюють постання самостійного політичного руху робітників. «Превентивною» контрреволюцію називають тому, що вона переходить у наступ власне до того, як вибухає сама революція, – в цьому її відмінність від «класичної» контрреволюції. Уперше термін вжив італійський анархіст Л. Фаббрі у статті «Превентивна контрреволюція. Роздуми над фашизмом» (1922). Пізніше німецько-американський мислитель Г. Маркузе визначив **П.к**. як стан безперервної мобілізації капіталістичного суспільства проти потенційної соціальної революції («Контрреволюція і повстання», 1972). *(Р. Тиса)*

Превентивне розгортання (англ. *preventive deployment*) – дислокація на території потенційного збройного конфлікту миротворчих сил із метою проведення своєчасного моніторингу ситуації та недопущення військового зіткнення. **П.р.** здійснюється для попередження внутрішніх і міждержавних конфліктів, якщо зацікавлені сторони звернуться з відповідним проханням до Ради Безпеки ООН. Завдання дислокованого контингенту – спостерігати за ситуацією, запобігати використанню сторонами конфлікту військової сили, а також сприяти встановленню довіри. **П.р.** має не тільки військову чи політичну функцію, але й символічний підтекст, адже сигналізує потенційному агресору про серйозність намірів міжнародної спільноти. *(А. Ямчук)*

Превентивний ядерний удар (фр. *préventif*, лат. *praevenio* – випереджаю, попереджаю, англ. *prevent* – запобігання) – початок військових дій, з метою нанесення ядерного удару на випередження для перешкоджання очікуваної агресії з боку вірогідного противника. Ініціатор **П.я.у.** фактично так само є агресором. **П.я.у.** можливий, коли військовий конфлікт вважається неминучим і напад противника відбудеться найближчим часом. Стратегія національної безпеки США («Доктрина Буша», 2002) обґрунтовує право США на нанесення **П.я.у**.; випереджальний удар може бути нанесений щодо тих, хто буде визнаний хоча б потенційно небезпечним. Нова військова доктрина залишає за Росією право **П.я.у.** не тільки у разі агресії щодо себе, а також у відповідь на загрозу застосування проти неї союзників ядерної та інших видів зброї масового ураження. **П.я.у.** може спричинити гіпотетичний військовий конфлікт між державами або військово-політичними блоками, що володіють ядерною зброєю. Розв'язання такої війни приведе до глобальної екологічної катастрофи та непередбачуваних наслідків для людської цивілізації. *(Г. Фесун)*

Президенціалізм – форма правління, при якій президент очолює виконавчу владу, наділений значними повноваженнями (як законодавчими, так і адміністративними). **П**. є різновидом республіканської форми правління, що полягає в особливому значенні глави держави. Президент посідає вище місце в структурі державних інститутів, є одним із ключових елементів державного механізму; у його руках зосереджується значні адміністративні та нормативні повноваження; водночас він здійснює функцію представництва держави у світі. Президент обирається всенародним голосуванням на обмежений термін, але є країни (зазвичай, авторитарні чи тоталітарні), де глава держави обирається довічно. Ознакою **П.** є належність президента до однієї із політичних партій. Така форма правління чітко простежується в Російській Федерації, де в руках президента зосереджені основні важелі впливу. *(Л. Кочубей)*

Прекаріат (англ. *precariousness* – ненадійність, *літ.* – непевність) – представники будь-якої соціальної верстви, які тривалий період свого життя (від кількох років до десятиліть) перебувають у екзистенційно непевному становищі через балансування на межі бідності або нестачу матеріальних ресурсів

щоб вдовольняти свої споживчі запити, відсутність стабільної, високооплачуваної і престижної роботи за спеціальністю або загрозу її втрати, невизначеність майбутніх життєвих перспектив. Категорію **П.** було введено до наукового обігу англійським економістом Г. Стендингом у праці «Прекаріат: новий небезпечний клас» (2011). Формуючи алюзію на бунтівний клас минулого, вчений застосував більш абстрактний термін для означення абстрактнішої невдоволеної верстви постмодерної сучасності, в умовах якої зникає класова структура суспільства, розмиваються стратифікаційні межі, що обумовлює домінування нестійкої системи плинних ідентичностей. *(П. Долганов)*

Прем'єр-міністри України: *Вітольд Фокін* – серпень 1991 – жовтень 1992 р.; *Валентин Симоненко* – жовтень (02-13) 1992 р.; *Леонід Кучма* – жовтень 1992 р. − вересень 1993 рр.; *Юхим Звягільський* – вересень 1993 р. – червень 1994 р.; *Віталій Масол* – червень 1994 р. – березень 1995 р.; *Євген Марчук* – березень 1995 р. – травень 1996 р.; *Павло Лазаренко* − травень 1996 р. – червень 1997 р.; *Василь Дурдинець* – червень-липень 1996 р.; *Валерій Пустовойтенко* – липень 1996 р. – грудень 1999 р.; *Віктор Ющенко* – грудень 1999 р. – травень 2001 р.; *Анатолій Кінах* – травень 2001 р. – листопад 2002 р.; *Віктор Янукович* – листопад 2002 р. – грудень 2004 р.; *Микола Азаров* – грудень (07-28) 2004 р.; *Віктор Янукович* – грудень 2004 – січень 2005 р.; *Микола Азаров* – січень (05-24) 2005 р.; *Юлія Тимошенко* – січень 2005 – вересень 2005 р.; *Юрій Єхануров* – вересень 2005 р. – серпень 2006 р.; *Віктор Янукович* – серпень 2006 – грудень 2007 р.; *Юлія Тимошенко* – грудень 2007 – березень 2010 р.; *Олександр Турчинов* (в. о.) – березень (03-11) 2010 р.; *Микола Азаров* – з березня 2010 р. – лютий 2014 р.; *Арсеній Яценюк* (з 27 лютого 2014 р.). *(В. Бліхар)*

Преференційне голосування (лат. *praeferentia* – перевага) – метод голосування, що забезпечує результативність виборів за умови впровадження в країні пропорційної виборчої системи з преференціями (напр., системи єдиного перехідного голосу (квотно-преференційної системи)) чи мажоритарної системи (напр., абсолютної більшості з альтернативним голосуванням в один тур; преференційної виборчої системи з голосуванням у багатомандатному окрузі). **П.г.** покликане дати виборцям можливість не лише проголосувати за список кандидатів певної партії, а й у середині нього надати перевагу певним кандидатам, сприяти їх обранню. Різні форми **П.г.** застосовуються в Ірландії, Фінляндії, Бельгії, Нідерландах, Австралії, Індії, Шрі-Ланці й ін. *(Б. Дем'яненко)*

Приватна армія – збройні частини, формування та матеріальне забезпечення яких здійснюється приватною особою, чи групою людей. Виконують по суті функції покладені на державні збройні сили – участь у військових конфліктах, охорона різноманітних об'єктів, транспортних конвоїв, підтримка правопорядку на територіях підвищеної конфліктності, розвідувальна діяльність. Формування добровольчих загонів для боротьби із зовнішньою агресією на

сході України актуалізувало питання не тільки про їх офіційну юрисдикцію, але й про фактичну. Достатньо очевидним є вплив певних політичних і економічних сил на певні військові підрозділи. Приватні «батальйони» сформували І. Коломойський (спецбатальйон «Дніпро-1» та ін.), Д. Ярош (спецбатальйон «Донбас» із основою з активістів «Правого сектора»), В. Немировський (спецбатальйон МВС «Одеса»), О. Ляшко (батальйон «Україна») та ін. В української влади сформована жорстка позиція – у країні не має бути **П.а**., фінансованих олігархами. Усі ефективні та боєздатні добровольчі батальйони мають стати частиною військових бригад. *(І. Вдовичин)*

Прикордоння (концепція прикордоння) – територія, розташована біля або вздовж кордону. **П.** водночас може виступати чинником, що розділяє різні політико-інституціональні системи, і чинником, що забезпечує контакт між ними. У класичному розумінні **П.** виконує функцію лінії розподілу, бар'єру, легального контролю, коли кордон чітко розмежовує території, що є суб'єктами різних національних законодавств і різних правових систем. У такій **К.п**. переважає чинник відокремлення і закритості, ізоляції. В сучасному розумінні **П.** – це чинник контакту, функціональний простір, в якому взаємодіють різні суспільства та колективи, відкривається можливість співробітництва та інтеграції. *Див.: Єврорегіон*; *Місцевий прикордонний рух. (О. Калакура)*

Примирення (англ. *reconciliation*) – необхідний елемент успішного миробудівництва, який може бути стимульований державними структурами, але повинен бути реалізований за посередництвом інститутів громадянського суспільства, та який полягає у довготерміновому процесі переходу від негативного до позитивного миру, у встановленні взаємного діалогу, у прийнятті і погодженні обох суспільств з умовами мирного врегулювання, глибокому переосмисленні двосторонніх відносин, відмові від реваншу, подоланні історичних міфів і негативних стереотипів, взаємному прощенні, вихованні культури миру, розробці проектів співробітництва, – і має на меті усунення глибинних причин конфронтації та недопущення повторення двосторонніх конфліктів. *Див.: Миробудівництво; Миротворчість; Підтримання миру. (М. Геник)*

Примирення національне (англ. *national reconciliation*) – комплексний соціально-політичний та політико-психологічний процес із метою припинення внутрішнього національного, внутрішньодержавного або регіонального конфлікту, умиротворення певної території, припинення бойових дій і військових операцій ворогуючих сил, встановлення національного миру та злагоди. **П.н.** включає широкий комплекс різносторонніх соціально-політичних заходів. 41-а сесія Генеральної асамблеї ООН (1988) на офіційному рівні визнала політику **П.н.** базовою моделлю врегулювання внутрішньонаціональних і регіональних конфліктів. *Див.: Діалог національний; Примирення. (І. Оніщенко)*

Примирення постконфліктне – комплекс поступової перебудови суспільних стосунків і взаємодій між спільнотами, розділеними тривалим конфліктом

та насильницькими діями з метою знайти компроміс у новій соціально-політичній дійсності. Термін одночасно позначає процес та результат цього процесу. Серед інструментів **П.п**.: 1) процес пошуку справедливості, який карає колишнє насильство та запобігає майбутньому його повторенню, захист прав людини, демократії, міжнародних правових норм, які забезпечать справедливість у майбутньому; 2) процес визнання пережитого досвіду, викриття прихованих подій, надання голосу ображеним, з'ясування правди; 3) процес загоєння, коли жертви насильства відновлюють свої життя як індивідуально, так і в громаді; 4) процес відшкодування через реальні чи символічні компенсації втрат. *Див.: Миробудівництво; Мирологія (миротворчі студії); Миротворення стратегічне; Миротворчість. (К. Семчинський)*

Примус до миру (англ. *peace enforcement*) – комплекс заходів примусового характеру, які санкціоновані Радою Безпеки ООН, як правило, на основі VII розділу Статуту, та здійснюються коаліцією держав або регіональними організаціями з метою відновлення міжнародного миру і безпеки. **П.м.** передбачає введення економічних санкцій, погрозу щодо використання військової сили, дії із застосуванням військової сили (у формі операції з примусу до миру) та ін. Завдання **П.м.** – досягти та забезпечити дотримання сторонами конфлікту угоди про припинення вогню, захистити цивільне населення, гарантувати виконання міжнародних санкцій та резолюцій. Термін **П.м.** уперше використав кол. Генеральний Секретар ООН Б. Бутрос-Галі у доповіді «Порядок денний для миру» (1992). *(А. Ямчук)*

Принцип поділу влади – конституційне розмежування владних компетенцій та повноважень між законодавчою, виконавчою і судовою гілками влади; діловий поділ праці в державному механізмі з метою спрощення виконання державних функцій та ефективного контролю. **П.п.в.** (англ. – *separation of powers*, фр. – *separation des pouvoirs*) сьогодні загальновживаний, хоча не зовсім точно відображає сутність зазначеного поняття. Адже поділяється не сама влада, а механізм її здійснення, що структурується за функціональною та інституційною ознаками. *(В. Малиновський)*

Пристосуванство політичне – явище, притаманне окремим політикам або політичним силам, які, з метою досягнення влади, відмовляються від власних, публічно задекларованих цілей, передвиборчих обіцянок, відрікаються від політичних сил, у яких раніше перебували з метою вступу до іншої політичної сили, або отримання підтримки виборців своєї кандидатури. *(В. Луць)*

Провокація (лат. *provocatio* – виклик) – підбурювання, спонукання окремих осіб, груп, організацій і под. до дій, які можуть спричинити тяжкі наслідки для держави та суспільства. В політиці **П.** виникає під час протиборства, який включає в себе комплекс спеціально організованих акцій підривного характеру з метою виклику у відповідь заходів з боку супротивника (реакційних сил) та використання їх наслідків для дестабілізації обстановки, ескалації насильства, дискредитації політики держав, партій, лідерів, дезінформації громадськості. Різновиди **П.**: терористичні акції, підбурювальні заяви, одностороннє порушення міжнародних домовленостей, масові політичні кампанії (демонстрації і зборища екстремістів), комбіновані розвідувально-провокаційні акції та ін. Прикладом **П.** у політиці є залучення провокаторів до акцій протесту, щоб скомпрометувати їх, напр., активно подібні **П.** застосовувались в Україні під час Революції гідності. *(Т. Лушагіна)*

Проект «Стіна» («Європейський вал», «Стіна Коломойського») – складова частина урядового Плану дій «Відновлення України», представленого Прем'єр-міністром України А. Яценюком 03.09.2014 р.; план заходів із інженерно-технічного облаштування українсько-російського державного кордону та адміністративного кордону з АР Крим. Інженерний проект та техніко-економічне обґрунтування **П.«С.»** підготовлені Дніпропетровською обласною державною адміністрацією на чолі з І. Коломойським. Виконавець **П.«С.»** – Державна прикордонна служба України. Завдання **П.«С.»** – зупинка: нелегальної міграції, диверсійних груп, контрабанди, переміщення зброї, переміщення радіоактивних матеріалів. **П.«С.»** – одна з умов членства в ЄС і НАТО. Демаркація кордону з Російською Федерацією здійснюється в односторонньому порядку. Будівництво укріплень створило бл. 50 тис. нових вакансій, які пропонуються внутрішнім переселенцям. Реалізація проекту має завершитися до осені 2017 р. *(І. Лященко)*

Проектування політичне – науково обґрунтоване визначення варіантів планового розвитку політичних процесів і явищ, спрямоване на перетворення певних політичних і соціальних інститутів або суспільства загалом. **П.п.** в управлінні соціально-політичними процесами пов'язують із пошуком оптимальної цілі, яку необхідно обґрунтувати, а згодом втілити в життя. Кінцева мета **П.п.** – реалізація одного з варіантів перетворення об'єктивної дійсності, пов'язаного із прагненням передати бажані властивості й ознаки об'єктові, який проектується. **П.п.** є зв'язуючою ланкою між політичним прогнозуванням і плануванням. *(Т. Панченко)*

Проектування соціальне – різновид людської діяльності, яка сприяє організації ефективного подолання різноманітних соціальних проблем й означає конструювання індивідом, групою чи організацією дії, локалізованої за місцем, часом, ресурсами та спрямованої на досягнення соціально значимої мети. **П.с.** є засобом реалізації соціальних змін, що ґрунтується на природній людській властивості перетворювати дійсність. Типи **П.с**.: інноваційні проекти (запровадження маркетингу в сферу послуг, поширення Інтернет-технологій); підтримуючі проекти (спрямовані на збереження культурної спадщини, відтворення ритуалів, традицій); освітні, науково-технічні, культурні проекти; інвестиційні, спонсорські, кредитні, благодійні, бюджетні проекти. **П.с.** – результат колективної творчості, а тому важливу роль у їх підготовці відіграють

методи колективної роботи над проектами: «Делфі», «мозковий штурм», метод синектики та под. *(В. Горбатенко)*

Прометеїзм (грец. *Προμηθεύς* (досл. *«мислячий наперед»*) – від імені *Прометей,* міф. титан, який дав людям вогонь) – сукупність ідей і політичних доктрин, які передбачали розв'язання національних проблем і питань міжнародної безпеки у Східній Європі, на Кавказі і в Середній Азії шляхом розколу Російської імперії (чи СРСР) на національні держави та координацію і взаємопідтримку визвольних рухів зацікавлених народів. Відродження російського реваншизму та зростання загрози для народів пострадянського простору спричинило актуалізацію ідей **П.**, появу *неопрометеїзму*, зокрема з 2010 р. почато видавництво журналу «Nowy Prometeusz». *(М. Ґеник)*

Пропозиція політична – документ, який розробляється з метою вирішення питань суспільно-економічного життя, що потребують визначення концептуальних засад державної політики, пріоритетів та стратегічних напрямів соціально-економічного розвитку, послідовності дій, вибору оптимальних шляхів і способів розв'язання проблеми, проведення реформ. **П.п**. вноситься на розгляд Кабінету Міністрів України міністрами разом із концепцією реалізації державної політики у відповідній сфері державного управління. До **П.п**. додаються перелік критеріїв, за якими оцінюється ефективність результатів її реалізації, порядок проведення моніторингу реалізації, а також комунікативний план, у якому зазначаються заходи щодо висвітлення у ЗМІ відповідного рішення уряду. *(В. Малиновський)*

Пропорційна виборча система – система визначення результатів виборів, за якою депутатські мандати розподіляються між партіями пропорційно кількості поданих за них голосів виборців у багатомандатному окрузі. У багатьох країнах із **П.в.с.** застосовують виборчий поріг (виборчий бар'єр). **П.в.с.** забезпечує більш адекватне представництво політичних сил, скорочує кількість «неврахованих» голосів виборців; дозволяє забезпечити парламентське представництво меншостям; сприяє розвитку багатопартійності; створює сприятливі умови для діяльності невеликих партій. Найбільш демократично **П.в.с.** діє в умовах сформованої багатопартійної системи. *Див.: Пропорційна виборча система з відкритими списками; Пропорційна виборча система із закритими («жорсткими», «зв'язаними») списками; Система виборча. (О. Вагіна)*

Пропорційна виборча система з відкритими списками – різновид пропорційної виборчої системи, за якою виборець голосує за партію і, одночасно, за конкретного кандидата у партійному списку. Є чотири найрозповсюдженіші способи голосування при **П.В.С.з.В.С**: *категоричне* (у виборця є можливість віддати за обраного кандидата всього один голос), *схвальне* (коли виборець володіє кількома голосами, аж до необмеженої кількості), *преференційне* (коли у виборця є можливість ранжування кандидатів у списку в порядку надання переваги) та *кумулятивне* (коли виборець може віддати кільком кандидатам один

або кілька голосів на свій розсуд). До **П.В.С.з.В.С** також прийнято відносити низку змішаних систем голосування. Зокрема, «панаширування», «персоналізовану» змішану виборчу систему та «систему додаткових представників». Застосування відкритих списків прийнято вважати більш демократичною процедурою, аніж використання закритих, однак, система не позбавлена недоліків. **П.В.С.з.В.С** часто призводить до внутрішньопартійних конфліктів, фрагментації партій, ускладнює підрахунок голосів. *Див.: Пропорційна система. (О. Кандюк)*

Пропорційна виборча система із закритими («жорсткими», «зв'язаними») списками – спосіб голосування та розподілу депутатських мандатів у середині партійних списків в умовах упровадження пропорційної виборчої системи. Порядок кандидатів у виборчих списках визначається самою партією, і виборець не має змоги на нього впливати. У виборчому бюлетені зазначаються назва, емблема партії, іноді певна кількість перших кандидатів у партійному списку. За такої системи громадянам пропонується обрати не особистостей, а політичну платформи партій. Отримані партійним списком мандати розподіляються між кандидатами в точній відповідності до черговості їх розташування в списку. *Див.: Пропорційна система. (Б. Дем'яненко)*

Проросійський сепаратизм – спланований і здійснюваний розкол суспільства та держави проросійськи налаштованими політиками та політичними силами, із метою створення на її території окремого державного утворення, його приєднання до ін. країни. **П.с.** характерний для держав пострадянського простору, зокрема, Грузії (Абхазія, Південна Осетія), Молдови (Придністров'я). В Україні існує як *внутрішній*, що проводиться у життя антиукраїнськими політичними силами, і *зовнішній*, який здійснює Росія через свою «п'яту колону» в Україні. **П.с.** проявився у анексії АР Крим і захопленні частини східних теренів України, утворенні двох невизнаних республік – ДНР і ЛНР. *Див.: Антиукраїнська діяльність; Донецька Народна Республіка; Луганська народна Республіка; П'ята колона (в Україні); Сепаратизм; Сепаратист*; *Сепаратистский рух. (С. Савойська)*

Проросійськість – спрямованість на підтримку політичної системи Російської Федерації, відчуття приналежності до російського народу, сповідування сумісних із ним світоглядних та психологічних установок, манери відчувати й думати, а також традицій, звичаїв і цінностей. Сьогодні **П.** утверджується за підтримки окремими громадянами політичного режиму В. Путіна, т. зв. «керованої демократії», що робить його легітимним навіть за згортання демократичних інститутів, а також ментального прагнення частини російського населення та пострадянської спільноти. Це проявляється у бажанні жити в сильній державі, яку «всі бояться, але поважають», на чолі з «царем-батечком». *Див.: Неоцаризм. (Т. Новаченко)*

Простір політичний – мережа політичних полів, що забезпечують по-

літичне керівництво та врядування на всіх територіальних рівнях публічної влади. **П.п**. складають суспільно-політичні інститути, що здійснюють владу, управління суспільством, завдяки яким реалізуються політико-владні відносини. Проявляється у двох вимірах: *інституційний вимір*, сутністю якого є поділ **П.п.** на політичні інститути (органи державної влади, органи муніципальної влади, партії, суспільно-політичні організації), усередині яких і між якими здійснюються політичні процеси; *регіональний вимір*, сутністю якого є поділ **П.п**. на політичні регіони (союз країн, країна, область, місто). *(В. Малиновський)*

Прос'юмеризм (англ. *prosumer; від professional або producer + consumer* – професійний споживач або виробник-споживач – особа, яка є одночасно виробником і споживачем) – професійна (продукційна) активність споживачів. Визначальною характеристикою прос'юмера є висока споживацька компетентність – пред'явлення до товарів (послуг) більших вимог у порівнянні із середньостатистичним споживачем. Результатом **П.** є активний вплив прос'юмерів на політику компаній-виробників та організацій-надавачів послуг. У політичному контексті прос'юмери (громадяни) є компетентними й мотивованими співпродуцентами політичних рішень. *Див.: Відкрите співробітництво; Краудсорсинг; Онлайн-петиція. (С. Федонюк)*

Протекторат (лат. *protector* – покровитель) – форма міждержавних відносин, за якої одна країна визнає над собою заступництво, верховний суверенітет іншої держави. Ознаки міждержавного заступництва (за Е. де Віттелем): захист більш слабкої держави могутнішою державою від образи та гноблення третьою стороною; забезпечення безпеки і надання військової допомоги своєму протеже зі збереженням його права управлятися на свій розсуд; оформлення **П.** особливою угодою, яка не порушує суверенітету. **П.** часто виступає у формі сюзеренітету більш розвинутої країни або «асоційованої держави» або «держави, що вільно приєдналася до іншої держави». *(І. Ковальська-Павелко)*

Противники мирного процесу (англ. *the spoilers* – досл. «порушники, шкідники») – категорія учасників конфлікту, які з різних причин виступають за його продовження. Поняття **П.м.п.** запропонував С. Дж. Стедмен для означення впливових осіб чи груп, які становлять загрозу мирному процесові. **П.м.п.** – це «лідери і партії, які вважають, що мир, який появився в результаті переговорів, загрожує їхній владі, світоглядові та інтересам, та застосовують насилля з метою підриву спроб його встановлення». *(М. Ґеник)*

Проукраїнськість – усвідомленне декларування своєї приналежності до українського суспільно-політичного простору через підтримку поведінки та поглядів політичних суб'єктів. **П.** відображає унікальність і неповторність індивідуума через осмислений, духовний вимір своєї приналежності до українського природно-культурного простору, сповідування традицій, звичаїв і цінностей. **П.** проявляється у ціннісних пріоритетах у яких закодовано минуле

та окреслюються орієнтири на теперішнє й майбутнє України. Серед фундаментальних українських цінностей – розбудова національної державності; звернення до християнських цінностей, їх впровадження у національне відродження; мова, що є одним із засобів національного самоусвідомлення; євроінтеграція. *(Т. Новаченко)*

Профайлінг (англ. *profile* – профіль) – технологія «видобутку» якісної інформації на основі аналізу найбільш інформативних ознак і характеристик зовнішності, невербальної і вербальної поведінки людини. Профайлер – фахівець, який застосовує певні психологічні методи і методики для складання психологічного портрету особи, оцінюючи й прогнозуючи її поведінку. **П.** особистості сприяє розкриттю серійних злочинів насильницького характеру, під час передпольотного огляду для виявлення потенційно небезпечних осіб при авіаперельотах, як методика неінструментальної детекції неправди. До різновиду дискримінації належить *етнічний* **П**., що ґрунтується на припущені про наявність зв'язку між схильністю до вчинення правопорушень та етнічним походженням. *(Є. Тихомирова)*

Псевдовибори (грец. *ψευδής* – обман, вигадка, помилка + *вибори*) – масова кампанія, яка свідомо імітує демократичний, правовий спосіб ротації влади. **П.** протилежні вільному вибору і, як правило, притаманні недемократичним політичним режимам. Існуюче законодавство сприяє правлячій верхівці, яка цілковито контролює виборчий процес, тому мови не може бути про існування справжніх опозиційних кандидатів. Існуючі критерії змушують населення лише підтверджувати шляхом голосування те, що влаштовує владу. Напр., у СРСР існувала система за якою кандидатів, що балотувалися в органи влади, було лише по одному в кожному окрузі, тобто вибори проводились без вибору; при цьому проголосувати проти єдиного кандидата виборці не мали права. Сучасним прикладом **П.** є проведення на анексованій Росією (фактично окупованій) частині території України (14.09.2014 р. у Криму; 02.11.2014 р. на територіях, підконтрольних ДНР і ЛНР). Оскільки анексія є порушенням міжнародного права, тим самим апріорі виключається правомірність проведення будь-яких виборів на цих територіях. *(В. Козьма)*

Псевдореальність політична – результат сприйняття віртуальних політичних уявлень і образів, що не мають нічого (або мають дуже мало) спільного з об'єктивною політичною дійсністю. На формування **П.п.** безпосередньо впливає політичне зомбування за допомогою політичних фейків, кіберпротезування, тролінгу тощо. У результаті створюється віртуальна медіатизована **П.п.**, складена з нескінченного числа політичних міфів, стереотипів, симулякрів і брендів, які об'єднуються в одну групу віртуальних моделей, що переповнюють комунікаційний політичний простір сучасного суспільства. Формування **П.п.** є одним із різновидів політичного поневолення індивідів і соціальних груп. *Див.: Зомбування політичне; Соціально-політичне кіберпротезування; Тролінг політичний; Фейк політичний. (О. Дзьобань)*

Псевдореферендум (грец. *ψευδής* – брехня, те що вводить в оману; лат *referendum* – те, що треба доповісти) – нелегітимний референдум, який відбувається всупереч чинному законодавству і з численними правопорушеннями. Вживається насамперед у контексті сучасного російсько-українського конфлікту як протизаконний інструмент, використовуваний Російською Федерацією. **П.** були організовані і проведені проросійськими місцевими сепаратистами за активної підтримки російської влади в Автономній Республіці Крим (16.03.2014 р.), Донецькій та Луганській областях (11.05.2014) щодо самостійності цих частин території України. Їхні результати були масово сфальсифікованими та визнані нелегітимними Україною та світовою демократичною громадськістю. *Див.: Псевдовибори; Референдум. (М. Бучин)*

Псефологія (грец. *ψῆφος* – галька; *λόγος* – думка, причина) – наука про вибори, яка досліджує специфіку різних виборчих систем, виборче законодавство, електоральну поведінку, проведення виборчих кампаній кандидатами і под. за допомогою методів статистичного аналізу. Термін **П.** запропонований у 1948 р. Ф. Харді. Предметне поле **П.** становлять виборчі системи, електоральна поведінка, підбір кандидатів на виборні посади, проведення виборчих кампаній, у т. ч. партіями, вплив виборів на ЗМІ, роль передвиборних опитувань, результати голосування та їхня специфіка на різних територіях, тенденції голосування, моделі проведення виборів. *(В. Кривошеїн, І. Ковальська-Павелко)*

Публіка (англ. *public, n*.) – 1) зібрання людей, які виступають у ролі глядачів, слухачів, відвідувачів, близьке до лат. поняття аудиторія (*auditorium*); 2) люди, широкий загал, громадськість, широка громадськість (навіть світова); близьке до лат. *народ* у розумінні *populus*. Термін **П.** вказує на суспільну роль загалу, яка можлива лише у взаємодії з актором / комунікатором, для якого важливим є сприймання / реагування публіки на його дії чи пропонований продукт. У другому значенні **П.** входить до термінологічного ряду суспільно-політичних наук у демократичних країнах з республіканською традицією (*res-publica* – справа загалу, народу) та корелює з усіма словами, що характеризують велику множину людей узагальнено, без конкретизації її складу та взаємовідносин між складовими елементами. *(А. Колодій)*

Публіцистика політична – 1) вид політичної журналістики, присвячений обговоренню насущних проблем суспільної влади з метою безпосереднього формування або впливу на суспільну думку, що поєднує елементи та засоби логічно-абстрактного і конкретно-образного мислення; 2) сфера суспільно-політичної творчої діяльності, що використовує специфічний інструментарій заради актуального ідеологічного впливу на соціальну практику для досягнення соціально-перетворюючого ефекту; 3) сфера репрезентації цінностей та інтересів особистості, соціальних груп і націй, формування їхньої культурної ідентичності; 4) складний соціокультурний та політичний феномен здійснення продуктивного впливу на об'єкт (особистість, соціальна група, соціальна спільнота), який у результаті стає суб'єктом (співтворцем-ретранслятором)

гостраполемічного політичного феномену, втілюючи його в суспільне та приватне життя. *(С. Куцепал)*

Публічна адміністрація – сукупність державних і недержавних суб'єктів публічної влади та інших інституцій, підпорядкованих політичній владі, що забезпечують виконання законів, здійснюють публічно-управлінські функції та надають публічні послуги фізичним та юридичним особам. Ключовими структурними елементами **П.а.** є: органи виконавчої влади; виконавчі органи місцевого самоврядування. Термін «**П.а.**» набув значного поширення в усіх країнах і мовах світу, широко використовуючись в політико-правовій термінології. Зокрема, англ. – *public administration*, фр. – *administration publique*, ісп. – *administration publica*, що у перекладі з англ. – публічне управління. Термін включає до свого предмета управління як державні, так і недержавні інститути та відокремлює бізнесове управління (*business administration*), а також менеджмент (*management*). *(В. Малиновський)*

Публічна дипломатія – система прямої взаємодії держав із суспільствами зарубіжних країн, виступає одним із ключових інструментів «м'якої» влади. **П.д.** включає діяльність у сфері інформації, освіти та культури з метою впливу на уряди інших держав через вплив на їх громадян. **П.д.** прагне роз'яснювати зовнішню політику, пояснюючи, чому вона вигідна для інших країн і народів. **П.д.** здійснюється через просування ідей та цінностей, які можуть бути сприйняті світовою громадськістю як привабливі та такі, що заслуговують на повагу, довіру та схвалення. *(О. Висоцький)*

Публічна політика (англ. *public policy*) – діяльність органів публічного врядування спрямована на вирішення суспільних проблем; прикладна суспільна наука та навчальна дисципліна, що вивчає діяльність органів публічного врядування спрямовану на вирішення суспільних проблем. **П.п.** здійснюють органи публічного врядування, які уповноважені громадою здійснювати владні функції на основі закону і мають легітимні засоби добиватися виконання своїх рішень. Публічність передбачає, що вирішення проблеми буде мати вплив на громаду загалом і/або буде здійснюватися за громадські (бюджетні) кошти. Процес **П.п.** складається з формулювання, визначення проблем, вироблення та прийняття рішень на їх вирішення, а також втілення рішень у життя. *(М. Буник)*

Публічна сфера (англ. *public sphere*) – соціальний простір, в якому люди (громадськість, публіка) спілкуються та взаємодіють один із одним, а також із цілим суспільством з приводу суспільних проблем. Німецький філософ Ю. Габермас, якому належить розробка концепції **П.с.**, визначає це поняття як мережі для передачі інформації та точок зору. В розвиненій формі **П.с.** включає в себе такі елементи: середовища (місця) публічного обговорення проблем; добровільні об'єднання громадян; інфраструктуру публічних медій, включно з Інтернетом; засоби та форми вираження думок і дорадчої діяльності (газети, журнали, книжки, лекції, форуми, дебати, твори мистецтва). *(А. Колодій)*

Публічне адміністрування (англ. *public administration*) – вид організаційно-розпорядчої діяльності, спрямованої на підготовку та впровадження державних рішень, управління персоналом, надання послуг населенню. **П.а**. (державне управління – за традиційною пострадянською термінологією) – технічна складова частина політичного і публічного врядування, що має здійснюватись на професійній (неполітичній) основі, звертаючись, в разі необхідності, до залучення недержавних партнерів для спільного вирішення проблем, що постають у цій сфері управлінської діяльності. *Див.: Публічне врядування. (А. Колодій)*

Публічне врядування (англ. *governance; new / public governance*) – різновид управлінської діяльності інституцій публічної влади та громадянського суспільства, що забезпечує самокерованість (самоврядність) суспільної системи та її розвиток у певному, визначеному напрямку. Урядування здійснюється на різних рівнях суспільства шляхом визначення напряму розвитку, прийняття і впровадження загальнозначущих для даного рівня рішень. Розрізняють традиційне *політичне врядування* (англ. відповідник *government)* і нове **П.в.** (*governance),* пов'язане із зміною управлінської парадигми в європейських та інших розвинених країнах сучасного світу. *(А. Колодій)*

Публічні дебати (англ. *public debate*; від фр. *debate* – обговорення) – спеціальний формат обговорення будь-якого питання, обмін думками, суперечки та дискусії між зацікавленими сторонами (представниками неурядових організацій, громадських об'єднань, політичних партій, державних установ, органів влади та місцевого самоврядування, груп інтересів і под.) щодо визначення проблем державної або місцевої політики. Це суспільний діалог між державою та широкими верствами населення, представниками політичних партій, груп інтересів, громадських організацій. **П.д.** – демократичний інструмент публічної політики, форма участі громадян у підвищенні ефективності вироблення та реалізації політичних та державних рішень. **П.д.** в Україні інституалізовані Законом України «Про місцеве самоврядування», який надає право територіальним громадам проводити громадські слухання. *(М. Лашкіна)*

Путінізм (англ. *Putinism*) – владний режим, що сформувався в Російській Федерації на початку 2000-х рр. Початкове використання терміну **«П.»**, часто в принизливому значенні (як поєднання превентивних заходів і стагнації в неконкурентоздатній, економічно ослабленій Росії) належить ЗМІ. В англомовних ЗМІ його вперше, ймовірно, використав канадієць Р. Ґвін (січень, 2000 р., «Toronto Star»). Одночасно в російському мовному просторі термін **«П.»** у більш широкому значенні застосував політолог та публіцист А. Піонтковський (січень, 2000 р., «Советская Россия»). Унаслідок власної ґенези та вивчення явища вченими-політологами, поняття **«П.»** набуло наукового значення і стало синонімом сучасного варіанту фашистської диктатури та фашизоїдної свідомості або паратоталітаризму, що має тенденцію переходу в тоталітаризм. *(Н. Ржевська)*

Путінократія (букв. *влада президента РФ В. Путіна*) – політичний режим, який остаточно сформувався в Російській Федерації упродовж останнього десятиліття, основними особливостями якого є зміна не тільки прийомів, методів здійснення влади, а й природи політичних відносин і принципів існування політичної системи, ізоляція політичних інститутів від суспільства, централізоване управління політичними процесами президентською адміністрацією. Зміцнивши виконавчу вертикаль управління, президент Путін підпорядкував собі законодавчу гілку влади, створивши «партію влади» – «Єдина Росія», яка, отримавши конституційну більшість у Державній думі, цілковито підтримує політику президента. Це дало главі держави необмежені можливості для здійснення політичної й економічної реформ, зміни політичної системи суспільства, що було продемонстровано наприкінці 2004 р. шляхом ухвалення федерального закону, який скасував виборність глав виконавчої влади суб'єктів федерації. Ця стратегія призвела до перетворення російських політичних партій із автономних структур громадянського суспільства на складовий елемент державного механізму та підконтрольний режиму інструмент політичного маніпулювання й протидії реальній опозиції. *Див.: Неоцаризм; Путінізм; Путінофіли. (О. Бабкіна)*

Путінофіли (грец. *phileo* – люблю + прізвище діючого глави Російської Федерації В. Путіна) – велика частина сучасних росіян та певні групи мешканців інших країн кол. СРСР, які гостро відчувають довготривалу соціальну кризу після розпаду СРСР, втратили почуття своєї ідентичності та гідності, і в цьому стані маргінальності отримали підтримку в риториці авторитарного лідера В. Путіна. Позбавлення руйнуючої дії «соціального хаосу» (за Л. Бляхером) вони очікують від встановлення нового соціального порядку, який насправді є поверненням у минуле (відносно стратегії руху сучасної світової цивілізації): егалітарні настрої, патерналізм, намагання довести державну значущість силою, спогади про військову могутність СРСР, пошук ворогів, ізоляція від світового співтовариства. Анексія українського Криму, попередні воєнні інтервенції сприяли утвердженню міфологем на зразок: «Путін – національний лідер», «Путін – збирач російських земель». *(Ю. Ємельянова)*

«П'ята колона» (в Україні) (ісп. *quinta columna*) – поняття увійшло в широкий обіг з часів громадянської війни в Іспанії (1936−1939; автор терміна – генерал Е. Мола). Це означення внутрішнього ворога, ворожої агентури, яка веде підривну роботу всередині своєї країни. **П.к.** стали називати певні сили та організації, які зраджують інтереси своєї держави та переходять на бік ворога, використовуючи при цьому різні механізми: провокації, проникнення до органів влади та спецслужб, організація демонстрацій і протестів, пропаганда, агітація, паніка, спекуляція на невдоволенні народу та ін. методи. Тривалий час роль **П.к.** в Україні є прокомуністичні сили, оскільки їх політична практика відповідає імперським амбіціям Росії. **П.к.** значною мірою контролює інформаційний простір, організовує регулярні акції, які покликані створювати ілюзію підтримки великою частиною суспільства сепаратистських ідей. В Україні активність **П.к.** особливо відчутна у кризові й перехідні періоди розвитку держави. *(Н. Ніколаєнко)*

Р

Радянський тоталітаризм – різновид лівоекстремістського тоталітарного режиму, що почав утверджуватися на території кол. Російської імперії після більшовицького Жовтневого перевороту 1917 р. у Петрограді, досягнув свого апогею в 1929-1953 рр. та модифікувався, проіснувавши у видозміненому варіанті до сер. 80-х років XX ст. У 1930-х рр. становлення **Р.т.** як етатистської системи, що майже повністю поглинула суспільство, завершилось: було знищено внутрішньопартійну опозицію, утверджено режим особистої влади Й. Сталіна, сформовано радянську політичну систему **Р.т.** у період правління Й. Сталіна в Україні виявився у великодержавному шовінізмі, жорстокій колективізації, штучних голодоморах, антиукраїнському спрямуванні масових репресій. Виправдання політики Й. Сталіна відіграє чільне місце у реалізації політичного курсу президента Російської Федерації В. Путіна на формування неототалітарного режиму. *Див.*: *Ресталінізація (В. Гулай)*

Реаліті-шоу політичне (англ. *reality* – дійсність, реальність) – телевізійний жанр, різновид розважальної телевізійної передачі та онлайн-трансляції на політичну тематику. Сюжетом є показ дій групи (або груп) людей у наближеній до життя обстановці. Цей телевізійний жанр об'єднує безліч телевізійних програм, початкова ідея жанру передбачала відповідність передачі такими ознаками: відсутність сценарію; подача до телеефіру з першого дубля; участь простих людей, а не професійних акторів; умови зйомок, максимально наближені до реальних. В Україні практика **Р-ш.п.** розпочалася з телепроектів «Стань лідером» (2009 р.), «Без мандата» (2010 р.). Вислів «**Р-ш.п.**» часто застосовують і в переносному значенні, коли реальні політичні події набувають вигляду вистави, напр., історія з епідемією грипу розвивалася в жанрі **Р-ш**. і перетворила виборчу кампанію 2009 р. на справжнє **Р-ш.п.** *(В. Хвіст)*

Ребрендинг політичний (англ. *political rebrending*) – комплекс заходів щодо зміни існуючого політичного бренду через втрату актуальності для виборців для підвищення його ефективності та привабливості. Р**.п.** застосовується до всіх елементів корпоративної ідентифікації – від слогану, логотипу до комплексних внутрішніх змін із метою відповідності до очікувань суспільства у нових соціально-політичних та економічних умовах. Як правило, політичні партії звертаються до **Р.п.** напередодні виборів для акцентування нових обіцянок, пов'язаних із вимогами електорату. **Р.п.** не призводить до ліквідації старого бренду, позитивний імідж зберігається. Відбувається еволюціонізація, оновлюється політична комунікація, що повинно не лише зберегти старих прихильників, але й набути нових симпатиків і послідовників. *(І. Оніщенко)*

Революційна доцільність – відповідність чи невідповідність суспільним потребам здійснення насильницьких перетворень у сфері державного устрою, економічного укладу, ідеології, культури на підставі догм організацій чи окре-

мих осіб. Відомі два варіанти **Р.д.** На підставі першого варіанту **Р.д.** здійснено буржуазно-демократичні революції відповідно до ідей європейського Просвітництва, а **Р.д.** другого варіанту – «соціалістичних» революцій на ідеях прославляння тотального руйнівництва, масових убивств, безжалісності, нелюдяності, наділених необмеженою владою фанатично жорстоких невігласів. *(О. Зінченко)*

Революція гідності – події від 21.11.2013 р. до 22.02.2014 рр. на Майдані у Києві та у багатьох містах України, які супроводжувалися широкомасштабними народними виступами та призвели до переформатування влади в державі. Причини **Р.г.** були аналогічними причинам Помаранчевої революції (2004) – категоричне неприйняття подвійних політичних стандартів. Багато українців означують цей Майдан (Євромайдан) як **Р.г.**, вважаючи, що саме тут відбувався екзамен на людяність. **Р.г.** об'єднала різних за віком, місцем проживання, соціальним статусом, етнічною приналежністю, релігійними уподобаннями, ідеологічними поглядами людей. З'явився потужний запит на прозорі та чесні правила гри. **Р.г.** окреслила перспективи формування нової мережево-корпоративної ідентичності. *(Г. Куц)*

Революція троянд – політичні події в Грузії (листопад 2003 – січень 2004 рр.), що призвели до зміни влади мирним шляхом і радикальної переорієнтації внутрішнього та зовнішньополітичного курсу держави. Причина **Р.т.** – комплекс негативних внутрішньополітичних, економічних чинників, що гальмували розвиток країни. Привід – фальсифікація ЦВК результатів парламентських виборів в Грузії (02.11.2003), що спричинило масові митинги протесту, захоплення будівлі парламенту опозицією, відставку Е. Шеварнадзе та прихід до влади опозиції на чолі з М. Саакашвілі. Символ **Р.т.** – троянда, яка підкреслювала ненасильницький характер подій. Наслідки **Р.т.:** 1) *позитивні*: мінімізація державного регулювання всіх сфер життя, оздоровлення податкової системи, створення сприятливої атмосфери для ведення бізнесу, подолання низового рівня корупції, багаторазове зростання бюджету країни, створення нових економічних зон, скорочення кількості чиновників та ін.; 2*) негативні*: політичні чвари, проблеми з дотриманням прав людини, залежність судів від влади, значне соціальне розшарування, бідність, безробіття, значна еміграція. Є першою «кольоровою» революцією на просторі колишнього СРСР. *Див.: Посткомуністичні революції. (А. Демичева)*

Регіон (англ. *region*, від лат. *regio* – край, область, район) – територіально-просторова одиниця, що характеризується комплексом властивих їй ознак. Для північноамериканської традиції властиво вживання поняття **Р.** як групи штатів чи держав, для європейської традиції – як територіальної спільноти всередині держави, як категорії її внутрішнього поділу (не обов'язково адміністративного). У європейських правових міжнародних документах **Р**. тлумачиться як територіальне утворення, встановлене, згідно з законодавством, на

рівні, який є нижчим після державного та наділене правом політичного самоврядування. *(Т. Панченко)*

Регіон прикордонний – поняття, яке відображає зміни у теоретичному сприйнятті структури соціального простору та актуалізує його мережеву метафору. Контактна функція **Р.п.** дозволяє виокремити складний функціональний простір із обох боків кордону – регіон – не тільки як складне, а й цілісне соціокультурне середовище (Р. Ратті, В. Каганський, І. Мітін та ін.). Нове уявлення відміняє, певною мірою, політико-правові обмеження щодо розгляду соціального простору та пропонує його вимір як мережевої сукупності сталих людських зв'язків. Зміни у поглядах політиків та науковців на функції державних кордонів та місцевих і регіональних громад відчутні також на теренах України. *Див.: Місцевий прикордонний рух; Прикордоння (концепція прикордоння); Регіон транскордонний. (Ю. Ємельянова)*

Регіон транскордонний – певна територія, яка охоплює прикордонні регіони (адміністративно-територіальні одиниці) двох або кількох держав, що мають спільний кордон, схожі природно-географічні умови і між якими встановилися тісні виробничі і соціально-економічні та гуманітарні зв'язки. **Р.т.** характеризуються вищою активністю у міжнародному поділі праці, ніж внутрішні регіони. Це проявляється у різних видах транскордонного співробітництва: геополітичного, транспортно-географічного, економічного, соціального та етнокультурного, природно-рекреаційного, екологічного. Одна з організаційних форм транскордонного співробітництва – єврорегіон. На території України діють 10 єврорегіонів. *Див.: Єврорегіон. (О. Калакура)*

Регіоналізація (англ. *regionalization*) – процес регіонального структурування політичного простору з метою повноцінного включення регіонів у політичне, економічне, соціальне життя на національному і транснаціональному рівнях. Механізмом **Р**. є інституціалізація регіональної влади, що поєднує централізовані та децентралізовані підходи до розв'язання проблем регіонального розвитку, результатом чого є перерозподіл влади між центральними і регіональними рівнями на користь останніх. У результаті посилюється вплив регіонів, котрі стають основними об'єктами політичних інновацій, впливовими акторами загальнонаціональної політики на засадах партиципаторної демократії через запровадження відповідних політичних механізмів. *(В. Малиновський)*

Регіоналізм – доктрина, яка відображає позиції тих чи інших соціально-політичних суб'єктів, образ мислення і дій, що виходять із пріоритетності регіональних інтересів над державними. Коли ідеї **Р**. втілюються в життя через утворення додаткового рівня управління або принаймні законодавчий перерозподіл повноважень при збереженні існуючої структури управління відбувається регіоналізація. Виокремлюють *історико-культурний* і *політичний*. **Р**. *Перший* пов'язаний із протистоянням знеособленню місцевих традицій, *другий* – характеризується тяжінням до сепаратизму. Однак грань між ними дуже тонка: цілком конструктивні регіональні ідеї у певних умовах можуть перетворитись на антидержавницькі виступи. *(Т. Панченко)*

Регіоналістика політична – міждисциплінарна галузь знань, один із напрямів політології та регіоналістики, який досліджує проблеми регіональної структури держави і суспільства, регіонального розвитку та міжрегіональної взаємодії. Об'єктом **Р.п.** є політичні інститути, явища та процеси; предмет **Р.п.** пов'язаний із закономірностями становлення та розвитку політичної влади в регіонах, взаємного впливу державної політики на регіони і політики регіонів на державу. Інституціоналізація **Р.п.** пояснюється неоднорідністю політичного простору, процесами глобалізації та регіоналізації. *(В. Марчук, Н. Голуб'як)*

Регіональна безпека – складова міжнародної безпеки; комплекс погоджених принципів і дій із питань забезпечення безпеки держав у межах певного регіону. **Р.б.** як категорія політики відображає такий стан міжнародної політики в окремому регіоні, при якому забезпечуються фундаментальні інтереси всіх суб'єктів регіону. В загальній структурі **Р.б.** вирізняються загальноєвропейська, близькосхідна, азійсько-тихоокеанська безпека та ін. Статут ООН допускає створення регіональних договорів та інститутів, якщо вони не суперечать цілям і принципам ООН. Об'єднання країн у регіональні групи здійснюється, як правило, на добровільній основі й у мирних цілях. У сучасному світі діє низка традиційних систем **Р.б**. (Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), Організація Африканської єдності (ОАЄ), Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) та ін.). Сучасні системи **Р.б.** коригуються відповідно до глобальних змін у міжнародній політиці. *(С. Ростецька)*

Регіональна політична еліта – привілейована група людей в політиці у межах певного регіону, що має можливість прямо чи опосередковано впливати на суспільно-політичні процеси регіону через прийняття управлінських рішень та формулювання ціннісних орієнтацій у населення. Це можуть бути представники державно-адміністративного апарату, органів місцевого самоврядування, керівники неурядових організації. На циркуляцію та структуру **Р.п.е**. впливають економічні, соціально-культурні, а також внутрішні і зовнішні чинники. Поняття **Р.п.е.** частіше використовується у роботах науковців на пострадянському просторі і менше – у західних дослідженнях *(Г. Мелеганич)*

Регіональна стратегія – стратегічний план розвитку регіону, що визначає цілі, завдання, пріоритети, напрями сталого економічного і соціального розвитку регіонів на довгостроковий (понад 5 років) період. **Р.с.** включає: 1) обґрунтування мети та підстав для розроблення документа; 2) аналітичну частину – детальний опис ситуації в регіоні (географічної, історичної, демографічної, економічної, соціальної); 3) відображення уявлень про подальший розвиток регіону; 4) характеристику конкурентних переваг та обмежень перспективного розвитку регіону (SWOT-аналіз); 5) стратегічні цілі (напрями) та

поетапні плани дій; 6) механізм реалізації. В Україні **Р.с.** реалізується з кін. 2011 р., після прийняття відповідної урядової постанови. (*В. Малиновський)*

Режим особистої влади – тип політичного режиму, за якого стратегія й тактика розвитку визначається одноосібно вождем, а рішення політичних інститутів ухвалюються за його директивами. Найчастіше є складовою авторитарного або тоталітарного режиму, але може існувати й за демократії. Передумови **Р.о.в.** – монополія бюрократії на суспільне управління. Інструментом його впровадження є мобілізація суспільства за умов зовнішньої чи внутрішньої загрози або необхідності прискорення реформ. Часто супроводжується культом особи. Невід'ємною рисою **Р.о.в.** є репресії, які можуть бути масовими або спрямованими проти несистемної опозиції. **Р.о.в.** спирається на ідеологію, яка може проголошуватися єдиною або пріоритетною порівняно з іншими. *(С. Місержи)*

Режим особливого партнерства – формат співробітництва між суб'єктами міжнародних відносин, насамперед державами і їх союзами, з метою підвищення ролі та ефективності співробітництва. Прикладом **Р.о.п.** є відносини України з НАТО на основі Хартії про Особливе партнерство 1997 р., співробітництво в рамках Східного партнерства, яке регулює взаємини ЄС зі східними сусідами Україна, Білорусь, Молдова, Азербайджан, Вірменія, Грузія), Угода про Асоціацію між Україною та ЄС від 16.09.2014 р. *(С. Троян)*

Режим перемир'я (англ. *armistice, truce* – перемир'я) – сукупність умов формальної зупинки військових дій між воюючими сторонами з метою обговорення умов майбутнього мирного договору. Встановлення **Р.п.** не є остаточним рішенням про мир, а є тимчасовим засобом, потрібним для початку проведення переговорів між воюючими сторонами. Під час **Р.п.** військовий стан продовжується, право війни залишається в силі. **Р.п.** може бути як безстроковим, так і строковим. **Р.п.** на сході України був встановлений 5 вересня 2014 року в Мінську підписанням протоколу, який включав 12 пунктів. Проте з моменту підписання на середину листопада 2014 року **Р.п.** був неодноразово порушений через недотримання умов Мінського договору. *Див.: Режим припинення вогню*. *(К. Павлюк)*

Режим припинення вогню (англ. *ceasefire* – припинення вогню) – сукупність умов короткострокового припинення агресивних дій під час військового протистояння. **Р.п.в.** укладається між сторонами, які поки що не готові дотримуватися режиму перемир'я чи до підписання мирного договору. **Р.п.в.** може бути як підкріпленим певними договорами, так і неформальним. **Р.п.в.** застосовується для вирішення конкретних завдань – винесення поранених з поля бою, обміну полоненими, направлення перемовників і под. **Р.п.в.** на сході України був встановлений першим пунктом Мінського протоколу від 5 вересня 2014 року, проте з моменту підписання на середину листопада 2014 року **Р.п.в.** був порушений близько 2500 разів. *Див.: Режим перемир'я.(К. Павлюк)*

Режим тиші – припинення бойових дій та обстрілу воюючими сторонами на певний час, для того щоб припинити кровопролиття в зоні бойових дій і домовитись про вирішення конфлікту мирним шляхом, шляхом переговорів. Поняття «**Р.т.»** було використано 05.09 2014 р. у попередньому протоколі до угоди про припинення вогню на Донбасі з 05.09.2014 р. підписаному у Мінську тристоронньою контактною групою Україна – Росія – ОБСЄ, другим Президентом України Л. Кучмою, послом Росії в Україні М. Зурабовим, спецпредставником ОБСЄ Х. Тальявіні, та очільниками сепаратистів від Донецької народної республіки (О. Захарченко, А. Пургін) та Луганської народної республіка (І. Плотницький). Після оголошення **Р.т.** інтенсивність обстрілів у зоні АТО зменшилася, проте бойові дії не припинилися. В окремих районах зони АТО терористи продовжували порушувати **Р.т.**, провокуючи вогонь у відповідь. Робоча група Спільного центру між представниками України, ОБСЄ та Росії неодноразово фіксувала порушення **Р.т.,** зокрема з боку терористів. По кожному випадку порушення **Р.т.** тристороння група складає відповідний протокол, в якому фіксується місце, час та інтенсивність обстрілу, а також сторону, яка здійснила обстріл. Із 09.12.2014 р. сторони конфлікту домовились про черговий **Р.т**. для впровадження Мінських домовленостей; кількість та інтенсивність провокаційних обстрілів зменшилась, однак не припинилась. *(О. Євтушенко)*

Резолюція недовіри (осуду) – одна з форм парламентського контролю за діяльністю уряду, що полягає у підтримці більшістю голосів у парламенті внесеної пропозиції про відповідальність уряду, з відповідним прийняттям рішення про несхвалення його діяльності, наслідком якого є відставка уряду. Пропозиція про прийняття **Р.н**. надходить від встановленого конституцією або регламентом парламенту числа депутатів, опозиційних до уряду. Якщо палата приймає **Р.н**., то уряд повинен піти у відставку або запропонувати главі держави розпустити парламент. Водночас із тактичних мотивів сам уряд може поставити в палаті питання про довіру до нього, яке, як правило, розглядається за тією ж процедурою, що й **Р.н**. Однак, у цьому випадку уряд, спираючись на партійну більшість у нижній палаті, йде у відставку у виняткових випадках. *(В. Малиновський)*

Рейтинг політичний (англ. *rating* – оцінка, віднесення до класу, розряду, категорії; *to rate* – оцінювати, приписувати клас, розряд) – комплексна оцінка стану політичного об'єкта, яка дає змогу зарахувати його до певного класу чи категорії. **Р.п.** виконує важливу інформаційну функцію в позиціонуванні політичних установ. **Р.п.** будується на основі кількох показників різного плану. Суб'єктами складання **Р.п.**, як правило, виступають спеціалізовані рейтингові агентства. **Р.п.** означає оцінку стану суб'єкта рейтингування, а не побудову списку політичних суб'єктів за ранжиром, як це має місце у ренкінгу. *Див.: Політичний ренкінг. (Є. Тихомирова)*

Релігія політична (дав.-грец. *πολιτική* – державна діяльність, лат. *religare* – поєднувати, з'єднувати) – 1) тоталітарна ідеологія сконструйована за прикладом релігії, у якій ідеологічні механізми прирівнюються до релігійних; 2) наділення надприродними властивостями особи, нації, певної суспільної інституції. За своїм характером **Р.п.** є соціоцентричною, оскільки зосереджена на сакралізації об'єктів земного походження (соціальних груп, індивідів, суспільних структур, відносин). **Р.п.** є державною ідеологією; має свій культ, релігійні свята, які відзначаються як загальнодержавні, систему ритуалів, священне писання та традицію, яка виступає як священна історія, має розроблене віровчення та своєрідну етику. *(М. Петрушкевич)*

Ренкінг політичний (англ. *rank* – ряд, лінія, шеренга, *to rank* – ранжувати) – перелік політичних об'єктів (напр., партій, країн, політичних лідерів і под.), упорядкованих за будь-якими показниками або чинниками згідно з ранжиром. Залежно від завдання або спрямованості професійних інтересів можна вибрати будь-які показники, що цікавлять. До показників ранжування належать характеристики масштабу політичного суб'єкта й оцінки ефективності діяльності. **Р.п.** дає змогу відібрати предмети дослідження лише за одним параметром, тоді як рейтинг комплексно підходить до оцінки на основі різних показників включаючи прогнозування й експертні висновки. *Див.: Рейтинг політичний. (Є. Тихомирова)*

Репатріант – особа, яка поза власної волі опинилися за межами своєї Батьківщини та тривалий час перебувала поза її межами і повертається до неї з поновленням громадянських прав. **Р.** – це військовополонені, біженці, тимчасово переміщені та цивільні особи, а також політичні емігранти, їхні нащадки, які в результаті війни, депортації, заслання або ж інших національних чи політичних переслідувань залишили країну походження та отримали можливість повернутися до Батьківщини. Сьогодні більшість країн ухвалили Закони щодо **Р.,** реалізують спеціальні програми їх повернення та підтримки. *Див.: Репатріація. (О. Калакура)*

Репатріація (пізньолат. *repatriatio* – повернення на батьківщину) – 1) у широкому значенні – повернення груп людей, котрі з різних причин (війна, етнічний конфлікт, природне лихо і под.) вимушено опинились на території іншої держави, у країну походження чи постійного проживання з поновленням їх у громадянських правах; 2) у вузькому розумінні – повернення на історичну батьківщину осіб певної національності; 3) повернення на батьківщину військовополонених і цивільних осіб (переміщених осіб), котрі опинилися за межами своєї країни внаслідок військових дій і відповідно до Женевської конвенції 1949 р. повинні звільнятися та репатріюватися відразу після їх припинення. **Р**. (і добровільна, і примусова) здійснюється на основі міжнародних договорів, але можлива й на позадоговірній основі згідно з внутрішнім законодавством зацікавлених держав. *Див.: Репатріант. (Л. Угрин)*

Репрезентація політична (лат. *repraesentatio* – представлення) – представлення суб'єкта, суспільної групи чи суспільства в цілому у політичній сфері. В загальному розумінні «репрезентація» означає представлення чогось чи когось у чомусь (краєвиду – у свідомості; особи – іншою особою). **Р.п.** здійснюють парламент (найпоширеніше розуміння **Р.п.**), політичні партії, громадські організації, інші політичні та соціальні інститути. З **Р.п.** стисло пов'язані поняття мандату (імперативного або вільного) й авторизації (процесу узгодження дій репрезентанта з очікуваннями репрезентованого). *(С. Рудницький)*

Ресентимент політичний (фр. *ressentiment* – мстивість) – психічна настанова суб'єкта та відповідні їй, мотивовані силою заздрості, жагою помсти та озлоблення дії із застосуванням різноманітних інструментів політичного тиску та насилля. **Р.п.** знаходить свій вираз у протиставленні бінарних опозицій «народ» – «олігархи», «влада» – «опозиція», в експлуатації теми справедливості, боротьба за відновлення якої виступає як сприятливе підґрунтя для перерозподілу суспільних ресурсів і змін до конституційно-правового поля у вузькогрупових інтересах. Технології **Р.п.** збіднюють соціотворчу конструктивну складову політики, уповільнюють модернізацію країни. *(В. Ханстантинов)*

Республіка (лат. *res publica* – справа громади) – форма державного правління, за якої верховні органи державної влади обираються на певний термін, з окресленими законами повноваженнями, є поділ влади на законодавчу, виконавчу, судову, громадяни мають особисті і політичні права. **Р.** властиві такі риси: існування одноосібного та колегіального глави держави – президента і парламенту; парламент представляє законодавчу владу; завдання президента – очолювати виконавчу владу, але це характерно не для всіх типів **Р.**; виборність на певний термін голови держави й інших верховних органів державної влади. *(М. Требін)*

Ресталінізація – різновид ідеологічного курсу чи державної політики загалом, що спрямований на реабілітацію сталінізму як радянського різновиду лівоекстремістського тоталітарного режиму, політичної постаті Й. Сталіна з метою використання у модифікованому вигляді окремих інструментів і методів діяльності останнього в нових суспільно-політичних умовах. *Перший* етап **Р.** припадає в СРСР на середину 60-х – першу половину 80-х років XX ст. Із початку 2000-х років спостерігається *другий* етап **Р**., коли курс на позитивну оцінку Й. Сталіна як «ефективного менеджера» й «творца й стратега Великой Победы» демонструє політичних режим В. Путіна в Російській Федерації. У сучасних умовах в Росії **Р.** набуває форми масованої ідеологічної кампанії проти історичної пам'яті жертв штучних голодоморів, колективізації, політичних репресій, Другої світової війни, національно-визвольної боротьби українського та інших народів через відродження й популяризації міфів й стереотипів сталінського часу та періоду середини 60-х – першої половини 80-х років XX ст. *(В. Гулай)*

Ретроград (лат. *retrogradus* – той, хто йде назад) – особа, яка прагне повернутись до колишнього порядку речей, противиться прогресу, має відсталі погляди на суспільне життя. **Р.** є прихильником неактуальних для громадянського суспільства політичних поглядів. **Р.** є особою із реакційними поглядами на життя, який повністю відхиляє усе прогресивне. Як правило, у демократичних державах, **Р.** є опозиційним до влади та виступає проти політики чинного уряду. Прикладом вітчизняного **Р**. був М. Азаров – євроскептик і головний апологет вступу в Митний союз. Уся «нова стара» владна команди після президентських виборів–2010 була ретроградною, орієнтованою на вчорашній день і об'єднаною виключно фінансовими інтересами. Зокрема, у В. Януковича не було прогресивного плану розвитку країни, натомість у передвиборчих промовах домінувало слово *«повернути»* (російську мову, 5-ти бальне оцінювання в школи, систему іспитів при вступі у вузи, російську церкву, союзну державу і под.). *(І. Алєксєєнко, Н. Хома)*

Референдум (лат. *referendum* – те, що має бути повідомленим) – народне волевиявлення, що полягає у прийнятті (затвердженні) громадянами рішень із різноманітних питань суспільного життя шляхом прямого таємного голосування «за» чи «проти» відповідно сформульованого питання. Участь громадян через пряме голосування набуває характеру безпосереднього впливу на прийняття рішень і, формально, чи не найбільше відповідає демократичному принципу народовладдя, але демократичність **Р.** визначається не тільки його формою, а й змістом, конкретними політичними обставинами та характером реалізації його результатів. *Див.: Псевдореферендум: Референдум плебісцитарний. (І. Хаврук)*

Референдум плебісцитарний – референдум, що регламентується національним законодавством, але предметно близький до плебісциту: голосування про вихід території з певної держави та існування як самостійної держави або входження в іншу державу; голосування щодо об'єднання територій чи незалежних держав в одну державу; голосування про входження території або незалежної держави до складу певної держави як її складової частини; голосування про входження держави до міжнародної організації, про утворення конфедерації, союзу, іншого об'єднання держав або про вихід із їх складу. *Див.: Референдум. (І. Хаврук)*

Реформування політичної сфери (італ. *reformare* – перетворюю, змінюю) – системні зміни трьох основних складників політичної сфери (політичних відносин, політичних інститутів та політичної ідеології), які дозволили б втілювати права та свободи людини й громадянина, народовладдя, верховенство права, поділ влади, неподільність національного суверенітету країни і под. Демократичне суспільство характеризується наявністю збалансованої системи політичних та управлінських *відносин*, тому запровадження ефективного механізму поділу влади та розподілу політичних повноважень є основою побудови демократичної держави. При реформуванні *політичних інститутів* потрібно визначити механізм, за допомогою якого владарюючі інститути та політичні відносини можуть адекватно реагувати на суспільні потреби та виклики часу. Реформування *політичної ідеології* уможливлюється за створення умов для ідеологічного плюралізму, що передбачає конкуренцію ідеологій у рамках конституційно-правового поля. *(В. Тімашова)*

Ризик країни – індикатор інвестиційного клімату відповідної країни, в основі якого лежать соціально-економічні та політичні чинники. На оцінку інвестиційного клімату (за шкалою «сприятливий/несприятливий») впливають: політична стабільність і передбачуваність; компетентність і політика органів центральної і місцевої влади, рівень конфлікту інтересів у їх структурах; макроекономічні показники (бюджет, платіжний баланс, державний борг); якість податкової системи і рівень податкового тягаря; якість банківської системи й інших фінансових інститутів; захищеність і визначеність прав власності, рівень корпоративного управління; обов'язковість контрагентів у виконанні своїх домовленостей; відкритість економіки; рівень розвитку інфраструктури; якість робочої сили; рівень монополізації ринків, бар'єри щодо входу на ринок; рівень законності та правопорядку, масштаби злочинності й корупції. *(В. Кривошеїн)*

Ризик політичний (англ. *risk* – небезпека, невдача) – міра очікуваної невдачі політичної діяльності, яка визначається як співвідношення ймовірності неуспіху вжитих заходів і ступеня несприятливих наслідків, зумовлених утіленням прийнятих політичних рішень. Риси **Р.п.**: суперечливість, альтернативність, невизначеність. Різновиди **Р.п.**: закономірний і випадковий. *Закономірний* **Р.п.**, пов'язаний із випереджаючим ефектом суб'єкта, *випадковий* – із отриманням інформації, якою оперують суб'єкти, що приймають рішення. **Р.п.** існує як на стадії вибору політичного рішення (плану дій), так і на стадії його реалізації. Для вивчення **Р.п.** у політичній науці сформувалась окрема галузь наукових досліджень – *політична ризикологія*. *Див.: Ризик країни; Ризикологія політична. (Т. Купрій)*

Ризикологія політична – наука про ризик, яка досліджує його сутність, причини виникнення, форми прояву та роль. **Р.п.** аналізує та пропонує вирішення потенційно важливих, актуальних політичних проблем, досліджує основні аспекти можливих практичних рішень. Політичний ризик розуміється як ймовірність настання небажаних наслідків можливих політичних та інших рішень, пов'язаних із політичними подіями, які можуть завдати збитків їх учасникам у реалізації відповідних інтересів. **Р.п.** спрямована на вирішення таких груп питань: 1) аналіз ризиконасиченості конкретних політичних технологій (система аналізу політичного ризику: 2) здійснення управління цими технологічними новаціями (система менеджменту політичного ризику). *Див.: Ризик країни; Ризик політичний. (А. Шуліка)*

Риторика політична (грец. *ρητωρική* – ораторське мистецтво) – наука про способи переконання й ефективні форми впливу на певну аудиторію. **Р.п.** містить три складові: талант, натхнення та технічна майстерність (володіння голосом, дикцією, артикуляцією, культурою мовлення). Сучасна **Р.п.** – це вчення про мову, мистецтво переконання, аргументації та впливу на аудиторію, законах побудови ефективної комунікації та спілкування. Переосмислення **Р.п.** як втілення волі до істини може стати засобом подолання криз людського буття та розкрити креативний потенціал людини. *(Л. Смола)*

Риторика популістична (лат. *populus* – народ + грец. *ρητωρική* – ораторське мистецтво) – вид політичної риторики, в якій центральне місце посідають блага та цінності, що мають першочергове значення для суспільства, та який апелює до таких станів, почуттів та якостей громадян, як-от: невдоволення життям, розгубленість, довірливість, політико-світоглядна некомпетентність і под. **Р.п.** відноситься до методів маніпуляції політичною свідомістю та має на меті досягнення певного варіанту поведінки адресата. *(К. Пальшков)*

Ритуал політичний – сукупність певних обов'язкових політичних дій, актів, які виконуються суб'єктом політики; це символічне дійство, що має певний усталений порядок і відбувається за участі політичних діячів. **Р.п.** характеризується жорсткою формалізацією та чіткою послідовністю дій. Найчастіше **Р.п.** використовується при проведенні державних свят, прийомів, церемоній, врученні нагород, прийнятті на посаду та інших важливих подіях. Проведення **Р.п** потрібне для збереження певних традицій та захисту історичної пам'яті. Процес **Р.п**. здійснюється за допомогою політично важливих символів (напр., булава чи Євангеліє при інавгурації). Формою **Р.п.**, яка притаманна зокрема Україні, є Майдан. *(Л. Кочубей)*

Розвідувальні органи – спеціальні підрозділи центральних органів виконавчої влади, які здійснюють розвідувальну діяльність із метою захисту національних інтересів країни від зовнішніх загроз. У широкому розумінні до **Р.о.** відносять цільові структури (фахові підрозділи), діяльність яких спрямована на забезпечення інтересів державних й недержавних суб'єктів, що перебувають у стані невпинної конкурентної боротьби, інтенсивність якої в умовах глобалізації невпинно посилюється. *(В. Смолянюк)*

Розумна оборона (англ. *smart defence*) – концепція НАТО, що стала угодою про шляхи реалізації діяльності Альянсу в умовах економічної кризи та подолання розриву у військових можливостях європейськими членами НАТО та США. Основними чинниками оцінки можливих перспектив стало те, що НАТО не в змозі забезпечити рівність і прогнозованість внесків усіх країн-членів у спільні дії, та малу ефективність колективної реакції на раптові загрози. Концепція була утверджена на Чиказькому саміті НАТО (2012). **Р.о.** ґрунтується на таких областях військового потенціалу: протиракетна оборона, спостереження, рекогносцировка, підтримання готовності, навчання і підготовка військ і под. *(І. Малик)*

Розумна сила (англ. *smart power*) – здатність поєднати й гнучко застосовувати різні групи ресурсів задля досягнення цілей залежно від контексту й ситуації в рамках єдиної зовншньополітичної стратегії. Один із авторів терміну, американський теоретик міжнароднх відносин Дж. Най, розглядав **Р.с.** як спосіб оптимізації зовнішньої політики США, що дозволяє динамічно комбінувати м'яку (*soft power*) та жорстку (*pard power)* сили, не протиставляючи їх. **Р.с.** – еквівалент збалансованої й компетентної зовнішньої політики. Колишній заступник постійного представника США в ООН С. Носсель, якій приписують авторство терміну, визначила головними елементами **Р.с.** стабільні мережі (*grid*) союзників, інститутів і норм, які дозволять ефективно протистояти сучасним загрозам, зокрема тероризму. *Див.: Жорстка сила; М'яка сила. (Л. Угрин)*

Російська весна (рос. «*Русская весна»*) – проросійські заворушення в АР Крим та на Сході України, які розпочалися з березня 2014 р. і мали наслідком анексію Російською Федерацією Криму та розгортання збройного конфлікту між Україною і сепаратистськими угрупованнями, сформованими за підтримки і прямої участі російських військових, на Донбасі. **Р.в.** розглядається її адептами як стихійна реакція російськомовного населення Сходу і Півдня України на Революцію гідності 2013-2014 рр. Одночасно з цим введення російський військ в АР Крим, організація заслання на Донбас груп найманців, пряме військове вторгнення російських в Україну свідчать про те, що **Р.в.** переважно слід розглядати як сплановану російським політичним керівництвом акцію, що має на меті утримати України в орбіті російського впливу. Назва «**Р.в.**» перекликається з «Арабською весною» – серією протестів і громадянських конфліктів, що прокотилися країнами арабського світу у 2010-2014 рр. *Див.: Ввічливі люди; Псевдореферендум; «Русский мир». (Д. Вовк)*

Російський націоналізм – світогляд, в основі якого лежить усвідомлення культурної, соціальної, політичної та історичної самобутності російського народу. В його основі – визнання його представниками приналежності до суспільного цілого, російської нації. В силу особливого історичного розвитку російського етносу, створеного ним імперського утворення шляхом завоювання територій та підкорення народів, російський націоналізм набув форми *шовінізму*, який став ідеологічною формою обґрунтування імперської політики. Хибність націоналізму в формі шовінізму показали історичні події кінця XX ст., проте прояви російського шовінізму виражені й сьогодні. *(І. Загрійчук)*

Русифікація – цілеспрямована державна політика Російської імперії (пізніше – СРСР) та РФ щодо асиміляції та зросійщення колонізованих народів, або тих народів, що перебували у сфері їх впливу. Основним об'єктом **Р**. є руйнування мовно-культурного простору цих народів, що сприяло централізації та зміцненню імперської влади, поширенню російської мови та повсякденної культури, формуванню нової ідентичності (напр., радянський народ). Політика **Р**. мала на меті сформувати у неросійських народів Російської імперії та

СРСР почуття приналежності до них, до її культури та історії. Механізми **Р**.: наділення привілеями та асиміляція національних еліт, економічна експансія, політичний диктат, мовно-культурне та релігійне домінування, репресії або й знищення інтелігенції ін. національностей, обмеження прав національних меншин, внутрішня міграційна політика, яка заохочувала переселення росіян у неросійські райони, депортації великих етнічних груп. Процес **Р**. здійснювався через **Р.** освіти, війська, релігії, публічного життя, зменшення обсягу книгодрукування на мові корінної нації, русифікацію ЗМІ та телепростору. **Р**. України розпочалась одночасно з обмеженням, а потім і ліквідацією української автономії після Переяславської угоди і триває до сьогодні у вигляді «повзучої **Р.**» із масштабним використанням інформаційних технологій. *(Л. Угрин)*

«Русскій мір» (рос. *русский мир*) – ідеологічний концепт, що використовуються в російському інтелектуальному та політичному дискурсі для позначення наднаціональної і трансконтинентальної спільності («цивілізації»), що об'єднує людей, які, незалежно від національності, вважають себе росіянами, носіями російської культури й російської мови, духовно пов'язані з Росією, котра всередині країни і на міжнародній арені позиціонує себе як природна правонаступниця Київської Русі, Російської імперії та СРСР. Цивілізаційні аспекти **Р.м.** формують православ'я, російська мова та культура, спільна історична пам'ять і погляди та уявлення про суспільний розвиток. Чинниками, що конструюють **Р.м.** й визначають його перспективи на сучасному етапі, є російська мова та Російська держава, що передбачає безумовну лояльність до неї, як хранительки єдиної історичної пам'яті. *Див.: «Русская весна». (Л. Угрин)*

С

Самовизначення політичне – право кожного народу і нації вільно вибирати шляхи та форми розвитку, що найбільше відповідає їхнім історичним, географічним, культурним, релігійним та іншим традиціям і уявленням. Це право закріплене у Статуті ООН та Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. й інших міжнародних документах. Суб'єктом права на самовизначення є не лише залежні, а й суверенні нації та народи. Втілення принципу самовизначення народів у Статуті ООН засвідчує, що всі народи рівноправні; кожен з них має право розпоряджатися своєю долею. Одночасно **С.п.** не повинно здійснюватися зі сепаратистських позицій на шкоду територіальній цілісності й політичній єдності суверенних держав. Народи, які самовизначилися, вільно вибирають не лише свій внутрішньополітичний статус, а й власну зовнішньополітичну орієнтацію. *(Л. Угрин)*

Самоізоляція (англ. *autarky*) – політика, спрямована на добровільне виключення держави із системи економічних та політичних відносин із метою захисту від зовнішніх впливів за умов прагнення держави до консервації влади та існуючих порядків. **С.** супроводжується посиленням контролюючих та репресивних функцій держави. Результатами дотримання режиму **С.** є системний застій, економічна стагнація та науково-технічна відсталість держави, що у підсумку викликає падіння рівня життя громадян і ставить під сумнів легітимність діючої влади. Головною умовою збереження влади в таких умовах стає формування ідеології національного розвитку, яка буде виправдовувати методи **С. С.** є вимушеним кроком з боку держави. Напр., контрзаходи Росії на санкції країн Заходу з приводу її агресії в Україні поглиблюють міжнародну ізоляцію Росії. У той час як офіційна російська влада (зокрема, очільник МЗС С. Лавров, глава адміністрації президента С. Іванов) стверджує, що Росія не прагне до **С.** і сприймає ЄС як свого основного зовнішньоторговельного партнера. *(І. Єремєєва)*

Самооборона Майдану – всеукраїнський громадський рух, який розпочав формуватися на Михайлівській площі в Києві з ініціативи протестувальників одразу після силового розгону Євромайдану 30.11.2013 р. **С.М.** – добровільне громадське формування, що діє на основі самоорганізації, громадянської солідарності та координації діяльності структур різного рівня, і має на меті зберегти суверенітет і територіальну цілісність України, відстояти європейський вибір України, захистити права та свободи громадян. Під час Євромайдану 2013-2014 рр. основною метою **С.М.** був спротив режимові В. Януковича до повного його усунення. До складу **С.М.** увійшли активісти Євромайдану, організовані у загони самооборони, які підтримували безпеку учасників протестів, громадський порядок на території, контрольованій активістами, та інших

заходах. Структура **С.М.** побудована за козацьким принципом формування війська; базовою структурною одиницею є сотня. *(В. Коцур)*

Самоорганізація населення – процес виникнення і диференціації соціальних відносин у певній територіальній громаді для практичного забезпечення спільних інтересів. У *широкому* сенсі **С.н.** тлумачать як самостійну організацію своєї роботи, поведінки фізичними особами, які проживають у адміністративно-територіальній одиниці понад півроку на рік; у *вузькому* – як реалізацію та захист своїх прав та інтересів переважно соціального, економічного та культурного характеру територіальним мікроколективом. **С.н.** є засобом і водночас ресурсом перетворювальної діяльності громадянина та складовою функціонування громадянського суспільства. Розвиток **С.н.** потребує наявності соціальних стимулів та інституціоналізації механізмів реалізації групових інтересів. *(Т. Семигіна)*

Санітарний кордон – механізм протидії розповсюдженню радикальних ідей та партій, а також стримування політики ідеологічно небезпечних держав. Термін **С.к.** почали вживати для позначення союзу лімітрофних держав на західному кордоні більшовицької Росії після розвалу Російської імперії, проте з кінця 1980-х рр. ним називають домовленість політичних партій не співпрацювати з представниками ультрарадикальних політичних організацій, що можуть потрапити до парламенту. Коли 01.10.2003 р., готуючись до вступу у ЄС, Польща й Угорщина ввели обов'язкові візи, цю подію українці сприйняли також як **С.к.**, новий варіант залізної завіси. Також через дії влади періоду В. Януковича Україну в світі стали сприймати як **С.к**. між Росією та Заходом. Восени 2014 р. на Донеччині почали зводити кілька ліній оборони, які мають перешкодити проникненню терористів і диверсантів на решту території України. Ці лінії оборони мають створити потужний «санітарний захист» для мирних українців. *(А. Бандурка)*

Санкційна політика (англ. *sanctions policy*) – обмежувальні індивідуальні або колективні заходи, що застосовуються як спосіб тиску на держави-порушників міжнародного правопорядку. **С.п.** є важливим інструментом зовнішньополітичного впливу, що шляхом ізоляції об'єкта санкцій у системі міжнародних відносин має цілі: примусити конкретну державу або групу держав змінити свою зовнішню політику; відновити порушений правопорядок. Наявність конфлікту інтересів між державами-санкціонерами та мінімізація санкційних заходів через існування зворотнього ефекту може стати причиною неефективності **С.п.** щодо досягнення поставлених цілей. Прикладами міжнародних економічних **С.п.** є санкції ЄС, США та ін. держави щодо Росії через незаконну анексію Криму та дестабілізацію і підтримку сепаратизму на Сході України. **С.п.** сприяє погіршенню макроекономічних показників, зниженню інвестиційної привабливості Росії, що призводить до формування негативних сценаріїв її розвитку. В короткостроковій перспективі **С.п.** не спричинила зміну стратегії Російської Федерації щодо України. *(І. Єремєєва)*

Сатира політична – сатиричні проекти політичної спрямованості, що характеризується пріоритетом конкретно-образного мислення над логічно-абстрактним, впливаючи на раціональну та ірраціональну складову світогляду, стимулюючи певні вчинки людини, соціальну активність із метою переконання, тлумачення, полеміки, агітації та пропаганди; гостра критика політичних подій, окремих осіб, груп чи сегментів суспільства з висміюванням вад і негативних явищ у різних сферах політичного життя. Засоби **С.п**.: фейлетон, зарисовка, нарис, памфлет, гумореска, байка, пародія, малюнок, карикатура, скетчі, пародії та нові симбіозні жанри (фото-жаби, політична мультиплікація і под.). *Див.: Мультиплікація політична; Фото-жаби. (С. Куцепал)*

Світ політичний – специфічна онтологія, яка розглядає політичне як деякий результат самовизначення суспільства, яке здійснюється на основі вільного вибору. **С.п.** являє собою особливу сферу життєдіяльності людей, яка пов'язана з публічно-владними відносинами, із тими інститутами, принципами, нормами та ін., котрі гарантують життєспроможність тієї чи іншої спільноти, реалізацію їхньої спільної волі, інтересів і потреб. **С.п.** репрезентований двома самостійними сферами: сферою конкретної або повсякденної політичної практики (політика як професія); сферою розробки політичних програм, ідеологій, стратегій політичного розвитку та ухвалення рішень щодо шляхів, форм і засобів їхньої реалізації (політика як поклик). *(В. Кривошеїн)*

Світова периферія (грец. *περιφέρεια* – окраїнна, віддалена від центру, частина) – складова просторової організації світової капіталістичної системи, зона залежна від «світового центру», яка взаємодіє з ним на основі принципів нееквівалентного та нерівноправного обміну. **С.в.** (колишні колонії, держави, що розвиваються, «третій світ») характеризуються значно нижчим рівнем політичного, економічного й технологічного розвитку стосовно центру (ядра) та напівпериферії, переважно аграрною та видобувною економіками, слабкою державою, елітою, яка прагне до панування на цих територіях. **С.в.** – об'єкт експлуатації центру, джерело дешевої сировини й робочої сили. Втрачаючи свої ресурси, **С.п.** позбавляється перспектив повноцінного розвитку та переходу на вищі рівні світ-економіки. Відповідно вона має нижчий статус – «колонії» або «сировинного придатку» ядра, характеризується схильністю до стагнації та соціальних катаклізмів. *(Л. Угрин)*

Світова спільнота – об'єднання народів і держав світу, пов'язаних між собою загальними інтересами, єдиною метою і різноманітними відносинами. Поява терміну «**С.с.**» обумовлена переходом інтеграційних процесів людства в їх новітню фазу – глобалізацію. Цим терміном позначається те населення земної кулі, яке поєднане спільністю економічного, політичного, культурного життя, історичної долі, відповідальності за майбутнє. Основним завданням, що стоїть перед **С.с.**, є створення системи міжнародної безпеки, яка базувалася б на довірі та мирі, вільному від ядерної зброї, насильства, страху, підозрілості і ненависті. *(Л. Літвін)*

Світове панування – система абсолютного контролю в усіх форматах геополітичного простору з боку конкретної держави, що має найвищий геополітичний статус у світовій ієрархії держав конкретної історичної епохи; динамічна, історично обумовлена характеристика світоустрою, яка визначає абсолютний рівень суб'єктності певної держави у розвитку світового співтовариства як найскладнішої геополітичної системи. **С.п.** визначається найвищими показниками сукупної потуги і глобальним масштабом експансії даної держави географічного, економічного, інформаційно-кібернетичного і інформаційно-ідеологічного рівнів геопростору. **С.п.** можуть здійснювати лише наддержави, які мають абсолютні показники сукупної потуги. *(Н. Лепська)*

Світ-система – гетерогенний тип соціоісторичної системи. Еволюція **С.-с.** визначає розвиток країн-суспільств. Країни **С.-с.** поділяються на *центр, напівпериферію* та *периферію*. У **С.-с.** відбувається перерозподіл ресурсів від периферії до центру. **С.-с.** поділяються на світ-імперії та світ-економіки. Найбільшою світ-економікою стала капіталістична, що виникла у XVI ст. в Європі. Домінування центру над периферією здійснюється у формах продуктивності, торгівлі та фінансів. На різних етапах капіталістичної світ-економіки роль гегемона виконували Нідерланди, Велика Британія та США. У XXI ст. на капіталістичну світ-економіку чекають зміни; найвірогідніші сценарії – перехід до гегемонії Японії або вибух, що призведе до нової **С.-с**. *(Є. Перегуда)*

Секторальні санкції – обмежувальні заходи, що приймаються одними державами проти інших і спрямовуються на ключові сектори економіки останніх. Підстава для прийняття **С.с.** – масові порушення прав людини, агресія проти іншої держави, посягання на її територіальну цілісність, загроза порушення міжнародного миру і безпеки, терористична загроза і под. У 2014 р. у зв'язку із подіями в АР Крим і на сході України **С.с.** було введено проти Росії, що найбільшою мірою зачепило такі сектори її економіки як газодобувна сфера, оборонно-промисловий комплекс, нафтовий сектор, телекомунікаційний, транспортний, інфраструктурний. *Див.: Точкові санкції. (О. Уварова)*

«Секонд-хенд» політичний (англ. *second hand* – друга рука) – ретрансляція застарілих політичних ідеологій, знецінених шаблонів політичної дії, віджилих брендів й образів політиків, які дисонують зі сучасністю, гальмують політичну модернізацію. На Заході *second-hand* означає також вторинний ринок ненадійної політичної інформації, рерайтингу. Водночас *second-hand politician* – це другорядний політик, медіатор, помагач. У пострадянських реаліях **«С.-х.»п.** – носії «совкового» світогляду; трансфер вживаних політичних технологій, програм розвитку; повторний прихід до влади дискредитованих політичних акторів, посіпак колишнього режиму, корупціонерів і под. *Див.: Ретроград. (О. Волянюк)*

Секс-тероризм – крайня агресивна форма жіночого активізму, форма вуличного публічного політичного протесту епатажного характеру, найчастіше

із оголенням грудей, із метою викликати значний резонанс у ЗМІ, охоплення масової аудиторії, досягнення масового обговорення та масової популярності. В Україні **С.-т.** започаткований і використовуваний організацією «Femen». Акції **С.-т.** засновані на особливостях функціонування масової культури, комерційної реклами та жовтої преси; поєднуються із провокативною та легко поданою темою, «присмачуються» елементами шоу й костюмованості. Напр., 25.12.2014 р., на католицьке Різдво, активістка Femen влаштувала акцію на площі Святого Петра у Ватикані: на знак протесту проти позиції церкви з питань абортів і цивільних шлюбів жінка забралася на імпровізовані ясла. *(Н. Олійник)*

Селекторат (англ. *selectorate,* від *select* – відбір) – коло осіб або соціальна група, яка не перебуваючи безпосередньо при владі, має переваги у виборі керівництва державою, оскільки контролює ресурси, життєво необхідні для його політичного виживання (*political survival*). Формально, в демократичних режимах, це – більшість виборців, у диктаторських і монархічних – одноосібний лідер, в авторитарних – верхівка правлячої партії, фінансово-олігархічні групи, клани, церковні ієрархи і под. Буено де Мескіта (автор терміна), А. Сміт, Р. Сіверсон і Дж. Морроу обґрунтували залежність виживання та успішності режимів (передовсім диктаторських, авторитарних) від розмірів **С**. і виграшної коаліції (*winning coalition*), що є підгрупою **С**. й інституційно наділяє керівництво владою: великий **С**. і мала виграшна коаліція забезпечують найбільші шанси на політичне виживання режиму та його лідера. В обмін на підтримку члени коаліції отримують доступ до суспільного багатства, представники **С.** – можливість стати членами цієї коаліції. *(Л. Угрин)*

Семіотика політики (грец. *σῆμα* – знак, *σημειωτικός* – той, що означає) – міждисциплінарна галузь досліджень і самостійна галузь знань, яка сформувалася у зв'язку із застосуванням досягнень загальної семіотики для аналізу політичних феноменів; філософсько-політичний напрям, у межах якого політика інтерпретується як знакова система; теоретико-методологічна парадигма філософсько-політичних досліджень; знакова теорія політики; знакова структура політичної реальності. Основною метою **С.п.** є дослідження політики як знакової системи, аналіз її знакової структурної організації, а також сутності, властивостей, відношень та закономірностей функціонування політичних знаків. *(О. Павлишин)*

Сепаратизм (лат. *separatus* – окремий) – політика та практика відокремлення, відділення частини території держави з метою створення нової самостійної держави або отримання статусу широкої автономії. **С**. веде до порушення суверенітету, єдності та територіальної цілісності держави, нівелює принцип непорушності кордонів, зазвичай приводить до міждержавних і міжнаціональних конфліктів. Проблеми **С**. існують як у розвинених країнах (Канада, Іспанія), так і в країнах, що розвиваються (Індія, Пакистан, Ірак, африканські держави). **С.** є однією з планетарних мегатенденцій сучасності; до-

слідники (зокрема, В. Заєць) виділяють 54 вогнища сепаратизму у світі. *Див.: Сепаратист*; *Сепаратистські рухи. (С. Орлов)*

Сепаратист (фр. *séparatisme;* від лат. *separatus* – відокремлення) – 1) прихильник *сепаратизму* – політики і практики окремих груп населення, регіональних спільнот, спрямованих на територіальне відокремлення частини держави для створення нового державного утворення, або приєднання до іншої держави – історичної батьківщини, або підвищення її політико-правового статусу в рамках держави (надання автономії), обумовлених етнічними, політичними, соціально-економічними, культурними чи іншими проблемами; 2) член або симпатик сепаратистських або ірредентистських рухів, особа орієнтована на боротьбу за права націй на політичне самовизначення, підтримує право на сецесію – вільний вихід із державного утворення без узгодження; 3) людина зі сепаратистськими настроями, котрі зазвичай формуються різними формами дискримінації – мовної, релігійно-конфесійної, соціально-політичної. *Див.: Сепаратистські рухи (Л. Угрин)*

Сепаратистські рухи (фр. *séparatisme*; від лат. *separatus* – відокремлення) – різновид політичних рухів, які відображають прагнення широких верств населення, політичних еліт до зміни чинного державного устрою – територіальне відокремлення частини держави і створення нового державного утворення (сецесія), приєднання до іншої держави – етнічно/релігійно спорідненої, «історичної батьківщини» (*kin-state*) (іредентизм); підвищення політико-правового статусу території в рамках держави через деволюцію управління – автономізації, регіоналізації, федералізації. Необхідною передумовою виникнення й активізації **С.р.** є дискримінація етнічної/релігійної/мовної спільноти з боку державної влади (або сприйняття таким свого статусу), наявність політичної еліти, здатної очолити рух. *Див.: Автономізація; Деволюція; Регіоналізація; Сепаратист; Федералізація; Федералізація України. (Л. Угрин)*

Сепаратний мир (лат. *separatus* – окремий) – це мирний договір або тимчасове перемир'я, що укладається з ворожою стороною однією з держав, яка є членом певної коаліції (союзу), чи групою держав без відома та дозволу союзників. Укладенню **С.М.** зазвичай передують сепаратні переговори з противником, без відома союзників. Ведення сепаратних переговорів та укладення **С.М.** миру є тяжким порушенням зобов'язань відносно решти своїх союзників, які також перебувають у стані війни. В українському досвіді яскравим прикладом **С.м.** є укладення у березні 1918 р. мирного договору між УНР і країнами Троїстого пакту. При аналізі україно-російського конфлікту 2014 р. висловлюються думки про те, що «Захід змушує Україну погодитись на сепаратний мир із В. Путіним» (позиція зокрема Президента Литви Д. Ґрібаускайте). *(І. Алєксєєнко, Н. Хома)*

Сепаратні переговори – спосіб врегулювання конфліктних ситуацій і вирішення протиріч між однією з воюючих держав із протилежною стороною

конфлікту окремо від своїх союзників, які продовжують війну. **С.п**. ведуться у порушення існуючих домовленостей між сторонами для досягнення конкретних цілей. *(О. Михайловська)*

Сервісна держава (англ. *service state*) – модель держави, що характеризується специфічною формою організації публічної влади, спрямованою не на керування суспільством, а на надання йому послуг. Однією з ключових функцій **С.д.** є обслуговування громадян із метою задоволення їх потреб і захисту їх інтересів. Сутність **С.д.** полягає в тому, що особи у відносинах із органами влади є не прохачами, а споживачами послуг. **С.д.** передбачає якісно новий підхід, який наближає державу до інституту, що обслуговує громадян, тобто робить її не знаряддям примусу, а державою для людей. Домінуючим показником ефективності управління в **С.д.** є задоволеність споживача послуг. *(І. Колосовська)*

Середній клас – група людей, що має стійкі доходи, достатні для задоволення широкого кола матеріальних і соціальних потреб, високий рівень освіти та кваліфікації, займає в суспільстві проміжне становище між невеликою багатою частиною і значною низькооплачуваною частиною населення. Позитивна роль **С.к.** у суспільному розвитку виявляється через властиві йому домінуючі функції: соціального медіатора; податкового донора; інвестора економіки; соціального стабілізатора; соціального та культурного інтегратора; соціального контролю; зразка позитивної соціальної поведінки; джерела відтворення кваліфікованої робочої сили; носія базових компонентів національної культури та ін. Загалом головна функція **С.к**. – забезпечення економічної, соціальної та політичної стабільності в державі. *(В. Бліхар)*

Сецесія (лат. *secessio;* від *secedo* – відходжу) – вихід частини держави зі складу однієї держави з метою утворення нової держави або приєднання до іншої. **С.** реалізується через референдум у разі наявності конституційного права на **С.** конкретного суб'єкту або іншої юридичної припустимості. **С.** виправдана за обставин, пов'язаних із пригніченням людей іншими етнічними чи расовими групами. Аргументом проти **С.** є загроза масового порушення прав громадян, коли нове державне утворення не в змозі ефективно виконувати свої функції. *(Т. Панченко)*

Сили територіальної оборони України – комплекс загальнодержавних, воєнних та спеціальних заходів, що застосовуються під час загрози або відбиття агресії з метою охорони та захисту державного кордону від посягань ззовні, забезпечення умов для надійного функціонування державних органів, мобілізаційного та оперативного розгортання військ (сил). **С.т.о.** є важливою частиною системи постійного забезпечення оборони держави. Будується знизу так, що населення у кожному населеному пункті готове встати на захист країни. На поч. грудня 2014 р. у Україні було створено 44 батальйони **С.т.о.** з метою не допустити провокацій з боку Росії, проривів великих груп сепара-

тистів зі Сходу в Центральну Україну, напр., «Айдар», «Київська Русь», «Хортиця», «Волинь» та ін. *(Г. Фесун)*

Символічний патріотизм – хибне соціальне уявлення щодо особливості та цінності свого народу, країни, мови, яке формується у людини в разі наполегливої дії влади на його свідомість та підсвідомість із допомогою символів, що не відображають змісту глибинної історичної пам'яті цього народу. **С.п.** спрямований на символічну легітимацію влади, чим відрізняється від **п.** *справжнього*, який не потребує штучно сформованих символів, але є «генетично» наповнений емоційним почуттям від сприйняття людиною «малої батьківщини». **С.п.** може призвести до руйнування світогляду представників певної соціально-культурної системи; він негативно впливає на їх видову соціальність як основу позитивного сприйняття сусідніх народів, що призводить до ворожих відносин із ними. *(Ю. Ємельянова)*

Симпатизант (фр. *sympathisant*, грец. *συμπάθια* – приязнь, прихильність) – особа, яка заявляє про свою прихильність до доктрини партії та періодично (напр., під час передвиборчої кампанії) надає їй підтримку, але залишається поза партійною організацією. **С.** є значущішим, ніж просто виборець, який є прихильним до тієї чи іншої політичної сили. Як виборець **С.** віддає свій голос, проте він робить це відкрито, публічно визнає свої політичні уподобання. Участь **С.** не обмежується виключно процесом віддання власного голосу. Він, зазвичай, регулярно читає партійну пресу, приймає участь у маніфестаціях та публічних зборах, зібранні доброчинних пожертв, пропагандистській діяльності. **С.** не вимагає за свою прихильність до якоїсь конкретної політичної сили матеріальних компенсацій. *(І. Алєксєєнко)*

Симулякр (фр. *simulacres*, від *simulation* – симуляція) – термін постмодерністської філософії, який означає зображення, копію того, що насправді не існує. Походить від терміну, що позначає в Платона «копію копії». Ж. Бодрійяр вважає, що кінцева втрата стратегічного наповнення політики настала в умовах сучасної неоконфігуративності – остання передбачає все ту ж самозростаючу знаковість, але знаки тепер не означують: насправді, в реальній соціальній субстанції їм більше ніщо не «відповідає». Розсіювання соціального означуваного («класу», «пролетаріату» і под.) приводить до розпорошення залежного від нього політичного позначуваного у всіх формах його вияву. *(А. Гарбадин)*

Синдром малоросійства – негативне соціально-психологічне явище, пов'язане з кризою національної свідомості частини українства, основане на відчутті своєї культурно-етнічної меншовартості, неповноцінності порівняно з «великоросами». **С.м.** – характеристика, що має застосування до представників української еліти в колишньої Російської імперії, значного прошарку української радянської інтелігенції та певної частини громадян сучасної України. За походженням **С.м.** має опосередковане відношення до однієї з історичних назв Лівобережної України – «Малоросія» («Мала Росія»), але в сутнісному розумінні це поняття не територіальне, а ментальне. Малороси нездатні захистити свою національну гідність, позаяк почуття національної свідомості у них атрофоване внаслідок духовно-етнічного самозречення та під впливом агресивного політико-ідеологічного українофобства. **С.м**. зародився у 20-х рр. XVII ст., виявився як ознака глибокої кризи українського суспільства у XVIII ст. та усталився на поч. XIX ст. у зв'язку із знищенням царською владою інститутів української автономії та неспроможністю національної еліти до самозахисту. Його живила політика русифікації українців, руйнації їх історичної пам'яті, приниження та заборони української мови й літератури, звичаїв, насадження російської мови. **С.м.** культивувала радянська влада, його агресивно використовує й теперішній російський режим. Зростання громадянськості й патріотизму українців буде викорінювати задавнені риси **С.м**.: національне безпам'ятство й приниження, яничарство, політичне підлещування, слабкодухість, безвольне довготерпіння, політичну наївність, невиправданий ірраціоналізм і романтизм. Зникнення **С.м**. означатиме ментальне звільнення нації від колоніальної залежності, руйнацію сподівань авторитарних пострадянських політиків на відновлення імперії. *(В. Северинюк, Н. Хома)*

Синдром старшого брата – колоніальна психологія громадян Російської Федерації щодо пострадянських країн, характерною рисою якої є повний нігілізм до прав сусідніх націй. **С.с.б.** у сучасній Росії пояснюється звичкою Москви верховодити в усіх союзних справах і бути істиною в останній інстанції. **С.с.б.** характеризується такими ознаками: ностальгія за колишньою величчю «великої держави» – Радянського Союзу і прагнення відродити його; ненависть до національних рухів і процесів, що виступали і виступають проти культу російсько-більшовицького насильства; перешкоджання стабільному розвитку, економічному процвітанню, самостійності вибору зовнішньополітичних векторів пострадянськими країнами; патологічне несприйняття західної культури, цінностей, способу життя; плекання образу ворога. *(І. Харечко)*

Система альтернативного голосу – виборча система мажоритарного типу, яка застосовується у одномандатних виборчих округах. Виборець голосує з преференціями, ранжуючи кандидатів у бюлетені в порядку своїх уподобань. Для перемоги кандидат повинен набрати 50% перших голосів виборців плюс один голос. Якщо жоден кандидат не набирає такої кількості голосів, кандидат, який одержав найменшу кількість перших голосів виборців, виключається з подальших розрахунків. Голоси виборців, подані за даного кандидата, перерозподіляються між кандидатами, що залишилися, відповідно до наступних преференцій виборців. Процедура повторюється доти, доки один із кандидатів не набере 50% голосів виборців плюс один голос або більше. *(Р.Чупрін)*

Система виборча – впорядкована сукупність норм, правил і процедур, що регулюють виборчий процес; порядок формування та обрання посадових осіб

до державних, представницьких, законодавчих, судових і виконавчих органів, вираження волі тієї частини населення, яка вважається достатньою для визначення результатів виборів легітимними. **С.в.** включає виборче право (теоретико-юридичний компонент) і виборчу процедуру (виборчий процес) (практично-організаційний компонент). Загальноприйнятими принципами **С.в.** є загальність, рівність і безпосередність, які можуть обмежуватися різного роду цензами. Найпоширенішими у світовій практиці є станово-представницька (куріальна), мажоритарна, пропорційна та змішана **С.в.** *Див.: Квота виборча; Система альтернативного голосу; Система виборча гібридна; Система виборча двораундова; Система єдиного голосу, що передається; Цензи виборчі. (Б. Дем'яненко)*

Система виборча гібридна – виборча система, яка передбачає, що в ході виборів до представницького органу різні групи населення здійснюють своє волевиявлення з допомогою виборчих систем різних типів. Як правило, такі групи населення локалізовані географічно, що передбачає застосування різних виборчих систем в різних адміністративно-територіальних одиницях. Також **С.в.г.** може застосовуватися для забезпечення представництва інтересів етнонаціональних і релігійних меншин, що не мають місць компактного проживання. *(Р. Чупрін)*

Система виборча двораундова – виборча система мажоритарного типу, яка передбачає проведення другого туру виборів, якщо в першому турі жоден із кандидатів не здобув встановленого законом відсотка голосів виборців. Основними різновидами **С.в.д.** є мажоритарна система абсолютної більшості та мажоритарна система кваліфікованої більшості. За першого різновиду для перемоги в першому турі кандидату необхідно набрати 50% голосів виборців плюс один голос. За другого різновиду відсоток голосів відрізняється від 50% (як правило, у бік збільшення). Для перемоги у другому турі виборів, як правило, достатньо простої більшості голосів виборців. *(Р. Чупрін)*

Система двопартійна (біпартизм) (лат. *bi*... – дво(х), від *bis* – двічі + *pars* (*partis*) – частина, група однодумців) – партійна система, що складається з двох провідних партій, які почергово змінюють одна одну при владі, посідають більшість місць у законодавчому органі чи поперемінно формують уряд у парламентських демократіях або отримують президентський пост у президентських. Отримання більшості голосів виборців, яка уможливлює формування парламентської більшості, є засадничою ознакою **С.д.** Парламентська більшість гарантує стабільність уряду та уможливлює найповніше представництво інтересів громадян з урахуванням чергування при владі. Перемога однієї з партій на парламентських виборах забезпечує їй владу на час каденції парламенту. Кількість партій у країні може бути різною, проте жодна з них, крім двох найвпливовіших, не має реальних шансів стати правлячою. *(Б. Дем'яненко)*

Система єдиного голосу, що передається – виборча система пропорційного типу, яка передбачає преференційне голосування виборців за кандидатів в багатомандатних округах. Кандидати, які набрали кількість перших преференцій, що дорівнює квоті Друпа чи перевищує її, вважаються обраними. Надлишок голосів розподіляється між рештою кандидатів відповідно до наступних преференцій. Якщо залишаються нерозподілені мандати, то кандидат, який на даній стадії підрахунків має найменшу кількість голосів, вибуває. Голоси, подані за нього, розподіляються між рештою відповідно до наступних преференцій. Процедура повторюється поки кількість кандидатів, що залишилися, не перевищуватиме на одиницю кількість нерозподілених мандатів. *(Р.Чупрін)*

Система міжнародна – сукупність міжнародних акторів та відносин між ними. Спираючись на просторово-географічні характеристики, слід говорити про загальнопланетарну (глобальну) **С.м.** та її регіональні підсистеми, елементами яких, у свою чергу, виступають субрегіональні підсистеми. За видами міжнародних відносин розрізняють економічну, політичну, військово-стратегічну і інші системи. Структуру **С.м.** визначають такі елементи: конфігурація співвідношення сил, ієрархія акторів, гомогенність чи гетерогенність складу, внутрішній режим. Представники школи політичного реалізму ввели в теорію міжнародних відносин такі широковідомі види **С.м.** відповідно до їх структури, як монополярна, біполярна, мультиполярна або система рівноваги сил. *(Т. Сидорук)*

Система панашаж (панаширування) (фр. *panachage;* нім. *panaschieren* – змішування) – у виборчому праві країн встановлений законом дозвіл на виборах за пропорційною системою голосувати за кандидатів із різних партійних списків чи вписувати до списків нових кандидатів. Виборець може голосувати за список однієї з партій або використати список однієї з партій як «основу» і змінити частину із зазначених у ньому прізвищ на прізвища зі списків інших політичних партій. Крім списків партій, які змагаються на виборах, виборці отримують «чисті листи», на яких вони можуть сформувати власний список кандидатів на основі запропонованих партіями списків. **С.п.** функціонує в Люксембурзі, Швейцарії, Швеції, Норвегії, Франції, Бельгії, Данії й ін. *(Б. Дем'яненко)*

Система плампінг (англ. *plumping* – попадання, потрапляння) – у виборчому праві деяких країн світу встановлений законом дозвіл виборцеві викреслити або залишити у виборчому бюлетені таку кількість кандидатів (політичних партій, виборчих блоків і под.), яку він вважає необхідною. Кандидат (політична партія, виборчий блок), що набрав більшу (або меншу – залежно від виборчого законодавства) кількість голосів виборців, вважається обраним в орган державної влади. **С.п.** належить до «рейтингових» систем голосування (вотування) і визнання перемоги політичним суб'єктом (кандидатом, по-

літичною партією, виборчим блоком). Вона досить рідко використовується на практиці на виборах в органи державної влади. *(Б. Дем'яненко)*

Система політична – сукупність політичних взаємодій, через які здійснюється вольовий розподіл суспільних цінностей і благ (Д. Істон). У **С.п**. розрізняють такі основні групи елементів: політичні інститути (сукупність яких складають інституційну підсистему **С.п**.); політичні відносини (які в сукупності утворюють комунікативну підсистему **С.п.**); політичні норми, політична свідомість і політична культура (які забезпечують регулятивну підсистему **С.п.)**; ролі і функції політичних інститутів (які утворюють функціональну підсистему **С.п.**). Для забезпечення динамічної рівноваги в **С.п.** виробляються механізми саморозвитку системи, до яких відносяться конверсивний (перетворюючий) та контролюючий механізми. *(В. Кривошеїн)*

Система стримувань і противаг – інтегрована сукупність повноважень гілок державної влади у системі поділу влади, що дає можливість їм урівноважувати й обмежувати одна одну, з метою недопущення узурпації влади чи зловживання нею. **С.с.п**. властива для всіх форм державного правління, де запроваджено принцип поділу влади. Найповніше вона виявляється в умовах жорсткого поділу влади, притаманного президентській республіці. Особливістю практичної реалізації ідеї жорсткого поділу влад із чіткою **С.с.п**. є доповнення у вигляді структури взаємодій та взаємообмежень вищих органів держави, а звідси – трьох розподілених влад. Від урівноваженості повноважень гілок влади, досконалості **С.с.п**. безпосередньо залежить стан демократії в країні, стабільність і ефективність державної влади. *(В. Малиновський)*

Ситуаційний аналіз (у політиці) – сукупність прийомів і методів аналізу структурних компонентів політичної ситуації з метою вироблення загальних принципів діагностування, моделювання, прогнозування проблемно-політичних ситуацій і формування практичних рекомендацій щодо їх вирішення. Основні типи **С.а.**: за *об'єктом аналізу* (вертикальний, горизонтальний, фрагментарний); за *завданнями аналізу* (проблемний, діагностичний). Етапи **С.а.**: структурування ситуації; причинно-наслідковий аналіз; діагностування та прогнозування діяльності в даній ситуації; розробка критеріїв оцінювання діяльності та можливих її наслідків; формування практичних рекомендацій щодо дій суб'єктів політичної ситуації. *(Л. Хорішко)*

Ситуація політична – взаємодія політичних суб'єктів та об'єктивних обставин, що відбувається у визначених просторово-часових межах, визначаючи мету та завдання політичної діяльності. Структура **С.п.**: умови політичного життя; кількісно-якісні характеристики політичних суб'єктів-учасників; просторово-часові параметри; відображення **С.п.** у суспільній свідомості через призму потреб та інтересів; результати політичної діяльності щодо її вирішення та ступінь їх впливу на політичну систему. Категорії для характеристики взаємодій складових **С.п.**: за *типом відносин* (альянс, опозиція, нейтралітет);

за *ступенем реалізованості* в конкретній ситуації (актуальні, потенційні); за *ступенем стійкості* (стратегічні, тактичні). *(Л. Хорішко)*

«Сіра зона» – географічно локалізоване регіональне утворення (зазвичай периферійне), яке офіційна державна влада не в змозі контролювати, і в межах якого політичні процеси розвиваються за правилами, відмінними від тих, що аксіоматично унормовують політичне життя в країнах зі стабільно-сталими демократичними платформами розвитку. Традиційні засоби правового та політичного регулювання суспільних процесів у **«С.з.»** неефективні, оскільки тут вкрай слабка централізована державна влада, натомість активно діють нелегальні суб'єкти (повстанські або злочині угруповання, приватні воєнізовані формування і под.), створюючи загрозу «заморожуванню» системної соціальної напруги. *(Н. Лепська)*

«Скляна стеля» (англ. *glass ceiling*) – 1) метафора, яка фіксує певні суспільні особливості конструювання гендеру у професійній сфері; 2) невидимі та формально неокреслені бар'єри, засновані на передсудах, які зашкоджують кар'єрному росту кваліфікованих робітників (переважно жінок та етнічних меншин), не дозволяють рухатися службовою драбиною і займати керівні посади у своїх організаціях. «**С.с.»** є варіантом вертикальної сегрегації. Професійні бар'єри обумовлені глибокими гендерними стереотипами про вторинність ролі жінки у суспільстві, обмеженості її можливостей; страхом успіху, який виникає у деяких працюючих жінок; віком, сімейним становищем, наявністю дітей у сім'ї. *(М. Петрушкевич)*

Сленг політичний (англ. *slang; від s (special) + lang (language)*) – різновид професійного сленгу; сукупність певних слів і виразів, які зазвичай використовують політтехнологи й особи, що коментують політичний процес. Також **С.п.** користуються представники різного соціального й освітнього статусу, різних професій. Це лінгвополітичне явище, органічна складова національної мови. **С.п.** близький до розмовної мови, проте відмінність полягає саме в політичному маркуванні. Процес виникнення **С.п.** безперервний, презентуючи нові політичні реалії нашого життя, надає їм нові найменування. Сленговим словам властива завищена експресія, мовна гра, модна неологія. *(Т. Здіховська)*

Сліпота (короткозорість) політична – поняття, запропоноване в 1920-30-х рр. радянськими ідеологами на позначення нездатності політичних практиків, які не керуються «революційною теорією» до прогнозування і оцінки (за рос. дослідницею Є. Ярською-Смірновою). Невміння бачити і розуміти об'єктивну політичну реальність, розбиратися в ній і оцінювати її, відслідковувати наявні чи потенційні тенденції суспільного розвитку, здійснювати адекватне прогнозування. Зумовлюється нездатністю виявити головні соціальні зв'язки, закономірності, які ними керують і їх підґрунтя внаслідок відсутності комбінації особистих якостей, психологічних вмінь, спеціальних знань. Протилежність політичній передбачливості (проникливості). *(Ю. Тишкун)*

Слоган політичний (англ. *slogan* – гасло, девіз) – специфічний емоційно забарвлений елемент політичної комунікації у вигляді коротких фраз, які поєднують всі її компоненти – вербальні, невербальні, графічні, колірні, звукові тощо. *Завдання* **С.п.** – виражати головні ідеї політичної кампанії, приваблювати й утримувати увагу аудиторії, формувати позитивне ставлення до політичної сили, кандидата чи його програми, спонукати людей до певних дій, наприклад, до електоральних преференцій. Особливості **С.п.**: аттрактивність, упізнаваність, інформативність, легка меморизація, емоційність, простота, зрозумілість і под. **С.п.** може втримувати національно забарвлений семантичний елемент, займенникові евфемізми, гендерні концепти, іронію, емоційно-оцінну лексику і жести, програмні ідеї, апелювати до культурних архетипів. **С.п.** може використовуватися опонентами з метою антиреклами. *Див.: Білборд політичний; Бренд політичний; Брендинг; Сатира політична. (І. Вільчинська)*

Солідаризм (фр. *solidaire* – діючий заодно) – упорядковане узагальнення прагнення суспільно пов'язаних сил із огляду на досягнення спільної мети. Термін «**С.**» вперше вжив П. Леру в 1840-х рр. у Франції, хоча ідея солідарності, яка лежить в основі **С.**, не нова, в тій чи іншій формі вона існувала ще в добу античності. **С.** є політичною ідеологією, філософським ученням, соціальною технологією і відповідною управлінською практикою, заснованою на ідеї загального блага, солідарності й узгодженості інтересів та цінностей. **С.** може мобілізувати та зцементувати соціум у період серйозних криз або загроз. **С.**, орієнтований на всі без винятку категорії суспільства, – це ідеологія загального прориву, спільної творчої еволюції. (*І. Харечко*)

Сомалізація – поняття, яке використовується на позначення крайнього занепаду та розпаду держави в результаті тривалого процесу її фрагментаризації на дрібні державні утворення й некеровані анклави під контролем нерегулярних військових загонів різного ґатунку, що фактично призводить до втрати єдиної державності, суверенітету та територіальної цілісності держави (за зразком Республіки Сомалі). У результаті **С.** відбувається: 1) формалізація будь-яких владних структур, які набувають самодостатнього характеру і діють у власних інтересах, не виконуючи необхідних суспільству державних функцій; 2) атомізація суспільства, соціальне відчуження; 3) втрата індивідом відчуття ідентичності із суспільством як єдиним цілим і взагалі з будь-якою структурою загальнонаціонального рівня. Поняття «**С.**» використовується у вітчизняній політичній публіцистиці при характеристиці процесів на території, підконтрольній терористичним організаціям «ДНР» та «ЛНР», за якої ця частина Донбасу опинилася перед загрозою перетворення на європейське Сомалі на кордонах України та Російської Федерації. «**С.**» Донбасу створює ризики і для України в цілому як держави. *(О. Козирев)*

Соціаліст – 1) прихильник принципів та цінностей соціалістичної ідеології, в межах якої сформувалися кілька течій – марксизм, неомарксизм, утопічний соціалізм, комунізм, соціал-демократія та ін. Спільним ідеалом соціалістів є суспільство соціальної справедливості, свободи та рівності, відсутність експлуатації, ґрунтоване на суспільній (державній або колективній) власності, активній участі держави у перерозподілі суспільного багатства (планова економіка, прогресивне оподаткування, держава загального добробуту, що гарантує для всього населення високий рівень якості й безпеки життя, надійний соціальний захист); 2) член або симпатик соціалістичної, соціал-демократичної, загалом лівих партій чи рухів; 3) ідентифікація виборця, який голосує за соціалістичну чи соціал-демократичну партію. *(Л. Угрин)*

Соціал-націоналізм – політична ідеологія, що ґрунтується на уявленні про націю як оптимальну форму існування людського соціуму; радикальна форма націоналізму. При цьому під «нацією» розуміється самодостатня кровноспоріднена ієрархічна людська спільнота – етнічна спільнота з єдиною мовою і самосвідомістю національної ідентичності в якій втілена свобода та справедливість щодо її членів. **С-н.** спирається на тріаду принципів: Соціальність, Расовість, Великодержавність. *(В. Хвіст)*

Соціальний пакет (англ. *social package* – соціальний пакет) – базові соціальні гарантії, передбачені законодавством про працю та соціальне забезпечення, а також додаткові матеріальні блага, які роботодавець надає за власною ініціативою. Термін «**С. п.**» у широкому контексті дедалі частіше вживають у програмах політичних партій, які так позначають свої соціальні обіцянки, зокрема скасування/проведення пенсійної, медичної або податкової реформи. «**С.п.**» партій мають багато спільного: це і завдання, і способи, які вони пропонують для розв'язання соціальних проблем; це ускладнює питання ідентифікації партій за їхніми **С.п.** *Див.: Корпоративне громадянство. (Є. Тихомирова)*

Соціальні комунікації (лат. *communicare* – перебувати у зв'язку, брати участь, об'єднуватися) – галузь знань, що вивчає організаційно впорядковану систему документів, продукти засобів масової комунікації та інформаційні технології; процес створення, прогнозування, адаптація та реалізація комунікаційних технологій, стратегій і моделей соціальної дії, взаємодії і стосунків між соціальними фігурантами з метою здійснення маніпуляції. Ознаки **С.к.**: вони рукотворні, штучні; технологічні; забезпечують функціонування соціально значущої інформації у вигляді різни документів; стратегічні; системні; організовані; інституціалізовані; публічні; мають діяльнісний характер, перетворюють спілкування у комунікаційно-виробничу діяльність; передбачають функціонування інформаційного виробництва; не можуть існувати без соціальної пам'яті; ґрунтуються на морально-етичних засадах та правовій основі. *(В. Гулай, Г. Родик)*

Соціальні медіа (англ. *social media)* – вид мас-медіа, он-лайнові технології, завдяки яким споживачі контенту через свої дописи стають його співавторами та можуть взаємодіяти, співпрацювати, спілкуватися, ділитися ін-

формацією або брати участь у будь-якій іншій соціальній активності з усіма іншими користувачами сервісу. Види **С.м.**: соціальні мережі, блоги та мікроблоги, форуми, сайти відгуків, фото- та відеохостинги, сайти знайомств, геосоціальні сервіси. Соціальні мережі та блогерство найефективніші серед **С.м.** Вони демонструють важливу зміну потреб у сучасному інформатизованому суспільстві: дефіцит спілкування, уваги, криза соціальних статусів та інститутів, потреба прямого спілкування, персоніфікація новин, можливість швидких зв'язків в умовах обмеженого вільного часу. *(А. Митко)*

Соціетальна культура – частина культури суспільства (нації), якою послуговуються усі громадяни держави. Її основними компонентами є державна мова, чи неофіційна мова міжетнічного спілкування, та спільні для усіх громадян інститути, які забезпечують їх життєві інтереси. **С.к.** є плюралістичними культурами, оскільки до них належать представники різних етнічних груп, вірувань та ідеологічних уподобань, що забезпечує на практиці реалізацію засад полікультності політичної чи змішаної (етнополітичної) націй. *(О. Рудакевич)*

Спеціальний статус адміністративно-територіальної одиниці – право адміністративної території мати більшу самостійність (або автономію) у прийнятті рішень, на відміну від інших адміністративних територіальних одиниць держави. **С.с.** надається не населенню чи етнічній групі, а території на якій проживає все населення даного регіону. Найчастіше надання **С.с**. відбувається у федеративних державах. **С.с.** можуть мати і держави, які знаходяться під протекторатом (заступництвом) іншої держави (протектора). Таким статусом наділені, наприклад, *федеральні території* (о-ви Гуам в США, Віргінські о-ви, Сх. Самоа), *федеративні володіння*, *асоційовані держави* (Пуерто-Ріко, Республіка Маршаллові Острови, Сполучені штати Мікронезії, Республіка Палу). *(Т. Лушагіна)*

Список відкритий – форма виборчого списку, яка передбачає можливість виборцям ранжувати внесених до нього кандидатів. Інколи такий список називають вільним, або пільговим. **С.в.** використовуються у виборчих системах, які передбачають преференційне голосування (англ. *preferential voting*), тобто таке голосування, яке забезпечує можливість виборцям надавати перевагу не тільки окремій політичній силі, але й її окремим представникам. Реалізується ця можливість шляхом голосування за кількох кандидатів, рейтинг яких визначається місцем визначеним виборцями в **С.в.** Так виборці отримують реальний механізм впливу на формування списку кандидатів та внутрішньопартійний процес. *(М. Іванов)*

Спіндокторінг (англ. *spin* – обертання) – процес керування інформацією, подачею тієї чи іншої новини під вигідним кутом. Термін «**С**.» почав уживатися в 1980-х рр. Е. Бернайса називають «батьком» **С**. Його точне походження невідомо. Використовують експерти в області суспільних відносин, політичні або корпоративні представники, чия робота полягає у виставленні події або

ситуації у позитиві. Деякі фахівці використовують поняття «**С**.» як окремо взяту запропоновану ними послугу. Є дві моделі **С**.: *тоталітарна* (варіант радянської системи) введення повного контролю за інформацією в ЗМІ, починаючи з найвищого рівня аж до нижніх; *демократична* (варіант західної системи) за рахунок інтелектуального перегравання ЗМІ і більшої динамічності. *(А. Митко)*

Спічрайтер (*англ. speech* – промова і *англ. write* – писати) – різновид діяльності людини, яка готує *доповіді та промови* для публічних людей, політиків, бізнесменів, представників шоу-бізнесу. **С.** працюють в PR- і рекламних агенціях, політичних партіях, органах державної влади, громадських організаціях. До професійних рис **С.** відносять: вміння виразно висловлювати власні та чужі думки, складати тексти; володіння літературною мовою; знання психології людини. Найпоширеніша схема, за якою **С.** будують промову, – це «будинок»: дах – головна думка, вікна – три аргументи для її обґрунтування, фундамент – приклади, факти й анекдоти. Вдала публічна промова повинна бути продуктом спільних зусиль і **С**., і політика. *Див.: Спічрайтинг політичний. (О. Новакова)*

Спічрайтинг політичний (англ. *speech* – промова, *writing* – пишу) – особлива PR-технологія підготовки і написання текстів для публічних виступів політиків. Основою для розвитку **С.п.** стало ораторське мистецтво, що зародилося в Стародавній Греції. Процес **С.п**. складається з чотирьох основних етапів. *Підготовчий* етап вимагає відповіді на запитання про майбутній виступ спікера: хто? що? де? коли? навіщо? Етап *інтерв'ювання* полягає у спілкуванні спікера і спічрайтера, в ході якого визначається об'єкт промови, її мета, очікування від цільової аудиторії, основні акценти промови. Головною метою етапу *дослідження* є розробка теми промови. Етап *написання промови* передбачає дотримання алгоритму написання політичного тексту. *Див.: Спічрайтер. (О. Шиманова)*

Споживацтво політичне – недиференційоване некритичне споживання політичних образів, продукованих мас-медіа, що спрямовані на конструювання регульованих уявлень про політичні персони та процеси. Поняття **С.п.** розвинуте Г. Дебором у його концепції «суспільства спектаклю» та Ж. Бодріяром у роботах «Суспільство споживання» (1970) та «Мовчазна більшість або кінець соціального» (1982). **С.п.** напряму пов'язане з уявленнями про характер політичних інтересів і потреб, а також особливостей політичної діяльності. У суспільстві споживання політичні інтереси більшості мають штучний характер і зорієнтовані на задоволення політичних інтересів і потреб політичної еліти. Метою ідеології **С.п.** є створення «мовчазної більшості», тобто споживачів, повністю згодних із загальноприйнятою політичною позицією. *Див.: Суспільство споживання. (О. Висоцька)*

Стагнація політична (лат. *stagnum* – стояча вода) – явище застою, згортання перетворень і припинення політичного розвитку, розпаду політичних інститутів і структур політичної системи. Як правило, **С.п.** зароджується не у політичній, а в економічній або соціальній сфері. Цей процес є тривалим і супроводжується поступовим зниженням рівня економічного зростання та добробуту суспільства. **С.п**. у вузькому розумінні означає стан тривалої депресії політичної системи; в широкому – хронічний депресивний характер політики. Серед причин **С.п.** виділяють: неефективне комбінування чинників «політичного виробництва», нестача фінансових засобів для необхідного інвестування та розлад фінансово-кредитної системи, недосконалість законодавчої бази, несформованість громадянського суспільства, низький рівень політичної культури, соціальні конфлікти і под. *(В. Бліхар)*

Статус політичний (лат. *status* – становище) – показник становища та позиції суб'єкта в політичній структурі суспільства, для якої характерна ієрархічність, диференціація за: доступом до влади (владних ресурсів); участю у прийнятті рішень та організації їх виконання; мірою впливу на процес прийняття рішень. Критерії **С.п.**: престиж, авторитет, міра впливу (влада), міра свободи. **С.п.** тісно пов'язаний із політичними ролями суб'єктів політики (очікуваною, залежно від становища, поведінкою суб'єкта), які є ознакою динамізму його функцій і мірою функціональної унікальності й значущості **С.п.**, легітимізують політичну нерівність суб'єктів, зумовлену нерівномірним розподілом владних ресурсів. Влада як елемент статусу є засобом виконання ролей і функцій, пов'язаних зі становищем, і водночас – головний критерій його престижу, своєрідна винагорода власникові статусу за виконання ролей і функцій. **С.п.** легітимізує становище суб'єкта й може формуватися або політичними традиціями, або харизмою й особистісним впливом на політичне життя; у сучасних суспільствах **С.п.** фіксується у законах, положеннях та інших нормах, котрі визначають функції, повноваження суб'єктів політики. У такому сенсі **С.п.** є сукупністю прав і обов'язків, які відповідно засвідчують становище суб'єкта в політичній структурі суспільства. *(Л. Угрин)*

«Стаціонарний бандит» – концепція держави як результату встановлення бандитським угрупуванням тривалого контролю над певною територією. На відміну від концепції суспільного договору, яка розглядає державу як результат добровільного вибору, **«С.б.»** представляє державу, як засіб максимізації прибутків лідера бандитів на насильно захопленій території. Зростання загального добробуту та взаємної вигоди, що виникає, коли бродячий бандит перетворюється у «**С.б»**, є результатом усвідомлення ним залежності власного доходу від доходу підданих і не має нічого спільного з якимись добрими намірами. *(М. Буник)*

Стейкхолдер (англ. *stakeholder* – власник частки) – зацікавлена сторона, причетна сторона; особи та організації, які володіють фінансами, матеріальними ресурсами, репутацією, владою та іншим капіталом, інвестованим у певний проект, та до певної міри приймають будь-які ризики цього проекту. В політиці **С.** вважають: групи протесту, політиків, державних службовців, представників державних установ та муніципальних служб, бізнес-структури, впливових осіб, представників «поінформованої групи» (експерти, науковці, консультанти); представників ЗМІ. Поняття **«С.»** є найбільш широким для позначення тих, до кого має стосунок та чи інша політика. Цим поняттям описують коло тих сторін, інтереси яких причетні до відповідної проблеми та владних спроб її вирішити. **С.** в політиці тісно пов'язані з поняттями «цільова група» (люди/громади/організації/установи, на зміну стану яких спрямована відповідна політика або урядова програма) та «бенефеціарії» (люди/громади/організації/установи, які користуються вигодами певної політики/державних програм). *(О. Сморжевська)*

Стереотип політичний – різновид соціального стереотипу; комплексне уявлення про суб'єктів та об'єктів політики, політичні явища та процеси, яке може бути виражене у формі візуального образу або судження, і характеризується когнітивним спрощенням, стійкістю форми та емоційним забарвленням. **С.п.** безперервно породжуються в процесі політичної комунікації, функціонуючи в інформаційному просторі як системне явище. Основним джерелом **С.п**. у сучасному соціумі виступають ЗМІ, які створюють та тиражують **С.п.** через інформаційні кампанії із застосуванням маніпулятивних технологій за ініціативою суб'єктів політичного процесу з метою вирішення конкретних політичних завдань. Серед інших джерел традиційно виокремлюють родину та найближче оточення індивіда; систему освіти, особистий досвід. *(О. Шерман)*

Стиль політичний (дав.-грец. *στύλος* – загострена паличка для писання) – спосіб досягнення гармонії в політичному устрої, політичних відносинах і структурах взаємозв'язку та взаємодії ідеального й реального в структурах світу політичного. **С.п.** водночас є елементом виміру *естетики* (з огляду на свою сутність) і виміру *політики* (з огляду на призначення та кінцевий результат). **С.п.**, з одного боку, обумовлений наявними в масовій культурі стилістичними напрямками, як-то: форма поведінки, ієрархічні орієнтації, основні принципи спілкування тощо, а з іншого, **С.п .** є чинником формування «культурної політики», «класового мистецтва», «відродження національної культури». Приклади **С.п.**: бонапартистський, фашистський, пероністський, тетчеризм, рейганоміка; а також класичний стиль, романтичний стиль, прагматичний та ін. стилі. *(В. Полянська)*

«Стокгольмський синдром» – захисно-несвідомий травматичний зв'язок, взаємна або одностороння симпатія, яка виникає між жертвою й агресором у процесі захоплення, викрадення та/або застосування (або загрози застосування) насильства. Під впливом сильного шоку заручники починають співчувати своїм загарбникам, виправдовувати їхні дії, і, в кінцевому рахунку, ототож-

нювати себе з ними, переймаючи їхні ідеї і вважаючи себе необхідною жертвою для досягнення «загальної» мети. Побутовий **«С.с.»**, що виникає в домінантних сімейно-побутових відносинах, є другим найвідомішим різновидом **«С.с.»**. Механізм психологічного захисту, що лежить в основі **«С.с.»**, уперше описаний австрійським психоаналітиком А. Фрейд у 1936 р., і отримав назву «ідентифікація з агресором». *Див.: Заручник. (М. Требін)*

Стратегічне партнерство – рівень співробітництва між державами, який передбачає спільне здійснення ними своїх ключових національних інтересів. Поняття **«С.п»** вживається в переговорах із міжнародних питань; ним визначаються двосторонні і навіть багатосторонні відносини особливого забарвлення та змісту. **С.п**. передусім є певними зобов'язаннями перед партнером або партнерами і визначається колом особливих інтересів. **С.п.** є вищою сходинкою співробітництва порівняно зі звичайними відносинами. Реалізація Україною **С.п**. з іншими країнами повинна відповідати її національним інтересам та сприяти підвищенню державної безпеки. Сьогодні Україна визнає стратегічними відносини більш, ніж із 20 країнами, хоча з окремими партнерами, визнаними «стратегічними», співпраця не має відповідних характеристик. *(І. Малик)*

Стратифікація політична (грец. *γράφειν*; лат. *stratum* – букв. розшарування) – тип суспільного розшарування, неоднорідності, відмінності статусу членів, їх соціальних груп, пов'язаних із ступенем впливовості у прийнятті рішень, обов'язкових для виконання певною кількістю осіб. **С.п.** дозволяє дослідити соціальну природу політичного порядку, взаємодію соціальних груп і політичних інститутів, розподіл впливу, ресурсів і под. Ознаки **С.п.:** притаманна будь якому суспільству; є одним з важливих джерел політики; є рухомою, що обумовлюється зміною положень різних соціальних груп в ієрархії владних відносин, виникненням нових способів і каналів впливу на владу; основою є розподіл на політичних лідерів, політичні еліти, державну бюрократію та масові групи. *(М. Остапенко)*

Стратифікація соціальна (лат. *stratum* – верства, пласт + *facere* – робити) – розшарування елементів соціальної структури суспільства; існування в суспільстві верхніх та нижніх страт (соціальних прошарків). **С.с.** розуміють як: 1) *процес* (підтримування інституційними зразками, нормами, а також легітимними і нелегітимними моделями реальної поведінки відтворення нерівного доступу індивідів та їх спільнот до дефіцитних благ і ресурсів); 2) *результат* (ієрархічне, вертикальне розміщення членів суспільства відповідно до міри володіння й розпорядження певними благами; т. зв. соціальна піраміда). Розрізняють **С.с.**: *економічну* (за рівнем багатства і доходів); *політичну* (за рівнем доступу до політичної влади); *освітню* (за рівнем освіти); *професійну* (за престижністю фаху). *(Т. Семигіна)*

Стрімер (англ. *stream* – потік) – людина, яка спрямовує відеопотік в Інтернет і реалізує інноваційний напрямок, що виник на перетині журналістики та медіа-активізму. **С**. можна вважати представниками телебачення нового часу. **С.** здійснює онлайн-трансляцію важливих подій політичного, економічного, соціального та культурного життя. Стрім-трансляцію неможливо цензурувати, відредагувати, спотворити чи змінити. Головною метою **С.** є об'єктивне висвітлення подій, новий спосіб донесення інформації нетрадиційним методом у порівнянні з традиційними ЗМІ, довіра до яких підірвана численними випадками перекручення інформації та упередженості в її поданні. *Див.: Стрім-трансляція. (Г. Фесун)*

Стрім-трансляція (англ. *stream* – потік) – інноваційний напрямок, що виник на перетині журналістики та медіа-активізму, пряма трансляція з місця подій без монтажу та з використанням планшетів чи мобільних телефонів. **С-т.** – це потокове відео, що транслюється через Інтернет. Головною метою **С-т.** є миттєве розповсюдження інформації мільйонам Інтернет-користувачів. Основна перевага у тому, що **С-т.** неможливо цензурувати, відредагувати, спотворити чи змінити. Як правило, під час **С-т.** у глядача виникає відчуття власної присутності на місці події. **С-т.** постійно ведуть Інтернет-канали «Еспресо.TV», «Громадське ТБ», «Спільнобачення», Ukrstream.tv, «Радіо Свобода», «Аронець live». Завдяки цим каналам весь світ мав можливість дивитися прямі **С-т.** народного протесту – Революції гідності, ленінопаду, російської інтервенції у Криму та на сході України. *Див.: Стрімер. (Г. Фесун)*

Стріт-арт політичний (англ. s*treet art* – вуличне мистецтво) – образотворче мистецтво на громадсько-політичну тематику у вираженому урбаністичному стилі. **С-а**.**п**. охоплює низку явищ, пов'язаних із публічною художньою активністю; об'єднує різні напрямки вуличної творчості, напр., графіті, муралізм і под. В арсеналі засобів **С-а**.**п**. – вуличні трафарети, стікери, спрей-арт, аерозольне мистецтво, постери (некомерційні) та ін. Поява **С-а.п.** співпадає зі становленням культури постмодерну. Представники **С-а**.**п**. кермуються ідеєю, що хтось бере до рук зброю, а хтось – фарбу, хтось убиває ворога фізично, а хтось нищить його морально. **С-а**.**п**. є своєрідним духом часу, додатковим комунікативним плацдармом, засобом мистецької боротьби. Майстри **С-а**.**п**. освоюють сірі стіни міст, руйнуючи соціальні шаблони та політичні авторитети, авангардними малюнками. **С-а**.**п**. активізувався в Україні під час революційно-воєнних подій 2013-2014 рр. **С-а**.**п**. – це не лише спосіб маніфестування свого ставлення до світу, але й естетична форма протесту. *(Н. Хома)*

Субсидіарність (лат. *subsidiarius* – допоміжний) – децентралізація владних повноважень і надання публічних послуг, їх передача іншим органам на найнижчий рівень публічного управління, максимально наближений до населення, на якому є належні ресурси, що забезпечують їх обсяг і якість відповідно до загальнодержавних стандартів. Ідея **С**. виникла на початку XX ст. і

була спрямована проти централізованої тоталітарної (нацистської та комуністичної) держави. Основна ідея **С**. – публічна влада повинна втручатися лише в тій мірі і в тих межах, за яких суспільство та його групи, не в стані задовольнити свої потреби. Уперше цей принцип був згаданий в енцикліці Папи Пія XI (1931), а закріплений у Європейській Хартії місцевого самоврядування (1985). Політичне значення принципу **С**. полягає у його виступі як засобу реалізації повноважень якомога ближче до громадян, при цьому повноваження, що вилучаються у держави, передаються лише тим органам, що перебувають під контролем обраних представників. *(В. Малиновський)*

Суверенітет (фр. *souveraineté* – найвища влада, суверен, володар) – верховенство, повнота та неподільність влади держави в межах її території, незалежність та рівноправність у зовнішніх зносинах. Поняття **С.** у державно-правовому значенні запровадив французький теоретик держави Ж. Боден на означення «вищої, абсолютної і постійної влади на громадянами і підданими у політичному співтоваристві». У добу Просвітництва Дж. Локк, Ш.-Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо обґрунтували вчення про «народний суверенітет», як єдине легітимне джерело усіх видів державної влади, один із засадничих принципів демократії. Відповідно до принципу народного **С.** лише народ є верховним носієм державної влади, лише він може обирати форму державного правління та найвищих державних посадовців. *(Т. Сидорук)*

Суверенна демократія – концепт, поширений російськими ідеологами як відповідь на критику західних країн щодо недотримання прав людини, демократичних стандартів і принципів чесних виборів у Російській Федерації. Впроваджене В. Сурковим в 2005 р. поняття **С.д.** стало однією з головних ідеологем на думських та президентських виборах 2007-2008 рр. **С.д.** – різновид імітаційної демократії, призначений для захисту Росії від викликів західної ліберально-демократичної ідеології. Поняття **С.д.** протиставлялося західним ліберальним цінностям як чужим російському народу. Концепція **С.д.** ідеологічно виправдовувала посилення в Російській Федерації авторитарного режиму, а поляризований поділ країн на «союзоутворюючих» і «диктаторів» дозволяв закріпити за Росією місце єдиного світового лідера. Ідеологічне оновлення в Росії визначило дрейф концептуальних підходів від **С.д.** до політтехнологій неоконсервативного забарвлення та подальший відхід від фундаментальних демократичних цінностей. *(М. Козирева)*

«Суперпрезидентська» (монократична) республіка (англ.*Superpresidency* або *Superpresidentialism*) – позначення особливого різновиду республіканської форми правління, особливістю якого є юридичне й фактичне зосередження усіх важелів державної влади в руках президента, який в такому випадку виступає не тільки главою держави, але й керівником уряду та лідером правлячої партії. Є одним з різновидів авторитаризму. В сучасних умовах **«С.»(м.)р.** існує в Індонезії, Сирії, країнах Латинської Америки, а також по-

страдянських державах – Білорусі, Казахстані, Росії, Узбекистані, Туркменістані. *(В. Смолянюк)*

Суспільне примирення – процес подолання конфліктності в суспільстві, причиною якої є економічні, політичні, соціальні, релігійні, культурні та інші протиріччя, що зумовлені зіткненням індивідуальних і групових інтересів. Суспільне ціле, як динамічна система, що розвивається, завше є складною та розмаїтою. Узгодження інтересів індивідів і соціальних груп вимагає порозуміння щодо базових, конституційних засад суспільного розвитку. Але така єдність в засадах вимагає свободи дій індивідів та груп. Тільки за таких умов, коли свобода обмежена відповідальністю перед цілим, можливі суспільна згода та розвиток як індивіда, так і суспільства. *(І. Загрійчук)*

Суспільний (громадський, публічний) інтерес (англ. *public interest*) – інтерес усього суспільства, групи людей чи окремої особи, спрямований на забезпечення добробуту, стабільності, безпеки та сталого розвитку суспільства. З одного боку, **С.і.** є мотиваційною основою суспільної, у т.ч. політичної діяльності людей щодо задоволення своїх індивідуальних та групових потреб через покращення стану суспільства, спонукою до прояву суспільної активності. З іншого боку, **С.і.** – це критерій оцінювання діяльності політиків та управлінців із позицій інтересів (вигод, переваг, здобутків) усього суспільства, мета публічної політики демократичної держави. *(А. Колодій)*

Суспільний (громадянський) патріотизм (англ. *civic patriotism*, від пізньолат. *patria* – країна-батьківщина) – відданість людини своїй країні-батьківщині, вболівання за її долю, готовність докласти зусиль або й навіть принести себе в жертву задля її самоствердження та процвітання. **С.п.** зачіпає глибинні почуття людини, є виявом її емоційного ставлення до своєї країни. Але на відміну від *природного патріотизму*, який так і залишається на рівні емоцій (сильної прив'язаності, любові до тих місць, із якими пов'язане дитинство і подальший життєвий шлях), а також від *державного патріотизму*, який значною мірою ідеологізується (об'єктом ідеологізації стають держава та її лідери), **С.п.** містить у собі значну частку раціонально усвідомлених почуттів громадянської причетності і відповідальності, які є спонукою до активних дій на користь Батьківщини. Два українські Майдани (2004 і 2013-14 рр.) підняли рівень громадянської самосвідомості, у т. ч. й **С.п.** Замах на територіальну цілісність і суверенітет країни з боку Росії ще більше посилили патріотичні почуття і єдність громадян України. *Див.: Державний патріотизм (А. Колодій)*

Суспільні рухи – об'єднання окремих індивідів, суспільних груп, локальних спільнот, між котрими встановлюється свідомий зв'язок і співпраця для здійснення важливих суспільних змін. **С.р.** – організовані колективні зусилля, сукупність різних форм колективної дії, спрямованих на соціальні зміни або протидію їм з метою збереження статусу-кво суспільних відносин. **С.р.** виявляють інтереси не окремих соціальних груп, а прагнення широких

верств населення до змін, що зумовлює широко й абстрактно сформульовані цілі руху. Для **С.р.** характерна спонтанність і стихійність виникнення, непрогнозованість у розвитку, недовготривалість. Остання зумовлена процесами диференціації всередині руху внаслідок їх гетерогенності, конфліктами між групами та їх лідерами, бюрократизацією і рутинізацією, спадом політизації та суспільної активності, що призводить до втрати прихильників і масовості руху. Згасаючи, **С.р.** або зникає зі суспільного життя, або трансформується в інші, структурованіші типи суспільних структур (напр., партії). До **С.р.** належать: робітничі; національно–визвольні; антифашистські; тоталітарні рухи (кін. XIX – сер. XX ст.), які називають традиційними (або класичними); нові (альтернативні) – екологічні, феміністські, пацифістські й под. (70-ті рр. XX ст.); антитоталітарні суспільно-політичні рухи кін. 80-х рр. XX ст. у посткомуністичних країнах. *(Л.Угрин)*

Суспільство ризику – модерністська концепція сучасного суспільства, в основі якого знаходяться ризики, породжені науково-технічним прогресом, модернізацією і глобалізацією. Ідеї **С.р.** були сформульовані наприкінці 80 – 90-х рр. XX ст. У. Беком, Е. Ґідденсом та ін. Зокрема, У. Бек вважає, що сучасне суспільство є **С.р.**, оскільки для нього притаманнє розширене виробництво ризиків. Ризики у **С.р.** мають подвійний сенс: вони є результатом дії чи бездіяльності, виникають природним шляхом у процесі еволюції суспільства або соціально конструюються, у т. ч. засобами політичної реклами, провладних структур, представниками політичних партій, конкуруючими зацікавленими групами. *(В. Кривошеїн)*

Суспільство споживання (англ. *consumer society*) – стан суспільних відносин, що характеризується масовим споживанням матеріальних і віртуальних ресурсів, формуванням системи цінностей, спрямованих на задоволення існуючих і створення додаткових (за допомогою, наприклад, реклами, моди) потреб. **С.с.** виникло в результаті зміни структури споживання сучасної людини, зниження тривалості робочого дня та зростання вільного часу, розмивання класової структури й індивідуалізації споживання. Особливістю **С.с.** є орієнтація на *надмірне* споживання (споживання товарів, які не входять до переліку суттєвих для виживання та життя), *індивідуалізоване* споживання (диференціація товарів для різних категорій населення, представників різних культурних смаків, різного соціального статусу і под.), а також *«одноразове»* споживання (постійна зміну орієнтацій у споживанні завдяки впливу реклами та «модних тенденцій». *(О. Висоцька)*

Суфражизм (фр. *suffrage* – право голосувати) – світовий рух, мета якого – надання жінкам права голосу. Витоки **С**. формуються XVIII ст. у Франції. Першими державами, які надали жінкам право голосу, були Нова Зеландія (1893), Південна Австралія (1895). Надавши у 1906 р. жінкам право обирати та бути обраними, Фінляндія стала першою у світі країною, де побачили жінок-

парламентарів. У більшості країн Європи жінки набули права голосу після Першої світової війни. У Кувейті це ж право жінки отримали лише 2005 р., Об'єднаних Арабських Еміратах – 2006, Бутані – 2008, Саудівській Аравії – 2011 р. *(С. Орлов)*

Східне партнерство – проект, ініційований ЄС, основною метою якого є розвиток інтеграційних зв'язків Євросоюзу з низкою країн колишнього СРСР: Україною, Молдовою, Азербайджаном, Вірменією, Грузією та Республікою Білорусь. Ініційоване Польщею і Швецією та офіційно затверджено 07.05.2009 р. у Празі. **С.п.** призначене для посилення демократизації в державах Східної Європи та Південного Кавказу; надання цим країнами допомоги в процесах інтеграції до європейського співтовариства; модернізації, а також верховенства права. Принципи **С.п.**: диференціації, спільної власності та спільної відповідальності, підхід «більше за більше». **С.п.** щодо України передбачає взаємодію щодо: спрощення візового режиму та поетапний рух щодо його лібералізації; утворення поглиблених зон вільної торгівлі; підтримку у процесі адаптації українського законодавства до європейських норм та зміцнення інституційної здатності країни; сприяння розвитку України на основі політики регіонального вимірювання ЄС; створення інтегрованої системи управління кордонами; енергетичної безпеки. *(І. Алєксєєнко)*

Сюрреалізм політичний (фр. *surrealisme* – надреалізм) – модерністська практика, яка веде початок від напрямку у літературі, образотворчому мистецтві та кіно, започаткованого у Франції у 20-х рр. XX ст. Нині **С**. охопив багато суспільства сфер, у т. ч. і політичну; для нього характерна прихильність до усього ірраціонального, невідповідного загальноприйнятим стандартам, а мета – розкріпачення творчих сил підсвідомості, їх верховенство над розумом. Захоплення сюрреалістів політикою почалося у 1925 р., коли вони виступили проти колоніальної війни Франції у Марокко. Сучасний **С.п**. – продукт не лише митців-авангардистів, які у творчо реагують на дійсність, а народна творчість, емоційно піднесений порив за обставин, коли реалізм сьогодення – це сюрреалізм. Для України кінця 2013–2014 рр. цілком відповідне означення як простору **С.п**. **С**. у політиці став реалізмом, програмою переформатування людини. *(Н. Хома)*

Т

Таємна дипломатія – особливий вид дипломатичних відносин, із курсом ведення внутрішньої і зовнішньої політики держави для реалізації офіційними представниками держави специфічних національних інтересів для зміцнення міжнародного співробітництва, запобігання або вирішення міжнародних конфліктів. Основою **Т.д.** є реалізація інтересів міжнародних акторів, забезпечення створення сприятливого міжнародного порядку, тобто певних правил і механізмів налагоджування та врегулювання міжнародних відносин відповідно до своїх інтересів. Але, незважаючи на свою латентність, **Т.д.** не обов'язково має негативний характер, вона є досить ефективною у складних політичних ситуаціях. *(Т. Лушагіна)*

Тактика політична (дав.-грец. *τακτικός* – мистецтво шикування військ) – частина політичної стратегії, сукупність методів, способів і технік досягнення політичних цілей, вирішення поставлених задач у межах політичного процесу, складова політичного керівництва. Як системне поняття, категорія **Т.п.** включає в себе поняття: тактичний план, тактичний прийом, тактична операція, тактичне рішення, тактична характеристика, тактичне голосування, тактичний ризик. **Т.п.** має чітко виражений ситуаційний характер. Прикладом **Т.п.** може слугувати тактика проведення сучасної виборчої кампанії, тактика політичної партії і под. Види **Т.п**.: конструктивна та деструктивна, наступу та відступу, ізоляції, локалізації та ін. *(М. Шабанов)*

Танатополітика (грец. *Θάνατος* – смерть + *πολιτική* – мистецтво управління державою) – поняття, яким позначається негативний, деструктивний вимір біополітики. Феномен **Т.** пов'язаний із біополітичною інтерпретацією сучасності (М. Фуко) та філософською інтерпретацією тоталітаризму (Х. Арендт). Ідея **Т.** розвивається Дж. Аґамбеном в рамках його соціально-філософського проекту *homo sacer*. Формування та здійснення **Т.** передбачає не лише політизацію життя, але й політизацію смерті. Категорії «життя» і «смерть» розуміються як такі, що позначають не стільки природні явища життя і смерті чи об'єктивні факти, з якими має справу наука, скільки результат політичного рішення. *Див.: Біополітика. (Д. Шевчук)*

Тандемократія (англ. *Tandem* – розміщення один за одним + дав.-грец. *κράτος* – влада) – вид (режим життєдіяльності) політичної системи, побудований на одночасному чи почерговому використанні можливостей (ресурсів) двох політичних суб'єктів із метою досягнення спільної мети; метод колективного прийняття рішень із рівним впливом двох учасників політичного процесу, якими можуть виступати окремі особистості та організовані колективи (еліти, партії, клани); персоналізація (індивідуалізація) влади зусиллями двох впливових осіб, наслідком чого є неможливість відтворення наявної владної

конструкції іншими політиками. Змістовно спорідненими є терміни «дуумвірат» та «діархія». *(В. Смолянюк)*

Твіпломасі (від назви однієї з найбільших соціальних мереж – *Twitter*; англ. *twitter* – цвірінькати, щебетати) – спілкування органів державної влади, політичних, державних, громадських діячів однієї країни із громадськістю іншої за допомогою соціальної мережі Twitter. Потреба залучення громадськості на свою сторону в умовах миттєвого розповсюдження інформації та дезінформації, є надзвичайно важливою у дипломатії сьогодення. Публічна дипломатія поповнилася спілкуванням у соціальних мережах. Саме так народився новий термін – «**Т.**» Twitter та інші соціальні мережі активно використовуються зовнішньополітичними відомствами. *Див.: Нова публічна дипломатія; Твіпломат; Цифрова дипломатія. (М. Трофименко)*

Твіпломат (від назви однієї з найбільших соціальних мереж – *Twitter*; англ. *twitter* – цвірінькати, щебетати) – посадова особа країни, яка за допомогою мікроблогів у соціальній мережі Twitter інформує громадськість своєї та інших країн про основні рішення, участь у заходах і под. Президенти, прем'єри, міністри, глави зовнішньополітичних відомств, посли виходять в соціальні мережі й стають **Т.** Напр., Форін-офіс (Foreign and Commonwealth Office, Велика Британія) створив спеціальну «Інтернет гавань» (hub), що надає технічне сприяння своїм **Т.** в режимі 24 години 7 днів на тиждень та розробляє цифрові стратегії зовнішньої політики. Портал «Цифрова дипломатія» містить викладені місію, цілі та завдання електронної дипломатії британського зовнішньополітичного відомства. *Див.: Нова публічна дипломатія; Твіпломасі; Цифрова дипломатія. (М. Трофименко)*

Твіт/ретвіт (англ. *tweet* – цвірінь) – повідомлення у соціальній Інтернет-мережі «Twitter» довжиною до 140 символів. **Т./р.** публічний, призначений для передачі світської бесіди з сфери політики, економіки, культури, певного її гасла (теми) на огляд громадськості. Надання **Т./р.** приватного характеру потребує від користувача «Twitter» здійснення певних технічних процедур. Значення **Т./р.** у політичній сфері зумовлюється його публічним характером, орієнтацією на мережу зацікавлених осіб (знайомих), і, потенційно, на всю аудиторію «Twitter» (понад 500 млн осіб). **Т./р.** забезпечує: 1) привернення уваги Інтернет-громадськості до конкретної заяви та/або дії представника істеблішменту чи опозиціонера; 2) виступає засобом планування й організації зусиль в громадсько-політичних акціях; 3) «соціальну турботу» (за Д. Бойд – «інформованість про настрої оточення», його думки, дії та почуття). Об'єктивність досліджень «Twitter через механізм **Т./р.** обмежує практика компанії з цензурування **Т./р.**, визнаного агресивним, а також готовність компанії до розміщення платної реклами. *Див.: Хештег. (Ю. Тишкун)*

Твітерна революція (Twitter-революція, Facebook-революція і под.) – революція, організована через соціальні мережеві сервіси, шляхом створення в

них антиурядових груп, які закликають до протестів. Соціальні мережі виступають каталізатором революційних настроїв, первинними причинами яких є корупція, низький рівень життя і под. Перша **Т.р.** відбулася на Філіппінах 17.01.2001 р., коли після блокування парламентом процедури імпічменту Президента Дж. Естради, громадяни розіслали один одному понад 7 млн електронних листів із закликами вийти на вулиці для участі в акціях протесту (вийшло до 1 млн осіб). **Т.р**. відбувалися в Іспанії (2004), Молдові (2009), Ірані (2009, 2010), Таїланді (2010), Тунісі (2010-2011), Єгипті та Лівії (2011). Революцію гідності в Україні теж можна розглядати як **Т.р**. *(Н. Хома)*

Твіттер-дипломатія – форма дипломатії, що використовує сучасні технології та інформаційні мережі для вирішення зовнішньополітичних завдань. **Т.д.** використовує такі засоби, як соціальні мережі (Facebook і Twitter), програмне забезпечення для Інтернет-телефонії (Skype) та відеоканали (Youtube). **Т.д.** є важливим і прогресивним доповненням традиційної дипломатії, здатним зробити дипломатичні відносини якіснішими. Проте є певні загрози та ризики використання **Т.д.**, позаяк Інтернет не сприймається як надійне джерело. При використанні **Т.д.** існує ризик витоку інформації, невизначений статус інформації, яка поширюється соціальними мережами. *(М. Бучин)*

Театралізація політики – перенесення театральних форм і прийомів на політичні «підмурки» в умовах, коли політична реальність і події оцінюються крізь призму розважальності й видовищності. **Т.п.** змушує політтехнологів підходити до організації передвиборної кампанії як до ретельно спланованої комунікативної події за справжнім сценарієм, враховувати роль і значення глядачів. Політиків **Т.п.** змушує використовувати акторські прийоми, жести, удосконалювати акторську майстерність, учитися поводитися перед телекамерами. **Т.п.** часто призводить до продукування «псевдоновин», викривлення фактів, висунення на передній план другорядних соціально-економічних та політичних питань, некомпетентних, але імпозантних особистостей. *Див.: Інтерактивність політична; Перфоманс політичний; Політейнмент; Псевдореальність політична; Ток-шоу політичне; Флешмоб політичний (полімоб); Хард-ток-шоу політичне. (І. Вільчинська)*

Теледемократія (англ. *teledemocracy*) – вид інформаційної демократії із використанням інформаційно-комунікаційних технологій для реформування та підвищення ефективності сучасних представницьких демократій для наближення прямої участь громадян у державному управлінні. Термін «**Т.**» ввели в обіг Т. Беккер і К. Слейтон, досліджуючи поточний стан і майбутнє телеголосування, електронні міські збори, а також інші ініціативи, що покликані повернути громадськість до істинної демократії. Результат використання **Т.**: налагодження відносин із новими групами суспільства, зміна форм взаємоконтролю влади та суспільства, зняття обмежень на політичну участь, оцінку кваліфікованості громадської думки, методів її урахування і под. *(А. Митко)*

Темпоральність політики (італ. *tempo*, лат. *tempus* – час, ступінь швидкості руху, інтенсивність розвитку чого-небудь) – часова властивість політики, яка визначає плинність політичних процесів, можливість констатації їхнього початку та часу закінчення, зв'язок політичних явищ із загальним перебігом історичного розвитку цивілізаційних утворень (суспільств, держав, класів і под.). **Т.п.** дозволяє відображати політичні події на своєрідній часовій вісі координат. Але «темпоральна шкала» формується не через поділ на окремі події, а через перехід від одних якісних станів до інших. Такий діапазон у політичному контексті можна назвати хронополітичним. *Див.: Темпоральна політологія; Темпоральний квадрат; Хронополітика; Хронополітологія. (Г. Щедрова)*

Теологія політична (грец. *θεος* – бог + *λογος* – слово, учення) – один із різновидів теології, який зосереджується на соціальних та політичних проблемах, пов'язаних із перетином світського і сакрального порядків, що виводить на визначення ролі релігії та Церкви в соціально-політичних процесах. Також **Т.п.** – це форма осмислення політичного світу, яка спирається на інтерпретацію феноменів політики, відсилаючись до смислового горизонту Божественного Откровення. Політично-теологічні проекти демонструють особливості історіософської інтерпретації політики, оскільки тісно пов'язані із розумінням здійснення есхатологічного проекту в історії, що має відображення в політиці. *(Д. Шевчук)*

Територіальна оборона – комплекс загальнодержавних, воєнних і спеціальних заходів, що застосовуються під час загрози або відбиття агресії з метою охорони та захисту державного кордону від посягань ззовні, боротьби з диверсійно-розвідувальними силами та іншими озброєними формуваннями агресора на території країни. У мирні часи війська **Т.о.** можуть використовуватися для рятування населення в умовах природної або техногенної катастрофи, а також допомагати правоохоронним органам в умовах масових заворушень або терористичних актів, як це, наприклад, передбачено концепцією створення військ **Т.о.** у Польщі. *(Г. Фесун)*

Територіальна цілісність (територіальна недоторканість, іноді – інтегрітет) – основоположний принцип міжнародного публічного права, згідно з яким територія будь-якої держави є недоторканою від посягань із боку інших держав шляхом застосування військової сили або загрози силою. Цілісність держави забезпечується єдністю системи влади, єдиним економічним і політичним простором, територіальним верховенством і верховенством права. **Т.ц.** держави означає її інтегрованість, самодостатність, непорушність її кордонів і недоторканість території. Цей принцип покликаний забезпечувати стабільність у міжнародних відносинах і захист території держав від зовнішніх посягань, агресії й анексії. *(В. Лажнік)*

Територіальний суверенітет – виключне право держави на володіння, користування і розпорядження відповідною територією і ресурсами, що зна-

ходились на ній. **Т.с.** – це право держави здійснювати юрисдикцію стосовно всіх осіб і предметів на своїй території, а також право не допускати на своїй території діяльності будь-якої іншої держави або організації. **Т.с.** – це спроможність країни існувати в стійких територіальних межах. Забезпечення **Т.с.** України в умовах посягання на суверенітет нашої держави передбачає злагоджену діяльність органів державної влади та інститутів громадянського суспільства щодо: гарантування цілісності України; розвитку всіх елементів правової системи; зміцнення економічного, культурного, соціального, політичного, безпекового потенціалу держави. *(С. Була)*

Територія – простір, що внаслідок цілеспрямованої діяльності політичних акторів, має інституційний статус та офіційно визнані атрибути функціонування як суб'єкта політики. Концепція територіальності належить Р. Саку. Її сутність зводиться до розуміння **Т.** як способу впливу та контролю певних індивідів і груп над іншими шляхом делімітації та контролю географічного простору. Концепція була екстрапольована у політичній науці та практиці Р. Туровським, який довів, що держава – неоднорідна, ієрархічна **Т**., що еволюціонує в часі. **Т**. є обов'язковим і невід'ємним атрибутом кожної держави. Політичний процес державотворення є проявом територіальності з боку державотворчих суб'єктів. За аналогією, формування політичних регіонів і субрегіонів є результатом цілеспрямованої діяльності суб'єктів, до числа яких належить як держава в цілому (точніше – політичні суб'єкти загальнонаціонального рівня, позиції яких можуть не збігатися), так і політичні суб'єкти, що мають локальну прив'язку. *(Т. Нагорняк)*

Тероризм – соціальне явище, яке засноване на використанні чи загрозі використання насилля у вигляді терористичного акту з метою наростання атмосфери страху та безвиході у суспільстві в ім'я досягнення цілей суб'єктів терористичної діяльності. **Т**. – практика нелегітимного насилля, що реалізується ворогуючими державі силами й організаціями. Сутність **Т**. – насилля з метою залякування. Суб'єкт терористичної насилля – окремі особи або неурядові організації. Об'єкт насилля – влада в особі окремих державних службовців чи суспільство в особі окремих громадян (у т.ч. іноземців, або держслужбовців інших країн), крім того – приватне та державне майно, інфраструктура, система життєзабезпечення. Мета – домогтися бажаного для терористів розвитку подій (революції, дестабілізації суспільства, розв'язання війни з іноземною державою, здобуття незалежності певною територією, падіння престижу влади, політичні поступки влади тощо). *(М. Требін)*

Тероризм біологічний – навмисне застосування окремими особами, терористичними групами та організаціями біологічних засобів для зараження людей, сільськогосподарських тварин і культурних рослин з цілю знищення або виведення з ладу людей, нанесення великих економічних втрат країні, поширення масової паніки, нав'язування певної лінії поведінки у вирішенні

внутрішніх і зовнішніх спорів. Перелік потенційних агентів біологічної зброї, які можуть бути використані терористами, залежно до різних джерел, коливається від 10 до 50 найменувань. Критерієм їх пріоритетності є вірулентність, стійкість у зовнішньому середовищі, можливість промислового виробництва із застосуванням відносно простих і дешевих технологій, відсутність засобів специфічної профілактики та лікування. *(М. Требін)*

Тероризм етнічний – тероризм, який прагне до зміни форми державного устрою, створення самостійної держави або досягненню часткових змін статусу певних етнічних утворень. Суб'єктами **Т.е.** є групи, чий статус визначається етнічною приналежністю. У більшості випадків мова йде про міноритарну етнічну групу, що включена до складу мажоритарної групи, яка відмовляє меншині в певних правах – найчастіше у праві на етнополітичне самовизначення. У даному випадку лінія вододілу проходить за етнічною ознакою, і держава прирівнюється до політичної структурі мажоритарної нації. Етнічні меншини розглядають тероризм як єдиний шлях заявити про свої вимоги в умовах, коли повноправна політична участь у визначенні своєї долі іншим шляхом неможлива. *(М. Требін)*

Тероризм комп'ютерний – умисне нанесення окремими особами, терористичними групами чи організаціями шкоди або загроза нанесення шкоди комп'ютерам і/або комп'ютерним мережам із метою руйнування єдиного інформаційного простору, нанесення великих економічних втрат країні, створення атмосфери істерії в соціумі, нав'язування певної лінії поведінки у вирішенні внутрішніх і зовнішніх суперечок. Комп'ютерний теракт не має державних кордонів, кібертерорист загрожує інформаційним системам, розташованим практично в будь-якій точці земної кулі. Виявити та нейтралізувати віртуального терориста вельми проблематично через занадто малу кількість слідів, що залишаються їм і їх віртуальної специфіки. Виділяють три основні аспекти **Т.к.**: атаки на електронні мережі, саботаж інфраструктур та пропаганда. *(М. Требін)*

Тероризм космічний – здійснення (або загроза здійснення) терористичною групою чи організацією дій, які вчиняються з використанням космічних систем наземного або орбітального базування з метою нанесення значних людських і матеріальних втрат певній країні або країнам, нав'язуванні певної лінії поведінки у вирішенні внутрішніх і зовнішніх спорів. **Т.к.** передбачає захоплення (знищення) космічних об'єктів, елементів наземних комплексів керування, центрів прийому інформації, контролю космічного простору, інших структур космічних агентств тощо. *(М. Требін)*

Тероризм лівий – тероризм, що орієнтується з точки зору соціально-політичної спрямованості на різні ліві соціально-політичні доктрини (марксизм, ленінізм, троцькізм, анархізм, геварізм, маоїзм, кастроїзм тощо). **Т.л.** притаманне прагнення до руйнування існуючої державної системи і зміни сталих

суспільних відносин за допомогою фізичного знищення влади і залякування населення. Чинники, що сприяють появі **Т.л.** в суспільстві: економічна криза, що обмежує інтереси дрібних підприємців, інтелігенції та осіб вільних професій; масове безробіття серед потенційно політично активних верств населення; ізоляція або репресії з боку правлячої еліти щодо неугодних опозиційних рухів, нав'язування нею нетрадиційних для даного суспільства соціально-політичних нововведень; досвід переможних промарксистських збройних рухів у країнах, що розвиваються; знайомство з концепціями збройної боротьби К. Марігелли, Че Гевари, Мао Цзедуна. *(М. Требін)*

Тероризм міжнародний – тероризм, що зачіпає своїми терористичними актами громадян і територію більш, ніж однієї країни. Тероризм стає міжнародним, коли: 1) як терорист, так і жертви тероризму є громадянами однієї й тієї ж держави або різних держав, але злочин скоєно за межами цих держав; 2) терористичний акт спрямований проти осіб, що користуються міжнародним захистом; 3) підготовка до терористичного акту ведеться в одній державі, а здійснюється – в іншій, 4) терорист, який здійснив терористичний акт в одній державі, переховується в іншій і постає питання про його видачу. *(М. Требін)*

Тероризм правий – тероризм, що базується зазвичай на ідейної платформі, яка заперечує демократичну плюралістичну систему організації держави, інститутів демократії, пронизана ідеями ксенофобії, шовінізму, антикомунізму, нацизму, расизму, гомофобії та антисемітизму, ґрунтується на культі сильної особистості, перевазі над рештою нації, затверджує тоталітарні принципи організації суспільства. **Т.п.** з точки зору соціально-політичної спрямованості орієнтований на традиційні для нації політичні доктрини й цінності, історично – на національних діячів минулого. (*М. Требін)*

Тероризм релігійний – тероризм, який здійснюють на основі релігійних мотивів або переслідуючи релігійні цілі. Релігійні терористи використовують насилля в цілях, які, на їх думку, визначені Господом. При цьому об'єкти їх нападів розмиті і географічно, і етнічно, і соціально. Вони хочуть домогтися негайних і кардинальних змін, часто на глобальному рівні. Причинами **Т.р.** можуть бути: влада (суверенітет, державна незалежність чи автономія території або населення, правовий статус і політична участь конфесій); територія (національно-державна приналежність земель, визначення кордонів); соціально-економічне становище національних і конфесійних груп і правовий статус їх представників і створюваних ними організацій; спосіб життя і культура (можливість зберігати, розвивати національні цінності та традиції, дотримуватися релігійних норм і правил); положення співвітчизників і одноплемінників за кордоном та ін. *(М. Требін)*

Тероризм хімічний – умисне застосування (або загроза застосування) окремими особами, терористичними групами чи організаціями хімічної зброї або спеціально генеровані техногенні катастрофи, пов'язані з руйнуванням

хімічних об'єктів з метою нанесення значних людських і матеріальних втрат країні, нав'язування певної лінії поведінки у вирішенні внутрішніх і зовнішніх спорів. Можна припустити наступні завдання терористичних актів, для вирішення яких досить ефективне застосування хімічних речовин: фізичне усунення добре охоронюваних вищих посадових осіб держави; демонстративне масове ураження людей, що супроводжується великою кількістю жертв і постраждалих, при швидкому ефекті «катастрофічного» масштабу; демонстративне масове ураження людей, що супроводжується швидким настанням виражених фізіологічних ефектів із одиничними летальними наслідками, але з великим числом потерпілих; потайне масове ураження людей із віддаленими за часом наслідками для здоров'я і життя уражених; створення паніки через загрозу хімічної небезпеки при імітації застосування отруйних речовин поганопахнучими або дратівливими речовинами. *(М. Требін*)

Тероризм ядерний – тероризм, пов'язаний із умисним застосуванням (або погрозою застосування) окремими особами, терористичними групами чи організаціями підриву ядерної зброї, руйнування ядерних об'єктів, радіаційного зараження за допомогою різних ядерних і радіоактивних матеріалів із метою нанесення значних людських і матеріальних втрат країні, нав'язування певної лінії поведінки у вирішенні внутрішніх і зовнішніх спорів. *(М. Требін)*

Терористична діяльність – діяльність, яка охоплює: а) планування, організацію, підготовку та реалізацію терористичних актів; б) підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів із терористичними цілями; в) організацію незаконних збройних формувань, організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів; г) вербування, озброєння, підготовку та використання терористів; ґ) пропаганду і поширення ідеології тероризму; д) фінансування та інше сприяння тероризму. Головна мета **Т.д.** – громадська безпека, тобто посягання на: життя і здоров'я громадян; об'єкти критичної інфраструктури; природне й інформаційне середовище; органи державного управління і под. *Див.: Антитерористична боротьба (діяльність); Антитерористична операція (АТО). (М. Требін)*

Техніки е-участі – техніки взаємодії між владою та за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Види **Т.е-у**.: *е-консультації* – інструмент взаємодії між державою та громадянським суспільством за посередництвом сучасних інформаційно-комунікаційних технологій; *е-петиції* – форма комунікації між громадськістю й владою, в якій ставляться колективні вимоги до уряду, як правило, має політичне забарвлення та викликає певний соціальний резонанс; *е-прийняття рішень* – інструмент електронної участі громадян у державних справах на різних рівнях. *(А. Митко)*

Технічний кандидат – пасивний кандидат, який нормативно має такі ж повноваження та можливості як й інші кандидати, але фактично реєструється

у виборчі списки для розширення можливостей іншого кандидата. Витрати на реєстрацію, вибочу кампанію бере на себе «власник», який ініціював появу технічного кандидата. Найчастіше **Т.к.** використовують як для фальсифікацій так і для захисту від них, для відтягування голосів, знищення в інформаційній боротьбі головного опонента та ін. **Т.к.** можуть бути задіяні для створення імітації конкуренції на виборчих округах, тобто, задля яскравішого позиціонування певного кандидата. Також до **Т.к**. можуть належати особи, які вигравши вибори, входитимуть до управлінських органів. Таким чином, вони своєю присутністю лобіюють інтереси певних осіб і голосування за потрібні законопроекти. *(Л. Кочубей)*

Технодемократія – симбіоз капіталістичної плутократії та техноструктури. Поняття введено у науковий обіг французьким політологом М. Дюверже. Технодемократичну організацію він прирівняв до дволикого божества древніх римлян Януса і назвав цим же ім'ям свою працю про генезис та еволюції цього типу організації («Янус: два обличчя», 1972). **Т**. притаманне применшення ролі парламенту при одночасному підвищенні виконавчої влади, поява дисциплінованих масових партій, зростання державного апарату і його функцій. Всередині державного апарату утворюються окремі відомства, що роблять значний, а іноді і визначальний вплив на урядову політику. *(М. Требін)*

Технологія виборча – засіб впливу на громадян, що застосовується з метою популяризації та успішного обрання на виборах певного кандидата чи політичної сили. **Т.в.** – це система заздалегідь продуманих і скоординованих дій, спрямована на досягнення переможного результату на виборах. **Т.в.** включають в себе аналітичні дослідження громадської думки, промоушен кандидата (система рекламних та PR-акцій) і предметно-практичні технології (прийняття рішень, ведення переговорів, лобіювання і под.). **Т.в.** є сукупністю спеціальних виборчих технік як певних прийомів, що застосовуються у виборчій боротьбі. Часто передвиборча боротьба набуває жорстких форм, фактично перетворюючись на змагання «брудних виборчих технологій»: чорний PR своїх конкурентів, підкуп виборців, вплив на їхню підсвідомість, механізм «карусель» та под.; висунення у виборчому окрузі кандидатів-суперників із однаковим прізвищем для дезорієнтації виборців і под. *Див.: «Зливання» округу; «Карусель» виборча; Технічний кандидат. (Л. Кочубей)*

Тимчасовий переселенець – юридичний термін, яким позначено одне з явищ загальносвітового процесу міграції, у т.ч. й у сучасній Україні. Тимчасовість переселення великої кількості громадян зі Сходу України та АР Крим (бл. 1 млн осіб) підкреслена у Законі «Про правовий статус осіб, які вимушені залишити місця проживання внаслідок тимчасової окупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополя та обставин, пов'язаних із проведенням антитерористичної операції на території України» (Президент України наклав на нього вето). У Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р. підкреслюється тимчасовий характер отримання статусу вимушених переселенців – п'ять років. *(Ю. Ємельянова)*

Тимчасово окупована територія України – частина земель української держави, яка всупереч міжнародному праву і режиму міждержавних договірних відносин відібрана (анексована, окупована) в України іншою державою. Прикладом таких **Т.о.т.** можуть служити зайняті кайзерівською Німеччиною землі Української Народної Республіки в 1918 р. або анексований Російською Федерацією навесні 2014 р. Кримський півострів. *(С. Троян)*

Ток-шоу політичне (англ. *talk show* – розмовне шоу) – розмовний телевізійний жанр, що відрізняється надзвичайною тематичною і функціональною широтою, включає сутнісні ознаки інтерв'ю, дискусії, гри за участю запрошених експертів, гостей. Безпосередніми учасниками **Т-ш.п.** є глядачі – як у телестудії, так і біля екранів телевізорів. Глядачі не завжди залучаються в розмову, іноді їх участь обмежується голосуванням, оплесками, вигуками подиву – це створює особливу атмосферу публічності, дає «емоційну підказку» телеглядачам. **Т-ш.п.** – максимально персоніфікована екранна форма, що концентрується навколо особистості ведучого. Його видами є телеміст, теледебати, бесіда, дискусія. Інколи для досягнення певної мети використовуються способи маніпулятивного впливу. Найвідоміші **Т-ш.п.** на українському телебачені: «Шустер live» (до кін. 2014 р.) на Першому національному, «Велика політика» на «Інтері», «Свобода слова» на «ICTV», «Майдан» на «5 каналі», «Право на владу» на «1+1». *Див.: Реаліті-шоу політичне; Хард-ток-шоу політичне; Шустеризація. (Н. Олійник)*

Толерантність політична (лат. *tolerans* – терпіння) – суспільно визначена система установок і ціннісних орієнтирів, відносно яких формуються відповідні нормативні критерії досягнення гармонійного поєднання суспільних поглядів щодо певного явища, засноване на безпосередній взаємоповазі до позиції кожного члена соціуму, як до індивідуального підходу бачення проблеми та свідомого формування своєї оцінки конкретної політичної ситуації. **П.т**.– це повага та визнання рівності, відмова від домінування і насильства, визнання багатомірності і різноманіття людської культури, норм поведінки, відмова від зведення цього різноманіття до однаковості чи переваги якої-небудь однієї точки зору. В українському мовному полі поняття «**Т**.» не автентичне. У різних народів є численні смислові означення «**Т**.»: англ. *tolerance* – готовність бути терплячим; ісп. *tolerancia* – здатність визнавати відмінність від власних ідей або помислів; фр. *tolerance* – таке ставлення, коли людина визнає, що люди можуть думати чи діяти інакше, ніж вона; кит. *kuan rong* – дозволяти, приймати, бути до інших милосердним; араб. *tasamul'* – прощення, милосердя, м'якість, терпіння, чуйне ставлення до людей. В історії української політичної думки та політичної практики поняття *«терпіння»* є означником «**Т**.» *(П. Параняк)*

Толеранційне поле – соціокультурна матриця міжсуб'єктних взаємодій, яка побудована на принципах поваги до свободи людини, її гідності та рівності у захищених законом правах, що спрямовує їх учасників на взаємну терпимість, вільний дискурс, в якому можуть брати участь всі зацікавлені суб'єкти. У політичних відносинах вплив **Т.п**. проявляється у самообмеженні в засобах та прийомах міжпартійної боротьби, у прихильності до обміну думками, переговорів, домовленостей. Необхідність **Т.п**. визначається здатністю трансформувати суперечності в позиціях у предмет обговорення задля співпраці між різними учасниками суспільно-політичного життя. *(В. Ханстантинов)*

Точкові санкції – обмежувальні заходи, що приймаються світовою громадськістю, як реакція на події у певній країні у формі візових, фінансових та інших обмежень щодо визначених осіб (компаній). Зокрема, від середини березня 2014 р. західні держави почали вводити **Т.с**. щодо фізичних і юридичних осіб, причетних до дестабілізації в Україні (насамперед, підтримка анексії Криму, сепаратизм). Обсяги **Т.с.** на підтримку України у міру ескалації конфлікту на Донбасі збільшувалися; вони запроваджуються як щодо громадян України, так і щодо громадян Російської Федерації та її компаній. Від липня 2014 р. намітився перехід ЄС і США від точкових санкцій проти окремих фізичних осіб і компаній до заходів проти низки секторів економіки Російської Федерації (секторальних санкцій). Політику **Т.с.** на підтримку України здійснюють Канада, Австралія, Японія, Швейцарія та ін. держави. *Див.: Секторальні санкції. (Н. Хома)*

Травма історична – кумулятивне (сукупне) емоційне і психологічне ураження, накопичене на життєвому шляху окремої людини/колективу та трансльоване в наступних поколіннях, спричинене неординарною (часто зі застосуванням крайніх форм насильства) конкретною подією чи низкою подій, які руйнують звичний спосіб життя та поведінкові характеристики індивіда/колективу, переформатовують свідомісні та пам'яттєві характеристики, впливають на вимір і структурування ідентичності. *(А. Киридон)*

Традиції політичні (лат. *traditio* – передача) – усталені, звичні норми політичної поведінки та мислення, існуючі порядки, політичні цінності і погляди, що склалися історично та передаються з покоління в покоління. **Т.п.** – елемент політичної культури, механізм акумулювання і передачі інформації, навичок і вмінь для політичної соціалізації. Визначають уклад соціуму та окремої групи, середовище розгортання будь-якого політичного процесу, умови існування та відтворення політичних інститутів. Втілюються в нормах, цінностях, звичаях, зразках і прийнятних формах поведінки, символах і стереотипах, оцінках ситуацій тощо. *(М. Фоломєєв)*

Транзит політичний (англ. *transit* – перехід) – політичний процес, зміст якого становить зміна якісного типу політичного режиму. У транзитології розрізняються дві групи **Т.п.** – від авторитарних та від тоталітарних режимів, відмінність між якими полягає в тому, що перша унаочнює варіації руху (прямого та зворотного) між двома типами політичних режимів – авторитаризмом та демократією, у межах другої до координат аналізу долучається третій – тоталітаризм. *Див.: Транзитологія. (О. Романюк)*

Транзитивне суспільство – суспільство, що здійснює свою еволюційну трансформацію від одного якісного стану до іншого. В ньому виникають якісно нові відносини, які утверджуються не раптово, а поступово, набуваючи нових інституційних і системних якостей. Поняття **Т.с.** пов'язане з категорією «*перехідне суспільство*». Коли розглядається поняття «перехідне» або «транзитивне» суспільство, маються на увазі не лише трансформаційні зміни в посткомуністичних країнах, тобто перехід від тоталітаризму до демократії, а системні трансформації задля формування сучасного сусп-ва. **Т.с.** (пострадянські, у т. ч. сучасне українське) відрізняються від традиційних перехідних суспільств (із економікою, що прогресує та сталою соціально-політичною системою) та знаходяться у високоактивній стадії соціальних трансформацій із нестабільною соціальною системою. Особливістю **Т.с.** є нестабільність його основних сфер, стан кризи, у т. ч. й політичної, як результату нездатності політичної системи адаптуватися до внутрішніх і зовнішніх змін, відсутність гарантій досягнення декларованого ідеалу, суперечливе поєднання взаємовиключних елементів нової політичної системи та авторитарної, яка намагається нейтралізувати демократичні зміни. *Див.: Транзитологічна парадигма; Транзитологія. (О. Бабкіна)*

Транзитологічна парадигма (грец. *παράδειγμα* – приклад, взірець; англ. *transit* – перехід) – комплекс теоретичних основ, методологічних принципів, понять і уявлень, покладених в підґрунтя транзитології. Відповідно **Т.п.** переходи до демократії являють процес послідовної інституціоналізації політичних змін, який у своєму розвитку проходить три послідовних етапи: *лібералізацію* (інституціоналізацію громадянських свобод без трансформації владного апарату), *демократизацію* (інституціоналізацію конкурентного механізму влади) та *соціалізацію* (інституціоналізації демократичної політичної поведінки). *Див.: Транзитологія.* (*О. Романюк*)

Транзитологія (англ. *transit* – перехід) – напрям політичної науки, що зосереджує увагу на дослідженні переходів до демократії. Назву цьому напряму дав заголовок статті американського політолога Д. А. Растова «Переходи до демократії: спроба динамічної моделі» («Transits to Democracy: toward dynamic model», 1970). У межах парадигми **Т.** увага зосереджується на внутрішніх механізмах процесу демократизації, що передбачає вирізнення його закономірних етапів, аналіз розстановки та співвідношення політичних сил, їх стратегій і тактик, визначення варіантів їх оптимальної взаємодії. На початку 1990-х **Т.** вступає в період кризи, що унаочнилася в тому, що багато її положень не спрацювали в умовах посткомунізму. *Див.: Транзитологічна парадигма. (О. Романюк)*

Трансгуманізм – міжгалузевий науковий напрям і відповідний світогляд, спрямований на розширення фізичних, розумових і психологічних можливостей людини за допомогою сучасних технологічних досягнень. Слово «**Т**.» уперше використано відомим гуманістом, засновником ЮНЕСКО Дж. Хакслі в 1957р. **Т.** розвинувся наприкінці XX ст. Із **Т.** пов'язують *імортaлізм*, що означає подолання старіння та смертності людини через запровадження трансплантології, протезування мозку, кіборгізацію (використання штучних органів), розвиток медичних нанороботів. Трансгуманісти вважають, що людський вид не є завершенням еволюції, а людство є на порозі її нового етапу, коли людина продовжить еволюціонувати вже не в силу біологічних законів чи законів соціальної еволюції, а завдяки науковому знанню, перетворивши еволюцію на процес, яким можна управляти. Останнім часом активно обговорюються ідеї, пов'язані з виникненням нової істоти – «*постлюдини*», яка утворить нову спільноту – «*постсоціум*». *(В. Горбатенко)*

Трансконтинентальна спільність – спільність людей, які мешкають більш, ніж на одному континенті, пов'язані спільними цілями, завданнями, інтересами, цінностями, психологічними установками поведінки, світоглядом та світосприйняттям. Члени **Т.с.** усвідомлюють існування своєї спільності і власну належність до неї, здатні та готові до консолідованої взаємодії з іншими членами своєї **Т. с.** або її формальними чи неформальними інститутами задля захисту, підтримки та реалізації інтересів і завдань своєї спільності. Тривалий час як **Т.с.** виступали майже виключно *етнічні* (у вигляді діаспор) і *релігійні* спільноти. Соціально-політичні перетворення, починаючи з кін. XIX ст., доба глобалізації та стрімкий прогрес транспортних та інформаційних комунікацій значно розширили спектр **Т.с.** і вивели уявлення про них за межі етно-релігійної сфери (наприклад, професійні). *(В. Семко)*

Транскордонне співробітництво – спільні конструктивні дії, спрямовані на розвиток відносин між територіально-адміністративними одиницями або місцевими і регіональними органами влади в рамках юрисдикції двох або більше держав (на географічно суміжних територіях, включаючи території відділені морем), які передбачають укладення відповідних угод між ними. Основні завдання **Т.с.**: подолання існуючих стереотипів та упереджень по обидві сторони кордону; усунення політичних та адміністративних бар'єрів між народами-сусідами; створення господарської, соціальної та культурної інфраструктури; вирішення екологічних проблем і под. Загальні політичні принципи **Т.с.**: непорушність і недоторканність державних кордонів, територіальна недоторканність, невтручання у внутрішні справи, співробітництво, мирне вирішення суперечок, загальна повага до прав людини. *(С. Ростецька)*

Транскультуралізм – підхід до управління культурним різноманіттям, який базується на визнанні гетерогенної ідентичності людини. Похідними в **Т.** є тези про світ як мережу культур, про множинність ідентичностей людини,

та про те, що кордони культур не визначаються національними, етнічними, релігійними та іншими групами. **Т.** означає спроможність людини освоювати різні культурні традиції. Роль держави при реалізації політики **Т.** полягає у сприянні створенню єдиного культурного простору та правил взаємодії культур. *Див.: Мультикультуралізм. (С. Місержи)*

Транснаціональна терористична мережа – децентралізована міжнародна структура терористичних організацій, у межах якої діють розрізнені індивіди та групи, об'єднані спільною метою, цінностями або реалізацією схожих завдань із застосуванням терористичних методів. **Т.т.м.** не має єдиного ієрархічного командування, це вільна взаємодія між автономними осередками, які можуть мати стратегічне керівництво, але зберігати тактичну незалежність. Структура **Т.т.м.** відрізняється гнучкістю, високим рівнем адаптації до навколишніх змін і власних потреб, має здатність регенерувати себе. Відрізняють **Т.т.м.** типу *SPIN* (сегментована, поліцентрична, ідеологічно інтегрована мережа), *«ланцюг»* (лінійна мережа), *«зірка»* (кругова мережа), *багатоцільові терористичні групи* (відсутня ідеологічна цілісність). *(М. Целуйко)*

Транснаціональні корпорації (ТНК) (англ. *multinational corporations*) – компанії, які через відділення, філії або інші організації займаються значною комерційною або іншою економічною діяльністю в державах, відмінних від держави, де знаходиться контролюючий (приймаючий) рішення центр. **ТНК** є основними операторами в системі міжнародних економічних відносин. Зростає вплив **ТНК** на суверенні держави, національну і світову економіку. Використовуючи власну економічну могутність, **ТНК** здатні впливати й на політику держави. **ТНК** реалізують переважну частину міжнародного економічного обігу, є головними учасниками міжнародної торгівлі, реалізують майже всі міжнародні інвестиції, забезпечують основну частину міжнародних платежів. *(І. Алєксєєнко)*

Трансфер політичний (англ. *policy transfer* – передача політичних технологій) – процес передачі політичних технологій керівництва, організації та контролю з одного соціокультурного середовища в інше. **Т.п**., об'єктами якого виступають «ноу-хау» (ідеї, цінності, ідеології, знання, практики, інститути), може бути пов'язаний як із місцевою ініціативою, так і зі зусиллями ззовні, як з перетинанням національних кордонів, так і всередині країни, як такий, що приймає «жорсткі» (насильницьке нав'язування формальних інститутів), так і «м'які» (нейтральне та інколи ненавмисне розширення сфер застосування політекономічних інновацій) форми. Трансфер будь-яких технологій є основною формою просування інновацій. *(В. Чернієнко)*

Тренд політичний (англ. *trend* – тенденція) – відносно стійке, тривале, чітко виражене й домінуюче спрямування розвитку та динаміки соціально-політичних змін, політичних систем, громадської думки упродовж певного

періоду, котрі формують і окреслюють нові обриси майбутнього. **Т.п.** визначає імовірність розвитку суспільно-політичних процесів у певному напрямі, супроводжується появою нових теорій та доктрин. **Т.п.** можуть охоплювати спрямування розвитку окремого суспільства, держави, регіону, людства загалом (мегатренди), а також окремих суспільно-політичних процесів і явищ. Популяризатором поняття «*тренд*» став американський футуролог Дж. Нейсбіт («Мегатренди», 1982, у співавт.). **Т.п.** дають змогу пов'язати між собою розрізнені явища та факти і прогнозувати майбутні зміни (екстраполяція тренду), що є передумовою вибору оптимальної стратегії управління змінами. *(Л. Угрин)*

Трудова повинність – законодавчо закріплений обов'язок громадян країни з виконання суспільно корисної праці, зазвичай низькооплачуваний або зовсім неоплачуваний. Згідно до законодавства України **Т.п.** – це короткостроковий трудовий обов'язок на період мобілізації і воєнного часу з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного, природного та воєнного характеру, які виникли в період воєнного стану, та їх наслідків, що не потребує обов'язкової згоди особи, стосовно якої запроваджується такий трудовий обов'язок. **Т.п.** запроваджена на підставі Постанови Кабінету Міністрів від 13.07.2011 р. «Про порядок залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану» (зі змінами від 23.09.2014 р.) *(А. Шуліка)*

Турбулентність політична (англ. *turbulence in politics* – турбулентність у політиці) – поширений на все поле політики стан справ, за якого взаємозв`язки, що підтримують головні параметри та інститути політичного, позначені екстенсивною складністю і мінливістю, а відтак – перманентною динамікою політичного процесу Поняття **Т.п.** до політичної науки інтеґровано американським політичним теоретиком Дж. Н. Розенау, що знайшло своє відображення в його фундаментальній праці «Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity» (1990). *(М. Андрущенко)*

Тюльпанова революція – політичні події в Киргизії (лютий – березень 2005 р.), що призвели до відставки президента А. Акаєва та перемоги опозиції на чолі з К. Бакієвим. Причина **Т.р. –** авторитарно-кланове управління країною, корупція, сімейність, протиріччя між більш розвиненою північчю та бідним півднем, засилля «сіверян» в органах влади й управління, низький рівень життя населення. Привід **Т.р**. – фальсифікація парламентських виборів 2005 р. Результатом тривалого масового тиску на владу стала перемога опозиції та проведення дострокових президентських виборів (липень 2005 р.), на яких переміг К. Бакієв. Наслідки: не відбулося системних трансформацій країни, а лише зміна владної верхівки та поступова узурпація влади К. Бакієвим (сімейність, клановість, корупція, обмеження свободи слова); це призвело до масових виступів протесту у 2010 р. *Див.: Посттюльпанова революція. (А. Демичева)*

Тяглова держава – тип держави, побудованої на засадах ідеократії. **Т.д.** протилежна правовій державі, оскільки не знає і не визнає жодних прав, але всюди стверджує лише обов'язки. Ідея **Т.д.** ґрунтується на світоглядній установці традиційного суспільства, яка розглядає індивіда як частину цілого, як несамостійну і несамодостатню проекцію загального на одиничне, отже індивід є лише одиницею єдиного цілого – Церкви, держави, народу, нації, громади. У **Т.д.** реалізується общинний принцип, принцип передування загального у формуванні цілого. Майже всі питання у **Т.д.** вирішується на основі морального вибору. *(В. Кривошеїн)*

У

Узурпація (лат. *usurpatio* – оволодіння) – захоплення державної влади насильницьким шляхом. Суб'єктом **У.** виступає узурпатор (лат. *uzurpator*, від лат. *usurpo* – захоплюю). Вибори, що проведені із порушеннями, зафіксовані випадки фальсифікації результатів також класифікують як **У.** Окремим випадком **У.** є зловживання владними повноваженнями. **У.** влади завжди супроводжується порушенням прав людини. Наслідками **У.** є висока концентрація державної влади у руках окремого суб'єкта чи групи суб'єктів, непідконтрольність влади народу, нівеляція принципів виборності державних органів і посадових осіб, їх непідзвітність населенню, розмивання принципу поділу влади і под. *(С. Орлов)*

Україновиховання – цілеспрямований і систематичний процес формування особистості патріота-українця, зокрема його світогляду й характеру, національної свідомості. Завданням **У**. є ознайомити молоде покоління з історичним минулим України, багатством духовної культури народу; навчити поважати національні символи; знати й практично продовжувати традиції, звичаї та обряди; удосконалювати знання й уміння з української мови; читати твори українських класиків; а також всі ці знання вміти передати наступним поколінням. Цілісна, національно свідома особистість – результат правильно організованої системи вивчення національних ідеалів, традицій і звичаїв; ця система має формуватися із національного світогляду, філософії народу, національної ідеології. Відсутність самобутньої системи виховання та національної ідеї в країні призводить до сповільнення й занепаду культурних, освітніх процесів і явищ. *(Т. Здіховська)*

Україно-російська війна – неоголошена війна між Україною та Росією, яка почалась із окупації Криму наприкінці лютого 2014 р. Війна стала результатом агресивної російської політики, спрямованої на потурання своїм імперським амбіціям і бажанням відвернути увагу населення Російської Федерації від політичних та економічних проблем. Війна ведеться в гібридній формі, яка поєднує використання регулярної армії та іррегулярних формувань російських найманців та українських колабораціоністів. **У.-р.в.** поляризувала українське суспільство, поглибивши розкол між прихильниками різних векторів зовнішньополітичної орієнтації. **У.-р.в.** породила в Україні потужний волонтерський рух. *Див.: Гібридна війна. (В. Целуйко)*

Українофоб – різновид ксенофоба – особа, якій властиві агресивне неприйняття України, ненависть, неприязнь та зневага до всього українського. **У.** вороже, зверхньо ставиться до України, її самовизначення та суверенітету, української нації, українців і українства загалом, української культури, мови та історії, традицій та менталітету, всіх виявів української національно-

культурної самобутності. Українофобія в одному типологічному ряду з антисемітизмом, нацизмом, расизмом, шовінізмом. **У.** побутує серед народів, які жили і живуть в контакті з українцями. **У.** зустрічається також серед громадян України, зокрема серед політичного класу, становить загрозу єдності держави. *(О. Калакура)*

Українофобія – різновид ксенофобії, головний концепт якого – неприйняття національно-культурної самобутності українців, української нації та державності як такої. **У**. детермінована особливостями націогенезу на українських землях, що перебували у складі різних державних утворень. За суб'єктністю продукування й утвердження у суспільній свідомості **У**. є внутрішньою та зовнішньою. Форми прояву **У**. мають широкий спектр: від створення й поширення негативних стереотипів і образ на побутовому рівні до фальсифікації історії українського національно-визвольного руху, демонізації його теоретиків і лідерів, залякування суспільства наклепницькими міфами дискримінації російськомовних громадян і навіть геноциду росіян у сучасній Україні. *(Л. Лойко)*

Українська армія – у широкому значенні – синонім поняття «Збройні сили України», тобто сукупність сухопутних, військово-морських, повітряних сил та інших воєнізованих формувань держави, призначених для забезпечення оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності. **У.а.** відповідно до законодавства України може залучатися до здійснення заходів правового режиму воєнного і надзвичайного стану, боротьби з тероризмом і піратством, ліквідації надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру та под. *(М. Требін)*

Українська державність – комплекс інститутів вітчизняної політики, культури, що діють на території, населеній національною спільнотою, пов'язують її в компактну цілісність і забезпечують розвиток у сучасному й майбутньому. Особливість **У.д.** полягає у безперевності її розвитку, яка після розпаду України-Руси та остаточного її знищення татаро-монголами, продовжує своє існування у Галицько-Волинській державі, Запорозькій Січі, Українській козацькій державі «Військо Запорізьке», УНР і ЗУНР, Карпатській та сучасній незалежній Україні. *(С. Савойська)*

Українська еміграція (лат. *emigratio* – виселення) – вимушене чи добровільне переселення українського населення за межі етнічної території до іншої країни на постійне або тимчасове проживання. **У.е.** зумовлена причинами: економічними, політичними, соціальними, військовими, етнічними, релігійними тощо. Масового характеру **У.е.** набула наприкінці XIX ст. і продовжується до сьогодні. В історії **У.е.** дослідники визначають чотири хвилі переселенського руху. Різні джерела зазначають кількість українців, які постійно живуть за кордоном, – бл. 20 млн. **У.е.** спричинила масове розселення українців у світі й формування українських діаспор у країнах усіх континентів.

Економічна скрута перехідного періоду в Україні стала головною причиною останньої четвертої хвилі «заробітчанської» **У.е.**, що розпочалася у 1990-х рр. *(Я. Комарницький)*

Український медійний простір (англ. *media space*) – соціокультурний елемент, складова національного інформаційного простору, спосіб здійснення ефективної комунікації у суспільстві. Основним призначенням **У.м.п.** є вплив на масову свідомість населення, соціальний контроль, формування громадської думки та конструювання соціальної реальності через ЗМІ. **У.м.п.** формується із національних та регіональних ЗМІ, які працюють у напрямі демократизації українського суспільства. Ознаки **У.м.п**.: тенденція до наслідування зразків, які не властиві вітчизняному медіа-середовищу; вливання у глобальну інформаційну індустрію; формування у громадськості відчуття псевдоучасті у суспільних проблемах; залежність від політичної орієнтації власника; медіатизація соціального життя та інформаційна залежність особи; інформаційна дезорієнтованість громадян, що призводить до придушення критичного мислення. *(О. Макух)*

Українсько-російські відносини – міждержавні відносини між Україною та Російською Федерацією, встановлені в 1991 р. після розпаду Радянського Союзу. Договірно-правова база сучасних **У.-р.в.** регулює широке коло питань двостороннього співробітництва, включаючи дипломатичну, політичну, торговельно-економічну, науково-технічну, гуманітарну, правоохоронну та ін. сфери. В основі її знаходиться Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 31.05.1997 р., який був грубо порушений російською стороною в результаті окупації і анексії Криму навесні 2014 р. 27.01.2015 р. український парламент визнав Російську Федерацію державою-агресором. *(С. Троян)*

УЛБ концепція (польс. *ULB – Ukraina-Litwa-Białoruś*) – сукупність ідей, які передбачали визначальну роль регіону Україна – Литва – Білорусія для змін на території СРСР і всієї Центрально-Східної Європи та для гарантування стабільності макрорегіону в посткомуністичний період. **У.к.** розроблялася протягом 1950-1980-х рр. колективом паризької «Kultury», насамперед Ю. Мєрошевським і Є. Ґедройцем. **У.к.** передбачала, що передумовами змін на території УЛБ повинно бути формування нової системи безпеки регіону, звільненого від російського і польського імперіалізму, відмова від територіальних претензій, досягнення міжнаціонального примирення, підтримка визвольної боротьби, демократії і економічних трансформацій. **У.к.** становить основу доктрини східної політики Польщі у постбіполярній системі. *(М. Ґеник)*

Унітарно-децентралізована держава (лат. *unitas* – єдність, однорідність) – форма територіального устрою держави у якій відсутні місцеві органи виконавчої влади загальної компетенції, і на всіх субнаціональних рівнях функціонують органи місцевого самоврядування. **У.-д.д.** інколи називають *регіональними*, оскільки значна частина повноважень передана на місця. Ознаки **У.-д.д.**: наявність територіальних утворень, наділених у законодавчо визначених межах, відповідною самостійністю у сфері правотворчої та іншої діяльності; органи місцевого самоврядування в **У.-д.д.** не є агентами держави; у системі публічного управління обов'язково присутні органи місцевого самоврядування; інститут місцевого самоврядування утворюється та функціонує на кожному рівні адміністративно-територіального поділу; виборні органи місцевого самоврядування перебувають під опосередкованим контролем центральних владних структур. До **У.-д.д.** можна віднести Велику Британію, Грецію, Данію, Іспанію, Македонію, Фінляндію, Японію. *(О. Панфілов)*

Управління політичне – ключовий вид соціального управління, сутністю якого є узгодження інтересів і установок держави з інтересами громадянського суспільства, різних соціальних верств, прошарків і груп, суспільних об'єднань і організацій на основі пізнання та використання об'єктивних потреб розвитку соціуму. **У.п.** відрізняється від інших видів управління впливом одних суб'єктів управлінського впливу на свідомість і волю інших, а його об'єктами є політична організація суспільства з притаманною їй політичною структурою та соціальними процесами. **У.п.** – явище, яке характеризує внутрішню властивість суспільства, що випливає з його системної природи, суспільного характеру праці, спілкування людей у процесі праці та в житті. *(В. Малиновський)*

Уряд (англ. *government* – керування, правління; фр. *gouvernement* – управління) – вищий орган у системі органів виконавчої влади держави, підпорядкований і відповідальний перед парламентом і главою держави, що здійснює державне управління суспільними справами, впроваджує в життя рішення законодавчої влади та забезпечує дотримання встановлених у державі законів, наділений для цього політичною виконавчою владою. Найбільш поширені назви **У**. – «Кабінет Міністрів», «Рада Міністрів», «Державна Рада», «Федеральна Рада» тощо – відображають їх колегіальний характер. Порядок формування **У**. залежить від форми державного правління. *(В. Малиновський)*

Уряд коаліційний (лат. *coalitio* – злиття; англ. *coalition government*) – уряд, утворений із членів двох або більше політичних партій. **У.к.** можливий за багатопартійної парламентської системи управління. Причиною утворення **У.к.** є те, що жодна партія самостійно не може домогтися більшості в парламенті. **У.к.** зазвичай утворюється в період надзвичайних обставин (економічної, соціальної чи політичної кризи) для кращої координації управління. **У.к.** може включати в себе всі партії, представлені в парламенті (уряд національної єдності) або найбільші політичні сили (велика коаліція). **У.к.** найпоширеніший у країнах із пропорційною виборчою системою, де за результатами виборів найбільша партія формує більшість. Перший в Україні **У.к.** був сформований

прем'єр-міністром В. Януковичем у 2002 р., але не за результатами виборів, а в наслідок боротьби найвпливовіших олігархічних груп. *(В. Лебедюк)*

Уряд маріонетковий – вислів, яким характеризується уряд, що не виражає волі своєї країни, а діє всупереч інтересам власної держави за негласною вказівкою іноземної держави. **У.м.** зазвичай діє на руйнування держави, в якій він здійснює свої повноваження. **У.м.** ставиться керівництвом іншої держави за для руйнування економіки підконтрольної держави, її суверенітету і територіальної цілісності. У невизнаних республіках **У.м.** призначається іншою державою та стає інструментом впливу на політику тої, держави де існують «заморожені» конфлікти. Статус, ступінь самостійності **У.м.** визначає керівництво тої держави, яка призначила даний уряд. Алегорично **У.м.** – це уряд, який діє за вказівкою іноземної держави. **У.м.** існують у невизнаних республіках, наприклад, у Придністров'ї, Абхазії. **У.м.** за підтримки Російської Федерації були створені в Донбасі – у ДНР і ЛНР. *Див.: Донецька народна республіка; Заморожений (тліючий) конфлікт; Луганська народна республіка. (В. Коцур)*

Уряд однопартійний – уряд демократичної держави, сформований з представників однієї політичної партії, котра за результатами виборів отримала абсолютну більшість парламентських місць (нижній палаті). **У.о**. типовий для країн з парламентською формою державного правління і двопартійною системою (Австралія, Велика Британія, Канада, Нова Зеландія) або із партійною системою з домінуючою партією (Індія, Норвегія, Швеція, Японія). Класичним прикладом **У.о**. є Велика Британія. Виборці цієї країни визначають не лише партійний склад парламенту, силу існуючих в ньому фракцій, але опосередковано й склад наступного уряду та його лідера. Правляча партія користується майже необмеженими можливостями, які гарантують реалізацію її політичної програми у життя. *(В. Малиновський)*

Уряд політичний – найвищий колегіальний виконавчий орган державного управління, що формується з політиків, керівників органів державного управління країни та інших державних службовців, або загальна система державного управління. **У.п.**, як правило, складається з членів уряду (міністрів) і очолюється головою, який може бути одночасно очільником держави. Основне завдання – втілювати в життя закони, прийняті вищим законодавчим органом держави. З цією метою **У.п.** та інші органи державного управління випускають підзаконні акти, які мають, як правило, силу закону. У ряді країн У.п. має право законодавчої ініціативи: його голова може звертатися до законодавчого органу країни з ініціативою прийняти, змінити або скасувати будь-який закон. *(О. Лозовицький)*

Уряд технократичний (грец. *τεχνη* – майстерність + грец. *κρατος* – влада) – уряд, утворений не з членів політичних партій, а з провідних фахівців у певній галузі. Формування **У.т.** є звичайною практикою для президентської форми правління, і навпаки, утворення такого типу уряду є рідкісним явищем

у політичній практиці парламентської форми правління. Зазвичай **У.т.** формується в період політичної кризи, коли довіра до основних політичних акторів суттєво знижується. У другій половині XX ст. найчастіше **У.т.** формувався у Фінляндії та Італії. Цей тип урядів слід розглядати як тимчасовий, або перехідний, коли основні політичні сили держави беруть паузу для відновлення довіри населення. **У.т.** функціонували в Україні до конституційної реформи 2004 р., хоча часто експерти, не наважувалися назвати його урядом професіоналів. *(В. Лебедюк)*

Уряд тимчасовий (англ. *provisional government*) – уряд, що формується в державі (або в будь-якому її регіоні) на час перехідного періоду або надзвичайного стану, як правило, при зміні політичного устрою або політичного режиму. На практиці **У.т.** створюється під час війни або революції; він складається з осіб, які відповідають народним настроям і є найбільш гідними для виконання дорученого їм завдання. **У.т.** має повноваження до створення постійного уряду. Основне завдання такого уряду провести вибори. **У.т.** складається із представників як опозиції, так і влади, основним завданням якого є формування нового уряду та якісно нової влади за результатами виборів. *(В. Лебедюк)*

Уряд тіньовий – сформована команда кандидатів у міністри, щоб за певних політичних умов їм були передані повноваження реального уряду. У парламентських державах опозиційні партії створюють усередині партії **У.т**., де партійні лідери заздалегідь розподіляють міністерські портфелі і посади, в очікуванні приходу партії до влади. Також цей термін вживається в широкому сенсі щодо незаконної влади, яка контролює певну частину території країни, здійснюючи на ній функції уряду. У світовій практиці початок юридичному визнанню опозиції та формуванню **У.т.** (опозиційних урядів) поклала Велика Британія (1937). Першим **У.т**. в історії України вважається «тіньовий уряд» Ю. Тимошенко після відставки П. Лазаренка з посади прем'єр-міністра (1997). *(І. Головко)*

Урядовий «легіонер» – громадянин іноземної країни, який призначається на урядову посаду країни, що зазвичай пов'язане зі зміною громадянства. Ідея впровадження в практику українського урядування людей поза меж України належить Президентові П. Порошенку. Перевага **У.«л.»**: відсутність зв'язків в українській політичній еліті; вони є рівновіддаленими від усіх політичних сил технократами. Аби **У.«л.»** змогли працювати в українському уряді президент надає їм громадянство у прискореному режимі. **У.«л.»** є *Н. Яресько* (США) – міністр фінансів, *А. Абрамавичус* (Литва) – міністр економічного розвитку і торгівлі, *О. Квіташвілі* (Грузія) – міністр охорони здоров'я, *Ека Згуладзе* (Грузія) – перший заступник міністра внутрішніх справ. Є кілька успішних міжнародних прикладів залучення іноземців до роботи в уряді та проведення реформ (наприклад, Японія у др. пол. XIX ст., Литва, Латвія). *(В. Піча)*

Усвідомлений пат (англ. *hurting stalemate* – досл. «*болюча безвихідь*») – ситуація в конфлікті, при якій продовження протистояння завдає обом сторонам занадто великих втрат, які переважають навіть очікувані здобутки. Термін запропонований В. Зартманом, який прийшов до висновку, що для успіху мирного процесу необхідне досягнення обома сторонами **У.п.**, тобто переконання, що шляхом переговорів вони досягнуть більше користі, ніж шляхом продовження боротьби. Усвідомлення можливих втрат у процесі продовження конфлікту або інформація про можливі здобутки, отримані від укладення мирної угоди, спонукає суспільства і лідерів до компромісів. Досягнення **У.п.** є важливою передумовою для укладення перемир'я та подальшого успіху мирного процесу. *Див.: Гра з нульовим результатом*. *(М. Ґеник)*

Успільнотнення – процес переміщення певної сфери (напряму) публічної політики в межах інституційної структури ЄС з міжурядового на наднаціональний (європейський) рівень розроблення політики Союзу. По суті, **У.** є процесом передачі суверенних прав держав-членів інститутам ЄС, тобто поглиблення інтеграції. Правове закріплення **У.** відбулось у тексті Маастрихтського договору у вигляді спеціальних положень («місток **У.**»), які дістали подальшого розвитку в Амстердамському, Ніццькому та Лісабонському договорах. Оскільки **У.** веде до зростання залучення наднаціональних інститутів у процес прийняття рішень і розроблення політики в Союзі, євроскептики називають цей процес «*брюсселізацією*». *(О. Рудік)*

Успіх політичний – результат системно-раціональної діяльності суб'єктів політичної діяльності, який визначає їх кінцеву позицію в політичному просторі на основі підсумкового суспільного оцінювання. Загальним критерієм оцінювання діяльності політичних суб'єктів є політична відповідальність. Структурні складові **У.п.**: досягнення позиції суб'єктами в межах політичного простору; реалізація ними запланованих стратегій; суспільне оцінювання отриманих результатів. Ефективність моделі **У.п**. обумовлюється взаємозв'язком елементів його структури та наявністю чітко визначеної стратегії діяльності. *(Л. Хорішко)*

Ф

Фандрайзинг (англ. *fund* – фінансування та *raise* –добувати) – цілеспрямований процес залучення грошових коштів та ін. ресурсів (людських, інформаційних, матеріальних тощо), які організація не може забезпечити у ході власної самостійної діяльності та які є необхідними для реалізації, якогось конкретного проекту або своєї діяльності в цілому. **Ф.** є тристоронньою взаємодію між державою, бізнесом і громадянським суспільством із питань найраціональнішого розподілу ресурсів. Основні джерела фінансування **Ф.**: добровільні пожертви, державний бюджет, спонсори, кредит. Основні завдання **Ф.**: залучення ресурсів різного походження з метою реалізації поставлених завдань; накопичення нових ідей для реалізації майбутніх програм; підвищення іміджу організації та зміцнення довіри до неї; інформування та просвіта громадськості щодо проблем, які вирішує організація. **Ф.** базується на принципі прозорості фінансування. *(І. Алєксєєнко)*

Фандрайзинг політичний (англ. *fundraising* – збір коштів) – процес залучення наявних і тих, що можуть бути мобілізовані, ресурсів (матеріальних, людських, інформаційних) для здійснення ефективної та результативної діяльності (виборчої, зокрема), які політичний лідер або партія не може забезпечити самостійно. Попит на **Ф.п.** пов'язується із сучасним ресурсно-дистрибутивним розумінням політики. Іноді **Ф.п.** розглядається у вузькому значенні – виключно як процес пошуку фінансових засобів для організації проведення виборчих кампаній. Найпоширенішим засобом організації **Ф.п.** є Інтернет: на офіційних сайтах партій/лідерів або персональних сторінках у соціальних мережах розміщуються посилання для пожертви засобів на користь політичної сили. Прикладом є виборчі кампанії Б. Обами, який за допомогою **Ф.п.** на виборах 2008 р. зібрав $403 млн, а у 2012 р. – $504 млн. *Див.: Фандрайзинг; SMM політичний. (Г. Агафонова)*

Федералізація – процес, у результаті якого відбувається перехід до федеративного державного територіального устрою. В Україні ідея **Ф.** стала предметом особливо гострих дискусій у 2000-х рр. Основний аргумент прибічників ідеї **Ф**. – надання регіонам широкої автономії у вирішенні економічних і фінансових питань, а проведення мовної і національної політики дозволить Україні зберегти єдність, загрозу якій становлять сепаратистські настрої східних регіонів держави. Противники **Ф.** України вказують на штучність цієї концепції, її привнесеність ззовні і нав'язаний з боку Російської Федерації характер; підкреслюється, що основна мета **Ф.** – послабити країну, створити бар'єр для прийняття зовнішньополітичних рішень і, врешті-решт, забезпечити відокремлення значної частини територій України. *(Д. Вовк, О. Уварова)*

Федералізація України (фр. *fédéraliser* – об'єднувати у федерацію; лат. *foedus* – союз, договір) – ідея запровадження федеративного державного устрою в Україні. Історично «зовнішній» аспект (федеративна спілка України з іншими державами) представлений у поглядах «кирило-мефодіївців», М. Драгоманова, М. Грушевського та ін., у практиці СРСР (УРСР – союзна республіка). «Внутрішня **Ф.У.**» у дорадянський час існувала на рівні теорії як ідея «спілки вільних і самоправних земель і громад». **Ф.У.** обстоював В. Чорновіл. Сьогодні **Ф.У.** підтримують окремі політичні сили та частина громадян. Незгодні вбачають у ній потенціал сепаратизму та загрозу територіальній цілісності країни. Офіційна українська влада проголошує наміри реформувати Україну в унітарно-децентралізовану державу з наданням регіональному самоврядуванню додаткових прав у формуванні органів влади та здійсненні бюджетної політики. *(В. Северинюк)*

Федералізм (лат. *feodus* – угода) – ідеї, погляди, теорії, доктрини та реальні дії, спрямовані на створення, розвиток та функціонування федерації як форми політико-територіальної організації держави. **Ф**. вимагає розподілу та співвідношенні влади, яка зосереджена в руках федеральних органів та органів суб'єктів федерації, а також федералістської політичної культури, що базується на терпимості, повазі, компромісі, широкому використанні методу консультацій, принципі субсидіарності. Самодержавні структури та імперські концепції заперечують **Ф**., а демократичні системи, зокрема республіканські та ліберально-конституційні доктрини, сприяють йому. Разом із тим, **Ф.** часто є історичним компромісом розвитку суспільства, в якому об'єктивно існують соціально-політичні та етно-культурні регіональні відмінності. *(Т. Панченко)*

Фейсбук-дипломат – посадова особа, організація країни, які за допомогою соціальної мережі Facebook інформують громадськість своєї та інших країн про свої основні рішення, участь у заходах і под. Із огляду на велику кількість користувачів Facebook та статус найвідомішої мережі в світі, інформація швидко поширюється з першоджерела; громадськість усередині країни та за кордоном об'єктивно інформується про події, рішення політиків, дипломатів, урядових, дипломатичних установ та под. *Див.: Нова публічна дипломатія; Фейсбук-дипломатія; Цифрова дипломатія. (М. Трофименко)*

Фейсбук-дипломатія (від назви однієї з найбільших соціальних мереж – *Facebook*) – спілкування органів державної влади, політичних, державних, громадських діячів однієї країни із громадськістю іншої за допомогою соціальної мережі Facebook, яка є найпопулярнішою соціальною мережею у світі, що почала працювати 04.02.2004 р. як мережа для студентів кількох американських університетів. Засновником та головою сервісу є М. Цукерберг. Кількість користувачів щомісяця становить 1,32 млрд осіб (за даними на середину 2014 р.), більше половини яких перевіряє свій аккаунт у Facebook щодня; кількість облікових записів українців становить понад 3,2 млн (станом на серпень

2014 р.). *Див.: Нова публічна дипломатія; Фейсбук-дипломат; Цифрова дипломатія. (М. Трофименко)*

Фемінізм (лат. *femina* – жінка) – рух, в основі якого є переконання про постійну дискримінацію жінок. **Ф.** характеризується боротьбою за надання жінкам рівних із чоловіками виборчих прав (сер. XIX ст. – перша пол. XX ст.). Головними вимогами **Ф.** були статева рівність, рівність в правах з чоловіками на працю, на освіту, у випадках розлучення, питаннях прав на дітей при розлученні, успадкування спільного майна, набуття права на власне майно заміжнім жінкам. Досягненнями **Ф.** стали набуття права неодруженим забезпеченим жінкам вступати до університетів, медичних шкіл, володіти власністю і управляти нею, права голосу на парламентських і місцевих виборах. *(О. Зінченко)*

Фемократія (лат. *femina* – жінка + дав.-грец. *κράτος*– влада) – побудована на фемінізмі світоглядна орієнтація, що базовими характеристиками приватних, суспільно-політичних ін. стосунків вбачає рівні права та можливості жінок і чоловіків. Ідейними витоками **Ф.** є *радикальний фемінізм* і *паритетна демократія*. **Ф.** дискримінацію жінки за ознакою статі (сексизм) вважає наслідком універсальної дії патріархату як системи домінування чоловіків над жінками. Будь-яке особисте приниження жінки вважається справою політичною, оскільки пов'язане із патріархальною системою влади. Одним із завдань **Ф.** є докорінна зміна системи суспільних відносин на користь жінок, побудова феміноцентричного, постпартріархального суспільства, де роль лідерів може належати жінкам. Підтримує функціонування сучасних суспільств на засадах паритетної/гендерної демократії. **Ф.** забезпечується через пропорційне представництво жінок та чоловіків у всіх гілках як законодавчої, так і виконавчої влади. *(М. Петрушкевич)*

Філіація (лат. *filius* – син) – спосіб набуття громадянства індивідом в силу народження. Нормами міжнародного права встановлено, що кожен індивід із моменту народження має право на громадянство.У Конвенції про скорочення безгромадянства (1961) визначено, що «держава надає своє громадянство народженій на її території особі, яка в іншому разі була б апатридом». За загальновизнаними принципами міжнародного права, кожна дитина має право на громадянство; ця норма міститься у Декларації прав дитини (1959) і в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (1966). За нормами міжнародного права дитина за жодних умов не повинна залишитися апатридом. **Ф.** є основна та найпоширеніша форма надання громадянства. **Ф.** може здійснюватися на основі двох основних принципів: «*права крові*» (jus sanguinis) та «*права ґрунту*» (jus soli). *(С. Орлов)*

Фільтри пам'яті (нім. *erfahrungsschleusen*) – чинники, що впливають на конструювання спогаду чи відтворення пам'яттєвого образу у часовій перспективі. Термін упроваджено німецьким дослідником Р. Козеллеком (праця «Часові пласти. Дослідження з теорії історії»). **Ф.п.** обумовлені фільтрами сві-

домості, до яких дослідник відносить мовні, релігійні, світоглядні ідеологічні, політичні, генераційні, статеві, професійні, класові. Вихідна позиція автора ґрунтується на тому, що спогади не є константною величиною, а змінюються під впливом наслідків чи оцінки події. При цьому останні можуть надати пам'яттєвим смислам нової форми, витіснити, скерувати в певне русло, змінити і под. *(А. Киридон)*

Флешмоб політичний (політмоб) (англ. *flash mob* – спалахуючий натовп, *flash* – спалах, *mob* – натовп) – постмодерна форма політичної участі самоорганізованого «розумного натовпу» (за Г. Рейнольдом), здатного до високого рівня самоорганізації у формі виконання заздалегідь узгоджених дії упродовж короткого часового проміжку. Початково флешмоб не використовувався у політичних акціях (девіз – «Флешмоб поза релігією, поза політикою, поза економікою»), але сьогодні укорінився у політику як нова форма активності громадян за мережевим принципом формування. **Ф.п.** є вільним самовираженням, засобом протесту через абсурдизацію. Переваги **Ф.п.**: наочність і виразність; ємність форми вираження; залучення значної кількості бажаючих; організація за допомогою мас-медіа; анонімність; швидкість зібрання; раптовість і под. Завдання **Ф.п.** – сколихнути суспільство, нестандартно показати його проблеми. *(Н. Хома)*

Формати міжнародних переговорів (конфлікт в Україні) – форми проведення міжнародних перемовин щодо українського питання у період після анексії АР Крим та м. Севастополя та початку бойових дій на Донбасі. Основні формати: 1) «*Женевський*» – за участю США, ЄС, України та Російської Федерації; 2) «*Нормандський*» – за участю ФРН, Франції, України та Російської Федерації; 3) «*Мінський*» – за участю Російської Федерації, України, представників ЄС і ОБСЄ; 4) «*Веймарський*» – за участю членів «Веймарського трикутника» ЄС: Польщі, ФРН і Франції. Мета кожного із форматів – припинення вогню, виведення військ і техніки, звільнення заручників. Є втіленням інституту посередництва у міжнародному праві як мирного засобу розв'язання міжнародних спорів. *Див.: Веймарський формат переговорів*; *Женевський формат переговорів; Мінський формат переговорів; Нормандський формат переговорів. (Н. Хома)*

Формула рівноваги світу – концепція системи рівноваги сил, що характеризується відсутністю загальної конфронтації, допускаючи ймовірність конфліктів маргінального значення; розподіл світового впливу між окремими центрами сили – «полюсами» (традиційно оптимальною кількістю полюсів вважається п'ять). Дане поняття тісно пов'язане з теорією балансу сил, бо в основі відображають одну мету – запобігання домінування в міжнародній системі однієї або групи держав, забезпечення підтримки міжнародного порядку. Рівновага за допомогою норм міжнародного права та правил дипломатії дає змогу міжнародній системі стабільно функціонувати та самоорганізовуватися. *(Л. Літвін)*

Фотографія політична – сукупність різноманітних засобів і технологій, за допомогою яких можна отримати й зберегти статичне зображення на світлочуттєвому матеріалі (фотоплівці та фотографічній матриці); іконічна форма соціокультурної й політичної репрезентації та ідентифікації людини; важливий інструмент конструювання світогляду та політичної позиції людини, пріоритетна складова сучасної медіакультури; засіб міжособистісної та масової комунікації у соціально-політичному досвіді людини. У царині політичного дискурсу **Ф.п.** є складовою медіареальності, що містить у собі певну множину кодів. **Ф.п.** здатна створити ілюзію віртуального політичного світу, втілюючи прагнення людини наблизити їх до себе, репродукувати політичну реальність шляхом перенесення реальності об'єкта на його репродукцію. *(С. Куцепал)*

Фрагмегративність (англ. *fragmentation – фрагментація + integration* – інтеграція) – одночасна дія різноспрямованих процесів фрагментації й інтеграції як вираження динаміки світової політики. Запропонований Дж. Розенау термін «**Ф.**» характеризує будь-які суперечливі сили, які можуть бути узагальнені у вигляді зіткнення між глобалізацією, централізацією й інтеграцією, з одного боку, і локалізацією, децентралізацією і фрагментацією, з іншого. Для Дж. Розенау **Ф.** є свого роду знаковою межею «нової епохи», у яку вступає сучасний світ. *(В. Кривошеїн)*

Фрейми (англ. *frame* – каркас, рамка) – одиниця знань, організована, навколо певного поняття чи явища і яка містить дані про істотні, типові та можливі якості, притаманні цьому поняттю (події, явищу). За своєю сутністю **Ф.** є фіксованою точкою зору на конкретний предмет, коли поняття, що його визначають, є постійно поєднуваними. **Ф.** формують базу для індивідуальної реакції на політичні процеси. Як правило, політичні **Ф.** не є довготривалими утвореннями. Характерною рисою **Ф.** є те, що вони не створюються свідомо, а формуються на підсвідомому рівні кожної конкретної особи у процесі комунікації. *(І. Алєксєєнко)*

Фреймінг (англ. *framing* – встановлення рамок) – процес, у ході якого відбувається свідоме використання якогось конкретного фрейму, з метою отримання серед представників суспільства заданого емоційного ставлення та готовності до певних дій. У ході процесу **Ф.** основні його діячі одночасно створюють значення подій і регулюють свою поведінку в конкретних подіях відносно заданого ним значення. Головна мета **Ф.** – схилити до бажаного результату інших представників політичного процесу. В основі **Ф.** є дві операції: організація минулого досвіду та орієнтація майбутніх дій, при цьому обидві ці операції втілюються синхронно. Процес **Ф.** передбачає обрання певних проблемних аспектів реальності, популяризуючи певне визначення проблеми, інтерпретацією її причин, моральну оцінку та подальше розв'язання. *(І. Алєксєєнко)*

Фреквенція політична (лат. *frequentia* – множина, натовп) – форма непрофесійної політичної діяльності; вказує на обсяг політичної участі населення і

тому розглядається як індикатор її політичної активності. Виділяють такі форми **Ф.п.**: *виборча* (голосування на виборах); *громадська* (участь у діяльності партій та ін. об'єднаннях громадян); *владна* (виконання політичних функцій); *масова* (прямі дії). При цьому масова **Ф.п.** проявляється в двох формах – *конвенціональній* (передбачає використання законних або таких, що відповідають загальноприйнятим нормам, способів вираження інтересів і впливу на владу) і *неконвенціональній* (передбачає, відповідно, використання незаконних або таких, що суперечать загальноприйнятим нормам, способів вираження інтересів і впливу на владу). *(В. Кривошеїн)*

Фрустрація (лат. *frustratio* – обман, невдача, даремне очікування) – психічний стан, пов'язаний із невідповідністю очікувань людини її можливостям і реальному стану справ. Синонімами **Ф.** є такі прояви людської свідомості як тривога, розчарування, роздратування, відчай. Стан **Ф.** може виникати внаслідок перехідних політичних ситуацій, що зумовлюють стреси, пов'язані з виникненням політичних конфліктів, кризових явищ у житті суспільства й держави; із втратою політичним лідером чи іншим суб'єктом власного «обличчя», вимушеним відходом від політичної діяльності, поразкою на виборах; з нездоланними труднощами економічного характеру, невпевненістю людини в майбутньому. *(І. Горбатенко)*

Функціонер політичний (лат. *functio* – виконання, завершення) – 1) член управлінського апарату, особа, яка на фаховій основі постійно виконує визначені законом чи іншими нормами (інструкціями, регламентами) функції й отримує за це грошову винагороду. Наявність таких осіб об'єктивно детермінована необхідністю виконання в межах кожної політичної організації управлінських функцій, без яких неможлива реалізація її цілей, і яке потребує спеціальних знань, професійної підготовки; 2) визначення особи, яка є членом постійного управлінського апарату – «керівного центру» (Р. Міхельс) – у партійних, профспілкових та інших недержавних організаціях, необхідного для керівництва організацією, підтримки ефективної структури і діяльності. **Ф.п**. обіймає в партії чи іншій організації невиборну посаду, працює на постійній договірній основі, виконує визначені функції, котрі оплачує партія, на відміну від неоплачуваної, добровільної роботи лідерів і активістів, які працюють на громадських засадах. *(Л. Угрин)*

Футурологія (лат. *futurum* – майбутнє + *logos* – слово, поняття, учення) – галузь суспільствознавства, завданням якої є розробка концепцій про майбутнє людства, перспективи розвитку соціальних процесів. Сучасна **Ф.** вивчає вірогідність реалізації різних сценаріїв можливого та бажаного майбутнього людства, опираючись на історичні закономірності, тенденції суспільного розвитку і новітні технологічні досягнення. Завдання **Ф**. – пошук обґрунтованих моделей майбутнього, а також відповідей на сутнісні питання подальшого буття людини і людства. *(В. Горбатенко)*

Х

Хактивізм (англ. *hacktivism*; від *hack* – розрубати; *activism* – активізм) – синтез соціальної активності та хакерства; використання комп'ютерів і комп'ютерних мереж для просування політичних ідей, свободи слова, захисту прав людини та забезпечення свободи інформації. У тлумаченні поняття «**Х**.» акцент робиться на його «ненасильницькому» характері, що відрізняє **Х**. від кіберзлочинності. Появу терміна «**Х.**» пов'язують із хакером Omega, який у 1996 р. уперше використав його на позначення «використання хакерства у політичних цілях». Соціальна боротьба в Інтернеті – нове явище XXI ст.: віртуальна мережа поступово стає головним фронтом майбутніх конфліктів; традиційні арени зіткнень між народом і урядом доповнилися віртуальним середовищем. **Х**. є певним тандемом: громадсько-політичні активісти опановують методи кіберборотьби, а класичні хакери долучаються до соціальної боротьби. Філософія **Х**. ґрунтується на ідеї про високу ефективність належного використання технологій у протестному русі. Ідеологічна мотивація активістів є основною відмінністю **Х**. від кіберзлочинності. В Україні будь-яка хакерська активність отримує кримінально-правову кваліфікацію: держава не розмежовує кіберзлочинність і **Х**. як неотип політичного протесту. *(Н. Хома)*

Хард-ток-шоу політичне (англ. *talk show*) – жанр політичної телепередачі, теледискусії з максимальною відвертістю у розмові, гострими запитання ведучого, несподіваними поглядами та позиціями у відповідях гостей. У вересні 2014 р. на телеканалі «112 Україна» стартував оновлений проект Н. Влащенко «Люди. Hard Talk. Live». Гостями студії стали найбільш відомі політики і громадські діячі, тільки в прямому ефірі. Програма має два блоки: «портрети» – розмови на «вічні» теми, особливості біографії, «скелети в шафі» і под., і «hard talk» із ньюзмейкерами тижня, де фактично через ставлення героя обговорюються найважливіші події останніх днів. З 16.09.2014 р. студія ZIK-Київ випускає **Х-т-ш.п.** DROZDOV із ведучим телеканалу О. Дроздовим. *(В. Хвіст)*

Хвилі мобілізації – етапи планомірного переходу держави на функціонування в умовах особливого періоду та воєнного часу, котрих, згідно Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», може бути чотири. Перші три **Х.м.** відносять до часткової, а четвертий – до повної мобілізації. В умовах неоголошеної війни на Сході України, в країні у 2014 р. була оголошена часткова мобілізація та відбулися її три хвилі. Враховуючи загострення ситуації, президентським указом передбачене проведення у 2015 р. ще трьох **Х.м.** *(А. Демичева)*

Хештег (англ. *hashtag*; від *hash* – символ «решітка» + *tag* – тег) – слово або фраза, яким передує символ #, за допомогою яких користувачі можуть об'єднувати групу повідомлень за темою чи типом. Вони використовуються

для позначення окремих повідомлень, що відносяться до певної групи, а також як приналежність до певної теми або «каналу». Стартувавши як форма індексування, **Х.** став формою оголошення, поширення інформації, вираження сарказму, внутрішнього монологу. **Х.** активно використовуються в соціальних мережах низкою кандидатів та політичних партій України; під час організацій різних заходів (у т. ч. політичних акцій, мітингів, флешмобів і под.). *(А. Соловйова)*

Холодна війна – тривалий у часі стан глибоких протиріч між державами (або блоками держав), що балансує на межі справжньої війни. Зазвичай, **Х.в.** розуміють як період геополітичної конфронтації (1947-1991) між «капіталістичним» західним блоком на чолі з США і «комуністичним» східним блоком, який уособлювався з СРСР. Війна була «холодною» у сенсі відсутності прямих «гарячих» сутичок, а її характерними ознаками були численні секретні операції за участю розвідувальних служб і конфлікти, в яких брали активну участь країни-сателіти наддержав. Підсумок **Х.в.** – розпад СРСР та утвердження однополярної гегемонії США. Ключовою характеристикою **Х.в.** є гіперактивне використання інформаційно-психологічних методів масованого впливу на суспільну свідомість народу країни-супротивника, що актуалізує феномен **Х.в.** в сучасному геополітичному дискурсі. *Див.: Нова холодна війна. (Н. Лепська)*

Хронополітика (грец. *χρόνος* – час) – область знання темпоральної політології та оперативно-тактичні дії політичних акторів у часі для досягнення певних політичних цілей та дивідендів (напр., «дромологія» П. Вірільйо, гра на випередження політичного супротивника в реальному часі) і тактико-стратегічна діяльність – побудова політики відповідно до вимог політичного часу, соціально-економічної кон'юнктури та культурного розвитку («політична синхронізація»). Концепції **Х.** як напряму темпоральної політології розкриваються в *«еволюції глобальної політики»* Дж. Модельскі та *«дромократії»* П. Вірільйо. *Див.: Кайрополітологія; Квадрат темпоральний; Політологія темпоральна; Хронополітологія. (М. Андрущенко)*

Хронополітологія (грец. *χρόνος* – час) – область знання темпоральної політології та концептуально-методологічне осмислення теорій та концепцій політики часу / часів у політиці / часу політики. Ця область знання темпоральної політології використовує такі часові теоретико-методологічні одиниці для пояснення політичної реальності як «подієвий час», «повсякденний час», «час великої тривалості», «епізодичний час», «вічний час», «довгі цикли», «еволюційна морфологія політичної системи» і под. Сюжети **Х**. розкриваються в авторських концепціях Ф. Броделя та М. Ільїна, що акцентують увагу на множинності політичного часу. *Див.: Кайрополітика; Кайрополітологія; Квадрат темпоральний; Політологія темпоральна; Хронополітика. (М. Андрущенко)*

Хунта (ісп. *junta* – зібрання, об'єднання) – 1) група військових, яка прийшла до влади насильницьким шляхом у результаті перевороту, і, як правило,

здійснює диктаторське правління методами терору; 2) назва суспільно-політичних організацій, об'єднань тощо в Іспанії та більшості іспаномовних країн Латинської Америки; 3) виконавчий орган влади в деяких країнах Латинської Америки; 4) в переносному сенсі застосовується щодо урядів клептократичних держав з високим рівнем корупції; 5) використовується при проведені інформаційних воєн і пропаганди для створення негативного образу діючого уряду; 6) у розмовному мовленні може застосовуватися щодо групи осіб, які діють за взаємною згодою з непорядними цілями. У сучасній політології найчастіше використовується перший варіант трактування. *Див.: Хунта фашистська. (М. Требін)*

Хунта фашистська – 1) група осіб, яка прийшла до влади насильницьким шляхом внаслідок перевороту, і, як правило, сповідує фашистську ідеологію та здійснює диктаторське правління методами терору; 2) використовується в інформаційних війнах для створення негативного образу чинного уряду в конкретній країні. Ознаки **Х.ф.**: пропаганда націоналізму; нехтування правами людини; згуртування проти призначених загальних ворогів; непропорційно велика роль силовиків в управлінні країною; сексизм; контроль над ЗМІ; одержимість національною безпекою; використання урядами релігії як інструменту управління громадською думкою; зв'язок із олігархічними структурами; утиск профспілок; презирство до інтелектуалів і мистецтва; надання поліції майже необмежених повноважень; фальсифікація виборів. *Див.: Хунта. (М. Требін)*

Ц

Цензи виборчі (лат. *censeo* – роблю опис, перепис) – встановлені законом умови, що обмежують допуск особи до набуття й здійснення виборчого права. **Ц.в.** регламентують активне виборче право (право голосувати) і пасивне (право бути обраним). Виділяють *технічні* (віковий ценз, осілість, громадянство, дієздатність, судимість, освітній, мовний, релігійний та ін.), *охоронні* (службовий, судимість за злочини проти держави, банкрутство й ін.) й *дискримінаційні* (становий, майновий, статевий, расовий, ценз національності) **Ц.в.** У деяких країнах упроваджені специфічні цензи – моральний, партійний, несумісності, невиборності тощо. *(Б. Дем'яненко)*

Цензура (лат. *censura – розтин)* – контроль влади за змістом та розповсюдженням інформації, друкованої продукції, музичних і сценічних творів, творів образотворчого мистецтва, кіно- і фототворів, передач радіо та телебачення, веб-сайтів і порталів, у деяких випадках також приватного листування, з метою обмеження або недопущення розповсюдження ідей та відомостей, визнаних владою небажаними. **Ц.** називаються також органи світської чи духовної влади, що здійснюють такий контроль. Термін походить зі Стародавнього Риму й означав періодичну оцінку майна для поділу людей на стани. Як правило, **Ц.** проявляється у придушенні вияву певних ідей, висвітлення певних тем або вживання певних слів. Приводом до **Ц**. часто називають намагання стабілізувати суспільство, над яким уряд має контроль. (*А. Митко)*

Централізація (лат. *centralis* – серединний, центральний) – 1) процес зосередження основних повноважень і функцій керівництва й управління, концентрації влади в одному центрі прийняття рішень. **Ц.** властива будь-якому управлінському процесу й зумовлена природою влади й управління, розподілом і спеціалізацією функцій, ролей в організаціях, зосередженням найголовніших у центрі. **Ц.** є умовою впорядкування розрізнених інтересів, мобілізації та концентрації ресурсів, координації, узгодження діяльності заради реалізації спільної мети. Великі розміри, складність завдань, екстремальні умови діяльності, спосіб створення організації «згори» посилюють процеси **Ц.**, які зазвичай урівноважуються процесами децентралізації та демократизації. Водночас надмірна **Ц.** загрожує ефективності функціонування організації, оскільки не в змозі враховувати потреби всіх членів і адаптуватися до змін у середовищі, унеможливлює вплив нижчих рівнів на рішення, котрі приймають вищі рівні організації; 2) принцип взаємовідносин між центральними та регіональними (місцевими) інститутами держави, характерний зосередженням більшої частини державних функцій у компетенції центральних інститутів. *(Л. Угрин)*

Цивілізація ризику – поширена у 1980-х роках на Заході футурологічна концепція суспільного розвитку, яка виникла як виклик на розрив між складністю, що посилюється, і могутністю технології, з одного боку, та знанням її можливих впливів на природне середовище й людські спільноти, з іншого боку. Цей розрив призводить до все більшої ризиконасиченості сучасного суспільства, котра проявляється в експоненціально зростаючій кількості технологічних, екологічних та ін. аварій і катастроф, тому сучасну цивілізацію, яка надзвичайно насичена технологічними засобами, що далеко не завжди раціонально використовуються, варто називати **Ц.р.** Фундаторами концепції **Ц.р.** є Е. Касірер, П. Лагадек, С. Хансен та ін. *(В. Кривошеїн)*

Цинізм політичний (грец. *κυνισμός* – безсоромний, нахабний, собачий) – принцип політичної діяльності, характерний зневажливим або нігілістичним ставленням до моральних та етичних норм, загальноприйнятих цінностей і правил. **Ц.п.** також пов'язується з переслідуванням партикулярних інтересів і видаванням їх за інтереси загального блага, зловживанням владою; суб'єкт не виправдовує покладеної на нього відповідальності, віддає перевагу або особистим, або партикулярним інтересам, використовуючи нелегітимні засоби їх реалізації, порушує правові й етичні норми. Цинізм як філософська течія сягає доби античності й пов'язується з ученням циніків (кініків), що заперечували моральні норми, пропагували презирливе ставлення до всіх умовностей та етикету. **Ц.п.**, обґрунтований Н. Мак'явеллі, ототожнюється в сучасній теорії з аморальною політикою, нерозбірливістю у засобах досягнення цілей, нехтуванням ціною досягнених результатів. Мораль – лише інструмент для отримання і зміцнення влади. **Ц.п**. постмодерної епохи формує почуття безвиході, конформізму, фатального підкорення соціально-політичному статусу-кво та обставинам, демобілізує, маніпулюючи людьми за допомогою морального дискурсу. *(Л. Угрин)*

Цифрова дипломатія (англ. *digital diplomacy*) – один із різновидів публічної дипломатії, що передбачає використання інформаційно-комунікаційних технологій для реалізації дипломатичних завдань. Для позначення поняття **Ц.д.** експертами Силіконової долини (США) була запропонована назва *Дипломатія Веб 2.0.*Метою **Ц.д.** є пояснення того, чому прийняте те чи інше рішення, до яких результатів воно призведе, як вплине на зовнішньополітичний процес. Завдяки **Ц.д**. відкривається доступ широкої громадськості до результатів діяльності традиційної дипломатії. **Ц.д.** покликана оперативно надавати адекватну інформацію, спростовувати некоректні відомості, підтверджувати відомості з офіційних джерел. *Див.: Нова публічна дипломатія; Твіпломасі; Твіпломат; Фейсбук-дипломат; Фейсбук-дипломатія. (М. Трофименко)*

Цифровий розрив (англ. *digital divide*) – явище, яке характеризує асиметричність у доступі до інформаційних джерел у різних суб'єктів. **Ц.р.** має *національний* (різні можливості щодо доступу до інформаційних технологій у різних суспільних прошарках всередині одного соціуму) та *глобальний* (диференціація різних держав чи навіть цілих регіонів світу за можливістю користу-

ватися інформаційними технологіями) виміри. **Ц.р.** вимірюють відповідно до умовної шкали, що складається з п'яти характеристик: 1) фізичний доступ; 2) фінансовий доступ; 3) когнітивний доступ; 4) доступ до значимої інформації; 5) політичний доступ. *(М. Бучин)*

Цифромодернізм (пост-постмодернізм) (англ. *digimodernism, digital modernism* та *post-postmodernism)* – сучасний напрямок розвитку політичної теорії, філософії, мистецтва, літератури, архітектури та культури, що спрямований на подолання постмодерністської методології шляхом активного застосування таких її принципів як гіпер- та інтертекстуальність, ризомність, «відкритий твір» тощо в технологіях віртуальності. Введене сучасним англійським філософом А. Кірбі («Смерть постмодернізму та за його межами» (2006), «Цифромодернізм: як нові технології демонтують постмодернізм та переформатовують нашу культуру» (2009)) проголосив смерть постмодернізму як філософської та літературної течії, що деформувався у сучасній культурі у псевдо-постмодернізм. Поява нових технологій змінила природу автора, читача та тексту, зробивши віртуальне реальним середовищем продукування творчості та розгортання соціальної комунікації. До проявів **Ц**. А. Кірбі відносив використання в новинах, блогах, комп'ютерних іграх прийомів постмодернізму, які вже не визначають революційні ідеї, а стали проявом повсякденного життя. **Ц**. як критична теорія сьогодні знаходиться у стадії становлення, хоча його методологічні принципи широко використовуються в рамках віртуальної колективної творчості та віртуальної політики. *(О. Висоцька)*

Ч

Час політичний – умовна назва змісту політичного життя суспільства на певному етапі його розвитку. **Ч.п**. є багатовимірним, має різні темпи розвитку. Теперішнє в ньому багато в чому залежить від минулого і значно визначає майбутнє. Зміст і межі **Ч.п**. визначаються характером, послідовністю та тривалістю взаємодії суб'єктів і об'єктів політики. **Ч.п**. має насамперед подієву, а не календарну властивість. Специфічними властивостями **Ч.п**. є міфологічність і зворотність. Виступаючи однією із складових просторово-часового континууму буття, **Ч.п.** як умова виникнення, становлення, існування та подальшого розвитку політичних систем відігріває провідну роль у конструюванні існуючих форм розвитку суспільства. *(М. Требін)*

«Четверта влада» (інша назва – «медіакратія», «інформаційна влада») – термін, що відображає силу й особливості впливу ЗМІ на суспільні процеси у демократичних країнах одночасно з іншими трьома владами – законодавчою, виконавчою та судовою. У демократичному суспільстві вплив ЗМІ на владні інститути через реалізацію функцій контролю та критики уряду зумовлюються їх провідною роллю у формуванні громадської думки й сприяє ефективності та демократизації державного управління, врахування якнайширшого спектра проблем і думок. Моделі сучасних демократій характеризуються залежністю урядів, політичних еліт, партій від політичних уподобань і вибору електорату і неможливі без використання інформаційних засобів з метою переконання та впливу на розум, почуття й емоції людей, їхню поведінку. Сила впливу ЗМІ на політичний процес виявляється і через маніпуляційні можливості, котрі можуть використовувати в інтересах панівного класу, окремих політичних сил і лідерів. Оскільки ЗМІ не беруть безпосередньої участі у прийнятті політичних рішень, то термін розуміється у переносному сенсі. *(Л. Угрин)*

Численні модерни (англ. *multiple modernities*) – дослідницька програма, яка була започаткована у 1990-х рр. ізраїльським соціологом Ш. Ейзенштадтом та його колегами (В. Шлюхтером, С. Субрахман'ямом і Б. Віттроком). Прибічники ідеї **Ч.м.** постулюють, що розвиток модерну повинен осягатися не як дифузія європейського проекту модерну, а як постання кількох модерних цивілізацій, кожна з яких мала власну динаміку. Відтак, «у структурних термінах модерність включала такі виміри, як диференціація, урбанізація, індустріалізація та система комунікацій...; з точки зору інституційної, до цих вимірів належала національна держава та раціональна капіталістична економіка; з точки зору культурної, вони дозволили створити нові колективні ідентичності, пов'язані з національною державою, але водночас закорінені в культурній програмі, яка містила розмаїті способи структурування головних площин суспільного життя». *(П. Кутуєв)*

«Чорний лебідь» (англ. *the black swan*) – непередбачувана аномальна подія, що стається всупереч очікуваним прогнозам і радикально змінює існуючий суспільно-політичний чи (та) економічний устрій. Поняття **«Ч.л.»** уведене американським економістом ліванського походження Н. Н. Талебом. За нею будь-які катаклізми, що спричиняють злам і зміну існуючої суспільної, економічної та політичної парадигми не можуть бути передбачувані шляхом застосування наукових методів. Ознаки «**Ч.л.»**: 1) аномальність (оскільки ніщо в минулому його не віщувало); 2) потужна сила дії (значний вплив на існуючий світовий порядок); 3), знаходження обґрунтованої аргументації ситуації після того, як вона сталася. Прикладами «**Ч.л.»** політичній історії є: прихід А. Гітлера до влади, початок Другої світової війни, розпад СРСР, економічна криза 1987 р., теракти 11 вересня 2001 р. на території США і под. «**Ч.л.»** української політичної історії є анексія АР Крим Російською Федерацією у 2014 р. *(Л. Харченко)*

«Чорний» піар – розповсюдження у медіа-просторі неперевіреної, неповної або однобічно висвітленої інформації, наклепів, що знижують рівень довіри до певної політичної сили або окремої кандидатури, як правило, анонімного характеру. Метою **Ч.п**. також є привернення уваги до інших політичних сил і кандидатур. *(В. Луць)*

Чужинець – поняття, що характеризує процедури конституювання зовнішнього щодо політологічного дискурсу феномена як внутрішньо властивих йому характеристик, що взаємодетермінують свій розвиток. Політичному дискурсу властиво володіти репрезентативною ідентичністю, основою котрої є прагнення привести до схожості, узгодженості функціонування цих концептів і суб'єктів, що перебувають у залежності, зв'язку із ними, а також зумовлюють самототожність учасників політичного дискурсу. Важливість **Ч.** за таких умов, полягає у тому, що специфіка його функціонування не передбачає схожості та пошуку ідентичності, як неодмінного варіанту вирішення та узлагодження проблематики політичного сенсу; ним кермує розрізнення. *(А. Гарбадин)*

Ш

Шенгенська угода – договір «Про скасування паспортного митного контролю між країнами Європейського Союзу», первинно підписаний 14.06.1985 р. Бельгією, Нідерландами, Люксембургом, Францією, ФРН, Португалією та Іспанією. **Ш.у**. набула чинності 26.03.1995 р. Підписана в м. Шенгені (Люксембург). 15.03.2006 р. прийнято Шенгенський кодекс про кордони, що змінював Шенгенську конвенцію. Країни-підписанти **Ш.у.** погодилися поступово скасовувати контроль на спільних кордонах і запроваджувати свободу пересування для всіх громадян країн ЄС, які підписали цю угоду, ін. держав-членів і громадян третіх країн. Ці ж п'ять країн підписали 19.06.1990 р. Шенгенську конвенцію, у якій викладено заходи та гарантії щодо запровадження свободи пересування. Сьогодні **Ш.у.** діє у 26 країнах: Австрії, Бельгії, Данії, Фінляндії, Франції, ФРН, Ісландії, Італії, Греції, Ліхтенштейні, Люксембурзі, Нідерландах, Норвегії, Португалії, Іспанії, Швеції, Естонії, Латвії, Литві, Польщі, Словаччині, Словенії, Угорщині, Чехії, Швейцарії. Усі країни **Ш.у.**, окрім Ісландії, Ліхтенштейну, Норвегії та Швейцарії, є членами ЄС. *(В. Бліхар)*

Шовінізм великоросійський імперський – політика російського уряду, основана на проповідуванні винятковості титульної російської нації порівняно з іншими народами держави, а в зовнішній політиці – на пригноблення сусідніх держав із метою повної або часткової втрати ними незалежності. Витоком **Ш.в.і.** можна вважати утворення Московської централізованої держави, яке супроводжувалося насильством та асиміляцією корінного населення приєднуваних земель; першим ідеологічним оформленням уявлень про особливу месіанську роль Московії стала ідея Москви як Третього Риму («міць і велич»). Нині **Ш.в.і.** проявляється як тиск на пострадянські країни з метою спонукання їх до тісної інтеграції, апофеозом чого стали анексія Криму та розв'язання війни на Донбасі. Прикриттям цих дій служить «захист російського населення». *Див.: «Русская весна»; «Русский мир».* (*О. Курбатов)*

Шпигун (нім. *spion*, спорід. *spähen* – стежити, підглядати) – особа, що здійснює прихований збір або викрадення інформації, яка становить державну або військову таємницю, з метою передачі її представникам інших держав. **Ш.** може здійснювати свою діяльність особисто, або у складі організованих таємних мереж (резидентур). Діяльність **Ш.** визначається поняттям «шпигунство». За характером інформації, яку збирає **Ш.** розрізняють шпигунство військове, політичне, науково-технічне та економічне. На рівні суспільної думки поняття **Ш**. та шпигунство часто не відрізняється від понять «диверсант» та «агент впливу». Також поширеним є використання певними політичними силами понять **Ш.** та шпигунство як ярлика для політичних опонентів. *Див.: Шпигуноманія. (В. Семко)*

Шпигуноманія – нав'язливе прагнення до пошуку та викриття шпигунів, диверсантів, агентів впливу іноземних держав (окремих осіб, малих і великих груп, організованих мереж) та ознак і наслідків їх деструктивної діяльності. **Ш**. – це спосіб сприйняття соціально-політичної дійсності та пояснення подій та процесів, що в ній відбуваються крізь переконливе уявлення про домінуючий вплив на них таємних представників інших держав. **Ш.** часто поєднана з ксенофобією, націоналізмом і шовінізмом, особливо за кризового стану суспільства. *Див.: Шпигун. (В. Семко)*

Я

Ядерне нерозповсюдження – принцип діяльності держав, що підписали Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (1968), тобто неможливість передавати будь-кому ядерну зброю або інші ядерні вибухові пристрої, а також контролювати їх прямо чи опосередковано, жодним чином не допомагати, не заохочувати і не спонукати певну державу, що не володіє ядерною зброєю, до виробництва або придбання будь-яким іншим чином ядерної зброї або інших ядерних вибухових пристроїв. Згідно з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї (п. 3 ст. IX), «державою, що володіє ядерною зброєю, є держава, яка створила і підірвала ядерну зброю або інший ядерний вибуховий пристрій до 1 січня 1967 р.». *Див.: Ядерний потенціал (арсенал); Ядерне стримування; Ядерний шантаж. (М. Требін)*

Ядерне стримування – запобігання небажаним діям супротивника засобом загрози застосування ядерної зброї. Під «*стримуванням*» розуміється те, що володіння державою ядерною зброєю викликає страх інших та, як наслідок, гарантує їй безпеку та захист від нападу агресорів. Критики концепції **Я.с.** наголошують на тому, що його негативним наслідком є збільшення кількості країн, які, бажаючи відчувати себе у більшій безпеці, прагнуть отримати ядерну зброю. Тобто, **Я.с.** сприяє ядерному розповсюдженню. І, навпаки, ядерне розповсюдження закріплює **Я.с.**, оскільки з поширенням ядерної зброї у держав не залишається надії гарантувати свою безпеку без збереження ядерної зброї. *(Г. Шипунов)*

«Ядерний» електорат – постійна група виборців, яка стабільно та регулярно голосує за конкретну політичну силу (блок, партію, кандидата) незалежно від зміни політичної кон'юнктури. Електорат партії має форму перевернутої піраміди, в основі якої – відносно невелика група фанів (тобто **«Я.»е.**), які підтримують партію без вагань, упевнені, що вона говорить їхньою мовою та реалізує їхні інтереси. Боротьба саме за **«Я.»е.** практично не ведеться, адже він і так проголосує очікувано. Але він використовується політтехнологами при плануванні виборчих кампаній, політичних акцій, громадських та ін. заходів. **«Я.»е.** у громадсько-політичному сленгу інколи називають «*дубовим*». *(Т. Андрущенко)*

Ядерний потенціал (арсенал) – кількість наявних на озброєнні у тієї чи іншої країни ядерних боєголовок, а також засоби доставки ядерної зброї. За офіційними даними, найбільша кількість ядерних боєзарядів на 2014 р. була у Росії (8000), на другому місці США (7315), у Франції – 300, Китаю – 250, Великій Британії – 225. Стверджується, що крім членів «ядерного клубу» ядерна зброя є у Ізраїлю (80-200), Індії (90-110), КНДР (10), Пакистану (110-120). Дві країни в світі (США та Російська Федерація) володіють ядерною тріадою –

стратегічними наступальними збройними сили, що містять три компоненти: міжконтинентальні балістичні ракети, атомні підводні ракетоносці та стратегічну авіацію. *Див.: Ядерне нерозповсюдження; Ядерне стримування; Ядерний шантаж. (М. Требін)*

Ядерний шантаж – загроза застосування розщеплюваних матеріалів із метою змусити шантажованого державного чи недержавного учасника глобальної політики вчинити певні дії, вигідні шантажисту. **Я.ш.** може полягати у погрозах: 1) підриву бомби (термо)ядерної; 2) розпилення радіаційно-небезпечних матеріалів – відпрацьованого ядерного палива та/або радіоактивних відходів («брудної бомби»). І-й тип **Я.ш.** передбачає погрозу (термо)ядерного вибуху з боку «ядерної держави». ІІ-й тип **Я.ш.** полягає у погрозі довгострокового радіаційного зараження біосфери та території терористичними чи злочинними організаціями або особами. *(Ю. Тишкун)*

Японоцентризм – геополітична концепція розвитку Японії між двома світовими війнами і під час Другої світової війни, яка базується на вченні про активний геополітичний простір країни у вигляді трьох концентричних кіл: *перше* – територія тодішньої японської метрополії; *друге* – узбережжя континентального Китаю, Корейський півострів, Приморський край та острів Сахалін; *третє* – країн АСЕАН та Індокитаю, а також океанічні території та акваторії від узбережжя Індії до Гавайських островів. Сучасний **Я.** *(традиційний)* визначає геополітичне домінування Японії в регіоні АТР в тісній співпраці з США у військово-політичній та економічній сферах. Нині це – домінуюча точка зору японського істеблішменту, який вважає за необхідне відстоювати місце Японії в Західному світі. *(В. Патійчук)*

Гасла, назви яких розпочинаються латинськими символами

АВС концепція (польс. *ABC: Adriatyk, Bałtyk, Czarne morze* – Адріатика, Балтика, Чорне море) – концепція спільності геополітичних інтересів та взаємопов'язаності визвольної боротьби народів регіону, розміщеного між згаданими морями. **АВС.к.** ґрунтувалася та тісно перепліталася із ідеями концепції Міжмор'я (Центрально-Східної Європи) як найбільш вразливого регіону для СРСР і соціалістичного табору у період біполярного протистояння. **АВС.к.** передбачала, що радянське поневолення, тоталітарний режим можна усунути тільки скоординованими зусиллями народів регіону АВС. *(М. Геник)*

Е-резидент – громадянин, який набув електронне (віртуальне) громадянство певної держави. Особа-резидент у традиційному розумінні має стійкий політико-правовий зв'язок із державою свого громадянства, проживає (чи не проживає, але має місце для постійного проживання) на ній, чи ж має тісні особисті або економічні інтереси на території держави. Натомість **Е-р**. – це громадянин будь-якої держави, який не має у кібердержаві, резидентом якої є, традиційних трав та обов'язків, а лише окремі з них. Поява такого новітнього типу резидентів уможливлена Інтернетом, який безмірно розширює потенційний масштаб ринку екстериторіальних послуг. Сьогодні уряди пропонують послуги для **Е-р.**, розташованих практично в будь-якій точці світу, за можливість розміщення цих послуг в Інтернеті. Електронна картка громадянина (ID-карта) дозволяє відправляти e-mail з електронним підписом, дистанційно відкривати рахунки в банках та навіть створювати свій бізнес віддалено. Наприклад, український підприємець уже сьогодні може зареєструвати естонську компанію, якою буде кермувати з Франкфурта, а бізнесові потужності будуть розташовані в країнах Азії. *Див.: Громадянство віртуальне (електронне); Кібердержава. (Н. Хома)*

ID-карта, Ідентифікаційна карта (англ. *identity document*) – офіційний документ, що засвідчує особу, в т. ч. в електронних системах різних рівнів і призначень, зазвичай виконаний в форматі пластикової карти. **І.к.** зазвичай містить інформацію про власника карти в текстовому, машинозчитувальному й електронному видах, включаючи його фотографію, ім'я, особистий номер, зразок підпису, біометричну інформацію, записані в електронному чіпі або на магнітній смузі. У широкому сенсі **І.к**. називають всі види пластикових карт, що містять персоніфіковану інформацію. У такому значенні до них можуть бути віднесені водійські посвідчення, банківські карти, електронні перепустки та под. *(В. Хвіст)*

C2G («громадяни – уряд») (англ. *citizens* – громадяни, англ. *government* – уряд,) – сектор взаємодії між громадянами та органами влади в електронному уряді. Під взаємодією в секторі C2G розуміється взаємодія, що пов'язана як із

ініціативами громадян щодо взаємин із органами влади, так і навпаки. Головне, щоб ці взаємини були корисними для кожного суб'єкта управлінських відносин. Взаємодія у секторі C2G створює ефективний комунікаційний канал для громадян, що уможливлює участь у розробці національних, регіональних або місцевих стратегій та у прийнятті рішень. Через цей канал уряд може краще зрозуміти очікування громадяни щодо якості послуг і досягнення ефективності управлінських дій. *(А. Серенок)*

G2C («уряд – громадяни») (англ. *government* – уряд, англ. *citizens* – громадяни) – сектор взаємодії між органами влади та громадянами в електронному уряді. Під ініціативами в секторі **G2C** розуміються такі, що призначені полегшувати взаємодію громадян із органами влади. Ініціаторами можуть бути обидві сторони. Мета ініціатив – скоротити час на здійснення процедури надання органами влади управлінських послуг, а також спростити ці процеси за допомогою Інтернету. Розвиток сектору **G2C** дозволяє перейти на якісно новий рівень спілкування держави та громадян, поліпшити обслуговування останніх щодо задоволення потреб у управлінських послугах. *Див.: Електронний документообіг; Електронне урядування. (А. Серенок)*

G2B («уряд – бізнес») (англ. *government* – уряд, англ. *business* – бізнес) – сектор взаємодії між органами влади та представниками бізнесу в електронному уряді. Це он-лайн взаємодія між органами влади та суб'єктами підприємництва з метою підтримки та розвитку бізнесу за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Взаємодія у секторі **G2B** здійснюється в напрямах інформаційного забезпечення підприємництва та створення умов для розвитку електронної комерції. Ініціативи у секторі **G2B** привертають багато уваги, внаслідок значного ентузіазму з боку приватного сектору та можливостей для скорочення витрат за рахунок удосконалення процесу електронних державних закупівель і збільшення конкуренції. *(А. Серенок)*

G2G («уряд – уряд») (англ. *government* – уряд) – сектор взаємодії між органами влади в електронному уряді. У багатьох відносинах сектор **G2G** є основою електронного уряду. **G2G** включає організацію роботи електронного документообігу між суб'єктами здійснення владних повноважень та обмін даними між владними електронними реєстрами за принципами уніфікації, взаємозамінності та сумісності (т. зв. принципи інтероперабельності). Мається на увазі як міжвідомча взаємодія усередині державних органів влади, так і між ними. А також взаємодія як між органами державної влади всіх рівнів, так і органами місцевого самоврядування. *Див.: Електронний документообіг; Електронне урядування. (А. Серенок)*

G2E («уряд – державні службовці») (англ. *government* – уряд, англ. *employees* – службовці) – сектор взаємодії між органами влади та самими державними службовцями чи службовцями органів місцевого самоврядування в електронному уряді. Це онлайн-взаємодія за допомогою миттєвих засобів

зв'язку між органами влади та їх співробітниками (державними службовцями чи службовцями органів місцевого самоврядування). Крім того, взаємодія в секторі **G2E** є ефективним засобом для забезпечення електронного навчання для співробітників, їх ефективної комунікації та обміну знаннями між ними. *(А. Серенок)*

G4C («уряд для громадян») (англ. *government* – уряд, англ. *citizens* – громадяни) – сектор взаємодії між органами влади та громадянами в електронному уряді. Під взаємодією в секторі **G4C** розуміється взагалі нова концепція взаємодії органів влади з громадянами. Ця концепція взаємодії влади з громадянами розроблена в Південній Кореї та, на перший погляд, візуально майже не відрізняється від концепції взаємодії в секторі G2C. Але вже в її абревіатурі **G4C** закладена концептуальна відмінність: Government FOR Citizens – уряд для громадян. Це гасло можна інтерпретувати ще як «*уряд, орієнтований на громадян*» чи «*уряд, що існує для того, щоб служити своїм громадянам*». *Див.: G2C («уряд – громадяни»). (А. Серенок*)

GR-менеджмент політичний (англ. *government relations* – зв'язки з урядом) – сукупність лобістських технологій, спрямованих на ефективну взаємодію громадських і комерційних структур та організацій із органами державної влади. Активний розвиток **GR-м.п.** пов'язаний із ускладненням внутрішньої структури сучасних суспільств, артикуляцією великої кількості партикулярних інтересів, формуванням на цій основі різноманітних груп інтересів, а також посиленням втручання держави у всі сфери суспільного життя. **GR-м.п.** використовують організації, діяльність яких залежить від органів державної влади. Технології **GR-м.п.** умовно поділяють на: корпоративний лобізм, іноземний лобізм і конфесійний лобізм. *(О. Шиманова)*

GR-спеціаліст (лобіст) (англ. *lobby* – кулуари; *government relations* – взаємодія з органами державної влади) – фізична чи юридична особа (лобістська організація), що здійснюють у передбаченому законодавством порядку лобіювання від імені клієнта та в його інтересах, а також від свого імені в своїх власних інтересах у випадку, якщо вони відповідають вимогам, передбаченим для лобістів (лобістських організацій). Діяльність **GR-с.** посилює легітимність парламенту, сприяє обміну інформацією між депутатами та громадськістю, виконує представницьку функцію, підвищує ефективність прийнятих рішень. Лобістська діяльність як важливий елемент сучасної демократії може позитивно впливати на політику, так нести низку потенційних загроз, тому потребує виваженого правового врегулювання. В Україні діяльність **GR-с.** інтенсифікувалася на всіх рівнях, але вона досі не регламентується спеціальними законодавчими актами; у 2013 р. розпочалася розробка проекту Закону України «Про регулювання лобістської діяльності та громадського представництва (адвокасі) в Україні». За даними експертного опитування (поч. 2015 р., Інститут світової політики) найкращим лобістом України в світі визнано Пре-

зидента Литви Д. Грибаускайте. *Див.: Громадське лобіювання; Лобізм політичний. (Н. Хома)*

Homo soveticus (псевдолатина – «людина радянська») – сукупність соціальних, психологічних і культурних характеристик, які приписуються сформованому за часів СРСР типу людини, а так само частині населення пострадянських країн. **H.s.** властива ієрархічність мислення і схильність до некритичного ставлення до державної влади та її носіїв, консерватизм, колективізм і перевага інтересів суспільства над потребами індивіда, туга за радянським минулим, нетерпимість до західних цінностей і способу життя, поєднане з бажанням долучитися до окремих проявів останнього, ненависть до ворогів, відчуття страху перед зовнішнім світом. Вживання терміна «**H.s.**» виражає або критичний погляд на радянську і пострадянську дійсність, або іронію стосовно людей, наділених якостями **H.s.** *(Д. Вовк)*

SMM політичний (англ. *social media marketing* – маркетинг у соціальних мережах) – сучасна технологія політичного маркетингу, сутність якої полягає у процесі залучення трафіка або уваги до певного політичного лідера або політичного інституту через соціальні мережі. Головне для ефективного **SMMп.** – зміст сторінки в соціальних мережах. Функції **SMMп.:** популяризація партійного бренду; формування політичного співтовариства, підвищення рейтингу та рівня довіри до політичного актора; формування позитивного іміджу; налагодження політичної комунікації; політичне рекламування; політичний фандзрайзинг. *Див.: Політичний фандрайзинг. (Г. Агафонова)*

Twitter шторм (Твітер-шторм, твіт-шторм) (англ. *Twitter storm*) – раптовий сплеск активності навколо певної теми в соціальних мережах (насамперед, Twitter і Facebook). Розпочинається окремою особою, яка надсилає повідомлення, що стосується вражаючих новин чи суперечливого дискусійного питання. Використовуючи визначений хештег, твіт швидко поширюється, викликаючи нові повідомлення та розсилки повідомлень; хештег включається до переліку актуальних тем на Twitter і подається усім користувачам соціальних мереж. Це зумовлює появу теми в інших соціальних медіа та проникненню в колективну свідомість. **Т.-ш.** – ефективний спосіб швидко поширити ідею чи точку зору та слугує показником настроїв людей, адже об'єднуючись, користувачі привертають увагу до події чи проблеми (наприклад, **Т.-ш**., проведений 27.01.2014 на підтримку Євромайдану з хештегом #euromaidan #Ukraine #digitalmaidan; 04.09.2014, у день саміту НАТО на заклик МЗС України **Т.-ш.** із хештегом #StopRussianAggression). *Див.: Соціальні медіа; Хештег. (Н. Карпчук)*

Win-win стратегія (дав.-грец. *στρατηγία* – мистецтво полководця + англ. *win* – вигравати; *букв*. «виграють усі») – підхід у переговорах, коли сторони зорієнтовані на пошук взаємоприйнятного бажаного результату. Це ситуація, коли жодна зі сторін не може покращити результат, бо всі можливі варіанти

вже розглянуті та використані. **W.-w.c.** передбачає, що обидві сторони готові поступатися та дати те, що хоче отримати опонент. Якщо одна сторона змушена поступитися чимось, то обов'язково має отримати рівнозначну компенсацію. У будь-якому випадку, обидві сторони мають бути задоволені кінцевим рішенням, адже під час переговорів сторони спільно визначають взаємні проблеми і намагаються спільно досягти прийнятного її вирішення. *(Н. Карпчук)*

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ СЛЕНГ
(НЕОЛОГІЗМИ-ЖАРГОНІЗМИ, ОКАЗІОНАЛІЗМИ ТА ІНШІ СУЧАСНІ НОВОТВОРИ)

Автомайдан – протест власників автомобілів проти жорстоких дій влади В. Януковича, що виник під час Революції гідності. **А.** підтримував тогочасні революційні дії, патрулювали вулиці міст України, блокував адміністративні будівлі, помешкання можновладців, провладних політиків та олігархів у різних регіонах держави. Утворившись як добровільне об'єднання автомобілістів, **А.** переріс у системний автоспротив і цілісну субкультуру під час Революції гідності. Активісти **А.** продовжують пікетувати помешкання заможних держслужбовців, політиків і парламентарів, виступають за очищення влади від олігархів. *Див.: Євромайдан; Майдан; Революція гідності; Тітушки. (С. Савойська)*

«Азірівка» – різновид суржику, названий прізвищем чотирнадцятого прем'єр-міністра України М. Азарова (11.03.2010 – 28.01.2014). **«А.»** фактично стала мовою офіційних виступів не лише М. Азарова, але й значної кількості українських політиків. Основні риси **А.**: наявність елементів суржику; значна кількість українських слів, видозмінених згідно правил російської мови (радикальна заміна звуків «о», «е» на «і»); властиве російській мові нерозрізнення голосних «о» та «а» в ненаголошених складах); широке вживання русизмів. Приклади **«А.»**: «бімба» (бомба), «кіска» (каска), «папєрєднікі» (попередники) та под. В Інтернет-середовищі створена низка жартів, пародій, іронічних мемів, демотиваторів із використанням лексики **А.** Запущений сервіс Azirivka.org.ua, який дозволяє перекладати фрази і речення з української мови на **«А.»**. *Див.: «Кровосісі»; «Папєрєднікі». (А. Соловйова)*

Антимайдан (дав.-грец. *ἀντι* – проти та майдан у значенні масового руху) – революційна діяльність певних політичних сил, організацій, партій, рухів, влади, спрямована проти борців за національні інтереси. Сучасний український **А**. – це особливі методи боротьби проросійських політичних сил із власним народом, яка спрямована проти усього українського, національного, незалежної, унітарної та соборної Української держави. **А.** називають серію мітингів в Україні, які проходили, починаючи від 24.11.2013 р. на підтримку курсу Партії регіонів та Компартії на противагу ідеям Євромайдану. *Див.: Євромайдан; Майдан; Революція гідності; Тітушки. (С. Савойська)*

«Афробандерівець» (від слів *«африканець»* + *«бандерівець»*) – громадсько-політичний неологізм-жаргонізм, Інтернет-мем, що виник після показу сюжету «Першого каналу» російського телебачення із Парижа в середині серпня 2014 р., у якому журналіст А. Черкасов «доводив» негативний вплив антиросійських санкцій для самого ЄС, а на задньому тлі пройшов африканський юнак у футболці в національних кольорах України та зі зображенням

тризуба. Користувачі соціальних мереж відреагували, назвавши чорношкірого чоловіка з тризубом «**А**.», глузуючи так із казусів російської пропаганди. У подальшому зусиллями російських і «ватних» ЗМІ набув поширення міф про американських найманців – афроамериканців, які прибули воювати в Україну. Термін **А.** використовується для означення алогічності, абсурдності резонансних міфів, створених в ході розгорнутої весною 2014 р. інформаційно-психологічної війни Російської Федерації проти України. *(В. Гулай)*

«Бандерівці» («бендерівці») – політична міфологема пропагандистського характеру, започаткована й активно використовувана радянською владою для означення учасників національно-визвольної боротьби і антирадянського спротиву для створення образу ворога. Назва походить від імені одного з лідерів Організації українських націоналістів (ОУН) С. Бандери; так називали членів фракції ОУН, а від 1941 р. – підпільної організації очолюваної С. Бандерою. Путінська пропаганда активно поширює слово **Б**. через ЗМІ як синонім фашистів, «нелюдів» для означення усіх політичних діячів і громадських активістів, які не влаштовують кремлівську владу, виступають проти «русского мира», задля закріплення уявного «непереборного» поділу Західної та Східної України, підняття патріотичного духу населення Російської Федерації та виправдання військової інтервенції в Україну. В Україні сьогодні цей термін має патріотичне звучання. *(Н. Олійник)*

Бандерофобія – форма українофобії, що характеризується патологічним несприйняттям будь-якої з форм українського патріотизму, ненавистю до українського, українців, України та спрямована на завдання їй шкоди, підрив соборності, дискримінацію, приниження, намагання загалом заперечити факт існування українців як народу і нації, навіть українського етнокультурного простору. **Б.** є одним із найпоширеніших радянських міфів, що виник у результаті пропагандистської демонізації та очорнення національно-визвольного руху 1939-1954 рр. на західних землях України під керівництвом Організації українських націоналістів (ОУН) або «бандерівців». У вузькому значенні «бандерофоби» – це ті, хто боїться С. Бандери. *Див.: Бандерівці («бендерівці»). (І. Харечко)*

«Ватник» – пейоративний термін, що позначає: 1) російських шовіністів-невігласів із їхньою ура-патріотичною пихою та відкиданням сучасних європейських цивілізаційних цінностей; 2) малоосвічена та невихована особа, для якої характерні ностальгія за «сильною рукою», рабський менталітет, ксенофобія і под.; 3) особи, яка нездатна критично оцінювати навколишній світ, або перебуваючи під впливом пропаганди, або внаслідок викривленої системи цінностей і внутрішньої упередженості до сприйняття об'єктивних суспільних процесів. *Див.: Путінізм; Путінократія; «Русскій мір» («Русский мир»). (К. Семчинський)*

«Ввічливі люди» – іронічна назва російських військовослужбовців, що приховано здійснювали захоплення території України під виглядом загонів самооборони місцевого населення. У лютому-березні 2014 р. несподівано з'явилися у Криму біля українських військових частин, адміністративних будівель та аеропорту, ввічливо блокуючи чи беручи під свій контроль. Ознаками **В.л**. стали військова форма без розпізнавальних знаків та знаків розрізнення, відмова від діалогу з представниками ЗМІ, зокрема, щодо походження, при демонстративно ввічливому поводженні. (*О. Висоцька, О. Висоцький)*

«Вишиватник» – популярний Інтернет-мем для позначення псевдопатріота України, який досить агресивно налаштований проти всього, що не вписується у його світогляд; спекулює на теми історії України, мови, завдань і досягнень Майдану (Революції Гідності), територіальної цілісності України і под. Термін **«В.»** утворений від сполучення слів «вишиванка» та «ватник», на противагу проросійським, прорадянським «ватникам». **«В.»** не набув такої популярності, як «ватник», через значно вужчу соціальну базу. Улюблені теми спекуляцій **«В.»**: «За що гинуть наші хлопці?», «Пішов би сам воювати, але…» (далі – йде перелік умов: «нехай мені дадуть «бронік», каску, гранатомет, танк і под.»), «Нехай депутати воюють!», «Нехай сини начальства воюють!», «А чого це ти російською говориш, москалю?», «Чи ти стояв на Майдані?», «Не за те ми стояли!» і под. *Див.: Ватник (вата).(О. Сморжевська)*

«Візитка Яроша» – Інтернет-мем, глузливе визначення для результатів російської пропаганди щодо подій в Україні 2013–2014 рр., що обґрунтовує всі події через участь крайніх націоналістичних сил. Використовується для позначення абсурдності співвідношення звинувачень і доказів. Виник 20.04.2014 р., коли внаслідок перестрілки у Слов'янську загинули три місцеві жителі і два нападники, а на місці подій було знайдено візитну картку лідера «Правого сектора» Д. Яроша, американські долари і зброю. Хештег «#«**В.Я.**»» (рос. «#ВизиткаЯроша»), під якими публікувалися численні жарти і пародії на цю тему, того ж дня очолив тренди україномовного і російськомовного сегменту Twitter. (*А. Соловйова*)

Вулична люстрація (лат. *lustratio* – очищення через жертвопринесення) – неправова практика очищення влади (люстрація), застосування протиправних дій (не у відповідності до закону) громадянами до представників влади, посадовців, які обіймали керівні посади при режимі В. Януковича, та своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю підривали національну безпеку України, протиправно порушували права і свободи людини. **В.л.** визначається і як *«народна люстрація»* (суб'єкт проведення люстрації – народ) і як *«смітникова люстрація»* (місце, куда поміщали представників влади – смітниковий контейнер). **В.л.** проявилася з подій побиття активістами кандидата в Президенти України сепаратиста О. Царьова. **В.л.** набула поширення в Україні в умовах затримки владою виконання соціального запиту суспільства на очищення влади.

В.л. оцінена неоднозначно в українському суспільстві, серед світової спільноти та міжнародними організаціями через її неправовий статус і загрозливу тенденцію перетворитися на механізм помилкової помсти. *(В. Ярошенко)*

«В'язані» (від «в'язати на спицях, гачком») – слово-сленг, що використовується антимайданівцями Донецька для позначення збірної назви місцевих бабусь-пенсіонерок, які підтримують ДНР. **В.** використовувалися як живий щит для захисту захоплених установ від українських силовиків, блокування української військової техніки, створення «масовості» на мітингах, розповсюдження дезінформації, пліток і под. **В.** позиціонують себе як прихильники православної церкви Російського патріархату, об'єднання з Росією, відновлення СРСР і под. До суспільно-політичного вжитку слово **В.** введене російською журналісткою Ю. Латиніною, яка використала його в серії публікацій про події у Донецьку наприкінці квітня – на початку травня 2014 р. *Див.: Антимайдан; Зона АТО; Проросійськість; «Русскій мір» («Русский мир»); Синдром малоросійства. (І. Вільчинська)*

Гопник («гоп», «гопарь», «гопота») – жаргонний термін, що походить із російської мови й позначає вуличного грабіжника (або «гопстопника»). **Г.** – це представник міського прошарку молоді, близької до кримінального світу або з кримінальними рисами поведінки (радянська та пострадянська субкультури). Термін **«Г.»** з'явився як симбіоз кримінальної естетики та робітничого середовища; людина, яка вимагає грошей, цінних речей від інших людей; шахрай, грабіжник, хуліган. **Г.** зазвичай походить із малозабезпеченої сім'ї, має низький соціальний статус, є примітивною, малоосвіченою, культурно відсталою, нетолерантною людиною. Близькими за значенням є поняття: шпана, бандит, люмпен, нальотчик, погромник і под. *(С. Денисюк)*

«Грантоїд» («грантожер») – неологізм-жаргонізм негативного забарвлення, використовуваний на позначення тих організації та осіб, що існують за рахунок грантів. Слово **«Г.»** в українському лексиконі вживається з 2004 р., коли в політикумі розпочалася дискусія про те, чи можна на закордонні гроші збудувати українську демократію. «Диктаторські закони» від 16.01.2014 р. мали на меті внести зміни до Податкового кодексу та Закону «Про громадські об'єднання» щодо «громадського об'єднання, що виконує функції іноземного агента»; отримання майнової підтримки з іноземного джерела мало бути достатньою підставою для визнання громадського об'єднання винним у зраді національних інтересів, у т. ч. інтересів суспільства. Загалом, у цивілізованому світі є багато донорських організацій, що надають кошти на соціально значущі, проекти, а отримувачі грантів мають можливість втілити проекти незалежно від державної бюрократичної системи. *(А. Демичева)*

Дерибан – процес розподілу матеріальних цінностей, здобутих незаконним шляхом. Починаючи з 90-х рр. XX ст. термін набув широкого вжитку для позначення вимагання грошей у комерсантів, як синонім «розпилу» і «прих-

ватизації» державного майна; для позначення переділу сфер впливу. Після утвердження криміналізованих структур в українській владі у 2010 р., вживання терміну поширилось на державну власність і контроль над державними закупівлями, водночас набувши експресивного політичного забарвлення. У новітній час термін набув додаткових конотацій, поширившись у масову комунікацію. Тепер термін позначає поділ або розподіл цінностей серед обраних, або просто серед «своїх». *(К. Семчинський)*

«Джинса» політична – один із різновидів маніпуляції з інформацією у ЗМІ, сленгове позначення в спільноті медійників, політтехнологів і піарників проплаченого журналістського матеріалу на політичну тематику, замаскованої політичної (анти)реклами, яка подається у вигляді новин, аналітики, експертних позицій чи висновків, підсумків соціологічних опитувань, відгуків громадськості і под. Від прямої реклами **Д.п.** відрізняється намаганням замаскувати інформацію у таку форму, яку аудиторія сприйме як достовірне повідомлення без рекламного, однобокого, тенденційного змісту. **Д.п.** є порушенням основних принципів журналістської діяльності – збалансованості та неупередженості подачі інформації. *Див.: Астротерфінг. (М. Фоломєєв)*

«Диванна сотня» – група людей, які активно висловлюють свою позицію щодо певної проблеми на новинних сайтах, форумах та в соціальних мережах. Термін використовується в двох значення: 1) зневажливе найменування груп осіб, що висловлюють за допомогою різноманітних форумів та соціальних мереж своє ставлення до найактуальніших проблем суспільно-політичного життя (диванні аналітики, диванні тактики, диванні політологи та под.). Характеристики: винятково віртуальна активність; псевдопоінформованість; непрофесіоналізм і под. 2) об'єднання людей в мережі Інтернет, які з різних причин не змогли бути присутніми у лавах Самооборони або волонтерів на Майдані (Кіберсотня, диванний батальйон, #Євродиван). Основною метою їхньої роботи є донесення правдивої інформації про події в Україні до якомога більшої кількості адресатів. *(А. Соловйова)*

«Диванні війська» («лавочна армія», «кухонні генерали»; англ. *«armchairwarrior»*) – загальна назва Інтернет-користувачів, активних коментаторів і експертів політичних та історичних подій на сайтах, форумах, у соціальних мережах. В українській інтерпретації отримали назву «диванної сотні самооборони», «кіберсотні». В *іронічному* тлумаченні **«Д.в.»** називають некваліфікованих експертів політичних та історичних подій у віртуальному просторі, для яких характерні необґрунтовані узагальнення, емоційні висловлювання, тролінг, небажання дослухатисятися до іншої думки, мозаїчність знань. *Патріотичне* значення **«Д.в.»** отримали під час Євромайдану, коли завдяки їхній активності у соціальних мережах відбулися зміни свідомості громадян України. Виступили різновидом протестного руху та «руху відкритого коду», спрямованого на поширення інформації та створення груп у соціальних мережах на підтримку у боротьбі за цінності Євромайдану. *(О. Висоцька)*

«Диванні партії» (або «клуби за інтересами») – об'єднання вузького кола людей, основною метою яких є лобіювання приватних/бізнес інтересів. На чолі такої партії є одна більш-менш відома особа, та ще кілька близьких до неї осіб, які складають серцевину такого утворення. За кількістю членів, таку партію можна розмістити на одному дивані. На відміну від політичної партії як об'єднання громадян, **Д.п**. не мають реальної громадської підтримки. **Д.п**. віртуально здійснюють свою діяльність, час від часу нагадуючи про себе прес-релізами. *(В. Лебедюк)*

«Диктаторські закони» («Закони 16 січня») – пакет законів прийнятих парламентом 16.01.2014 р, підписаних В. Януковичем 17.01.2014 р., оприлюднених 21.01.2014 р. **«Д.з.»** прийняті із порушенням процедури та регламенту, без обговорення, підняттям рук без використання системи «Рада». Їх прийняття було реакцією влади на масові протести громадян. **«Д.з**.» обмежували права громадян, надавали владі більшу свободу дій у сфері покарання учасників акцій протесту та мали на меті криміналізувати опозицію та громадянське суспільство. Після публікації законів їхнє прийняття спробували оскаржити у ВАСУ, однак суд відмовив. Прийняття **«Д.з.»** призвело до зростання протестів. В. Янукович вступив у переговори з опозицією, результатом яких 28.01.2014 р. стало скасування антипротестних законів, відставка уряду М. Азарова та оголошена амністія для затриманих міліцією. Для усунення неоднозначності щодо чинності **«Д.з.»** 23.02.2014 р. парламент прийняв Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення норм законів, схвалених 16 січня 2014 року», який набув чинності з 02.03.2014 р. *(Н. Олійник)*

«Жидобандерівець» (від слів *«жид* (єврей) + *«бандерівець»*) – громадсько-політичний неологізм-жаргонізм, Інтернет-мем, який як лайливе слово вживали наприкінці 2013 – початку 2014 рр. загонами «Беркуту» й «тітушками» в протистоянні з Євромайданом. Згодом трансформувався у позитивному контексті й використовувався представниками єврейської меншини України під час Революції гідності; популяризується ними у постреволюційний період для означення ставлення до ідеології українського націоналізму, котру репрезентують послідовники С. Бандери з організації «Правий сектор» та ін. Активна участь значної частини єврейської спільноти України у підтримці Євромайдану, зокрема І. Коломойського, поваленні режиму В. Януковича, організації спротиву бойовикам «ДНР» та «ЛНР», українців як антисемітів, ілюструють успішність процесу формування української політичної нації в умовах російської агресії й анексії. Одночасно термін **Ж.** став одним із провідних негативних маніпулятивно-пропагандистських концептів російських та «ватних» ЗМІ, що випливає із традиційно нетолерантного ставлення значної частини політичної еліти Росії XIX – початку XXI ст. до єврейського народу, що нерідко переходить у антисемітизм і ксенофобію. *(В. Гулай)*

Жовто-блакитна ідеологія (грец. *ιδεολογία*; від *ιδεα* – прообраз, ідея + *λογος* – вчення; букв. – вчення про ідеї) – сукупність ідей і поглядів на по-

літичне життя у формі міфів, настанов, гасел; система уявлень про державне управління мудрою владою високодуховних (жовтий колір – світлозарність людського розуму) добродіїв (блакитний колір). Джерелом і носієм інформації ідей **Ж.-б.і.** є археологічні залишки підземних храмових комплексів на півдні України, буквені знаки і конструкції, геральдичні знаки і под. Вони повідомляють про дуже давні корені (до управління князів-мудреців, зокрема князя Аскольда) сучасних українців – «добродіїв», «каголів» – синів неба (кагол-к/хаг/хол). Мудрою владою вважали тих від народження добродіїв, яких навчали не менше 7 років і при успішному складанні іспиту прив'язували жовто-блакитну стрічку на ознаку готовності до державного управління. **Ж.-б.і.** у сучасних умовах національної ідентифікації є прикладом естетизації та сакралізації державності. Вона надає сенс й орієнтацію діяльності суб'єктів політики і може бути раціонально-ціннісною формою мотивації політичної поведінки, створюючи світоглядну основу політики. *(В. Ярошенко)*

«Засівальники» («посівальники») – корумповані державні службовці, чиновники; ті, що беруть хабарі, й ті, що їх дають задля досягнення певної мети. В такому розумінні слово **«З.»** вживається в політичній лексиці завдяки колишньому судді Львівського апеляційного адміністративного суду І. Зваричу. **«З.»** також називають депутатів і кандидатів у депутати, які під час передвиборчих кампаній використовують різні технологічні ходи, спрямовані на прямий чи опосередкований підкуп виборців. Серед них найпоширеніші: продуктові набори, гроші, показові соціальні акції. *(О. Сморжевська)*

«Зелені чоловічки» – узагальнена назва російських військових підрозділів, що брали участь у вторгненні в Україну у 2014 р. **«З.ч.»** – це невідомі озброєні особи у камуфляжі без розпізнавальних знаків на уніформі та бронемашинах, які б вказували на їх приналежність. «**З.ч.»** – це професійні диверсанти, військовослужбовці Російської Федерації, яких місцеві мешканці називали «ввічливими людьми» за їх рішучий погляд і спокійну поведінку. Вони називали себе українцями, які прийшли захищати мирних мешканців від «бандерівців» і «Правого сектора». Після кримської анексії **«З.ч.»** з'явилися й на Донеччині та Луганщині, а у серпні – жовтні 2014 р. **«З.ч.»** неодноразово намагалися проникнути на територію Молдови, у невизнану Придністровську республіку. *Див.: Анексія Автономної Республіки Крим. (С. Савойська)*

«Зливання» округу – громадсько-політичний жаргонізм, який використовується для позначення політичних технологій, що використовуються політичними силами з метою неперешкоджання у перемозі в окремих мажоритарних виборчих округах політичних опонентів, одіозних чи нейтральних до них кандидатів, замість реалізації в повному обсязі загальнонаціонального (регіонального) рейтингового партійного потенціалу на користь власного претендента у відповідному окрузі. Наймасовішим **«З».о.** спостерігалося під час позачергових виборів народних депутатів України 26.10.2014 р., коли з боку

найрейтинговіших учасників виборчого процесу («Блоку Петра Порошенка» та «Народного фронту») було «злито» бл. 50-60 виборчих округів, де перемогли депутати попереднього скликання, які голосували за «диктаторські закони 16 січня» чи ін. одіозні претенденти. *(В. Гулай)*

Зомбування політичне (англ. *zombie* – людина, що втратила контроль над собою і перебуває під потужним впливом ззовні) – практика політичного маніпуляцій індивідуальною й колективною свідомістю основною метою якої є перетворення народу на масу, легко керованого суб'єкта. **З.п**. здійснюється за допомогою сучасних технологій і новинок науково-технічного прогресу, шляхом нав'язування людям потрібних («правильних») думок і зручних сценаріїв поведінки. До сучасних технічних засобів **З.п.** передусім відносяться ЗМІ, у тому числі й електронні. *(О. Дзьобань)*

Кандидат-«клон» – поширена у пострадянських країнах передвиборча технологія, пов'язана з висуванням у кандидати в депутати по мажоритарному округу «технічного» кандидата, який є повним або неповним тезкою іншого кандидата. Мета цієї технології – скористатися неуважністю частини електорату для того, щоб відтягнути частину голосів у суперника, що може стати вирішальним та зірвати перемогу останнього. Прикладом може слугувати реєстрація на парламентських виборах-2014, коли кандидатами у виборчому окрузі 223 Центральна виборча комісія зареєструвала кандидатами у народні депутати, окрім свободівця Юрія Левченка, ще двох Юріїв Левченків. (*О. Курбатов)*

«Карусель» виборча – нелегітимна виборча технологія, що полягає у незаконному втручанні у процес голосування, коли один із виборців виносить із дільниці свій незаповнений бюлетень і віддає його старшому виконавцеві групи, а далі на цьому бюлетені ставиться позначка «за» потрібного кандидата / партію(блок) і в такому вигляді бюлетень видається наступному з учаснику «каруселі», який прийшовши на дільницю ховає виданий чистий бюлетень та до урни кидає бюлетень із відповідною позначкою. Незаповнений бюлетень після виходу з дільниці віддається старшому групи, і далі «**К**.» прокручується необмежену кількість разів. **«К».в.** є одним із найпоширеніших способів підкупу виборців безпосередньо в день голосування та за існуючої виборчої системи України її масштабне використання здатне істотно спотворити результати голосування й поставити під сумнів легітимність обраного органу державної / місцевої влади чи посадової особи місцевого самоврядування. *(В. Гулай)*

Київська хунта – неологізм, який використовувався російськими ЗМІ під час інформаційної війни між Україною та Російською Федерацією для позначення українських високопосадовців, що отримали владу у результаті Революції гідності. Ототожнення української влади з терміном «хунта» (за аналогією з країнами Латинської Америки) пояснюється тим, що зміна правлячих еліт відбулася в результаті тривалих акцій громадянської непокори, які були

очолені лідерами опозиції та, з часом, переросли у криваві протистояння між демонстрантами та правоохоронцями. *(А. Бандурка)*

«Кіборги» (скорочення від «*кібернетичний організм*») – українські бійці, які захищали Донецький міжнародний аеропорт («кіборгпорт») від бойовиків-сепаратистів та російської армії. **К.** захисників аеропорту назвали самі сепаратисти завдяки їхній мужності та витривалості, які їм дозволили тривалий час відбивати масовані атаки проросійських бойових підрозділів. В обороні аеропорту в різний час були задіяні десантні бригади України та добровольці з «Правого сектора». За успішні дії щодо оборони Донецького міжнародного аеропорту **К.** стали українськими героями. *(М. Бучин)*

«Кісєльовщина» – неофіційна назва інформаційної пропаганди Російської Федерації. Походить від прізвища російського тележурналіста Д. Кісєльова. **«К.»** – стиль і спосіб подачі інформації багатьма російськими журналістами: спотворення та дозування інформації з метою дестабілізації ситуації в державі та впровадження політики «керованого хаосу». Активно використовується інформаційний рефреймінг, надання інформації «без коментарів», з попереднім налаштуванням аудиторії на «правильне бачення», перебільшування або замовчування дійсної та реальної інформації; журналістами застосовуються певні лінгвістичні та поведінкові прийоми з метою впливу на психіку індивіда, щоб останній думав про самостійність своїх висновків щодо пропонованої інформації. **«К.»** – створення з використанням ЗМІ централізованої системи пропаганди російських національних цінностей при активній дискредитації та зневажанні європейських норм і цінностей, зокрема, українських. *(О. Сморжевська)*

«Кнопкодав» (англ. *button pusher* – той, хто давить на кнопки) – термін, що вживається щодо депутатів Верховної Ради України, котрі з особистої зацікавленості, на виконання рішення фракції та/або її керівника або із інших причин на пленарних засіданнях голосують за іншого відсутнього народного депутата за його згодою та/або за дорученням. Термін «**К.**» виник на початку 2000-х рр. у журналістському середовищі. Практика неособистого голосування має місце, коли народні депутати – **«К.»** – голосують чужою карткою, а також надають для голосування картку чи дублікат картки. **К.** є одним із проявів політичної корупції та кризи парламентаризму в Україні, так само як і «тушкування». (*А. Соловйова*)

«Коктейль Молотова» – найпростіший саморобний вибуховий пристрій на основі легкозаймистої суміші. Прототип «**К.М.**» вперше був застосований у 1936 р. під час громадянської війни в Іспанії. Назва **«К.М.»** з'явилася під час радянсько-фінської війни та походить від прізвища тогочасного радянського міністра закордонних справ. **«К.М.»** часто використовують під час партизанських і вуличних війн, акцій громадянської непокори, при протистоянні протестувальників і проурядових сил. **«К.М.»** діє як запалювальний пристрій –

він не є вибуховою речовиною чи вибуховим пристроєм. В Україні **«К.М.»** використовувався демонстрантами під час протистояння внутрішнім військам 19-20.01.2014 р., коли за допомогою суміші було спалено шість одиниць техніки; тоді ж було спалено два бронетранспортери та два водомети під час спроби штурму урядовими військами барикад Євромайдану. *(К. Павлюк)*

«Колоради» – ментально-цивілізаційна, світоглядно-ціннісна характеристика проросійськи налаштованих активістів, учасників терористичних формувань, а також російських військовослужбовців, бойовиків та диверсантів, які брали участь у захопленні української території навесні 2014 р. Термін **«К.»** пов'язаний із подібністю кольорів забарвлення колорадського жука та стрічкою жовтогарячого і чорного кольорів, яку проросійські сепаратисти в Україні використовують для ідентифікації. **К.** характеризуються неприйняттям всього українського (культури, мови, історії), невизнанням незалежності України та української нації, некритичним ставленням до офіційної російської пропаганди, ідеалізацією життя в Росії. *(К. Семчинський)*

«Коридор» на Крим – дійсний або гіпотетичний план російського керівництва, який полягає у захопленні частини української території з метою створення сухопутного сполучення між Росією та окупованим Кримом. Мотивацією цього плану виступає необхідність забезпечити постачання на півострів продовольства та інших товарів першої необхідності в зимовий період, коли шторми у Керченській протоці, а потім її замерзання перешкоджають такому постачанню морським шляхом. Метою, відповідно, є недопущення гуманітарної катастрофи та «голодних бунтів» у нездатному себе прогодувати анексованому регіоні. На думку військових експертів, можливість реалізації **«К.»н.К.** є проблематичною через недостачу для цього військових сил у Росії. *(О. Курбатов)*

Креатура політична – людина, високу посаду якої в державному апараті забезпечено впливовим наставником, без підтримки якого це місце вона посісти не змогла б. **К.п.** не має достатнього впливу, досвіду та авторитету і, хоча де-юре обіймає відповідальний пост у країні, де-факто не уповноважена приймати самостійні рішення. Поняття **К.п.** часто використовують як синонім слова «протеже» з пежоративною конотацією, оскільки воно вказує на залежність посадовця від свого покровителя. В українських ЗМІ поняття **К.п.** розповсюдилося під час поглиблення процесу оновлення правлячих еліт після Революції гідності. *(А. Бандурка)*

«Кримнаш» (#КрымНаш!, #крымнаш, #затокрымнаш) – одиниця культурної інформації, хештег, що використовується у двох інтерпретаціях: 1) проросійськи налаштованими Інтернет-користувачами для виправдання різного роду проблем і вираження готовності зазнавати певних незручностей заради добробуту Росії та її великого майбутнього (#затокрымнаш); 2) у саркастичному варіанті – іронічний мем, що використовується на адресу росіян, які експресивно

виражають захоплення анексією Криму. Використовується разом із хештегами #Путиннашевсе, #спасибопутинузаэто тощо. З'явився наприкінці березня 2014 р. як результат анексії Російською Федерацією Автономної Республіки Крим після проведення незаконного референдуму 16.03.2014 р. *(А. Соловйова)*

«Кровосісі» – один із численних мовних казусів, яскравий приклад «азірівки» (специфічного суржику М. Азарова). Колишній прем'єр-міністр промовив його на одному зі засідань Кабінету Міністрів України, маючи на увазі слово «кровососи». Слово **«К.»** стало одним із популярних прізвиськ М. Азарова, поряд із «Бімба», «Папєрєднік», «Азірав», «Дапашліви». Саме слово **«К.»** стало приводом для жартів та фотожаб в Інтернеті. **«К.»** асоціюються також із корумпованими чиновниками, продажними політиками, популістами різного штибу. *Див.: «Азірівка» (О. Сморжевська)*

Кумівство (лат. *nepos* – родине; *nepotis* – онук, племінник) – надання родичам або знайомим посад незалежно від їхніх професійних здібностей. Походить від практики роздачі римськими папами прибуткових посад, вищих церковних звань чи земель племінникам або близьким родичам. Явище набуло поширення у XV-XVI ст. ст. Папи та єпископи, які взяли обітницю цтнотливості, не мали власних нащадків, а тому, щоб утримати владу вводили племінників та інших родичів до колегії кардиналів. Часто така практика була засобом продовження папської «династії». **К.**, як форма державної кадрової політики, було особливо поширене за часів Президента В. Ющенка. Масове проникнення родичів у владу пов'язане з екс-президентом В. Януковичем. Практика **К.** відображається у вибірковості правосуддя та свавіллі правлячих верхів. Тенденції **К.** простежуються й після Революції гідності. *Див.: Непотизм; «Сім'я». (В. Лебедюк)*

Кучмізм – назва форм і методів управління д-вою екс-Президентом України Л. Кучмою. Характерні ознаки **К.**: використання демократичних процедур, риторики чи форм політичної участі для фальшування виборів 1999, 2002 і 2004 рр., прикриття перманентного розширення сфери тіньової політики президентом, легітимації його недемократичних прагнень, пов'язаних зі змістовим наповненням референдуму 2000 р., конструювання лояльної структури українського парламенту, маніпулювання політичною свідомістю й поведінкою електорату; створення політичних інститутів, демократичних за формою, але не за стилем і методами роботи (КСУ), чи цілком неконституційних (АПУ, ДПА), які використовувалися і як засіб розправи з незгодними; свідоме гальмування процесу прийняття нових правил гри в країні; формування громіздкого й корумпованого механізму управління державою; дублювання повноважень владних інститутів, їх підміна неконституційними; функціонування на тлі формальної багатопартійної «партії влади»; порушення прав і свобод людини й громадянина; несприйняття вільної й опозиційної думки; зиґзаґоподібна зовнішня політика України з євросимуляцією. *(Б. Дем'яненко)*

«Легітимний» – іронічне позначення четвертого президента України В. Януковича, яке набуло поширення у ЗМІ та мережі Інтернет після його втечі до Російської Федерації і прес-конференції у м. Ростові-на-Дону 11.03.2014 р. Під час вказаної прес-конференції В. Янукович підкреслив, що він досі залишається «легітимним президентом України». Іронічна складова виразу «**Л.**» пов'язана з контрастом між твердженням Януковича і реальним станом речей. За деякий час, з'явилась Інтернет-гра «**Л.**», головним персонажем якої був В. Янукович. Згодом вираз «**Л.**» почали застосовувати також і до інших високопосадовців доби Януковича часів, які виїхали з України, і навіть будь-яких чиновників, що через певні обставини залишили робоче місце, зберігаючи при цьому посаду. *(Д. Вовк)*

Ленінопад – стихійна хвиля демонтажів і пошкоджень пам'ятників В. Леніну під час Революції гідності та після неї. Перша хвиля повалення пам'ятників В. Леніну пройшла в Західній Україні у 1990–1991 рр. Початок масового «**Л.**» покладений знесенням пам'ятника В. Леніну в м. Києві на Бессарабській площі 08.12.2013 р. Процес активізувався після повідомлень про смерті активістів Євромайдану під час силових протистоянь у Києві. Практично у всіх обласних центрах та містах обласного значення у період з січня по листопад 2014 р. були демонтовані або звалені пам'ятники В. Леніну, Ф. Дзержинському, С. Кірову та под. *(А. Соловйова)*

«Любі друзі» – синонім політичного пристосуванства, перебіжчиків до політичного табору, більш перспективного для їх кар'єри/бізнесу, всупереч задекларованим політичним принципам; іронічна назва політиків, які прийшли у владу під одними гаслами, а роблять прямо протилежне, для яких влада – місце досягнення особистої вигоди, задоволення власних інтересів. Термін **«Л.д.»** з'явився завдяки В. Ющенку, який під час президенства постійно вживав його, звертаючись до аудиторії. Після скандалу, який призвів у 2005 р. до відставки Ю. Тимошенко, **«Л.д.»** стали називати людей із президентського оточення, звинувачених у корупції. *(О. Сморжевська)*

Мажор (лат. *maior* – більший) – молода людина, чиє марнотратне життя влаштували впливові батьки (політики, депутати, державні службовці). **М.** у 1970-80-х рр. як поняття увиразнило сутнісні риси політичної системи СРСР, опертої на «подвійну мораль» де **М.** має статусних батьків (партійних діячів, співробітників міністерств і под.) й користується ресурсами, недоступними іншим одноліткам. Поняття **М.** з 1996-1999 рр. знову актуалізувалося, зокрема у стосунку до соціальної поведінки дітей політичної та економічної еліт, що увиразнювало ненародну сутність побудови української держави. *(Н. Гапон)*

Майданівець (від *Майдан* у значенні масові виступи народу проти влади) – у *широкому* значенні – збірна назва учасників масових, неформальних народно-визвольних рухів, зокрема проти антинародних режимів Л. Кучми, В. Януковича та за громадський контроль над владою; у *вузькому* розумінні

М. – учасник, прибічник мирних опозиційних протестів у кінці 2013 р., викликаних відходом політичного керівництва країни від законодавчо закріпленого курсу на європейську інтеграцію та подальшою протидією цьому курсу. *Див.: «Сім'я». (Н. Ржевська)*

«Манкурти» – сучасна лексема на позначення соціально-політичного феномена «бездуховних», «рабських істот», «людського матеріалу», фізичних і духовних рабів володаря, які реалізують його політичну волю. Термін популяризований у творі Ч. Айтматова «І довше століття триває день» (1980) і має чітко виражене негативне забарвлення, демонструє шлях від людини до бездушної істоти, що забула власну Батьківщину, мову, коріння. **М.** проходять через процес деперсоналізації (деперсоніфікації), втрачають власну індивідуальність, життєві установки та пріоритети. Вони характеризуються стертою чи частково деформованою історичною пам'яттю, відсутністю чітких моральних орієнтирів, низьким рівнем освіти та обізнаності у закономірностях буття соціуму та под. **М**. ніколи не відчувають себе *Людиною* – суб'єктом суспільних процесів, подій, змін. Своєрідним аналогом для **М.** у новітньому громадсько-політичному сленгу України є «*тітушки*». **М.** найчастіше ототожнюються з маргінальними прошарками суспільства, але можуть бути представлені у еліті країни, її інтелігенції. *Див.: Тітушки. (М. Шабанов)*

«Матрьошки місцевого самоврядування» – наявність в адміністративних межах однієї територіальної громади інших населених пунктів, територіальні громади яких також створюють власні органи місцевого самоврядування. Результатом такої практики стало об'єднання в єдину територіальну громаду жителів населених пунктів різної категорії: сіл і селищ – 716 об'єднань; сіл і смт – 457 об'єднань; міст і сіл – 123 об'єднання; міст і смт 30 об'єднань; міст, смт, селищ і сіл – 47 об'єднань; кількох міст – два об'єднання (Лисичанськ і Дрогобич). У зазначені утворення об'єднані жителі 5811 населених пунктів України. У межах адміністративних кордонів 83 міст загальнодержавного, республіканського та обласного значення знаходяться 36 міст, 218 смт, 91 селище та 157 сіл. У межах адміністративних кордонів 109 міст районного значення знаходяться 249 смт, близько 1150 селищ та сіл. (*В. Малиновський)*

«Мертві душі» – неіснуючі виборці, які з певних причин включені у виборчі списки. Серед причин появи «**М.д.»** у виборчих списках можна виділити: 1) *технічні* – пов'язані із механічними помилками; 2) *часові* – пов'язані зі зміною ситуації у середовищі електорату (смерть, переїзд, зміна прізвища і под.); 3) *ініціативні* – пов'язані з бажанням певних політичних сил використати наявність «**М.д.»** у своїх інтересах для забезпечення перемоги на виборах. Чинники, які сприяють мінімізації «**М.д.»**: централізований електронний реєстр; періодичний перегляд виборчих списків; постійний діалог та обмін інформацією між суб'єктами формування виборчих списків; публічність списків виборців; активна позиція громадян щодо перевірки факту своєї наявності у виборчих списках і под. *(М. Бучин)*

«Молодоолігархи» (синонім *«Младоолігархи»*) – громадсько-політичний неологізм, яким в останні роки перебування на посаді президента України В. Януковича почали означували молодих представників т. зв «Сім'ї» (О. Янукович, С. Курченко, С. Арбузов, О. Клименко та ін.)., які використовували доступ до політичної влади як інструмент для утвердження своїх позицій в економічній сфері, ЗМК, монополізації окремих їх сегментів. Після перемоги Революції гідності **«М.»** втекли з України, переважно в Російську Федерацію. Правоохоронні органи України підозрюють **«М.»** у фінансуванні захоплення влади терористичними організаціями «ДНР» та «ЛНР»; вони оголошені в міжнародний розшук Інтерполом. *(В. Гулай)*

Нашизм – суспільний рух, партія чи ідеологія, засновані на поділі людей за ознакою «наші» / «не наші», переживанні обіцянки «своїм» окремої долі, фанатичній підтримці лідера. Використовується для захоплення чи утримання влади в країні в кризовий період з метою імітування підтримки населенням антидержавних засобів управління суспільством. В пострадянській Росії пов'язаний із назвою молодіжного руху «Наші», створеного для пропаганди політики В. Путіна. *Див.: Великоросійський імперський шовінізм; Неоцаризм; Путінізм; Путінократія; Рашист; «Русскій мір» («Русский мир»). (М. Козирева)*

«Няш-мяш» («няша-мяша»; від яп. спотвореного *«мяу»* та сленгового виразу *«няша»* – зменшене від рос. «душка», «милашка») – політичний неологізм, Інтернет-мем, що виник після проголошення 02.05.2014 р. головним прокурором анексованої АР Крим у складі Російської Федерації Н. Поклонської. В основу Інтернет-мему **Н.-м.** покладене контрастне повідомлення, що поєднує образ аніме-героїні «тендітної та миловидної блондинки» та її жорсткої, «нежіночої» політико-правової ролі. Використовується як в контексті означення «несерйозності», фарсу військового. перевороту у АР Крим, так і реплікації проросійсько-окресленого контенту, що містить посилання на «повернення Криму» як реалізацію «історичної справедливості» новою генерацією кримської влади з «людським обличчям» (на кшталт «людськості» образу Ю. Гагаріна). Київською прокуратурою на Н. Поклонську заведено карну справу за співучасть у діях зі захоплення державної влади. Її ім'я включено до санкційного списку ЄС серед російських політичних і державних діячів, щодо яких введено візові та фінансові обмеження у зв'язку із анексією Криму. *(О. Висоцька)*

«Папєрєдніки» – мем, іронічне слово, яке виникло спонтанно й набуло популярності в ЗМІ, зокрема в Інтернет-середовищі (на форумах, у блогах). «**П.»** – слово, яке символізує ситуацію невміння представника державної влади, колишнього прем'єр-міністра України М. Азарова (2010-2014) спілкуватися державною мовою. Як мем **«П.»** також означає остогидлу й неконструктивну практику влади звинувачення своїх попередників в економічних прорахунках, замість результативної діяльності. Мем «**П.»** є своєрідною культурною міткою, що відображає безвідповідальність політичних еліт. *Див.: Азірівка. (Н. Гапон)*

Політична «консерва» (под. *політична тушонка*) – поняття-сленг, яке використовується щодо: 1) представників істеблішменту, які тривалий час перебувають при владі або впливають на формування громадської думки; 2) політичного застою, «старої» політичної еліти (за аналогією з несвіжими консервами); 3) колишніх високопосадовців, які можуть володіти компрометуючою інформацією; 4) політиків і чиновників, які чекають сприятливої розстановки сил для повернення в парламент чи уряд (кадрова тушонка); 5) політичних партій, суспільних ідей, гасел, які після «тривалого зберігання» транслюються у громадську свідомість; 6) кандидатів або політичних партій, які навряд чи отримають перемогу на виборах, але відтягують голоси електорату партій з подібною політичною програмою (спойлер, партійна консерва); 7) депутатів-перебіжчиків (тушки, депутатська консерва і под.). Найчастіше **П.к.** називають політичних лідерів або партії з нетривалою політичною історією, невизначеною ідеологією або кадровим потенціалом, з якими під час виборів або після долання виборчого бар'єру намагаються домовитися (поглинути) більш впливові або розкручені політичні проекти. *Див.: Диванні партії; Спойлер; Тушки. (І. Вільчинська)*

«Постсовки» *(homo postsoveticus)* – категорія громадян держав умовного пострадянського простору, які репрезентують стійкі деструктивні уподобання у сучасному відкритому глобальному співтоваристві. **П.** виступають історичними спадкоємцями «совків». **П.** розділяють ціннісні установки та принципи радянської системи. **П.** є носіями регресивних політичних настроїв, цілковитої залежності від держави, орвеллізму у більш помірних або й крайніх формах. **П.** характеризуються різкою відсутністю сприйняття та розуміння іншої точки зору, їх політичні позиції досить нестійкі та викривлені; вони залежні від принципів етатистської політичної культури, наділені стереотипним мисленням, але непослідовні у використанні комплексу політичних стереотипів. *Див.: Совок; Homo soveticus. (М. Шабанов)*

«Проффесор» – мем, іронічне слово, яке символізує випадки неосвіченості найвищих посадових осіб держави. «**П.**» – помилкове написання українського слова «професор» В. Януковичем в анкеті кандидата на посаду Президента України під час виборів 2004 р. Усього, в анкеті він зробив 12 помилок у 90 словах. Як мем **«П.»** набув поширення під час Помаранчевої революції в ЗМІ, зокрема в Інтернет-середовищі (на форумах, в блогах). **«П.»** також символізує практику підкупу та використання службового становища для отримання наукових звань, кваліфікацій і под. *(Н. Гапон)*

Рашизм – російська державницька квазі-ідеологія, яка є еклектичною сумішшю імперського неоколоніалізму, великодержавного шовінізму, ностальгії за радянським минулим, релігійного традиціоналізму. Ґрунтується переважно на культі національного лідера, ідеї «особливої цивілізаційної місії», несприйнятті західних ліберально-демократичних цінностей та інститутів, яким

протиставляє євразійську цивілізацію. Маскується під антифашизм, хоч має фашистське обличчя і сутність. *Див.: Великоросійський імперський шовінізм; Неоцаризм; Російський націоналізм; «Русская весна»; «Русскій мір» («Русский мир»). (М. Козирева)*

Рашист – прихильник ідеології рашизму, основаної на ідеї зверхності «російських співвітчизників», їхній «особливій цивілізаційній місії», антидемократизмі й неоколоніалізмі радянсько-імперського типу, використанні православ'я як моральної доктрини та на геоекономічних інструментах, насамперед енергоносіях. Термін «**Р.**» штучно утворений шляхом поєднання англійського слова Russia (тобто Росія) та «фашист», що позначає росіянина з агресивними загарбницькими амбіціями, який зазомбований путінською пропагандою. Ностальгія за СРСР викликає в них прагнення реваншу після «великої поразки» 1991 р. **р.** відчайдушно борються за Росію та її інтереси навіть із застосуванням свавілля, що стає сенсом їхнього існування, позбавляючись в такий спосіб від комплексу неповноцінності. *Див.: Рашизм. (І. Харечко)*

«Сім'я» – громадсько-політичний неологізм для означення олігархічного клану екс-президента України В. Януковича, який упродовж 2010–2014 рр. через протизаконне використання інструментів політичної влади, судового переслідування, кримінального «віджиму» структуризувався в одну з найбільших фінансово-промислових і медійних груп України. До **«С.»** експерти зарахували: В. Януковича, О. та В. Януковичів, С. Арбузова, В. Захарченка, О. Клименка, Е. Ставицького, А. Кравця, С. Тимченка, С. Курченка. Фінальний етап своєї еволюції **«С».** завершила організацією вбивств «Небесної сотні», підтримкою захоплення й утримання частини суверенної території України кримінально-терористичними організаціями «ДНР» й «ЛНР», викраденням величезних державних активів, втечею за кордон та оголошенням Інтерполом на початку в 2015 р. в міжнародний розшук. *Див.: «Молодоолігархи». (В. Гулай)*

«Смотрящий» – це «злодій в законі», призначений вищим керівництвом держави на збір данини для «Сім'ї» з регіону. **«С.»** є кримінальними авторитетами, які живуть за «кодексом злочинного світу» з його нормами, принципами, ієрархією та безпосередньо впливають на політичну й економічну ситуацію в усіх регіонах України. В часи президентства В. Януковича діяльність інституту **«С.»** була повністю узгоджена з адміністративною владою. Повноваження **«С.»** передбачали контроль над ситуацією в регіоні та забезпечення стабільного надходження готівки до кишень «Сім'ї» шляхом розкрадання державних ресурсів, бюджету, майна та відбирання бізнесу в підприємців, олігархів. Також **«С.»** покликані вирішувати виникаючі конфлікти між групами впливу й окремими гравцями на місцевій політичній і діловій арені. *Див.: «Сім'я». (І. Харечко)*

«Совок» (від рос. «*Советский Союз*»; за іншою версією від рос. «***совет**ский **ок**упант*») – поняття, що визначає людину з певними психологічними та суспільними установками, котра оцінює інших людей, явища та навколишній

світ, користуючись незмінною системою міфів, принесеною з радянської пропаганди. Загальновідомим є вживання слова «**С.**» у значенні «радянський до мозку кісток», проте **С.** також використовують на позначення радянської влади; Радянського Союзу, його устрою; радянських звичаїв; радянської людини з її світоглядом, ідеологією, звичками; прихильника Радянського Союзу. **С.** вживається як слово, що має зневажливий, презирливий відтінок. (*І. Харечко)*

Спойлер (англ. *spoil* – шкодити, псувати) – слово-сленг на позначення кандидата (політичної партії), що «відтягують» голоси електорату партії чи кандидата зі схожою ідеологією, програмою і под. **С.** пов'язують зі створенням фіктивних (політтехнологічних) партій, які можуть мати лише вербально-візуальну подібність (назву, абревіатуру, символіку і под.), внесенням до передвиборних списків кандидатів із однаковим прізвищем та навіть ім'ям, що може заплутати виборців, а також з тенденцією до «дрібнопартбудівництва», характерною для молодих демократій з неусталеною партійною системою. Основні завдання **С.**: 1) за рахунок ідеологічно близьких програмних пріоритетів «відкусити» у опонентів голоси прихильників для зниження їх шансів на перемогу або привернути увагу виборців до передвиборчої платформи своїх замовників; зняти напругу між лівим і правим опозиційними флангами; отримати кошти за рахунок шантажу під обіцянку зійти з виборчої дистанції; влаштувати своєрідний тролінг опонентів і под. *Див.: Інтернет-партія; Політична «консерва»; Тролінг політичний. (І. Вільчинська)*

«Справа Ґонгадзе» – громадсько-політичний неологізм, що використовуються для означення найрезонанснішої кримінальної справи із виразнимими політичними мотивами. Вона розпочалася зникненням 16.09.2000 р. за невідомих обставин опозиційного журналіста, редактора Інтернет-ресурсу «Українська правда» Г. Ґонгадзе і отримала продовження у засудженні 29.01.2013 р. до довічного ув'язнення за організацію його вбивства колишнього начальника головного управління кримінального розшуку МВС України О. Пукача; замовники цього злочину досі не встановлені. 02.11.2000 р. було знайдено обезголовлений труп. 28.11.2000 р. опозиційно налаштований до Л. Кучми О. Мороз оприлюднив т. зв. «плівки Мельниченка» із записами розмов Л. Кучми з його найближчим оточенням щодо діяльності Г. Ґонгадзе. Останнім часом привернення уваги до **«С. Ґ.»** зумовлено заявою екс-першого заступника Генерального прокурора України часів президенства В. Януковича р. Кузьміна про те, що за уникнення притягнення до кримінальної відповідальності Л. Кучми В. Януковичу було сплачено хабаря в розмірі 1 млрд дол. США та одночасно зятем Л. Кучми українським мільярдером В. Пінчуком організовано масштабну кампанію «міжнародної» реабілітації свого тестя. Втім, з огляду на те, що р. Кузьмін наймовірніше переховується від українських правоохоронних органів у Росії, такий перебіг подій спрямований на відвернення уваги слідства й громадськості від вмотивованих звинувачень «російського» сліду в **«С.Ґ.»**. *(В. Гулай)*

«Телепіпли» (дав.-грец. *τήλε* – далеко + англ. *people* – люди) – телеглядачі, які беззастережно вірять у надавану телебаченням інформацію. Феномен пов'язаний із масовою культурою та розвитком інформаційного суспільства. **Т.** – об'єкт соціального маніпулювання за допомогою сучасних форм здійснення владних технологій, соціально дезорієнтований щодо цінностей і пріоритетів навіть життєво важливого плану. Технології телебачення втілені в системі засобів реалізації групових або приватних соціальних інтересів, стають способами управління, маніпуляції. Здійснюється їх омасовлення, проникнення в глибинні структури людської свідомості та підсвідомості. Основна властивість **Т.** – стандартність, фізична інертність, досягнення ідентичності з іншими. Способи сприйняття у **Т.** розсіяні, багатомірні, мозаїчні, орієнтовані на принцип задоволення та обумовлені дефіцитом часу. *(М. Петрушкевич)*

«Темник» (від назви документу рос. «Темы недели») – щоденне у 2001-2004 рр. анонімне таємне розпорядження керівництву українських ЗМІ з чіткими вказівками, які політичні теми потрібно висвітлювати, як їх коментувати і в якому порядку подавати матеріали в новинах. **Т**. писався в офіційному стилі, переважно російською мовою, на 2-10 сторінок, приходив факсом без бланку, підписів, штампів. **Т**. містили вимоги позитивного представлення ПрезидентаУкраїни Л. Кучми та політичної партії СДПУ(о), очолюваної В. Медведчуком, та подання негативної (викривленої) інформації про опозиціонерів, або ігнорування інформаційних приводів, пов'язаних із опозицією. 04.12.2002 р. **Т**. були продемонстровані у ВРУ під час парламентських слухань щодо цензури головою Київської незалежної медіа-профспілки А. Шевченком. У січні 2003 р. **Т**. розглядали на слуханнях у ПАРЄ, де їх було названо формою цензури та розкритиковано. Під час президентської кампанії 2004 р. витяги з **Т**. публікувалися веб-сайтом «Українська правда». **Т**. присвячнена книга журналіста В. Кіпіані «Влада тьми і темників» (2006). *(Н. Олійник)*

Тилова сотня – прийнята в Україні назва людей, які добровільно, безоплатно допомагають у забезпеченні української армії. **Т.с.** – це добровільні помічники, волонтери, активісти-добровольці, прості українці, далекі від військових справи, які виконують функції держави щодо забезпечення добровольчих батальйонів і української армії в зоні АТО найнеобхіднішим. Поняття **Т.с.** використано ЗМІ для пояснення руху зі збору коштів через Інтернет на підтримку Збройних Сил України з початку конфлікту на південних східних України. **Т.с.** не представляє жодних організацій чи партій. Кількість активістів **Т.с**. у різних містах України не є фіксованою. До **Т.с.** входять представники різних професій, етнічних груп і віросповідань. Основне завдання **Т.с.** – збір коштів, здійснення закупівля необхідного для український бійців (харчі, одяг, медикаменти, бронежилети, тепловізори і под.). Також **Т.с.** виконує низку ін. функцій, напр., розселяють і харчують біженців зі зони АТО, рятують життя та здоров'я поранених, опікуються сім'ями загиблих на Майдані та під час АТО. *(О. Євтушенко)*

«Тітушки» – молоді люди міцної статури, часто – спортсмени, що негласно використовуються за грошову винагороду для протизаконних методів перешкоджання конституційним організованим проявам громадського спротиву. Визначення «**Т.**» виникло в Україні в травні 2013 р. – після бійок між учасниками опозиційної акції та найнятими спортивними молодими людьми – за прізвищем одного з учасників бійки (В. Тітушка). Під «**Т.**» можуть також розумітися спеціально підготовлені групи людей спортивної статури, найманців, основних завданням яких є проведення провокаційних заходів і дій, що призводять до масових заворушень, фізичний вплив, психологічний тиск, хуліганські дії з метою провокації прихильників їхніх політичних опонентів. Тепер термін «titushki» використовують і західні ЗМІ (*А. Соловйова*)

Толераст – жаргонно-вульгарне позначення людини, яка або схильна проявляти терпимість до осіб, які до неї чи до її оточення терпимості не виявляють, або взагалі переконана у необхідності поважати різноманітність і право інших на свій спосіб життя. Вирази *«**Т.**», «толерастія»* виникли у консервативно-націоналістичному середовищі як спосіб висміювання і приниження чесноти терпимості. «Толерастам» закидають ігнорування реальних проблем, пов'язаних з урізноманітненням суспільства, та відкидання «природних» відмінностей, що нібито існують між представниками різних статей, національностей, рас, соціальних прошарків і под. Використання виразу «**Т.**» накладається на відповідну міфологію мислення (напр., усі жінки мають вести домашнє господарство, національні меншини намагаються сплюндрувати культуру, мову і добробут титульної нації та ін.). *(Д. Вовк)*

Тролінг політичний (англ. *trolling* – спосіб рибалки на рухому приманку) – розміщення в соціальних мережах провокаційних повідомлень із метою викликати конфлікти між учасниками політичного процесу. **Т.п.** є пусковим механізмом для ініціації різних політичних конфліктів. **Т.п.** використовує надану мас-медіа можливість для анонімних провокацій. **Т.п.** є особливою формою соціальної агресії у соціальних мережах. Завданням **Т.п.** є створення передумов для негативних дій інших залучених у політичну комунікацію людей. Сьогодні **Т.п.** стає одним із найефективніших і безкарних механізмів маніпуляції учасниками всіх видів комунікацій у віртуальних середовищах. Найрозповсюдженішими видами тролів є коментатори, провокатори (найагресивніші), порадники. Одним із різновидів **Т.п.** є створення Інтернет-партій. *Див.: Інтернет-партії; Троль політичний. (О. Дзьобань)*

«Троль» політичний (англ. *trolling* – спосіб рибалки на рухому приманку) – суб'єкт розміщення на віртуальних комунікативних ресурсах провокаційних повідомлень (різкі висловлювання на адресу інших користувачів, неаргументована критика і под.) для нагнітання конфлікту шляхом порушення правил етичного кодексу Інтернет-взаємодії. **Т.п.** намагається представити себе типовим користувачем, який розділяє спільні інтереси і проблеми групи або спільноти. **Т.п.** може шкодити комунікації в багатьох напрямках: зіпсувати обговорення, ширити шкідливі рекомендації або деструктивні ідеї, руйнувати взаємодовіру. **Т.п.** все частіше стають найманими працівниками в комерційній та політичній сфері (створення хибних ефектів масовості та громадської думки, можливість підвищити довіру до джерела інформації, збільшення охоплення аудиторії одержувачів інформації). *Див.: Політичний тролінг. (А. Соловйова)*

«Тушка» – народний депутат, який відмовився підтримувати зв'язок у парламенті із своєю політичною силою. **Т.** є наслідком слабкості політичних партій у державі, кризи парламентаризму та існуванням вільного депутатського мандату, відповідно до якого депутат є представником виборців всієї країни і вільний у своїх діях в парламенті. В Україні **Т.** стали найхарактернішим явищем після обрання главою держави В. Януковича. Серед головних причин наявності **Т.** в українському парламенті можна навести: наявність депутатів із представників великого бізнесу; тиск попередньої влади на опозицію; масштабні підкупи депутатів-опозиціонерів і под. *(М. Бучин)*

«Укри» («укропи») – образлива форма позначення українських військових патріотів, яка використовується російськими найманцями-терористами на Сході України. Із початком війни українці російськими військовими найманцями позначалися не українці, а «укри» («укропи»). На цій основі в російській імперській самосвідомості з'явився грізний «укр» або «укроп», що і означає визнання ними української незалежності та кінець колоніального міфу про українця як молодшого брата росіянина. П. Порошенко розшифровує це слово як «український опір». Спершу це слово сприймалося як образа, але нині українські захисники пишаються тим, що вони «укри» – витривалі воїни-кіборги зі сучасною зброєю. (*С. Савойська)*

Ура-патріот – іронічне позначення людини, яка постійно, настирливо і навіть агресивно виражає свою любов до батьківщини, часто поєднану з презирством до інших народів чи держав. Ура-патріотизм характеризується підвищеною емоційністю і не схильністю до сприйняття розумових доводів, ідеалістичним ставленням до власної країни (держави, нації), некритичністю до державної влади та її носії, готовністю підтримувати будь-які кроки останніх, включаючи агресивні дії щодо національних чи інших менших всередині країни чи інших держав ззовні. **У.-п.** схильний до публічної демонстрації своїх почуттів і негативного ставлення до оточуючих, якщо вони не приєднуються до цього. Близькими до поняття «**У.-п.**» є поняття «*квасний патріот*», «*шароварний патріотизм*» та Інтернет-мем «*поцреот*». *(Д. Вовк)*

Фейк політичний (англ. *fake* – підробка) – будь-яка політична підробка, яка видається за справжню подію, явище, організацію. Різновидами **П.ф.** є фальшиві політичні новини, які не вся аудиторія спроможна відрізнити від правди; сторінки в соціальних мережах, створені від імені інших (як правило, відомих) політичних діячів або представників влади; фальшиві акаунти

у соціальних мережах. **П.ф.** застосовуються з метою політичної пропаганди й контрпропаганди для нав'язування суспільної думки, вигідної тим чи іншим політичним силам. За допомогою **П.ф.** суспільна думка активно готується до того, щоб висунути нові, ймовірно абсурдні, звинувачення на адресу тієї чи іншої держави, політичного лідера, політичної сили тощо. Особливо часто **П.ф.** можна спостерігати під час передвиборчих кампаній, проявів соціальної нестабільності. **П.ф.** є невід'ємною складовою інформаційних воєн. *(О. Дзьобань)*

Фейкова інформація – різновид інформацій, що має підробний, спотворюючий характер і спрямований на введення в оману об'єкта інформаціного впливу. Розміщення **Ф.і.** може відбуватися шляхом створення фейкових сторінок в соціальних мережах, фейкового аккаутну, фейкового сайту. Особливо **Ф.і.** активно використовується в політичній боротьбі, якщо потрібно відволікти увагу від негативних повідомлень з приводу одного з кандидатів, або, навпаки, привернути до нього увагу, або щоб просто «забити» ефір. Ще одним видом поширення **Ф.і.** є пародійні, гумористичні аккаунти. Вони (як мінімум, на самому початку свого існування) не мають на меті піар. Тут можна згадати HOBOSTI, FogNews, ЧистоNews, де з'являються тільки вигадані новини. *Див.: Фейк політичний; Фейкрайтер. (Т. Лушагіна)*

Фейкрайтер (англ. *fake* – підробка, *write* – писати) – різновид занять людини, яка готує матеріал у вигляді політичної підробки для посадовців, бізнесменів, політиків, що згодом буде виданий за справжню подію, явище та под. Різновидами діяльності **Ф.** є підготовка та монтаж фальшивих політичних новин; організація сторінок у соціальних мережах, від імені інших (як правило, відомих) політичних діячів або представників влади; створення фальшивих акаунтів у соціальних мережах, такі як «Президент України» та інші не тими людьми, від імені яких ведуться. **Ф.** є особливо затребуваними під час передвиборчих кампаній, проявів соціально-політичної нестабільності, інформаційних воєн. *(О. Дзьобань)*

Фотожаби (англ. *photoshopping*, *photoshop contest*) – сленгова назва своєрідної складової сучасної медіакультури, засобу політичної публіцистики, який поєднує фотографію та відомі висловлювання, кадри з кінофільмів, зображення актуальних подій і под. Характерною ознакою **Ф.** є її гумористична спрямованість та поєднання непоєднуваного. Створюються **Ф.** за допомогою графічних редакторів Adobe Photoshop, Microsoft Paint, GIMP, Corel PHOTO-PAINT. **Ф.** широко використовується у політичній рекламі, в інтернет-просторі, форумах, блогах, іміджбордах, для цілеспрямованого впливу на громадську думку, навіювання певних переконань. *(С. Куцепал)*

«Чорні чоловічки» – народна Інтернет-назва «Чорного корпусу», сформованого патріотами України на південно-східних територіях країни для боротьби з проросійськими сепаратистами та окупантами. Назву отримали через колір обмундирування й балаклав. Мета діяльності – звільнення України від путінських терористів і диверсантів. Ініціатором створення та керівником **«Ч.ч.»** був А. Білецький (березень, 2014). 04.05.2014 р. міністр МВС видав наказ про створення добровольчого збройного формування «Азов» у підпорядкуванні МВС України. Основою батальйону стали бійці «Чорного корпусу». Наказом від 17.09.2014 р. добровольчий батальйон «Азов» перейменовано в полк. *Див.: Добровольчий батальйон територіальної оборони (добровольчий батальйон); «Зелені чоловічки». (О. Сморжевська)*

«Шустеризація» – процес перетворення політики на великий політичний цех, продукт масової культури, під час якого відбувається перехід від проблемного поля політики до її видовищно-захоплюючого варіанту – «шоуїзації» з елементами правди-історії (true-story). «**Ш.**» здійснює своєрідне формування суспільної свідомості громадян за якого спостерігається зниження якості ведення дискусії між політиками від академічного до буденного рівня, внаслідок чого їх спір спритно перетворюється замість інтелектуальних дебатів на скандальну лайку із взаємними образами. (*В. Корнієнко*)

200-й (вантаж 200) – у жаргоні військовослужбовців уживається в значенні «убитий, мертвий, загиблий»; умовне кодоване позначення, уживане в ЗС СРСР, РФ при авіаперевезенні тіла загиблого (померлого) військовослужбовця до місця захоронення; використовується як евфемізм для трупів убитих. Є кілька версій походження терміна: за номером наказу МО СРСР від 08.10.1984 р. № 200 «Про введення в дію Керівництва з оформлення військових перевезень у Міністерстві оборони й розрахунків за них»; відповідно до нормативної ваги транспортованого контейнера з тілом військовослужбовця (200 кг).

300-й (вантаж 300) – у жаргоні військовослужбовців позначає транспортування пораненого солдата, що вивозиться з місць бойових дій. При перевезенні пораненого заповнювалася форма документа № 300 (типовий бланк). Використовується в оперативних перемовинах військових і спецслужб для позначення кількості поранених. Обидва терміни увійшли в ужиток під час війни в Афганістані (1979-1989). *(Б. Дем'яненко)*

500-й (вантаж 500) – неологізм, яким позначають полонених (військових, цивільне населення, волонтерів і под.), визволених із неволі під час збройного конфлікту на території Донецької й Луганської областей України. Поняття з'явилося спонтанно, коли співачка-волонтер р. Лижичко та її команда вивозили полонених, серед яких був **500-й** визволений. Організаціями, які опікуються звільненням 500-х, є Центр звільнення полонених ГО «Офіцерський корпус» (керівник – генерал-полковник запасу В. Рубан) і Міжвідомчий центр допомоги громадянам у питаннях звільнення полонених, заручників і віднайдення зниклих безвісти (керівник – заступник голови СБУ, генерал-лейтенант В. Яловенко). Вимінюють полонених не лише на інших полонених, а й на про-

дукти харчування, медикаменти, викупляють за гроші. Трапляються випадки, коли жінки стають заручницями замість своїх дітей. Українські переговорники вважають, що завдання полягає не лише в звільненні (обміні) полонених, але й у доставці їх у безпечне місце, наданні медичної й психологічної допомоги. Міністерство оборони України організовує спеціальні школи, які навчають вести переговори про звільнення полонених. *Див.: Військовополонений. (Б. Дем'яненко)*

Зміст

А

Абсентеїзм політичний *(В. Северинюк),* 8
Авантюризм політичний *(О. Михайловська),* 8
Автаркія *(І. Ковальська-Павелко),*8
Автономізація *(Т. Панченко),* 8
Авторитарний капіталізм *(А. Шуліка),* 9
Агресивно-кланова політична система *(К. Пальшков),* 9
Адаптація соціально-політична *(М. Требін),* 9
Адміністративна обумовленість *(Н. Рудік),* 9
Адміністративний ресурс *(Н. Ніколаєнко),* 9-10
Адміністративно-територіальна одиниця *(В. Малиновський),* 10
Адміністративно-територіальний устрій *(В. Малиновський),* 10
Адхократія *(В. Кривошеїн),* 10
Аерократія *(В. Кривошеїн),* 10-11
Азіяцентризм *(В. Патійчук),* 11
Акі комунітер *(О. Рудік),* 11
Активність політична *(Л. Угрин),* 11-12
Акторно-мережева теорія *(А. Киридон),* 12
Акціонізм політичний *(Н. Хома),* 12
Альтерглобалізм *(С. Денисюк),* 12
Альтернативістика *(І. Горбатенко),* 12-13
Альтернативна інформація *(А. Соловйова),* 13
Альянс воєнний *(О. Романюк),*13
Альянс політичний *(А. Іовчева),* 13
Амбівалентність політична *(Т. Купрій),* 13
Амбіції політичні *(Т. Лушагіна),* 14
Американізація *(А. Гарбадин),* 14
Амністія політична *(А. Іовчева),* 14
Аналітика політична *(І. Ковальська-Павелко),* 14
Анексія *(А. Соловйова),*14-15
Анексія Автономної Республіки Крим та м. Севастополя *(В. Гулай),* 15
Анізотропність *(В. Кривошеїн),* 15
Анклав (енклав) *(В. Лажнік),* 15-16
Аномія політична *(Л. Угрин),* 16
Антиамериканізація *(О. Ткач),* 16
Антигендерна політика (антигендер, стоп-гендер) *(М. Петрушкевич),* 16
Антиглобалізм *(Є. Тихомирова),* 17
Антидержавна діяльність *(О. Ткач),* 17
Антикорупційна стратегія уряду *(Т. Андрущенко),* 17

«Антикрихкість» *(Л. Харченко),* 17-18
Антисистемна партія *(П. Молочко),* 18
Антитерористична боротьба (діяльність) *(М. Требін),* 18
Антитерористична операція (АТО) *(Є. Перегуда),* 18
Антиукраїнська діяльність *(С. Савойська),* 18-19
Арабська весна *(С. Денисюк),* 19
Армія *(М. Требін),* 19
Армія терористична *(М. Іванов),* 19
Асоціація політична *(Л. Угрин),* 20
Астротерфінг *(О. Сморжевська),* 20
Афганський синдром *(О. Дзьобань),* 20
Афірмативна політика *(Г. Мелеганич),* 20-21
Афразія *(В. Кривошеїн),* 21

Б

Багатомандатний округ *(Г. Шипунов),* 22
Багатополярність (мультиполярність) *(В. Патійчук),* 22
Баланс загроз *(О. Онопко),* 22
Баланс сил *(Л. Літвін),* 22-23
Балканізація *(Н. Латигіна),* 23
Балотування *(Л. Угрин),* 23
Безвізовий режим *(Г. Мелеганич),* 23
Безпека кордону *(С. Наумкіна),* 23-24
Безпека людини *(Ю. Теміров),* 24
Безпека міжнародна *(Т. Сидорук)*, 24
Безпека національна *(Т. Сидорук)*, 24
Безпекова політика *(О. Зелена),* 24-25
«Безшумна революція» *(Н. Лепська),* 25
Бекграунд політичний *(К. Ірха),* 25
Бікамеральна система *(Л. Радченко),* 25
Білборд політичний *(Л. Кочубей),* 25-26
Біометричний паспорт *(І. Головко),* 26
Біополітика *(Д. Шевчук),* 26
Біполярний світ *(О. Кандюк),* 26
Біполярність (двополярність) *(І. Головко),* 27
Біхевіоризм політичний *(В. Северинюк),* 27
Благо загальне *(Т. Панченко),* 27
Благодійність (доброчинність) *(А. Демичева),* 27-28
Блог політичний *(А. Соловйова),* 28
Блогер політичний *(А. Соловйова),* 28
Блогерна революція *(Г. Шипунов),* 28-29

Блогосфера політична *(О. Макух),* 29
Блок-пост *(А. Соловйова),* 29
Бомонд політичний *(М. Остапенко),* 29
Бренд політичний *(К. Павлюк),* 29-30
Брендинг *(Л. Смола),* 30
Брендинг державний *(В. Коцур),* 30
Брендинг територій *(Т. Нагорняк),* 30-31
Бульдозерна революція *(О. Романюк),* 31
Буферна зона *(О. Новакова),* 31
Бюлетень *(Л. Угрин),* 31
Бюрократизм *(В. Малиновський),* 31

В

Важелі впливу Європейського Союзу *(М. Шульга),* 32
Взаємодія політичних сил *(Л. Угрин),* 32
Вебократія *(Н. Карпчук),* 32
Веймарський формат переговорів *(Ю. Тишкун),* 32-33
Велика держава *(В. Кривошеїн),* 33
Вибори дострокові (позачергові) *(Б. Дем'яненко),* 33
Вибори політичні *(В. Кривошеїн),* 33
Виборомат *(Ю. Тишкун),* 33-34
Виборча інженерія *(М. Остапенко),* 34
Виборча формула *(Ю. Герман),* 34
Виборче законодавство *(Б. Дем'яненко),* 34-35
Виборчий бар'єр *(Г. Щедрова),* 35
Виборчий блок *(В. Лебедюк),* 35
Виборчий процес *(Б. Дем'яненко),* 35
Виховання для миру *(М. Ґеник),* 35-36
Відкрита влада (відкритість влади) *(С. Була),* 36
Відкрита політика *(Г. Щедрова),* 36
Відкрите (масове) співробітництво *(С. Федонюк),* 36
Відмова у довірі *(В. Малиновський),* 37
Відносини міжнародні *(Т. Сидорук)*, 37
Відповідальний регіоналізм *(В. Марчук, Н. Голуб'як),* 37
Відповідальність конституційна *(В. Малиновський),* 37
Відповідальність політична *(В. Малиновський),* 37-38
Відповідальність уряду *(В. Малиновський),* 38
Війна *(М. Требін),* 38
Війна сучасна *(М. Ґеник),* 38
Війна терористична *(М. Іванов),* 38-39
Війна торгівельна *(Г. Музиченко),* 39

«Війни пам'ятей» *(А. Киридон),* 39
«Війни пам'ятників» *(А. Киридон)*, 39-40
Військова дипломатія *(О. Зелена),* 40
Військова допомога *(О. Панфілов),* 40
Військова контррозвідка *(О. Зінченко),* 40
Військова криза *(С. Наумкіна),* 40-41
Військова мобілізація *(О. Зелена),* 41
Військова служба *(С. Наумкіна),* 41
Військове насильство *(Л. Ярова),* 41-42
Військовий експерт *(О. Зелена),* 42
Військовий обов'язок *(Я. Комарницький),* 42
Військовий переворот *(М. Требін),* 42
Військовий податок *(Г. Музиченко),* 42-43
Військовополонені *(Я. Комарницький),* 43
Військово-технічне співробітництво *(О. Панфілов),* 43
Вікно можливостей (*Т. Семигіна*), 44
Віртуалізація політична *(О. Висоцький),* 44
Віртуальна демократія *(О. Макух),* 44
Віртуальна держава *(А. Митко),* 44-45
Віртуальне середовище *(Ю. Ємельянова),* 45
Віртуальний уряд *(А. Митко),* 45
Влада *(Б. Дем'яненко),* 45
Владно-семантичний ряд *(В. Смолянюк),* 46
Внутрішня геополітика *(В. Кривошеїн),* 46
Волонтер *(Т. Семигіна)*, 46
Ворожнеча внутрішньонаціональна *(І. Загрійчук),* 46
Вплив політичний *(М. Шабанов),* 46

Г

«Газова» війна *(Н. Ржевська),* 47
«Газова» імперія *(В. Смолянюк),* 47
Гандизм *(О. Борділовська),* 47
Гармонія політична *(В. Полянська),* 47-48
«Гарячий мир» *(Ю. Тишкун),* 48
Геймер політичний *(І. Оніщенко),* 48
Гейткіпінг *(А. Митко),* 48
Гендер *(О. Стадніченко),* 48-49
Гендерна безпека *(А. Дегтеренко),* 49
Гендерна демократія *(Т. Бєльська),* 49
Географія політична *(В. Лажнік),* 49
Геокультура *(О. Онопко)*, 49-50

Геополітика внутрішня *(В. Кривошеїн),* 50
Геополітична напруженість *(Л. Літвін),* 50
Геополітичне позиціонування *(Ю. Герман),* 50
Геополітичний статус держави *(Н. Лепська),* 50-51
Геополітичні осі *(М. Ґеник),* 51
Геостратегія *(Ю. Герман),* 51
Гепенінг політичний *(Н. Хома),* 51-52
Геральдика політична *(М. Петрушкевич),* 52
«Герой» — «антигерой» *(А. Киридон),* 52
Гетерархія *(Н. Вінникова),* 52
Гібридна війна *(А. Соловйова),* 52
Гібридний режим *(І. Головко),* 53
Гітлеризм *(В. Гулай),* 53
Глобалізм *(Є. Тихомирова),* 53
Глобалізований світ *(А. Гарбадин),* 53-54
Глобальна держава *(Ю. Тишкун),* 54
Глобальна криза *(Н. Пробийголова),* 54
Глобальна програма безпеки *(Ю. Тишкун),* 54
Глобальна стратегія *(В. Семко),* 54-55
Глобальне врядування *(А. Колодій)*, 55
Глобальне громадянське суспільство *(І. Нерубащенко)*, 55
Глобальне лідерство *(Н. Лепська),* 55
Глобальне прогнозування *(Н. Ржевська),* 55-56
Глобальне соціальне партнерство *(А. Шуліка),* 56
Глобальні комунікації *(М. Лашкіна),* 56
Глобальні рішення *(О. Новакова),* 56
Глоболюція *(О. Кресін),* 56-57
Глокалізація *(Т. Семигіна)*, 57
Гнучке управління *(Н. Вінникова)*, 57
Голосування за відкритим («вільним», «гнучким») списком *(Б. Дем'яненко),* 57
Гра з нульовим результатом *(М. Ґеник),* 57-58
Гра політична *(І. Лященко),* 58
Грантова політика *(А. Демичева),* 58
Громадська дипломатія *(М. Трофименко),* 58
Громадська діяльність *(С. Була),* 58-59
Громадська ініціатива *(Т. Семигіна)*, 59
Громадська позиція *(Ю. Размєтаєва),* 59
Громадське лобіювання *(Н. Хома),* 59
Громадське телебачення *(К. Павлюк),* 59-60
Громадський активізм *(В. Хвіст),* 60
Громадський контроль *(Т. Семигіна)*, 60

Громадський моніторинг *(М. Фоломєєв),* 60
Громадський сектор *(А. Колодій),* 61
Громадські слухання *(С. Була),* 61
Громадськість *(Д. Косенко),* 61
«Громадянин світу» *(В. Бліхар),* 61-62
Громадянотворення *(Л. Лойко),* 62
Громадянство віртуальне (електронне) *(Н. Хома),* 62
Громадянська відповідальність *(Ю. Мальована),* 62-63
Громадянська компетентність *(О. Кіндратець),* 63
Громадянський республіканізм *(А. Колодій),* 63
Громадянський тиск *(О. Уварова),* 63
Гуманітарне виключення *(М. Ґеник),* 63-64
Гуманітарний коридор *(Н. Романюк),* 64
Гумор політичний *(В. Ярошенко),* 64

Д

Двовекторність *(О. Євтушенко),* 65
Дворівневості концепція *(М. Ґеник),* 65
Дебати політичні *(Г. Щедрова)* ,65
Девелопменталізм *(Є. Тихомирова),* 66
Деволюція *(Г. Мелеганич),* 66
Деглобалізації концепція *(В. Зінченко),* 66
Дедемократизація *(П. Молочко),* 66-67
Деескалація *(С. Була)*, 67
Декомунізація *(Н. Ніколаєнко)*, 67
Деконцентрація влади *(Т. Панченко),* 67
Деліберативність (деліберативна демократія) *(В. Зінченко),* 67-68
Делімітація кордону *(Н. Романюк),* 68
Демаркація кордону *(Н. Романюк),* 68
Демілітаризація *(В. Піча),* 68
Демократичний дефіцит *(Г. Мелеганич),* 68-69
Демократія *(М. Требін),* 69
Демократія анархістська *(М. Требін),* 69
Демократія дефектна *(О. Романюк),* 69
Демократія економічна *(М. Требін),* 70
Демократія електронна (е-демократія) *(А. Митко),* 70
Демократія імітаційна *(І. Оніщенко),* 70
Демократія мітингова *(Н. Ржевська),* 70
Демократія плебісцитарна *(М. Требін),* 70-71
Демократія плюралістична *(М. Требін),* 71
Демократія рефлексуюча (розмірковуюча) *(М. Требін),* 71

Демократія ринкова *(М. Требін),* 71
Демократія соціалістична *(М. Требін),* 71-72
Демократія субсидіарна *(Т. Панченко),* 72
Демократія учасницька *(Т. Панченко),* 72
Демотиватор (демотиваційний постер) *(Н. Олійник),* 72
День захисника України *(В. Хвіст),* 73
День тиші *(В. Хвіст),* 73
Дерадянізація *(В. Гулай),* 73
Держава *(В. Малиновський),* 73
Держава-нація *(Т. Нагорняк),* 73-74
Держава регіоналізована *(В. Малиновський),* 74
Держава середньої сили *(Ю. Теміров),* 74
Держава теократична *(М. Требін),* 74
Держава, що сприяє розвитку *(П. Кутуєв),* 74-75
Держава-анклав *(В. Лажнік),* 75
Держава-терорист *(М. Целуйко),* 75
Держави-антиподи *(В. Лажнік),* 75
Державна етнічна політика *(І. Варзар),* 75-76
Державна територія *(В. Лажнік),* 76
Державний інтерес *(О. Зелена),* 76
Державний кордон *(Н. Романюк),* 76
Державний нейтралітет *(Я. Комарницький),* 76-77
Державний патріотизм *(А. Колодій),* 77
Державний тероризм *(Ю. Баєва),* 77
Державно-приватне партнерство (публічно-приватне партнерство) *(Т. Андрущенко)*, 77-78
Десепаратизація *(В. Ярошенко),* 78
Десовєтизація *(В. Гулай),* 78
Десталінізація *(В. Гулай),* 78-79
Детінізація *(В. Марчук, Н. Голуб'як),* 79
Децентралізація *(Т. Семигіна)*, 79
Джеррімендеринг *(С. Денисюк),* 79
Джіар / GR *(Є. Тихомирова),* 79-80
Династія політична *(А. Шуліка),* 80
Дипломатична спецоперація *(Т. Лушагіна),* 80
Дипломатія іншої доріжки *(М. Ґеник),* 80
Дипломатія міст *(А. Демичева),* 80-81
Дисидентський рух *(Т. Лушагіна),* 81
Дискретність політичного розвитку *(В. Смолянюк),* 81
Дискурс політичний *(Д. Косенко),* 81
Дифамація політична *(М. Требін)*, 81-82

Діалог національний *(К. Ірха),* 82
Добровольчий батальйон *(А. Бандурка),* 82
Доктрина неприйняття ідеалів *(О. Павлишин),* 82
Доктрина політичного нейтралітету *(О. Павлишин),* 82-83
Домінуючий народ-етнос *(І. Варзар),* 83
Донецька народна республіка *(І. Вдовичин),* 83
Донорська організація *(О. Сморжевська),* 83-84
Доцільність політична *(О. Зінченко),* 84
Дромократія *(Ю. Тишкун),* 84
Дромологія *(Ю. Тишкун),* 84
Дуалізм виконавчої влади *(В. Малиновський),* 84

Е

Ейфорія політична *(Т. Купрій),* 85
Екзит-пол *(А. Демичева),* 85
Ексклав *(В. Лажнік),* 85
Експертиза політична *(О. Кіндратець),* 85-86
Експорт революції (О. Сморжевська), 86
Екстремізм політичний *(Б. Дем'яненко),* 86
Екстремістська партія *(Т. Рева),* 86
Електронна демократія (е-демократія) *(Ю. Размєтаєва),* 87
Електронна держава (е-держава) *(І. Харечко),* 87
Електронна медіація (е-медіація) *(І. Харечко),* 87
Електронне голосування (е-голосування) *(М. Фоломєєв),* 87
Електронне громадянство (е-громадянство) *(А. Митко),* 88
Електронне нормотворення (е-нормотворення) *(Ю. Тишкун),* 88
Електронне правосуддя (е-правосуддя) *(Ю. Размєтаєва),* 88
Електронне урядування (е-урядування) *(С. Місержи),* 88-89
Електронний документообіг (е-документообіг) *(Г. Мелеганич),* 89
Електронний парламент (е-парламент) *(Ю. Размєтаєва),* 89
Електронні вибори (е-вибори) *(Ю. Размєтаєва), 8*9
Електронні консультації (е-консультації) *(А. Митко),* 89-90
Еліта революційна *(М. Шабанов),* 90
Емансипація політична *(В. Дем'яненко)* ,90
Еміграція політична *(В. Семко),* 90
Есенціалізм соціальний *(В. Чернієнко),* 91
Ескалація *(В. Патійчук),* 91
Ескалація військового конфлікту *(В. Гулай, Г. Родик),* 91
Естетизація політики *(В. Ярошенко),* 91-92
Естетизація політичних суджень *(В. Полянська),* 92
Естетика політична *(В. Полянська),* 92

Естетосфера політики *(В. Полянська),* 92
Етатизм *(В. Малиновський),* 92-93
Етнічна індиферентність *(В. Гулай),* 93
Етнічна меншина *(П. Долганов),* 93
Етнічні інтереси *(А. Дегтеренко),* 93
Етноегоїзм *(В. Гулай, Г. Родик),* 93-94
Етноесенціальна ідея/національна ідея *(І. Варзар),* 94
Етноізоляціонізм *(В. Гулай),* 94
Етнократизм *(В. Гулай),* 94
Етнонаціональний чинник *(А. Дегтеренко),* 94-95
Етнонаціональні інтереси *(А. Дегтеренко),* 95
Етнонаціональні потреби *(А. Дегтеренко),* 95
Етнонігілізм *(В. Гулай. Г. Родик),* 95
Етносоціополітичний периколоз *(І. Варзар),* 95-96
Етнофанатизм *(В. Гулай),* 96
Етнофобія *(В. Гулай, Г. Родик),* 96
Ефект демонстраційний *(М. Шабанов),* 96
Ефірократія *(В. Кривошеїн),* 96

Є

Євразійство *(Т. Сидорук)*, 97
Євроатлантичний безпековий простір *(М. Іванов),* 97
Євроатлантичний курс України *(М. Іванов),* 97
Єврозона *(В. Піча),* 97-98
Єврооптимізм *(Ю. Тишкун),* 98
Європа Регіонів *(Т. Панченко),* 98
Європартія *(А. Агафонова),* 98
Європеїзація *(Л. Угрин),* 99
Європейська безпека *(М. Іванов),* 99
Європейська політика безпеки та оборони *(О. Кандюк),* 99
Європейський курс України *(М. Іванов),* 100
Європейські стандарти *(О. Уварова),* 100
Європейські цінності *(Д. Вовк, О. Уварова),* 100
Єврорегіон *(Є. Тихомирова),* 100
Євроскептицизм *(Ю. Тишкун),* 101
Євроцентризм (європоцентризм) (*Р. Тиса),* 101
Єдина наддержава *(Н. Ржевська),* 101

Ж

Жасминова революція *(О. Романюк),* 102
Женевський формат переговорів *(Н. Хома),* 102

Жовта преса *(В. Бліхар),* 102
Жорстка сила *(Т. Лушагіна),* 102-103

З

Загальнонаціональний лідер *(Г. Мелеганич),* 104
Загарбницька політика *(А. Іовчева),* 104
Загрози безпеці *(Т. Лушагіна),* 104
Заколот *(В. Семко),* 104-105
Заколотовійна *(М. Требін),* 105
Закон М. Дойла *(М. Ґеник),* 105
Законослухняний громадянин *(О. Уварова),* 105
Закритість влади *(А. Митко),* 105-106
Залишенець *(Н. Латигіна),* 106
Заморожений (тліючий) конфлікт *(І. Харечко),* 106
Запит соціальний *(В. Ярошенко),* 106
Заручник *(А. Демичева),* 106-107
Західне співтовариство *(Ю. Теміров),* 107
Збройне повстання *(М. Красковська),* 107
Зважування голосів *(О. Рудік),* 107
Змішана виборча система *(О. Вагіна),* 107-108
Змушування до миру *(М. Ґеник),* 108
Знак політичний *(О. Павлишин),* 108
Знакова конструкція політична *(О. Павлишин),* 108
«Золотий мільярд» *(В. Смолянюк),* 108-109
Зона АТО *(І. Вдовичин),* 109

І

Ідентифікація *(В. Чернієнко),* 110
Ідентичність *(В. Чернієнко),* 110
Ідеократія *(В. Кривошеїн),* 110
Ідеологеми політичні *(Г. Куц),* 110-111
Ізобари політичні *(В. Лажнік)* ,111
Ізобати політичні *(В. Лажнік),* 111
Ілюзія політична *(Т. Купрій)* , 111
Імідж владної інституції *(І. Колосовська),* 111-112
Імідж політика *(Л. Угрин),* 112
Іміджева дипломатія *(А. Шуліка),* 112
Іміджмейкінг політичний *(Ю. Мальована),* 112
Іміджологема політична *(В. Кривошеїн),* 112-113
Імперативи політичної культури *(О. Рудакевич),* 113
Імпічмент *(В. Малиновський),*113

Інвайронменталізм *(Н. Гапон),* 113
Інвеститура уряду *(В. Малиновський),* 114
Індуїзм політичний *(О. Борділовська),* 114
Інклюзивна політика *(Є. Перегуда),* 114
Інклюзивний суверенітет *(М. Шульга),* 114
Інклюзивність політики *(Г. Щедрова),* 114-115
Інклюзія політична *(Н. Карпчук),* 115
Інкрементальна політика *(О. Рудік),* 115
Інсталяція політична *(Н. Хома),* 115
Інтерактивність політична *(І. Вільчинська),* 116
Інтеракціонізм *(В. Гулай),* 116
Інтеракція політична *(О. Михайловська),* 116
Інтервенція гуманітарна *(Н. Лепська),* 116-117
Інтерес національний *(Т. Сидорук),* 117
Інтернет-медіа *(М. Фоломєєв),* 117
Інтернет-мем *(Н. Гапон),* 117
Інтернет-паблік *(К. Ірха),* 117-118
Інтернет-партії *(О. Дзьобань),* 118
Інтернет-спільнота *(О. Шиманова),* 118
Інфологема *(І. Вільчинська),* 118
Інформаційна атака *(Ю. Тишкун),* 119
Інформаційна безпека *(О. Стадніченко),* 119
Інформаційна блокада *(М. Бучин),* 119
Інформаційна війна *(О. Дзьобань),* 119
Інформаційна глобалізація *(А. Митко),* 120
Інформаційна демократія *(А. Митко),* 120
Інформаційна держава *(А. Митко),* 120
Інформаційна екологія *(О. Стадніченко),* 120
Інформаційна моральність *(О. Стадніченко),* 121
Інформаційна політика *(Л. Угрин),* 121
Інформаційне відставання *(А. Митко),* 121
Інформаційне забезпечення політичної стабільності *(О. Семченко),* 121-122
Інформаційне насильство *(О. Дзьобань),* 122
Інформаційний вибух *(Ю. Тишкун),*122
Інформаційний домінізм *(О. Стадніченко),* 122
Інформаційний тероризм *(О. Стадніченко),* 122-123
Інформаційний шум *(М. Бучин),* 123
Інформаційні хвороби *(О. Стадніченко), 123*
Інформаційно-психологічна війна *(В. Гулай),* 123
Інфотейнмент *(І. Вільчинська),* 123-124
Інфраструктура політична *(В. Кривошеїн),* 124

Інфраструктура політичної культури *(О. Рудакевич),* 124
Іредентизм *(Н. Горло),* 124
Ісламофашизм *(Т. Рева),* 124-125
Ісламофобія *(Н. Латигіна),* 125
«Ісламське відроження» *(О. Борділовська),* 125
Ісламський фундаменталізм *(О. Борділовська),* 125
Історична пам'ять *(М. Гурик),* 125-126
Історичне забуття *(В. Чернієнко),* 126

К

Казус беллі *(Ю. Тишкун),* 127
Кайрополітика *(М. Андрущенко),* 127
Кайрополітологія *(М. Андрущенко),* 127
Капеланство *(І. Вдовичин),* 127-128
Капітал лояльності *(Т. Нагорняк),* 128
Капітал політичний *(М. Красковська),* 128
Капітал соціальний *(В. Варинський)*, 128
Каральна психіатрія (репресивна медицина) *(О. Сморжевська),* 128-129
Карикатура політична *(Н. Олійник),* 129
Квадрат темпоральний *(М. Андрущенко),* 129
Квазігра політична *(І. Лященко),* 129-130
Квазідержава *(І. Штука),* 130
Кваліфікована більшість *(О. Рудік),* 130
Квота виборча (метр виборчий) *(Б. Дем'яненко),* 130
Квота політична *(О. Шиманова),* 130-131
Кедрова революція (Революція кедрів) *(А. Демичева),* 131
Керована демократія *(Ю. Тишкун),* 131
Кібератака *(Л. Смола),* 131
Кібербезпека *(С. Куцепал),* 131-132
Кібервійна *(Л. Смола),* 132
Кібердержава *(Н. Хома),* 132
Кіберзброя *(С. Куцепал),* 132-133
Кібернетика політична *(О. Лозовицький),* 133
Кіберпростір *(Л. Смола),* 133
Кіберпротезування соціально-політичне *(О. Дзьобань),* 133
Кіберсвобода *(К. Ірха),* 133-134
Кібертероризм *(Т. Лушагіна),* 134
Кіберцензура *(Н. Карпчук),* 134
Кланово-олігархічна політична система *(О. Бабкіна),* 134-135
Клас політичний *(Р. Тиса),* 135
Класократія *(С. Денисюк),* 135

Клептократія *(М. Требін),* 135-136
Кліктивізм *(К. Ірха),* 136
Коабітація політична *(О. Сморжевська),* 136
Коаліціада *(Л. Лойко),* 136
Коаліційна угода (С. Троян), 136-137
Колективна безпека *(Л. Угрин),* 137
Колоніалізм *(Л. Угрин),* 137
Кольорові революції *(С. Куцепал),* 137-138
Комітологія *(О. Рудік),* 138
Компетентність політична *(Н. Лепська),* 138
Компромат політичний *(І. Вільчинська),* 138-139
Компроміс політичний *(Є. Перегуда, С. Місержи),* 139
Комунікативістика політична *(І. Вільчинська),* 139
Комунікативна влада *(Д. Косенко),* 139
Комунікативна дія *(О. Батрименко, Д. Косенко),* 140
Комунікативна раціональність *(О. Батрименко, Д. Косенко),* 140
Комунітаризм *(М. Остапенко),* 140
Комунітарна служба *(О. Рудік),* 140-141
Конвергенції теорія (*В. Семко),* 141
Конкурентне суспільство *(К. Пальшков),* 141
Конкуренція політична *(Г. Щедрова),* 141
Консолідована інформація *(А. Митко),* 141-142
Конспірологія *(В. Кривошеїн),* 142
Конструктивізм соціальний *(В. Чернієнко),* 142
Консультації з громадськістю *(Л. Хорішко),* 142-143
Консультування політичне *(Л. Хорішко),* 143
Консцієнтальна війна *(А. Колодій),* 143
Консюмеризм *(Л. Медведська),* 143
Консюмеризм політичний *(П. Долганов),* 143-144
Контрдемократія *(Д. Шевчук),* 144
Контреліта *(А. Митко),* 144
Контроль громадський *(В. Малиновський),* 144
Контрпропаганда *(В. Гулай),* 144-145
Контррозвідувальні органи *(В. Смолянюк),* 145
Конфігурація політична *(Т. Купрій),* 145
Конфініум *(В. Кривошеїн),* 145
Конфлікт міжнародний *(Т. Сидорук)*, 145-146
Конфлікт пам'ятей *(О. Волянюк),* 146
Конформізм *(В. Бунь),* 146
Конфронтація політична *(Л. Угрин),* 146
Концепт генези та соціоцивілізаційної ієрархізації народів-етносів у структурі багатонародної країни *(І. Варзар),* 146-147

Концепція «реального суверенітету» *(Є. Юрійчук),* 147
Кордон *(М. Ґеник),* 147
Коректність політична (політкоректність) *(А. Демичева),* 147
Корінний народ *(В. Семко),* 147-148
Корпоративізм *(Н. Гапон),* 148
Корпоративне громадянство *(В. Варинський)*, 148
Корпоративно-олігархічні анклави *(В. Марчук, Н. Голуб'як),* 148
Космополітизація *(І. Загрійчук),* 148-149
Країна-агресор *(В. Піча)*, 149
Країна-провідник *(К. Пальшков),* 149
Краудсорсинг *(Н. Ржевська),* 149
Краудфандинг *(Н. Карпчук),* 149
Креативний клас *(М. Фоломєєв),* 149-150
Криза довіри до влади *(Г. Щедрова),* 150
Криза ідентичності *(Ю. Герман),* 150
Криза легітимності *(Ю. Герман),* 150-151
Криза політичної участі *(Ю. Герман),* 151
«Круглий стіл» *(М. Требін),* 151
Культура війни *(Г. Мелеганич),* 151
Культура миру *(М. Ґеник),* 151-152
Культура політична *(В. Кривошеїн),* 152
Кумулятивне голосування (кумулятивний вотум) *(Б. Дем'яненко),* 152
Курс політичний *(Г. Щедрова),* 152

Л

Лаїцизм *(С. Денисюк), 153*
Ландшафт політичний *(Н. Ржевська),* 153
Латентний конфлікт *(Г. Мелеганич),* 153
Легітимаційна політика *(О. Висоцький), 153*
Лексика політична *(О. Шурко),* 153-154
Летальна зброя *(В. Піча)*, 154
Лібертаріанський патерналізм *(П. Долганов)*, 154
Лібертарний комунітаризм *(В. Зінченко),* 154
Лідер національний *(Т. Новаченко),* 155
Лімітроф *(Н. Лепська),* 155
Лімологія *(В. Лажнік),* 155
Ліфт соціальний *(О. Шурко),* 155
Лобізм політичний *(І. Ковальська-Павелко),* 156
Логроллінг *(О. Рудік),* 156
Локальна війна *(М. Требін),* 156
Лояльність політична *(В. Ханстантинов),* 156-157
Луганська народна республіка *(І. Вдовичин),* 157

М

Мажоритарна виборча система *(О. Вагіна)*, 158
Майдан *(О. Сморжевська),* 158
Макдональдизація *(Н. Лепська),* 158
Мала (оксамитова) революція (С. Троян), 158-159
Малорозвинуті країни *(А. Іовчева),* 159
Мальтузіанство *(Л. Угрин),* 159
Мандат *(Л. Угрин),* 159-160
Маргінал політичний *(Н. Гапон),* 160
Маргіналізація політична *(Л. Літвін),* 160
Маріонетка політична *(О. Романюк),* 160
Маріонеткова країна (держава) *(В. Лажнік),* 161
Маркетинг політичний *(Л. Угрин),* 161
Марш миру *(Т. Лушагіна),* 161
Маски пам'яті *(А. Киридон),* 161-162
Масова комунікація *(А. Митко),* 162
Масове суспільство *(Л. Угрин),* 162
Медіа-активізм *(К. Ірха),* 162-163
Медіавійна (медіапротистояння) *(В. Луць),* 163
Медіадемократія *(М. Фоломєєв),* 163
Медіапростір *(А. Митко),* 163
Медіація *(В. Гулай),* 164
Медіократія (*П. Долганов*), 164
Менеджмент політичний *(О. Дзьобань),* 164
Ментальність політична *(О. Рудакевич),* 164-165
Мережеве суспільство *(О. Шиманова),* 165
Мережеві ЗМІ *(А. Шуліка),* 165
Мережеві форми управління *(М. Петрушкевич),* 165-166
Меритократія *(М. Лашкіна),* 166
Меседж політичний *(А. Соловйова),* 166
Метафора політична *(Н. Шевчук),* 166
Механізм політичний *(Н. Хома)*, 167
Мир *(М. Ґеник),* 167
Мир позитивний *(М. Ґеник),* 167
Мирне співіснування *(Н. Гапон),* 167
Мирний процес *(М. Ґеник),* 167-168
Мирні протести *(О. Уварова),* 168
Миробудівництво *(М. Ґеник),* 168
Мирологія (миротворчі студії) *(К. Семчинський),* 168
Миротворення стратегічне *(К. Семчинський),* 168-169
Миротворчий процес *(В. Ярошенко),* 169

Миротворчі сили ООН (миротворчі контингенти ООН) *(У. Ільницька),* 169-170
Миротворчість *(М. Ґеник),* 170
Мігрант *(Л. Угрин),* 170
Міграція *(Л. Угрин),* 170
Міжетнічна комунікація *(В. Гулай),* 170-171
Міжмор'я концепція *(М. Ґеник),* 171
Міжнародна ізоляція *(О. Зелена),* 171
Міжнародна організація *(Л. Угрин),* 171
Міжнародний порядок *(Ю. Теміров),* 171-172
Міжнародний трибунал *(О. Зелена),* 172
Міжнародні спостерігачі *(Я. Комарницький),* 172
Мілітаризація країни *(Н. Романюк),* 172
Мімікрія політична *(В. Корнієнко),* 172-173
Мінімальна держава *(М. Буник),* 173
Міністерство *(В. Малиновський),* 173
Міністр *(В. Малиновський),* 173
Мінський формат переговорів *(Ю. Тишкун),* 173-174
Місцевий прикордонний рух *(О. Калакура),* 174
Місця пам'яті *(А. Киридон),* 174
Міська герилья *(М. Требін),* 174
Міфологія політична *(І. Штука),* 175
Мобілізація населення *(К. Ірха),* 175
Мобілізація політична *(М. Требін),* 175
Мобінг політичний *(В. Ханстантинов),* 175
Мода політична *(Г. Куц),* 176
Моделювання політичне *(В. Патійчук),* 176
Модерна держава *(Л. Угрин),* 176
Модифікація поведінки *(В. Зінченко),* 176-177
Модульна людина *(М. Буник),* 177
Монархія *(М. Требін),* 177
Мондіалізм *(О. Лозовицький),* 177
Моніторинг влади *(А. Митко),* 177-178
Моніторинг політичний *(В. Патійчук),* 178
Мономіф *(О. Онопко),* 178
Моральний дефолт *(В. Ярошенко),* 178
Москвофільство *(В. Северинюк),* 178-179
Мультикультуралізм *(С. Орлов),* 179
Мультилінгвізм *(Н. Карпчук),* 179
Мультиплікація політична *(В. Хвіст),* 179-180
М'яка сила *(Т. Лушагіна),* 180

Н

Наддержава *(Н. Ржевська),*181
Надійність політична *(В. Ярошенко),* 181
Наднаціональність *(М. Шульга),* 181
Надсфери суспільного життя *(В. Тімашова),* 181
Наносуспільство *(О. Дзьобань)*, 181-182
Наратив *(А. Гарбадин),* 182
Народна дипломатія *(М. Трофименко),* 182
Націократія *(К. Пальшков),* 182
Націоналізм економічний *(П. Долганов),* 182
Націоналіст *(Л. Угрин),* 183
Націоналістичні партії *(Т. Новаченко)* ,183
Національна держава *(О. Рудакевич),* 183
Національна ідея *(О. Рудакевич),* 183
Національна консолідація *(С. Була),* 183-184
Національна меншина *(П. Долганов),* 184
Національна пам'ять *(Н. Гапон),* 184
Національна політична культура *(О. Рудакевич),* 184
Національна самостійність *(В. Ярошенко),* 184-185
Національне антикорупційне бюро України (*В. Малиновський),* 185
Національний принцип *(О. Рудакевич),* 185
Національний рух опору (С. Троян), 185
Національний фактор *(А. Дегтеренко),* 185-186
Національні інтереси *(А. Дегтеренко),* 186
Національно-орієнтована суспільно-політична лексика *(Т. Здіховська),* 186
Національно-політичний мазохізм *(В. Козьма),* 186
Небесна сотня *(О. Сморжевська),* 186-187
Невдала держава / держава, що не відбулася *(А. Колодій),* 187
Невизнані держави (О. Козирев), 187
Недержавна дипломатія *(Н. Лепська), 187*
Недержавні збройні формування *(В. Целуйко),* 188
Незаконні воєнізовані формування *(М. Требін)*, 188
Незалежність країни *(Т. Новаченко),* 188
Незалежність політична *(К. Пальшков),* 188
Нейтральність політична *(В. Малиновський),* 188
Нелінійна війна *(Л. Смола),* 189
Ненасильницький протест *(К. Семчинський), 189*
Неоазіяцентризм *(В. Патійчук),* 189
Необіхевіоризм *(В. Северинюк),* 189-190
Неоєвразійство *(А. Іовчева),* 190
Неоізоляціонізм *(Ю. Ємельянова),* 190

Неоінституціоналізм *(Є. Перегуда),* 190-191
Неонацизм (В. Гулай), 191
Неонаціонал-соціалізм *(В. Хвіст),*191
Неопатримоніалізм *(П. Кутуєв),* 191
Неототалітаризм *(В. Гулай),* 191-192
Неофашизм *(В. Гулай),* 192
Неофемінізм *(О. Зінченко),* 192
Неоцаризм *(Н. Хома, В. Северинюк),* 192-193
Непотизм *(М. Требін),* 193
Несистемна опозиція *(Н. Ніколаєнко),* 193
Неспроможна держава *(О. Уварова),* 193-194
Неспроможність політична *(Т. Лушагіна),* 194
Нетерпимість політична *(В. Ханстантинов),* 194
Нетократія *(М. Лашкіна)*, 194
Неурядові організації *(А. Колодій),* 194-195
Нова публічна дипломатія *(М. Трофименко),* 195
Нова холодна війна *(Ю. Теміров),* 195
«Новоросія» *(В. Северинюк),* 195
Новояз *(А. Гарбадин),* 195
Нонконформізм *(В. Бунь),* 196
Нормандський формат переговорів *(Н. Хома),* 196
Нормативна модель ліберальної представницької демократії *(А. Колодій, Дж. Перлін),* 196
Ньюсмейкер *(М. Остапенко),* 196

О

Область державної політики *(І. Варзар),* 197
Обмежений суверенітет *(Ю. Тишкун),* 197
Оборонна політика України *(А. Шуліка),* 197
Обороноздатність *(А. Іовчева),* 197-198
Обумовленість політична *(Н. Рудік),* 198
Оксамитова революція *(О. Романюк),* 198
Окупант *(А. Іовчева),* 198
Окупаційна влада *(А. Зуйковська),* 198-199
Окупована територія *(А. Зуйковська),* 199
Олігархізація влади *(В. Корнієнко),* 199
Олігархономіка (олігархічна економіка) *(В. Корнієнко),* 199
Онлайн-петиція *(К. Ірха),* 199-200
Онлайн-участь політична *(О. Семченко),* 200
Ополченець *(П. Параняк),* 200
Опонент політичний *(Г. Щедрова),* 200

Опт-аут *(О. Рудік),* 201
Оптимізм політичний *(І. Побочий),* 201
Остальгія *(А. Киридон),* 201
Офшорна зона *(Н. Романюк),* 201-202
Охлократія *(С. Орлов),* 202
Очищення влади (люстрація) *(Є. Перегуда),* 202

П

Паблік рилейшнз *(Л. Угрин)*, 203
Пакт політичний *(Л. Угрин)*, 203
Паліативне перемир'я (С. Троян), 203
Пам'ять колективна *(А. Киридон)*, 203-204
Пам'ять посттоталітарна *(А. Киридон),* 204
Пан'європеїзм *(О. Рудакевич),* 204
Паніка *(М. Лашкіна),* 204
Паняпонізм *(В. Патійчук),* 204-205
Парасолькова революція (С. Троян), 205
Партикуляризм *(Л. Угрин),* 205
«Партія війни» *(Т. Лушагіна),* 205
«Партія влади» *(К. Пальшков),* 205
«Партія миру» *(Т. Лушагіна),* 206
Партологічний квадрат *(І. Варзар)*, 206
«Паспорт» території *(Т. Нагорняк),* 206
Патріотизм *(Л. Угрин),* 206
Патрон-клієнтелізм (*І. Ковальська-Павелко),* 206-207
Пацифізм *(М. Ґеник),* 207
Переговори *(М. Ґеник),* 207
Передбачення *(В. Горбатенко),* 207
Переміщені особи *(Я. Комарницький),* 207-208
Перфоманс політичний *(Н. Хома)*, 208
Песимізм політичний *(І. Побочий),* 208
Піар політичний (PR) *(А. Шуліка),* 208
Підконтрольна територія (С. Троян), 209
Підкріплення техніка *(В. Зінченко), 209*
Підкуп виборців *(В. Луць),* 209
Підтримання миру *(М. Ґеник),* 209
Пісня політична *(В. Хвіст),* 209-210
«Плавильний тигль» *(Ю. Ємельянова),* 210
Планування політичне *(Т. Панченко),* 210
Плебісцит *(І. Хаврук),* 210
Плейсбрендинг *(В. Гулай, Н. Колесницька),* 210-211

Плинний тоталітаризм *(П. Долганов),* 211
Поведінка політична *(В. Северинюк),* 211
Повстанський рух *(М. Целуйко),* 211
Податкове стимулювання *(Г. Музиченко),* 211-212
Позитивний мир *(М. Ґеник),* 212
Поле політичне *(І. Оніщенко),* 212
Поліархія *(М. Требін),* 212
Політв'язень (політичний в'язень) *(В. Дем'яненко),* 213
Політейнмент *(І. Вільчинська),* 213
Політика агоністичного плюралізму *(В. Ханстантинов),* 213
Політика внутрішня *(В. Малиновський),* 213-214
Політика дипломатії *(Н. Лепська),* 214
Політика етичного споживання *(О. Висоцька),* 214
Політика ідентичності *(Л. Угрин),* 214-215
Політика національної пам'яті *(В. Гулай),* 215
Політика пам'яті *(О. Волянюк),* 215
Політика партнерства НАТО *(Г. Куц),* 215
Політика подвійних стандартів *(Л. Угрин),* 215-216
Політика потурання (С. Троян), 216
Політика регіональна *(В. Малиновський),* 216
Політика стійкого споживання (політика екологічно дружнього споживання) *(О. Висоцька),* 216
Політика сусідства *(Є. Тихомирова),* 216
Політика фальсифікації *(К. Пальшков),* 216-217
Політико-правова комунікація *(О. Павлишин),* 217
Політико-правова міфологія *(О. Павлишин),* 217
Політико-правова реальність *(О. Павлишин),* 217
Політико-правовий універсум *(О. Павлишин),* 217
Політико-семантичний простір *(М. Петрушкевич),* 217-218
Політико-технологічна діяльність *(Л. Хорішко),* 218
Політичне несвідоме *(Н. Шевчук),* 218
Політологія темпоральна *(М. Андрущенко),* 218-219
Політтехнолог (політичний технолог) *(І. Малик),* 219
Поліцентризм (*В. Патійчук),* 219
Поліцентризм внутрішньополітичний *(В. Смолянюк),* 219
Поліцентризм міжнародний (глобальний) *(В. Смолянюк),* 219
Польові командири *(В. Гулай),* 219-220
Помаранчева революція *(О. Романюк),* 220
Популізм політичний *(О. Лозовицький),* 220
Порогові країни *(В. Смолянюк),* 220
Портрет політичний *(Т. Панченко),* 220

Порядок денний політики *(Т. Семигіна),* 220-221
Посади політичні *(В. Малиновський),* 221
Постбіполярність *(Ю. Тишкун),* 221
Постбіхевіоризм *(В. Северинюк),* 221-222
Постдемократія *(Н. Вінникова),* 222
Постімперіалізм *(В. Зінченко),* 222
Посткомуністична трансформація *(К. Пальшков),* 222
Посткомуністичні революції *(О. Романюк),* 223
Постмодернізм *(А. Гарбадин),* 223
«Постпомаранчевий рімейк» *(О. Волянюк),* 223
Постполітика *(Д. Шевчук),* 223-224
Постсоціалістичний простір *(В. Дем'яненко),* 224
Посттоталітаризм *(О. Романюк),* 224
Посттюльпанова революція *(О. Романюк),* 224
Походження держави теорії *(Н. Лепська),* 224-225
Правий сектор *(В. Коцур),* 225
Правозахисний рух *(В. Дем'яненко),* 225
Правозахисник *(В. Дем'яненко),* 225-226
Православний комунізм *(Д. Вовк),* 226
Превентивна дипломатія *(М. Ґеник),* 226
Превентивна контрреволюція *(Р. Тиса),* 226
Превентивне розгортання *(А. Ямчук),* 227
Превентивний ядерний удар *(Г. Фесун),* 227
Президенціалізм *(Л. Кочубей),* 227
Прекаріат *(П. Долганов),* 227-228
Прем'єр-міністри України *(В. Бліхар),* 228
Преференційне голосування *(Б. Дем'яненко),* 228
Приватна армія *(І. Вдовичин),* 228-229
Прикордоння (концепція прикордоння) *(О. Калакура),* 229
Примирення *(М. Ґеник),* 229
Примирення національне *(І. Оніщенко),* 229
Примирення постконфліктне *(К. Семчинський),* 229-230
Примус до миру *(А. Ямчук),* 230
Принцип поділу влади *(В. Малиновський),* 230
Пристосуванство політичне *(В. Луць),* 230
Провокація *(Т. Лушагіна),* 230-231
Проект «Стіна» *(І. Лященко),* 231
Проектування політичне *(Т. Панченко),* 231
Проектування соціальне *(В. Горбатенко),* 231-232
Прометеїзм *(М. Ґеник),* 232
Пропозиція політична *(В. Малиновський),* 232

Пропорційна виборча система *(О. Вагіна),* 232
Пропорційна виборча система з відкритими списками *(О. Кандюк)*, 232-233
Пропорційна виборча система з закритими («жорсткими», «зв'язаними») списками *(Б. Дем'яненко), 233*
Проросійський сепаратизм *(С. Савойська),* 233
Проросійськість *(Т. Новаченко),* 233
Простір політичний *(В. Малиновський),* 233-234
Прос'юмеризм *(С. Федонюк),* 234
Протекторат *(І. Ковальська-Павелко),* 234
Противники мирного процесу *(М. Геник),* 234
Проукраїнськість *(Т. Новаченко),* 234-235
Профайлінг *(Є. Тихомирова),* 235
Псевдовибори *(В. Козьма),* 235
Псевдореальність політична *(О. Дзьобань),* 235
Псевдореферендум *(М. Бучин),* 236
Псефологія *(В. Кривошеїн, І. Ковальська-Павелко),* 236
Публіка *(А. Колодій),* 236
Публіцистика політична *(С. Куцепал),* 236-237
Публічна адміністрація *(В. Малиновський),* 237
Публічна дипломатія *(О. Висоцький),* 237
Публічна політика *(М. Буник),* 237
Публічна сфера *(А. Колодій),* 237
Публічне адміністрування *(А. Колодій),* 238
Публічне врядування *(А. Колодій),* 238
Публічні дебати *(М. Лашкіна),* 238
Путінізм *(Н. Ржевська),* 238
Путінократія *(О. Бабкіна),* 238-239
Путінофіли *(Ю. Ємельянова),* 239
«П'ята колона» (в Україні) *(Н. Ніколаєнко),* 239

Р

Радянський тоталітаризм *(В. Гулай),* 240
Реаліті-шоу політичне *(В. Хвіст),* 240
Ребрендинг політичний *(І. Оніщенко),* 240
Революційна доцільність *(О. Зінченко),* 240-241
Революція гідності *(Г. Куц),* 241
Революція троянд *(А. Демичева),* 241
Регіон *(Т. Панченко),* 241-242
Регіон прикордонний *(Ю. Ємельянова),* 242
Регіон транскордонний *(О. Калакура),* 242
Регіоналізація *(В. Малиновський),* 242

Регіоналізм *(Т. Панченко),* 242-243
Регіоналістика політична *(В. Марчук, Н. Голуб'як),* 243
Регіональна безпека *(С. Ростецька),* 243
Регіональна політична еліта *(Г. Мелеганич),* 243
Регіональна стратегія *(В. Малиновський*), 243-244
Режим особистої влади *(С. Місержи),* 244
Режим особливого партнерства (С. Троян), 244
Режим перемир'я *(К. Павлюк),* 244
Режим припинення вогню *(К. Павлюк),* 244
Режим тиші *(О. Євтушенко),* 245
Резолюція недовіри (осуду) *(В. Малиновський),* 245
Рейтинг політичний *(Є. Тихомирова),* 245
Релігія політична *(М. Петрушкевич),* 246
Ренкінг політичний *(Є. Тихомирова),* 246
Репатріант *(О. Калакура),* 246
Репатріація *(Л. Угрин),* 246
Репрезентація політична *(С. Рудницький),* 247
Ресентимент політичний *(В. Ханстантинов),* 247
Республіка *(М. Требін),* 247
Ресталінізація *(В. Гулай),* 247
Ретроград *(І. Алєксєєнко, Н. Хома),* 248
Референдум *(І. Хаврук),* 248
Референдум плебісцитарний *(І. Хаврук),* 248
Реформування політичної сфери *(В. Тімашова),* 248-249
Ризик країни *(В. Кривошеїн),* 249
Ризик політичний *(Т. Купрій),* 249
Ризикологія політична *(А. Шуліка),* 249
Риторика політична *(Л. Смола),* 250
Риторика популістична *(К. Пальшков),* 250
Ритуал політичний *(Л. Кочубей),* 250
Розвідувальні органи *(В. Смолянюк),* 250
Розумна оборона *(І. Малик),* 250
Розумна сила *(Л. Угрин),* 251
«Російська весна» («Русская весна») *(Д. Вовк),* 251
Російський націоналізм *(І. Загрійчук),* 251
Русифікація *(Л. Угрин),* 251-252
«Русскій мір» («Русский мир») *(Л. Угрин),* 252

С

Самовизначення політичне *(Л. Угрин),* 253
Самоізоляція *(І. Єремєєва),* 253

Самооборона Майдану *(В. Коцур),* 253-254
Самоорганізація населення *(Т. Семигіна),* 254
Санітарний кордон *(А. Бандурка),* 254
Санкційна політика *(І. Єремєєва),* 254
Сатира політична *(С. Куцепал),* 255
Світ політичний *(В. Кривошеїн),* 255
Світова периферія *(Л. Угрин),* 255
Світова спільнота *(Л. Літвін),* 255
Світове панування *(Н. Лепська),* 256
Світ-система *(Є. Перегуда),* 256
Секторальні санкції *(О. Уварова),* 256
«Секонд-хенд» політичний *(О. Волянюк),* 256
Секс-тероризм *(Н. Олійник),* 256-257
Селекторат *(Л. Угрин),* 257
Семіотика політики *(О. Павлишин),* 257
Сепаратизм *(С. Орлов),* 257-258
Сепаратист *(Л. Угрин),* 258
Сепаратистські рухи *(Л. Угрин),* 258
Сепаратний мир *(І. Алєксєєнко, Н. Хома),* 258
Сепаратні переговори *(О. Михайловська),* 258-259
Сервісна держава *(І. Колосовська),* 259
Середній клас *(В. Бліхар),* 259
Сецесія *(Т. Панченко),* 259
Сили територіальної оборони *(Г. Фесун),* 259-260
Символічний патріотизм *(Ю. Ємельянова),* 260
Симпатизант *(І. Алєксєєнко),* 260
Симулякр *(А. Гарбадин),* 260
Синдром малоросійства *(В. Северинюк, Н. Хома),* 260-261
Синдром старшого брата *(І. Харечко),* 261
Система альтернативного голосу *(Р.Чупрін),* 261
Система виборча *(Б. Дем'яненко),* 261-262
Система виборча гібридна *(Р.Чупрін),* 262
Система виборча двораундова *(Р.Чупрін),* 262
Система двопартійна (біпартизм) *(Б. Дем'яненко),* 262
Система єдиного голосу, що передається *(Р.Чупрін),* 263
Система міжнародна *(Т. Сидорук),* 263
Система панашаж (панаширування) *(Б. Дем'яненко),* 263
Система плампінг *(Б. Дем'яненко),* 263-264
Система політична *(В. Кривошеїн),* 264
Система стримувань і противаг *(В. Малиновський),* 264
Ситуаційний аналіз (у політиці) *(Л. Хорішко),* 264

Ситуація політична *(Л. Хорішко),* 264-265
«Сіра зона» *(Н. Лепська),* 265
«Скляна стеля» *(М. Петрушкевич),* 265
Сленг політичний *(Т. Здіховська),* 265
Сліпота (короткозорість) політична *(Ю. Тишкун),* 265
Слоган політичний *(І. Вільчинська),* 266
Солідаризм *(І. Харечко),* 266
Сомалізація (О. Козирев), 266
Соціаліст *(Л. Угрин),* 266-267
Соціал-націоналізм *(В. Хвіст),* 267
Соціальний пакет *(Є. Тихомирова),* 267
Соціальні комунікації *(В. Гулай, Г. Родик),* 267
Соціальні медіа *(А. Митко),* 267-268
Соцієтальна культура *(О. Рудакевич),* 268
Спеціальний статус адміністративно-територіальної одиниці *(Т. Лушагіна),* 268
Список відкритий *(М. Іванов),* 268
Спіндокторінг *(А. Митко),* 268-269
Спічрайтер *(О. Новакова),* 269
Спічрайтинг політичний *(О. Шиманова),* 269
Споживацтво політичне *(О. Висоцька),* 269
Стагнація політична *(В. Бліхар),* 270
Статус політичний *(Л. Угрин),* 270
«Стаціонарний бандит» *(М. Буник),* 270
Стейкхолдер *(О. Сморжевська),* 270-271
Стереотип політичний *(О. Шерман),* 271
Стиль політичний *(В. Полянська),* 271
«Стокгольмський синдром» *(М. Требін),* 271-272
Стратегічне партнерство *(І. Малик),* 272
Стратифікація політична *(М. Остапенко),* 272
Стратифікація соціальна *(Т. Семигіна),* 272
Стрімер *(Г. Фесун),* 273
Стрім-трансляція *(Г. Фесун),* 273
Стріт-арт політичний *(Н. Хома),* 273
Субсидіарність *(В. Малиновський),* 273-274
Суверенітет *(Т. Сидорук)*, 274
Суверенна демократія *(М. Козирева),* 274
Суперпрезидентська (монократична) республіка *(В. Смолянюк),* 274-275
Суспільне примирення *(І. Загрійчук),* 275
Суспільний (громадський, публічний) інтерес *(А. Колодій),* 275
Суспільний (громадянський) патріотизм *(А. Колодій),* 275

Суспільні рухи *(Л. Угрин),* 275-276
Суспільство ризику *(В. Кривошеїн),* 276
Суспільство споживання *(О. Висоцька),* 276
Суфражизм *(С. Орлов),* 276-277
Східне партнерство *(І. Алєксєєнко),* 277
Сюрреалізм політичний *(Н. Хома),* 277

Т

Таємна дипломатія *(Т. Лушагіна),* 278
Тактика політична *(М. Шабанов),* 278
Танатополітика *(Д. Шевчук),* 278
Тандемократія *(В. Смолянюк),* 278-279
Твіпломасі (*М. Трофименко),* 279
Твіпломат (*М. Трофименко),* 279
Твіт (ретвіт) *(Ю. Тишкун),* 279
Твітерна революція *(Н. Хома),* 279-280
Твіттер-дипломатія *(М. Бучин),* 280
Театралізація політики *(І. Вільчинська),* 280
Теледемократія *(А. Митко),* 280
Темпоральність політики *(Г. Щедрова),* 281
Теологія політична *(Д. Шевчук),* 281
Територіальна оборона *(Г. Фесун),* 281
Територіальна цілісність *(В. Лажнік),* 281
Територіальний суверенітет *(С. Була),* 281-282
Територія *(Т. Нагорняк),* 282
Тероризм *(М. Требін),* 282
Тероризм біологічний *(М. Требін),* 282-283
Тероризм етнічний *(М. Требін),* 283
Тероризм комп'ютерний *(М. Требін),* 283
Тероризм космічний *(М. Требін),* 283
Тероризм лівий *(М. Требін),* 283-284
Тероризм міжнародний *(М. Требін),* 284
Тероризм правий *(М. Требін),* 284
Тероризм релігійний *(М. Требін),* 284
Тероризм хімічний *(М. Требін),* 284-285
Тероризм ядерний *(М. Требін),* 285
Терористична діяльність *(М. Требін),* 285
Техніки е-участі *(А. Митко),* 285
Технічний кандидат *(Л. Кочубей),* 285-286
Технодемократія *(М. Требін),* 286
Технологія виборча *(Л. Кочубей),* 286

Тимчасовий переселенець *(Ю. Ємельянова),* 286-287
Тимчасово окупована територія України (С. Троян), 287
Ток-шоу політичне *(Н. Олійник),* 287
Толерантність політична *(П. Параняк),* 287
Толеранційне поле *(В. Ханстантинов),* 288
Точкові санкції *(Н. Хома),* 288
Травма історична *(А. Киридон),* 288
Традиції політичні *(М. Фоломєєв),* 288
Транзит політичний *(О. Романюк),* 288-289
Транзитивне суспільство *(О. Бабкіна),* 289
Транзитологічна парадигма *(О. Романюк),* 289
Транзитологія *(О. Романюк),* 289
Трансгуманізм *(В. Горбатенко),* 290
Трансконтинентальна спільність *(В. Семко),* 290
Транскордонне співробітництво *(С. Ростецька),* 290
Транскультуралізм *(С. Місержи),* 290-291
Транснаціональна терористична мережа *(М. Целуйко),* 291
Транснаціональні корпорації (ТНК) *(І. Алєксєєнко),* 291
Трансфер політичний *(В. Чернієнко),* 291
Тренд політичний *(Л. Угрин),* 291-292
Трудова повинність *(А. Шуліка),* 292
Турбулентність політична *(М. Андрущенко),* 292
Тюльпанова революція *(А. Демичева),* 292
Тяглова держава *(В. Кривошеїн),* 293

У

Узурпація *(С. Орлов),* 294
Україновиховання *(Т. Здіховська),* 294
Україно-російська війна *(В. Целуйко),* 294
Українофоб *(О. Калакура),* 294-295
Українофобія *(Л. Лойко),* 295
Українська армія *(М. Требін),* 295
Українська державність *(С. Савойська),* 295
Українська еміграція *(Я. Комарницький),* 295-296
Український медійний простір *(О. Макух),* 296
Українсько-російські відносини (С. Троян), 296
УЛБ концепція *(М. Ґеник),* 296
Унітарно-децентралізована держава *(О. Панфілов),* 296-297
Управління політичне *(В. Малиновський),* 297
Уряд *(В. Малиновський),* 297
Уряд коаліційний *(В. Лебедюк),* 297-298

Уряд маріонетковий *(В. Коцур),* 298
Уряд однопартійний *(В. Малиновський),* 298
Уряд політичний *(О. Лозовицький),* 298
Уряд технократичний *(В. Лебедюк),* 298-299
Уряд тимчасовий *(В. Лебедюк),* 299
Уряд тіньовий *(І. Головко),* 299
Урядовий «легіонер» *(В. Піча)*, 299
Усвідомлений пат *(М. Ґеник),* 300
Успільнотнення *(О. Рудік),* 300
Успіх політичний *(Л. Хорішко),* 300

Ф

Фандрайзинг *(І. Алєксєєнко),* 301
Фандрайзинг політичний *(А. Агафонова),* 301
Федералізація *(Д. Вовк, О. Уварова),* 301
Федералізація України *(В. Северинюк),* 302
Федералізм *(Т. Панченко),* 302
Фейсбук-дипломат *(М. Трофименко),* 302
Фейсбук-дипломатія *(М. Трофименко),* 302-303
Фемінізм *(О. Зінченко),* 303
Фемократія *(М. Петрушкевич),* 303
Філіація *(С. Орлов),* 303
Фільтри пам'яті *(А. Киридон),* 303-304
Флешмоб політичний (політмоб) *(Н. Хома),* 304
Формати міжнародних перегорів (конфлікт в Україні) *(Н. Хома),* 304
Формула рівноваги світу *(Л. Літвін),* 304
Фотографія політична *(С. Куцепал),* 305
Фрагмеґративність *(В. Кривошеїн),* 305
Фрейми *(І. Алєксєєнко),* 305
Фреймінг *(І. Алєксєєнко),* 305
Фреквенція політична *(В. Кривошеїн),* 305-306
Фрустрація *(І. Горбатенко),* 306
Функціонер політичний *(Л. Угрин)*, 306
Футурологія *(В. Горбатенко),* 306

Х

Хактивізм *(Н. Хома)*, 307
Хард-ток-шоу політичне *(В. Хвіст),* 307
Хвилі мобілізації *(А. Демичева),* 307
Хештег *(А. Соловйова),* 307-308
Холодна війна *(Н. Лепська),* 308

Хронополітика *(М. Андрущенко),* 308
Хронополітологія *(М. Андрущенко),* 308
Хунта *(М. Требін),* 308-309
Хунта фашистська *(М. Требін),* 309

Ц

Цензи виборчі *(Б. Дем'яненко),* 310
Цензура *(А. Митко),* 310
Централізація *(Л. Угрин)*, 310
Цивілізація ризику *(В. Кривошеїн),* 310-311
Цинізм політичний *(Л. Угрин)*, 311
Цифрова дипломатія (*М. Трофименко),* 311
Цифровий розрив *(М. Бучин),* 311-312
Цифромодернізм (постпостмодернізм) *(О. Висоцька),* 312

Ч

Час політичний *(М. Требін),* 313
«Четверта влада» *(Л. Угрин)*, 313
Численні модерни *(П. Кутуєв),* 313
«Чорний лебідь» *(Л. Харченко),* 314
«Чорний» піар *(В. Луць),* 314
Чужинець *(А. Гарбадин),* 314

Ш

Шенгенська угода *(В. Бліхар),* 315
Шовінізм великоросійський імперський (*О. Курбатов),* 315
Шпигун *(В. Семко),* 315
Шпигунономанія *(В. Семко),* 316

Я

Ядерне нерозповсюдження *(М. Требін),* 317
Ядерне стримування *(Г. Шипунов),* 317
«Ядерний» електорат *(Т. Андрущенко),* 317
Ядерний потенціал (арсенал) *(М. Требін),* 317-318
Ядерний шантаж *(Ю. Тишкун),* 318
Японоцентризм *(В. Патійчук),* 318

Гасла, назви яких розпочинаються латинськими символами

ABC концепція *(М. Ґеник),* 319
E-резидент *(Н. Хома),* 319
Id-карта *(В. Хвіст),* 319
C2G («громадяни – уряд») *(А. Серенок),* 319-320
G2B («уряд – бізнес») *(А. Серенок),* 320
G2C («уряд – громадяни») *(А. Серенок),* 320
G2G («уряд – уряд») *(А. Серенок),* 320
G2E («уряд – державні службовці») *(А. Серенок),* 320-321
G4C («уряд для громадян») *(А. Серенок),* 321
GR-менеджмент політичний *(О. Шиманова),* 321
GR-спеціаліст (лобіст) *(Н. Хома)*, 321-322
Homo soveticus *(Д. Вовк),* 322
SMM політичний *(А. Агафонова),* 322
Twitter storm (Твітер-шторм, твіт-шторм) *(Н. Карпчук),* 322
Win-win стратегія *(Н. Карпчук),* 322-323

Громадсько-політичний сленг

(неологізми-жаргонізми, оказіоналізми та інші сучасні новотвори)

Автомайдан *(С. Савойська),* 324
Азірівка *(А. Соловйова),* 324
Антимайдан *(С. Савойська),* 324
Афробандерівець *(В. Гулай),* 324-325
Бандерівці («бендерівці») *(Н. Олійник),* 325
Бандерофобія *(І. Харечко),* 325,
«Ватник» *(К. Семчинський),* 325
«Ввічливі люди» *(О. Висоцька, О. Висоцький),* 326
«Вишиватник» *(О. Сморжевська),* 326
«Візитка Яроша» *(А. Соловйова),* 326
Вулична люстрація *(В. Ярошенко),* 326-327
В'язані *(І. Вільчинська),* 327
Гопник *(С. Денисюк),* 327
«Гранітоїд» («грантожер») *(А. Демичева),* 327
Дерибан *(К. Семчинський),* 327-328
«Джинса» політична *(М. Фоломєєв),* 328
«Диванна» сотня *(А. Соловйова),* 328
«Диванні» війська *(О. Висоцька, О. Висоцький),* 328
«Диванні» партії *(В. Лебедюк),* 329
«Диктаторські закони» *(Н. Олійник),* 329
«Жидобандерівець» *(В. Гулай),* 329
Жовто-блакитна ідеологія *(В. Ярошенко),* 329-330
«Засівальники» («посівальники») *(О. Сморжевська),* 330
«Зелені чоловічки» *(С. Савойська),* 330
«Зливання» округу *(В. Гулай),* 330-331
Зомбування політичне *(О. Дзьобань),* 331
Кандидат-«клон» *(О. Курбатов),* 331
«Карусель» виборча *(В. Гулай),* 331
Київська хунта *(А. Бандурка),* 331-332
Кіборги *(М. Бучин),* 332
«Кісєльовщина» *(О. Сморжевська),* 332
«Кнопкодав» *(А. Соловйова),* 332
«Коктейль Молотова» *(К. Павлюк),* 332-333
«Колоради» *(К. Семчинський),* 333
«Коридор» на Крим *(О. Курбатов),* 333
Креатура політична *(А. Бандурка),* 333
«Кримнаш» *(А. Соловйова),* 333-334
«Кровосісі» *(О. Сморжевська),* 334
Кумівство *(В. Лебедюк),* 334

Кучмізм *(Б. Дем'яненко),* 334
«Легітимний» *(Д. Вовк),* 335
Ленінопад *(А. Соловйова),* 335
«Любі друзі» *(О. Сморжевська),* 335
Мажор *(Н. Гапон),* 335
Майданівець *(Н. Ржевська),* 335-336
«Манкурти» *(М. Шабанов),* 336
«Матрьошки» місцевого самоврядування *(В. Малиновський),* 336
«Мертві душі» *(М. Бучин),* 336
«Молодоолігархи» *(В. Гулай),* 337
Нашизм *(М. Козирева),* 337
«Няш-мяш» *(О. Висоцька),* 337
«Папєрєдніки» *(Н. Гапон),* 337
Політична «консерва» *(І. Вільчинська),* 338
Постсовки *(М. Шабанов),* 338
«Проффесор» *(Н. Гапон),* 338
Рашизм *(М. Козирева),* 338-339
Рашист *(І. Харечко),* 339
«Сім'я» *(В. Гулай),* 339
«Смотрящий» *(І. Харечко),* 339
«Совок» *(І. Харечко),* 339-340
Спойлер *(І. Вільчинська),* 340
«Справа Ґонгадзе» *(В. Гулай),* 340
«Телепіпли» *(М. Петрушкевич),* 341
«Темник» *(Н. Олійник),* 341
Тилова сотня *(О. Євтушенко)*, 341
Тітушки *(А. Соловйова),* 342
«Толераст» *(Д. Вовк),* 342
Тролінг політичний *(О. Дзьобань),* 342
Троль політичний *(А. Соловйова),* 342-343
«Тушка» *(М. Бучин),* 343
«Укри» («укропи») *(С. Савойська),* 343
Ура-патріот *(Д. Вовк),* 343
Фейк політичний *(О. Дзьобань),* 343-344
Фейкова інформація *(Т. Лушагіна),* 344
Фейкрайтер *(О. Дзьобань),* 344
Фотожаби *(С. Куцепал),* 344
«Чорні чоловічки» *(О. Сморжевська),* 344-345
«Шустеризація» *(В. Корнієнко),* 345
200-тий (вантаж-200) *(Б. Дем'яненко),* 345
300-тий (вантаж-300) *(Б. Дем'яненко),* 345
500-тий (вантаж-500) *(Б. Дем'яненко),* 345-346

Авторський колектив

1. **Агафонова Ганна Сергіївна** – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; 27maranta10@mail.ru
2. **Алєксєєнко Ірина Вікторівна** – доктор політичних наук, професор, декан соціально-гуманітарного факультету, завідувач кафедри політології та правознавства Бердянського державного педагогічного університету; irina_alekseenko@yahoo.com
3. **Андрущенко Максим Олександрович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри парламентаризму та політичного менеджменту НАДУ при Президентові України; max.andrushchenko@gmail.com
4. **Андрущенко Тетяна Вікторівна** – доктор політичних наук, старший науковий співробітник відділу соціальних проблем вищої освіти та виховання студентської молоді Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України; tanya_atv@ukr.net
5. **Бабкіна Ольга Володимирівна** – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук Інституту політології та права НПУ імені М.П. Драгоманова; neoconservator@yandex.ru
6. **Баєва Юлія Євгенівна** – кандидат політичних наук; асистент кафедри політичних наук Київського національного університету будівництва і архітектури; jbaeva@me.com
7. **Бандурка Анна Сергіївна** – кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи Інституту соціальних наук і самоврядування ім. Г. Алієва МАУП, заступник завідувача кафедри соціології та соціальної роботи Інституту соціальних наук і самоврядування ім. Г. Алієва МАУП; bandurka.as@gmail.com
8. **Батрименко Олег Володимирович** – доктор політичних наук, доцент, доцент кафедри політології Київського національного університету імені Тереса Шевченка; batrymenko@ukr.net
9. **Бєльська Тетяна Валентинівна**– кандидат наук з державного управління, докторант кафедри державної політики та суспільного розвитку Національної академії державного управління при Президентові України; tanya_belska@ukr.net
10. **Бліхар В'ячеслав Степанович** – доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії, політології та юридичної логіки Львівського університету внутрішніх справ; blikharv@ukr.net
11. **Борділовська Олена Анатоліївна –** доктор політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка; olbord@ukr.net

12. **Була Світлана Петрівна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Львівського національного університету імені Івана Франка; bula_sv@ukr.net
13. **Бунік Микола Зиновійович** – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук і філософії Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України; mykolabunyk@gmail.com
14. **Бунь Вікторія Вікторівна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка; boon.vika@gmail.com
15. **Бучин Микола Антонович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка»; buchyn@ukr.net
16. **Вагіна Олена Миколаївна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри політології Запорізького національного університету; V-Elena@i.ua
17. **Варзар Іван Михайлович** – доктор політичних наук, професор кафедри політичних наук Інституту політології та права Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, академік Української Академії політичних наук; im_varzar@mail.ru
18. **Варинський Владислав Олексійович** – аспірант кафедри політичних наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського (м. Одеса); N1ce992@mail.ru
19. **Вдовичин Ігор Ярославович** – доктор політичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка; vdovychyn.i@gmail.com
20. **Висоцька Ольга Євгенівна** – доктор філософських наук, доцент, декан факультету відкритої освіти, завідувач кафедри філософії випереджаючої освіти та управління інноваційною діяльністю Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти; kafedraviposvitu@gmail.com
21. **Висоцький Олександр Юрійович** – доктор політичних наук, професор кафедри історії та українознавства Національної металургійної академії України (м. Дніпропетровськ); gumf@i.ua
22. **Вільчинська Ірина Юріївна** – доктор політичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії держави і права Київського національного університету культури і мистецтв; poisk.07@list.ru
23. **Вінникова Наталія Анатоліївна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; n.a.vinnikova@karazin.ua
24. **Вовк Дмитро Олександрович** – кандидат юридичних наук, асистент кафедри теорії держави і права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; dmtr.vovk@gmail.com

25. **Волянюк Ольга Ярославівна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук Інституту політології та права НПУ імені М.П. Драгоманова; volyanyuk@ukr.net
26. **Гапон Надія Павлівна** – доктор філософських наук, професор кафедри психології Львівського національного університету імені Івана Франка; haponn@mail.ua
27. **Гарбадин Андрій Стефанович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка; garbadin@gmail.com
28. **Герман Юлія Олександрівна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри політології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара; iuliia.german@gmail.com
29. **Головко Ірина Валентинівна** – кандидат політичних наук, асистент кафедри соціології та політології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; zasadik@mail.ru
30. **Горбатенко Володимир Павлович** – доктор політичних наук, професор, заступник директора Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; stateandlaw@ukr.net
31. **Горбатенко Ірина Анатоліївна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова; jacob59@ukr.net
32. **Горло Наталя Віталіївна** − кандидат історичних наук, доцент кафедри політології Запорізького національного університету; ngml@rambler.ru
33. **Гулай Василь Васильович** – доктор політичних наук, завідувач кафедри міжнародної інформації Національного університету «Львівська політехніка»; whulay@rambler.ru
34. **Голуб'як Наталія Романівна** – кандидат політичних наук, фахівець ІІ категорії Навчально-методичного центру політичних та євроінтеграційних досліджень ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»; natawka.90@bk.ru
35. **Гурик Мирослава Іванівна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та політології Тернопільського національного економічного університету; miroslava1973@gmail.com
36. **Ґеник Микола Антонович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри політології Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника; genyk@wp.eu
37. **Дегтеренко Анастасія Миколаївна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Маріупольського державного університету, головний консультант сектору етнополітики Національного інституту стратегічних досліджень; degterenko777@ukr.net

38. **Дем'яненко Борис Леонідович** – доктор політичних наук, професор кафедри політології, декан історичного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»; _dem-@mail.ru
39. **Дем'яненко Віра Миколаївна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»; _dem-@mail.ru
40. **Демичева Алла Валеріївна** – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара; allademicheva@yandex.ua
41. **Денисюк Світлана Георгієвна** – доктор політичних наук, професор кафедри суспільно-політичних наук Вінницького національного технічного університету; sg_denisiyk@mail.ru
42. **Дзьобань Олександр Петрович** – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; a_dzeban@ukr.net
43. **Долганов Петро Сергійович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри політичних наук Рівненського державного гуманітарного університету; petro_dolganov@mail.ru
44. **Євтушенко Олександр Никифорович** – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Інституту державного управління Чорноморського державного університету імені Петра Могили; evtyshenko-a@mail.ru
45. **Ємельянова Юлія Павлівна** – доктор філософських наук, доцент, професор кафедри політології та державного управління Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки; emelianovasev@gmail.com
46. **Єремєєва Ірина Анатоліївна** – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри політології, соціології та гуманітарних наук Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля; irina_erema@ukr.net
47. **Загрійчук Іван Дмитрович** – доктор філософських наук, професор**,** професор кафедри філософії та соціології Українського державного університету залізничного транспорту (м. Харків); zagrij@yahoo.com
48. **Здіховська Тетяна Вікторівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології та методики початкової освіти Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки; kviten04@mail.ru
49. **Зелена Оксана Ярославівна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри правознавства, соціології та політології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка; oksanazel@ukr.net
50. **Зінченко Віктор Вікторович** – доктор філософських наук, професор, старший науковий співробітник, завідувач кафедри менеджменту Українського гуманітарного інституту, головний науковий співробітник Інституту вищої освіти НАПН України, професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, дійсний член The Philosophical Pedagogy Association та Towarzystwa Pedagogiki Filozoficznej im. Bronisława F.Trentowskiego; zinchenko@kiev.com.ua

51. **Зінченко Олена Володимирівна** – доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри теорії держави і права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; lenazin@mail.ru
52. **Зуйковська Аліна Альбертівна** – кандидат політичних наук, старший науковий співробітник відділу соціально-політичної історії Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України; alinazuikovska@gmail.com
53. **Іванов Микола Семенович** – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили; nick.kamensky@yandex.ru
54. **Ільницька Уляна Вікторівна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка»; iuv11@i.ua
55. **Іовчева Аліна Михайлівна** – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри міжнародної інформації Чорноморського державного університету імені Петра Могили; alina.iovcheva@gmail.com
56. **Ірха Катерина Олександрівна** – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політології та міжнародних відносин Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; irha_k@mail.ru
57. **Калакура Олег Ярославович** – доктор політичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу національних меншин Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України; oleg_kalakura@mail.ru
58. **Кандюк Олексій Богданович** – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича; el-duke@mail.ru
59. **Карпчук Наталія Петрівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри міжнародної інфрмації факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки; karpchuknata@gmail.com
60. **Киридон Алла Миколаївна** – доктор історичних наук, професор, директор Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво»; akyrydon@ukr.net
61. **Кіндратець Олена Миколаївна** – доктор політичних наук, професор кафедри політології Запорізького національного університету; kin-el@yandex.ua

62. **Ковальська-Павелко Ірина Миколаївна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри української історії та етнополітики Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара; inkowalskaja@yandex.ru
63. **Козирев Олег Сергійович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри політології Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського; nadir.ivanova@yandex.ru
64. **Козирева Марина Едуардівна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри політології Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського; nadir.ivanova@ yandex.ru
65. **Козьма Василь Васильович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Національного університету фізичного виховання і спорту України; kozma_v@meta.ua
66. **Колесницька Наталія Мар'янівна** – аспірант кафедри міжнародної інформації Національного університету «Львівська політехніка»; kolesnycka@i.ua
67. **Колодій Антоніна Федорівна** – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і філософії Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України; akolodii@gmail.com
68. **Колосовська Ірина Ігорівна –** кандидат наук з державного управління, доцент, старший викладач кафедри політичних наук і філософії Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України; kira2007mail@ukr.net
69. **Комарницький Ярослав Михайлович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри правознавства, соціології та політології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка; komyaroslav@ gmail.com
70. **Корнієнко Валерій Олександрович** – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри суспільно-політичних наук Вінницького національного технічного університету; valkorney@mail.ru
71. **Косенко Дмитро Васильович** – кандидат політичних наук, асистент кафедри політології Київського національного університету імені Тараса Шевченка; Kosenko.dv@gmail.com
72. **Коцур Віталій Вікторович** – кандидат політичних наук, науковий співробітник відділу національних меншин інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України; kotsurv@ukr.net
73. **Кочубей Лариса Олександрівна** – доктор політичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу теоретичних і прикладних проблем політології Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України; larisa1kochubey@ukr.net

74. **Красковська Маргарита Петрівна** – кандидат філософських наук, доцент кафедри політичних наук Київського національного університету будівництва і архітектури; yevgennn@ukr.net
75. **Кресін Олексій Веніамінович –** кандидат юридичних наук, доцент, член-кореспондент Міжнародної академії порівняльного права, завідувач Центру порівняльного правознавства Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; okresin@gmail.com
76. **Кривошеїн Віталій Володимирович** − доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри соціології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара; 1-704@i.ua
77. **Купрій Тетяна Георгіївна –** кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії Київського університету імені Бориса Грінченка; kupriyt@ukr.net
78. **Курбатов Олександр Геннадійович** – кандидат філософських наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Класичного приватного університету (м. Запоріжжя); qag67@outlook.com
79. **Кутуєв Павло Володимирович** – доктор соціологічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри соціології Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»; p.kutuev@gmail.com
80. **Куц Галина Михайлівна** – доктор політичних наук, професор кафедри політології, соціології та культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди; galyna.kuts@i.ua
81. **Куцепал Світлана Вікторівна** – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри гуманітарних та соціально-економічних навчальних дисциплін Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; svkutsepal@rambler.ru
82. **Лажнік Володимир Йосипович** – кандидат географічних наук, професор кафедри країнознавства і міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки; lazhnik-vi@ukr.net
83. **Латигіна Наталія Анатоліївна** – доктор політичних наук, професор, професор кафедри філософських та соціальних наук Київського національного торговельно-економічного університету; Latygina@ukr.net
84. **Лашкіна Марія Григорівна** – кандидат наук з державного управління, докторант кафедри державної політики та управління політичними процесами Національної академії державного управління при Президентові України; maria.lashkina@gmail.com
85. **Лебедюк Віталій Миколайович** – кандидат наук з державного управління, старший викладач, завідувач кафедри політології Національного університету «Острозька академія»; vitalii.lebediuk@gmail.com
86. **Лепська Наталія Володимирівна** – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політології Запорізького національного університету; nata-v-l@mail.ru

87. **Літвін Лілія Анатоліївна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля; lilichka12345@gmail.com
88. **Лозовицький Олександр Станіславович** – кандидат політичних наук, доцент, здобувач кафедри державної політики та управління політичними процесами НАДУ; lozovytskyi@gmail.com
89. **Лойко Лариса Іванівна** – доктор політичних наук, професор, старший науковий співробітник відділу правових проблем політології Інституту держави і права ім. В. М. Корецького; 0503642223@mail.ru
90. **Луць Владислав Миколайович** – кандидат географічних наук, арт-директор з поліграфії видавництва Інтерконтиненталь-Україна (Київ); vladyslav.luts@gmail.com
91. **Лушагіна Тетяна Вікторівна** – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили м. Миколаїв; tetianalushagina@mail.ru
92. **Лященко Ірина Анатоліївна** – кандидат політичних наук, асистент кафедри політології Київського національного університету імені Тараса Шевченка; iraL@ukr.net
93. **Макух Оксана Євгенівна** – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри соціології та соціальної роботи Національного університету «Львівська політехніка»; oks-makukh@yandex.ua
94. **Малик Ірина Романівна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Національного університету «Львівська політехніка»; lisotska.i.r@gmail.com
95. **Малиновський Валентин Ярославович** – доктор політичних наук, професор кафедри політології та державного управління Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки; valentyn.volyn@gmail.com
96. **Мальована Юлія Геннадіївна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Запорізького національного університету; julija2000@rambler.ru
97. **Марчук Василь Васильович** – доктор історичних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародного співробітництва ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»; vmarchuk@ukr.net
98. **Медведська Людмила Євгенівна** – кандидат історичних наук, асистент кафедри політичних наук Київського національного університету будівництва і архітектури; lusikmail@gmail.com
99. **Мелеганич Ганна Ігорівна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та державного управління Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»; melgi@ukr.net

100. **Митко Антоніна Миколаївна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки; ant80@meta.ua
101. **Михайловська Оксана Георгіївна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; ks-04@mail.ru
102. **Місержи Світлана Дмитрівна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук Київського національного університету будівництва і архітектури; misserzh@ukr.net
103. **Молочко Павло Олександрович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича; p.molochko@chnu.edu.ua
104. **Музиченко Ганна В'ячеславівна** – доктор політичних наук, професор кафедри політичних наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса); nuta@inbox.ru
105. **Нагорняк Тетяна Леонтіївна** − доктор політичних наук, професор кафедри політології та державного управління, декан історичного факультету Донецького національного університету; tlnagornyak@gmail.com
106. **Наумкіна Світлана Михайлівна** – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук Державного вищого навчального закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса); svetlana.naumkina@gmail.com
107. **Нерубащенко Ірина Анатоліївна** – аспірант кафедри політичних наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського (м. Одеса); pnpu_politolog2010@mail.ru
108. **Ніколаєнко Наталія Олександрівна** – доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри політології Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського; nikvlad13@mail.ru
109. **Новакова Олена Вікторівна** – доктор політичних наук, професор кафедри кафедри політичних наук Інституту політології та права НПУ імені М.П. Драгоманова; nev_lg@ukr.net
110. **Новаченко Тетяна Василівна** – доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при Президентові України; tatnov9@yahoo.com
111. **Олійник Наталія Юріївна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри суспільних дисциплін Львівського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України; olnata@ukr.net

112. **Оніщенко Ірина Григорівна** – доктор політичних наук, професор кафедри міжнародної економіки Національного університету харчових технологій; iryna.onishchenko@mail.ru
113. **Онопко Олег Володимирович** – кандидат політичних наук, асистент кафедри політології Донецького національного університету; oleg_onopko@yahoo.com
114. **Орлов Сергій Федорович** – кандидат філософських наук, доцент, професор кафедри філософії, політології та юридичної логіки Львівського державного університету внутрішніх справ; filosof@lvduvs.edu.ua
115. **Остапенко Марина Анатоліївна** – доктор політичних наук, доцент, професор кафедри політичних наук Інституту політології та права НПУ імені М. П. Драгоманова; m_ost@i.ua
116. **Павлишин Олег Володимирович** – кандидат юридичних наук, доцент, заступник начальника кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ; oleg55newmail@gmail.com
117. **Павлюк Катерина Володимирівна** – кандидат політичних наук; eka.pavliuk@gmail.com
118. **Пальшков Костянтин Євгенович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри філософії та соціально-економічних дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ; kostyapalshkov@mail.ru
119. **Панфілов Олександр Юрійович** – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Харківського інституту фінансів Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі; Philosophy_AY@mail.ru
120. **Панченко Тетяна Василівна** – доктор політичних наук, доцент кафедри політології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; panchenkotetyana@gmail.com
121. **Параняк Петро Романович** – кандидат політичних наук, асистент кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка; paranyak@gmail.com
122. **Патійчук Віктор Олексійович** – кандидат географічних наук, доцент кафедри країнознавства і міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки; wol2007@ukr.net
123. **Перегуда Євген Вікторович** – доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри політичних наук Київського національного університету будівництва і архітектури; yevgennn@ukr.net
124. **Перлін Джордж (George Perlin)** – почесний професор Школи публічної політики Університету Квінз в Канаді (м. Кінгстон, Онтаріо, Канада)
125. **Петрушкевич Марія Стефанівна** – кандидат філософських наук, доцент кафедри культурології та філософії, завідувач лабораторією гендерних досліджень Національного університету «Острозька академія»; mamasashy@ukr.net

126. **Піча Володимир Маркович** – доктор соціологічних наук, професор кафедри соціології та соціальної роботи відносин Національного університету «Львівська політехніка»; novsv2000@gmail.com
127. **Побочий Іван Андрійович** – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри філософії та політології Національної металургійної академії України (м. Дніпропетровськ); pobochij@mail.ru
128. **Полянська Вікторія Юріївна** – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара; s.vita@i.ua
129. Пробийголова Наталія Володимирівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології і міжнародних відносин Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; nataprob@mail.ru
130. **Радченко Леся Миколаївна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук Інституту політології та права Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова; polit_lesya@bigmir.net
131. **Размєтаєва Юлія Сергіївна** – кандидат юридичних наук, асистент кафедри теорії держави і права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; akulina109@gmail.com
132. **Рева Тетяна Сергіївна** – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри суспільних наук Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв; tutti@ukr.net
133. **Ржевська Ніна Федорівна** – доктор політичних наук, доцент, професор кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету; rzhevska@ua.fm
134. **Родик Габріелла Юріївна** – кандидат політичних наук, асистент кафедри міжнародної інформації Національного університету «Львівська політехніка»; habriella@inbox.ru
135. **Романюк Наталія Іванівна** – кандидат географічних наук, доцент кафедри країнознавства і міжнародних відносин, заступник декана факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки; ronaiv@mail.ru
136. **Романюк Олександр Іванович** – доктор політичних наук, професор кафедри філософії та політології Харківської державної академії культури; olexromanyuk@ukr.net
137. **Ростецька Світлана Іванівна** – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса); sveta-rost@mail.ru
138. **Рудакевич Олег Михайлович** – доктор політичних наук, професор, професор кафедри філософії та політології Тернопільського національного економічного університету; rud_om@mail.ru

139. **Рудік Надія Михайлівна** – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри права та європейської інтеграції Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України; n.m.rudik@ukr.net
140. **Рудік Олександр Миколайович** – кандидат політичних наук, доцент, заступник директора з наукової роботи Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України; anrudik@ukr.net
141. **Рудницький Сергій Владиславович** – доктор політичних наук, доцент, доцент кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка (м. Житомир); sergiuszrudnicki@gmail.com
142. **Савойська Світлана Василівна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри політичних наук Київського національного університету будівництва і архітектури; savoyska@gmail.com
143. **Северинюк Валентин Матвійович** – доктор політичних наук, професор кафедри гуманітарних дисциплін Класичного приватного університету (м. Запоріжжя); severyniuk@ukr.net
144. **Семигіна Тетяна Валеріївна** – доктор політичних наук, професор кафедри соціальної роботи і практичної психології Академії праці, соціальних відносин та туризму; tetyanasemigina@gmail.com
145. **Семченко Ольга Ростиславівна** – кандидат політичних наук, докторант кафедри політології і соціології Одеської національної академії зв'язку ім. О. С. Попова; cfifc@yandex.ru
146. **Семко Вадим Леонідович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук Київського національного університету будівництва і архітектури; vls14@ukr.net
147. **Семчинський Костянтин Валерійович** – кандидат філософських наук, доцент кафедри історії і політології Національного університету біоресурсів і природокористування України; semchynskyy@gmail.com
148. **Серенок Артем Олексійович** – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри інформаційних технологій і систем управління Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України; serenok1979@gmail.com
149. **Сидорук Тетяна Віталіївна** – доктор політичних наук, доцент, професор кафедри країнознавства Національного університету «Острозька академія»; taniasydoruk@rambler.ru
150. **Смола Лідія Євстахіївна** – доктор політичних наук, професор, професор кафедри видавничої справи та редагування НТУУ «Київський політехнічний інститут»; lid-leo@ukr.net

151. **Смолянюк Володимир Федорович** – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та соціології ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»; svf61@mail.ru
152. **Сморжевська Оксана Олександрівна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри новітньої історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка; oksana@ipnet.kiev.ua
153. **Соловйова Анна Сергіївна** – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили; ruda85@mail.ru
154. **Стадніченко Ольга Іванівна** – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету (Київ); o.stadnichenko@i.ua
155. **Теміров Юрій Тешабайович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Донецького національного університету; yuriy.temirov@gmail.com
156. **Тиса Роман Іванович** – перекладач, редактор онлайн-журналу «Вперед»; vpered.wordpress.com@gmail.com
157. **Тихомирова Євгенія Борисівна** – доктор політичних наук, завідувач кафедри міжнародної інформації Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки; teb53@ukr.net
158. **Тишкун Юрій Ярославович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Інституту гуманітарних і соціальних наук Національного університету «Львівська політехніка»; jurko.tyshkun@gmail.com
159. **Тімашова Вікторія Михайлівна** – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права і процесу Національного авіаційного університету (м. Київ); tavitum@bigmir.net
160. **Ткач Олег Іванович** – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка; tio19@ukr.net
161. **Требін Михайло Петрович** – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри соціології та політології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; tmp@e-mail.ua
162. **Трофименко Микола Валерійович** – кандидат політичних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи (міжнародні зв`язки) Маріупольського державного університету; mykola.trofymenko@gmail.com
163. **Троян Сергій Станіславович** – доктор історичних наук, професор, професор кафедри зовнішньої політики і дипломатії Дипломатичної академії України при МЗС України; kattis@ukr.net
164. **Уварова Олена Олександрівна** – кандидат юридичних наук, асистент кафедри теорії держави і права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; olena_uvarova@mail.ru

165. **Угрин Леся Ярославівна** – кандидат політичних наук, доцент, докторант кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка; uhryn_l@ukr.net
166. **Федонюк Сергій Валентинович –** кандидат географічних наук, декан факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки; fedoniuk@ukr.net
167. **Фесун Галина Стефанівна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету; fesungalya@mail.ru
168. **Фоломєєв Максим Анатолійович** – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри міжнародних економічних відносин, директор Центру веб-комунікацій Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; m.a.folomeev@karazin.ua
169. **Хаврук Ігор Анатолійович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук Рівненського державного гуманітарного університету; igormctoll@ua.fm
170. **Ханстантинов Віталій Олександрович** – доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри економічної теорії і суспільних наук ДВНЗ «Миколаївський національний аграрний університет»; khanstantinov@mail.ru
171. **Харечко Ірина Зеновіївна** – кандидат політичних наук, асистент кафедри міжнародної інформації Інституту прикладної математики і фундаментальних наук Національного університету «Львівська політехніка»; iryna_harechko@ukr.net
172. **Харченко Людмила Вікторівна** – доктор політичних наук, старший викладач кафедри історії і політології Національного університету біоресурсів і природокористування України; kharchenkonubip@mail.ru
173. **Хвіст Вікторія Олексіївна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії і політології Національного університету біоресурсів і природокористування України; vika_hv@ukr.net
174. **Хома Наталія Михайлівна** – доктор політичних наук, доцент кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка; khoma.nata@gmail.com
175. **Хорішко Лілія Сергіївна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Запорізького національного університету; lkhorishko@rambler.ru
176. **Целуйко Вячеслав Олександрович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; tseluyko@ukr.net
177. **Целуйко Марина Євгенівна** – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; redkom@mail.ru

178. **Чернієнко Володимир Олександрович** – доктор філософських наук, доцент, професор кафедри філософії Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський Авіаційний Інститут» (м. Харків); v.cherniienko@mail.ru
179. **Чупрін Роман В'ячеславович** – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили; admin@dofootball.com.ua
180. **Шабанов Михайло Олександрович** – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; MishaShabanov@rambler.ru_
181. **Шевчук Дмитро Михайлович** – кандидат філософських наук, доцент, докторант Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України; dshevchuk@gmail.com
182. **Шевчук Наталія Вячеславівна** – кандидат філологічних наук, завідувач кафедри менеджменту та соціально-гуманітарних дисциплін Львівської філії Європейського університету; tnvyache@gmail.com
183. **Шерман Олена Михайлівна** – доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри гуманітарних дисциплін та соціальної роботи Львівського державного університету безпеки життєдіяльності; lubtp@ukr.net
184. **Шиманова Ольга Володимирівна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Львівського державного університету фізичної культури; olga_shimanova@mail.ru
185. **Шипунов Геннадій Володимирович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка; gennadijshipunov@yandex.ua
186. **Штука Ірина Анатоліївна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри суспільних дисциплін Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне); maksi23@i.ua
187. **Шуліка Андрій Андрійович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара; andddriy@rambler.ru
188. **Шульга Марина Андріївна** – доктор політичних наук, професор, професор кафедри державного управління Київського національного університету імені Тараса Шевченка; marina_shulga@i.ua
189. **Шурко Оксана Богданівна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Львівського національного університету імені Івана Франка; shurko_o@ukr.net
190. **Щедрова Галина Петрівна** – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та міжнародних відносин Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля; galinashed@gmail.com

191. **Юрійчук Євгенія Петрівна** – доктор політичних наук, доцент кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету; genny.yu@gmail.com
192. **Ямчук Анна Михайлівна** – кандидат політичних наук, провідний науковий співробітник, менеджер музейних програм та зв'язків з громадськістю Чернівецького музею історії та культури євреїв Буковини; anna_yamchuk@ukr.net
193. **Ярова Ліліана Вікторівна** – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук Державного вищого навчального закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»; yarovalv@mail.ru
194. **Ярошенко Віра Миколаївна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук Чорноморського державного університету ім. Петра Могили (Миколаїв); vera95@ukr.net

Наукове видання

Сучасна політична лексика:
енциклопедичний словник-довідник

Енциклопедичний словник-довідник

За редакцією доктора політичних наук Хоми Н. М.

Керівник видавничого проекту Піча В. М.
Дизайн та верстка Безотосний О. М.

Підписано до друку з оригінал-макета 01.04.15 р.
Формат 60×84/16. Умовн. друк. арк. 22,79. Гарнітура Таймс Нью-Роман
Тираж 100 прим. Зам. № 4-15.

Видавництво ПП «Новий Світ-2000»
а/с 5026, м. Львів-53, 79053, Україна,
E-mail: novyisvit2000@lviv.farlep.net.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців і розповсюджувачів видавничої продукції: серія ДК № 59 від 25.05.2000 р., видане Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України.

Надруковано в поліграфічному центрі ПП «Новий Світ – 2000»